

Danmark Frihedskamp

I

Dr. phil. Vilhelm la Cour

Danmarks
Frihedskamp

I

Danmarks Frihedskamp

Skrevet af

Danske journalister

Under redaktion af

Ebbe Munck og Børge Outze

Bind I

Copyright 1949
by
Bogforlaget Nutiden
Copenhagen

Printed in Denmark
Sankt Anns Trykkeri A/S . København

Bogforlaget Nutiden
København

Indholdsfortegnelse

Bind II.

Modstandsbevægelsen	
i Præstø Amt af Otto Elbo.....	429
i Frederiksborg Amt af Ole Smith	451
i Skanderborg Amt af Martin Ravn	474
Frihedsrådet af Erling Foss	529
Rigsdagen og politikerne af Tage Taaning	559
Efterretningstjenesten af Ebbe Munck.....	587
Special Forces erobrer Jylland af Toldstrup	624
Special Force af Stig Jensen.....	636
De illegale transporter til søs af Leif B. Hendil	653
København - Modstandsbevægelsens Kastel af Børge Outze	674
»Støt står den danske sømand ... af kapt. H. C. Røder	725
Modstandsbevægelsens finansiering af Per Federspiel	773
De andre - af Børge Outze	782
Retsforfølgningen - af lrs. Paul Jarding.....	817
Tilføjelser og rettelser.....	846

Modstandsbevægelsen i Præstø amt

Af journalist Otto Elbo

Præstø amt, der for et par hundrede år siden var skuepladsen for en række af Gøngehøvdingens dristigste aktioner, kom også under den tyske besættelse 1940-45 til at danne baggrund for situationer, hvor fremmede krigere i vort land tørnede sammen med dansk mandsmod, snedighed og forvovenhed fremstået af kærlighed til Danmark og sorg over den skæbne, der havde ramt fædrelandet.

Når der her skal berettes om selve frihedskampen, må beretningen først og fremmest samle sig om kamphandlingerne på Gardehusarkasernen i Næstved natten til den 29. august 1943, om episoden på Rosenfeldt Gods nord for Vordingborg den 1. maj 1945, samt om sabotagehandlinger og våbenmodtagninger rundt om i amtet, hvor uforfærdede danskere af Præstø amt satte livet på spil i åben og delvis åben kamp mod undertrykkerne.

Næstved og Vordingborg, der er udprægede garnisonsbyer med store kaserneanlæg, blev under krigen belagt med tysk militær, og navnlig efter den 29. august 1943, da tyskerne havde taget alle kaserner i besiddelse, var der meget »grønt« i de to byer. Kaserne i Næstved var dog indtil nævnte dato belagt med dansk militær.

Amtets øvrige byer havde tyske forlægninger på hoteller, skoler, i baraklejre og lignende steder.

Om selve opbygningen af modstandsbevægelsen i Præstø amt kan siges, at den kom spontant som i de fleste andre amter. Enkelte små grupper og sammenslutninger famlede sig frem en tid for senere at blive sammentømret i én fast organisation, der den 5. maj 1945 dukkede op i fuldt dagslys rede til at gøre et godt stykke arbejde over jorden, således som den hidtil havde gjort det under jorden. Her arbejdede ci-

vile, militære og politimæssige kræfter hånd i hånd, repræsenterende alle befolkningsgrupper i by som på land.

Det tyske gangster overfald på Gardehusarkasernen i Næstved.

Medens livet lørdag eftermiddag den 28. august 1943 tilsyneladende pulserede i Næstveds gader som sædvanligt, forberedtes fra tysk side en aktion mod Næstveds to kaserner, Gardehusarkasernen og Grønnegades kaserne, - en aktion, der skulle foretages som et gement gangster overfald i ly af mørket i forventning om, at de tyske gangstere kunne overrumple sovende danske soldater.

Men det skulle gå ganske anderledes.

Garnisonskommandanten, oberstløjtnant Magnus Fog, havde truffet alle forholdsregler til at sætte hårdt imod hårdt, og under hans ledelse fik danske soldater udløsning for noget af den kamplyst og værnevilje, de hidtil afmægtige havde måttet indestænge i deres hjerter.

Stabschefen for Sjællandske Division havde den 28. august om morgenen pr. telefon underrettet oberstløjtnant Fog om, at den politiske situation mellem Danmark og Tyskland var kritisk.

Fodfolkets Kornet- og Korporalskole, der efter generalkommandens ordre netop denne dag skulle afgå til fægtningsskydning i Jægerspris, forhørte sig på garnisonskommandantens foranledning hos generalinspektøren for fodfolket, om skolen under de foreliggende omstændigheder skulle afgå eller blive. Svaret lød, at skolen skulle afgå som forud beordret. Dette betød en alvorlig svækkelse af Gardehusarkasernens bemanning, men ordren måtte følges, og skolen afgik.

Ved middagstid gav Sjællandske Division ordre til, at al lørdag-søndagsorlov skulle ophøre. Senere modtog garnisonskommandanten meddelelse om, at situationen nu var yderligere spændt på grund af en række nye tyske krav, af hvilke krav med hensyn til hæren formentlig ville blive afslået.

Klokken 16 indløb ordre om, at der på hver kaserne skulle være en stabsofficer indtil videre. Oberstløjtnant Fog overtog selv denne stabsofficers tjeneste på Gardehusarkasernen, medens oberstløjtnant Riis Lassen (der efter befrielsen blev myrdet i Århus) overtog denne tjeneste på Grønnegades Kaserne.

Ved 18-tiden erfarede oberstløjtnant Fog fra civil side, at regeringen

havde afslået de tyske krav. Fra officiel side forelå ingen forholdsordre, men efter tidligere modtagen instruks skulle man, hvis der fra tysk side stilledes krav om overtagelse af kaserner, våben m.v., forhandle med chefen for de tyske tropper, der stillede kravene, og herunder meddele, at forholdsordre skulle indhentes fra egne højere myndigheder, før noget kunne afgives. Skulle en mindre tysk militær styrke forsøge at undlade forhandlinger og i stedet ved magt prøve at sætte sig i besiddelse af kaserner og anden dansk militær ejendom, skulle et sådant forsøg afvises med magt, men hvis kravet støttedes på et tydeligt regulært kommando, og den tyske kommandant ikke ville afvente forhandlingerne, skulle man fra dansk side give efter mod protest. Yderligere var det fastslået, at et »Köpenickforløb« ikke måtte forekomme.

Imidlertid besluttede garnisonskommandanten, da alt således endnu ved 19-tiden var uafklaret, at forberede sig på en tysk aggression i overensstemmelse med instruksen. En meget betydelig vagtstyrke blev holdt rede, og den øvrige styrke holdtes i højt beredskab. Kasernekommandanten på Grønnegades Kaserne blev orienteret og indrettede sig på samme måde. Her bestod besætningen af Rideskolen og Rytteriets Befalingsmandsskoles personel - i alt 100 mand. Styrken på Gardehusarkasernen bestod - efter Kornet- og Korporalskolens afgang - af ca. 480 befalingsmænd og menige, hvis værdi som kamptropper var meget forskelligartet. Rytter-Eskadronen (57), sergent- og oversergent-skolen (38) var fuldt uddannede. Cyklist-Eskadronen (64) og 7. bataillons 5. kompagni (91) havde kun små 4 måneders uddannelse, men må betegnes som fuldt ud brugbare tropper. De øvrige underafdelinger, Train-Eskadronen, 11. ingeniørkompagni og Gardehusar-Regimentets depotstyrke havde kun uddannelse i skydning med almindeligt gevær, og halvdelen af denne styrke havde en så kort uddannelse, at den ikke kunne betegnes som anvendelig i kamphandlinger.

Gardehusarkasernen sattes i forsvarsberedskab efter en forud aftalt plan, i følge hvilken området var opdelt i 3 afsnit. De faste poster blev forstærket, og yderligere blev der udstillet 3 poster langs kaserens ydergrænse, ligesom der beordredes patruljering kaserneområdet rundt med forbindelse til alle de udstillede poster. Som støtte for posterne langs kaserens hegn var 4 rekylgeværgrupper klar til øjeblikkelig indgriben. Alt øvrigt personel var på belægningsstuerne i højeste beredskab med ammunition, håndbomber og lysmateriel udleveret,

således at hurtig udrykning var sikret.

Klokken 22 samlede garnisonskommandanten underafdelingscheferne fra de 3 forsvarsafsnit og andre officerer, forelagde situationen, som den forelå for ham, instruerede om forhold og gav ordre til, såfremt angreb fandt sted, og telefonen ikke virkede, da uden at afvente nærmere ordre straks at gribe ind i kampen. Standsning af en eventuel kamp ville ske ved hornsignal.

Tyskerne angriber fra skoven.

Man havde ikke siden om eftermiddagen hørt noget fra Sjællandske Division. Klokken 23, da vagt- og beredskabsordningen var tilvejebragt og inspiceret, ankom fra Vordingborg i bil premierløjtnant Nielsen fra 7. bataillon. Han meldte, at tyskerne i Vordingborg havde rekvireret civile biler og var kørt bort, men hvorhen vidste man ikke. Han havde dog ikke på turen fra Vordingborg til Næstved set noget til dem. Ved 3-tiden blev posten ved østre hovedindgang (nærmest Kalbyrisskoven) urolig, idet man mente at have hørt noget fra skovkanten. Premierløjtnant P. Hansen-Nord blev beordret ned til indgangen, og der blev sendt en patrulje til skoven, men intet usædvanligt var at observere. Klokken 4.05 modtog den vagthavende officer, der var i vagtbygningen, telefonbesked fra souchefen for Sjællandske Division, at Slotsholmen og Sorgenfri var omringet, og at der blev skudt flere steder i Købehavn.

En halv time senere lød et skud fra Kalbyrisskoven, og påny sendtes en patrulje

bestående af overofficiant Gunnar Jensen og 4 menige ud for at undersøge skovkanten og forstærke posten ved Krudthuset nær skovkanten. Patruljen greb straks ind, da skydningen begyndte, og overofficianten trak sig med sine folk kæmpende tilbage mod kasernens hovedbygning. Rytter-Eskadronen rykkede samtidig på plads for at optage kampen. På kommandostationen i administrationsfløjen befandt sig oberstløjtnant Fog med stab. Man forsøgte at telefonere til afsnittene om at tage kampen op. Telefonen var imidlertid afbrudt, men afsnittene handlede efter den forud givne instruks om at gå i kamp, og snart hørtes skydning fra alle tre afsnit.

Umiddelbart efter at premierløjtnant P. Hansen-Nord og overofficiant Gunnar Jensen havde været fremme ved skovkanten henholdsvis ved vejen og ved Krudthuset, klippede en tysk stødtrop sig gennem

hegnet ved vejen og sneg sig frem mod posten ved østre hovedport, sandsynligvis for at overrumple denne. Ved posten var på det tidspunkt premierløjtnant P. Hansen-Nord, rekylgeværgruppen under ledelse af oversergent Høst-Olsen samt ritmester Stenkov, der som afsnitleder var på inspektion til posterne. Premierløjtnanten opdagede tyskerne, da disse var 15-20 meter fra posten, og råbte dem an. Tyskerne kastede sig ned og åbnede ilden, som straks blev besvaret. Ritmesteren, der var på cykle, begav sig øjeblikkelig tilbage til sin eskadron for at bringe den i stilling til imødegåelse af angrebet. Rekylgeværgruppen blev beordret tilbage til stillingen.

Tyskerne gav nu et lyssignal, og kl. 4.15 åbnedes en kraftig ild af 37 mm fodfolkskanoner og 80 mm morterer mod kasernen. Ilden var navnlig rettet mod øst- og sydfløjen. Efter ca. 10 minutters forløb begyndte tysk fodfolk at trænge frem mod kasernens øst- og sydfløj. Det var stadig ret mørkt og regnfuldt vejr, og dette i forbindelse med kamp-larmen, skud og sprængninger, nedfaldende tagsten m.v. gjorde det umuligt at overskue situationen. Kommandanten besluttede som følge af, at granaterne slog gennem ydermurene, at forlægge kommandostationen til kældertrappen under officerscasinoets opgang.

Ved østre hovedindgang havde forholdene udviklet sig således: Rekylgeværgruppen under oversergent Høst-Olsens ledelse gik tilbage til stillingen dækket af premierløjtnant P. Hansen-Nord, der kom i nærkamp med de fremstormende tyske soldater og blev ramt af 5 skud, af hvilke det ene gik gennem hjelmen og sårede ham dødeligt. Oversergent Høst-Olsen havde imidlertid hurtigt fået sin gruppe i stilling og fortsatte beskydningen af tyskerne, af hvilke flere faldt. Oversergenten fik selv ved tyskernes første salve et skud gennem højre lår, men fortsatte trods blodtabet kampen. En af hans folk fik et skud i støvlehælen og en anden et skud på hjelmen, der heldigvis holdt og reddede hans liv.

Ved den anden hovedindgang, hvor kaptajn løjtnant P. M. Jespersen havde kommandoen, standsede man en mindre tysk styrke, der ville snige sig ind på kasernevagten. Herunder blev Menig 649/1943 Jensen såret af en granatsplint, der ramte ham ved næseroden, men han insisterede på fortsat at betjene rekylgeværet, skønt såret var meget generende. Komet Frederiksen, der også var stationeret her, skød en tysk officer, der førte en styrke frem til angreb.

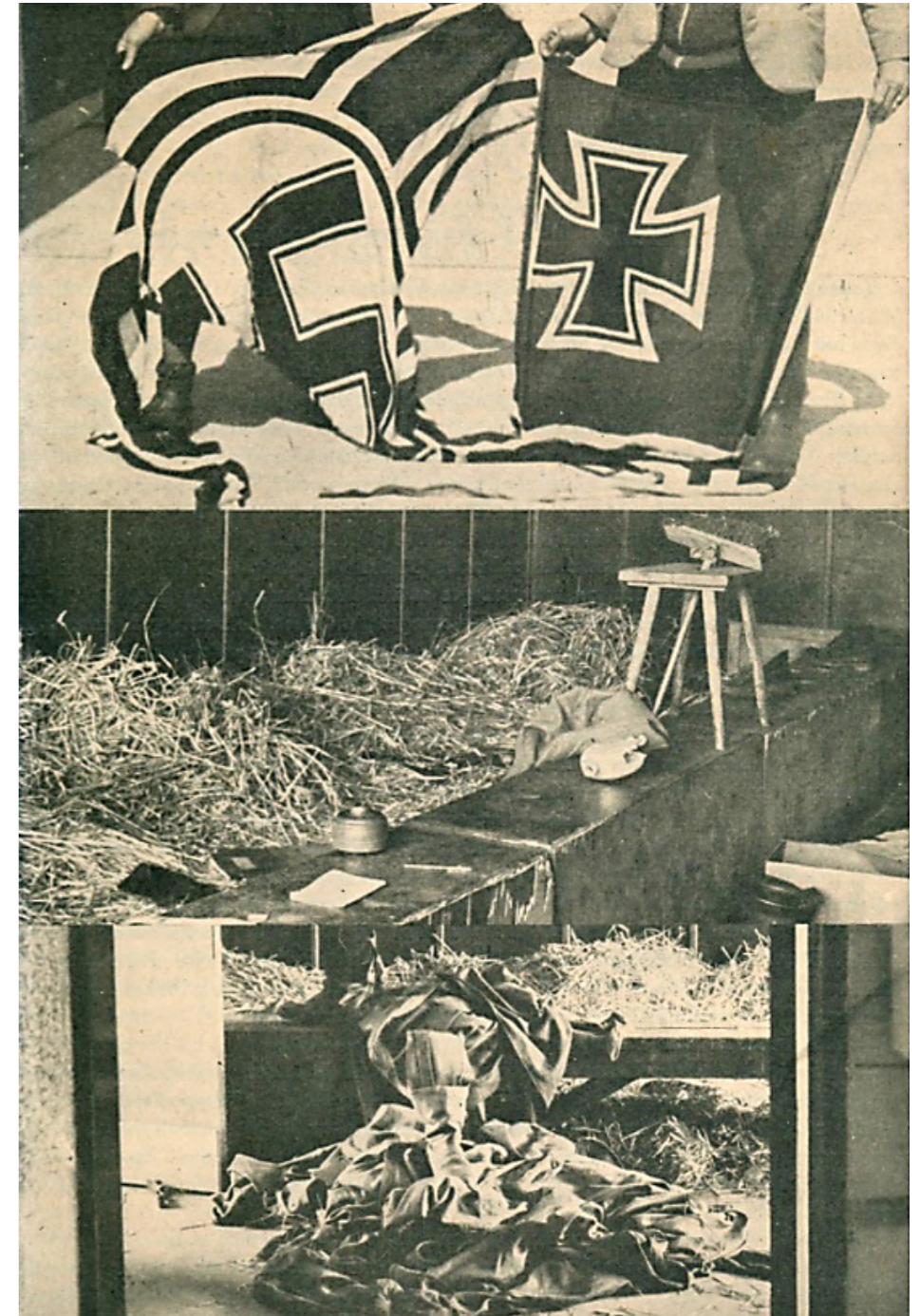
I afsnit 2 (mandskabskasernen) beordrede afsnitlederen, ritmester

Resen Steenstrup, sine folk til at indtage stillinger ved kasernens vinduer for herfra at tage del i kamphandlingerne. Herunder hårdsåredes sergent Andersen af Gardehusarregimentet. I afsnit 1 (kasernens vestlige del og baraklejren, hvor kaptajn Gebeke førte kommandoen) blev 4 maskingeværer bragt i stilling i baraklejrens sydlige del og en rekylgeværgruppe i den nordlige, medens resten af styrken holdtes i reserve. Patruljer blev sendt ud til Soldaterhjemmet og Gartneriet nord for kasernen. Maskingeværerne kunne ikke gribe ind i kampen ved vagtbygningen, da det var for mørkt til at skelne ven fra fjende. Der blev fra afsnittet lagt ild over ekscerserpladsen og haven syd for kasernen.

Overalt kom det danske mandskab beslutsomt i stilling. Der var ingen nølen, skønt fjendens svære ild bestandig lå over kasernen, og plænerne opløjedes af mortargranaterne, ligesom bygningerne efterhånden bar tydelige spor af kampen. Klokkeren godt 5 befandt garnisonskommandanten med stab sig i kasemegården, og ved dette tidspunkt udviste menig af depotstyrken 1041/1943 Christiansen uforfærdet optræden som ordonnans under beskydningen. Klokkeren 5.10 tog beskydningen af kasernen af, og tyskerne beredte sig på at storme. Klokkeren ca. 5.20, da tyske tropper i stadig større tal vrirlede ind på selve kasernens grund, besluttede garnisonskommandanten sig til at lade kampen blæse af. Det var erkendt, at angrebet udførtes af et stærkt tysk kommando, og det var klart, at en fortsættelse af kampen ville gå hårdt ud over de danske styrker uden at ændre slutresultatet. Endelig var en standsning af kampen på dette tidspunkt i overensstemmelse med de højere myndigheders instruks.

Hornsignalet til kampens ophør lyder.

Kaptajnløjtnant Jespersen, kaptajnløjtnant Birkhede, officiant H. A. Kock og menig 1022/1943 Flies blev sendt ud med parlamentærflag samtidig med, at hornsignalet, som tegn på kampens ophør, lød gennem kasernegården, men det kneb med at det kunne høres. De tyske tropper gik samtidig til regulær storm fra øst og syd, og det var en yderst farlig færd for parlamentærerne, der måtte gå ud i kugleregnen. Først efter nogen tids forløb lykkedes det at få standset kampen. Tyske tropper, der rykkede frem i kasernens nordlige udkant, bekæmpede endnu en stund danske soldater ved den nordlige staldbygning, hvor trainsoldat 1136/43 Larsen såredes i ryggen af et pistolskud. En gruppe

3 billeder fra Gardehusarkasemen i Næstved. 5. maj blev det tyske krigsflag over kasernen nedtaget og der blev ikke meget tilbage af det (øverst). De to nederste billede viser den uorden og ødelæggelse, som tyskerne efterlod sig.

af sergentskolen, der lå i baraklejren, og som ikke havde hørt horn-signalerne, kom i kamp med en tysk fremrykning nordfra. Omsider stilnede dog kampen af overalt.

Klokken 5.30 traf garnisonskommandanten chefen for de tyske tropper, der angreb kasernen, major von Oertzen, og det vedtoges at indstille kampen. Jeg har bedt oberst Fog om at skildre dette dramatiske møde i kasernegården, medens krudtrøgen hang tungt over kaserneområdet og der stadig hørtes spredt skydning i områdets yderkanter.

- »Hvad sagde tyskeren, da De traf ham?«

- »Hans første ord var: »Ich schäme mich, ich schäme mich über diesen Gangstertat«, og jeg gav ham ret. Det var et regulært gangster-overfald ført i ly af mørket. Angrebet lededes af oberst Eicl og blev udført med et antal fodfolkskanoner, morterer og maskingeværer placeret i skovkanten formentlig 3-400 meter fra kasernen. Der deltog 4 fodfolkskompagnier på ca. 800 mand, og det viste sig senere, at der også skulle have deltaget et batteri i beskydningen af kasernen, men det kom ikke til skud, da det ikke rettidigt nåede at indtage sin stilling tæt syd for Holsted Mejeri.

Tyskeren var virkelig meget skamfuld, men han understregede stærkt, at han havde sine ordrer, og dem måtte han følge. Vi blev hurtigt enige om, at kampen skulle indstilles. Han meddelte mig, at han også havde ordre til at sætte sig i besiddelse af Grønnegades Kaserne på samme måde, men det blev ordnet således, at en dansk officer kørte med tyskerne til Grønnegades Kaserne, og her fandt ingen kamp Sted«.

- »Hvorledes fordelte tabene sig?«

- »Premierløjtnant P. Hansen-Nord og sergent S. A. J. Andersen døde begge samme nat af deres sår. Desuden havde vi som nævnt 3 sårede. Hvor mange døde tyskerne havde, er det aldrig lykkedes at få opklaret. De havde oprettet en forbindsstation i skoven, hvortil en del sårede bragtes. På kasernens infirmeri behandledes 7 hårdtsårede tyskere og 5 letsårede. 7 blev afvist af den tyske kommandant, da deres sår ikke var værre, end at tyskerne selv kunne forbinde dem«.

- »Overtog tyskerne med det samme kasernen?«

- »Ja, og de danske styrker blev internerede på selve kasernen, men jeg havde stadig kommandoen over dem. Rent fysisk led vi ikke noget under interneringen; vi sørgede selv for vor forplejning, og underafdelingerne opretholdtes. Der sørgedes for beskæftigelse af såvel be-

falingsmænd som mandskab. Fra by og land strømmede det ind med gaver af enhver art, og vi følte i rigeligt mål, at vore landsmænd havde hjerte for os. De søgte at gøre os vort fangenskab så let for os som muligt«.

- »De danske soldater smuglede en del våben ud?«

- »Ja, der foregik meget derude ved dag og ved nat. Alle mulige metoder bragtes i anvendelse. Således udsugledes en kasse med maskingeværer gemt i et læs gødning. I bevogtningsstyrkerne var en del polakker, og de var os venligtsindede, så det var muligt at smugle gods udover hegnet omkring kasernen«.

- »Flygtede der ikke nogen under interneringen?«

- »Jo, en enkelt mand, der var eftersøgt af Gestapo. Ellers afventede alle andre, at tyskerne ophævede interneringen. Der manglede ganske vist nu og da nogle af vore folk, for polakkerne så gennem fingre med, at de smuttede ud over hegnet. Således manglede en søndag formiddag 8 mand - de var til konfirmation i København, men de kom til tyskerens store forundring tilbage, da konfirmationsfestlighederne var vel overstået. Interneringen ophævedes i begyndelsen af oktober. Mandskabet hjemsendtes først, og senere kom turen til befalingsmændene«.

Kampen om Gardehusarkasernen viste, at kampånden stadig levede i den danske soldat. Modigt og uforfærdet gik kasernens besætning til kamp mod besættelsesmagten, skønt kampens udfald på forhånd var givet. Landet havde været besat af tyske tropper i 3 år, og ingen var uvide om, at den tyske værnemagt i kraft af sin overlegne styrke var i stand til at knække en hvilkensomhelst væbnet modstand. At kampen blev standset, da tyskerne vrimlede over hele kaserneområdet, og man hvert øjeblik kunne vente, at kamp på håndbomber og håndgranater indendørs ville bryde løs, er der intet at sige til. Al yderligere blodsudgydelse var unødvendig, og ingen tør bestride, at den danske soldats ære var reddet. Det samme kan ikke siges om den tyske soldat, og man forstår, at den tyske kommandant skammede sig. Det kan i denne forbindelse noteres, at de tyske tropper foretog en regulær udplyndring af de danske soldaters ejendele, medens de slagne styrker efter ordre samledes i kasernegården.

Efter interneringens ophævelse gik mange, ja vel næsten hovedparten af de danske soldater fra kasernerne ind i modstandsbevægelsen.

Befalingsmændene indordnedes i særlige militærgrupper. Oberstløjtnant Riis Lassen fik således til opgave at danne O-grupper på Sjælland, Lolland og Falster, og heri assisteredes han af kaptajn E. Frigast, den senere amtsleder (nu oberstløjtnant og chef for 9. bataillon i Viborg). En del befalingsmænd kom til Sverige og gik ind i brigaden. Senere, da alle modstandsgrupper gik sammen, ser vi oberstløjtnant Riis Lassen som leder af Region 5. Kaptajn E. Frigast fungerede dels i samme region og senere som amtsleder over Præstø amt. Mange andre af befalingsmændene, ikke mindst officianterne, kom til at indtage ledende stillinger i modstandsbevægelsen. Garnisonskommandanten selv, oberstløjtnant M. Fog, blev senere eftersøgt af Gestapo, forlod Næstved og blev militær leder i MB Sorø amt.

Episoden ved Rosenfeldt.

Den anden åbne ildkamp med tyske styrker udkæmpedes den 1. maj 1945 foran Rosenfeldt Gods, et par kilometer nordfor Vordingborg. Den kostede tyskerne fire dræbte, medens man på dansk side ingen tab havde.

Årsagen til episoden var den, at der mandag den 30. april gennem borgmester Calum i Næstved tilgik amtsledelsen meddelelse fra den tyske kommandant i Næstved, major Hokkerup, at der kunne forventes kapitulation den 1. maj klokken 11. I den anledning besluttede amtslederen, kaptajn Frigast, at gøre alt klar til at overtage bevogtningstjeneste m.v., og han gav sine ordrer ud desangående. Disse ordrers videre udførelse var det, der fandt sted for Vordingborgs vedkommende på Rosenfeldt Gods den 1. maj. Her samledes om morgenen delingsførerne til møde under ledelse af MBs byleder i Vordingborg, lærer Thorup. Der var samlet omkring et halvt hundrede mand: Delingsførere, læger og en deling politifolk (14 mand) som vagthold, da flere af deltagerne i mødet var eftersøgte af tyskerne. Mødet holdtes hos overforvalter Viphholm, og som militær rådgiver fungerede premierløjtnant Chr. E. Nielsen, der sammen med Thorup i dagens løb tog til Næstved for at indhente nærmere ordre. Imens ventede den nævnte styrke på Rosenfeldt, og der var udstillet vagtposter (5 dobbeltposter) rundt om hele gården med overbetjent P. H. Larsen, Vordingborg, som leder.

Da kapitulationen imidlertid ikke skete klokken 11, besluttede amtslederen at afblæse de trufne foranstaltninger og gav ordre til igen

at gå »under jorden«. Man var også ved at skilles ved 18.30-tiden, da en tysk Opel vogn med A-nummer kom kørende ad Vordingborg-Næstved landevejen, og den svingede nedad alleen mod Rosenfeldt Gods. Da Bilen kom på prajehold, blev den råbt an af vagtposten, der stod med karabinen over skulderen og rakte hånden op til stop. I bilen befandt sig 4 uniformerede tyskere: Kommandanten på Masnedøfortet, en feltpræst og 2 menige soldater. De 4 tyskere sprang ud af bilen og gik i dækning bag træerne og i grøften. De begyndte uden varsel at fyre løs på den danske vagtpost. Bag denne befandt sig en anden vagtpost, som omgående besvarede ilden med maskingevær, men dette gik efter de første skud i stykker og nægtede at fungere. Lederen af vagterne, der sammen med lagerforvalter Svend Erik Henriksen i bil var ude at inspicere vagtposterne, kom i samme øjeblik kørende ad vejen nord om Rosenfeldt Avlsgård, og mod denne bil rettede tyskerne nu ilden. Overbetjent P. H. Larsen svarede igen med sin Husquana maskinpistol, og fra en position foran gården åbnede andre politifolk, der havde observeret tyskernes komme, ild mod fjenden. Imidlertid kom forstærkning til hidkaldt af skyderiet, og de tyske våben blev hurtigt tavse.

Kommandanten og præsten var begge døde, medens de 2 menige var hårdtsårede. Politifolkene bar dem op til gården, hvor man forbandt dem med forbindssager fra de medbragte amerikanske forbindspakker, og fra Rosenfeldt rekvireredes en dansk ambulance. Derefter tiltrådte man i lastbiler, personbiler og på cykler tilbagetoget medtagende alle de våben og alt det gods, MB havde på Rosenfeldt, og det var ikke lidt. Turen gik først til Skaverup, og da det var blevet mørkt, spredtes styrken, hvoraf en del gik i kvarter hos sognefoged Thorsen, Stensved, medens resten indkvarteredes hos MB's mange venner rundt om i Syd-Sjælland.

Imidlertid havde ambulancen transporteret de to tyskere til Vordingborg Sygehus, hvor de dog snart døde af deres sår. Fra Næstved og Vordingborg satte tyskerne et større eftersøgningsapparat i gang for at finde ud af, hvor MB-styrken var blevet af. Fra Næstved rykkede 200 tyske officersaspiranter - unge hidsige nazister - ind på Rosenfeldt, og her udfoldede de en sand vandalisme, idet de kastede kostbare møbler ud af vinduerne, slog dem i stykker, og ødelagde i øvrigt alt, hvad de kunne overkomme. Skaderne ved denne hævnaktion er opgjort til 100.000 kroner. Det kan i øvrigt oplyses, at selve general Lindemann

personlig gav ordre til at afbrænde slottet, men denne ordre blev saboteret af en major i det tyske hovedkvarter i København, med hvem MB's hovedledelse havde indledet forbindelse.

Da danskerne forlod Rosenfeldt efter episoden, var ambulancen endnu ikke kommet, og de sårede tyskere efterlodes liggende ved indkørslen. Alle tyske våben i bilen og på ligene blev taget med, og man bemærkede herunder, at den tyske kommandant var bevæbnet med en dansk pistol, som bar tigsapolitichefens stempel.

Da Næstved Havn brændte.

Den næste store aktion mod tyskerne foregik i Næstved i sommeren 1944. Fra København havde Næstveds byleder, daværende officiant Frits Larsen, modtaget ordre til at foretage en sabotageaktion mod DDPAs store tankanlæg på Næstved Havn, hvor 800,000 liter Solar olie var opmagasineret, og man ønskede fra MB-ledelsens side at afskære tyskerne fra at drage nytte af dette kæmpelager. Ordren blev modtaget en lørdag, og aktionen skulle udføres den følgende mandag kl. 20,45. Lignende aktioner skulle iværksættes andre steder på samme tidspunkt, og det var afgørende, at der blev sat ind samtidig, så der ikke fra tysk side kunne træffes yderligere afværgeforanstaltninger forårsaget af et enkeltstående attentat.

Aktionen i Næstved var meget farlig, fordi tyskerne havde vagtposter gående på havnen døgnet rundt. Frits Larsen udvalgte sig 5 mand til dette job, som han selv skulle lede. Søndag aften skulle der foretages rekognoscering, og mandskabet sneg sig frem til tankene, der lå højt på havnen. Ved en forsigtig banken på tankvæggene konstaterede man, hvor højt olien stod. Medens man var beskæftiget hermed, genlød havneterrænet af en bombeeksplosion, der kom ligeså meget bag på danskerne som på tyskerne. Det er senere opklaret, at det drejede sig om en ukontrolleret privat sabotagehandling mod en nærliggende hesteskofabrik. Der blev naturligvis straks livligt på havnen, og de »legale« sabotører fik travlt med at komme af sted. De slap uskadt i kvarter, men situationen var jo nu yderligere blevet alvorlig for aktionens heldige gennemførelse, thi at tyskerne efter dette ville passe dobbelt på, var udenfor al tvivl.

Men tankene skulle sprænges mandag aften på det givne klokkeslet, koste hvad det ville. Frits Larsen havde på forhånd sikret sig imod, at

arbejderne på den nærliggende papirfabrik kunne komme i fare på vej til eller fra deres arbejde, og da tidspunktet nærmede sig mandag aften, sneg han sig med sine udvalgte folk bagom de tyske vagtposter op til tankanlægget, nedenfor hvilke de stillede deres cykler. Man anbragte derefter to »skilpadder« på hver af tankene og advarede en familie, der beboede en lejlighed i huset, hvor benzinkontorerne lå. Så gjorde sabotørerne sig usynlige, og præcis på klokkeslettet lød en øredøvende eksplosion. Tankene væltede om på siden, og 800,000 liter Solar olie strømmede ud. Det blev et kæmpebål, hvis lige ingensinde er set i Næstved. Den brændende olie flød ud over havneterrænet som en glødende lavastrøm fra en vulkan. Den flød udover kajen og ned i havnebassinet, medens en tyk, sort røg hævede sig mod himlen og drev ind over byen.

Tyskerne brugte den sædvanlige trafik. De fyrede løs i blinde med maskinpistoler og karabiner uden at finde mål for deres kugler. Tusinder af byens borgere valfartede til havnen hidkaldt af det enorme brandskær, og her beskuede de med undren det særsyn, at vandet i Næstved Havn stod i flammer.

MB-organisationens opbygning i Præstø amt.

Når man efterforsker amstorganisationens opbygning, støder man ustandselig på oberstløjtnant Toussiengs navn. Han og hans nærmeste medarbejdere var, da den endelige »sammentømring« foregik, midtsamlende faktorer i MB-organisationen, og Toussieng udrettede et stort og betydningsfuldt arbejde på amtslederposten, inden han senere overlod denne til daværende kaptajn E. Frigast, i hvis faste hånd tøjlerne lå, da kapitulationen kom. På dette tidspunkt stod organisationen fast sammentømmret og rede til at udføre en slutaktion, der dog ikke kom i den form, som den var ventet. I det følgende søges redegjort for de vigtigste fakta i amtets organisationers opbygning, og i denne redegørelse vil læseren støde på en del navne, hvis bærere øvede en indsats, der vil blive husket til sene tider, men den, der skriver disse linier, er klar over, at skulle dette være en fuldstændig beretning over MB-organisationens arbejde (hvad jfr. titlen ikke er tilstræbt), burde mange flere navne være nævnt. Pladshensynet og opgavens begrænsning sætter imidlertid en grænse, som desværre må respekteres.

På Næstved egnen og i selve Næstved var MB ved den tyske kapi-

tulation organiseret i 6 delinger og talte ca. 100 mand, medens et par hundrede stod på ventelister. Organisationen måtte efter omstændighederne siges at være godt bevæbnet og den var fast sammentømret og veltrænet takket være Næstveds aldeles fortræffelige byleder, officiant (senere kaptajn) Frits Larsen, der fra september 1944 udelukkende beskæftigede sig med »underjordisk« organisationsarbejde og illegal indsats af allehånde arter. Initiativet til dannelse af de første grupper udgik fra læge Movin, Præstø Amtssygehus, og civilingeniør K. Stål, Stafas kemiske Fabriker, Næstved, i november 1943. Flere fulgte efter, og i 1944 blev officiant Frits Larsen knyttet til terrænsportsforeningen som instruktør. Hermed begyndte det egentlige arbejde med sammen-tømringen af Næstved MB i by og på land. Det viste sig, at adskillige af gruppernes mandskab kun fandtes på de hemmelige papirer, og det blev Frits Larsens primære opgave at rejse hele området rundt, stampe folk frem og organisere det hele i én organisation. Først i marts 1945 kunne styrken inddeles i 6 afdelinger hver med en officiant som leder. Kun gruppeførerne indenfor de enkelte delinger kendte hinanden. Det øvrige mandskab holdtes i uvidenhed om de andres eksistens.

I Hyllinge blev dannet en særlig gruppe med jernbanesabotage for øje. I august 1944 tilsluttedes Næstved organisationen MB for Præstø amt. Fra amtsledelsen tildeltes Næstved MB som første opgave at opretholde en rekognosceringstjeneste med henblik på tyskernes styrker i Tybjerg lejren og på Vandrerhjemmet ved Næstved. Men i oktober 1944 kom fra amtsledelsen ordre til, at man fra Næstved skulle foretage en aktion mod et troppettransporttog, der i nærheden af Næstved skulle sprænges i luften. Folkene var også på stedet, men der kom et dansk persontog i vejen, og foretagendet måtte aflyses. Næste aktion var mod en fræsemaskine, som henstod på Hesteskofabriken i Næstved. Man vidste, at tyskerne var ude efter maskinen, der skulle føres til Riffelsyndikatet, og sabotagen lykkedes. Maskinen blev ødelagt. Dernæst fulgte en sabotage mod Krydsfinérfabriken, hvor man - efter længe at have vægret sig og trukket tiden ud - omsider var kommet i gang med at fremstille krydsfinér til den tyske flyvemaskineproduktion. Et nødvendigt led i denne fabrikation var limen, som opbevarede på et særligt lager på fabriken, og mod dette lager rettedes aktionen. Det gik i luften uden forstyrrelse af den del af fabriken, der arbejdede for danske interesser. De danske sabotagevagter, der overvågede aktionen, kom i

tysk forhør, men røbede ikke noget, der kunne skade sabotørerne.

Fra Riffelsyndikatet var sendt et par maskiner til reparation på Hesteskofabriken på Næstved Havn, men man havde fra fabrikens side betydet tyskerne, at man ikke kunne reparere maskinerne, der derfor atter skulle tilbage til syndikatet; da de ad havnesporet skulle køres til jernbanestationen, sprængte modstandsbevægelsen jernbanevogn og maskiner i luften i Lille Næstved.

Derefter fulgte den tidligere omtalte store aktion mod DDPAs tank-anlæg. Det blev imidlertid kort efter opdaget, at der i en underjordisk tank var 40,000 liter Solar olie, som ikke var berørt af branden, og dette lager transporterede tyskerne bort, foreløbig til Næstved Jernbanestation. MB havde dog gode forbundsfæller indenfor jernbane etaten, og disse rapporterede transporten. Det lykkedes en gruppe under civilingeniør K. Ståls ledelse, trods de tyske vagtposter på jernbaneterrænet at rangere de store tankvogne ud på jernbanelinien ved Rislev, hvor de 40,000 liter led samme skæbne som de 800,000. Aktionen støttedes på udmærket måde af lokomotivpersonalet.

Ved en anden lejlighed fik man rapport om, at en stor transportabel jernbanekran i tysk ærinde skulle passere Næstved. Den standsede MB nord for Næstved i nærheden af Rislev, og den fik så meget P. E. 2, at den ikke mere var i stand til at udfylde sit oprindelige formål. Selve skinnelegemet blev af Næstved MB sprængt ved Stenstrup, syd for Næstved, hvilket sinkede de tyske transporter en del, og nogle vogne med tysk generatorbrænde, henstillet ved Hyllinge Station, blev ødelagt af Hyllinge gruppen.

Nervepirrende oplevelser ved våbenmodtagninger.

Og hvorledes blev så MB Næstved bevæbnet? Som andre steder: fra luften. De allerførste våben blev købt af finske søfolk i Næstved Havn i 1943, men det forslog så lidt. I december 1944 modtog man fra Sydsjællands modtagechef, overbetjent P. H. Larsen, Vordingborg, meddelelse om, at Næstved skulle have våben fra luften, og til dette formål udpegede man Dyremosen ved Fensmark i nærheden af Holmegårds Glasværk. Denne plads blev imidlertid kasseret af sagkundskaben, og i stedet fik man så anerkendt en ny plads ved Rappenborg Skov, i nærheden af Karrebækstorp Teglværk sydfor Næstved. Her modtog man

våben fra luften 9 gange, og modtagningerne forløb uden uheld, men ikke uden farefulde og nervepirrende situationer. 50 pct. af de lette våben og 25 pct. af de tunge fik Næstved grupperne selv lov at beholde. Resten gik til hovedstaden. To gange blev der ved fejltagelser kastet våben ned i mosen tæt ved Holmegårds Glasværk, men sendingerne blev reddet og kom på rette hænder takket være Næstved grupperne og grupper i Fensmark samt glasværkets folk. Ved den ene lejlighed fik tyskerne nys om, at der var nedkastet våben, og de mødte op med en større styrke. Da de imidlertid ikke opnåede noget resultat ved eftersøgningen, meddelte den ledende tyske officer, at hvis man ikke nåede til positive resultater inden en vis tidsfrist, ville der blive udtaget 10 gidsler i Fensmark. Civilingeniør Rønne, Glasværket, tog til Næstved og opnåede foretræde for den tyske kommandant for værnemagtsafdelingerne i Næstved. Det blev herunder opklaret, at det var Gestapo, der stod bag truslen, og på grund af bestående rivaliseringer mellem værnemagt og Gestapo afblæstes truslen, idet værnemagten åbenbart for en gangs skyld gik af med sejren.

I foråret 1945 kom en engelsk maskine med en sending våben til Sorø amts MB ind over Næstved, og - antagelig vildledet af et blinksignal fra jernbaneterrænet - lossede flyveren beholderne ned over Holsted lige udenfor Næstved. Her lå og hængte de, da morgensolens første stråler belyste Holsted, og morgenduelige folk undersøgte med største interesse de mærkelige tingester. Vagtværnet i Næstved underrettedes, men også MB fik besked, og civilingeniør K. Stål og hans gruppe fik rekvireret en lastbil og mandskab, der nåede at bortføre de rare sager lige umiddelbart før tyskerne kom til stede. Det var et ualmindelig godt stykke arbejde, som englænderne ved en senere lejlighed komplimenterede Næstved MB for.

En af de ivrigste og mest aktive MB folk på Næstved egnen var gdr. Frede Grønnemose, Karrebæk, der en nat kom ud for en slem forskrækelse. Han blev standset af en tysk patrulje, da han i lastbil var på vej til modtagepladsen. Tyskerne fik en længere søforklaring om, at han havde været ude at spille kort, og efter nogen tids parlamentaren løsledes han, uden at tyskerne bemærkede nogle håndgranater, han havde liggende i bunden af førerhuset.

En del af de modtagne våben førtes i mørke nætter bl.a. til Ydernæs nær Næstved Kanal for ad søvejen at blive transporteret videre. En

tidlig morgen, da Frits Larsen med hjælpere var optaget af at grave våben frem ved Ydernæs, overraskedes de af to tyske officerer, der kom ridende ned mod dem. De fik hevet en nærliggende skydepram over våbnene og begyndte at hamre og banke på den uskyldige pram, som om den var under reparation. Den slags episoder - fornøjelige at læse om bagefter, men nervepirrende at opleve i øjeblikket - kan der fortælles mange af fra Næstved gruppernes arbejde.

En ugestid før kapitulationen modtog man fra Køge 22.000 liter benzin til MB Præstø amt. Benzinen kom pr. jernbanevogne og dirigeredes til Lundby Station midt mellem Næstved og Vordingborg, og her på den lille landstation udfoldedes den dag et usædvanligt liv. I tankvogne stillet til rådighed bl.a. af KKKK, Næstved, kørte man rundt og fyldte benzinen på de mange tomme tanke i Køng, Svinø, Bårse, Bahl, Langebæk, Stensved, Haslev og mange andre steder.

Frits Larsen, der ubestridt og anerkendt fra alle sider er det største navn i modstandskampen på Næstved egnen, havde den meste tid af sin underjordiske tilværelse »Kontor« i cykelimporten på Hjultorvet i Næstved hos Vagn Petersen, hvis telefon var »officiel« byledertelefon. Der fortælles talrige historier - og de er sande - om Frits Larsens evne til at narre tyskerne. Medens sabotager og våbenmodtagninger gik allervivligst til, præsterede han en dag at gå op til den tyske kommandant i Næstved for at anmode om en køretilladelse til en lastbil, som han havde lånt af Grønnemose. Den skulle bruges til våbentransport, hvad han dog ikke meddelte tyskeren. Kommandanten havde ikke anelse om, at den høflige unge mand var sjælen i alt det, der satte tyskerne grå hår i hovedet på Næstved egnen, og han udstedte elskværdigst tilladelsen til Frits Larsen.

Men Frits Larsen havde mange hjælpere fra alle samfundslag. Hans højre hånd var keramikeren Carmel Hansen under dæksnavnet »Børge«. En del våbendemonstrationer foregik på Bryggeriet Fønix, hvor brygger Dithmar var en god vært og ivrig deltager i de hemmelige, natlige sammenkomster. Grupperne bestod ikke blot af folk fra Næstved, men tillige af folk fra byens opland, og i det hele taget priser man fra MBs side i høje toner landbefolkningen for dens hjælpsomme og uforfærdede holdning samt dens aktive indsats ved mange lejligheder.

Næstveds illegale byråd, der oprettedes før Frihedsrådet oprettedes, bestod af overkirug, dr. med.. Hans Tønnesen, læge Movin, Carmel

Hansen, civilingeniør K. Stål og senere Frits Larsen. Hemmelige møder holdtes bl.a. i sygehusets kældre og på Herlufholms Bibliotek. Byrådet samarbejdede senere intimt med Frihedsrådets Lokalkomité.

På Herlufsholm udfoldedes livlig aktivitet, og her havde man bl.a. en vis tid skjult en sender i kapellet.

Tyskernes plageånder i Vordingborg.

Efter 29. august 1943 begyndte ingeniørkaptajn Vald. Keller, den motorsagkyndige i Vordingborg Politikreds, at danne grupper. De første fik han samlet på Møen tidligt på efteråret 1943. Senere fik han besøg af løjtnant Warthoe Hansen, der var elev på Vordingborg Seminarium, som anmodede ingeniørkaptajnen om at overtage ledelsen af en del grupper i Vordingborg. Denne opfordring kom via løjtnanten fra Frihedsrådet, og ingeniørkaptajnen sagde ja. Dette betegner starten af modstandsorganisationen i Vordingborg. Kort før jul samme år modtog kaptajn Keller endvidere besøg af oberstløjtnant Riis Lassen, der på Frihedsrådets vegne opfordrede Keller til at indtræde i amtsledelsen. Kaptajn Keller fik herefter sin søn, civilingeniør Hakon Keller, til at hjælpe sig med organisationen af grupper i Vordingborg, og da oberstløjtnant Toussieng blev amtsleder, blev civilingeniøren hans betroede næstkommanderende, medens ingeniørkaptajnen trak sig lidt i baggrunden. Ingeniørkaptajn Keller blev 8. januar 1945 arresteret af tyskerne, der holdt ham fangen indtil 13. februar, hvorefter han blev løsladt af mangel på bevis. Han blev senere påny eftersøgt, men var da gået under jorden.

Civilingeniør Keller blev på den lokale lederpost afløst af postpakmester Volmer Hansen, der igen efterfulgtes som byleder af lærer Thorup. Der dannedes i Vordingborg civile sabotagegrupper hovedsageligt bestående af seminarieelever fra Vordingborg Seminarium ledet af officiant Moestrup. Endvidere arbejdedes i samme branche af et par politigrupper. Jernbanelinien blev sprængt to steder, ved Lou og ved Lundby. Desuden sprængte man et spor fra Statens Beredskabslager af briketter, og det foregik ved højlys dag. Fryseanlægget ved Masnedsund Svineslagteri, hvor tyskerne opbevarede store mængder af kød, saboteredes ligeledes. Et troppetransporttog sinkedes flere dage i Vordingborg; det var lastet med 400 mand tropper og en masse materiel og var rangeret ind på et vigespor, der ved en natlig aktion sprængtes både foran og bagved toget. Tillige afbrændte man en jernbanevogn med en

tysk flyvemaskine ombord lige for næsen af de tyske vagtposter.

Et våbenmodtagehold bestående af 24 mand af Vordingborg politistyrke plus en civil chauffør modtog under ledelse af Sydsjællands modtagechef, overbetjent P. H. Larsen, Vordingborg, 5 våbenladninger i løbet af 1945. Modtagepladserne var ved Liliendal Gods, ved Høvdingsgård sydfor Mern og på Lundbygårdens marker (Gøngehøvdindens gamle herresæde). En ladning gik tabt, fordi flyveren kastede beholderne ved Rødstofte 7 kilometer fra pladsen, og denne ladning fik tyskerne fat på. En anden ladning var i farezonen, idet en geschäftig person ville telefonere til tyskerne, at der var faldet noget ned på hans mark, men takket være en klarhjernet telefondame opnåede han ikke forbindelse med værnemagten, hvorimod modtagechefen fik besked, og våbnene blev derefter afhentet af rette vedkommende.

Tyskerne var meget hidsige efter at arrestere danske statsborgere i Vordingborg Politikreds, hvor der fandtes flere farlige stikkere. En tid sad 25 kendte borgere arresteret i Vordingborg sigtet for antitysk virksomhed.

Under en razzia i Vordingborg by blev et aktivt medlem af en politigruppe, reservebetjent Kaj Johansen, antruffet i sit hjem natten mellem den 9. og 10. april 1945. Huset var omringet af tyskere, og da Johansen ikke hurtigt nok lukkede døren op, kastede tyskerne en håndgranat ind i stuen gennem et vindue. Johansen såredes dødeligt. Tyskerne sprængte døren og slæbte den hårdtsårede mand ud på gaden, hvor han brutalt kastedes ind i en bil, i hvilken befandt sig læge Christensen, Vordingborg, ligeledes som arrestant og medlem af MB. Lægens forsøg på at komme til at hjælpe Johansen blev med magt forhindret af tyskerne, og den hårdtsårede politimand døde 4 dage senere i Vestre Fængsels tyske afdeling af sårfeber, fordi han ikke kom under lægebehandling.

Tyskerne raserede på det skændigste Johansens hjem for øjnene af hans hustru, skød løs på alt i stuer og køkken og ødelagde, hvad der lå for.

Da Præstø egnens modstandsbevægelse blev rullet op.

Grunden til MB på Præstø egnen blev lagt af oberstløjtnant Thygesen-Nim og frue, der på et ret tidligt tidspunkt kom i kontakt med modstandsgrupper i København via Faksinge Sanatorium, hvor man

havde modstandsfolk gående som »patienter«. Ægteparret startede med en pengeindsamling, og efter at jødeforfølgelserne var begyndt, tog man fat på at danne grupper. Fruen, der er tandlæge, følte sine patienter på tænderne i mere end én forstand, og adskillige af dem blev lukket ind til oberstløjtnanten, der ad denne vej kom i kontakt med adskillige, der senere var med til at danne stammen i Præstø organisationen. Gamle soldater blev gruppeførere, og da organisationen i 1944 blev tilsluttet MB, var der 9 grupper klar til aktion. Senere udvidedes styrken til 12 grupper med i alt 65 mand. Den af Frihedsrådet nedsatte bykomité kom i efteråret 1944 til at bestå af dyrlæge Lund Larsen, maskinfabrikant Clausen og maskinarbejder Harald Jensen.

Der uddannedes mandskab til jernbanesabotagen, og alle fik undervisning i brug af maskinpistol. I december 1944 modtog man våben, der førtes pr. mælkevogn til Melteskov, hvor overskovfoged Sloth lod dem opmagasinere i sine kartoffelkuler. Præstø organisationen forbedrede sig på forskellige opgaver; der var projekteret jernbanesabotager og ødelæggelse af en tysk meldecentral, men før man fik realiseret planerne, skete der det, at hele bevægelsen i julen 1944 blev revet op. En ung mand fandt tilfældigt våbendepotet i overskovfoged Sloths kartoffelkule, og han gik til tyskerne med sin opdagelse. Gestapo hovedkvarteret var på det tidspunkt på Hotel »Danmark« i Præstø, hvorfra tyskerne rykkede ud med den unge mand til påvisning, og Gestapo gjorde her en god fangst, idet følgende aktive MB folk arresteredes: Overskovfoged Sloth, godsejer Fugman, skovfoged Rossen, radioforhandler Petersen, landmand Harald Madsen, landmand Sigurd Friis Madsen, kontorassistent Jørgensen, portør Sørensen, gdr. Tissot Nielsen, vejmand Petersen, forvalter Staunstrup, forvalter Mønsted, fodermester Frederiksen, skibsfører Benzón samt 4 medlemmer af Kalvehavegrupperne.

Allerede i november 1944 var det blevet betydet Thygesen-Nim, at han skulle gå under jorden, og efter Frihedsrådets ordre tog han til Sverige, medens hans hustru rejste til København, hvor tyskerne imidlertid arresterede hende, og hun sad i Vestre Fængsel indtil 5. maj. I december var godsejer Fugman leder af MB Præstø, og han forberedte våbenmodtagninger, da massearrestationerne fandt sted. Størsteparten af de nævnte førtes til tyske koncentrationslejre, og Præstø organisationen var således berøvet en betydelig del af sine bedste folk med

bylederen i spidsen.

Men efter at Gemytterne var faldet til ro, begyndte man atter at bygge organisationen op med Falck stationen i Præstø som hovedkvarter og kvartermester K. Rasmussen som leder. Det var ikke vanskeligt at samle folk, og den 5. maj mødte man med 200 frihedskæmpere, heraf størsteparten fra landdistrikterne, og navnlig fremhæves Snese sogn, der stillede henved 100 mand. Intet andet sogn i landet har procentvis præsteret noget tilsvarende.

Livlig aktivitet på Stevns.

I efteråret 1943 henvendte ritmester Rantzau sig til godsejer Tesdorpf, Gjorslev, for eventuelt at få iværksat sejlads til Sverige. Godsejeren gik fuldt ind for sagen og stillede til rådighed samtlige huse, pengemidler og sin egen personlige indsats, hvilket han fortsatte med, så længe besættelsen varede. Der blev købt en båd, etableret opsamlingssteder på egnens kroer og hos forskellige gårdejere, og Stevns-Sverige ruten brugtes livligt. Senere blev den overtaget af kommandørkaptajn Bangsbøll, som stationerede søløjtnant J. Christensen (dæknavn »Jens«) på Gjorslev Godskontor til at tage sig af rutens virksomhed. Der transporteredes jøder, officerer, sabotører og post, indtil båden blev taget af tyskerne. Ruten blev dog hurtigt genoprettet og derefter holdt i gang til krigens slutning.

Samtidig var Gjorslev og omegn under ledelse af skovrider Petersen opsamlingssted for underjordiske folk, således en del politifolk, en Holger Danske gruppe, ingeniør Remfeldt (dæknavn »Ole«) m.fl., som kom fra våbenedkastning på Mors, samt postassistent Therkel Teilman (dæknavn »Mads«), som i Ribe havde virket som sabotør og instruktør. Så kom tiden, hvor modstandsbevægelsen dannedes alle steder. På Stevns henvendte amtslederen, oberstløjtnant Toussieng, sig til statskonsulent Søndergård, Renge, der henvendte sig til politifuldmægtig Hertz, St. Hedinge. Denne kendte Gjorslev organisationen, og resultatet blev, at der dannedes en organisation for hele Stevns med kaptajn (senere oberstløjtnant) Gebecke som leder med en underafdeling for Nordstevns under ledelse af skovrider Petersen, Gjorslev, en for Sydstevns under ledelse af statskonsulent Søndergård og en for Fakse under ledelse af søløjtnant (senere orlogskaptajn) Larsen.

Da grupperne i distriktet var uden våben, var det naturligt at tænke

på våbenmodtagelse, og da modtagechefen Stig fra København gennem mellemløbet Erik henvendte sig til amtsledelsen for at komme i kontakt med nogle folk, blev skovrider Petersen (»Børge«) modtagechef for Præstø amt, direkte tilknyttet modtageledelsen for Sjælland og Falster i København. På grund af amtets store udstrækning blev det hurtigt naturligt, at der oprettedes selvstændigt arbejdende modtagehold dels i Sydsjælland under ledelse af overbetjent P. H. Larsen, Vordingborg, og dels i Næstved under ledelse af officiant Frits Larsen. Arbejdet var udmærket organiseret. Nordstevns grupperne brugte flere modtagepladser: Vallø Storskov, Ganneskov ved Fakse og Boelskov, og ofte modtog to pladser våben på én gang.

Transportspørgsmålet blev hurtigt aktuelt. Foruden vognmand Børge Nielsen, St. Hedinge, der hver gang stillede med sin lastvogn, havde man brug for flere biler, og man foretog derfor et hold op på Sydøstsjællands Elektricitets Aktieselskab i Haslev, hvor man bemægtigede sig 2 lastbiler og en personbil. For at skaffe benzin »rekvirerede« man politiets lagre, hvoraf noget anbragtes på Søholm og Søgård, som begge hørte under Gjorslev. Ligeledes beslaglagdes en tankbil fra København med 4000 liter benzin bestemt for Gummifabriken i Køge på Køge-landevej. Benzinen kørtes til Søgård, hvor den aftappedes og anbragtes. Endvidere fik Nordstevns distriktet gennem Stig i København i kommission at skjule og fordele 110.000 liter flyverbenzin fordelt på 6 jernbanevogne, som var taget fra tyskerne i Kastrup Lufthavn, hvilket man gjorde.

Den hurtigste nedkastning af våben varede 20 minutter, fra maskinen havde kastet sin ladning, til de læssede biler kørte til pakkestedet. Af pakkesteder brugtes forskellige: Hårlev Bryggeri, Magleby Brugsforening og Råhoved Skov, men langt de fleste gange benyttedes Søholm hovedbygning.

Den mest langvarige våbenmodtagning varede ca. 7 timer, men da hængte også de fleste faldskærme med containers i 30 meter høje bøgetræer, så man måtte dels have et par mand klatrende oppe i træerne for at skære dem ned, dels fælde nogle træer. At man ikke fik nogen ubehageligheder for den forøvede ødelæggelse i skoven, skyldtes overforster Fabricius, Vallø. Ånden blandt deltagerne ved nedkastningerne var den bedst mulige. Et eksempel på iveren og mod til at tage fat var godsejer Tesdorpf; han sad i arbejdsforhandlinger i København en dag

fra kl. 8 morgen til 17,30. Klokken 18,15 hørte han kodeordet i radioen, lejede en bil, så langt den ville køre ham, lejede en cykel resten af vejen og var på pladsen kl. 22. Maskinen kom klokken godt 23 og kastede ladningen dårligt. Man var ikke færdige på pakkestedet før kl. 6 morgen, hvorefter godsejeren tog en bil til København og sad her i arbejdsforhandlinger fra kl. 8 og resten af dagen.

Nedkastningen natten mellem den 2. og 3. april 1945 blev skæbnesvanger. Maskinen gik fejl af pladsen to gange, fløj bort og kredsede over St. Hedinge og Gjorslev en halv time, kom tilbage og kastede ladningen, hvoraf en del blev hængende i høje træer, som måtte fældes. Det var et hårdt job, og først langt ud på morgenen havde man ladningen godt i hus på Søholm. Ved 6-tiden kørte vognmand Børge Nielsen efter endt gerning tilbage til St. Hedinge. Han havde 4 mand fra byen med på bilen, og dem satte han af på Torvet, hvorfra han havde ca. 200 meter at køre til sit hjem. Danske nazister havde imidlertid haft ham under observation, og da han kom hjem, blev han arresteret af to, som udleverede ham til Hipo. Endvidere arresteredes af Hipo-folk samme dag en gruppe fra St. Hedinge med tandlæge Harry Larsen i spidsen. De sad alle fængslede til 5. maj.

Disse arrestationer fulgtes af en formelig klapjagt på de øvrige implicerede, der så sig nødsaget til at gå under jorden, hvad der i høj grad besværliggjorde det senere arbejde. Søholm fik besøg af tre fuldt bemandede Hipo biler, men det lykkedes at få sendt advarsler herfra til Gjorslev. Dr. Thomsen fra Fakse kom på dette tidspunkt intetanende kørende til Søholm. Med sig i bilen havde han »Mads« og MB-lederen i Fakse, søløjtnant Larsen. De kom for at hente benzin, og de opdagede først hipoerne, da de stod af bilen og befandt sig ca. 20 meter fra dem. Da det imidlertid gik op for Thomsen og hans ledsagere, hvad det var for folk, man havde for sig, løb de tilbage til deres bil, som dr. Thomsen fik startet, og mens bilen rasede af sted i vild flugt, fyrede hipoerne løs mod den. Mads, som ikke nåede at komme ind i bilen, blev ramt i den ene arm og måtte, hængende på den ene forskærm, holde sig fast med den sårede arm over en strækning på 1½ km. Søløjtnant Larsen fik en kugle i det ene ben. Det lykkedes dr. Thomsen at slippe fra sine forfølgere og nå Fakse, hvor de sårede blev behandlet af overlægerne Groth-Petersen og Devantier.

Efter disse begivenheder opdelte man modtage styrken i 2 afdelin-

ger: én med hovedkvarter i Vallø ledet af »Jens« i forbindelse med forvalter Vibholm, Vallø, og forvalter Petersen, Søholm, og én med hovedkvarter i Fakse Ladeplads ledet af skovrider Petersen i forbindelse med »Ole«. Arbejdet fortsattes. Fakse Ladeplads gruppen fik bl.a. til opgave at undervise Haslev folkene i våbenmodtagning på en plads ved Sparresholm. Da Vallø grupperne havde været ude i 5 nætter i træk uden resultat, og en maskine, som kom til Sparresholm pladsen havde losset sine containers ved Holmegårdsmosen, blev man enige om, at noget måtte være galt. »Ole« sendtes til København og fandt ud af, at kontoret var taget. Ole fik fat i Stig, hvem han forelagde sin plan om alle tiders største samlede nedkastning af våben. Planen gik ud på at lade 10 maskiner nedkaste 260 containers langs Østsjællands banens spor syd for Karise Station. 250 mand fra Stevns, Vordingborg og Næstved skulle medvirke, dels ved at læsse ladningerne på et tog med 10 jernbanevogne, dels ved vagttjeneste og dels ved at besætte telefoncentraler og jernbanestationer i området. Alt var nøje tilrettelagt, og Stig sendte planen til London, hvor den godkendtes. Kodeordet »Grisen går på ruller« skulle være signalet til aktionens start, men kapitulationen kom først.

Af sabotager tog Stevns gruppen sig af et tysk pejlefyr ved Holtug, der blev ordnet af Mads og tre mand.

Modstandsbevægelsen i Haslev.

Hvad angår MB i Haslev, opbyggedes organisationen her på samme måde, som det skete andre steder (Haslev hører til Sorø amt, men MB her stod tilknyttet Præstø amts MB): Mennesker fra forskellige samfundslag fandt sammen i små grupper, - samledes om denne ene tanke, at gøre noget for at være med til at befri Danmark for undertrykkerne, fordi de ikke kunne udholde længere blot at se til. På Haslev egnen opstod spontant på et ret tidligt tidspunkt, uden forbindelse med hinanden, adskillige grupper, som den senere leder af de væbnede styrker, personalechef på SEAS, C. Måløe, tilfældigt kom i forbindelse med; han havde i forvejen forbindelse med illegale kredse udenbys, idet han deltog aktivt i den illegale pressetjeneste. I efteråret 1943 kom en repræsentant for Frihedsrådet til Haslev for at anmode Måløe om at påtage sig hvervet som distriktsleder og samle de allerede eksisterende Haslev grupper under én hat samt desuden forsøge yderligere at ud-

bygge denne modstandsorganisation under Frihedsrådet. Dette skete, og i sommeren 1944 sluttedes kontakten med MB Præstø amt gennem elektriker Helge Madsen. Man samledes til natlige møder af instruktiv karakter i distriktslederens hjem, og efterhånden groede en målbevidst og omfattende organisation frem, en organisation, der 5. maj stod på højde med amtets øvrige byers og var rede til at øve en indsats som de. Den under besættelsen nedsatte lokalkomité bestod af frk. Helga Hansen (Frit Danmark), montør Carl Emil Jensen (kommunister), arkitekt Overvold (Dansk Sml.), lrs. Schaumburg Müller (Ringens) og personalechef Måløe, der dels repræsenterede Ringen og dels de væbnede styrker. Fra februar 1945 supplerede komitéen sig med arkitekt Otto Brüel, arkitekt Hegelund, gartner Ulrik og ingeniør Ejnar Mortensen, da Måløes arbejde med de væbnede styrker lagde beslag på al hans tid og hindrede ham i regelmæssigt at tage del i møderne.

De helt store opgaver fik MB Haslev ikke at løse, men der foretoges en række mindre aktioner, våbentransporter m.v. I oktober 1943 modtog Måløe fra ritmester Rantzau anmodning om hjælp til jødetransporter, og denne opgave løste Haslev folkene på tilfredsetillende måde. Transporterne foregik i biler tilhørende SEAS og lededes af en komité bestående af C. Måløe, læge Gøtzsche, pastor Th. Bruun og diakonissøster Mary. Læge Gøtzsche og gdr. Fløjtrup, der på sin gård, Stenlundsgård i Simendrup, havde opbevaret politiets uniformer, våben og en del sprængstoffer, blev arresteret af tyskerne, overført til Vestre Fængsel og siden til Frøslev. Et andet alvorligt stød rettedes mod det Haslev MB tilknyttede Dalby distrikt natten mellem 6. og 7. april 1945, da Rudolf Martinsen og Åge Hansen, begge af Dalby, samt Ole Pagh Petersen, Haslev, på vej ud fra et illegalt møde hos boghandler Rønne i Haslev blev arresteret af tyskerne. Sammen med direktør Ørum, SEAS, der forøvrigt intet havde med MB at gøre, blev de kørt ud af byen i en af tyskerens vogne. Under transporten foretog MB medlemmerne et flugtforsøg, der lykkedes for Ole Pagh og Åge Hansens vedkommende. Under en kamp i bilen blev Rudolf Martinsen dræbt af en tysk kugle. Skønt direktør Ørum havde forholdt sig passiv under kampen, dræbte de ophidsede tyskere ham ved nakkeskud. Grunden til, at tyskerne havde taget ham med, skyldtes en tyskerhåndlanger, der som hævn for et udestående med direktøren havde angivet ham for opdagede handlinger.

En ung marinesoldat fra Haslev, Knud Møller, der deltog i illegalt arbejde i København, øvede en modig og påskønnelsesværdig indsats, indtil Gestapo fik ham. Efter at have været underkastet tortur, førtes han til Neuengamme, hvor han døde.

Haslev var fri for tysk indkvartering indtil februar 1945, da man på et par af skolerne fik indkvarteret et par regimenter af de værste SS folk. Modstandsgrupperne i og ved Haslev bevæbnedes fra København og depoterne på Remkolde Mejeri, hvorfra linieassistent Emil Nielsen, SEAS, i sin personvogn foretog de farefulde transporter til Haslev med sprængstoffer. Disse opmagasineredes dels hos C. Måløe og dels på Sofiendal, hvor tyskerne foretog en razzia uden dog at finde noget. I denne henseende såvel som i sin egenskab af leder af Dalby distriktet, der under aktion skulle slutte sig til Haslev, øvede forpagter Lacoppidan, Sofiendal, en fortjenstfuld indsats.

Der var planlagt våbenedkastninger til Haslev grupperne på en godkendt plads ved Sparresholm, men de to gange, man var gået i stilling for at afvente våbnene, gik maskinen fejl af pladsen. Våbnene nedkastedes andetsteds og transporteredes siden til Haslev. Slutteligt kan nævnes, at Haslev Politi tilsluttede sig MB, der i øvrigt rekrutterede sine folk fra samtlige samfundslag.

De »vaksinerede« på Fakse egnen.

I nogen tid før den væbnede modstandsbevægelse organisatorisk antog skikkelse på Fakse egnen og i Fakse by, var der her som de fleste andre steder enkeltpersoner, der havde kontakt med modstandsorganisationerne og modtog illegale blade til uddeling. Endvidere havde MB i civilingeniør Langkilde, Fakse Kalkbrud, en god og fast leverandør af sprængstoffer. 10 amerikanske flyvere, der styrtede ned på Stevns, fik ydet lægehjælp af dr. Thomsen, Fakse, hvorefter de senere kunne tage på deres i illegale blade meget omtalte og fornøjelige Københavns- og Sverigestur. Det var fra dr. Thomsen og overlæge Groth-Petersen, Fakse, initiativet til dannelse af væbnede grupper udgik; de samlede i løbet af august-september 1944 en kreds af pålidelige folk, der uddannedes som gruppeledere. Endvidere knyttedes forbindelse med lokalt stationerede marinere samt med amtsledelsens chef, oberstløjtnant Toussieng. Marinerne var en halv snes befalingsmænd fra den danske marine, som under ledelse af søløjtnant Harry Larsen dels levede un-

derjorden på Fakse egnen, dels officielt var ansatte som kystbetjente. Efter tyskernes aktion mod politiet indlemmedes marinerne i Præstø amts MB, og søløjtnant Larsen blev distriktschef for et område, der dækkede Fakse, Fakse Ladeplads, Kongsted, Toksværd, Rødvig m.m.

I løbet af få måneder dannede nu hver gruppeleder sin egen gruppe rekrutteret af folk fra by og band i det nævnte område, og organisationen var så »tæt«, at den fuldt ud hemmeligholdtes. Ved kapitulationen disponeredes over 10 grupper med i alt 110 mand under Fakse afdelingen, og i alt havde området 230 mand i organisationen. Medlemmer af Lokalkomiteéen før 5. maj var postassistent Herman Sørensen, Fakse (Frit Danmark), gdr. Jens Åge Larsen, Ebbeskov (Hærens Efterretningstjeneste), civilingeniør Preben Langkilde, Fakse (den militære ledelse), pastor Gustav Jørgensen, Fakse (Civilbefolkningens ill. afd.), kommunekasserer August Hansen (ill. Civilbef. i Fakse Ladeplads), overlæge E. Groth-Petersen, Fakse (Ringens). Den militære ledelse bestod af søløjtnant Harry Larsen, Langkilde, overlæge Groth Petersen og dr. Thomsen.

Marinerne havde forskellige håndvåben, bl.a. maskinpistoler, der brugtes til instruktion, og i løbet af vinteren 1944-45 fordelte amtsledelsen våben til grupperne. Som kuriosum kan nævnes, at man i MB korrespondancer betegnede de bevæbnede som »vaksinerede«, medens ubevæbnede var »ikke vaksinerede«. Men efterhånden gennemvaksineredes grupperne, der ved kapitulationen rådede over hver en eller to maskinpistoler, almindelige pistoler eller karabiner og håndgranater. Området havde tillige to bazookaer.

Det aktive arbejde - bortset fra organisation og uddannelse - bestod i dækning og arrangement af transporter til og fra Sverige, som foregik meget livligt på disse kanter. Endvidere deltog Fakse organisationen også i våbenmodtagning bl.a. ved Ganneskov. En af Fakse deltagerne heri blev arresteret i 1945 efter en modtagning, men han havde draget omsorg for et godt alibi og løslodes atter.

I stationsforstander E. Nielsen, Fakse Ladeplads, havde modstandsbevægelsen et særdeles aktivt medlem, og på Fakse Ladeplads Station foregik de sælsomste ting. Her tilbageholdtes i god forståelse med Fakse Kalkbrud sendinger til kalkbrudet af sprængstoffer, der gik direkte til modstandsbevægelsen, og fra Fakse Ladeplads Station udgik mangan våbensending dels pr. jernbane og dels pr. biler, som åbenlyst

læssedes ved højlys dag undertiden i overværelse af tyske soldater. Imidlertid fik Hipo mistanke til stationen og dens forstander. En nat ved 3-tiden blev Fakse Ladeplads Station omringet, stationens bøger blev nøje undersøgt, og stationsforstander Nielsen var i timelangt forhør, men han havde forberedt en længere »søforklaring« om en mystisk lastbil og en dito montør. Forklaringen blev taget for gode varer, og stationsforstanderen undgik en grundig husundersøgelse, hvilket var særdeles heldigt, da han på det tidspunkt lå inde med en demonstrationskuffert indeholdende maskinpistol, riffel og alm. pistol, ligesom der i øvrigt på stationen fandtes forskelligt materiel, der ville have været fældende beviser.

Imidlertid besluttede man sig til at tage stationsforstanderen med til Politigården i København, og efter yderligere forhør her indsattes han i Vestre Fængsel, hvorfra det lykkedes at få ham ud just dagen før Gestapo modtog et stikkerbrev, hvori hans navn figurerede sammen med 8 andre aktive MB folk i distriktet. Derefter gik han under jorden.

MB i Fakse Ladeplads og Rødvig m.v. foretog talrige jødetransporter og andre illegale transporter. 283 personer fordelt på 15 transporter fra Fakse Ladeplads Havn nåede Sverige i god behold, og mange i denne beretning unævnte indlagde sig megen hæder uden andet mål for øje end at hjælpe nødstedte medmennesker. M/S »Carla« af Fakse Ladeplads deltog særdeles aktivt i disse farlige sejlads, og det var med dette skib, søløjtnant Larsen umiddelbart efter kapitulationen foretog et togt til Kiel, hvor han fandt adskillige danske marine- og handelskibe, som hjemførtes.

De 10 amerikanske flyvere, der nødlandede på Stevns, blev af distriktets folk transporteret til Fakse Ladeplads, hvor de indlogeredes på Sømandshjemmet, indtil de kunne videresendes til København.

MB fulgte opmærksomt tyskernes eksperimenter med V-våben på Møn.

Som nævnt begyndte ingeniørkaptajn Vald. Keller arbejdet med at starte grupper på Møn med den særdeles virksomme landbetjent Byel som kontaktmænd. Byel fortsatte selv dannelsen af grupper. Da oberstløjtnant Toussieng blev amtsleder, udnævnte han kaptajn Jard til distriktsleder på Møn, og Byel blev næstkommanderende. Kaptajn Jard fortrak senere, og man dannede »det mønske triumvirat« bestående af

Kort efter befrielsen fik modstandsbevægelsen i Præstø amt besøg af nedkastningscheferne på den anden side Nordsøen, og modtageholdene stillede i Næstved til en parade, som billedet viser det. Her hilser den amerikanske oberst Cai Winkelhorn på Næstveds byleder, Frits Larsen. Bag obersten står den engelske oberst Hollingworth samt to unge engelske damer, der havde varetaget arbejdet med koderne til den danske modstandsbevægelse.

Fra venstre oberst Cai Winkelhorn, USA, oberst Hollingworth, England og modtagechefen Stig Jensen, Danmark.

landbetjent Byel, løjtnant, toldassistent Bøgebjerg Hansen og forsikringsinspektør Bruno Christensen, der i fællesskab ledede MB arbejdet fremover. Ved kapitulationen stod man med en styrke på 5 delinger med i alt 23 grupper på hver 6 til 8 mand samt en kommando- og en efterretningsgruppe, i alt et samlet mandskab på 252 mand bevæbnet med skydevåben og instrueret i brugen af samme. Instruktør: Dyrlæge Kaj Jensen, Stege.

I december 1944 foretog Gestapo razziaer for at finde MB folk, og det lykkedes at arrestere to af Møn organisationens gruppeførere i Kalvehave, der sorterede under Møn. Umiddelbart efter gjorde kaptajn Jard sig usynlig, og den militære næstkommanderende, Bøgebjerg Hansen, blev distriktsleder. Man tilrettelagde under triumviratets ledelse alt med henblik på en allieret invasion. Der byggedes således et transportabelt elektricitetsværk, der kunne betjene den elektriske telefon, der byggedes transportable radiosendere og modtagere, der organiseredes et fuldendt hvervesystem for Møn og Bogø, hospitals- og sanitetstjeneste, og Politiets Beredskabslager af benzin, ca. 2500 liter, sikredes MB på Møn, medens MB Vordingborg fik overladt 1400 liter. Fra kredskontoret sikrede man sig nummerplader til biler og motorcykler, og da tyskerne begyndte at interessere sig for de på politistationen deponerede lister over jagtvåben og disses ejere, foretog man et hold up og fjernede såvel jagtprotokoller som våbenkartoteker fra politistationen.

MB i København havde rekylgeværer, men savnede magasiner til disse i tilstrækkelig mængde, og MB på Møn foretog derfor en vellykket aktion mod Borgsted Batteri, hvor man røvede adskillige kasser indeholdende de ønskede magasiner, som sendtes til København. Lastbilen, der forlod batteriet med magasinerne på ladet, mødte en tysk patrulje på tre mand, men danskerne var velbevæbnede og i overtal, og chaufføren gav fuld gas, hvorved man slap heldigt bort med den dyrebare og farlige last.

MB på Møn havde endvidere udarbejdet nøjagtige planer over samtlige tyske forlægninger på Møn og var klar til på et givet signal at foretage aktioner mod disse forlægninger. Der var oprettet et udmærket system af meldeposter langs øens kyster, der rapporterede alle skibsbevægelser i farvandet, og pr. ordonnans (dyrlæge Gert Jørgensen) transporteredes rapporterne pr. motorcykle videre til amtsledelsen. Mange af de våben, Møn organisationen modtog, var beskadigede

ved nedkastningen, men Sukkerfabrikens maskinarbejdere foretog de nødvendige reparationer og blev særdeles øvede heri.

En af organisationens gruppeledere var kbmd. Felix Købmann, Kalvehave, der øvede en energisk indsats på mange områder og bl.a. opbevarede en del våben. Da han den 28. november 1944 arresteredes af tyskerne, var de forskellige MB effekter, der var i hans varetægt, i overhængende fare, og MB folk foretog derfor, umiddelbart efter at tyskerne var kørt bort med ham (han kom sammen med flere andre til Dachau), en aktion for at redde våben m.v. Det lykkedes at få alt fjernet, før tyskerne kom på husundersøgelse.

Fra Møn foretoges i besættelsestiden talrige transporter til og fra Sverige, og mange blev hjulpet med falske legitimationskort, der dels tryktes hos Købmann, dels skaffedes fra Stege. Et særligt interessant kapitel er MBs kontakt med tyskernes V-våben eksperimenter på Møn. Kommandørkaptajn Bangsbøll, København, havde, da de første mønske rapporter om disse eksperimenter indgik, fået anbragt en del »Geodæter« i området, ligesom kaptajnløjtnant Valentiner kom til stede, da man fra Møn via amtsledelsen var i stand til at meddele både tid og sted for eksperimenterne. MB havde en mand anbragt ved tyskerens telefonstation, og han var således fra denne udmærkede position i stand til at levere alle oplysninger om eksperimenterne.

Umiddelbart før kapitulationen gik MB på Møn til aktion mod samtlige i Stege Havn liggende skibe, idet man ombord på hvert eneste fjernede en vigtig maskindel, således at tyskerne ikke kunne flygte med skibene. Ved kapitulationen havde man også alt rede til at foretage sprængninger af havnene og Mønsbroen, hvis det skulle blive nødvendigt.

Afslutning.

Efterhånden som MB afdelingerne i amtet fandt sammen i amtsorganisationen, knyttedes en intim kontakt mellem »hoved og lemmer«, og i denne forbindelse nævnes den af løjtnant B. Andersen igennem talrige agenter amtet over organiserede meldetjeneste, der virkede fortrinligt og hurtigt til varsko af alle styrkerne. Andersen var en af amtsledelsens dygtige hjælpere. Endvidere må nævnes den af lægerne organiserede sanitets- og hjælpetjeneste, der var fortræffeligt tilrettelagt og i mange tilfælde var et moralsk rygstød for mandskabet, der udførte deres ak-

tioner i bevidstheden om, at informerede og velforberedte læger sad rede til hjælp når som helst overalt i området.

Befolkningen i Præstø amt forsynedes under det meste af besættelsen mere eller mindre regelmæssigt med illegale blade, der bidrog til at vække, holde modet oppe og give tonen an for de kæmpende og kampklare organisationer. Den illegale presses betydning lader sig vanskeligt måle, men der hersker vel enighed om, at den havde sin mission. Også Præstø amt rådede over illegale trykkerier, mange »pressemænd« rekrutteret direkte fra dagspressen og fra kredse, der stod denne mere eller mindre nær, og mange dristige folk, der påtog sig distribueringen. Store oplag af de blade, der fordeltes i amtet, blev dog trykt i København eller andre steder og sendt til tillidsmænd i amtet, der så sørgede for det videre fornødne, støttet pengemæssigt (det kostede jo en del at trykke disse blade) af banker og privatpersoner.

Man ser således, at der også i Præstø amt arbejdedes energisk mod det store fællesmål: Danmark frit!

Modstandsbevægelsen i Fredriksborg amt

Af redaktør Ole Smith

Nordsjællænderne har efter evne gjort deres i den danske modstandskamp og kan pege på resultater, man godt kan være bekendt. Her udførtes landets første jernbanesabotage, her arrangeredes de første ruteforbindelser for folk, der nødvendigvis måtte til Sverige - og fra de store våbenmodtagelser i Gribskovs hjerte forsynedes en partisanhær på 5000 mand.

Skal man give et overblik over modstandsbevægelsens vækst og arbejde i Frederiksborg amt, stilles man overfor de samme vanskeligheder, som journalister, der skildrer andre amter: hvilke navne skal nævnes? Men for Nordsjællands vedkommende er der endnu en vanskelighed: store dele af den københavnske modstandskamp blev forlagt til nordsjællandske egne og lader sig umulig skildre i sammenhæng med Nordsjællands, fordi det var isolerede handlinger set nordfra, selvom Frederiksborg amts frihedskæmpere fik underretning om, at den og den begivenhed skulle de lade »passere« uden at blinke. Når stikkerlikvideringer blev udført i nordsjællandske skove, er de derfor vanskelige at »rubricere« i en redegørelse, som gerne skulle være sammenhængende. Hvorledes skal jeg indarbejde fantastiske begivenheder, der er foretaget isoleret, og hvis hovedpersoner er døde? Jeg behøver her bare at henvise til eksemplet, spionen Jane Horney, hvis likvidering efter alt foreliggende at dømmen blev foretaget i Gilleleje. Den, der ville oprulle alle begivenhederne omkring Jane Homey med sommerhuset i Gilleleje som udgangspunkt, kunne give et usædvanligt begivenhedsrigt udsnit af den danske modstandskamp. Og hvorledes skal man rubricere englændernes første forsøg i verden på at kaste faldskærmsfolk på åbent Hav? Det skete udfor Gilleleje Havn. Efter at

faldskærmspioneren løjtnant Rottbøll var blevet dræbt af en dansk politimand, besluttede hans medkæmper, kaptajn Hammer, der netop var nået tilbage til England, at han ville til Danmark igen og fortsætte arbejdet. Men nedspring var en farlig sag for kaptajnen, fordi han vejede lige så meget som to andre faldskærmsfolk tilsammen. Man havde ved hans første nedspring valgt at benytte en specielt hygget faldskærm, men nu ville man forsøge det nye indenfor faldskærmsteknikken. Kaptajn Hammer kastede sig ud i havet iført en vandtæt gummidrags. Det gik godt, og han svømmede ind til kysten ved Gilleleje, hvor han vakte nogen opmærksomhed, men snart efter forsvandt han og dukkede op til arbejdet i København.

Faldskærmsmanden Geisler, der senere skabte kontakt med Hvidsten gruppen, som måtte bøde med livet for deres indsats« sprang også ud over Nordsjælland. Det skete en dag i 1942. Geisler havde trænet til denne opgave i 2 år. Han havde straks meldt sig til den norske træningslejr i Canada »Little Norway« i 1940, og han prøvede tre gange at komme ned i Danmark, før det lykkedes. Endelig skete det ved Furesøen. Han sprang ud sammen med tre andre faldskærmsfolk, og en

Panserbil »V 3«, bygget illegalt på Frederiksværkbanens værksted. Bemærk skydehullerne og Pansertårnene. Det var med »V 3«, hiporeden i Asserbo blev indtaget.

lystfisker, der lå i sin båd og filosoferede, blev aldeles chokeret ved at se tre mand springe ud fra maskinen og dale ned i hans nærhed. Geisler har senere fortalt, at mandens tunge var som lammet. Først efter nogle minutters forløb kunne han fremstamme et »velkommen«, men mere blev det heller ikke til trods ihærdige forsøg. Geisler tog straks videre til Jylland, hvor han skabte kontakt mellem de allierede og de jyske modstandsfolk. De tre andre, som sprang ud over Furesøen, gik det galt. Den ene blev straks skudt af Gestapo, de andre sendtes til tyske koncentrationslejre. Geisler klarede sig med nød og næppe gennem vanskelighederne og måtte fortrække fra Jylland til København, hvor han var organisator for en række sabotager. Ordrene til flere af de største sabotageaktioner gik gennem ham.

Grundlaget: Den frie presse.

Men jeg må holde mig til den specielt nordsjællandske indsats, selvom den undertiden »løber sammen« med den københavnske og undertiden parallelt med den. En af modstandsbevægelsens førende mænd i Nordsjælland har efter kapitulationen sagt, at hovedstadens og Nordsjællands frihedskæmpere har støttet hinanden på en måde, som vel aldrig helt bliver klarlagt, men de, der stod i arbejdet, gik ud af krigen med minder om enestående sammenhold og kammeratskab.

Som overalt i landet blev grundlaget for modstandskampen lagt gennem den illegale presse, og den begyndte tidlig med »Land og Folk«, »Frit Danmark«, »Studenternes Efterretningstjeneste« og de andre landsblade, der fik »lokalredaktioner« i Nordsjælland. Det er blevet sagt om den illegale presse, at det var et underligt »utaknemmeligt« arbejde at have med at gøre. Det var ikke de store drøn, ingen ydre resultater at se, og det var en ikke særlig spændende kamp for at skaffe papir, sværte, duplikatorer, trykkesteder - og værter, der kunne tie stille. Hvor mange gange har den frie presses folk ikke måttet flytte i huj og hast, fordi en bundhæderlig vært har villet gøre sig interessant ved at fortælle sin kone eller sine venner lidt om, hvad der foregik om aftenen og natten på hans kontor eller værksted. Men de illegale bladfolk, som jo for en del rekrutteredes fra de »rigtige« blade, der havde mundkurv på, arbejdede i bevidstheden om, at de dannede basis for det fortsatte modstandsarbejde - og med den samme risiko. I Frederiksborg amt kom »Land og Folk« til syne allerede i 1941, og omkring

1. april 1942 »Frit Danmark«. Men da havde kommunisterne allerede deres eget blad, »Ny Tid«, der blev til under store kvaler. Det var før de illegale blades så navnkundige »Information« fik sat skik på det hele og fik udbygget korrespondent-nettet ud over landet, så den illegale Ritzau kunne lette de illegale bladfolk med at skaffe noget udover nyheder fra deres eget amt. Journalister fra Nordsjællands blade forsyne på dette tidspunkt det kommunistiske blad med Ritzaus Bureaus (det rigtige!) fortrolige meddelelser til bladene, med alt forbudt stof og med meddelelser om tyskernes indgreb i det redaktionelle arbejde. Til at begynde med kunne tyskerne ikke begribe, hvordan disse meddelelser fandt vej til de illegale blade, men efterhånden gik der dog en prås op selv for dem. Til en nordsjællandsk bladmand, der sad i enecelle på Gestapos højborg i Rungsted, sagde forhørslederen: »Tror De ikke, vi ved, at de fleste danske journalister arbejder for de illegale blade!« Bladmanden svarede naturligtvis, at det kunne han ikke tænke sig, da et sådant dobbeltspil jo »ville være en farlig sag for de pågældende«. Bladmanden var i øvrigt medlem af Frihedsrådets Lokalkomite for Hillerød og måtte vide, hvor farligt den slags »dobbeltspil« var! Pudsig var det i øvrigt for mange bladfolk efter 5. maj at konstatere, at medarbejdere ved samme blad havde haft hver sit illegale blad at passe uden gensidig at ane det - og først nu blev klar over, hvorfor den anden altid ligesom tilfældigt var så interesseret først og fremmest i det, der ikke måtte skrives! Illegale bladfolk i Nordsjælland har også haft et enestående godt samarbejde med københavnske kolleger. Det meste papir fik de fra København, og mange husker f.eks. »dr. Meyers« indsats. Nordsjælland fik efterhånden en række selvstændige blade. I Frederikssund gjorde bladet »Frederikssund-Kurieren« et godt stykke arbejde, men også andre bør nævnes: »Kulsviernes Nyhedstjeneste« i Hillerød, »Helsingørs Oplysningstjeneste«, »De sidste Nyheder« (Helsingør), »Holger Danske« (Helsingør) og »Ugen« (Hillerød).

Den illegale sundtrafik.

Halsingborgs aftenlys virkede dragende på dem, der måtte gå under jorden i uvirksomhed, og allerede den 9. april indledtes det kapitel, der hedder »den illegale sundtrafik« - og det sluttedes først et stykke på den anden side 5. maj 1945. I det mellemliggende tidsrum måtte mange illegale sejlruters bedste folk vandre i tyske fængsler, lide dø-

den eller leve det frygtelige liv, der var beskåret kvinder og mænd i de tyske dødslejre. Den illegale sundtrafik er et af de mest spændende og gribende kapitler i den nordsjællandske besættelses historie. 4. regiment fra Holbæk og Roskilde indledte ved at tage til Sverige under oberst Bennikes føring 9. april med statsbanefærge og opmålingsskibet »Freja«. Omtrent samtidigt begyndte de nordsjællandske fiskere at røre på sig og lod indskibe folk, der skulle til Sverige. I begyndelsen drejede det sig om statsløse personer, der var forfulgte, jøder eller emigranter, der kendte tyskernes metoder fra andre lande og ikke nærede noget håb om, at det skulle gå bedre i det nu tysk besatte Danmark. De ville udenfor den germanske arms rækkevidde (men desværre viste det sig, at tyskerne via deres danske og svenske håndlangere kunne nå enkelte også i Sverige). Den nordsjællandske kyst blev i de første år af besættelsen bevogtet af dansk politi, som i det store og hele forstod, hvad det gjaldt. Politiet havde dog også indenfor sine rækker folk, der arbejdede i modsætning til landets virkelige interesser, men den store part var sig deres ansvar bevidst. Og mange gange har politifolkene lukket øjnene under patruljering langs kysten eller ligefrem hjulpet til med indskibningen af flygtninge. Man må retfærdigvis også nævne, at mange søgte til Sverige fra Nordsjælland af ren eventyrlyst, og der var jo ikke megen fornøjelse ved for en politimand at hjælpe en eventyrer eller måske en ren forbryder til Sverige for at se ham blive returneret af det svenske politi nogle få dage efter!

9.000 over sundet på to måneder!

I 1941 begyndte de illegale ruter imidlertid at komme ind under faste former, og det helt store ryk kom med den organiserede tyske forfølgelse af jøder, der var danske statsborgere. For oktober 1943 opgøres tallet af landsatte i Sverige til ca. 7.500, i november til ca. 1.500, heraf kom dog en stor del over ved København eller fra andre kyststrækninger end den nordsjællandske. Men der kan vist ikke være tvivl om, at kysterne nord for København langs sundet til Gilleleje og et stykke vest på var de foretrukne, og man må sige om den nordsjællandske befolkning på disse egne, at den af et varmt hjerte hjalp til i de kaotiske dage for at frelse så mange menneskeliv som muligt. Hovedstadens tusinde jøder strømmede i vifteform udover Nordsjælland, og de små byer langs Nordsjællands kyst var fyldt med folk, der angstfulde vente-

de på overfartsmuligheder. I Gilleleje var der jøder snart sagt hos hver familie, og der lå hundredvis på lofterne og ventede på de forløsende ord: »Følg med, vi skal over om et kvarter«. Gribende og rørende scener udspillede i de dage, gamle kvinder sad med deres børnebørn på armene, udslidte og fattige mennesker pintes af tankerne om, at de måske ikke kunne komme over, fordi de ingen penge havde. Men der var også flere velstillede jøder, som ofrede deres kapital for at hjælpe lidelsesfæller. Der kan i denne forbindelse være grund til at aflive de mange krøniker om, at de fleste fiskere tjente kæpeformuer på transporterne. I det store og hele gik alt reelt til. Kun sjældent lod nogen sig friste til at tjene på medborgeres ulykkelige situation. Men der var rige muligheder for stikkere i denne tid. Og de udnyttede mulighederne. De flokkedes i Gilleleje og Helsingør og fik desværre også udbytte af deres gemene virksomhed.

På Gilleleje kirkeloft blev over 100 jøder arresteret af Gestapo, og mange fiskere og andre borgere fra Gilleleje, der sammen med deres kammerater dannede grundstammen i den voksende modstandsbevægelse, måtte vandre i tyske fængsler. Og her bestod de danske politifolk ildprøven. Overalt arbejdedes der under febrilsk højtryk - det gjaldt menneskeliv. En anden gruppe end politifolkene bør nævnes i denne forbindelse. Det er lægerne. Den danske lægestand, der så godt som nogen anden deltog i modstandskampen, havde gode repræsentanter i Nordsjælland. Lægebiler - som på dette tidspunkt var blandt de få, der kunne befare landevejene - og ambulancerne kørte gennem Nordsjælland med flygtninge, som skulle færdes over til Sverige. Man så i de dage et usædvanligt stort antal »syge« personer i Nordsjælland - jøder, der havde skiftet navn på attesterne til Hansen og Olsen og var blevet forsynet med voldsomme gibsbandager. Og der var endda »døde« mennesker, der fulgtes til havnen af et stort »ligfølge«, nogle kørtes i skraldevogne, andre i fiskebiler, og i Helsingør begyndte den store »svindel« med plomberede jernbanevogne, som de tyske vagtposter gjorde honnør for, mens flygtningene inde i vognen skælvede for, om alt ville gå godt. Men de kom godt over næsten alle. Tabsprocenten var forbløffende lille i betragtning af, at Danmark vel næppe har oplevet lignende kaotiske tilstande. Men tragedier var der. Man husker i Nordsjælland særlig, da fire flygtningebåde et sted mellem København og Helsingør blev beskudt af tyskerne, og en snes mennesker dræbtes. I en

strandkabine nær Helsingør skar en fortvivlet flygtning halsen over på sine børn, sin kone, og sig selv. På Hillerød Kirkegård kan man i dag se en natursten med indskriften: »Dr. phil. Joseph Davidsohn, 22/2 1894-31/8 1943, Fanja Davidsohn, f. Rosenblum, 27/8 1892-31/8 1943«. Her er en af tragedierne, og den er fællesnævner for mange. Den stilfærdige videnskabsmand og hans kone var sammen med hundreder af lidelsesfæller søgt op i Nordsjælland. De gemte sig i Gribskov, indtil overfart kunne muliggøres, men her var de ikke i stand til at modstå det store nervepres, og de søgte døden sammen. Man ved ikke, om dødsdatoen er helt nøjagtig. Der skete så meget i de dage. Men nu står mindstenen som er skamstøtte over en politik, der ikke var politik, men rå vold.

»Syklubben« og andre mandfolkeklubber.

Der er flere, hvis navne burde indrives i den danske historie som en tak for de pågældendes humanitære indsats midt i krigens blod og tårer, men det ville blive en meget lang liste, for selv om der kun var få faste ruter, var der mange gode hjælpere - direkte og indirekte. Efter den store strøm af jøder blev trafikken mindre. Nu gjaldt det først og fremmest sabotører eller andre modstandsfolk, der havde fået det så varmt, at de faktisk ikke kunne røre sig til nyttigt modstandsarbejde uden at blive fanget af Gestapo og derved være til fare for andre frihedskæmpere. Transporttjenesten blev for 90 pct. vedkommende organiseret på nogle få faste ruter, og der er grund til at nævne »Syklubben« i Helsingør - en klub, der havde dette uskyldige feminine feltråb, men i virkeligheden hver aften var på hårdt mandfolkearbejde - Dansk-Svensk Flygtningetjeneste, Studenternes Efterretningstjeneste, »Speditøren«s Overfart, Løjtnant Kjærs Rute og Vasa-Ruten. Disse ruters folk gjorde dag efter dag og nat efter nat en strålende indsats med Gestapo som en mere og mere vågen fjende i hælene. Flere af skibene - hurtigbåde, fragtbåde eller kuttere - havde fast kontakt med svenske fartøjer, der mødte dem på i forvejen aftalte kontaktsteder ude i sundet, mens for eksempel Vasa ruten benyttede Bornholmerbådene ved at lade transporterne gå via Bornholm eller ved at opnå forbindelse mellem rutebådene og svenske lods- og fiskerbåde.

Den første danske jernbanesabotage.

Sabotagen kom sent i gang i Danmark, men det skyldtes jo forhold, som var af politisk natur. Der skulle simpelthen først oparbejdes en atmosfære, i hvilken den kunne udføres. Med befolkningen imod sig, ville det have været næsten umuligt at gennemføre en effektiv sabotage i Danmark - med folket bag sig, blev det ikke alene muligt at føre denne den farligste krig af alle, men også at udføre den som en folkesag. Da sabotagen begyndte i Danmark var den et stridens tegn, og pionererne måtte faktisk kæmpe på to fronter. Hvor skulle man simpelthen vente hjælp, hvis det kneb? Hvilken modsætning til sabotagen mod krigens slutning, da sabotage organisationerne ligefrem havde besvær med at blive fri for overdreven hjælp, som kunne være farlig! Der var flere villige mennesker end nødvendigt, og den, der var kommet ind i rækkerne, men viste sig dårligt egnet, kunne blive farlig på flere måder, når han måtte lempes ud. Mange sabotører forklarer den kendsgerning, at der faktisk var stikkere indenfor deres egne rækker med, at de skuffede forventninger bar skylden. Sager mod stikkere efter kapitulationen synes at give dem ret. Da de første sabotageaktioner fandt sted, havde sabotørerne yderligere vanskeligheder med det rent tekniske udstyr. Der var de største betænkeligheder hos de allierede ved at udlevere sprængstof. Måske var der også leveringsvanskeligheder. I hvert fald måtte sabotørerne selv skaffe sig sprængstoffer til sabotagerne eller klare sig med beskedne hjælpemidler af en anden art. Sådan var situationen, da den første danske jernbanesabotage blev planlagt af sabotører fra Helsingør - folk, der stod i tilknytning til BOPA, den senere så berømte sabotage organisation. Man havde valgt et sted ved Snekkersten, hvor et tysk ammunitionstog skulle passere på Kystbanen, og den 31. august 1942 gjorde man det første forsøg, som imidlertid mislykkedes. Lige før ammunitionstoget skulle komme, ventede man to danske tog, så tiden var knap. Sabotørerne løsnede en skinne, som imidlertid gik på plads igen, netop som toget kørte over den. Den 6. november gjorde man et nyt forsøg. Et 20 m langt skinnestykke blev bøjet 20 cm til siden, og det tyske ammunitionstog blev afsporet og væltede i grøften. Der var stor tilfredshed med denne første vellykkede jernbanesabotage, og den meddelelse, der officielt udsendtes til den danske presse, vakte munterhed hos de indviede. I meddelelsen stod, at en gammel træstub i Banelegemet ved Snekkersten pludselig var begyndt at skyde

i vejret (!), og og dette havde forårsaget et skinnebrud. Den var heldigvis så tydelig, at man skulle være meget ubegavet for ikke at se, hvad der virkelig var sket.

Sabotagen gik videre over hele landet, og de nordsjællandske sabotører og andre modstandsfolk havde den glæde at hjælpe BOPA og »Holger Danske« til rette i mange tilfælde. »Holger Danske«s navnkundige chef, overbetjent Harald Petersen (»Strøm«), var jo helsingoraner. Og måske det også er tilladt at pege på, at »Flammen« var nordsjællænder. Den berømte aartisan, der sluttede sin storartede kamp mod de tyske undertrykkere ved at give sit liv, har nu fået sin mindesten ved Hotel »Birkegården« i Asserbo. Dén står her som et minde om en af de mest frygtløse og mest koldblodige danske sabotører, midt i en egn, der mere end nogen anden var plaget af Schalburg folk, Hipoer og andre landsforræddere fra de mange tyske »uddannelseslejre«.

Også i Nordsjælland udførtes sabotage bl.a. på Skævinge Hørskæteri, på Hillerød Gummihjulsfabrik, på et Dampvaskeri, der arbejdede for tyskerne, på maskinfabrikker og mindre værksteder. En »sabotagebølge« gik over Nordsjælland i april 1943 på et tidspunkt, da sabotage var forholdsvis sjælden, og bladene blev tvunget til at omtale den på en måde, som ikke stod i det rigtige forhold til de illegale blades bestræbelser på at oparbejde modstandsviljen mod tyskerne.

BOPA lagde en del af sin virksomhed ud i Nordsjælland, for eksempel havde organisationen sin egen våbenfabrik i Holte. Det var ikke nogen lille fabrik. Af de såkaldte BOPA guns fremstilledes hver uge 150 stykker. Prøveskydningen fandt sted i Rude Skov, og her konstaterede man første gang, at BOPA guns med lethed trængte igennem en jernplade på 3 millimeter. Det var også i Holte, man fremstillede svære våben, bl.a. torpedoer til sænkning af tyske skibe. Man nåede imidlertid ikke at få sænket noget tysk fartøj med dem, idet kapitulationen kom sabotørerne i forkøbet.

I over et halvt år arbejdede fire mand i denne våbenfabrik, og de fabrikerede 200 maskinpistoler. Undertiden skete det, at tyskerne slog sig ned udenfor fabrikken, og en enkelt gang stod en gruppe Hipo folk i døren og holdt rådslagning. Af en eller anden grund, som ikke blev opklaret, forsvandt de pludselig, og man havde aldrig ubehageligheder af tyskerne og deres håndlangere. Og det var egentlig mærkeligt, for man havde ikke gjort meget for at skjule, hvad der foregik i den lille

fabrik - fordi man fandt det håbløst. Når man har 450 enkeltdele til maskingeværer liggende, vil enhver med blot nogenlunde kendskab til våben med det samme kunne se, hvad det drejer sig om. Derfor havde man nøjedes med at sætte nogle spareovne udenfor værkstedet. Engang imellem flyttede man lidt rundt på dem, og denne camouflagen holdt lige til kapitulationen. De 4 mand, alle dygtige teknikere, holdt fabrikken i gang som enhver anden virksomhed. De kom om morgenen, begyndte deres arbejde, holdt frokostpause og tog til deres hjem ved 17-tiden som alle andre arbejdere. Men indenfor i Fabrikken vidste enhver, hvor hans maskinpistol stod, og der lå håndgranater parat. Hvis nogen trængte ind, skulle hver mand styrte til våben og sørge for en varm modtagelse. Det var den eneste chance, de havde, for at slippe godt fra et uvelkomment besøg. Hver af de fire mand måtte så efter planen sørge for sig selv, efter at håndgranaterne var kastet, og maskingevæerne havde skrattet. Men heldigvis fik man ikke brug for denne plan. Tværtimod blev man ret dristige. De 200 maskinpistoler bragtes efterhånden til sabotørerne med S-banen. »Arbejderne« på fabrikken pakkede ganske simpelt våbnene ind i avispapir og lagde dem op i nettet, når de tog hjem fra arbejdet. Det skete også en dag, da en af dem havde et meget tungt avisindpakket maskingevær, der skulle laves om til en lille kanon. Han steg ud på Virum Station, og 3-4 tyske vagtposter gik hen imod ham. Han troede naturligvis, at han nu var »færdig«, og at han havde drevet spillet lidt for vidt. Men tyskerne havde ikke haft noget at ryge på, og de tiggede nu et par cigaretter. Mens »mekanikeren« ledte efter cigaretter til tyskerne, hjalp de ham med at holde den tunge pakke, og de nikkede smilende til ham, da han gik videre med maskingeværet. De kendte ham jo så godt. Det var et af de flinke mennesker, der gerne havde så skrækkelig tunge pakker at slæbe på ...

På våbenfabrikken i Holte blev der også fabrikeret alle mulige specialvåben. Her blev fremstillet alt fra tromlrevolvere og antitankkanoner til bazooka'er, og der lavedes en særlig slags håndgranater, som kun havde en eksplosionsforsinkelse på 3 sekunder - men de var temmelig farlige at håndtere, og da sabotørerne efterhånden fik gode forsyninger andre steder fra, opgav man denne fabrikation. De omtalte torpedoer blev prøveskudt på Furesøen, og det viste sig, at de gik en halv snes kilometer i timen, et helt fint resultat. BOPAs våbenfabrik var efterhånden kendt af en række illegale folk, der endog aflagde stu-

diebesøg, men man undgik at komme i konflikt med stikkere.

»Frit Danmark«, der havde camoufleret sit første trykkeri i forbindelse med et værksted, regnede ud, at man ligeså godt kunne benytte værkstedet til noget fornuftigt ... og så fik man en BOPA gun fra Holte som model, hvorefter man gik i gang med at fabrikere våben. Egentlig en pudsigt tanke at camouflagen blev ligeså farlig som det, der skulle dækkes ...

Den sidste sabotage.

Den sidste sabotage, som forsøgtes i Nordsjælland, fandt Sted 24. marts 1945. Man havde valgt et tysk tog på Frederiksværk banen. Sabotørerne fik standset toget og beskød vognene. Men ved en fejlberedning mislykkedes sabotagen. Den tyske garnison i Hillerød blev udkommanderet, og man efterlyste især en bil med sabotører. De tyske tropper var på dette tidspunkt - så nær freden - ganske unge mennesker, der mildest talt var nervøse. Ved en afspærring ud for en jernbane viadukt skød de efter en bil, der ikke standsede på et tilråb. Tyskerne bestrøg gaden i flere minutter og dræbte to tilfældige mennesker, en teglværksforvalters frue og elektroinstallatør Fleischer Michaelsen, Hillerød. For frihedsfronten var det et stort tab, at Fleischer Michaelsen skulle dø for en tysk kugle. Uden at vide det havde tyskerne her ramt en af modstandsbevægelsens dygtige folk, der selv var klar over, hvad kampen kunne koste, men næppe havde forestillet sig, at han skulle falde på denne måde. Under lignende omstændigheder mistede andre nordsjællændere livet. Således blev to mænd, der vendte hjem fra fisketur ved Holte, dræbt ved en »fejltagelse«.

Èt folk -

Nordsjælland oplevede også de stikkerlikvideringer, som var nødvendige for at redde menneskeliv. I Helsingør, Hillerød, Frederikssund og Horns herred måtte frihedskæmpere påtage sig opgaven med at uskadeliggøre stikkere. Der gik et lettelsens suk gennem Nordsjælland, da den berygtede sydslesviger »Bubi« blev skudt. I Gilleleje og Helsingør var man især plaget af stikkere, der desværre fik held til at angive mange gode borgere til Gestapo. Helsingør er måske den by i landet, der har haft det største antal borgere i tysk fangenskab i forhold til indbyggertallet. Da den tyske terror nåede sin kulmination lige før kapi-

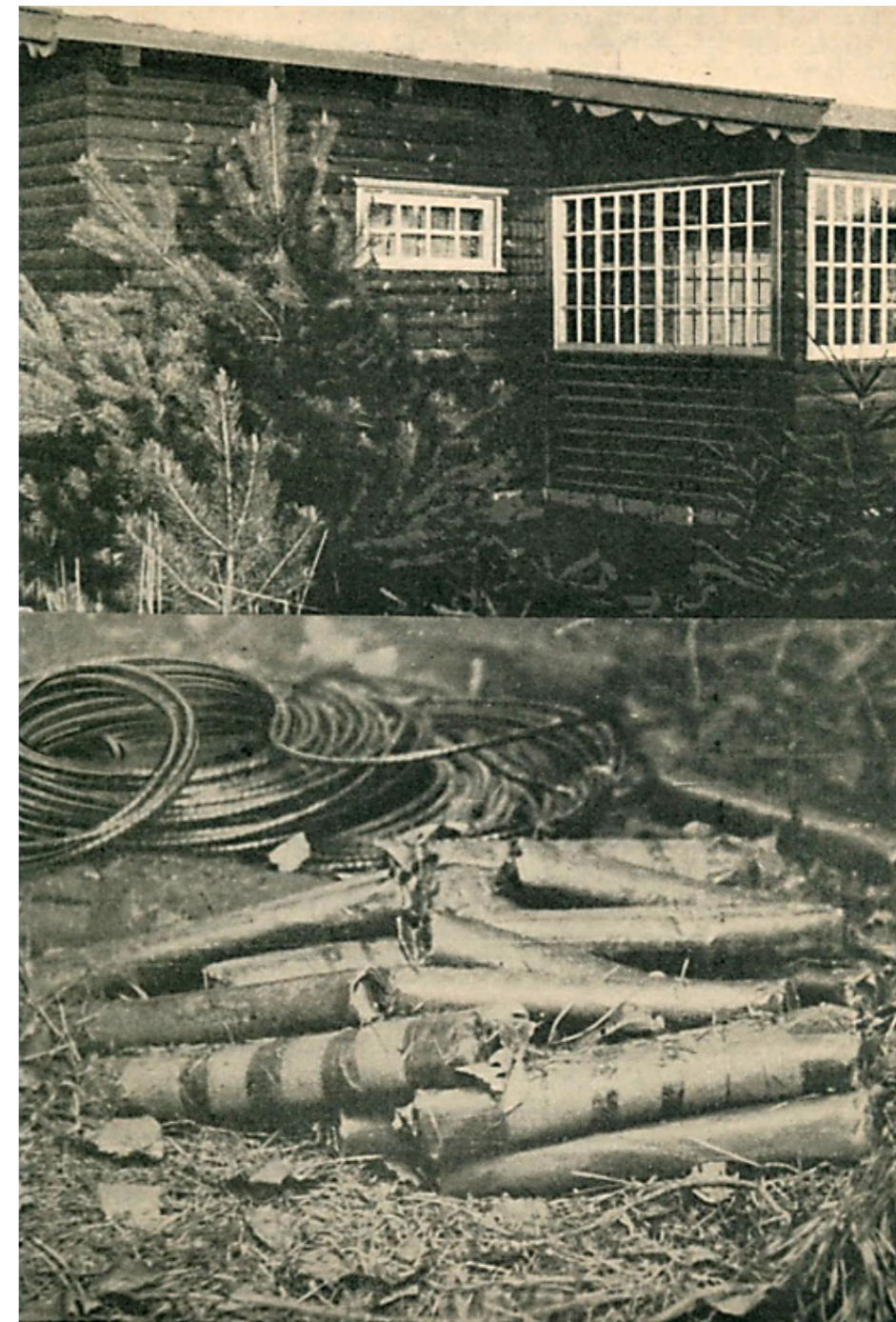
tulationen, var ikke mindre end 40 af byens ca. 1500 indbyggere i tysk fangenskab eller ca. 5 procent af den mandlige befolkning. Desværre kostede det tre døde, og mange blev mærket på livstid af opholdet i de tyske koncentrationslejre.

I Helsingør oplevede man blodige sammenstød med tyskerne og repressalier af en beskaffenhed, der fik hele landet til at harmes. Efter en demonstration mod en dansker, der var gået i tysk tjeneste, provokerede tyske soldater og tyske politifolk til uroligheder, lige før 29. august. Den 26. august jog man en landsforrædder hjem, da han optrådte udæskende på gaderne - folk bombarderede ham med tørv - men om aftenen begyndte tyskerne et sandt rædselsherredømme i gaderne. Herunder skød de to arbejdere og ramte en politibetjent i benet. Befolkningen svarede med at etablere folkestrejke, og alle fulgte opfordringen.

Et mord, der vakte afsky over hele landet, fandt sted den 2. august 1944. Tyske banditter trængte ind hos billedskærer Otto Bülow, der var meget afholdt af alle befolkningslag. De skød ham ned, og Helsingørs indbyggere etablerede derefter strejke, som varede i to uger. Hele byen sørgede over mordet på denne mand, der djærvt havde sagt sin mening om tyskerne, og hvis hele livsindstilling stod i så skarp modstrid til den tyske terror. Ved begravelsen strejkede man igen, alle forretninger lukkede, og kisten blev af kendte og ukendte borgere båret den én kilometer lange strækning fra kirken til kirkegården gennem hele den tavse og sørgende by. Tyskerne måtte se til i raseri, men de stod afmægtige.

Helsingør var i sjælden grad en sammenholdets by under besættelsen, og fra bystyrets side blev der optrådt med værdighed og kraft overfor de mange tyskere, man var blevet påtvunget. Der fandt ingen sabotager sted i Helsingør, men det var efter udtrykkelige ordrer fra Frihedsrådets repræsentanter. Man ville sikre de illegale ruter og til sidst de store våbentransporter, som foregik over sundet, og de illegale postforbindelser, der ikke havde svigtet en eneste dag under besættelsen. På Helsingør Skibsværft havde man flere grupper - arbejdere, funktionærer og ingeniører - der med stor ildhu og dygtighed gik ind i kampen, og i det hele var Helsingør en vågen by, der førte frihedskampen intenst.

Naturligvis deltog man også i Lands folkestrejkerne, som prægede Nordsjælland mere end nogen anden landsdel. Tusinder af københav-

Øverst: Hipo reden i Asserbo.
Nederst: Sprængstof fundet skjult under grene og mos ved et træ bag Hipo reden i Asserbo.

ner søgte ud over Nordsjælland i de bevægede Dage, og frihedskæmperne i alle nordsjællandske byer stod københavnerne bi med husly og føde. Et mærkeligt syn oprulledes for den, der i disse dage havde lejlighed til at færdes på udfaldsvejene fra København. Der var en strøm af cyklister, folk til fods med bohavet på ryggen, kvinder med barnevogne, københavnerne med trækvogne og trillebører, og grossererere, som benyttede deres forretningers budcykler for at komme ud til åndehullet i Nordsjælland. Der blev stor indkvartering i de nordsjællandske hjem, og der blev livlig handel hos landmændene, der solgte mælk, smør og æg direkte fra producent til forbruger. Men en usynlig og bemærkelsesværdig strøm gik den anden vej. Fra købstæderne rullede ambulancerne ind til storbyen med rugbrød i stedet for syge mennesker, og man har dokumenterede eksempler på, at begravelsesforretningerne stillede sig til frihedskæmpernes rådighed og befordrede levnedsmidler ind til medkæmperne i hovedstaden. Aldrig før har Nordsjælland som dengang rakt hånden til hovedstaden, og aldrig før har Frederiksborg amts borgere følt, at taknemmeligheden var stor hos den københavnske befolkning. Det hørte til besættelsestidens lyspunkter at mærke den næsten håndgribelige følelse af, at vi var èt folk på èn front.

Våben fra 17 flyvemaskiner.

I Frederiksborg amt vest var »Tom« (Truelson) og »Dalle« (Hans Petersen) ledere af våbenmodtagningen, og dette kapitel i den nordsjællandske frihedskamp er et af de vægtigste og tillige et af de mest begivenhedsrige - selv om modstandsfolkene til tider kunne have ønsket det knapt så »spændende«. Der er i Nordsjælland modtaget våben fra i alt 17 engelske maskiner. De fleste flyvemaskiner afleverede deres kostbare last over Gribskov. Landets største skov, hvor de gamle kulsviere i tidligere tid levede deres sagnomspundne liv, føjede et nyt blad til sin historie, og frihedskæmperne tog navn efter kulsvierne, som i krigen 1848-50 og i 1864 havde gjort sig så heldig bemærket, at det var en ros i sig selv at blive omtalt som kulsvier. Og før den tid havde man kulsvierbataljonerne i landeværnet - de var bl.a. med i 1807. Det var derfor naturligt, at man tog de gamle kulsviere som forbillede - og således blev »Kulsvierbataljonen« til. Efter 5. maj kaldtes »Kulsvierne« til parade på Frederiksborg Slot, hvor deres forgængere havde gjort hoveriarbejde. Nu takkede den engelske major Lawrence Lassen

kulsvierne for deres dygtige våbenmodtagelse, hvori ca. 120 kulsviere havde deltaget i første linie og flere hundrede bag linierne.

I begyndelsen kneb det med at finde passende udpakningssteder i Gribskov, når man havde modtaget våbnene, men så benyttede man sig af et ægte kulsvier fif, som de gamle skovens kæmper ville have nikket smilende til. Man valgte simpelthen at benytte tyskernes forladte depotpladser i Gribskov. Man havde nemlig opdaget, at de tyske vagtpatruljer med typisk tysk grundighed indfandt sig ved depoterne på ganske bestemte ugedage og ganske bestemte klokkeslet, og det blev de ved med under hele krigen. Det var derfor ganske naturligt, at våbenmodtagningsfolkene udnyttede depotpladserne i den tid, der ingen tyskere var at se. Fra de mange våbenmodtagninger kan deltagerne berette om nervepirrende oplevelser. F.eks. måtte en frihedskæmper tilbringe en hel nat i et træ, mens tyskerne støjede rundt nedenunder, og en gang måtte man fælde et kæmpetræ for at få fat i den container, der var havnet i toppen. Men den utvivlsomt mest nervepirrende oplevelse havde modstandsfolkene, da flyvemaskine nr. 13 havde afleveret sine containers. Våbnene var drysset ned d. 20. april 1945 om aftenen efter »feltråbene« Lambert og Gregård i B.B.C., og da man næste dag ville hente våbnene ved en plads i nærheden af en stor sten - »Smørstenen« - i Gribskov, havde tyskerne fået fært af, hvad der skulle foregå. De mødte mandstærkt op tillige med en afdeling hipoer, og de medbragte bl.a. kanoner, som de satte ind i den kamp, som var uundgåelig. Frihedskæmperne, en lille håndfuld mænd, tog imidlertid kampen op og bed godt fra sig, og træfningen kostede i hvert Fald to tyskere livet. Om de havde flere døde blev aldrig konstateret, men der lå to dræbte og flere sårede, da frihedskæmpernes ammunition var opbrugt, og tilbagetrækningen begyndte. Tyskerne forsøgte en omringning af frihedskæmperne, og det lykkedes dem at tage tre til fange. De øvrige slap bort, et par af dem lettere såret. Heldigvis nåede tyskerne ikke at få dømt de tilfangetagne til døden. Kort efter befriedes de ved kapitulationen. Under tilbagetoget lykkedes det tolv mand at forsvinde i skoven eller at komme ned til Esrom Sø, hvor de fik fat i et par både, og de nåede velbeholdent over til søens modsatte bred, hvor de fra den nærmeste telefon fik alarmeret lastbilerne, som var på vej til Gribskov for at hente våbnene.

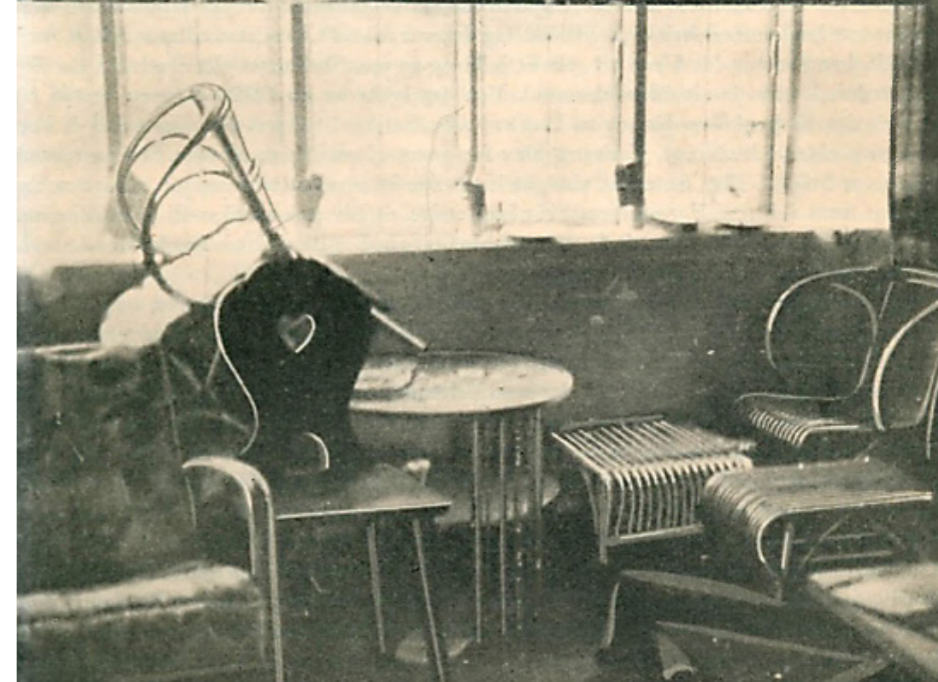
Ved »Smørstenen« står nu en mindesten for kampen med indskriften:

»Vegen er for overmagt
liden flok tilsidst,
men af Danmarks ære
den haver intet mist!«

Mindestenen er bekostet af godsejer Axel Jarl, hvis landvæsens-elever dannede en selvstændig modtagegruppe »Musketererne«. Selv blev godsejer Jarl arresteret af tyskerne under besættelsen, men på vej til arresten forulykkede bilen, og en tysker dræbtes. Godsejer Jarl blev indlagt på sygehus, og senere lykkedes det ham at komme til Sverige.

Den dramatiske episode, da en frihedskæmper måtte sidde en nat i et træ, er en særlig omtale værd. Det var nemlig den allerførste våbenmodtagelse, »Kulsvier« frihedskæmperne skulle ud på. Man havde gennem »Modtagelseskomiteen« i København fået kontakt med Special Forces, og ved hjælp af lommelamper havde man signaliseret til den engelske flyver. Store Dyrehave ved Hillerød var udpeget til denne alvorlige generalprøve, men på en eller anden måde havde tyskerne fået opsnuset, hvad der skulle ske, og de kom stormende ind i skoven, netop da flyvemaskinen havde afleveret sine containers. Det kom til en kort ildkamp mellem de tre modtagefolk og de tyske tropper, og det lykkedes frihedskæmperne at redde sig bort i skoven, efter at de havde tømt deres maskinpistoler mod de fremrykkende tyskere. De to slap ud af skoven, men den tredie, »Knud«, kom i klemme i den skyttekæde, de tyske soldater havde dannet. Han måtte så søge op i et træ, og her tilbragte han hele natten i tolv graders kulde. Der var god udsigt deroppefra, og han kunne følge, hvordan nye troppekontingenter blev kommanderet ud fra Hillerøds Garnison. Soldaterne stormede forbi på landevejen, motorcykler jog i rasende fart frem og tilbage, lastbiler med tropper blev tømt af, og flere gange nåede tyskerne frem til »Knud«. Heldigvis blev generalprøven vellykket. Ikke alene kom frihedskæmperen i træet godt fra den farlige episode, men tyskerne fandt ikke våbnene, og næste dag tog man fat på at fjerne dem. Tyske vagtposter stod endnu placeret rundt om i skoven, og alle vejene var spærret, men frihedskæmperne kørte ind med en tom vogn, og vendte tilbage med alle våbnene i god behold. De passerede vagtposterne, idet de hilste dem siddende højt til vejrs på et læs stødbrænde, hvorunder våbnene selvfølgelig lå. Tyskerne var jo i de fleste tilfælde dumme ...

Øverst: Medlemmer af Schiøler gruppen, der sammen med deres leder, Lorentzen, blev taget i Hipo Reden i Asserbo den 5. maj 1945 af frihedskæmpere fra Frederiksværk. - Lorentzen blev hårdt såret og lå længe på sygehuset i Frederiksværk. (Det hvide kors i baggrunden er fra et Dannebrogflag malet på den berømte frederiksværkske panserbil »V 3«).
Nederst: Interiør fra Hipo Reden i Asserbo efter ildkampen. Samtlige ruder og vinduesposterne er gennemhullede af maskingevær kugler fra panserbil »V 3«.

De mange Våbenmodtagelser i Nordsjælland gav en god træning, og da københavnere efter befrielsen skulle se, hvordan der kastedes våben ned, og hvordan frihedskæmperne på jorden tog sig af våbnene, blev det kulsvierne, der gav »opvisningskamp« for 100.000 københavnere på Eremitagen. I alt forsynedes fra de engelske flyvere over Nordsjælland de 1200 frihedskæmpere, der dukkede op fra undergrunden den 4. maj om aftenen med våben, men størsteparten af våbnene var gået til København, og i alt blev en partisanhær på ca. 5000 mand udstyret med våben fra Nordsjælland.

Illegal trafik i andre nordsjællandske skove.

Hvis disse træer kunne tale ... ja, hvis de danske skove fik mæle og kunne fortælle om besættelsestiden, ville det blive nogle af de på én gang mest spændende og mest uhyggelige kapitler i modstandsbevægelsens historie. Hvad er der ikke sket for eksempel i Hareskoven, der blev benyttet af nordsjællandske frihedskæmpere som »modtageskov« og af de københavnske frihedskæmpere og likvideringsgrupper som skjulested, som mødested og som likvideringssted. I Hareskoven blev - for blot at nævne en enkelt likvidering - den berygtede »Mr. Smile«, Restauratør Henning Walthing »Café 44«, Rantzausgade, gjort uskadelig for evig. Han var næstkommanderende i Svend Ståhl gruppen, hvis fleste medlemmer var landsforrædderiske politifolk. Og det var måske landets farligste klike, fordi dens medlemmer var for kloge til selv at lade sig se på Shellhuset eller andre tyske tilholdssteder. De havde altid mellemænd. Men det lykkedes en BOPA gruppe at få fat i den rigtige ende af tråden, og en dag sad »Mr. Smile« i saksen. Han førtes til et forhør i en kælder i Buddinge. Forhøret blev foretaget af en jurist, og »Mr. Smile« tilstod, at han var stikker. Han fik nu at vide, at han ville blive »ført til Sverige«, og i den tro blev han kørt i bil til Hareskoven, hvor han endte sit liv på en skovsti, samtidig med at andre modstandsfolk stormede Svend Ståhls lejlighed og likviderede både Svend Ståhl og »Mr. Smile«s mor, der var stikkerske.

Ved en våbenmodtagelse i Hareskoven nærrede man alvorlig frygt for, at tyskerne havde opdaget, hvad der foregik eller rettere skulle foregå, men man blev reddet af en dansk politimands fif. En overbetjent, der senere måtte flygte til England, var ansat i statsadvokatens politiske afdeling, der var mellemlid mellem tyskerne og statens civile

luftværn. Da en engelsk flyvemaskine sendte våben ned over Hareskoven, blev denne brave overbetjent nervøs for, at det var så nær København, at tyskerne skulle opdage det, og han ringede da tyskerne op og meddelte med alle tegn på forfærdelse, at der var kastet våben ned, og at han havde grund til at tro, at aktionen foregik i skovene mellem - Næstved og Sorø. 3000 tyske tropper blev sat ud på opgaven, og de støjede rundt hele natten og forstyrrede en masse menneskers nattesøvn på denne egn, hvor der naturligvis ikke var skyggen af en container at se. Overbetjenten sad i København og morede sig stort, og våbenfolkene i Hareskoven baksede med containerne uden mindste forstyrrelse.

Tyskerne til kaffe i sabotørernes hovedkvarter.

I Frederikssund må den unge idealistiske kunstner, billedhugger Morten Nielsen, nævnes for sin evne til at organisere modstandskampen. Samtidig med, at han gik frem i kunstnerisk henseende og bl.a. modtog Kunstakademiets Legat for en kvindefigur, arbejdede han ihærdigt på alle fronter i modstandskampen, og sluttede ved kapitulationen som kompagnichef for 4. kompagni og byleder i Frederikssund. På Frederikssunds egnen havde man en kurerafdeling, modtagegrupper og en sabotagegruppe, der holdt til på »Strandgården« i Horns Herred hos »sabotør gårdejeren« G. Marboe. I Frederikssund saboteredes bl.a. en tjærefabrik, skinnemateriel oplagret af statsbanerne, - og den store Kalvøpavillon brændte netop, som tyskerne havde udset sig Frederikssund som garnisonsby. Gruppen, der havde Strandgården som fast udgangspunkt, satte også Vipperød senderen ud af funktion, en sabotage, man nok kunne være bekendt. Man spændte her ben for tyskernes udsendelser, der var et ikke uvigtigt led i hele deres påståede forsvar af landet. Mellem Frederikssund sabotørernes bedrifter må man også nævne befrielsen af en engelsk flyver, der var styrtet ned ved Engbæk, nord for Frederikssund. Han var som såret blevet indlagt på Frederikssund Sygehus. Kurergruppen rykkede ud samtidig med tyskerne, og det kom til et spændende kapløb. Kurergruppen kom først, og flyveren bragtes ud fra sygehusets grund, netop som tyskerne med brask og bram kørte ind fra den anden side.

Gårdejer Marboe er en af den nordsjællandske frihedskamps største skikkelser og en personlighed af usædvanligt format. Hans ejendom

var før krigen en mønstergård, men det lykkedes ham ikke at holde standarden under besættelsen. Når man nu ved, hvad den mand har kunnet overkomme af illegalt arbejde, forstår man det bedre. Horns Herreds befolkning foretog som tak for gårdejer Marboes enestående indsats i frihedskampen en indsamling, der gav et meget betydeligt beløb, og ved en fest blev han hyldet som en mand, man var stolt over at have på egnen. Gårdejer Marboe havde med uddannelsen af sabotører at gøre, han tilrettelagde en række sabotager, sørgede for, at frihedskæmpernes bilpark kom i orden, arrangerede skydeøvelser for frihedskæmperne - og meget andet. Og på hans gård boede til stadighed sabotører eller folk, der var gået under jorden. Han »passede« begge egne, både Horns Herred, nord for gården, Frederikssund iberegnet, og herredet syd for Strandgården, helt ned til Holbæk. Han var leder af, eller deltager i, Holbæk amts frihedskæmpers store sabotager. På Strandgården mødtes også en del københavnske sabotører, når nye ukendte våben skulle prøves, eller man ville være lidt borte et stykke tid fra opgaverne i København. Strandgården var blevet omdannet til en fæstning. Der var nedlagt automatisk virkende alarmapparater i 300 meters afstand fra ejendommen, og når nogen nærmede sig, blev der straks slået alarm, så man var klar til at tage varmt mod de uvelkomne gæster. Og dem kom der også nogle af på Strandgården. En dag troppe de en flok tyske soldater op på gården, der på det tidspunkt rummede en hel lille xognpark af lånte biler til frihedskampen. Og uheldigvis var der netop denne dag en lille Opel vogn, som man var kørt galt med under en øvelse. Den stod i laden, og da tyskerne marcherede ind på gårdspladsen, blev gode råd dyre. Gårdejer Marboe er imidlertid, som man vil have forstået, ikke nogen helt almindelig mand. Han måtte benytte en krigslist, og det gjorde han. Til den tyske officers store forbavelse, blev han budt hjertelig velkommen til Strandgården, og gårdejer Marboe råbte ud i køkkenet, at der skulle »sættes kaffe over« til den tyske officer. Også underofficererne blev budt på kaffe, og deres begejstring over at finde så forstående en mand var stor. Men så kom der en betingelse fra gårdejer Marboes side: han spurgte høfligt, om officererne ville sørge for, at de menige ikke kom i laden eller loen, »vi ved jo nok, at de kan fristes til at ryge eller stryge en tændstik i mørket«. Det forstod de tyske officerer så udmærket, og de satte sig tilfredse ved kaffebordet, mens de menige stod ude på gårdspladsen

i silende regn. Og rundt om på gården lå sabotørerne på vagt, i lo og lade stod køretøjerne, og høstænget var proppet med maskingeværer, maskinpistoler, håndgranater og geværer. Denne kop danske kaffe resulterede ikke alene i, at tyskerne ikke undersøgte gården, men også i, at tyskerne for al fremtid mistede Interessen for sabotørernes hovedkvarter. For her boede jo en venligsindet mand! På væggen i sin dagligstue havde gårdejer Marboe et østfrontkort med positionsangivelser hængende. Da de tyske officerer havde kigget lidt på det, gav en af dem sig til at flytte knappenålene, der markerede tyskerne, frem, mens den røde hærs positioner ikke var helt så fordelagtige efter officerens »revision«!

29. august.

Optakten til den øgede modstand mod de tyske undertrykkere kunne ikke få et bedre forløb end i Nordsjælland, hvor den 29. august fik en markant start i farvandet udfor Hundested. Artilleriskibet »Niels Juel«, Danmarks største krigsskib, der havde ligget i Holbæk, var om morgenen startet med Hundested som mål. Da man nåede udfor fiskerbyen, kom der imidlertid ordre fra København om, at man skulle afvente nærmere besked, idet hær og flåde dér var sat ud af spillet. Daværende orlogskaptajn Westermann var imidlertid ikke sindet at give op uden videre. Der skulle komme en flyvemaskine med nærmere ordre, men mens man spejdede efter maskinen, dukkede 3-4 tyske bombemaskiner op. Pludselig foretog den ene maskine et dykangreb ned mod »Niels Juel« og kastede en bombe, der ramte vandoverfladen 20 meter agten for skibet. De tyske flyvere angreb nu voldsomt, men ilden blev besvaret fra luftværnskanonerne. Tre menige marinere blev såret, og en kvartermester, Andreasen, blev så hårdt kvæstet, at han senere døde. Den ene af de tyske maskiner blev ramt fra »Niels Juel« og styrtede ned over Halsnæs. Orlogskaptajn Westermann overvejede nu at sænke krigsskibet på dybt vand, men opgav planen, fordi redningsbådene var blevet gennemhullet af tyskernes kugler. Det ville højst sandsynligt have betydet druknedøden for de 300 ombordværende, hvis »Niels Juel« var blevet sænket. I stedet valgte orlogskaptajnen at sætte fuld kraft på maskinerne for at sætte skibet på grund i Isefjordens bund. »Niels Juel« blev sat hårdt på grund ved Nykøbing, bundventilerne fjernet og alt ombord ødelagt. Kun kongens og dronningens billeder

var uskadte, da tyskerne entrede skibet. Det varede halvanden måned, før tyske bjergningsdampere fik hævet »Niels Juel«, og det skete først efter store kvaler. Kampdygtigt blev krigsskibet aldrig mere, men tyskerne slæbte det til Kiel, hvor det blev omdannet til lazaretskib. Her endte det sine dage for en engelsk bombe under et af de ødelæggende angreb på den tyske krigshavn.

Den 29. august stak som bekendt en række danske skibe til Sverige. Ni kuttere, der blev anvendt til kystbevogtning, tog over med flygtninge. En del af kystpolitiet benyttede lejligheden til at tage med - og de havde betydeligt materiale vedrørende politiets sabotage sager med sig. En helt fin aktion.

I Horserød lejren sad de danske kommunister i internering, da den 29. august kom, men der herskede stor bitterhed blandt dem, (der jo var i dansk »beskyttelsesarrest«), fordi de ikke blev lukket ud, således som det var blevet lovet dem, såfremt en situation som den pågældende indtraf. Men dørene til en del af lejren blev dog åbnet i sidste øjeblik. Bevogtningsmandskabet flygtede, og det lykkedes nogle af de internerede at komme bort efter nervepirrende og dramatiske øjeblikke - og netop som tyskerne indfandt sig. Nye »gæster« ankom i de følgende dage til Horserød lejren. Tyskerne havde udarbejdet en meget lang liste over Personer, der var med til at præge dansk politik og kulturliv, og man »sikrede« sig dem den 29. august og de følgende dage. Gennemgående havde denne kategori Horserød fanger det godt, men naturligvis var deres liv præget af usikkerhed - det var vanskeligt for dem at se bort fra, at de rimeligvis var gidsler. Nogen tid efter begyndte tyskerne at løslade dem i tilfældig orden efter mere eller mindre ligeså tilfældige forhør.

Kampen om Sorgenfri, hvor kongen befandt sig den 29. august, blev meget dramatisk. Allerede om natten havde vagtposterne bemærket nogle mystiske biler, og da en vogn blev standset, spurgte man en mand, som steg ud af den, hvad han lavede på denne tid af natten. Han svarede, at han var kriminalbetjent, og at han var sendt ud fra København. Han viste sit politiskilt. Ved en undersøgelse blev det hurtigt konstateret, at bilens nummer var inddraget forlængst - så der var ingen tvivl om, at man havde stået overfor en landsforræder, der forberedte aktionen mod Sorgenfri og dermed mod kongen. Da det begyndte at lysne, opdagede vagtposterne en vogn på vejen. Vagtkommandøren

løb ud bevæbnet med en maskinpistol og råbte en mand an. Den fremmede kom gående op ad alleen mod slottet, og han rakte hænderne i vejret.

Han forklarede, at han var kommet nord fra, og at han udfor Høvelte lejren havde passeret en stor tysk motorkolonne på Kongevejen. Man var nu klar over, at der forestod en kamp, og man gjorde sig klar, bl.a. armerede man en kasse med håndgranater. Tyske tropper passerede, men endnu ved 4-tiden var alt roligt på slottet. En af betjentene tændte en lygte, da han hørte noget pusle, og man så, at tyske tropper stod opmarcheret i alleen i rodekolonne. De havde front mod Sorgenfri. Der lød et brutalt »Halt!«, og det var signalet til angreb. Det kom til en kort ildkamp mellem tyskerne og garderne flere steder på slottet, en håndgranat gik ind i mandskabslokalet, en alarmklokke gav sig til at skingre, maskingeværerne skrattede. Efter ordre fra kongen beredte danskerne sig på at indstille kampen, men tyskernes svar var nye maskingeværssalver og håndgranater. Kort efter fik danskerne en opvisning i den særlige tyske officersopførsel. En tysker stak en revolver ind i munden på en politibetjent for at få ham til at fortælle, hvor vagtposterne var placeret, men betjenten anede det ikke, bortset fra, at han ikke kunne sige noget med revolveren i munden. En frikorpsmand forklarede tyskeren, at politiet sikkert ikke vidste besked. Så gik den tyske officer hen til en såret garder, trak ham i håret og råbte ham ind i ansigtet, mens han bearbejdede ham med knytnæve i nakken: »Kan De så se at få vist os, hvor posterne står!« Garderne protesterede mod denne behandling af en såret soldat, og tyskeren, der pludselig kom i tanker om, at han var officer, slap taget i den sårede og fik en politibetjent og en garder med sig. Tilbage var et par underofficerer til at passe på danskerne. Den ene humpede såret rundt og jamrede over skudsår i låret og den ene arm: »Die Dänen... die Dänen, ach, sie werden mein Tod ...«. Det var i og for sig helt opmuntrende for garderne, og en af betjentene anlagde en forbindelse på tyskeren, for at de dog kunne få at se, hvorledes man behandler en såret fjende. Senere kom en dansk kaptajn ned hos garderne og bragte en tak fra kongen for den måde, den højst ulige kamp var ført på. Den sårede garder døde på vej til hospitalet i en tysk militærambulance.

19. september.

Den 19. september betød for Nordsjælland det samme som for andre landsdele: Modstandsbevægelsen fik et værdifuldt aktiv i de mange politifolk, der jo var som skabt til en hel del »underjordisk« arbejde, bl.a. rapportoptagning over personer, som man senere skulle gøre op med. Enkelte politifolk unddrog sig arbejdet, bl.a. fordi de ikke egnede sig til det, men det var forbavsende få. Jødeforfølgelserne havde givet Nordsjællands politifolk en god fortræning, og mange stod i modstandsbevægelsens tjeneste længe inden 19. september. Illegale bladfolk havde for eksempel et fortrinligt samarbejde i de fleste nordsjællandske byer med en række politifolk, særlig indenfor kriminalpolitiet, og som forbindelsesled mellem »civile« og militære modstandsfolk udførte politifolkene et stort arbejde. Overalt var sagerne i orden, da 5. maj oprandt, og man skred til anholdelse af landsforræderne.

Den 19. september formede sig i øvrigt mærkeligt på de fleste nordsjællandske politistationer, hvor man meget hurtigt erfarede om den falske luftalarm, og hvad der var sket i København. Ti minutter efter »luftalarmen«s ophør var man i gang med at skifte uniformerne om med civilt tøj, og på kriminalpolitiets kontorer fjernede man alle de papirer, som man ikke ønskede skulle falde i tyskernes hænder. Man ventede at se tyskerne troppe op, men der skete det mærkelige, at den så meget omtalte tyske organisation svigtede totalt her. I Hillerød havde den tyske kommandant for eksempel ikke erfaret det mindste om den forestående aktion, og han enten simulerede eller var virkelig meget forundret over, at politiet pakkede sammen. Til politimesteren lod han meddele, at man fra tysk side absolut ventede, at det nordsjællandske politi forblev på sine poster, da aktionen i København måtte være et isoleret tilfælde! Politimesteren henviste til den »redegørelse«, tyskerne selv sendte ud, hvorefter politiet simpelthen var sat ud af spillet. Politimesteren tog i øvrigt til Sverige, hvor han i Hälsingborg virkede som dansk »politimester«. Og kort tid efter rykkede tyske politisoldater, Gestapo folk og landsforrædere ind på de nordsjællandske politistationer til befolkningens store harme - og vagtværn måtte oprettes som andre steder. De nordsjællandske vagtværn klarede i øvrigt deres opgaver med bravour. Man husker især, hvordan man nogle gange pudsede tyskerne til trods for, at værnene var ubevæbnede. Tre Schalburg banditter, som havde taget en udflugt fra Køge til Hillerød,

hvor de holdt Hillerød Jernbanestations personale op og røvede kassen, blev skarpt forfulgt af vagtværnet ned gennem Nordsjælland, men dette måtte bøje af, da de forfulgte skød efter dem. Bilens nummer blev dog noteret, og der afgik klage til tyskerne, der blev så ophidsede over deres venners klodsethed, at de henrettede alle tre banditter.

Fra 10 til 1200 mand.

De militære grupper, der i Nordsjælland som andre steder kom som en naturlig udvikling fra sabotagen og det danske folks hele ændrede indstilling, blev i Frederiksborg amt organiseret på et ret tidligt tidspunkt. Der er grund til at nævne et par af pionererne. Tonny Hansen, der arbejdede illegalt fra 9. april 1940, og hans medkæmper »Hilmer« (Lütken), der kom i forbindelse med københavnske modstandsfolk, som arbejdede med samme problemer. Lütken påtog sig opgaven for Frederiksborg amt, blev amtsleder først for 10-20 pionerer, senere for 100, og i løbet af et års tid for et par hundrede.

Man var nu nået frem til november 1944, da den nordsjællandske modstandsbevægelse led en hård medfart og stod i fare for helt at blive revet op. Lütken og en snes andre modstandsfolk rundt om i amtet blev taget ved den razzia, som senere er blevet kaldt - og som vil gå over i den nordsjællandske modstandsbevægelses historie som - »den store November-Razzia«. Den medførte, at tyskerne kom på sporet af andre grupper, sabotagegrupper, enkeltpersoner, forbindelsesfolk, illegale bladfolk o.s.v. En mængde mennesker måtte gå under jorden i den kommende tid, men arbejdet blev naturligvis fortsat, fordi det skulle fortsætte. Med anholdelsen af Lütken gik den første amtsleder ud af sagaen for bestandig. Han førtes til Tyskland, måtte gennem den frygteligste tortur, bl.a. fik han ødelagt sine negle og blev brændt på kroppen, og han havde det uheld, da han kom hjem efter kapitulationen, at tage difteri med sig fra Tyskland. Han var ukampdygtig men fulgte med spænding begivenhederne fra sin sygeseng. Og udviklingen var unægtelig gået frem fra den tid, da han startede med en stor cowboy revolver, der ikke kunne skyde, til de hypermoderne engelske våben, som frihedskæmperne nu var udstyret med. Den senere amtsleder, »Tom« (Truelson), bragte styrkerne op på 1200 mand ved et ihærdigt arbejde sammen med den militære sagkundskab, kaptajn Dines Jensen, der blev bataljonchef. I Helsingør gjorde mange modstandsfolk

et betydeligt arbejde for de militære ventegrupper. Byleder var her orlogskaptajn Westrup.

»Uddannelseslejrene« og den brede befolknings sabotage

Et særligt kapitel i Nordsjællands besættelseshistorie er de mange »uddannelseslejre«, som Tyskerne havde lagt i denne skønne del af landet. Foruden de sædvanlige politikolonnsteder og Gestapo kontorer havde tyskerne og landsforræderne beslaglagt eller købt »Krogerup« ved Humlebæk, Høveltegård, Melbylejren, Sandholmlejren og flere badehoteller, hvor Hitlerjugend, Hipoer, Schalburg folk eller andre ligesindede var til daglig harme og irritation for befolkningen. En kendt nordsjællandsk sagfører betegnede i et retsmøde et af stederne som »Ebberødgårds filial«, og det var ikke uden virkelig baggrund. Mange alumner fra åndssvageanstalten flygtede til »filialen« og blev »uddannet« af tyskerne.

Nordsjælland havde mange gange i besættelsens forløb besøg af landsforrædere, der tog på udflugt fra lejrene og røvede og plyndrede. Det værste, man kom ud for i den retning, var, da tre »danske« marinevægttere hyrede en bil til Helsingør og trængte ind i »Nordsjællands Bank«, hvor de holdt kassereren op og flygtede med 200.000 kr. Naturligvis havde de tre røvere sagt, at de »kom fra frihedsbevægelsen«, men ingen troede dem, og da de flygtede ud ad døren, blev de forfulgt af en hel egnsbefolkning. Der deltog hundreder af mennesker i jagten på røverne, og da banditterne kunne se, at slaget var tabt, prøvede de først at skyde sig fri, men det mislykkedes. Så skød den ene røver den anden og derefter sig selv, mens befolkningen fangede den tredje. Røverne havde kastet alle pengene fra sig på markerne, og det var et godt vidnesbyrd om sammenholdet i befolkningen, at alle 200.000 kr. blev afleveret - i portioner helt ned til 10-20 og 30 kr. Den overlevende røver blev dømt af tyskerne, men blev set senere på fri fod.

Under folkestrejken terroriserede landsforræderne fra Karsmoselejren Frederiksværk - egnen, og i Frederiksværks gader kom det til en batalje, da Schalburg folkene kom tilbage fra et plyndringstogt udover Nordsjælland. I en stjålet bil havde de gennemtrawlet landskabet og »rekvireret« madvarer på gårdene og hos de handlende. Ved »requisitionen« stod en maskingeværskytte og pegede med våbnet mod

Øverst: Mens frihedskæmperne gjorde honnør og tilskuerne blottede hovederne, lod politiassistent Stokvad flaget gå til tops på politistationen i Hillerød.
Nederst: Parade på Hillerød Torv for militære modstandsfolk.

dem, der blev tvunget til at udlevere varerne. Da bilen kørte gennem Frederiks værks gader, blev der affyret et skud mod den som svar på Schalburg folkenes provokationer. Banditterne skød ned gennem gaden; og Frederiksværks politi forberedte sig på uroligheder. Politiet forskansede sig på Tinghuset, der blev belejret af Schalburg folkene, og man gjorde alle skydevåben skudklare. Men så blev kampen blæst af. Schalburg folkenes venner - tyskerne - gav dem ordre til at indstille urolighederne og fortrække til lejren.

Nordsjælland oplevede også et besøg af den berygtede »Peter gruppe«, der sidst i juli anbragte en tidsindstillet bombe i et nordbanetog. Den eksploderede, netop som toget var kørt fra Lillerød Station, 3 passagerer blev dræbt, 15 såret, deraf 9 hårdt. Bomben var anbragt i en kuffert, og det nordsjællandske politi kunne straks konstatere, hvor man skulle søge gerningsmændene til det brutale attentat.

Naturligvis måtte der opstå uroligheder omkring den tyske flyveplads ved Værløse. Her var til stadighed engageret danske arbejdere, vagtfolk og folk, der ikke tog det så nøje med, hvordan de tjente deres penge. Det var her 11 danske flyvemaskiner blev ødelagt og 34 blev beskadiget den 9. april. Nu benyttede tyskerne flyvepladsen, men der blev lagt landsforrædderne, som deltog i arbejdet med at udvide flyvepladsen, alle tænkelige hindringer i vejen.

I denne forbindelse må man nævne, at et andet stort tysk arbejde blev heldigt saboteret. Det var den store tankgrav, som de tyske militære strateger havde regnet ud skulle gå fra Helsingør til Arresø, altså tværs over Nordsjælland, midt gennem det idylliske landskab, der hvert år i fredstid lokkede tusinder af danske og udenlandske turister til egnen. Denne militære forsvarslinie, der selv af tyskere, når de var meddelsomme, blev betegnet som latterlig i enhver henseende, ødelagde mange tønder land god agerjord. Og den blev saboteret kraftigt. Arbejdet var overdraget en Organisation Tesch, der har lignende militære anlæg på samvittigheden andre steder i landet, men nu var man nået så langt hen i tiden, at selv denne organisations folk kunne se, at krigen var tabt for tyskerne. Den blev et eneste stort svindelnummer. Dertil kom, at frihedsbevægelsens folk satte mange »arbejdere« ind ved tankgravene, og der var en uendelig masse besvær forbundet med det hele, bl.a. forsvandt på én nat alle redskaberne, gravemaskinerne havde en tilbøjelighed til at falde ned i udgravningerne, de interimi-

stiske broer var faldet sammen om morgenen, når arbejderne kom med særtog fra København, og det var i det hele så besværligt, at arbejdet efterhånden gik helt i stå. Befolkningen blev anmodet om at tage sig af de »danske arbejdere« og give dem husly, da det var for besværligt for dem at rejse frem og tilbage mellem København og Arresø egnen, men der er vist ikke èt eneste eksempel på, at der er skaffet noget værelse på denne konto. Og engang imellem foretog frihedskæmpere direkte fremstød om dagen mod voldgraven. For eksempel fik et hold arbejdere en dag besøg af en lille gruppe, der »udbad« sig alle arbejdernes legitimationskort. Enkelte havde ingen kort, men det havde frihedskæmperne imødeset. De havde selv en fotograf med, der sørgede for, at ingen undgik sin skæbne. Fotografierne var naturligvis til brug for kartoteket over værnemagere og deres håndlangere.

Om den latterlige »forsvarslinie« sagde befolkningen i øvrigt, at det ville tage de allierede 61 minutter at komme over den - én time at få grinet af og et minut at springe over tanikgraven!

Tyve borgere i landsby som landets første gidsler

Man kan ikke nævne »de lunkne« eller landsforræderne i Nordsjælland uden at vie den berygtede bager i Stenløse en særlig omtale. Bagermester Fiehn og hans kone, der opnåede den tvivlsomme ære at blive omtalt flere gange i illegale blade, i engelsk radio og i alverdens frie blade, blev arresteret af frihedskæmperne efter kapitulationen. Og det var med god grund. Under besættelsen modtog bagermesteren et anonymt truselsbrev, og han henvendte sig til politiet i Frederikssund, der sendte en politibetjent ud for at se, hvad der var på færde i den ellers så fredelige og hyggelige by. Bagermesteren havde imidlertid »glemt« at meddele politiet, at han også havde alarmeret tyskerne, og de var kommet først og havde sat vagtposter ud. Da politiet fra Frederikssund kom, blev der åbnet ild mod dem, og en politibetjent blev ramt af flere projektiler i benene. Efter denne episode forlangte den tyske kommandant på stedet, at Stenløse by skulle være »garant« for, at der ikke skete bagermesteren noget. Det var første gang, tyskerne her i landet forlangte »kollektive« garantier, og det vakte opsigt i den frie verden, da 20 af den lille bys borgere blev udtaget som gidsler. På plakater underskrevet af den tyske kommandant blev det kundgjort, at disse 20 borgere ville blive »aflivet ved skydning«, hvis der skete bagermester Fiehn

eller hans kone den mindste overlast. Det var en alvorlig historie for Stenløse by, og borgerne enedes derfor om at købe bageriet af hr. Fiehn, der ved denne lejlighed igen viste, at han ikke svarede til sit navn. Han forlangte, støttet af tyskerne, 75.000 kr. for forretningen, der var vurderet til det halve! Der blev foretaget en indsamling, pengene blev skaffet tilveje, og bageriet blev købt, hvorefter man solgte det for 32.000 kr. Da bagermester Fiehn og hans kone blev anholdt af frihedskæmperne, var det ved en skæbnens ironiske tilskikkelse den politibetjent, der blev såret af tyskerne, som foretog den første afhøring af ægteparret.

Den sidste kamp.

Mens man modtog forsyninger i meget stærkt tempo i Nordsjælland - de sidste sendinger kom så at sige hver nat - forberedte man sig på den sidste kamp. I Frederiksværk, hvor frihedskæmperne under besættelsen havde været ude efter sprængstoffer på krudtværket - de blev hentet af københavnske »kolleger« - byggede man landets eneste eksisterende partisan panserbil. Den blev kaldt »V 3« og blev til om natten på Frederiksværkbanens værksteder i Frederiksværk. Det var en kampvogn af stor værdi, og den deltog med megen hæder i de kampe efter 5. maj, som Nordsjælland og København måtte igennem. Bilen var forsynet med tykke panserplader og med skydetårn. Ved Asserbo, hvor HIPO ikke ville overgive sig, og hvortil en række københavnske landsforrædere flygtede, bl.a. solodanser Leif Ørnberg, kom det til kampe. »V 3« kørte frem med sin maskingeværskytte i tårnet, og en »Hiporede« blev skudt sønder og sammen, efter at beboerne havde nægtet at kapitulere. Ved denne lejlighed dræbtes tre HIPO-folk fra Lorentzen banden, og dennes kvindelige medlem Anna Lund blev alvorligt såret og måtte have den ene arm amputeret efter indlæggelsen på Frederiksværk Sygehus. Også andre steder i Nordsjælland måtte man igennem kampe, som det øvrige land stort set blev skånet for. I nogle stort anlagte razziaer, hvori deltog frihedskæmpere fra alle egne lige fra Horns Herred til Helsingør, blev skovene finkæmmet. I en enkelt af disse razziaer deltog 800 mand under ledelse af kaptajn Dines Jensen. Desværre kostede tiden efter 5. maj flere gode danske mænd livet, bl.a. faldt lærer Thomle Nielsen, Frederiksværk, der havde været med i organisationen fra et tidligt tidspunkt, og kranfører Jessen, der omkom ved en bilulykke.

Vigtige planer, der heldigvis blev overflødige.

Det vil være naturligt at slutte dette udsyn over det nordsjællandske modstandsarbejde under den tyske besættelse med en omtale af de mindre kendte planer, der blev udarbejdet af de sagkyndige for at skaffe den danske brigade fra Sverige velbeholdent i land i Helsingør. BO-PA's leder, Børge Brandt, var sammen med de øvrige sagkyndige på det rene med, at Helsingør var noget nær det vanskeligste sted, man kunne sætte brigaden i land, hvis det skulle komme til kamp om brohovedet - og det måtte man absolut regne med, det var jo simpelthen forudsætningen for den danske brigade i Sverige. Men en ordre var en ordre, og man gik i gang med forberedelserne, der da også var tilendebragt den 5. maj. Orlogskaptajn Westrup, Helsingørs byleder, tog fat på opgavens løsning sammen med chefen for Sjællandsledelsen, oberstløjtnant Riis-Lassen, der senere faldt for en morderkugle i Århus, og chefen for O-grupperne, oberstløjtnant Stagård. De tilkaldte Børge Brandt med ordene: »De har jo lugtet mest til krudtrøg under besættelsen!«, og den tidligere københavnske blikkenslager, der takket være sin intelligens, koldblodighed og enestående evner til at lede sine folk, kunne opvise så fine resultater indenfor sabotage arbejdet og partisankrigen, begyndte sammen med de egentlig militære at udarbejde planer for de tyske troppers nedkæmpning og isolering. Kronborg skulle spares, men tropperne uskadelliggøres, havnen holdes fri og brigaden sættes intakt i land. Det var vanskeligt - men planerne kom til verden, og vi har partisanlederens ord for, at planerne omsat til virkelighed ville være blevet udført tilfredsstillende. Det borger også hans tidligere og også de øvrige sagkyndiges resultater for. Det var alle nøgterne uromantiske mænd, der havde med denne, den måske vigtigste plan under besættelsen at gøre.

Rejsen fra København til Helsingør blev i øvrigt foretaget af Børge Brandt og oberstløjtnant Stagård i en ambulance med Brandt som »sygepasser« og obersten som »patient«. Senere tog de turen i Taxa, men blev visiteret to gange undervejs. Første gang var det tyske soldater, og de godkendte uden videre de falske tyske papirer. Anden gang var det HIPO folk, som vendte og drejede papirerne og erklærede, at de var falske. Kun takket være HIPO folkenes ringe begavelse lykkedes det at slippe igennem til Helsingør.

Til alt held blev det ikke nødvendigt at praktisere de udarbejdede

planer. Kapitulationen kom på den bedst tænkelige måde for landet, men det er værd at slå fast, at Danmarks Frihedshær også på dette punkt var rede til at påtage sig de nødvendige opgaver.

Modstandsbevægelsen i Skanderborg amt

Af redaktør Martin Ravn

I flere henseender kom befolkningen i Skanderborg amt på en udsat post i besættelsens år og i den modstandskamp mod tyskervældet, som allerede 9. aprilmorgenens dystre oplevelser lagde spiren til i amtets tre købstæder Horsens, Silkeborg og Skanderborg. Tyskernes march mod nord ad hovedvejene den 9. april førte dem gennem disse byer, og mens tyske tanks og tropper i tusindvis drog gennem gaderne, måtte borgerne i afmægtig harme se til. Senere blev det anderledes.

Landskabet omkring Jyllands højderyg i Skanderborg amt har fra Arilds tid været et modstandscenter mod indtrængende fjender. Således også denne gang. Vel tændtes bavianerne ikke som i gamle dage på højene, men til gengæld blinkede modtagerholdenes signallamper nat efter nat mod himlen og de ventede allierede flyvemaskiner fra talrige velegnede nedkastningspladser mellem højderne og de vidtstrakte plantager i det storslåede landskab mellem de tre byer. Dette vigtige stykke modstandsarbejde blev gjort så grundigt, at den jydsk modstandschef Toldstrup efter befrielsen kunne rette en speciel tak til amtets droppinghold fra land og by, der så vidt vides satte rekord i modtaget »gods«. I hvert fald hørte modstandsbevægelsen i Skanderborg amt ved befrielsen til de bedst bevæbnede styrker i landet.

Hver på sin måde blev amtets tre byer udsat for tyskernes interesse og særlige form for bevågenhed.

Dengang da faren for en invasion i Jylland voksede fra måned til måned, måtte den øverstkommanderende over de tyske tropper i Danmark nødtvungent flytte sit hovedkvarter fra København til det formodede invasionsområde i Jylland, og han valgte Silkeborg. Som følge heraf fik denne berømte turistby en invasion af generalens stab og de

Efter befrielsen rejste modstandsbevægelsen i Horsens en smuk mindesten på Klosterkirkegården for de faldne kammerater. Her ses mindestenen med navnene på frihedskampens ofre. På mindedagene samles her modstandsbevægelsens folk for at hædre deres minde.

til hovedkvarteret knyttede styrker, som var i høj grad uvelkommen og til gene for borgerne. Ved tyskernes kolossale udbygning af de strategisk vigtige områder ved Sølund blev Skanderborg omdannet til en veritabel fæstningsby og garnisonsby, og på Bygholm Slot ved Horsens opslog generalen for en tysk panserdivision sit hovedkvarter.

Hver af byerne fik således sit kors, og landområdet imellem dem blev også stærkt spækket med tyske anlæg og tropper, men det ansørede blot til yderligere aktivisering af modstandsviljen. Nu traf det sig således, at der var usædvanlig god brug for denne modstandsvilje. En hovedopgave for hele Danmarks modstandsbevægelse lå lige for døren. Gennem amtet fra nord til syd løber den østjydske længdebane, som var tyskernes vigtigste strategiske forbindelse med tropperne i Norge. Ved at sabotere troppe- og materieltransporterne ad denne linje kunne man for alvor genere fjenden, og terrænet på disse kanter bød særlige gunstige muligheder derfor.

Denne store opgave blev grebet an med mod og dygtighed, uden hensyn til nogen risiko, af amtets modstandsstyrker, da ordren til dem om at yde organiseret modstand kom. Ja, den var for øvrigt blevet påbegyndt længe før af mindre, men arbejdsivrige grupper.

Alle muligheder for angreb på denne for tyskerne livsvigtige jernbanelinje blev udnyttet fuldt ud. Her leverede Skanderborg amts modstandsbevægelse sit hovedslag og gjorde det på en sådan måde, at den tyske modpart ofte undveg kamp mod de drevne og trænede jernbanesabotører. De var amtets frontsoldater og røgtede deres farefulde job både i bidende frost og i øsende regn, når radioens særmelding kaldte dem ud.

Mens efterretningstjenestens folk koncentrererede deres opklaringsarbejde om de tyske nøglepositioner i de tre byer, knaldede jernbanesabotørernes bomber i serier på statsbanernes dobbeltspor. Gang på gang opnåedes betydningsfulde resultater i form af langvarige forsinkelser af tyske troppetransporter. Sideløbende med dette arbejde uddannedes der ved hjælp af instruktører en stor beredskabsstyrke, bevæbnet med de våben, som droppingfolkene så trofast slæbte hjem til depoterne.

Denne kamp på flere fronter blev ikke ført uden tab i Skanderborg amt. I så henseende blev Horsens by hårdest ramt. Herom vil mindestenen for frihedskampens faldne på Horsens Klosterkirkegård vidne

for sene slægter. Også listerne over deporterede til Tyskland og listerne fra Horserød og Frøslev vidner i uhyggelig grad om, hvor hårdt Horsens blev ramt af den tyske terror og voldspolitik.

Da Landsforeningen af Besættelsestidens politiske fanger efter krigen samledes til et årsmøde i Horsens, udtalte en af frihedskampens ledende personligheder, redaktør Åge Schoch, der selv er horsensianer af fødsel: »Da vi i sin tid fik Horserød listerne om overførelserne til Frøslev og Tyskland var det på sin vis en sørgelig liste, men som gammel Horsens dreng bankede mit hjerte dog ved at se så mange navne fra Horsens på denne liste. Ikke mindre end 70 fanger eller 10 pct. af hele styrken på listen var fra Horsens!

Landsforeningen ydede hermed sin hyldest til en by, der havde betalt dyrt for sin indsats i kampen, men som ikke havde betænkt sig derpå, og hvis kampånd ikke lod sig kue af nok så mange Gestapo razziaer. Dens tunge sorg over de umenneskelige lidelser, som det tyske åg bragte, men også dens ubøjelige og frygtløse vilje til oprør mod tyranniet fandt sit smukkeste og mest gribende udtryk den dag under besættelsen, da den unge, uforfærdede modstandspioner Peer Borups bære førtes gennem byens brede hovedgade til Klosterkirken og til det sidste hvilested på Østre Kirkegård.

Omstændighederne ved hans død og Gestapos påfølgende sindssyge optræden åbnede mange øjne for de faktiske forhold, som de hidtil havde haft ondt ved at tro på. Peer Borup gav et lysende eksempel for sine kammerater, og hans grav blev et vidnesbyrd om den kraft og overbevisning, der lå bag ungdommens indsats i frihedskampen.

27 illegale trykkerier i Horsens.

Modstandsbevægelsen i Horsens var meget tidligt på færde. Efter 9. april 1940 opstod der i by og på egn en stærkere og stærkere trang til at give de nationale følelser og oppositionen mod den tyske undertrykkelse mere konkret form end den, der almindeligt kom til udtryk gennem »den kolde skulder«.

Allerede i 1941 gav modstandsbevægelsen sig de første omend spredte udslag, og så tidligt som i sommeren 1942 eksisterede der i Horsens i hvert fald tre illegale organisationer, nemlig »Frit Danmark«, »Ringene« og kommunisterne. Disse organisationer og de senere tilkomne så det navnlig i første omgang som et mål at modvirke den af

tyskerne iværksatte censur også på det hjemlige område, og at skabe talerør til styrkelse af modstandsånden. Herigennem opstod de første illegale blade og pjecer i Horsens. Det hele begyndte under yderst beskudne og ret primitive former, men interessen for de illegale blade var enorm. Oplagene voksede, trykkeriforholdene forbedredes og bidragene strømmede ind ad hemmelige kanaler og medførte kvitteringer i form af »særmeldinger«.

De rent lokale blade, der udkom i Horsens under besættelsen var »Danskeren«, »Den tredie Front«, »Folkets Røst«, »Folkeviljen«, »Frit Danmark«s nyhedstjeneste for Horsens og »Horsens Ekko«. Men desforuden fremstilledes der også oplag af de illegale blade »Politiske Månedsbreve«, »Frit Danmark« og »Land og Folk«. Frihedsrådets Opråb og de mange lokale nyhedsblade udsendtes også fra trykkerierne, ja, et oplag af »Månen er skjult« blev også udsendt lokalt.

De illegale blade måtte ustandseligt lege kispuds, først med sikkerhedspolitiet og siden med Gestapo. Hvor brydsomt og besværligt det har været ustandseligt at flytte rundt og træffe sikkerhedsforanstaltninger ses bedst af, at der så vidt man kan skønne har været illegale trykkerier ikke mindre end 27 forskellige steder i byen. Det kan således nævnes at følgende adresser i tilfældig rækkefølge har dækket over illegale trykkerier: Arbejdsmand Arne Gottlieb Hansen, Nørrestrandsgade 30 A, sagfører Kaj Dahl, Jessensplads 1, Spare- og Lånekassen, Jessensgade 1, fuldmægtig W. Sørensen, Hulvej 35, frk. Anna Olsen, Strandpromenaden 25, H. O. K. I. kontoret, Rådhusgade, Tom Knudsens Trykkeri, Strøgpasagen, kontorassistent Jessen, Kirkegyde 8, slagteriarbejder N. Lykkeberg, Frederiksberggade 20, loftsværelser i Borgergade 3 og Søndergade 1, et havehus på Priorsløkkevej, arbejdsmand Peter Christensen, Ryesgade 2, mekaniker Holger Christensen, Rådmandsvej, Vestmarken, karetmager Hans Rasmussen, H. C. Andersensgade 28, bogtrykker Tom Knudsen, Sundvej 40, arbejdsmand Jens Hald, Havneallé 29, radioforhandler Jørgensen, Grønnegade, elektriker Harry Tøttrup, Vestergade 1A, snedker Hjerrild, Åboulevarden 45, glarmester C. O. Hansen, Søndergade 41, sommerhus ved Hammersholm, tilhørende Jacobsen, Houmannsgade 16, gartner Kaj Andersen, Vestergade 21, et loftsværelse i Vestergade, Egon Juul-Nielsen, Åboulevarden 64, et sommerhus ved Husodde, tilhørende installatør Petersen, Torvet 10, og hos træindustriarbejder Marinus Eskildsen, Carl Günthersvej

14. Hertil kommer så den endnu længere liste omfattende redaktions- og distribueringssteder.

Trykkeriet i Nørrestrandsgade og det i Borgergade fungerede i tiden før Gestapo tog fat, men blev taget og beslaglagt af det daværende sikkerhedspoliti. I Borgergade gik kun maskinerne tabt, men i Nørrestrandsgade blev to mand af trykkeriets mandskab anholdt. Trykkeriet i Spare- og Lånekassen og bogtrykker Tom Knudsens Trykkeri blev taget af Gestapo, og Tom Knudsen blev anholdt og deporteret til Tyskland.

Arbejdet med de illegale blade foregik efterhånden under udfoldelse af stor opfindsomhed, og det var trods alt ikke så mærkeligt, at Gestapo havde svært ved at finde de illegale bladfolk i Horsens.

Som eksempel kan nævnes Frit Danmarks Nyhedstjeneste og »Horsens Ekko« som det lokale stof hed. Det lykkedes at fremstille dette fortræffeligt underrettede illegale blad i 2500 eksemplarer. Dette store oplag fremstilledes i et trykkeri, der var indrettet i en villa i den øverste halvdel af Hulvej nr. 35. Indehaveren var fuldmægtig Waldemar Sørensen og hans Hustru, fru Signe Sørensen, som begge med levende interesse gik op i det store arbejde. Der var ingen bestemt redaktør, derimod en redaktionsstab bestående af syv medlemmer, nemlig frk. Unmack Larsen, Skaftø, Vægter, nuværende byrådsmedlem Holger Nielsen, lærer Baungård, O. Gjerding, fru Signe Sørensen og Waldemar Sørensen. Desuden var der naturligvis en lang række hjælpere, der dels sørgede for at få bladet ud, dels forsynede redaktionsudvalget med nyheder. En stor del af oplaget sendtes med postvæsenet ud til forskellige steder, 650 eksemplarer et sted hen, 250 et andet o.s.v. Bladene blev på disse fordelingscentraler uddelt mellem grupper af unge mennesker, der delte dem ud ved at gå rundt og lægge dem i folks brevkasser. Nyhedsstoffet leverede »Information« og den engelske radio, og »Information« fik til gengæld tilsendt nyhederne her fra byen fra flere korrespondenter.

Trykkeriet i villaen på Hulvej var usædvanlig godt skjult. Adgang fik man kun, hvis man ringede på en særlig ringeklokke, skjult under væggens vildvin. Men det var ikke nok at kende den hemmelige klokke på de aftener, hvor duplikatorerne snurrede. Hvis man ikke var kendt med husets beboere, skulle man endvidere have en bestemt hilsen med, en hel lille særmelding. Først så fik man adgang til husets

indre. Men trykkeriet lå ikke engang i selve villaen. For at nå det skulle man gennem en bagdør, over en lille gård, op ad en trappe og ind i et lille sparsomt møbleret værelse. Selve dette lille gæsteværelse tog sig uhyre uskyldigt ud, men åbnede man klædeskabet, skød frakker og gangklæder til side, viste det sig, at klædeskabets bagvæg kunne skydes opad, og der fremkom en lille åbning ind til et lillebitte rum bagved. Her var det trykningen af Frit Danmarks nyhedstjeneste i Horsens foregik. I »Hulen« var størsteparten af pladsen optaget af en stor, moderne duplikator, og derudover var der ikke plads til stort andet end det par mand, der skulle betjene den, og til et lille papiroplag. Over den lille åbning til klædeskabet var anbragt en »alarm-brummer« og en lampe, der lyste, når en kontakt nede i villaen blev slået til. Det var en kontakt som alle andre kontakter, anbragt ved siden af kontakter til stuebelysningen. Men blev den slået til, var der indtruffet et uromoment, og duplikatorens fart standsedes. Endelig indeholdt det lille rum også et radioapparat beregnet til modtagelse af de særlige bølger, som der imidlertid ikke blev brug for. Den første duplikator, som man fik fra Århus, gik i stykker. Derefter »hented« man en på Gummivalsefabriken »Jylland«. I skyndingen havde man glemt nogle dele til duplikatoren, som så måtte afhentes ved ekstrabud. Da dette kom, lå de manglende ting frit fremme sammen med stencils, brugsanvisning m.m. Direktøren var indforstået med, hvad duplikatoren skulle bruges til og ville selv hjælpe til, at den blev rigtigt anvendt. Efter befrielsen fik han den tilbage med tak for lån. Siden juli 1944 blev bladet trykt i Hulvej, og dette godt skjulte trykkersted blev aldrig opdaget. Men der var også tænkt på alt. Foruden de ovenfor nævnte sikkerhedsforanstaltninger, kunne Villaens indehaver få en chance for flugt gennem en hemmelig lem i loftet. Fru Sørensen var derimod nødt til at blive tilbage, men hvis Gestapo var kommet, havde hun i beredskab et pro forma skilsmisserdokument, der gav en tilsyneladende gyldig forklaring på ægtefællens fravær.

Den illegale presse var en god støtte for den aktive modstandsbevægelse i Horsens, og skønt der foretoges massearrestationer i byen, lykkedes det ikke at standse bladarbejdet. Men en halv snes af bladets skiftende medarbejdere har været arresteret og ført til Tyskland. Også Peer Borup, der faldt i Åbenrå under en H. D. aktion i februar 1944, havde været medlem af medarbejderstaben.

De første sabotageaktioner fra Horsensgruppen.

Som nævnt har der fra sommeren 1942 eksisteret illegale grupper i Horsens. Den første sabotage forøvedes i begyndelsen af 1943 mod tyske militære mål, bl.a. af grupper fra »Frit Danmark« (Peer Borup, Henning Carlsen og Mørch Sørensen) og kommunisterne (»Åge« og »Aksel«).

Kommunisternes første aktioner i Horsens foretoges af en gruppe ungtkommunister under ledelse af Steen Lykkeberg, som i 1942, da de illegale blade rettede de første opfordringer til sabotage, fik en kurer fra Århus ned med nogle brandbomber og instruktionsmateriale. Brandbomberne blev hovedsagelig anbragt i jernbanevogne. Selvom brandbomberne var af dårlig kvalitet, menes det dog, at de har gjort virkning i nogle tilfælde. Der blev også på det tidspunkt gjort tre forgæves forsøg på at afbrænde et brunkulslager på Horsens Havn. Gruppen blev sprængt ved arrestationer foretaget af de danske myndigheder. Flere måtte forlade Horsens, bl.a. Sylvest Grantzau og Steen Lykkeberg, der arbejdede illegalt i Århus og Ålborg resten af krigstiden.

I efteråret 1942 kom Fritz Nielsen med dæknavnet »Åge« til Horsens fra Århus med den opgave at organisere de kommunistiske sabotagegrupper i Midtjylland og fordele det forhåndenværende sprængmateriale. Der blev ikke i den tid foretaget aktioner i Horsens, fordi man ønskede ro i den by, hvor fordelingscentralen lå, men derimod tømte man et sprængstoflager ved Hylke og ved Langemarksvej og anvendte dette materiale til sabotage i Skanderborg og Silkeborg. I Horsens kom »Åge« bl.a. i forbindelse med nogle af de første modstandsfolk fra andre Lejre, bl.a. Peer Borup.

»Åge« blev arresteret i Nørrestrandsgade i juni 1943 og efter 29. august idømtes han 5 års tugthus af en tysk krigsret og blev sendt til tugthuset i Rendsborg. Herfra kom han engang igen i Århus Arrest for at blive forhørt om sine forbindelser med to faldskærmsfolk, men han røbede intet og fik lagt 5 års tugthus til sin allerede modtagne straf. Efter 5. maj 1945 vendte han hjem fra Tyskland, hvor tugthusopholdet havde forskaffet ham en svær sygdom.

Efter »Åge«s arrestation udpegedes banearbejder Leon Bregenov til hans efterfølger og fik dæknavnet »Aksel«. Allerede på det tidspunkt havde han imidlertid udført sabotager i togtransporter.

På det tidspunkt var der da i Horsens dannet grupper af Holger

Øverst ses medlemmer af sabotørgrupper i Horsens, fotograferet efter befrielsen, Nederst situationer fra jernbanesabotage i Gruppe »Nord« og et billede fra en fabrikkssabotage.

Jacobsen (»Steen«), Peer Borup og Henning Grønlund Carlsen. Den sidste gruppe bestod hovedsagelig af statsskoleelever, og det må bemærkes, at han også tidligere havde udført sabotage på egen hånd. Natten til den 29. august 1943 rettede disse grupper deres første aktion mod transformatorstationen i Levysgade. Siden blev der udført såvel jernbanesabotage som sabotage mod fabrikker og virksomheder. Den 9. september udførtes der en jernbanesabotage i Handsted by og på kongens fødselsdag blev der foretaget talrige forsøg, og der bortsprængtes i hvert fald 7 skinner. Nogle lagre af interesse for tyskerne blev ødelagt ved brandstiftelse.

Mellem jul og nytår 1943 foretoges der nogle fabrikssabotager, som blev udført i fællesskab med et rejsehold fra Holger Danske gruppen. Banearbejdere var meget virksomme indenfor grupperne med oplysningsarbejde og aktioner, og der blev foretaget en del diversionshandling på banegårdsterrænet. Således blev to radiovogne, der stod på ladesporene, ødelagte ved sprængning. Denne aktion udførtes af Peer Borup. I ca. 10 tilfælde blev flyvemaskinmotorer ødelagt ved hjælp af slaginstrumenter og omkring 100 biler led samme skæbne.

Horsens hjemmeværn.

Vi er nu nået frem til årsskiftet 1943-44 og dermed til det kapitel i modstandsbevægelsens historie i Horsens, der hedder Horsens hjemmeværn, et kapitel, som desværre skulle ende med Gestapos berygtede razziaer og massearrestationer af organisationens medlemmer. Horsens hjemmeværns skæbne var ikke god, men dets medlemmer var besjælet af viljen til at gøre en indsats i frihedskampen, og de smertelige erfaringer, der blev høstet, kom senere det fortsatte arbejde til gode.

De første planer om oprettelsen af Horsens hjemmeværn kom til verden omkring juletid 1943. I »Niels Jyde«s breve var der blevet agiteret for dannelsen af grupper med militær modstand for øje, og to politimænd her i byen havde fra forskellig side modtaget opfordring til at påbegynde et organisationsarbejde. Overbetjent i kriminalpolitiet, kaptajn A. J. Jørgensen, den senere berømte byleder i Ålborg, havde modtaget en opfordring fra militær side, og fra to andre sider var der kommet opfordring til politikommissær Palle Høybye. Den ene af disse henvendelser var kommet fra en organisation i Århus, kaldet S. I. T. For at vildlede tyskerne havde denne organisation lavet et antikom-

unistisk program til at stikke ud i påkommende tilfælde. Kaptajn Jørgensen og oolitikommissær Høybye enedes om at træde i samarbejde og fik derefter instruktioner og forbindelser opad. Det første skridt, der blev foretaget, var dannelsen af et øverste råd. Heri fik, foruden de to ovennævnte politimænd, direktør Asger Holmboe, sejlmaker Mortensen, ingeniør Andersen, (Påsck & Larsen, Petersen) og murermester Andreas Nielsen sæde. Som foreløbigt mål satte man sig at danne tre kompagnier à ca. 100 mand, og der blev derfor sat hververe i gang med rekrutteringsopgaven. Hver hverver måtte kun kende ét medlem af Øverste rådet, og han skulle så kun hverve én gruppefører, der tilmeldte gruppen blot med angivelse af tallet på medlemmerne. Disse forsigtighedsforanstaltninger blev truffet for at sikre organisationen så godt som muligt, men i praksis viste det sig vanskeligt at hindre, at mange fik kendskab til for meget. Overfor den stedlige organisation blev der ovenfra presset på for at få arbejdet fremskyndet. Som yderste frist havde man angivet 1. februar, idet man dengang levede i forventning om, at der meget snart ville komme en allieret invasion i Danmark. Dette forhold er ikke uden betydning, når man i dag vil bedømme under hvilke betingelser, man arbejdede med Horsens hjemmeværns oprettelse. Målet var hurtigst muligt at få stillet en styrke på benene for at yde assistance ved invasion.

Grupperne var inddelt i sabotagegrupper og militsgrupper. Sabotagegrupperne forberedte sabotage på jernbanelinjerne, telefon- og telegrafnet. Der blev rekognosceret efter tyske kabler langs landevejene og boret huller, så man med kort varsel kunne skride til handling, alt sammen med den forventede invasion for øje.

Demonstrationsvåben havde man fået fra Århus og en samling pistoler sikrede man sig ved at arrangere et indbrud på politistationen, hvor de afleverede våben opbevarede. Også sprængstof og andet materiel var man i besiddelse af, ja, der var endog oprettet en sanitetsafdeling i samarbejde med overlæge K. F. B. Busch, Kommunehospitalet. Såvel transport og opbevaring af våben som sanitetsafdelingens transport var tilrettelagt, og der var dannet aflæggere af organisationen i Stensballe, Gedved, Juelsminde, Brædstrup m.fl. steder.

Horsens hjemmeværn havde også forbindelse med efterretningsfolk fra den danske hær og arbejdede med at skaffe oplysninger frem til brug opad. På dette område gjorde Henning Grønlund Carlsen og hans

gruppe et dygtigt stykke arbejde.

Medlemmerne af Horsens hjemmeværn stammede fra alle samfundslag, og der var folk af forskellig alder, men de fleste var dog unge, og mange havde været medlemmer af Horsens Terrænsportsforening, der var blevet dannet på et tidligere tidspunkt. De folk, der var gået ind i terrænsportsforeningen, havde indset, at det før eller siden måtte komme til et væbnet opgør med tyskerne herhjemme. Partifarve spurgtes der ikke om under hvervningen, men det var et særkende, at der ingen politifolk var med. Såvel politikommissæren som kaptajn Jørgensen var klar over, at man altid kunne regne med politiet i Horsens på patriotside i alle tilfælde, og man ville på dette tidlige tidspunkt undgå eventuelt at kompromittere politiet overfor tyskerne.

Blandt Horsens hjemmeværns forbindelser opad var også nedkastningschefen »Toldstrup«, der var i Horsens flere gange. Den senere henrettede frihedskæmper Chr. U. Hansen havde udpeget en velegnet nedkastningsplads i Sondrup Bakker, og »Toldstrup« gav pladsen en kode. Der blev også dannet et modtagerhold, der rykkede ud, når særmeldingerne kom, men inden det kom til en nedkastning, blev hele holdet med undtagelse af læge Høegh-Guldberg fra Gedved og direktør Asger Holmboe anholdt af Gestapo den 16. maj. Den foregående nat havde holdet været ude på pladsen.

Hjemmeværnets kontaktsted i byen var C. P. Andersens butik. Dette kontaktsted blev ikke opdaget af Gestapo og fortsatte ufortrødent sin virksomhed gennem hele besættelsen. Her modtoges hjemmeværnets mærkelige post og lige så mærkelige gæster, blandt hvilke også kan nævnes »Tante Marie«, alias forfatterinden, fru læge Gravesen, der kom som kurer.

Der var også oprettet en fast lyttepost, som varetoges af forretningen U. S. A.s indehaver S. J. Larsen. Man havde ikke alene modtaget nedkastningskoder, men også invasionskoder, og da der en aften blev givet en kode, som gav ordre til at lave sabotage på elektricitetsværker, holdt man et møde i Øverste rådet og besluttede at kvittere for modtagelsen ved en sabotage mod elektricitetsforsyningen. Ved denne sabotage blev en stor elektricitetsmast på højspændingsledningen ved Bygholm sprængt.

Omkring 1. februar 1944 var Gestapo i Århus på en generende måde begyndt at interessere sig for modstandsbevægelsen i Horsens.

Den første razzia spredte uhyggestemning i byen, og den forårsagede sådanne »nedslag«, at nogle af de til da mest aktive sabotører nødvendigvis måtte forlade byen, f.eks. Peer Borup, »Aksel« og »Steen«. Peer Borups gruppe var blevet sprængt som følge af talrige arrestationer blandt »Frit Danmark«s aktivister. Selv sluttede han sig til en Holger Danske gruppe og fortsatte sin sabotagevirksomhed, til han faldt. »Aksel«s hustru, der var gravid, blev bragt i sikkerhed til Sverige, og også »Steen« tog til Sverige, for dog senere at vende tilbage til arbejdet på disse kanter.

Horsens Hjemmeværn var dog den organisation som blev mest medtaget under Gestapos razziaer i Horsens i foråret 1944. Organisationen blev faktisk rullet op efter et mislykket våbenrøveri i omegnen, hvorved nogle gruppemedlemmer faldt i Gestapos hænder. Arrestationerne bredte sig efter sneboldsystemet. Med få dages mellemrum kørte kortere af Gestapo biler rundt i byens gader i de allerførste morgentimer, og deres høst var kun alt for rig. Aktionerne var så omfattende, at Gestapo i Århus ikke selv havde mandskab nok til at udføre dem. Man måtte have assistance af uniformeret feltgendarmeri og politisoldater. Hver Gestapo mand var ledsaget af 2 eller 3 soldater bevæbnet med maskinpistoler. Arrestationen indlededes altid med en hurtig kropsvisitation og med spørgsmålet: Hvor har De gemt Deres revolver. Lad blot være, vi ved, at De har et skydevåben!

Derefter fulgte en grundig husundersøgelse, som i de fleste tilfælde efterlod lejlighederne i et syndigt virvar. Arrestanterne førtes ud til en slags hastigt oprettet »mellestation« på Statsskolen, hvorfra de i hold og under bevæbnet eskorte blev ført til Århus arrest. I de følgende dage blev de én efter én underkastet forhør i Gestapo hovedkvarteret på Universitetet og fik her en prøve på Gestapos grumme forhørsmetoder. Forbløffende var det for mange af dem at erfare, hvor godt Gestapo havde været underrettet om denne modstandsorganisering i Horsens. En af de anholdte, journalist Jørgen Rye, har senere skrevet herom: »Til min overraskelse trak Gestapo manden Völker en mappe frem fra skrivebordsskuffen og begyndte at læse op af en rapport. Der stod mere i denne rapport om hjemmeværnet og gruppeorganisationen i Horsens, end jeg vidste, ligesom der stod alt, hvad jeg havde lavet, og hvad min gruppe havde til opgave. Det slog mig ud. Jeg havde ikke ventet at blive præsenteret for så fuldstændig en redegørelse af sagen«. Og da så forhø-

ret omsider var sluttet, og Jørgen Rye havde underskrevet den afgivne rapport, spurgte han Gestapo manden, hvordan det havde været muligt at optrevle organisationen i Horsens. Hertil svarede Völker: »Jeg kan godt fortælle Dem, at vi i Horsens har de fineste hjælpere i Jylland. Vi har i en måned været klar over gruppeorganisationen i Horsens. For Deres vedkommende gælder det, at vi allerede kunne have taget Dem for en måned siden, men vi ville vente til vi havde alle beviserne samlet«.

Desværre er det ikke lykkedes at konstatere, hvem de omtalte »fine hjælpere« har været. Gestapo hovedkvarteret i Århus gennemgik jo nogle forskydninger, efterhånden som krigen skred frem.

Modstandsbevægelsens ofre afspejlede sig i Røde Kors krigsværnskontors arbejde.

Massearrestationerne den 16. og 19. maj 1944 havde vakt den største opsigt og gjort et dybt indtryk på byens befolkning. Her fik man for alvor tysk terror ind på livet, og tavse, men truende folkemængder samlede sig omkring de gader, som politisoldaterne afspærrede med deres maskinpistoler, mens razziaen foregik. Nogle af razziaerne varede fra tidlig morgen til hen på eftermiddagen, og stemningen i byen steg til ophidselse for hver time. For en kort tid lykkedes det vel Gestapo at hæmme modstandsbevægelsens effektivitet, men den forbitrede modstandsånd, som arrestationernes brutalitet skabte og den opfindsomhed, som derefter blev lagt for dagen i modstandsarbejdet, opvejede langt de skår, der var slået.

I massearrestationernes kølvand fulgte i Horsens oprettelsen af en særlig Røde Kors institution, et krigsværnskontor, hvis arbejde skal omtales her, fordi det afspejler en fase af modstandsbevægelsens store indsats i Horsens.

Røde Kors kontoret i Århus, der på det tidspunkt lededes af direktør Bernhard Kjær, blev ved massearrestationerne i Horsens fuldstændig overbebyrdet med arbejde. I løbet af nogle dage havde Gestapo jo taget over 80 mand af hjemmeværnets folk. Telefontrådene mellem Århus og Horsens glødede. Fra de arresteredes pårørende skete der henvendelse på henvendelse til Røde Kors krigsværnskontor i Århus. Efter forhandling med Røde Kors' bestyrelse i Horsens, hvis formand netop da måtte underkaste sig en alvorlig operation på hospitalet, blev der på »Horsens Folkeblad«s kontor oprettet et hjælpekontor for krigsværns-

kontoret i Århus med redaktør N. Chr. Christensen som daglig leder.

Overlæge K. F. B. Busch, Kommunehospitalet, stod ligeledes til rådighed for hjælpearbejdet, og var - hvad der viste sig efter befrielsen - bindeleddet til ledelsen af de illegale kredse. De tråde, der gik mellem frihedsbevægelsen og hjælpekontoret for Gestapos ofre - og som naturligvis ikke var kendt - viste sig i mange tilfælde at være af stor betydning. Kontorets stilling blev nemlig dobbeltsidet, for det første at hjælpe fangernes pårørende med råd og dåd, med oplysningerne og med at etablere forbindelse, for det andet at få truede personer bort fra farezonen, i flere tilfælde i form af flugt til Sverige.

Krigsværnskontoret i Horsens blev oprettet efter telegrafiske forhandlinger den 25. maj 1944, og i det år, det kom til at virke, foretog Gestapo ikke mindre end 215 arrestationer i byen og omegnen. Deraf blev ca. halvdelen frigivet efter kortere eller længere tids ophold i Århus arrest eller i Horserød eller Frøslev. Til Tyskland deporteredes 58, deraf døde 5 i tyske koncentrationslejre og én døde efter hjemkomsten efter nogle måneders sygeleje. Enkelte var let angrebne af tuberkulose, men de fleste har i forhold til de ufattelige lidelser, de har måttet gennemgå, klaret sig over forventning. Syv faldt i kampen mod tyskerne og én som offer for tysk tortur.

Grundlaget for det hjælpearbejde, der blev udført for Gestapo fangerne og deres pårørende, var et kartotek over samtlige fanger. Indtil 19. september 1944 førtes kartoteket i samarbejde med det danske sikkerhedspoliti. Fra den 19. september fik Røde Kors overdraget sikkerhedspolitiets kartotek, og man måtte nu selv fremskaffe alle underretninger om de foretagne anholdelser, hvilke ofte var vanskeligt, da forbindelsen med Gestapo for hver dag, der gik, blev mere og mere problematisk. Kartotekskortene blev dog hele tiden ført à jour efterhånden som der skete forandringer for de arresterede, og på den måde kunne kontoret holde de pårørende underrettet om, hvor deres slægtninge befandt sig.

Sålænge de arresterede befandt sig i Århus, var kontakten Røde Kors kontoret på rådhuset der. Da horsensianerne flyttedes til Horserød, knyttede kontoret forbindelse med sikkerhedspolitiet i Helsingør. Da Frøslev lejren blev oprettet, var forbindelsesleddet Røde Kors kontoret i Padborg samt illegale forbindelser gennem danske fængselsbetjente.

Da horsensianerne deporteredes, gik forbindelsen over Røde Kors

hovedkvarter i København, udenrigsministeriet, Jan M. Lyngby, ligesom man i flere tilfælde rettede direkte henvendelse til Shell-Huset og den højere Pancke.

Forbindelse med de arresteredes pårørende opretholdtes gennem disses besøg på kontoret og ved udsendelsen af cirkulærer og breve, ved fremskaffelse af beklædningsgenstande, tobak o.s.v.

De mange horsensianere, der sad i tyske koncentrationslejre, blev overført 15. september, 3. oktober, 20. oktober, 29. november og 21. december.

Hvor hårdt Horsens var ramt af Gestapos kno, får man et stærkt indtryk af ved at studere en liste, som krigsværnskontoret i Horsens måtte afgive til Røde Kors hovedkontor på et vist tidspunkt. Denne liste over horsensianere i tyske koncentrationslejre eller hvis pårørende var bosiddende i Horsens, havde følgende indhold:

	Overført
Andersen, Erik, København, f. 22.10.1920.....	16.2.1945
Andersen, Chr. Anders, Havnen 29.....	16.2.1945
Beck, Otto Carsten, Næsset 21, f. 8.1.1917.....	21.12.1944
Blicher, Steen Steensen, Århus.....	29.11.1944
Bogh, Otto, Amaliegade 16 A, f. 23.10.1917.....	5.10.1944
Brochmann, Jens, Åboulevarden 60, f. 2.2.1908.....	5.10.1944
Dahl, Kaj Vilhelm, Borgergade 23, f. 7.10.1894.....	20.10.1944
Dahl, Åge, Klostergården, Sognepræst.....	15.9.1944
Engberg, Axel, Randers, f. 27.2.1925.....	29.11.1944
Eriksen, Peer, Strandpromenaden 15.....	21.12.1944
Eriksen, Anton Eggert, Nørregade 16, f. 12.8.1921.....	5.10.1944
Hansen, Ditlev Keller, Emil Møllersgade 18, f. 18.10.1911.....	21.12.1944
Hansen, Jens Peter, Allégade 30, f. 3.3.1920.....	21.12.1944
Hansen, Fritz Peter, Frederiksgade 87, f. 21.3.1927.....	5.10.1944
Hansen, Karl Osvald, Løvhøjvej 6, f. 26.4.1916.....	5.10.1944
Hansen, Johan Gotlieb, Padborg, f. 10.1.1921.....	12.1.1945
Jensen, Villy Dahl, Søndergade 31, f. 14. 9.1920.....	5. 10.1944
Jensen, Regnar, Sønderbrogade 83, f. 25.10.1923.....	21.12.1944
Jensen, Åge, Kongensgade 25, f. 22.7.1905.....	21.12.1944
Jensen, Svend Åge, Borgergade 18, f. 13.11.1909.....	21.12.1944
Jessen, Ingvar, Århus, f. 18.3.1914.....	12.1.1945

Jørgensen, Jørgen Hermann, Grønnegade 24, f. 23.6.1888.....	20.10.1944
Kieler, Flemming, København, f. 22.6.1922.....	15.9.1944
Kieler, Jørgen, København, f. 23.8.1919.....	15.9.1944
Knudsen, Thomas Peter, Sundvej 40, f.28.1.1905.....	15.9.1944
Korup, Søren, Fredericiagade 4 A, f. 5.4.1922.....	5.10.1944
Kristensen, S. Laugård, Jyllandsgade 5, f. 19.4.1911.....	16.2.1945
Lykkeberg, Steen, Frederiksberggade 20, f. 15.4.1924.....	5.10.1944
Lykkeberg, Ove, Enggade 11, f. 12.5.1920.....	5.10.1944
Løvschal, Rolf, Sundvej 25, f. 1.8.1917.....	21.12.1944
Madsen, Erik Krogsgård, Idrætsvej 22, f. 2.10.1922.....	21.12.1944
Madsen, Chr. Riis, Smedegade 86, f. 3.9.1902.....	21.12.1944
Madsen, Jørgen, Søndergade 31, f. 7.2.1922.....	5.10.1944
Madsen, Knud Otto, Søndergade 28, f. 15.9.1916.....	5.10.1944
Mikkelsen, Anton Peter Christian, Tordenskjoldsgade 8, f. 26.3.1907.....	21.12.1944
Miller, Hans Erik, Nørregade 28, f. 6.6.1920.....	16.2.1945
Mortensen, Poul Rønnest, Mælketorvet 6, f. 24.11.1907.....	21.12.1944
Møller Rosensteen, Søren Chr. Thomsen, Frejaskgade 24, f. 27.2.1916.....	21.12.1944
Nielsen, Andreas, Bøghsgade 43, f. 12.8.1902.....	21.12.1944
Nielsen, Chr. Elkjær, Grønnegade 3, f. 20.8.1923.....	21.12.1944
Nielsen, Viggo Emil, Fredensgade 10, f. 4.2.1908.....	21.12.1944
Nielsen, Verner Høj, Sønderbrogade 7, f. 19.3.1924.....	5.10.1944
Nielsen, Carl Bøgh, Sønderbrogade 10, f. 16.9.1920.....	21.12.1944
Nielsen, Orla, Åboulevarden 46, f. 2.12.1924.....	5.10.1944
Nielsen, Aksel G., Fjordsgade 47, f. 3.1.1920.....	5.10.1920
Pedersen, Erik Hjerred, Jessensgade 4, f. 14.11.1924.....	5.10.1944
Porsgård, Martin Iver, Allégade 33, f. 20.1.1923.....	16.2.1945
Rasmussen, Verner Willy Egon, Åboulevarden 94, f. 18.12.1917.....	16.2.1945
Rasmussen, Orla Helmuth, Frederiksgade 62, f. 19.10.1911.....	21.12.1944
Rottbøl, Jens Chr., Fredericiagade 4, f. 10.6.1923.....	21.12.1944
Rye, Jørgen Kragelund, Journalist, Kattesund 19, f. 4.11.1918.....	21.12.1944

Rørvang, Børge Erik Norup, Viborgvej 9, f. 13.4.1923	21.12.1944
Schaumann, Arnold Ernst, Sundvej 4, f. 4.9.1921	20.10.1944
Sørensen, Adolf, Smedegade 90, f. 9.12.1925	5.10.1944
Sørensen, Ove Misfeldt, Sjællandsgade 2, f. 18.2.1925 ...	5.10.1944
Thomsen, Iver, Nylandsallé 44, f. 3.12.1913	21.12.1944
Transel, Gunnar, Søndergade 43, 21.7.1925	5.10.1944
Wive, Magnus Kaj, Åboulevarden 29 B, f. 9.4.1905	5.10.1944

Desuden var der overført seks horsensianere til tyske tugthuse. Fire af disse var benådet fra dødsstraf til livsvarigt fængsel, og de slap alle velbeholdent hjem. Deportationerne gav naturligvis anledning til hjertereskærende henvendelser fra hundreder af pårørende, der gik i angst for, at det nu netop var deres søn eller fader, der var gået syd på. Kontoret sørgede derfor hurtigst muligt for at skaffe underretning frem, og var ulykken sket, kørte lederen personlig rundt til de pårørende og gav dem underretning. Det samme var tilfældet, når meddelelser om dødsstraf indtraf. I øvrigt var det ofte en stor trøst for de pårørende, når man kunne lade et eller andet brev fra en af de deporterede mangfoldiggøre. Mange breve gik jo tabt, og denne »udveksling« af breve fra det store Horsens kontingent i Tyskland var til stor hjælp.

Kontorets virksomhed vakte også en overgang Gestapos mistanke, og redaktør Christensen blev afhentet og afhørt, sigtet for at have indsmuglet store mængder af tobak til Frøslev lejren i den tid, hvor der var rygeforbud og for at skrive »illegale« breve om forholdene i de tyske koncentrationslejre og fængsler. Desuden var der også en sigtelse for at føre stikkerkartotek for Horsens.

Der forelå imidlertid ingen beviser og sigtelserne blev opgivet.

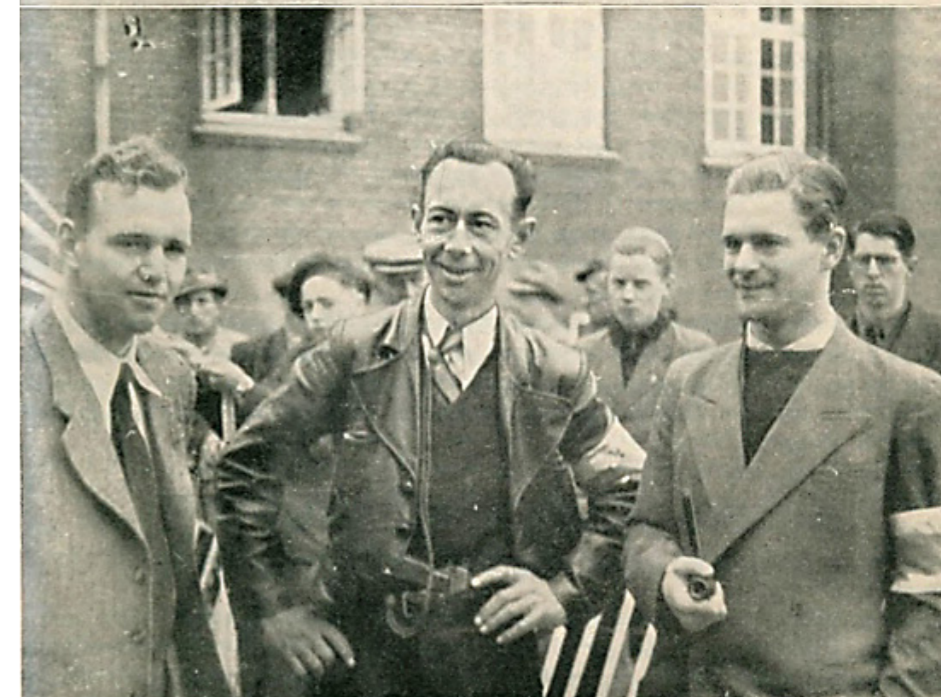
Da de danske og norske fanger kom til Møgelkjær. Grev Folke Bernadottes besøg.

Inden vi vender tilbage til skildringen af modstandsstyrkernes opstilling i Horsens og deres aktioner, er der et kapitel i forbindelse med Røde Kors arbejde og statens civile luftværn, som man ikke kan forbi-gå: Møgelkjær lejrens oprettelse som en station på de norske og danske koncentrationslejrfangers vej til friheden og Grev Folke Bernadottes besøg på Horsens egnen og i lejren. Det vil altid være et uforglemmeligt kapitel, ikke alene i Horsens egnens historie under besættelsen,

Øverst ses medlemmer af forsyningstjenesten fotograferet under en faldskærm foran to af deres biler, som kørte »godset« hjem.

Nederst lederen af Horsensstjenesten. Fra venstre chefen Bendt Jensen, pladsleder Carl Nielsen og hestkommanderende Henriksen.

men i hele landets.

I sidste halvdel af april måned havde fængselsmyndighederne i Horsens fået meddelelse om, at den beskedne arbejdslejr, der var indrettet på den tidligere Herregård Møgelkjær umiddelbart syd for Horsens, i lyntempo skulle laves om til en lejr, der kunne rumme 1500 mennesker. Arbejdsministeriets folk var mødt frem og havde taget fat på opgaven med et tempo og et humør, der gjorde det sikkert, at arbejdet i hvert fald ikke havde nogen forbindelse med fremme af tyske interesser. Derfor opstod snart de vildeste rygter i Horsens by, og omsider bekræftedes det, at Grev Folke Bernadotte ved sine forhandlinger med Himmler havde opnået, at de norske og danske koncentrationslejr-fanger kunne føres hjem eller til Sverige, og at Møgelkjær skulle være en gennemgangslejr for dem. Så kom der for alvor fart i arbejdet. Over 100 håndværkere arbejdede i iltempo med lejrens indretning, og fra H. O. K. I., der havde depot for arbejdsministeriet, førtes uanede mængder af varer, madrasser, tæpper o.l. ud til Møgelkjær. Så blev otte rutebiler i Horsens udtaget til at være led i den autobus konvoj, der skulle føre koncentrationslejrenes ofre hjem til Danmark. Busserne blev alle hvidmalede og forsynede med store dannebrogssflag. I spænding ventede man de første nordmænds og landsmænds ankomst til lejren.

Røde Kors og statens civile luftværn havde oprettet en modtagelsesstation i Bredal Kro. Motorordnanser og kommandocentralen stod til rådighed for at virke som lodser for hjembringelsesbilerne, og da en bilkonvoj Gestapo folk kom og prøvede på at lave et »hold op« ved kroen, havde man den fornøjelse at vise dem en forkert vej til lejren, så det tyske bevogtningsmandskab til lejren blev mange timer forsinket. Disse timer blev benyttet til en bevæget modtagelse af de første hold nordmænd og danskere.

I denne hyggelige landevejskro serveredes der let mad og en pilsner til alle fanger. Selv om patrioternes maver langt fra var vænnet til dansk kost endsige en god dansk øl, så var glæden over disse lækkerier alligevel stor. - »Ja, jeg ved godt, at jeg måske ikke kan tåle den, men nu har jeg så længe fantaseret om en dansk pilsner, så ned skal den«, sagde en fange glædestrålende over sin øl. I de første morgentimer blev Dannebrog hejst til tops på byens flagstænger. Det var et gribende øjeblik, fordi det skete umiddelbart efter at en blandet dansk-norsk konvoj var ankommet til kroen. Med blottede hoveder stod fangerne fra

Neuengamme og hjælpemandskabet og så snart det ene, snart det andet Dannebrog gå til tops i byen. Ingen sagde noget, men det duggede i øjnene. Det var første gang tyskerfangerne så Dannebrog efter måneders indespærring, og stemningen og glæden greb dybt om hjerterne.

Det var hurtigt rygtedes, at fangetransporterne gjorde holdt i Bredal Kro på deres vej til Møgelkjær, og hustruer til de internerede begyndte at indfinde sig. Når konvojerne kom, løb de fra bil til bil. Stor var gensynsglæden, hvis manden var med - og bitter skuffelsen for dem, der ikke fik held med deres søgen. Det var jo kun den ene halvdel af fangerne, der nåede herop. Den anden blev ført til Frøslev lejren.

De, der deltog i denne uofficielle modtagelse af koncentrationslejr-fangerne, vil aldrig glemme disse dage og aftener, der stod som forløbere for freden. De tyske vogtere var allerede så demoraliserede, at de ikke gjorde indvendinger mod, at fangerne blev inviteret ind på hyggeophold i kroen, mens de selv måtte sidde udenfor og fryse uden at få vådt eller tørt.

En norsk fange tog ved denne første velkomsthøjhed ordet og sagde: *»Vi er ubeskrivelig lykkelige, og vi er så taknemlige overfor Danskerne. De bånd, som er knyttet mellem danske og norske fanger i tyske koncentrationslejre, vil holde ind i fremtiden. Vore lidelser har været ubeskrivelige. Hvis ikke Dansk Røde Kors havde sendt de vældige forsyninger af levnedsmidler til lejren, var ikke en fjerdedel af fangerne kommet hjem. De pinte os ned under sultegrænsen. De tappede langsomt livet af os - men de danske pakker og Svensk Røde Kors' tilsyn med lejren reddede os - og det var i sidste øjeblik, hjælpen kom ...«.*

I Møgelkjær blev fangerne modtaget af Hipomænd. Så indtrykket var ikke godt. De skældte og truede med deres maskinpistoler og gjorde forsøg på at genere overlæge Busch og hans hjælpere af læger og sygeplejersker og D.K.B.'er i deres arbejde for at komme til at pleje fangerne, hvoraf mange var dødssyge.

Danske Kvinders Beredskab i Horsens under ledelse af den afholdte og meget dygtige formand, fru Julie Them, udrettede vidundere i disse hektiske dage. Til trods for Hipoernes maskinpistoler fortsatte de uanfægtet deres hjælpearbejde og holdt ud lige så længe lejren varede.

Efter kort tids forløb forsvandt Hipoerne i øvrigt. Den tyske kom-

mandant ville ikke have dem. Han var godt klar over, at det kunne komme til uroligheder, hvis han beholdt dem. Det almindelige tyske bevogtningsmandskab var sløvt og kunne købes til at lukke øjnene. Man så derfor det særsyn, at mange fanger »plankede« den. Nogle forsvandt helt og skabte stor forvirring i mange horsensianske hjem, når de mødte op med deres skaldepander og mærkelige påklædning. De blev naturligvis alle hjulpet i andet tøj, forsynet med godt hovedtøj og falske papirer og sendt af sted påny. Andre tog sig blot en kort udgangstur og vendte tilbage til lejren igen. De syntes ikke, at de ville volde Røde Kors vanskeligheder ved at fordufte. For de internerede ville Møgelkjær opholdet have været et rent paradys, hvis ikke mange af dem havde fået deres maver så ødelagt i Tyskland, at de reagerede ved mødet med den danske kost. Flertallet af fangerne fik »Møgelkjær-syge« - og mærkeligt nok fik mange af de assisterende D.K.B.'er og fængselspersonale også denne sygdom, som det tog dem lange tider at overvinde.

En mærkedag i Møgelkjærs kortvarige historie som lejr var den dag, da Grev Folke Bernadotte aflagde lejren et besøg og havde en kort samtale med de tyske myndigheder. Grevens resolute væsen og de tyske myndigheders respekt for hans personlighed gjorde et dybt indtryk på alle.

Tre uger efter ordren til at indrette lejren var den atter affolket. Forinden indtraf der dog et optrin, som også er værd at notere. Det var nordmændenes tillidsmænd, der - for øjnene af SS og Gestapo - takkede de danske kammerater for deres troskab og ukuelige mod, for deres fædrelandssind og deres kamp mod undertrykkerne. »Nu gryr den nye dag. Nu falder lænkerne snart. Leve det frie Danmark, som vi elsker og beundrer!« Møgelkjær blev for utallige danske og norske koncentrationslejr-fanger det første gode minde og håb om en bedre tilværelse efter måneders elendighed og savn.

De væbnede styrker reorganiseres og Frihedsrådets Lokalkomite dannes.

Som nævnt lykkedes det ikke Gestapo at lamme modstandsbevægelsen med de foretagne massearrestationer i Horsens i begyndelsen af 1944. Tværtimod gav modgangen kun anledning til yderligere udfoldelse af aktivitet, i begyndelsen delt, men snart samlet og koordineret under en

dygtig og fast byledelse og en Lokalkomite dannet i folkestrejkeperioden på Opfordring af Frihedsrådet.

En gren af arbejdet udgik fortsat fra »Aksel«s gruppe, som det var lykkedes at holde sammen på. Den fortsatte under ledelse af A. P. Andersen (»Sømanden«). Gruppen modtog stadig ny tilgang og fik også forbindelse med grupper, som foretog mindre sabotager på egen hånd og folk, som tidligere havde haft forbindelse med H. H. Denne gruppe blev efterhånden formeret til den organisation, som fik navnet Kolonne »Nord«.

Men også indenfor H. H. var der efter den sidste razzia den 19. maj en gruppe, som var intakt. Denne gruppe, hvis kernetropper var gamle, grønne spejdere, havde stedse været meget aktiv og blev nu en slags ledergruppe for den organisation, der byggedes op på grundlag af overbetjent, kaptajn Jørgensens forberedende arbejde og kriminalbetjent Jens Sørensens arbejde som byleder. Kriminalbetjent Jens Sørensen blev efter razziaen den 19. maj udpeget til byleder af Midtjyllands ledelsen, som han havde kontakt med. Overbetjent, kaptajn Jørgensen spillede en rolle i det resolute reorganisationsarbejde med de væbnede styrker, som måtte udføres umiddelbart efter razziaerne. Han var klar over, at et arbejde på længere sigt i Horsens for hans vedkommende var umuliggjort ved razziaerne, men han blev alligevel i byen en fjorten dages tid for at se, hvor store skår, der var slået i arbejdet og for at få tilrettelagt rammerne for den kommende udvidelse. At denne vilde komme, var der ingen tvivl om. Først da dette grundlag var skabt, rejste kaptajn Jørgensen til sabotørernes »Sommerlejr«, hvor folk, der måtte gå under jorden, lærte sabotage. Inden denne lejr sluttede sin virksomhed, var han blevet dens chef. Senere udførte han et betydeligt arbejde som byleder, først i Grenå og senere i Ålborg, hvor han fungerede ved kapitulationen.

Den omtalte gruppe, som bylederen Jens Sørensen havde kendskab til i maj, bestod af boghandler Svend Christensen, hans broder, bogholder Asger Christensen, landinspektør O. E. Clemmesen, gartner Ebert Andersen og maskinisterne Finn Andersen og Ferdinand Momme. Da kaptajn Jørgensen var kommet til Grenå, sendte han som en yderligere arbejdskraft til denne gruppe reservebetjent Georg W. Andersen fra Grenå, som havde måttet gå under jorden deroppe. Georg Walther Andersen udførte under dæksnavnet Henry et stort og helt modigt arbejde

i Horsens, hvor han senere faldt under en ildkamp sammen med David Vang Jensen.

Hele sommeren arbejdede denne gruppe ufortrødent med at skaffe våben og med jernbanesabotage, og i august måned begyndte man for alvor at skabe tilgang til organisationen påny.

August måned blev her som andre steder en betydningsfuld tid for modstandsbevægelsen. På opfordring af Frihedsrådet dannedes der en Lokalkomité i Horsens bestående af repræsentanter for de samme retninger, som havde dannet selve Frihedsrådet.

I Horsens kom Lokalkomitéen til at bestå af følgende: Fuldmægtig Waldemar Sørensen (Frit Danmark), kommunelærerinde Maren Juul (Ringen), arbejdsmand Peter Sabroe (dæknavn: Peter Jørgensen eller Anton) (Danmarks kommunistiske Parti), landinspektør O. E. Clemmesen (Dansk Samling), kriminalbetjent Jens Sørensen (lederen af de væbnede styrker). Som repræsentant for de store kredse af befolkningen, der stod bag frihedsbevægelsen, indtrådte pastor Åge Krohn og formanden for sølvsmedenes fagforening, R. Wikke.

Da landinspektør Clemmesen efter en aktion blev arresteret af tyskerne i januar 1945, indtrådte overlæge Busch i komitéen.

I spidsen for de væbnede styrker stod en byledelse bestående af Jens Sørensen (leder) samt boghandler Svend Christensen, landinspektør Clemmesen og arbejdsmand Peter Sabroe. Herunder sorterede de militære opgaver.

Lokalkomitéen fik tildelt de civile opgaver indenfor modstandsbevægelsen, f.eks. Henvendelser til befolkningen og udfærdigelse af de nødvendige kartoteker.

På det militære område arbejdedes der ivrigt under Jens Sørensens ledelse. Reservebetjent G. W. Andersen (Henry) fungerede som våben- og sprængstofdepotforvalter, som våbeninstruktør og som afsender af våben o.s.v. Vedrørende transportspørgsmålet havde den omtalte gruppe det held at komme i forbindelse med vognmand Åge Hjerrild, der hårdnakket nægtede at modtage betaling for kørselen, skønt han måtte køre nat efter nat. Han er utvivlsomt en af dem, der har transporteret flest våben i Danmark.

Efter razziaerne var våbenbeholdningerne imidlertid så beskedne, at gruppens folk ikke havde revolvere med ved de første jernbanesabotagehandlinger. Det ville være alt for risikabelt at miste de få vå-

Øverste række fra venstre: Byleder, kriminalbetjent Jens Sørensen, den kendte dropping vognmand Hjerrild, der transporterede de store Mængder »gods«, og politilederen, kaptajn N. Hjelmfeldt.

I mellemste række et billede fra stabskontoret i hovedkvarteret ved kapitulationen. Siddende fra venstre fængselsbetjent Thomassen, trafikassistent Mortensen, boghandler Sv. Christensen og disponent Brock. Stående fra venstre: A. P. Andersen (Sømanden), gartner Ebert Larsen og Ferdinand Momme.

Forneden ses den engelske Major Fisher fra The royal Dragoons ankomme til hovedkvarteret i Horsens umiddelbart efter befrielsen. Til højre Lederen af Røde Kors' krigsværnskontor i Horsens, redaktør N. Chr. Christensen.

ben, man på det tidspunkt rådede over.

Som mødested for det daglige arbejde i gruppen benyttedes Holms Boghandel i Graven, hvis indehaver er Sv. Christensen. En stor del forhandlinger og organisationsarbejde foregik hos landinspektør Clemmesen, der også havde en stor korrespondance til udenbys forbindelser. Gruppen optog efterhånden et intimt samarbejde med andre medlemmer af modstandsorganisationer, der havde overlevet razziaerne, bl.a. med skotøjshandler Brock jun., og rekrutteringen gik i det hele taget fint.

Inden december samme år var der opstillet en styrke på 300 mand.

To »slag«, hvor tyskerne kæmpede mod hinanden.

Samtidig med hvervningen blev jernbanesabotagen drevet med megen flid. Som det fremgår af navnet virkede Kolonne »Nord« i det nordlige felt, medens seksmandsgruppen og dens medarbejdere holdt til syd for byen, udenfor Horsens, ved Hatting, Løsning og Hedensted. Man havde sine forbindelser ved banen, der kunne give oplysninger om troppetransporternes ankomster, og man fik også ordrerne gennem særmeldinger i radioen. Når der var hilsener til fynboen betød det, der skulle laves jernbanesabotage tre nætter i træk.

Under jernbanesabotagerne kom det til en lang række spændende episoder. Selv om vagtposterne stod tæt, forstod sabotørerne at undgå dem. De kendte naturligvis snart banestrækningen ud og ind og vidste, hvor smuthullerne var. To episoder fra syd og nord er værd at mindes, fordi de dengang gav anledning til en række ville rygter om store slag, der var udkæmpet på banelinjen. I virkeligheden var det sabotørerne, der havde narret tyske patruljer til at gå i kamp mod hinanden.

Berømt er således »Slaget ved Hatting«. Ebert Larsen, Åbo Hansen, Kjeldsen og Asger Christensen rykkede ud på en aktion, der blev iværksat efter særmelding fra B.B.C., netop en hilsen til »Fynboen«.

De havde lagt to gange to bomber mellem Horsens og Hatting Stationer. De to bomber var indstillet til to timers ventetid og de to til 20 timers ventetid. Nu var der imidlertid den omstændighed ved det plastiske sprængstof, som benyttedes, at stærk kulde forsinkede tiden for sprængningens indtræden. Det varede 2½ time, inden de første bomber gik og på det tidspunkt var Horsens sabotørerne naturligvis over alle bjerge.

Men næste aften besluttede tyskerne, at nu skulle der i hvert fald ikke komme sabotører ind på banelinjen på det sted, og de fordoblede derfor både deres vagtposter og deres opmærksomhed. Tyskerne vidste ikke noget om, at der allerede fandtes bomber på banelinjen, så al deres opmærksomhed hjalp ingen ting. Ud på aftenen sprang derpå med nogen forsinkelse de »langsomme bomber«, og de sprang i umiddelbar nærhed af de tyske vagtposter.

Lidt længere henne på linjen var der endnu et hold tyske vagtposter, og de begyndte straks at fyre på holdet ved sprængningsstedet i den tro, at det var sabotører, de havde for sig der. Begge hold gik omgående i dækning på jernbanelinjen og begyndte en overordentlig livlig skududveksling. Sabotørerne nød denne ildkamps larm inde i byen. De nød den dobbelt, først og fremmest fordi deres bomber arbejdede, mens de selv kunne tage sig en friaften, og dernæst fordi tyskerne var blevet narret til at slås indbyrdes.

Også afsnittet nord for Horsens kunne opvise en episode af lignende karakter. Beboerne ved stationen i Tvingstrup blev en nat ved 3-tiden vækket ved et frygteligt skyderi. Det var ikke af ufarlig karakter, idet kroens tag blev gennemhullet af kugler. Man troede, at der havde fundet en voldsom ildkamp sted mellem sabotører og tyske soldater, men da dagen gryede, viste det sig, at ildkampen var blevet udkæmpet mellem to hold tyske vagtposter, der var gået fejl af hinanden. En tysk soldat blev dræbt og en anden dødelig såret ved den lejlighed.

Da mandtalslisterne gik op i luer.

En anden episode fra den tid var en større autodafé, som frihedskæmperne foranstaltede i Centralbibliotekets gård på den gamle statsskole midt for offentlighedens øjne og uden hensyn til de tyske troppers tilstedeværelse. Folkeregistret var allerede blevet ødelagt ved en aktion foretaget af Marinus Sørensen, men mandtalslisterne var blevet tilbage, så et nyt folkeregister ved deres hjælp kunne rekonstrueres. De måtte altså fjernes og en ekspedition bestående af Georg W. Andersen, Ferdinand Momme, Finn Andersen og O. E. Clemmesen påtog sig at løse opgaven. De gik ind i kommunens administrationskontorer ved siden af biblioteket og støvede rundt mellem reolerne for at finde listerne, indtil en mand pludselig viste sig ved indgangen. Det var kommunalbetjenten, og det var lige ham, man manglede til at give

oplysninger. Omsider blev mandtalslisterne båret ned i gården, efter at man forsigtigt havde låset både kommunalbetjenten og hans kone inde i deres lejlighed.

Arbejdet med at bringe mandtalslisterne ned foregik, medens folk ilede til og fra biblioteket og eleverne til aftenskolen begyndte at indfinde sig, men gruppemedlemmerne lod som ingen ting og sagde blot engang imellem til hinanden, så det kunne høres: »Læg dem nu pænt, så L.A.B. kan afhente dem i morgen tidlig«. Grunden til at man ikke kørte dem bort var, at den dertil beregnede lastbil var blevet temmelig pludselig optaget af en våbentransport. I stedet hældte man tilsidst nogle liter benzin ud over iisterne og satte en tændstik til. Flere meter høje flammer slog op og imponerede folk i den grad, at ingen tænkte på at se efter frihedskæmperne, som stille gik bort.

Bagefter opdagede de, at de helt havde glemt at låse ægteparret ud. Georg W. Andersen, der altid var meget hensynsfuld, ringede til vagtværnet, der spurgte inkvisitorisk: »Hvem taler vi med?«. »Det skal De ikke interessere Dem for«, sagde Georg W. Andersen, »gå blot hen og befri kommunalbetjenten i administrationsbygningen, han er nemlig blevet låset inde ved et uheld«. Bagefter sendte de opmærksomme sabotører en buket blomster til ægteparret med en ærbødig undskyldning for den forskrækkelse, de havde forårsaget.

Befrielsen af de politiske fanger på Statsfængslet.

En aktion, der vakte stor opsigt landet over, var befrielsen af de politiske fanger på Statsfængslet i Horsens. Den blev meget omhyggeligt og grundigt forberedt. Gennem pastor Mikkelsen på Statsfængslet blev der rettet henvendelse til fangerne, om de ønskede at komme ud. Det kunne godt være et spørgsmål, for som patrioter fik de jo en god behandling i fængslet, og man havde oven i købet lovet dem, at de skulle blive sluppet ud, hvis der skulle vise sig tegn til, at tyskerne ønskede dem overført til tysk fængsel. Alligevel kunne man ikke være sikker på, at disse forholdsregler kunne tages i tide, og forberedelserne til aktionen blev derfor fortsat.

Efterhånden ændredes også fangernes indstilling, og de var nu alle opsat på at komme ud undtagen Christmas Møllers skipper. Han havde kun kort tid tilbage af sin straf og ønskede ikke at udsætte sin familie for risiko ved at stikke af, idet søgelyset jo muligvis særlig var rettet

mod ham.

Ved nytårstid 1944 blev aktionen så iværksat kort før mørkets frembrud kl. 14,45. Pastor Mikkelsen havde smuglet våben ind og havde tillige draget omsorg for, at de 15 fanger kom til at tage deres gårdtur i en gård, som forud var udpeget. Det var regnvej, men skønt det altid var koutume, at fangerne optrådte med træsko under gårdturene i regnvej, var de mærkeligt nok den dag blevet instrueret om at tage sko eller støvler på, hvilket havde vakt nogen forundring blandt uindviede på stedet.

Til Aktionen blev benyttet en stor lastvogn fra Falcks Redningskorps. Falck mændene blev for et syns skyld holdt op, men var i øvrigt klar nok over, hvad der skulle foregå. Falck var altid parat til at yde frihedsbevægelsen værdifulde tjenester og assistancer og oplevede i den politiløse tid bevægede stunder som forløber for vagtværnet.

I susende fart kørte vognen op langs østsiden af det høje hegn, der omgiver tugthusets område. To mænd sprang af og gav sig til at klippe hul i trådvævet, og hovedmændene ved denne lejlighed, de to uadskillelige kammerater Georg W. Andersen og David Vang Jensen, gik ind gennem hullet og passerede hækken med en specialstige, som tømrermester Steffensen havde lavet.

Fangerne var gennem fængselspræsten blevet instrueret om, at de skulle holde sig klar, når de hørte en dump lyd mod muren, så de var straks parate, da stigen blev sat til. Georg W. Andersen og David Vang Jensen kravlede op på fængselsmuren, satte sig overskrævs på den og dækkede derfra gården med deres maskinpistoler samtidig med, at de halede stigen op og sænkede den ned i fængselsgården. Fangerne var ikke sene til at entre stigen, og de firede sig ned udenfor ved hjælp af nogle tove, de to sabotører havde medbragt.

En mand, der var blevet holdt op under aktionen, påstod bagefter, at det hele ikke havde stået på i mere end tre minutter. På lastvognen blev fangerne straks forsynede med frakker, halstørklæder og hatte og kravlede i ly under en presenning. Vognen kørte dem til Langemarksvej og videre til Parallelvej, hvorfra de en for en begav sig til et værelse i Holmboes store ejendom på Nørregade. Hele det store apparat, som Jens Sørensen havde været med at planlægge, klappede som det skulle. I løbet af 14 dage var fangerne forklædt, forsynet med falske legitimationskort, rationeringsmærker og andet tilbehør og sendt ud af byen i forskellige Verdenshjørner, men med hver sin bestemmelsesadresse.

Den illegale lægefamilie i Horsens.

Mange lægehjem har ydet en tapper indsats under Danmarks Frihedskamp, og man kan ikke skrive om frihedsbevægelsen uden også at nævne den illegale lægefamilie i Horsens, berømt som en af landets mest illegale familier. Lægefamilien Kieler i Horsens blev udsat for svære prøvelser under besættelsen, men kunne mødes lykkeligt genforenet efter befrielsen. På et vist tidspunkt sad far, to søstre og to brødre i tyske fængsler eller koncentrationslejre. Læge Kielers to sønner undgik kun ved spil af skæbnen en dødsdom og måtte hele den hårde tur igennem i Tyskland.

De to søstre og de to brødre studerede alle og begyndte på det illegale bladarbejde i 1942. Brødrene var med til nogle af de første sabotager, der udførtes her i landet. En overgang befandt de sig i Århus og samarbejdede med Peer Borups gruppe i Horsens. Så flyttede de fire Søskende sammen i en fælles lejlighed i København og begyndte i stor stil at hjælpe jøder over sundet. Derved kom brødrene i forbindelse med Holger Danske organisationen og samarbejdede med »John«, matematiklæreren Svend Otto Nielsen, ved en meget lang række sabotager. Ved »John«s anholdelse måtte hele familien gå under jorden, men fortsatte hver for sig. Brødrene blev derefter anholdt under den H. D. aktion i Åbenrå, hvor Peer Borup faldt.

Nogle dage senere blev læge Kieler anholdt og lidt senere begge søstre Elsebeth og Bent. Elsebeth kom i Vestre Fængsel til at sidde i celle sammen med kvinderne fra Hvidsten Kro efter henrettelserne. Brødrene blev kun ved et tilfælde reddet fra eksekution. Nogle Gestapo folk havde ikke fået deres rapporter om kielernes sag færdige. Derfor kom Hvidsten sagen for i stedet for deres sag. Kun tre dage efter udviklede situationen sig under folkestrejkerne således, at krigsretterne blev ophævede. Tyskerne turde i de dage ikke foretage flere henrettelser, og brødrene Kieler kom til Frøslev i stedet for at blive skudt. Senere blev de deporterede til Tyskland, men sidst i maj måned 1945 kunne Flemming og Jørgen Kieler fejre et lykkeligt gensyn med den samlede familie i Horsens og genoptage deres studier. Allerede under opholdet i koncentrationslejren havde de som medicinere kunnet gøre nytte blandt deres kammerater som revierlæger.

Smuk anerkendelse til droppingholdene.

Torsdag den 24. maj 1945 var en stor dag for droppingholdene på egnen. Da fik de besøg af den jydsk nedkastningschef Toldstrup, commander Hollingworth og major Winkelhorn, som kom for officielt at takke dem for deres indsats i Danmarks Frihedskamp. Man kan ikke hædre modtageholdenes arbejde bedre end ved at gengive nogle af Toldstrups udtalelser ved denne lejlighed.

Ikke mindre end 200 modtagerfolk, der alle havde været knyttet til våbenafhentning, deltog i den store parade. Af disse udgjorde de 180 mand modtagegrupperne fra egnen rundt om amtets pladser, medens de 20 var fra Horsens. I alt var der 10 droppinghold, som stod opmarcheret i 5 mands kolonner og bag hver gruppe holdt den lastbil, som den havde benyttet til de natlige våbentransporter. Det var ikke alene mænd, der havde gjort et stykke arbejde på dette område. I Nr. Snede gruppen sås flere kvinder, og med i Overby gruppen var den 76-årige fru Maren Jensen, Overby, i hvis lille hus der var blevet skjult våben. De tre gæster hilste på grupperne og takkede dem i officielle taler. Bagefter aflagde de besøg i droppinghovedkvarteret på Tinghuset, hvor Toldstrup udtalte sig om arbejdet her. Den første sending våben til egnen var blevet nedkastet syd for Tebstrup Sø, og det var læge Høegh-Guldberg fra Gedved, som modtog den. Han var leder af modtagningen til at begynde med. En af mine gode medarbejdere i Ålborg var Bendt Jensen, og ham havde jeg sendt ned til Gedved til assistance som teknisk sagkyndig. Da Høegh-Guldberg fik besøg af Gestapo og nødvendigvis måtte gå under jorden, udnævnte jeg Bendt til chef for Horsens landet, og han svigtede ikke den tillid, sagde Toldstrup. Horsens egnen har opnået det største nedkastningsresultat, takket være den fortrinlige chef Bendt og hans udmærkede næstkommanderende Henriksen, Delingsføreren Carl Nielsen og hans dygtige folk. Bendt har været meget ihærdig. Når man fik brev fra Horsens, kunne man altid være sikker på, at der var en ny plads på kortet. Yderligere er det bemærkelsesværdigt så lidt »Gods«, der er gået tabt her i Skanderborg amt. Der er faktisk kun sket tab ved ganske enkelte lejligheder, og da kun ved fejlkastninger, som man ingen indflydelse har haft på. Forsyningstjenestens arbejde har været meget stort. Det er vanskeligt at gøre sig begreb om, hvad det har kostet af sved og anstrengelser. I distriktet her nåede man helt op på 20 nedkastninger på en enkelt plads i marts måned.

Såvidt Toldstrup om arbejdet. Foruden det umådelige slid medførte det også mange spændende oplevelser. Men både Bendt og hans medarbejdere, ikke mindst den flittige »Godsekspeditør« vognmand Hjerrild, bevarede hovedet koldt. En tidlig morgen var en hel lastbil fuld af droppingfolk nær blevet taget. Bilen var på vej mod hjemmet efter veludført arbejde, da en tysk patrulje ved 5-tiden pludselig dukkede frem fra et baghold og omringede vognen. Hjerrild sad imidlertid ganske rolig og uanfægtet, og da han blev spurgt, hvad det var for en masse folk, han havde med på bilen, svarede han, at det var tørvearbejdere fra Silkeborg, som skulle til en mose ved Horsens. Og tyskerne gik på den. Ikke én af de svært bevæbnede mænd blev visiteret.

En anden gang var et lille transporthold i en endnu værre knibe. Det var ved Skanderborg, hvor vognen blev standset af en tysk patrulje, tyskerne lavede vrøvl over de Ausweis, som folkene kunne præstere. Der manglede en rød tværstreg, sagde de. På stedet blev der etableret et skarpt forhør, og det gjorde ikke tyskerne mildere stemt, at bomberne samtidig begyndte at springe livligt på banelinjen rundt om. Det hele endte imidlertid med, at en af droppingfolkene insisterede på, at han ville have lov til at ringe til Horsens. Så kunne han bevise, at det var i »lovligt ærinde«. Tilladelsen til opringningen blev mod forventning givet, og det traf sig så heldigt, at ejeren af den benyttede vogn kendte den tysker, som udstedte Ausweis i Horsens, og han fik denne til at ringe til Skanderborg og sige god for holdet. Det siger sig selv, at der var jubel i vognen, da det atter gik hjemad.

Meget benyttede pladser i området havde kodeordene Winston, Wincent, Bernhardt, Yvonne og Tage.

Henry og Davids sidste heltemodige indsats.

To navne lyser med usædvanlig glans fra frihedskampens tid og vil blive mindet til sene tider for deres bæreres heltemodige indsats og store menneskelige egenskaber: Henry og David.

Vi har truffet disse mavne før i denne beretning, for de var begge usædvanligt aktive og målbevidste i deres modstandsgerning, og de skal også nævnes her i et særligt afsnit, fordi de faldt sammen på ærens mark under udførelsen af en af de dristigste sabotageaktioner på den jydsk længdebane under besættelsen.

Henry, eller politibetjent Georg Walther Andersen som hans navn

var, var født i 1924 i Ramten. Han var meget nationalt indstillet, og det var en sorg for ham, at han ikke kom til at tjene i den danske hær, fordi han blev kasseret på sessionen. Senere viste han imidlertid, at han var den fødte soldat, frygtløs og dristig. Han døde som dansk soldat og vil blive mindet med ære. Da det illegale arbejde i Grenå, hvor han var politibetjent, blev reorganiseret i september 1944, blev en gruppe oprettet med ham som leder. Denne gruppe og navnlig dens leder hørte til blandt de mest aktive på Djursland. Hans kolleger giver ham det lov, at om ham kunne man med sandhed sige, han ikke kendte til frygt. Utrætteligt var han med til at modtage våben, udføre sabotager og flytte depoter. Hans Grenå kammeraters bedste minder om ham er knyttede til tyskernes overfald på det danske politi den 19. september 1944. Han gik under jorden, og det kunne ikke falde ham ind at aflevere sine tjenestevåben.

Da det blev betydet ham, at han derved udsatte sig for en skrap eftersøgning fra det tyske politis side, svarede han roligt: »Jeg har fået mine våben udleveret af mine rette overordnede, da de ikke var under tvang. Jeg agter at melde mig tilbage og have mine våben med mig, når det danske politi igen kan arbejde frit«. Dette mandige standpunkt blev klart respekteret af Georg W. Andersens overordnede. Samme dag udførte han for øvrigt et virkeligt kup i Grenå; han havde hørt, at kystpolitiet havde afleveret 17 pistoler til politistationen, og at de skulle afleveres til tyskerne. Altid rask til handling, som han var, lavede han sammen med en anden bevæbnet kollega et rask »hold op« på politistationen, tiltvang sig under udfoldelse af al sit jydsk lune og sin store charme nøglerne til politistationens pengeskab og sikrede sig pistolerne, som alle lykkeligt kom i modstandsbevægelsens besiddelse.

Efter denne dristige aktion var det klart, at Georg W. Andersen ikke længere kunne opholde sig på Grenå egnen, og da der var bud efter ham fra Horsens og stærkt brug for ham her, faldt det ham naturligt straks at begive sig af sted. Resten af hans betydningsfulde indsats i frihedskampen blev øvet i Skanderborg amt, og han var så fast knyttet til frihedsbevægelsen her, at hans død føltes, som om byen havde mistet en trofast søn.

David Vang Jensen var født den 1. august 1925 i Bredal som døn af gårdejer Marius Vang Jensen. Han var klassekammerat med den anden fremragende sabotør fra Horsens Statsskole Henning Grønlund

Carlsen og skulle have taget sin studentereksamen i sommeren 1945. I stedet for at betrygge sin fremtid gennem studierne, valgte han imidlertid at betrygge Danmarks fremtid ved at ofre fædrelandet al sin tid og alle sine kræfter.

Den unge gymnasiast var ikke noget dusinmenneske. Hans rektor har givet ham det skudsmål, at han sin unge alder til trods allerede var et fuldt færdigt mandfolk. Han var moden og tænksom og havde dannet sig en fast livsanskuelse. For ham gaves der ikke nogen afstikker fra den lige vej. Hans optræden var behersket og modig, og hans domme var altid velovervejede. David Vang Jensen var ikke alene en intelligent og dygtig ung mand, af sine kammerater betragtet som nr. 1 i alle forhold. Han var tillige en god og kærlig søn og en uforlignelig kammerat. Frihedskampen optog ham mere og mere, og de sidste par måneder før sin død måtte han helt gå under jorden. Han vidste meget vel, at det var livet om at gøre, men det anfægtede ham ikke. For ham var det hovedsagen at løse den opgave, han havde stillet sig og gennemføre de aktioner, han drog ud til.

Da Georg W. Andersen kom til Horsens og blev til Henry, sluttede han et varmt og inderligt venskab med David, og de to blev snart uadskillelige. Henry var med overalt. Medens de andre sabotører i byen på den tid måtte passe deres daglige arbejde, var Henry stadig beskæftiget som depotforvalter, fordeler af våben og sprængstof og ledsager for faldskærmsjægere. Han var som nævnt aldrig bange og altid mest spøgeful, når der var en risiko at løbe. Herom vidner historien om, hvorledes der havde været 10 mand til at laste en bil med våben og sprængstof, medens der kun var to til at tømme den. Heraf var den ene Georg, og han demonstrerede sin særlige form for humor ved at få nogle tyske soldater til at hjælpe sig med at slæbe disse »maskindele« af vognen og ind i depotet.

Når han havde været på fabrikssabotage, plejede han at blande sig mellem de arbejdere, som han kort forinden havde været med til at holde op, og han var ikke bange for at uddele advarsler om at tie stille på stedet, hvis det forekom ham formålstjenligt.

Hans og Davids indsats ved befrielsen af de fangne sabotører fra Statsfængslet er allerede omtalt. Her skal fortælles om en anden dristig aktion, de foretog en snes dage, før de faldt.

De havde besluttet at sprænge jernbanelinjerne syd for byen ved

kolonihaverne, men blev råbt an af en tysk vagtpost, som de ikke havde opdaget. De nærmede sig da vagtposten med de afsikrede pistoler skudklare, men skjulte, og havde mapperne med bomberne under armen.

Da de var kommet hen til vagten, sagde denne: »Legitimationskar-te«. Derved reddede han utvivlsomt sit eget liv.

»Ikke andet«, sagde Henry, og stak sin pistol i Baglommen, mens det for tyskerne så ud, som om han langede ud efter sin tegnebog. Kortene kom frem, og de røg en cigaret med tyskeren, inden de drog bort. Dog, ordren ville de udføre, og da det ikke gik syd for byen, tog de fat nord for den. Mens vagtposterne skiltes efter en runde, lagde de bomber ud på linjen kl. 10 om formiddagen og forsvandt uden at blive opdaget. Og samme eftermiddag kl. 16 lavede de en ny sprængning på akkurat det samme sted.

Den aktion, der skulle blive deres sidste, blev også foretaget på terrain'et ved Horsens Banegård. Det var af betydning at rette et slag mod fjendens forbindelseslinje syd for Århus, og det gjaldt om at finde det mest sårbare punkt på jernbanesystemet og søge at lamme det. Derved kunne sabotagen blive virkelig effektiv, men naturligvis var risikoen også tilsvarende stor. Henry og David havde udvalgt sig krydsskinnen ved den sydlige udkørsel fra jernbanestationen, det såkaldte hjertespor, som mål. Det var et utroligt dristigt eksperiment, de her indlod sig på. De tyske vagtposter stod i umiddelbar nærhed under og på viadukten, og sprængningen måtte foretages lige for næsen af dem. Stedet var så farligt, at selv personalet på stationen ikke brød sig om at gå der efter mørkets frembrud, fordi tyskerne skød ved mindste tegn på noget usædvanligt. Men den 10. februar 1945 ved 17-tiden begyndte David og Henry aktionen. De havde forklædt sig som jernbanearbejdere og forsynet sig med kasket og smørekande, fordi de ville lægge bomberne, mens de foregav at smøre sporskifterne.

Hvorledes vagtposterne fattede mistanke, kan man kun gisne om. I hvert fald blev de opdaget, og det kom til skudveksling. De stod overfor en langt overlegen styrke. Henry blev straks ramt af maskinpistolkugler, medens David trak sig kæmpende tilbage for få øjeblikke efter også at segne for fjendens kugler. De to faldne sabotører blev ført til Kommunehospitalet, men om natten kom Gestapo og fjernede deres lig. De gravede dem uden videre ned ved Bygholm Søes vestlige bred,

medens skoven blev afspærret af soldater for at holde stedet hemmeligt for de døde landsmænd.

Heldigvis blev de fundet efter kapitulationen. Deres kammerater havde sat alt ind på at finde dem og ydede dem derefter de største hædersbevisninger, de var i stand til. Søndag den 13. maj afholdtes der en højtidelighed på det sted ved jernbanen, hvor de faldt.

De faldnes familie og pårørende var til stede sammen med en mængde horsensianere, ligesom de dræbtes kammerater indenfor modstandsbevægelsen var mødt frem for at hædre Henrys og Davids minde.

Bylederen, kriminalbetjent Jens Sørensen, gav her smukt udtryk for modstandsbevægelsens sidste hilsen til de to kammerater: »Her, hvor I faldt, skal der lyde en hilsen til jer og en tak, fordi I ikke svigtede, da landet kaldte på jer. I har bragt jer selv som offer, og ofret har vist sig ikke at være forgæves. Nu er Danmark atter frit, og det er kammerater som jer og ligesindede, som har en væsentlig andel deri, og andel i, at Danmark nationalt står så godt, som det gør«.

Boghandler Sv. Christensen skildrede deres sidste kamp og udtalte derefter bl.a.: »Vi sørger over dem. Men det er vor stolthed og ære, at vort folk kan fostre mænd af denne slags. Vort folk vil aldrig kunne sige disse unge mænd tilstrækkeligt tak«.

Inden højtideligheden sluttede affyredes tre æressalver.

Tirsdag den 15. maj tog kammeraterne endelig afsked med Henry og David. Henry bisattes ved en stor højtidelighed i Vor Frelzers Kirke og begravedes på Østre Kirkegård. For David holdtes der sørgehøjtidelighed i Klosterkirkens Kapel, inden hans bære på vognmand Hjerilds vogn førtes til Engom. Et stort følge med kammerater fra gymnasiet og modstandsbevægelsen fulgte under Statsskolens fane kisten til bygrænsen. Næste dag fandt begravelsen sted under stor deltagelse i hjemsoget.

Davids og Henrys navne står blandt deres andre faldne kammeraters på mindestenen på Klosterkirkegården. Desuden er der rejst en mindesten for dem på det sted, hvor de lå ved Bygholm, og for David er der rejst en mindesten ved hovedvejen i Bredal Skoles have.

Sabotagen og styrkernes opstilling.

Omtalen af Henrys og Davids aktioner er eksempler på de hårde vilkår, hvorunder jernbanesabotørerne i amtet arbejdede. Der var ikke

Frihedsrådets Lokalkomite i Horsens. Fra venstre bylederen, kriminalbetjent Jens Sørensen, boghandler Sv. Christensen, arbejdsmand Peter Sabroe, overlæge, dr. med. K. F. B. Busch, pastor Åge Krohn, sølvsmed R. Wikke, fuldmægtig Waldemar Sørensen og lærerinde, fru Maren Juul.

Øverst ses den historiske plakat som borgmesteren udsendte i Horsens 1. maj 1945, og som var underskrevet af Lokalkomiteen. Denne plakat bragte Gestapo i afmægtigt raseri.

alene tale om mod, men om et frygteligt slid. Deres flid var så stor, at 8. Statsbanesektion har rapporteret 121 jernbanesabotageaktioner i sit område.

Sydgrupperne var aktive ustandseligt fra den omtalte reorganisation. Nordgrupperne havde resultatrige sabotageaktioner i efteråret 1944, og i de sidste uger af dette år fik grupperne tildelt opgaver indenfor det organiserede og planmæssigt udførte arbejde. I de første dage af 1945 havde nord det uheld, at fem forsøg mislykkedes af forskellige årsager, bl.a. forsagere, men fra den 20. januar og lige til kapitulationen lykkedes en lang række aktioner. Kolonnen talte da 24 mand i fire grupper samt en gruppe i Hovedgård og én i Tvingstrup.

Udover den livsvigtige jernbanesabotage deltog både nord- og sydgruppeme i fabrikssabotage i Horsens og omegn mod fabrikation af tysk jernbanemateriel og andre for tyskerne nyttige fabrikationer. Den største samlede fabrikssabotage, 4 samtidige aktioner, blev udført den 21. januar 1945.

Samtidig med planlægningen og ledelsen af sabotageudførelsen arbejdede byleder Jens Sørensen og hans stab med den største energi på opbygningen af styrkerne. Vi har omtalt, at der i december 1944 var nået en styrke på 300 mand. Fra udgangen af 1944 og i begyndelsen af 1945 kom der en ny stor fremgangsperiode med en tilvækst på over 100 pct.

I april 1945 rådede man derfor over en styrke på i alt 750 mand fordelt i ca. 80 grupper. De 60 grupper fandtes i byen og de 20 på landet. Alle grupperne var godt bevæbnet med undtagelse af en enkelt deling, som ikke nåede at blive bevæbnet inden kapitulationen. Våbenfordelingen her var imidlertid usædvanlig god, ca. 90 pct., medens det almindelige andre steder var 50 pct. Styrkernes sammensætning var et udtryk for hele befolkningen. Styrken var formeret i delinger på fire grupper, hver på 10-12 mand. Tre delinger var bevæbnet med panserbrydende våben. Desuden var der to maskingeværdelinger, to sabotagedelinger og en telegrafafdeling, Resten bestod af lette militærdelinger. Sabotageafdelingerne og telegrafafdelingen havde teknikere som rådgivere. For at opøve skydefærdigheden blev der afholdt enkelte skydeøvelser i fjerntliggende plantager, men de sværeste våben kunne ifølge sagens natur ikke afprøves.

Sektionsmæssigt sorterede byen under ritmester Bjørnholm og or-

logskaptajn Münter med overlæge Busch som stedfortræder.

Den militære byledelse Jens Sørensen, Sv. Christensen, Sabroe og Clemmesen havde som stab disponent Arne Grønlund Brock og trælasthandler Erik Olsen.

Sekretær- og ordonnanstjenesten blev udført af frk. Gurli Schrøder og kontorassistent Vibro Juel Lynge.

Endvidere var der en administrativ ledelse bestående af forstander Melchior, branddirektør Müller, sparekassedirektør Olsen, civilingeniør Liep, ingeniør Georg Rasmussen, forretningsfører Rich. Eriksen og byrådssekretær Langdal. F.-gruffefører var ingeniør Kaj Johnsen. Ambulancetjenesten lededes af overlæge Busch og radiotjenesten af overassistent Emil Frederiksen. Delingsførere for droppingdelingerne var montør Carl Nielsen og skrædermester Peter Jørgensen, Gedved. Delingsførere for sabotageafdelingerne var prokurist P. Thurøe Hansen og montør A. P. Andersen. Fængselsbetjent Harry Todbjerg var delingsfører for Bazooka delingen og forvalter Hans Wiese delingsfører for Piat delingen.

Delingsførere for maskingeværdelinger var fængselsbetjent Stig Nielsen, fængselsbetjent Åge Eldrup Thomassen og politibetjent S. A. Jørgensen. Delingsførere for lette militærdelinger var fængselsbetjent Olaf H. Ulbrichsen, overlærer H. Overbye-Jensen og tømrermester Ejner Steffensen. Trafikassistent K. A. Mortensen var delingsfører for Landgruppe Syd, instruktør Finn Højfang Andersen for Landgruppe Nord, instruktør Ferdinand Momme for Landgruppe Vest og elektricitetsværksbestyrer Petersen for Endelave gruppen. Bevogningsdelingen lededes af delingsførerne murermester Magnus Werner, svejser Gunnar Hansen og luftværnssekretær, kaptajn Malling. Delingsfører for telegrafafdelingen var bogholder Asger Christensen. Leder af Modstandsbevægelsens Efterretningstjeneste var overbetjent Jensen Hinnerup og leder af Modstandsbevægelsens Ordenstjeneste kaptajn N. Hjelmfeldt med politiassistent Edvin Jørgensen som stedfortræder.

Da Horsens lavede »Særfred«.

Tyskerne kapitulerede fem dage for tidligt.

Den 1. maj 1945 er den mest bevægede maj dag i Horsens bys historie. Den kan aldrig gå af minde. Det var den dag, da Horsens lavede »Særfred«, hvor byen stod på den anden ende, og hvor hele landet

blev chokeret over de forunderlige begivenheder, der indtraf. Den tyske garnison kapitulerede fem dage før alle andre steder i Nordeuropa, de populære politibetjente dukkede op i gadebilledet for nogle timer og forsvandt lige så pludseligt, som de var kommet. Den spontane jubel, der brød løs ved kapitulationsbudskabet den 4. maj om aftenen, havde horsensianerne allerede holdt generalprøve på, så man vidste så nogenlunde, hvad der forestod.

Hvordan gik det hele til? Hvad skete der bag kulisserne? Ja, der var flere sammenstødende omstændigheder, som bevirkede dagens sælsomme forløb.

Først og fremmest var grunden den, at modstandsbevægelsens ledelse på forhånd havde rede på, hvorledes byens tyske garnison var indstillet. I løbet af april måned blev det jo klart, at der måtte komme en dag med store afgørelser. Det var vigtigt at få klarlagt den stedlige kommandant Major Wolfs og hans officerers indstilling: Om det var deres hensigt at »kæmpe til sidste patron«, eller om de var modtagelige for fornuft og forhandling. Det viste sig, at majoren var meget forhandlingsvenlig. Ad flere kanaler var der blevet stukket følere ud til ham, og man havde dannet sig et sikkert indtryk af, at han var fredelig stemt. Den 1. maj skulle tilfulde bekræfte dette indtryk.

Den anden grund til dagens hændelser var, at der om morgenen ved 8½-tiden var indløbet meddelelser fra kilder, som måtte anses for absolut første klasses orienterede, om at kapitulationen i København var en kendsgerning, og at den kl. 12 ville være det for hele landets vedkommende. Samtidig begyndte der at indløbe meddelelser om, at tyskerne allerede flere steder havde kapituleret lokalt og overgivet sig til frihedskæmperne. Disse meddelelser kunne hverken bekræftes eller afkræftes, da byen praktisk talt var afskåret fra omverdenen. Hverken telefonisk eller telegrafisk var det muligt at få forbindelse med højere instanser, og det blev også taget som et udtryk for, at det helt store allerede var under fuld udvikling.

På politistationen, der ellers havde været øde og forladt, myldrede det den formiddag pludseligt med liv. De væbnede styrkers ledelse og Frihedsrådets Lokalkomite samledes på det gamle politimesterkontor til permanent rådslagning.

Resultatet af overlægningerne og af førte samtaler med borgmester J. Chr. Juliussen blev, at man besluttede at lade en deputation bestå-

ende af borgmesteren, Byrådssekretær Langdal, politilederen, kaptajn Hjelmfeldt og overlæge K.F.B. Busch direkte opsøge den tyske kommandant for at undersøge, hvorledes man fra den side så på udsigterne for dagens forløb. Kommandanten kendte borgmesteren og byrådssekretæren fra forudgående forhandlinger om løbende uoverensstemmelser i den daglige administration, og kaptajn Hjelmfeldt var fra sin politikommandanttid i Flensborg efter sidste krig vant til at forhandle med tyskere. Borgmesteren formodede, at kommandanten antog de to herrer for udsendte fra ministeriet. I hvert fald reagerede han ikke, da kaptajn Hjelmfeldt blev præsenteret for ham som politimester.

Det viste sig at være en probat beslutning. Major Woolf oplyste, at han ikke havde kendskab til nogen kapitulation og ingen specielle ordrer for Horsens vedkommende. Men på den anden side erklærede han sig villig til at trække de tyske styrker væk fra gaden, holde dem inde i deres kvarterer, og tillige villig til at inddrage de forstærkede og svært bevæbnede patruljer, han havde sendt på gaden. Han havde endvidere ikke noget imod, at ordenens opretholdelse blev overtaget af det danske politi og vagtværnet. Han spurgte, om modstandsbevægelsen var i stand til at garantere for roens og ordenens opretholdelse, og hertil svarede deputationen bekræftende.

Deputationen vendte tilbage til hovedkvarteret, og rådslagningen mellem modstandsbevægelsens ledelse og borgmesteren fortsattes. Enden på overvejelserne blev, at man besluttede at lade modstandsstyrkerne gå i beredskabsstillinger og at lade politiet træde i funktion. Denne kompromisløsning, hvorved man opnåede, at modstandshærens styrke ikke for tidligt blev afsløret, kunne udføres, fordi man i Horsens havde ladet politiet indgå i modstandsbevægelsen som en enhed, medens man andre steder havde politifolkene fordelt rundt i grupperne.

Politiet kunne derfor sættes ind til varetagelse af politiopgaver uden at svække kampgruppernes styrker.

Bylederens ordonnans Vibroe Lynge ilede til Horsens Folkeblads redaktion med det opråb fra borgmesteren, som skulle udsendes.

Det gik straks i trykken og fordeltes i løbet af ganske kort tid ud over byen ved hjælp af en gruppe motorordonnanser. Det historiske opslag havde følgende ordlyd:

Borgmesteren i Horsens meddeler:

Efter aftale med den tyske kommandant trækkes de tyske patruljer tilbage fra gaderne.

Danske myndigheder - politi og vagtværn - har forpligtet sig til at opretholde ro og orden.

Befolkningen opfordres til så vidt muligt at holde sig hjemme - vise ro og disciplin og rette sig efter politiets og vagtværnets ordre.

Foranstående udtalelser af borgmesteren tiltrædes og anbefales af

Danmarks Frihedsråds Lokalkomite for Horsens.

Det var et stort øjeblik, da den opsigtsvækkende plakat første gang kom til syne på Søndergade. Hurraråbene brød spontant løs, og i løbet af et øjeblik var gaderne fyldt af folk. Små Dannebrogssflag viftede overalt i mængden. En resolut forretningsmand havde delt flagene ud med rund hånd. Endnu større blev glæden, da de uniformerede, men ubevæbnede politibetjente ved middagstid strømmede til politistationen og kort efter påbegyndte patruljering i gaderne to og to. Vist nok aldrig er dansk politi blevet hyldet i en sådan grad som det skete i Horsens på denne minderige 1. maj.

Men det skal ikke skjules, at det efterhånden vakte nogen betænkelighed hos ledelsen, at der ikke indløb bekræftelse på kapitulationsmeddelelsen. Og ved 17-tiden ændredes situationen totalt, idet en Gestapo vogn ankom til byen nordfra. Man ved endnu ikke, om den var tilkaldt af stikkere eller om den tilfældigt kom til byen.

Gestapo mændene anholdt straks fire politibetjente og førte dem til Missionshotellet. Her blev de dog atter løsladt, idet kommandanten erklærede, at det var med hans billigelse, at det danske politi opretholdt ro og orden.

Betjentenes anholdelse var omgående blevet rapporteret til hovedkvarteret, og kaptajn Hjelmfeldt og bylederen begav sig for anden gang til Missionshotellet for at protestere. På vejen mødte de betjentene, men fortsatte alligevel for at udbede sig en forklaring. I kommandanturen passerede bylederen og kaptajnen forbi tre Gestapo mænd, som kort forinden havde været på bylederens bopæl for at anholde ham. Pudsigt nok benyttede de sig nu ikke af lejligheden, men de har sikkert

slet ikke anet, hvem det var, der gik ind til kommandanten.

Major Woolf undskyldte anholdelsen, men sagde, at det tyske sikkerhedspoliti havde henstillet, at politifolkene ikke optrådte i uniform, og det var han nødt til at respektere.

Det var nu klart, at kapitulationsrygtet var stærkt forhastet, så politiet blev trukket tilbage og forsvandt igen under jorden, hvorimod de væbnede styrker forblev i beredskab og holdt øje med udviklingen.

Gestapo mændene, ledsaget af en stikker fra Horsens, vedblev om eftermiddagen at husere i byen. Navnlig var de optaget af at finde ud af, hvem Frihedsrådets Lokalkomite var. At borgmesteren havde udsendt en plakat, kunne de endda forstå, men Lokalkomiteen!! Der var trykkersted på plakaten, så gestapo'erne for frem og tilbage mellem vagtværnet, borgmesterkontoret og Horsens Folkeblad for at hitte ud af, hvem frihedsbevægelsens folk var i Horsens. De fandt ingen hjemme og blev omsider trætte af jagten og kørte bort - uvidende om, at de hele tiden havde været dækket af skjulte, men vågne og maskinpistolbevæbnede frihedskæmpere, som kunne gribe ind, hvis det blev nødvendigt.

Gestapo kom ikke igen. Dertil var de blevet for skræmte, og den 4. maj om aftenen indløb så budskabet, som påny satte frihedskæmperne i alarmberedskab og som næste dag bragte dem deres vigtige opgave: Ansvar og forsvaret for deres hjemstavnsby og egn. Det militære hovedkvarter blev oprettet i Horsens Folkeblads redaktionslokaler, hvor byledelsen nogle få dage senere havde den store glæde at modtage og hylde major Fisher og hans stab fra The royal Dragoons, mens horsensianerne i tusindvis hyldede hans pansertropper, befrielsesarmeens fortropper, på byens hovedgade. Ved en parade på Søndergade bragte major Fisher frihedskæmperne feltmarskal Montgommerys hilsen og tak.

Frihedskampens ofre.

Foruden Henry og David, hvis skæbne er skildret, fandt 11 andre frihedskæmpere med tilknytning til Horsens døden i frihedskampen.

Peer Borup, hvis navn allerede flere gange har været nævnt, var søn af hattemager K. Borup. Han var en af pionererne, og trods sin ungdom nærrede han en klippefast overbevisning om nødvendigheden af ufortrødent at gå til modstand. Da han gik ind i frihedsbevægelsen som en af de første, var han stud, pharm, på Helms Apotek, og havde

som den brave og tapre natur han var, vundet sig mange venner. Den sidste kamp mod fjenden udkæmpede han i Åbenrå. Efter veludført sabotageakt havde hans gruppe trukket sig tilbage til et hus i den sydlige udkant af byen, men dens tilstedeværelse blev røbet af en stikker, og det blev nødvendigt for sabotørerne at trække sig kæmpende tilbage. Herunder blev Peer Borup såret og døde ved indlæggelsen på det tyske feltlazaret i Vojens. Hans broder Poul Borup fik tilladelse til at afhente hans bære, der førtes gennem byen, hvor folk andagtsfuldt blottede hovederne, hvor den kom frem. Bag båren gik familien og ved dens side pastor Åge Dahl, der ved denne, som ved alle andre lejligheder, lagde en rank, dansk holdning for dagen. Det bidrog utvivlsomt også til at fremskynde pastorens arrestation og senere deportation til Tyskland. Dannebrog var overalt gået på halv stang, men Gestapo agenterne og deres danske håndlangere generede sig ikke for at beordre dem ned igen, og ganske hensynsløst beordredes familien til at lade begravelsen fremskynde. Trods Gestapos nærværelse holdt sagfører Kaj Dahl uforfærdet en god, dansk mindetale ved graven.

I sin død var Peer Borup med til at opflamme byens ungdom til kampen. Hans eksempel virkede.

Kriminalbetjent Arne Mikkelsen var oprindelig landmand ved Hansted, hvorfra han stammede. Han kom til ordenspolitiet i Horsens 1934 og i 1943 kom han ind ved kriminalpolitiet i Århus. Han blev anholdt her sammen med politiet og ført til Buchenwalde, hvor han døde i januar 1945. Arne Mikkelsen var en dygtig og afholdt politimand.

Ebbe Gylding Holmboe var søn af afdøde købmand Chr. Holmboe. Alle, der har kendt denne prægtige unge mand, var enige om, at han var et 100 pct. mandfolk, som målbevidst og med brændende tro gik ind i modstandskampen ligesom hans øvrige familie. Ebbe Gylding Holmboe havde store kunstneriske og skabende evner og ville utvivlsomt, som sin broder komponisten og sin afdøde broder forfatteren, have sat sig kunstneriske spor, hvis han ikke havde givet sit liv i kampen for Danmark. Da han blev anholdt var det som fremtrædende medlem af en stor jernbanesabotørgruppe på Sjælland. Han var med blandt de første sabotører, som sendtes til Tyskland, hvor han omkom i den berygtede koncentrationslejr Porta Westphalica.

Henning Grønlund Carlsen, Davids klassekammerat på Statsskolen, er et navn, vi også flere gange er stødt på i denne beretning. Han var

en lys, munter og frisk type, rigtig en glad dansk gut og overordentlig afholdt af sine kammerater og venner. De jydsk sabotørers hovedbeskæftigelse, jernbanesabotagen var hans speciale, og hans mod og evner blev ustandseligt taget i brug. Under udførelsen af en vanskelig aktion kom hans gruppe i kamp med en tysk patrulje, og Henning Grønlund Carlsen blev ramt under skudvekslingen og dødeligt såret. Han førtes til Amtssygehuset i Skanderborg, hvor hans familie lige nåede at tage afsked med ham inden døden indtraf. Hans minde blev på den smukkeste måde hædret på Horsens Statsskole, hvor rektor Strehle afholdt en mindehøjtidelighed for ham, der havde givet sine kammerater et så stort eksempel.

Som det var tilfældet med flere andre, blev heller ikke Henning Grønlund Carlsens lig udleveret af tyskerne, og der måtte efter kapitulationen udføres et stort arbejde af hans kammerater i frihedsbevægelsen for at finde den midlertidige grav, som tyskerne havde tildelt ham. Omsider fik man oplyst, at tyskerne havde begravet en enkelt sabotør mellem nogle betonstillinger ved Moesgård Strand.

Efter flere døgn søgen fandt man her en kiste, som var gravet ned i en søbatteristilling, og Sv. Christensen og Andreas Nielsen identificerede denne faldne patriot som Henning Grønlund Carlsen.

Hans jordefærd i Horsens formede sig som en gribende højtidelighed.

Ekspedient Hans Jørgen Madsen blev arresteret den 16. maj 1944 og kom straks i skarpt forhør i Århus. Som gruppefører havde han været medlem af Horsens hjemmeværn. Han havde derudover tidligere som soldat været med i træfningerne ved Nyborg Strand den 29. august, og havde her ved modig optræden vist sig at være af den rette støbning. Han var modig, sund og stærk, og man havde derfor også håbet, at han havde stået Tysklands opholdet igennem, men han kom til at arbejde på de berygtede fabrikker i Hannover, og bukkede under den 4. marts, kun 23 år gammel.

Otto Johansen Bogh, der var ansat i Engelsk Beklædningsmagasin, blev arresteret i juni 1944 som medlem af hjemmeværnet. Her var han med iver og dygtighed gået op i arbejdet. Han kom til Horserød og Frøslev og blev deporteret til Tyskland i oktober.

Han arbejdede i Hannover, men blev syg og kom på revier. Her blev han sidst i januar i 10 graders frost jaget op af sin seng midt om nat-

ten, og i tyndt hospitalstøj beordret til at flytte en vogn, skønt han havde høj feber. Herved pådrog han sig en lungebetændelse og døde. For hans mange venner, der holdt af ham for hans muntre og livsglade færd, var dødsbudskabet en stor sorg.

Politibetjent Viktor Fussing Rasmussen var oprindelig møbelpolstrer og kom i politiets tjeneste i 1942. Da han var kvik og hurtig i opfattelsen, kom han hurtigt til at gøre god fyldest i tjenesten. Han var kendt som en dygtig idrætsmand og var en afholdt leder af et håndboldhold. Da politiet i Horsens samlet gik over i modstandsbevægelsen, deltog han straks med iver i arbejdet, men skulle ikke komme til at opleve befrielsen. Dagen efter sin 25 års fødselsdag den 16. april døde han på det tyske feltlazaret i Århus som følge af et skudsår, han fik tilføjet under et sammenstød i Gedved på hjemvejen fra en aktion.

Rasmus Chr. Reeholm var en flittig og meget pligtopfyldende ung håndværker, som stod foran aflæggelsen af mesterprøven i sit fag, da han faldt. Han var medlem af en militærgruppe, der holdt instruktion i Beringsgård. Under en øvelse gik en serie skud fra et maskingevær, og larmen herfra blev hørt i tyskernes hovedkvarter, det nærliggende Missionshotel. Medens det lykkedes kammeraterne at slippe bort, blev Reeholm anholdt, og da han førtes til Århus i bil, måtte denne i Århus stoppe op for rødt lys. Reeholm så en flugtchance og sprang ud, men blev beskydt og lettere såret. Den 11. april døde han på det tyske feltlazaret i Århus, hvor man opgav dødsårsagen som tyfus. Med ham gik en god dansk håndværker og djærv frihedskæmper bort.

Hans Zeuthen Engberg var søn af motorsagkyndig, civilingeniør J. F. Engberg, Torsted, og student ved Horsens Statsskole.

Han kom ind i frihedsbevægelsen sammen med studiekammerater ved Århus Universitet. Hans Zeuthen Engberg var en meget selvstændig natur, og når han havde taget sit standpunkt, var han urokkelig i sin overbevisning. For ham kom det som en helt selvfølgelig sag, at han sluttede sig til modstandsbevægelsen og blev medlem af en sabotagegruppe. Denne fik til opgave at søge at sabotere tre nødlandede tyske flyvemaskiner ved Århus. Der opstod under aktionen en ildkamp, hvorunder Engberg faldt under direkte skudveksling med fjenden.

Engberg havde næret håb om at blive en god ordets forkynder. Nu blev hans død en forkyndelse om opofrende heltemod.

Fussing Rasmussens, Reeholms og Engbergs lig blev ikke udleveret

til familierne af tyskerne, men efter kapitulationen blev de fundet sammen med en halv snes andre patrioter på Skejby Mark ved Århus og blev begravet i deres hjemsgogne under stor deltagelse.

Kontorassistent Eigil Fussing var søn af den kendte Horsens bygmester, arkitekt F. Han var en ualmindelig intelligent og dygtig mand, som havde taget studentereksamen fra Horsens Statsskole, den skole, der kom til at yde et så stort kontingent til frihedskampen og som har sat en mindetavle over sine faldne elever. Han sluttede sig tidligt til Danmarks kommunistiske Parti og gik stærkt ind for sin overbevisning. Den 1. februar 1944 blev han arresteret og blev senere overført til Frøslev. Den 15. september blev han deporteret til Porta Westphalica og døde her allerede den 5. januar 1945 som følge af de lidelser, han blev udsat for. Han var en god kammerat og familiefader, der efterlod sig et stort savn.

Fhv. oversergent Svend Holm var født i Horsens, men blev anholdt i Nyborg, hvor han var fængselsbetjent. I Sønderborg, hvor han havde forrettet militærtjeneste, var han blevet meget afholdt som en god og trofast soldat, der gjorde sin pligt til det sidste.

Efter sin anholdelse i Nyborg førtes han den 26. marts til Frøslev, men var ved ankomsten til lejren syg og måtte overføres til Sønderborg Statshospital den 30. marts 1945, hvor han samme dag døde som følge af den brutale behandling, tyskernes bødler havde udsat ham for under forhørene. Denne prægtige unge mands tragiske død gjorde et meget dybt indtryk på alle, der kendte ham.

Modstandsbevægelsen i Brædstrup og Nørre Snede.

I det store landområde mellem de tre købstæder er der gjort et stort stykke modstandsarbejde, i følge sagens natur navnlig i retning af våbenmodtagning på de velegnede pladser.

I den største stationsby Brædstrup mellem Horsens og Silkeborg begyndte det egentlige modstandsarbejde i begyndelsen af 1943, da ors. Warberg, Brædstrup, begyndte organiseringen af et ordenskorps, der skulle varetage den danske befolknings interesser under en indtrædende katastrofesituation. Forinden den tid havde dog bladarbejdet været i fuld gang. Da byledelserne dannedes fik tømmerhandler F. Sylvestersen, der både havde været med i bladarbejdet og været medlem af Warbergs Korps, opfordring til at danne militærgrupper og blive by-

leder. Han begyndte straks arbejdet og opretholdt herunder forbindelsen med ors. Warberg, som varetog posten som politileder.

Ledelsen af militærgrupperne varetoges af elektricitetsbestyrer Bertram og mejeribestyrer Løkke. Den administrative ledelse af styrkens forhold varetoges af skovrider K. Lange, og sognerådsformand Hans Mikkelsen var underrettet om frihedsbevægelsens arbejde og stod i kontakt med den. F.-grupper, der skulle sørge for transport, vejspæringer o.l. var organiseret under ledelse af skovrider K. Lange.

Under våbenmodtagningen arbejdede Brædstrup folkene, hvis keretropper på dette felt var brødrene Henry og Svend Erik Jensen og Erling Honoré sammen med grupper i Østbirk og Bryrup, under ledelse af Poul Hansen og West-Nielsen.

I Nørre Snede blev der udført et intensivt modtagningsarbejde. Store droppinghold var i virksomhed og modtog meget gods.

Et centrum for modstandsarbejdet på denne egn var læge Malmstrøms hjem. I april 1944 dannede læge Malmstrøm de første grupper, men desværre blev lægen anholdt af tyskerne i december. Hans hustru fortsatte dog uforfærdet arbejdet, og Nr. Snede kunne, takket være fru Malmstrøms tapre indsats, ved kapitulationen møde med en gruppe, hvoraf flere kvinder var aktive deltagere, også i våbenmodtagning.

Militær befalingshaver var lærer Kaj Linde Laursen, og støtter i arbejdet læge Gadborg og dyrlæge Thomsen. Arbejdet var hårdt nok før kapitulationen med våbenmodtagningen på de vidtstrakte arealer omkring byen, og efter kapitulationen kom frihedskæmperne fra Nr. Snede ud for den store opgave sammen med fængselsbetjente fra Horsens at overtage bevogtningen af de store tyske ammunitionsdepoter, der med mægtige udgifter var indrettet på egnen. Dette bevogtningsarbejde foregik, mens tusinder af tyske soldater strømmede ned langs vejene omkring depoterne. Skarer af frihedskæmpere, der besatte disse lejre og overtog dem direkte fra tyskerne med kun et par engelske soldater i deres midte, synede kun lidt på baggrund af de meget store tyske styrker, de skulle holde kontrol med.

Modstandsbevægelsen her kendte imidlertid forholdene i lejrene udmærket. En vigtig gren af dens arbejde havde jo været at skaffe oplysninger om de store ammunitionsdepoter og deres indhold.

Dette efterretningsarbejde var af den største betydning. Den største af lejrene var nemlig indrettet på et areal af over 800 tdr. land i Hjøll-

lund Plantage. Den var bygget af Luftwaffe og indeholdt udelukkende ammunition til luftskyts og flyverbomber. Rundt i granplantagerne var der gravet underjordiske bunkers til ammunition, og lejren havde sit eget tog, der kunne køre rundt til depoterne. Flere luftskytsbatterier bevogtede lejren. Depoterne var uden tvivl beregnet til at forsyne en linje gennem hele Midt- og Sydjylland.

Om Hjøllund lejrens betydning for tyskernes krigsførelse får man et begreb, når man hører, at den var i stand til på en gang at afsende 1400 jernbanevogne med flyverbomber. Nogle af bomberne var så store, at der kun kunne være én i hver jernbanevogn. Foruden lejren i Hjøllund var der indrettet lignende, omend knapt så store lejre i Hampen og Gludsted samt i Snabegård Plantage ved Vrads. Dette mægtige militær-område, der i alt dækkede over 2000 tønder land og var strengt afspærret, havde den stedlige modstandsbevægelse indgående kendskab til og som følge deraf også den allierede overledelse.

Kort efter kapitulationen kom en engelsk militærdelegation til Nr. Snede og anmodede om assistance af frihedsbevægelsen på egnen ved lejrens overtagelse. Det var en stor dag for modstandsbevægelsens folk på Nr. Snede egnen. Ved englændernes ankomst var styrken af dropping- og militærgrupper opmarcheret foran kroen og blev præsenteret ved en parade. Bagefter begav englændere og frihedskæmpere sig til Nr. Snede Præstegård, hvor D.K.B.'ernes forplejningsstation for frihedskæmperne var oprettet. Her bød D.K.B.'ernes leder, fru læge Malmstrøm velkommen og holdt på engelsk en smuk tale for gæsterne, som takkede og efter ankomsten til lejren overdrog ansvaret for dennes bevogtning til frihedskæmperne.

I Tørring blev der dannet to grupper med lærer H. Jensen som byleder. Tørring udrettede et stort arbejde bl.a. med modtagning på den berømte plads »Yvonne«.

Modstandsbevægelsen i Silkeborg.

Det tyske hovedkvarters flytning fra Nyboder i København til Silkeborg Bad på samme tid som frihedskampen i Danmark for alvor satte ind, kom til at øve den største indflydelse på modstandsbevægelsens arbejde i Silkeborg.

Samtidig med at modstanden mod tyskerne fulgte de fra andre egne af landet kendte baner, måtte ledelsen og frihedskæmperne i Silkeborg

tage de særlige opgaver op, som fulgte med hovedkvarterets tilstedeværelse. På begge de to nævnte fronter blev der ydet et fortrinligt arbejde. Havde byen stort besvær og mangfoldige ubehageligheder af den svulmende hovedkvarterergarnison, så havde den til gengæld æren af at eje en aktiv og og vågen frihedskæmperskare, som røgtede sit kald med både mod og nidkærhed.

Årsagen til flytningen af hovedkvarteret var en stigende ængstelse hos tyskerne for muligheden af en allieret invasion i Jylland. På forskellig vis skærpedes derfor det tyske jerngreb om landets forvaltning, og centraladministrationen, der søgte at varetage danske interesser efter 29. august, forudså, at den muligvis ville blive afskåret fra Jylland. Man besluttede derfor at udpege stiftamtmand P. Herschend i Vejle til at fungere som centraladministrationens repræsentant ved det tyske hovedkvarter i Silkeborg, for at han bedst muligt kunne søge at beskytte befolkningens og de danske kommunalmyndigheders interesser overfor hovedkvarterets militære dispositioner.

Men ligesom de officielle danske myndigheder vendte deres interesse mod Silkeborg og søgte at dæmme op mod den tyske trusel, der udgik herfra, så rettede også undergrundsbevægelsen sit søgelys mod hovedkvarterets by. Fra Silkeborg ledede den tyske general udbygningen af de mægtige fæstningsværker på Jyllands vestkyst. Herfra udgik de tråde, hvorigennem han opretholdt forbindelsen med sine styrker ud over landet. Såvel for frihedskæmperne som for den allierede ledelse var det af vital betydning at erhverve sig et nøje kendskab til nervecentret i fjendens organisation, mulighederne for at sabotere det under en allieret invasionsoperation og til de planer, som udklækkedes der. Denne opgave var ikke den mindst krævende af modstandsbevægelsens arbejde i Silkeborg.

Silkeborg Bad var allerede i efteråret 1942 blevet beslaglagt af tyskerne, men til at begynde med havde det ingen særlig militær betydning. Først i 1943 begyndte badets epoke som hovedkvarter. General v. Hanneken holdt sit indtog i december 1943, men allerede først i november havde de danske myndigheder fået meddelelse om, at det var meningen at hovedkvarteret skulle ligge der. I december blev så også Gl. Skovridergård rekvireret af tyskerne og indrettet som kvarter for en del af generalens stab.

General v. Hanneken tog straks for alvor fat på at indrette hoved-

kvarteret som en stærk pindsvinestilling, og navnlig lagde han vægt på - så vidt tyskernes formåen gik - at gøre hovedkvarteret usårligt for angreb fra luften. Millioner og atter millioner af kroner blev øst ud til dette formål.

Det er velkendt, at generalen også ofrede store summer af danske skatteyderes penge på sin og sine omgivers personlige luksus. Samtidig med befæstningsarbejderne sørgede han omhyggeligt for sin egen bekvemmelighed. Han lod plante tusinder af sommerblomster omkring sin bolig i overlægebygningen, lod vognladning efter vognladning af Vesterhavssand hente til indretning af en kunstig badestrand ved søens bred. En pompøs badebro og stjalne badehuse samt en lystyacht fuldendte rammen omkring en generalsbolig, der var smykket med kostbare tæpper og malerier og forsynet med en gigantisk vinkælder af fornemme mærker, røvet i Frankrig.

Denne for en soldat usmagelige luksus betød dog i penge slet intet ved siden af de enorme summer, der medgik til anlæg af de store bunkers, som oindsvinestillingen blev udbygget med.

Tusinder af sække cement blev daglig fra Silkeborg Banegård kørt ud til badet. Hundredtusinder af sække cement gik med, men det skal siges, at der også blev ødelagt i titusindvis af sække på grund af ligestyldighed. Penge spillede slet ingen rolle ved dette fæstningsbyggeri. Det var jo ikke tyskerne selv, der skulle betale gildet.

Hovedkvarterets bunkers var forsynet med flere meter tykke vægge og lofter og var udstyret med selvlukkende panserdøre, gaskamre m.m. Udefra synede det ikke meget. De var naturligvis godt camouflerede. Foruden ca. 15 kæmpebunkers blev et stort baraksystem til mandskabet spredt ud over terrænet.

I de underjordiske bunkers fandtes hovedkvarterets telefon-, telegraf-, fjernskriver- og radiostationer. Alle var de af sidste nye konstruktion og forsynet med alle tænkelige tekniske finesser. Særlige kabler var udlagt til en række hovedledninger, som tyskerne havde udlagt straks efter besættelsen, og generalen stod herigennem i direkte forbindelse med alle de vigtigste befæstningsanlæg i Danmark. Videre kunne man herfra være i direkte forbindelse med de vigtigste kommandostationer i Tyskland og Norge.

Som rosinen i pølseenden lod general v. Hanneken anlægge en særlig banegård på hovedkvarterets område. Han ville ikke være udsat for

der mangel på både våben og sprængstoffer, og en anden periode, hvor disse savn var blevet afhjulpet og afløst af en rig sabotagevirksomhed og opbygning af en stærk militærorganisation, og en god intellektuel støtte i modstandspressen og Lokalkomiteén.

Nogle af lederne i arbejdet, f.eks. byledelsen ved fabrikant Gisselbæk, seminarieforsøger Herluf Jensen og boghandler Anker Mogensén og medlemmer af Lokalkomiteén, f.eks. viceskoleinspektør Carl Nielsen, lykkedes det at forblive dækket for Gestapos efterstræbelser så de kunne træde frem for offentligheden i deres hjemby ved kapitulationen.

Andre måtte gå under jorden, fordi deres virksomhed var kendt af for mange eller de direkte blev eftersøgt. Nogle af dem fortsatte deres illegale tilværelse og indsats i andre byer og fik måske tildelt vanskelige rejseopgaver, andre måtte flygte til Sverige. I hvert fald var der lige fra begyndelsen en livlig virksomhed på flere områder, og et af de første, der blev dyrket med iver, var bladarbejdet.

Allerede i 1941-42 blev der begyndt på distribuering af blade, der kom til byen udefra. Men ret hurtigt blev arbejdet præget af det lokale stof, som havde publikums store bevågenhed.

Dygtige bladledere i Silkeborg var overlærer Poul Nord, som i besættelsens løb måtte gå under jorden, men udførte en stor og farlig gerning andetsteds og vendte tilbage til Lokalkomiteén ved kapitulationen, samt viceskoleinspektør Carl Nielsen og bibliotekar Gustav Hansen. I en anden gruppe bladfolk arbejdede Viggo Nielsen (Mikkelsen), Vilh. Andersen og Hans Krarup Andreassen. Den sidste blev et af Silkeborgs mange berømte navne fra modstandstiden. Nords gruppe lavede det lokale blad »Nyhedstjenesten«, medens kommunisternes blad hed »Stjernen«.

Bladene blev trykt rundt om i private hjem, på værelser, i kældre, og der blev udvist stor opfindsomhed m.h.t. at sikre materialet mod opdagelse. F.eks. kan det nævnes, at en af de duplikatorer, som anvendtes til fremstillingen, en overgang var skjult i en kano ved et dommerhus. Viggo Nielsen ved distributionen deltog også i sabotage, når der ellers kunne skaffes sprængstof. Til sidst måtte han rejse til Sverige. Radioforhandler Hj. Skaftø var også en virksom kraft i dette bladarbejde, som udvikledes så stærkt, at man også tog begivenheder i Herning og Ringkøbing under behandling,

På kirtegården ved krematoriet har Silkeborg by sat sine faldne frihedskæmpere et smukt minde, en mindelund med en stor sten med inskription omgivet af mindre mindestene for hver enkelt frihedskæmper. Foroven ser man Mindelunden, nedenunder ses den fælles mindesten omgivet af de mindre stene i nærbilleder.

at skulle benytte banegården i Silkeborg, når han skulle ud på en af sine talrige inspektionsrejser.

Modstandens første faser.

I Silkeborg som andre steder udsprang frihedsbevægelsen af den første famlende og tildels passive modstand, som lige fra 9. april havde karakteriseret befolkningens holdning overfor tyskerne.

Når man skal skildre modstandskampens udvikling i Silkeborg, er det svært at fastholde den kronologiske rækkefølge. Flere af hinanden uafhængige personer og grupper af venner begyndte nemlig at tage fat på det værk, som efterhånden skulle føre frem til en stor og stærk, vel-sammensvejsset organisation.

Flere grupper fortsatte et sideordnet arbejde, men havde ikke altid kontakt med hinanden, fordi de slet ikke kendte hinanden, eller fordi en kontakt var glippet på grund af Gestapos arbejde.

Stort set falder modstandsarbejdet imidlertid i to perioder, en første periode, hvor der skabtes enkeltstående sabotagehandlinger, og hvor der kom flugt og fart over bladarbejdet, men hvor man led stærkt un-

Hans Krarup Andreasen var en af de bladgruppefolk, som også tidligt drev sabotage i Silkeborg. Han var skovarbejdsmand og tilhørte en familie, som samlet og med iver gik op i modstandsarbejdet. Fra skovarbejdet havde han samlet aerolit, og ved hjælp af dette foretog han selv sprængninger. Han blev en af de bedste sabotører, Silkeborg har fostret, men på grund af efterstræbelser måtte han gå under jorden og tage til Ålborg, hvor ledelsen benyttede ham til de farligste af de foreliggende opgaver. Men i Silkeborg var han med i S.-grupperne til årsskiftet 1945.

En ung bankmand Ågård var også med i den første sabotage, forøvet med hjemmelavede aerolitbomber.

En modstandsorganisation fra denne periode blev skabt af fabriksinspektør Steninge. Som tekniker kom fabriksinspektøren meget omkring i omegnen og lagde straks mærke til, at tyskerne begyndte at lade et ledningsnet stråle ud i alle retninger fra Silkeborg. Han skønnede meget rigtigt, at Silkeborg derfor af tyskerne var blevet udpeget til generalens hovedkvarter og besluttede at skabe en organisation, som kunne sabotere hovedkvarterets forbindelseslinjer. Det lykkedes ham at finde de nødvendige medarbejdere til dette arbejde, således at ledningerne i givet fald og på et givet signal med en bestemt kode kunne afbrydes på to steder med 5 til 15 km afstand. Tyskerne havde lavet en speciel slags ledninger med fire tråde på samme master, hvorigennem der kunne føres 64 samtaler samtidigt, og fabriksinspektøren fandt en metode, hvorved ledningerne kunne kortsluttes uden at stedet herfor let kunne findes.

I vinteren 1944 fik Steninge og Ågård kontakt med kaptajn Søren Larsen i Århus, som igen satte dem i forbindelse med oberstløjtnant Waage Petersen. Denne anmodede Steninge om at søge kontakt med andre modstandsgrupper i Silkeborg, som man kendte.

F.eks. var skrædermester Aksel Simonsen begyndt at danne militærgrupper sammen med løjtnant Hans V. Petersen, som var formand for terrænsportsforeningen. Også Hans Krarup Andreasens sabotagegrupper mod vest og øst havde man kendskab til og til det arbejde, der udførtes af formanden for spejderne, guldsmed Børge Jacobsen.

Hans V. Petersen, Simonsen, Børge Jacobsen og Steninge dannede dengang et slags råd, idet man talte sammen om sagerne og udgjorde hvad man kunne kalde en byledelse endnu før denne betegnelse var

blevet indført i frihedsarbejdet.

Skrædermester Aksel Simonsen var kommet ind i arbejdet gennem en broder til ham, som havde anmodet ham om at tage en dækadresse. Aksel Simonsen modtog derigennem blade, som han bragte videre til Etlar Madsen. Men han modtog også selv blade, som han besørgede uddelt. Hermed kom han i forbindelse med overlærer Nord, med hvem han udvekslede oplysninger. Da overlærer Nord vidste, at skrædermesteren var kendt med soldaterforeningsarbejde, anmodede han ham om at danne militærgrupper. Han fik da startet en femmandsgruppe, som igen dannede femmandsgrupper, således at denne organisation i sommeren 1944 talte ca. 250 mand. Der blev udfoldet bestræbelser for at skaffe våben, men det lykkedes ikke. I påsken havde man haft møde med Toldstrup, men en planlagt nedkastning kom ikke til udførelse. Derimod fik Simonsen demonstrations våben, to maskinpistoler og 600 skud, og der fandt så våbendemonstration sted i et lysthus i hans have.

Organisationen arbejdede meget sammen med to mænd, der fik stor betydning for den daværende og senere modstandskamp, trafikassistent Wigant og civilingeniør René Nielsen.

Da Simonsens broder i juli 1944 blev anholdt, lykkedes det hans søster at give ham en advarsel om, at Gestapo var ude efter ham. Simonsen måtte så gå under jorden, men havde forinden sat Steninge ind i situationen.

Et par måneder senere blev løjtnant Hans V. Petersen anholdt af Gestapo, vist nok fordi man havde fået mistanke til alle terrænsportsledere. Organisationens føltes herved truet, og Steninge og Nord samt nogle af sabotagefolkene gik under jorden. I den tid Steninge havde virket, havde han kortlagt tyskernes telefonnet, og forskellige håndværkere og arbejdsmænd, bl.a. også Hans Krarup Andreasen, havde skaffet ham vigtige oplysninger om indretningen af tyskernes hovedkvarter og andre dtillinger. En god transportforbindelse var vognmand Holger Jensen, Lysbro.

Folkestrejkerne i sommeren 1944 og arbejdsnedlæggelserne i august i anledning af dødsdommene havde intensiveret stemningen, og efterhånden som tiden skred frem, og modstandsarbejdet voksede i omfang, fik man større kontakt med omgivelserne.

Det lykkedes fabrikant Hugo Gisselbæk sammen med de prøvede,

ledende modstandsfolk at knytte de bristede tråde og at få genoprettet de kontakter, der var gået tabt. Man havde forbindelsen opad i orden og fra Frihedsrådet kom direktiver om, hvorledes arbejdet med organisationen skulle gribes an. Arbejdet med starten af militærgrupper til beredskabshæren toges op.

Der var blevet lovet byledelsen våben, men de udeblev, fordi der ingen nedkastninger fandt sted på egnen før i sommeren 1944, og da fik man endda ikke lov til at beholde de sendinger, der ankom. De blev dirigeret til andre byer. Dette vakte naturligvis ikke så lidt utålmodighed og en del utilfredshed. Efterhånden fik man dog udleveret demonstrationsmateriale og fik gang i instruktionen rundt omkring i grupperne, men den virkelige udlevering af våben til militærgrupperne kunne dog ikke finde sted før i den sidste månedstid før kapitulationen.

Samtidig med militærgrupperne blev der dannet sabotagegrupper, og sabotagen begyndte at tage mere og mere form. Snart kom der meldinger med direktiver fra England om sabotageindsatsen. Man kom op på et meget stort antal sabotager, de sidste måneder præsterede man op til 60 sprængninger på en nat. Disse meget virkningsfulde aktioner blev foretaget af sabotagegrupperne øst og vest samt af en jernbane-gruppe, der arbejdede på terrænet ved banegården. Grupperne stod i et meget nært og godt samarbejde, og der blev udvist stor opfindsomhed. Ja, en af sabotørerne, Niels Krarup Andreasen, var endda så snild, at han direkte spurgte den tyske kommandantur, om han ikke som skovarbejder kunne få tilladelse til at cykle mellem sit hjem og arbejdspladserne i skovene med det sprængstof, som han skulle bruge til bøgestød. Han forklarede, at bøgestødene var i vejen for de tyske befæstningsanlæg, og han opnåede virkelig tilladelsen. Med sprængstof Ausweis kunne han derefter i ro og mag transportere »Stoffet«, noget temmeligt enestående i frihedskampens historie.

En vognmand, der kørte for sabotørerne, men blev standset med både sabotører og sprængstof, klarede frisag overfor de tyske vagtposter ved grinende at svare på vagtpostens forespørgsel om, hvad han havde i vognen: »Sabotører og Ammunition«.

En af de særaktioner, der også huskes, var opbringningen af en stor tysk omnibus med dele til V-bomber. Efter sprængningen af vognen tog man det tyske mandskab med tilbage til Silkeborg.

Alle former for jernbanesabotage blev udøvet. Det gik hårdt ud over

Efter Bothilsen Nielsen bandens terrorbesøg i Silkeborg tog Håndværkerforeningens ruin sig således ud. Ved den lejlighed gik hele Fru Gerda Christophersons teaterudstyr tabt.

sporskifter, tankvogne og forsyningstog. Selve vandtårnet blev sprængt med 100 pct. Virkning. På et tidligere tidspunkt havde den kommunistiske gruppe Jobs. Simonsen, »Mikkelberg« og Etlar Madsen destrueret et stort tysk lager ved »Linden« ved hjælp af brandbomber.

Sabotagegrupperne havde oprettet flere sprængstofdepoter i nærheden af de steder, hvor der skulle sættes ind. En god hjælper havde man i købmand Søndergård, hvis butikshylder på et vist tidspunkt mere bugnede af sprængstoffer end af forbrugsvarer. Jernbanegruppens »arbejdsmaterialer« blev meget praktisk anbragt på selve stationen, enten under en perron eller i et lokale, der stødte umiddelbart op til de tyske jernbanemænds opholdsstue. Mange dramatiske situationer blev udspillet på stationens område i den tid. En vigtig aktion var sprængningen af de fire vandkraner på stationen, der blev udført efter højere ordre. Ved den lejlighed blev alle fire baner lukkede. Ved en anden lejlighed ødelagde man hele stationens oplag af reserveskinner. Den fine kontakt med banegårdens personale blev opretholdt gennem trafikassistentene Wigant og A. Christiansen, som havde deres eget snilde kodesystem for meddelelser til sabotørerne.

900 liter benzin bortført for næsen af tyskerne.

Ved en aktion, der var planlagt af bylederen, fabrikant Gisselbæk, lykkedes det at bortføre 900 liter benzin lige for næsen af tyskerne. Det var atter banegårdsgruppen, som var på spil.

Den gik i aktion uden hensyn til, at der holdt et tysk troppetog på nabosporet. En 10 meter lang slange blev ført ned i benzintanken ved Svinefolden og ud til nogle tromler. Sabotørernes vagtposter var camoufleret som håndværkere og fejere. En nysgerrig tysk jernbanemand blev gjort umistænksom ved en lille vittighed og en for nysgerrig »publikummer« blev simpelthen holdt op og anmodet om at forsvinde, hvilket han omgående gjorde, da han blev klar over, hvad der foregik. De mange rare liter benzin blev transporteret bort fra stationspladsen på en udrykningsvogn fra Falck.

En af de mørke dage i jernbanegruppernes historie var den dag, da stud, theol. Kaj Andersen faldt under et forsøg på at erobre pistoler og andre håndvåben fra tyske vagtposter.

Sammen med en kammerat trængte Kaj Andersen ind i en stue, hvor han troede, at der opholdt sig to eller tre vagtposter. Det viste sig

imidlertid, at der var en 6-8 mand, og to af dem kunne ikke ses af de indtrængende. De åbnede straks ilden og dræbte derved Kaj Andersen, medens det lykkedes hans ledsager at undslippe.

Det modige og dygtige sabotagearbejde blev udført af følgende i Vestgruppen, hvis historie deles i perioder før og efter 18. februar, da gruppens medlemmer enten blev arresteret eller måtte gå under jorden. Før 18. februar: Gruppeleder, civilingeniør René Nielsen, kontorist Otto Rohde Andersen, Kaj Sørensen, seminarieelev Mogens Pedersen, seminarieelev Jens Thellesen (Leder), der kom på rejsehold efter november 1944, stud, theol. Kaj Andersen, som faldt, skovfogedaspirant Leif Dines Petersen, der blev arresteret den 17. februar og henrettet den 16. marts, og seminarieelev Åge Søndergård, som ligeledes blev arresteret den 17. februar og henrettet 16. marts. Vestgruppen fra 1. marts 1945: Gruppeleder, papirarbejder Niels Pedersen, seminarieeleverne Ivan Vad, Ejvind Båse, Jørgen Vedel, Jørgen Majbom, Knud Schiøler, Børge Missel og P. Frederiksen, arkitekt Knud Mathiasen, kontorist Otto Andersen, bagerne Frede Knudsen og Buster Thomassen og L. B. Svend Rasmussen.

Østgruppen: Gruppeleder, hønseriejer Niels Krarup Andreasen, snedker Henry Jensen, elektromekaniker Sv. Åge Andersen, smed Leif Mortensen, lagerarbejder Ulrik Krarup Andreasen, mekaniker Peter Svendsen, mekaniker Bent Laursen, chauffør Åge Andreasen, mekaniker Åge Barith, arbejdsmand Peter Jensen, arbejdsmand Palle Christensen, portør Erik Skjødt og maskinarbejder Åge Bach. Tidligere i gruppen var Hans Krarup Andreasen, som er omtalt og som blev skudt i Ålborg 18. februar 1945, Svend Ulrik Pedersen, der blev skudt i Ålborg 20. februar 1945, købmand Åge Søndergård, som måtte gå under jorden i juni 1944, arbejdsmand Peter Bølko, der gik under jorden i januar 1945, politibetjent Bølko (ligeledes), Paul Sand, der gik under jorden i januar 1945 og Viggo Nielsen, kaldet »Mikkelberg«, der var den første leder.

En sabotage med tragisk udgang.

En af de virksomheder i Silkeborg, der var af betydning for den tyske krigsindustri, var Darr's Automobilfabrik. Der var flere gange planlagt sabotager på denne fabrik og midt i februar kom der så endelig ordre til at udføre sabotagen. Til at udføre den var udvalgt et rejse-

hold fra Århus, men dette blev suppleret med stedlige sabotører skovfoged aspirant Leif Dines Petersen og hans kammerat Poul Mackeprang Nielsen. Selve sabotagen blev fuldført helt planmæssigt. Ved middagstid gik sabotørerne forklædte som arbejdere ind i virksomheden bag sabotagevagterne, idet de skaffede sig adgang gennem en pianoforretning ved siden af. Bomberne blev placeret i maskinhallen og malerværkstedet. Arbejderne blev fjernet, sabotørerne forsvandt igen, og bomberne eksploderede og anrettede store ødelæggelser.

Næste dag ville Leif Dines Petersen imidlertid selv realisere den farlige idé at prøve at tage billeder af sabotagen. Han lånte sin kammerat, skovfogedelev Poul Mackeprang Nielsens fotografiapparat og forsøgte at udføre sin plan, men blev anholdt. Dagen efter anholdtes yderligere Poul Mackeprang Nielsen og kammeraterne seminarielev Åge Søndergård og maskinsnedker Bent Jensen, medens en stor del af frihedsbevægelsens mænd for en tid måtte gøre sig usynlige. De fire anholdte blev overført til København og henrettet i Ryvangen den 13. marts 1945. Deres dødsdomme blev offentliggjort den 20. marts 1945.

Lokalkomite og byledelse.

Efterhånden som arbejdet tog større omfang, Kurerer kom og gik, Våbensendinger skulle videreekspereres og kontakter etableres, udbyggedes byledelsen. Den bestod af fabrikant Gisselbæk, seminarieforstander Herluf Jensen og boghandler Anker Mogensen.

Under denne ledelse sorterede den militære leder, kaptajnløjtnant Sylvan Lund. Kaptajnløjtnanten var efter 29. august gået under jorden på Silkeborg egnen og meldte sig straks til tjeneste ved organiseringen af modstandsbevægelsens militærorganisation.

Frihedsrådets Lokalkomite dannedes i efteråret 1944. Den bestod af følgende: Viceskoleinspektør Carl Nielsen (leder fra 1. september 1944), blikkenslager Thorkild Jørgensen, guldsmed Børge Jacobsen, bibliotekar Gustav Hansen, maskinarbejder Carl Andersen, seminarieforstander Herluf Jensen og kontorassistent Fritjof Palm. Efter 5. maj tiltrådte overlærer Nord, der som omtalt havde været under jorden.

Ved kapitulationen omfattede de militære styrker mellem 6 og 700 mand, men kom op på 800. Nedkastningsfolkene overgik samlet til militærgrupperne som en speciel sektion. De udgjorde en styrke på 90-100 Mand. Deres ledere havde været (Bøegh), (Kristiansen) og (Kof-

ed) i denne rækkefølge. Droppingholdene havde konstant 3-4 pladser i gang og var så heldige, at kun et par containers gik tabt. Flere vognmænd var dem behjælpelige, bl.a. chauffør Vald. Lund, der kørte for dem såvel ved dag som ved nat.

Med politistyrken havde modstandsbevægelsen god kontakt. De gik ind i M.-grupperne som en særlig gruppe, og ved kapitulationen gik de over til at varetage deres specielle opgaver.

Til våbenfordelere og som kurerer fik byledelsen hjælp af to politibetjente. Politibetjent Carl Schmidt var en fortrinlig våbenmester, der udførte et stort og meget farefuldt arbejde. I Silkeborg blev han meget afholdt indenfor modstandsbevægelsen.

Mellem Lokalkomiteen og byledelsen var der et godt samarbejde. Lokalkomiteen omfattede bl.a. de trænede bladfolk fra besættelsens første tid, og komiteen varetog en række vigtige opgaver ved affattelsen af meddelelserne til offentligheden og føringen af modstandsbevægelsens kartoteker. Da Lokalkomite og byledelse trådte officielt frem efter kapitulationen, blev samarbejdet naturligt nok endnu snævrere.

I slutningen af vinteren 1945 blev der dannet F.-grupper, ødelæggelsesgrupper under ledelse af kgl. skovrider Schoubye.

Af sikkerhedsgrunde var det nødvendigt under besættelsen i Silkeborg at foretage et par stikkerlikvideringer.

Det tyske hovedkvarter og kapitulationen.

På grund af det tyske hovedkvarters beliggenhed i Silkeborg var byledelse og Lokalkomite her udsat for ganske særlige vanskeligheder under den sidste del af besættelsen.

Efterretningstjenesten måtte hele tiden arbejde under højtryk, og det var vigtigt at blive klar over, hvorledes tyskerne kunne tænke sig at reagere. Der er grund til at komplimentere byledelsen og komiteens medlemmer for den smukke måde, de løste deres opgaver på. Ikke alene udførte de et kæmpemæssigt arbejde indenfor de forskellige modstandsområder, men den sidste tid var naturligvis fuld af svære overvejelser.

I et særnummer af det illegale blad »Nyheds-Tjenesten« efter kapitulationen har seminarieforstander Herluf Jensen givet en ganske glimrende skildring af de hektiske dage i Silkeborg, hvor modstandsbevægelsens hovedkvarter var øpslået i fabrikant Gisselbæks villa på

Ansvej. Seminarieforstanderen retter her en hjertelig tak til fabrikan-
ten og hans hustru for deres virksomhed i den tid. Byledelsen holdt
naturligvis næsten uafbrudt møder, og alarmering fulgte på alarmering,
indtil endelig kapitulationsbudskabet kom, og den sidste beredskabs-
tjeneste forberedtes efter en hastig, men glædelig lykønskingsstund.
Så fulgte nye bevægede dage med nye opgaver. Et højdepunkt i Sil-
keborg modstandsbevægelse var modtagelsen af major Fisher fra The
Royal Dragoons, som i sin mappe medførte kapitulationsdokumentet
for Danmark, som general Lindeman underskrev. Det var karakteristisk
for englænderne, at major Fisher ankom i en almindelig bil, kun led-
saget af kaptajn Helk. I al stilhed førte boghandler Anker Mogensen fra
byledelsen og Carl Johan Nielsen majoren til badet. Senere ankom The
Royal Dragoons officielt til Silkeborg, og da gav byen dem en befriel-
sesvelkomst, som altid vil huskes i dens historie.

Sabotage under højtryk de sidste måneder

I de sidste måneder før kapitulationen foregik sabotagen næsten uop-
holdelig, hvilket fremgår af følgende dagbog, som styrkerne har ført
over deres operationer:

- 4. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk, fem skinner.
Jernbanetrafikken stoppet i 13½ time.
- 4. Marts: Sabotage mellem Silkeborg og Resenbro, fem skinner.
Stop i 17 timer.
- 5. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, otte skinner.
Stop i 13 timer.
- 7. Marts: Sabotage mellem Engesvang og Bording. (Bluff).
Stop i 4 timer.
- 14. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, otte skinner.
Stop i 15 timer.
- 14. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk, syv skinner.
Stop i 14 timer.
- 14. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Lysbro, fire skinner.
Stop i 6 timer.
- 25. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, tre skinner.
Stop i 16½ time.
- 25. Marts: Sabotage mellem Funder-Engesvang, tre skinner.
Stop i 18 timer.

- 26. Marts: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, otte skinner.
Stop i 23 timer.
- 26. Marts: Sabotage på Silkeborg Station.
Krydsningssporskifter totalt ødelagt, to tyskere såret.
- 1. April: Sabotage på Silkeborg Station. Sporskifte ødelagt.
- 2. April: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk, otte skinner.
Stop i 22 timer.
- 2. April: Sabotage på Silkeborg Station.
Sporskifte ødelagt og 2 brodragere ødelagt.
- 6. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, to skinner.
Stop i 10 timer.
- 8. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder. (Bluff).
- 8. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, en skinne.
Stop i tre timer.
- 9. April: Sabotage mellem Lemming-Hinge.
Sprængladningerne blev imidlertid opdaget.
- 12. April: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, tre skinner.
Stop i 6 timer.
- 13. April: Sabotage på Silkeborg Station. Sprængninger.
- 13. April: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, 10 skinner.
Stop i 22 timer.
- 14. April: Sabotage mellem Lysbro-Øster Bording.
Fem bomber udløst af tysk tog.
20 sårede. To tyskere dræbt.
- 18. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, tolv skinner.
Stop i 15 timer.
- 18. April: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, tolv skinner.
Stop i 16 timer.
- 20. April: Sabotage på Silkeborg Station.
Alle fire vandkraner sprængt. Det var ensbetydende
med 25 minutters forsinkelse for alle tog.
- 20. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, tolv skinner.
Stop i 17 timer.
- 20. April: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, fire skinner.
Stop i 17 timer.
- 21. April: Sabotage på Svejbæk Station. En telegrafvogn sprængt.

21. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, ti skinner.
Stop i 18 timer.
22. April: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk, syvogtyve skinner.
Stop i 29 timer.
22. April: Sabotage mellem Silkeborg-Lysbro, ni skinner.
Stop i 11 timer.
23. April: Sabotage mellem Gern og Sminge, tolv skinner.
Stop i 51 timer.
23. April: Sabotage mellem Laven-Svejbæk, treogtyve skinner.
Stop i 43 timer. Dæmning sprængt.
Spunsvæggene ødelagt på 25 meter.
26. April: Sabotage mellem Laven-Svejbæk, skinner løsnet,
bolte fjernet.
27. April: Sabotage mellem Laven-Ry. Skinner løsnet, bolte fjernet.
27. April: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, fem skinner.
Stop i 19 timer.
27. April: Sabotage mellem Laven-Svejbæk, tretten skinner.
Stop i 13 timer.
28. April: Sabotage mellem Silkeborg-Virklund, elleve skinner.
Stop i 16 timer. Motorvogn afsporet.
28. April: Sabotage mellem Silkeborg-Funder,
Banen sprængt til 1. maj. 60 timer.
1. Maj: Sabotage mellem Silkeborg-Funder, sytten skinner.
Stop i 66 timer.
1. Maj: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk,
otteogtrediven skinner. Stop i 138 timer.
1. Maj: Sabotage mellem Silkeborg-Resenbro, ti skinner.
Stop i 20 timer.
3. Maj: Sabotage på Bording Station. Sporskifte sprængt.
Stop i 17 timer.
4. Maj: Sabotage mellem Silkeborg-Svejbæk, otteogtyve skinner.

Modstandsbevægelsen i Skanderborg.

I sommeren 1942 enedes en kreds af borgere i Skanderborg, nemlig bogholder Svend Andersen, kriminaloverbetjent H. Frederiksen, landsretssagfører Chr. Hedegård, prokurist Erik Hundertmark, læge Leth Sørensen, bankdirektør Østergård, tandlæge Thorning Henrik-

Efter kapitulationen samledes nedkastningsgrupperne i Silkeborg distriktet til en sammenkomst, hvor dette store gruppebillede blev taget.

sen, landinspektør Bech Nielsen og ingeniør A. Blom, om opstilling af militære formationer, der skulle falde tyskerne i ryggen i tilfælde af en allieret invasion. Som militær leder udpegedes overbetjent Frederiksen, og i løbet af det følgende år fik man stablet et kompagni på 120 mand på benene. Der meldte sig straks to store problemer. Det ene var styrkens uniformering, for man kunne vanskeligt tænke sig, at grupperne i en given situation skulle gå i aktion uden at være iklædt uniform. Dette problem løste imidlertid luftværnschefen i Skanderborg, politifuldmægtig G. Munch, idet han straks, da han blev sat ind i sagerne, stillede et større antal CB-uniformer, kapper og stålhjelme til rådighed. Det andet problem var bevæbningen, og det blev en langt hårdere nød at knække. Man fik dog fat på nogle få geværer, og et par pistoler købte man »sort« til fantasipriser, og så gik man i gang med at uddanne grupperne i våbenbrug.

Samtidig var landsretssagfører Hedegård begyndt at sysle med sabotageplaner. Ved et tilfælde kom han i forbindelse med lærer Karl Rasmussen, som allerede da havde dannet en gruppe på fem unge mænd, der ville lave sabotage, i første række jernbanesabotage, fordi jernbanelinien havde så stor betydning for forsyningerne til de tyske styrker i Norge og Nordfinland. Desværre blev samarbejdet mellem Hedegård

og Rasmussen ikke langvarigt. Rasmussen blev i foråret 1943 anholdt af det danske sikkerhedspoliti i Kolding, hvor han sad fængslet indtil det natten til den 2. august samme år - et par dage, før han skulle have sin dom for sprængstoftyveri og illegal virksomhed - lykkedes ham at gennemføre en fantastisk flugt sammen med en medfange.

Resten af gruppen - med undtagelse af en mand, der sprang fra ved lærer Rasmussens anholdelse - forblev intakt, og da det i eftersommeren 1943 blev muligt at få sprængstof og våben gennem en forbindelse i Århus, gik den, der bestod af maskinlærlingene Ernst Leach, Victor Laursen, Vagner Andersen og stud. jur. Mogens Riiskjær i gang med sabotagen. I løbet af efteråret 1943 udførte gruppen nogle yderst vellykkede aktioner, der i høj grad var med til at forsinke de tyske transportere, og endvidere angreb den en servicestation, der arbejdede for fjenden, hvorunder den ødelagde et antal tyske militærkøretøjer. I februar 1944 foretog den et angreb på Åndssvageanstalten Sølunds bygninger, desværre uden at lave større ravage. Dagen efter rykkede tyskerne ind, og i de kommende måneder opførtes omkring anstalten og med dennes hovedbygninger som midtpunkt en veritabel fæstning med pigtrådsspærringer, maskingeværstillinger, løbegrave, tankspærringer, tankfælder og mægtige betonbunkers. Skanderborg var pludselig blevet en vigtig by. Den var blevet udset til at huse kovedkvarteret for general der Luftwaffe.

Opbygningen af de militære formationer.

Opbygningen og uddannelsen af de militære formationer kom først rigtig ind i faste rammer, da kaptajnløjtnant Erik Kirkegård, der havde gjort tjeneste ved en militærafdeling i Assens, den 29. august, efter en kort tids internering på Hindsgaul, kom til Skanderborg. Som militær-sagkyndig blev han modtaget med åbne arme og var straks villig til at deltage i modstandsarbejdet.

Man fik kontakt med nedkastningstjenesten og fik regelmæssigt våben og sprængstoffer omend ikke i det omfang, man kunne ønske. Sprængningerne på jernbanen tog til i antal og effektivitet, efterretningstjenesten blev etableret, og grupper gik i gang med at indtegne de tyske befæstningsanlæg ved Sølund, de store bunkers ved Vrold og Nybro og lytteposterne ved Hemstok på kort, som sendtes ind til Jyllandsledelsen til videre foranstaltning. Det var et meget stort og ofte

risikabelt arbejde, som stud. jur. Jens Richard Madsen, Willie Berner Madsen, stud. jur. Kjeld Ostergård, murerlærling Erik Holtet, stud. med. Las Holtet, stud. jur. Mogens Riiskjær, stud. mag. Jens Vestentoft, journalist Egon Rasmussen (populært kaldet »Brækjern«) og CB-undergruppeløfter Jørgen Melgård Pedersen udførte med stor dygtighed. Politibetjentene Dyrby Andersen og Richard Christensen knyttedes til organisationen, førstnævnte som instruktør i Våbenbrug.

Der skete noget næsten hele tiden, og det undgik selvfølgelig ikke Gestapos opmærksomhed, som også i Skanderborg havde sine trofaste meddelere. I løbet af 1944 foretoges en række razziaer. Således anholdtes i tiden fra juni til august kaptajnløjtnant Kirkegårds broder, tandlæge N. L. Kirkegård (hvorefter kaptajnløjtnanten foretrak at gå under jorden), Ernst Leach, overbetjent Frederiksen, læge Leth Sørensen, gdr. Børge Olsen, Hvolbæk, på hvis ejendom der var depot, og endelig typograf Chr. Mikkelsen. Victor Laursen, Vagner Andersen og Svend Andersen blev eftersøgt, men var kommet i sikkerhed.

Det var et hårdt slag. Hele sabotagegruppen var borte, men de, der havde undgået Gestapos lange arm i denne omgang, tabte ikke modet. De tog fat på at uddanne en ny gruppe bestående af folkene fra den ovennævnte efterretningsgruppe, efterhånden suppleret med nye. På grund af sprængstofmangel kom gruppen ikke rigtig i gang før hen på efteråret. Så hamrede den til gengæld løs på jernbanelinien med en sådan kraft og så ofte, at strækningen, der løber gennem det område af Region II, der var Skanderborg sabotørernes virkefelt, en overgang som følge deraf var den stærkest bevogtede i hele Danmark.

Efter overbetjent Frederiksens anholdelse blev overbetjent Munch Carlsen kort tid efter den 19. september 1944 byleder med landsretts-sagfører C. V. Rise som næstkommanderende, og da tandlæge Kirkegård i september vendte hjem efter internering i Horsens og Frøslev, nedsattes Frihedsrådets Lokalkomité. Den kom til at bestå af borgmester, direktør Olaf Nielsen, tandlæge Kirkegård, redaktør Sandvad Hauberg, landsrettsagfører Rise, overbetjent Munch Carlsen og maskinarbejder Arthur Sørensen.

Stud. jur. Jens Richard Madsen blev delingsfører for sabotagegrupperne, og der oprettedes nye aktive grupper i Stilling, Hørning, Hasselager, Hylke og Ry og militærgrupper samme steder. Alle disse oplandsgrupper stod under byledelsen i Skanderborg, blev forsynet med

våben og sprængstof herfra, og politibetjent Dyrby Andersen ledede instruktionen af dem.

En komplet fiasko for Gestapo.

I oktober 1944 kom den næste store razzia, som blev en komplet fiasko for det tyske sikkerhedspoliti. Tyskerne traf ingen af de eftersøgte hjemme. Rise, der var en af disse, rejste bort fra byen en tid, og i hans sted som næstkommanderende fulgte Richard Christensen.

Med sprængningernes antal voksede sabotørernes erfaring. De blev helt dygtige til at undgå de tyske vagtposter og patruljer, selvom der ikke var langt imellem dem, og til at finde de mest sårbare punkter på jernbanelinien. Deres »banebrydende« arbejde resulterede ofte i forsinkelser i toggangen fra 1 til 3 døgn alene på strækningen fra Hasselager i nord til Hylke i syd, i alt ca. 30 km.

En banearbejder, Sigfred Nielsen, udførte på egen hånd et par virkningsfulde sprængninger, hvoraf den sidste sikrede ham herostratisk berømmelse, fordi han med bare næver gjorde det af med to tyske soldater, der vovede at forstyrre ham en vinternat, han var ved at fylde plastisk sprængstof i nogle sporskifter.

Men der blev også lavet fabrikssabotage. Et savværk, der arbejdede for tyskerne, blev ødelagt i Voerladegård, et andet i Nr. Vissing og et tredje i Beringbro ved Hørning. Vognmænd, der transportererede arbejdere til fæstningen Sølund, blev anmodet om at holde op med deres landsskadelige virksomhed, og rettede de sig ikke efter henstillingen, satte en velanbragt pakke »PE 2« punktum for deres kørsel for fjenden. Foruden den allerede omtalte sabotage mod en servicestation ødelagdes endnu et mekanikerværksted og de tyske køretøjer, der stod der.

Den mest dristige aktion blev udført af en kommunist fra Århus, der havde taget arbejde på Sølund med sabotage for øje. På arbejdspladsen kom han i forbindelse med Arne Tinning og Knud Åge Rohrberg, begge fra Skanderborg, og de var villige til at hjælpe ham. Sølund var meget stærkt bevogtet, men i et hestekøretøj, der skulle til fæstningen med byggematerialer, lykkedes det dem at smugle sprængladningen ind gennem vagten uden at blive opdaget. De anbragte ledningerne på »strategisk vigtige« punkter, bl.a. en transformator, hvoraf hele fæstningens elektricitetsforsyning var afhængig og på nogle motorkøretøjer, der var anbragt i »Flyverskjul«. Da bomberne eksploderede, an-

Øverst til venstre ser man major Fisher hilse på fabrikant Gisselbæk udenfor hovedkvarteret. Foroven til højre ses Skanderborg sabotører, der træffer forberedelser til en sabotage.

Nederst til venstre ses et billede fra frihedsfesten i Silkeborg. Fra venstre ses Koføed, kaptajn løjtnant Sylvan Lund, fabrikant Gisselbæk, boghandler Anker Mogensen og seminarieforsøger Herluf Jensen.

Endelig: Udenfor hovedkvarteret i Silkeborg. På billedet ses skrædermester Simonsen, Gisselbæk, R. G. Petersen, Ankersen, Troelsen, Smith, Sv. Larsen, Mogensen, Schoubye og Sylvan Lund.

rettede de store ødelæggelser og fremkaldte nervøsitet i fjendens lejr.

Endvidere sprængtes blokposterne på Hasselager og Hørning Stationer, og de to kendte Horsens sabotører »Magnus«, alias Nordmanden Carsten Mollestad, og Feldberg ødelagde nogle for trafikken vigtige indretninger på Skanderborg Station. Der blev også anrettet virkningsfulde angreb på pumpestationen i Sølyst, hvorfra lokomotiverne blev forsynet med vand. Og i Skanderborg opdagede man først betydningen af at sprænge tungepartierne, hvor skinnerne krydser hinanden. En sådan skade var svær at udbedre, fordi man som regel skulle hente de ret sjældne tungepartier langvejs fra.

I marts 1945 anholdtes Erik Holtet og CB-undergruppeløber Chr. Kallesøe på vej til den før omtalte aktion mod Nr. Vissing Savværk. De blev taget med sprængstoffet på sig, så for deres vedkommende var der ikke nogen vej udenom. Det lykkedes dog ikke Gestapo at få oplysninger ud af dem, men ved hjælp af stikkere fandt tyskerne ud af, hvem der hørte til de to anholdtes nærmeste omgangskreds. Og så slog de til en tidlig morgen i slutningen af april 1945. Men det blev et slag i den tomme luft. Tyskerne traf ikke nogen hjemme.

Klar til den sidste dyst med fjenden.

Efter nogle dages ophold på landet vendte de eftersøgte tilbage igen, og nu begyndte for alvor »oprustningen« til den sidste dyst med fjenden. I Tyskland nærmede Montgomery sig dag for dag den danske grænse. Tyskerne sendte transport efter transport sydpå til forstærkning af de hårdt trængte tropper i det tredie rige. Jernbanesabotagen kunne ikke standse disse transportere, men den kunne forsinke dem. Det var jernbanesabotørernes håndsrækning til Tommy'erne. Sprængningerne fortsattes nat efter nat. Et brud på skinnelegemet var knapt helet før et nyt blev fremkaldt. Og der uddannedes nye sabotører. Der blev udlagt depoter på steder, hvor man ventede at få brug for dem, og militærgrupperne, der skulle træde i aktion på D-dag, voksede, således at man den 1. maj havde registreret i alt 360 mand, alle så godt uddannede, som forholdene tillod det, og udrustet med Stenguns, Brenguns, karabiner M 30, bazookaer og håndgranater. Det var en styrke, der i antal nogenlunde svarede til fjendens, men selvfølgelig uden hans kamp-erfaring.

I de sidste dage af april og indtil kapitulationen var grupperne i højeste alarmberedskab. Sabotørerne var næsten uafbrudt i virksomhed dag og nat, alarmerings- og meldesystemet blev prøvet gang på gang, og hver mand blev nøje instrueret om sin egen og sin gruppes opgaver under de forskellige forhold, som man antog kunne opstå.

Og så kom endelig D-dag. Der blev ikke løsnet et skud. Tyskerne blev holdt inden døre i deres kvarterer, således at modstandsbevægelsen kunne løse sine opgaver under fredelige former og uden blodsudgydelse.

Bevægelsen i Skanderborg havde fra sin start i 1942 til kapitulationen ingen tab af menneskeliv. Men i sommeren 1944 dræbte tyskerne den unge horsensianer, den kun 19-årige Henning Grønlund Carlsen, der deltog i en aktion mod et tysk troppetransporttog ved Mallinggård, få kilometer nord for Skanderborg. Efter kapitulationen rejstes en smuk mindesten på stedet, hvor den unge frihedskæmper faldt.

Politibetjent Georg Walther Andersen, der faldt på banelinjen ved Horsens, var en broder til politibetjent Dyrby Andersen, og det var ham, der introducerede den over hele Danmark kendte faldskærmsmand »Kaptajn Bech« i Skanderborg, ligesom det en overgang var ham, der ledede transporterne af våben og sprængstoffer til Skanderborg.

Under krigen blev to stikkere likvideret. Den ene modtog en pakke indeholdende en bombe, der eksploderede, da han ville åbne pakken, og en anden blev henrettet ved skydning.

De anholdte og deporterede.

Af anholdte og deporterede var der en del. I foråret 1943 anholdtes prokurist Hundertmark, salgschef Jac. Jacobsen og direktør T. Laursen, alle blev dog løsladt ret hurtigt igen. Radiotekniker Kaj Pedersen blev, også i foråret 1943, af byretten idømt 3 måneders fængsel for uddeling af »Land og Folk«. Efter afsoningen anholdt tyskerne ham og sendte ham til Horserød, hvorfra han senere blev løsladt. I sommeren 1944 anholdtes typograf Chr. Mikkelsen, Ernst Leach, overbetjent Frederiksen, læge Leth Sørensen og Børge Olsen, der alle via Frøslev kom til KZ-lejre i Tyskland. Erik Holtet opnåede at komme to gange til Frøslev, og til Frøslev kom endvidere terrænsportsforeningens energiske formand, lederen af Zoneredningskorpsets station, K. Hanson, stud. jur. Mogens Riiskjær, CB-undergruppeløber Chr. Kallesøe, landsretssagfører Chr. Hedegård og som tidligere nævnt tandlæge Kirkegård.

Natten til den 8. december 1944 fik Skanderborg den tyske terror at føle, da schalburgtage eksperten Bothilsen Nielsen med sin bande sprængte kontorlokalet til Skanderborg Amtsbogtrykkeri og forretningslokalet i J. Pøhlsgårds Boghandel. Det må betegnes som et mirakel, at der ikke kom mennesker til skade ved disse to lumske angreb. Ved Sprængningen af Pøhlsgårds Boghandel ramte tyskerne og deres danske håndlangere uden at vide det modstandsbevægelsen, idet boghandleren var forbindelsesmand til byledelsen.

Til Slut bør lige nævnes det kommunale vagtværns samarbejde med modstandsbevægelsen. Dette vagtværn, der oprettedes lige efter 19. september 1944 og lededes af byrådsmedlem, repræsentant K. P. Sørensen, og radiotelegrafist Henning Pløger, var ofte modstandsbevægelsen en uvurderlig hjælp, bl.a. ved at det holdt øje med Gestapos bevægelser, når d'herrer besøgte byen i tjenstligt ærinde og ledte dem på vildspor, når de spurgte om vej. I øvrigt optrådte vagtværnet som en samlet bevæbnet styrke under modstandsbevægelsen på D-dagen.

Frihedskampens ofre i Silkeborg.

Maskinmester Herman Frederik Sørensen fra Alderslyst var søn af afdøde brøndgraver S. Han kom i lære på Maskinfabriken i Silkeborg og tog derefter ud at sejle. I 1928 blev han gift med en søster til Bent Jensen, som også ofrede sit liv i frihedskampen.

Herman Frederik Sørensen var sidst hjemme i Silkeborg i 1939. Under krigen sejlede han for de allierede og var bl.a. i Indien. Den 7. februar 1944 forliste det skib, han sejlede med, på rejse fra England til Island. Sømændenes store indsats i frihedskampen må ikke glemmes, så det er velbetænkt af Silkeborg Byråd, at de har placeret ham blandt Mindelundens sabotører og koncentrationslejr fanger.

For stud. theol. Kaj Andersen er der den 5. maj 1947 afsløret en mindeplade i Th. Langs Skole i Silkeborg, hvorfra han var udgået. På mindepladen deler han plads med en anden af denne skoles sønner, Ebbe Gylding Holmboe, der er omtalt under Horsens afsnittet af denne artikel. Kaj Andersen var elev på skolen fra 1940 til 1943, da han blev student. Kaj Andersen var rolig, fast og arbejdsom med et rart Sind og et ægte Lune.

Rektor Fr. Lang udtalte ved afsløringen: »Vi har muret denne min-detavle for i den at ære alle unge danske, der gav deres liv i frihedskampen«.

Yderligere er en mindesten rejst for ham ud mod Drewsensvej nær det sted, hvor han faldt. Denne Sten er rejst af modstandsbevægelsen, men også på andet sted, nemlig Århus Universitet, vil hans navn blive skrevet i sten.

Tyskerne havde gravet hans lig ned i haven bag Drewsens Villa uden videre. I lange tider søgte hans kammerater at finde graven, men først efter meget omhyggelige undersøgelser lykkedes det at finde frem til en menig soldat, som havde været med til at grave hans første grav og som kunne påvise stedet efter at han var ført til Silkeborg. Derefter fik den unge teologiske student en højtidelig begravelse, en frihedskæmper værdig, og kom til at hvile i indviet jord.

Værktøjsmager Preben Holger Larsen var fra København, hvor hans far var Værkmester. Også han kom i lære på Maskinfabriken og fik derefter plads på »Atlas«. Han havde gode kunstneriske evner og søgte uddannelse som kunstmaler. I den illegale bladvirksomhed gik han straks fra begyndelsen meget ivrigt op og var bl.a. medarbejder ved

»Fri Presse«. Han var højt begavet, og det var et stort tab for hans gruppe, da han blev taget. Da han blev taget af Gestapo røbede han intet. Han døde i Neuengamme.

Arbejdsmand Jobs. Egerton Simonsen blev i alt arresteret tre gange af tyskerne. De to gange slap han ud igen, men tredje gang vendte han ikke tilbage. Han blev ført til Neuengamme, hvor han døde i november 1944. Forinden havde han måttet døje et halvt års ophold i Vestre Fængsel for sin politiske overbevisning.

Papirarbejder Chr. M. Eriksen Byth blev anholdt på samme tid som Jobs. Egerton Simonsen. Han døde i Meppen, og det lykkedes at finde frem til hans grav, således at han kunne føres tilbage til Silkeborg, hvor han under overordentlig stor deltagelse blev begravet den 19. juli 1947 sammen med N. P. Braüner fra Kellerup. Ved begravelsesbøjtideligheden fik Byth det lov, at han var en god kammerat og kollega, og det var hans kammerater indenfor fagforeningen, der satte ham det smukke mindesmærke på hans grav. Fra Århus Arrest blev han ført til Frøslev og Neuengamme for tilsidst at blive ført til dødslejren i Meppen, hvor han omkom af sult og kulde.

Kriminalbetjent Poul Nørgård blev 30 år gammel. Han var landmandssøn fra Hjørring egnen og begyndte sin karriere ved politiet i København. I 1940 kom han til Silkeborg, hvor han først gjorde tjeneste i ordenspolitiet og i 1942 blev overflyttet til kriminalpolitiet. Han var ikke alene en elskværdig politimand, men var også energisk og hårdtarbejdende, og der er ingen tvivl om, at han havde en lovende løbebane foran sig indenfor kriminalpolitiet, hvis han havde levet. Til lige var han en stilfærdig og beskedne mand, som havde vundet sig mange venner. Sammen med 7 Silkeborg politimænd blev han taget af tyskerne ved politiets anholdelse i København og ført til Tyskland. Medens de øvrige vendte tilbage, bukkede Nørgård under og døde i Buchenwalde.

Maskinarbejder Svend Ulrik Pedersen blev en af Danmarks berømteste frihedskæmpere, hvis Indsats er beskrevet i la Cours kendte bog om modstandskampen. Han tog realeksamen i Silkeborg og gik derefter i lære som maskinarbejder.

Allerede i 1941 kom han ind i illegal virksomhed og var med i et af de allerførste sabotagehold, som lagde for i Silkeborg.

Da hans meget aktive optræden bevirkede, at han ikke længere kun-

de forblive på egnen, men var nødt til at gå under jorden, placerede frihedsbevægelsen denne udsøgte og handlekraftige mand i første kamp-linje i Ålborg. Her arbejdede han intimt sammen med sabotørerne Platon og »Leif«. »Kjeld« var det gæknavn, hvorunder han blev kendt og respekteret i Ålborg, som en af Danmarks mest uforfærdede sønner.

Den 27. januar 1945 blev han overrasket af Gestapo på det værelse, hvor han boede. Tre mand trængte ind, men han ville ikke overgive sig og under ildkamp dræbte han to mand og sårede den tredje. Han var lige ved at undslippe gennem en bagdør, men løb på 7-8 tyskere og blev dræbt af deres kugler. Med ham mistede Danmark en af sine tapreste sønner.

Skovarbejder Hans Krarup Andreasen har ofte været omtalt i denne artikel. For ham har Silkeborg Skovdistrikt rejst en mindesten i Nordskoven i nærheden af hans barndomshjem. Han var skovarbejder som sin fader, arbejdede flittigt og dygtigt og elskede fred og fordragelighed. Han var en personlighed som indgød sine medmennesker tillid. I Ålborg blev han stillet på de farligste poster. Han lå syg på sit værelse, da Gestapo den 18. februar 1945 bankede på hans dør. Han lukkede ikke op, og de skød gennem døren. Da den blev sprængt fandt man hans afsjælede legeme. I sin mindetale over ham sagde kgl. skovrider Schoubye: Hans historie minder os om Njals saga. Bylederen føjede en smuk mindekrans til og fremhævede, hvorledes han altid ønskede at beskytte sine kammerater. I Silkeborg vil denne fremragende modstandsmands minde altid blive holdt højt i ære.

Kommuneassistent Poul Møller Rasmussen, der var ansat på kommunekontoret, da han måtte gå under jorden, tog til København, hvor han fortsatte modstandskampen. En nat blev han anholdt af tyskerne på hjørnet af Ålholmsvej og Roskildevej. Gestapo tog ham med til en mælkeforretning og spurgte her efter en bestemt mand. Ved denne lejlighed sagde Poul Møller Rasmussen intet.

Hvorledes denne køretur er sluttet, ved man ikke med sikkerhed. Der var foruden Møller Rasmussen to danskere og en tysker i vognen. De to danskere blev sat af, og tyskeren kørte videre med ham. Han blev skudt, og hans lig blev fundet i Frederiksholms Kanal. Hvor afholdt han var, fremgik af hans begravelse, der blev overværet af et følge, som man anslår til 5000 mennesker og otte faner stod æresvagt ved hans kiste.

Maskinsnedker Bent Jensen blev begravet den 21. juni 1945. Ved hans dannebrogssmykkede kiste stod ungdomsorganisationerne æresvagt og i følget sås en hel flok studenter, der havde været hans modstandskammerater. Pastor Gram udtalte, at det er en ære for vort land at eje mange unge mennesker som Bent Jensen. Han var præget af sit gode danske hjem og var ikke bange for døden. Det skrev han selv hjem, da dødsdommen var fældet. Han tænkte ikke på sig selv, men kun på sine forældre. Han var også præget af skolen og af livet i F.D.F., hvor han var et ivrigt medlem af musikkorpset. En mindesten er rejst for ham af F.D.F. ved bålpladsen på Møgelø.

For Leif Dines Petersen og Poul Mackeprang Nielsen er der rejst en mindesten i Silkeborg Skovdistrikt. Den står i Vesterskov. I sin tale over dem sagde kgl. skovrider Schoubye, at de to kammerater havde egenskaber, der gjorde dem afholdte af deres omgivelser. Da pligten kaldte, lød de dens bud, men de var ikke sensationslystne. De var klar over risikoen, men så døden modigt i øjnene. De havde begge gode evner, og de ville have været skovfogder.

Leif Dines Petersen havde også arbejdet illegalt i Kolding.

Seminarieelev Åge Søndergård, der stammer fra Randers, blev begravet fra Sct. Peters Kirke i Randers. Begravelsen overværedes af flere tusinde mennesker, og seminarieforsøger Herluf Jensen sagde i sin mindetale over ham: »Det er tungt, at netop han skulle miste livet, men i sorgen blander der sig også stolthed over, at vi har sådanne danske unge. Han var en sejt og udholdende natur. Vi vil mindes hans offer ved fortsat at kæmpe for de idealer og det mål vi har sat os«. Han havde i 1940-41 været elev på Ollerup Gymnastikhøjskole og blev så elev på seminariet i Silkeborg. Her var han medlem af 14. nedkastningsgruppe.

Kontorist Arly Hess Thomsen blev skudt i Silkeborg efter et sammenstød med en tysk vagtpost den 7. maj 1945. Det var kommet til et ordskifte mellem dem. Tyskernes ophidselse over kapitulationen var endnu stor, og tyskeren skød uden varsel efter ham, idet han bagefter påberåbte sig sine instrukser. Han blev dog siden idømt en fængselsstraf ved en krigsret.

Overbetjent i kriminalpolitiet Jørgen Chr. Jensen blev knap 44 år gammel. Overbetjenten var en usædvanlig dygtig og afholdt politimand og viste sig som en fremragende mand i modstandsarbejdet. Han

havde været ansat ved politiet i Silkeborg siden 1933. Da politiet måtte gå under jorden efter den 19. september 1944, blev han omgående sabotør og meldte sig til modstandsarbejdet i Århus, hvor ledelsen placerede ham i allerforreste frontlinje. Desværre skulle denne prægtige mand ikke opleve Danmarks frihedsstund. Dagen før kapitulationen blev han under kampene i Århus indviklet i en ildkamp med to Gestapo mænd og ramt af et skudsår i maven. Hans kammerater lovede at frelse ham fra de desperate Gestapo mænds forfølgelser og indlagde ham derfor ikke på hospitalet i Århus, men førte ham til sygehuset i Hammel. Det viste sig imidlertid, at hans sår var af så alvorlig karakter, at hans liv ikke stod til at redde. Også han blev begravet under store æresbevisninger.

Frihedsrådet

Af Erling Foss

Baggrunden for Frihedsrådet var først og fremmest et afmægtigt folk i harme. Harmegraden varierede efter temperament og anskuelse, og man kunne mene, at såre mange var meget langt fra at være villige til at give et dristigt udtryk for denne harme, og dog viste sommeren 1943 noget andet. Der skete noget uset i dansk historie - en hel by rejste sig i trods mod den berygtede fjende og gennemførte en total strejke. Det skete første gang i Esbjerg, og endda med den forbløffende og uventede virkning at tyskerne gav efter!

Det var ikke en tilfældig spontan reaktion, der satte ind hos danskerne.

En forudgående langsom og fortsat proces havde gæret i folket lige fra lammelsen efter 9. april 1940 og betingede, at dette stadium blev nået i sommeren 1943. - Man kan nok så mange gange konstatere, at tyskerne er dårlige psykologer, og dog må man indrømme, at den politik, de førte over for danskerne de første besættelsesår, var overmåde farlig. Alt skulle gå friktionsløst med fuld hensyntagen til danskeres materielle vaner og herunder deres kendte interesse for mad. Den »tilpasning til det nye Europa«, som Scavenius havde lovet tyskerne, forlangte de i begyndelsen kun indfriet gennem et vist tryk på pressen - som hovedsagelig mislykkedes. Men tyskerne gav afkald på de mere drastiske skridt som f.eks. mønt- og toldunionen, der oprindeligt ikke var med på deres aktuelle program, men tilkom tilfældigt ved Scavenius' indbydende erklæring af 8. juli 1940. Man fristes til at godkende, at visse ledende tyske kræfter på det tidspunkt bedre forstod det danske folks følelser, end Scavenius selv gjorde. Var tyskerne således farlige nok - og var Scavenius villig nok til en indrømmelses- og tilpasnings-

politik - så var han personlig til gengæld i åndelig forstand mindre »farlig«, som han ikke selv med smiger og løfter prøvede at lokke den menige dansker til at gå tyskernes ærinde. Han havde for megen foragt for den gemene hob til at søge at påvirke den. Scavenius flyttede på brikkerne - når de andre ministre ikke slog brættet fra ham - uden at bekymre sig om, hvad brikkerne tænkte og følte. Så mærkeligt selvmodsigende det er, ligger heri en af spirene til, at folkets had ikke slog ud mod Scavenius, som det gjorde mod Quisling og Laval, fordi Scavenius ikke forsøgte at vinde sit eget folk - det, som han ikke forstod.

De tilskud, der satte gæringsprocessen i gang og langsomt vækkede folket, var særlig: Radioen, illegale blade og sabotagen. Christmas Møller havde sin store andel, da han allerede straks i 1940 fra talerstolene om tyskerne sagde »fjenden«. Tyskerne fjernede ham, ligesom de senere fjernede Hedtoft og H. C. Hansen og som de stoppede Vilh. la Cour, som de tvang redaktør Schoch bort fra Nationaltidende, redaktør Helweg Larsen fra Kristeligt Dagblad, redaktør H. P. Sørensen fra Social-Demokraten o.s.v. - men hver gang tyskerne af forsigtighedsgrunde greb ind for at fjerne en mand og lukke munden på ham, tabte de terrain og tog et skridt tilbage fra deres oprindelige venlige og »farligste« politik. Processen skred frem støttet af de illegale skrifter »Frit Danmark« og »Land og Folk«, der nåede ud over hele landet, endvidere »De frie Danske« - som mere var et københavnerblad - og mange andre.

For kommunisterne var vejen klar fra det øjeblik, de blev forbudt den 23. juni 1941 ved Tysklands overfald på Sovjet-Rusland. De var straks parat til at gå under jorden og tage fat på arbejdet og bl.a. udsende bladet »Land og Folk«.

»Frit Danmark« blev dannet hos professor Mogens Fog af ham, den konservative Christmas Møller og lederen af kommunisterne Aksel Larsen i vinteren 1941-42. Bibliotekar Th. Døssing (der dengang var erklæret Socialdemokrat), professor Ole Chievitz og landsretssagfører Prytz kom senere til. Den første snævre redaktionskomité dannedes af Ole Kiilerich (fra Nationaltidende) og Børge Houmann (Kommunist).

I sommeren 1942 grundlagde cand. mag. Elias Bredsdorff en række provinsgrupper af »Frit Danmark«, samtidig med at faggrupperne dannedes i København særlig inspireret af professor Mogens Fogs ildhu, ligesom han forblev den levende kraft i »Frit Danmark«.

»Frit Danmark« fik fra begyndelsen sit stærke præg af at være sam-

lingspunktet for medlemmer af alle partier.

Dansk Samling tog også tidligt fat og udsendte allerede i sommeren 1940 illegale skrifter i form af norske digte, som blev duplikeret. I vinteren 1941-42 medvirkede man ved udsendelsen af Vilh. la Cours piecer: »Ord til os i Dag« og »Om at sige Ja og om at sige Nej«. Ved indsættelsen af faldskærmsorganisationer var partiets ledende folk aktive.

En betydningsfuld organisation udviklede »Studeringen« sig til at blive med cand. mag. Frode Jacobsen (Socialdemokrat) som den drivende kraft. Han berejste først selv landet for at knytte personlige forbindelser, senere blev dette arbejde delvis overtaget af cand. mag. Arthur Hansen. Oprindeligt var »Studeringen« anlagt udelukkende til legal oplysning med deltagelse af rigsdagsmænd fra alle partier, men disse trak sig efterhånden tilbage. Frode Jacobsen forberedte overgangen til illegal modstandsorganisation og »opløste« officielt »Studeringen« i sommeren 1943 - den indvendige kerne til »Ringene« var da dannet. Tilslutning var sikret »Ringene« fra mange forskellige hold, der ligesom »Frit Danmark« også dannede faggrupper inden for flere erhverv, og deltagere blev hentet fra forskellige politiske afskygninger.

Sabotagen blev af den største betydning for den spirende modstandsbevægelse, idet den viste en vej frem til aktiv handling. Den fandt sit agitatoriske virkefelt mod de industrier, der gik ind på at lave våben til Tyskerne. Tanken om, at de gjorde dette, og virksomhederne tilmed tjente store penge herpå, vakte en sådan harme, at den danske psyke, som ellers ikke er anlagt for det voldsomme, efterhånden i større og større kredse accepterede sabotagen som en krigsindsats på dette område.

Det tog tid hos tyskerne, inden de lagde fløjlslandske indstillingen og tog hårdt fat, hertil medvirkede også, at sabotagen klogelig nok var rettet mod andre danske og ikke i første omgang direkte mod tyskerne. De hurtige og umådeligt voldsomme repressalier med terrorhandlinger, som nazisterne ikke uden virkning anvendte i Tsjekkoslovakiet, slap vi i starten for i Danmark.

Kommunisterne tog tidligt fat på sabotagen på egen hånd, hertil kom så, hvad der i den illegale tid mand og mand imellem kaldtes »englænderne«: Faldskærmsorganisationen. Den tog sig af nedkastninger fra England, af sprængstoffer og instruktioner. Forskellige »chefer« uddannedes i England og afløste hverandre. Blandt de ledende kræfter

herhjemme fra var fra begyndelsen redaktør Stig Jensen - der klarede sig gennem hele krigen uopdaget - og godsejer Flemming Juncker, som i lang tid bestred arbejdet i Jylland.

En af pionererne fra England var Erik Rottbøll, søn af godsejer Rottbøll. Gennem Ole Kiilerich kom der en forbindelse i gang med Dansk Samling: Arne Sørensen og hans medhjælper Jørgen Diemer og rejsesekretær i D. S. Børge Eriksen.

Den første faldskærmsudkastning i Danmark fandt sted i april 1942 efter et forgæves forsøg i marts. Mogens Fog var med i dette arbejde og skaffede biler til afhentning. De første danske, der blev kastet ned, var Rottbøll, styrmand Mikkelsen og Johansen (den sidste tog cyankalium i efteråret ved Damhussøen, da der ikke var andre udveje).

Den første udkastning i Jylland fandt sted natten mellem 31. juli og 1. august 1942 i Rold Skov. - Den nærboende højskoleforstander Robert Stærmose (senere folketingsmand) var medvirkende.

Hærens Efterretningsvæsen kom også til at spille en betydelig rolle for denne periode med ritmester Lunding og kaptajn V. Gyth under ledelse af oberstløjtnant E. Nordentoft. Her tænkes, foruden det uvurderlige militære efterretningsvæsen af højeste kvalitet, der gav London sort på hvidt for, hvor de allierede havde Danmark, også på den forsyning, man ad samme veje var i stand til at give B.B.C. til den danske radio fra London. Sjælen i forbindelsen var Ebbe Munck, som arbejdede døgnet rundt i Stockholm under stadig fare for at blive arresteret under den svenske lovgivning mod fremmede landes agenter. Han tog et dristigt initiativ og førte mange ting igennem i forholdet til vore fremtidige allierede. Ebbe Munck er den enkeltperson, der gjorde mest for, at tilknytning til de allierede fandt sted hjemme fra. Et vigtigt led for stemningen i Danmark var de meddelelser, man kunne få fra London om forholdene hjemme, og som skar igennem den officielle tysksfarvede skrift og tale. Men meddelelserne kom ikke frem af sig selv - man kan sige tværtimod - for alle de forkerte oplysninger, som kom ud i verden, var uvægerlig baseret på rygter, som de legale danske og svenske rejsende bragte selvbestaltet med til Sverige. Der skulle først og fremmest pålidelige, men også hurtige oplysninger til, og det sørgede særlig kaptajn V. Gyth for gennem mikrofilm, som fandt frem ad specielle veje til Stockholm. Indsamling af det politiske materiale beroede på flere personer, her skal nævnes redaktør Erik Seidenfaden,

redaktør H. Martinsen og Erling Foss.

Hermed er kun i store linier trukket op, hvilke kræfter der var i gang for at gennemføre disse processer, der ud af det lammede folk i sommeren 1940 skabte en modstandsbevægelse langsomt stigende op til sommeren tre år efter. Det er indlysende, at mange andre kræfter og enkeltpersoner havde medvirket hertil - tænk blot på navne som Kaj Munk og Peder de Hemmer Gudme - og at mange andre sammenlutninger og organisationer end de nævnte havde ydet deres bidrag til den baggrund, der var forudsætningen for, at Danmarks Frihedsråd skabtes i sommeren 1943.

Danmarks Frihedsråd.

Danmarks Frihedsråd skabtes gennem et sammenspil mellem Frode Jacobsen, der længe havde haft planer om at danne en »Befrielseskomité«, Erling Foss, der søgte en koordination af sabotagen for at undgå vildskud og samtidig ville skabe et aktivt center i kampen mod tyskerne, og Mogens Fog, der allerede sad med mange tråde i sin hånd, både hvad propaganda angik og i samarbejde med Åge Schoch havde nær føling med faldskærmsorganisationen, og endvidere som tidligere parti-medlem - ganske vist ikke særlig aktivt - også med kommunisterne.

Det første egentlige møde og dåbsdagen fandt sted på Harilds Afskrivningsbureau midt om eftermiddagen den 16. september 1943. Harild havde uden at blinke og uden at spørge overladt sin dagligstue til et møde. Han var tilfreds med instruktionen om at skulle der komme forespørgsler udefra, var det ingeniør Foss, der havde fået værelset overladt til franskundervisning. »Eleverne« blev af undertegnede lukket ind og gennem den mørke gang - der kendetegner alle lejligheder bygget i sidste århundrede - førte til dagligstuen. Enkeltvis ankom »Holm« (Frode Jacobsen), »From« (Mogens Fog) og »Nielsen« (kommunistredaktøren Børge Houmann, hvis identitet for de fleste først blev endelig afsløret ved kapitulationen), der kom »Willumsen« (Åge Schoch) og professor Noe-Nygård. Et håndtryk, et smil og nogle almindelige bemærkninger, og uden højtidelige taler eller andre formaliteter gik man løs på sagerne.

Navnet var noget af det første, der skulle klares. »Holm« nævnte »Befrielseskomitéen«. Ord som »Frihed«, »dansk« og »Råd« lå i luften. »Danmarks Friheds Råd« blev fremført af Erling Foss, men »Nielsen«

mente, det var galt med tre ord - og så var resultatet der: »Danmarks Frihedsråd«, som fik enstemmig tilslutning. Det blev et godt varsel for det fremtidige arbejde: Hurtige - ikke for ordrige - diskussioner og en rask afgørelse, som skabte fuld enighed. Der blev praktisk taget i Frihedsrådet aldrig brug for afstemninger.

Fra første møde var man klar over arbejdsgrundlaget: Det var ikke hensigten at søge at tilrive sig nogen magt. Det gjaldt først og fremmest om at være et koordineringspunkt for det arbejde, der var i gang. Enhver indbyrdes modsætning, der kom til udtryk i de illegale blade eller i modsætninger af mere håndgribelig karakter, ville være til fordel for tyskerne. Frihedsrådet måtte samtidig være i nøje føling med de stemninger i folket, som gik mod tyskerne, kun derigennem fik det sit demokratiske præg og kunne med fuld styrke ikke alene nationalt bekæmpe tyskerne, men også ideologisk bekæmpe nazisterne - såvel de fremmede undertrykkere som de hjemlige forrædere.

De »Grundlove«, som Frihedsrådet straks slog fast for sit virke, er ret korte og sammentrængte og skal derfor gives her i hele deres ordlyd:

- 1) Danmarks Frihedsråd er dannet af repræsentanter for de danske bevægelser, der i fællesskab og i overensstemmelse med folkets ønsker aktivt vil bekæmpe den tyske besættelsesmagt, indtil Danmark er et frit og uafhængigt land.
- 2) Rådet har optaget en repræsentant for De frie Danske i udlandet, hvis betydningsfulde arbejde for Danmarks sag vi i høj grad anerkender.
- 3) Rådets medlemmer afgiver højtideligt løfte om i arbejdet for Danmarks frihed at sætte dette mål over ethvert partihensyn og enhver særinteresse.
- 4) Rådet vil henvende sig til folket gennem den frie presse, hvis opgave det er at vise de veje, der fører til friheden, og - trods vanskelige arbejdsvilkår - at bringe befolkningen den ærlige oplysning, som tyskerne hindrer presse og radio i at udbrede.
- 5) Rådet arbejder for de demokratiske idealer og vil bekæmpe ikke alene de ydre fjender, men også de danske nazister, overløbere og kapitulanter.
- 6) Rådets opgave er at organisere modstanden mod tyskerne på alle områder og med alle midler, der står til folkets rådighed.

Allerede i det første punkt fastlægges det, at retningslinierne for rådet er demokratiske, idet kampen skal føres i overensstemmelse med folkets ønsker. Et meget betydningsfuldt løfte indeholder det tredje punkt, og hvad mere er, løftet blev overholdt med stor loyalitet fra alle sider inden for rådet lige til kapitulationen.

Som det fremgår af punkt 2) enedes man straks fra begyndelsen om at tage en repræsentant med fra De frie Danske i udlandet. Hermed tænkte man på »chefen« for faldskærmsorganisationen, der ganske vist var udnævnt af englænderne og var engelsk officer, men samtidig havde bevaret sin danske nationalitet og derfor som dansk blev medlem af rådet. Der blev herigennem straks skabt en betydningsfuld forbindelse med disse organisationer - som allerede da lå på den mest aktive fløj - i samarbejde med sabotørerne. - Jørgen Muus bestred hvervet som »chef« med megen dygtighed, men var nærmest observatør når han kom til stede ved rådsmøderne. På grund af sit forhold til de ham betroede store pengemidler afrejste han i november 1944. Ole Lippmann (major »Lund«) overtog arbejdet i 1945.

I ovennævnte skikkelse fortsatte rådet uforandret til december 1943. Møder blev afholdt hver uge, og efter nogle gange hos Harild skiftedes mødestedet til stadig et nyt sted hver gang. Det var ikke tilstrækkeligt længere, at Foss stillede en bordlampe i vindueskarmen ud mod Nørrebrogade, som signal for de andre at vejen var fri. Man måtte regne med, at det på den ene eller anden måde ville rygtes, når der holdtes regelmæssige møder et sted. Danmarks Frihedsråd havde nu grundig averteret sig selv, og ønsket om at fange det samlet, måtte være højt hos Gestapo. Men det lykkedes dem aldrig. Det blev først ved hvert møde aftalt, hvor det næste møde skulle være. Blev et af medlemmerne fanget, kunne der kun fravristes ham viden om, hvor det første møde var planlagt, ikke hvor de følgende var påtænkt. Og det aftalte mødested blev øjeblikkelig ændret, når et medlem blev fanget. Pr. telefon kunne der opgives ny adresse baseret på cifferkode bygget over spaltenumrene og placeringen i telefonbogen. - Det var forudset, at hele rådet blev revet op. Hver enkelt havde i lukket konvolut afleveret navnet på sin efterfølger. Disse konvolutter var skjult af et sikkert forbindelsesled.

Parolerne.

Danmarks Frihedsråd satte især ind på at give det danske folk den rigtige parole i de skiftende situationer; anvisninger og råd i højere grad end ordrer, og dog udviklede disse paroler sig på adskillige områder til at blive den lov, som manden i gaden fulgte. I flere af de bevægede dage spurgte man »Hvad siger Frihedsrådet?«, og når beskeden kom, var man klar over, at det var rigtigt og fulgte den. - Tyskerne kunne ikke præstere falske proklamationer, som gik i folk, de kunne ikke som Frihedsrådet gengive med klare koncise sætninger, hvad den ærlige dansker følte var rigtig tale - de kunne ikke mestre sproget, som Frihedsrådet kunne det.

Går man igennem hvad Frihedsrådet har sat sit navn under (se Besættelsestidens Fakta, 1. Bind, 1. Del), kan man kun glæde sig over det klare smukke sprog. Man mærker den stigende linie fra appellen til modstand i begyndelsen, gennem indtrængende råd senere om at holde hovedet klart og ikke lade sig provokere frem af tyskerne - og til slut til de rene stærke forholdsordrer, som blev forudsætningen for, at vi ikke oplevede »de lange knives dage« - som enkelte fablede om.

En samlet gennemlæsning af Frihedsrådets proklamationer og en gennemgang af tiden fra 29. august 1943, da rigsdag, regering og kongen ophørte at fungere, til kapitulationsdagen den 5. maj 1945. Det er emner som: Planen for: »Når Danmark atter er frit«. - Fordømmelse af jødeprogromerne. - Sabotagen. - Åbne breve til dr. Best, det tyske riges befuldmægtigede. - Råd med illegalt arbejde. - Anvisninger: »Hvis invasionen kommer«. - Appel til Finland. - Redegørelse: »Frihedskamp og Frihedsråd«. - Angående gidselhenrettelser. - Anerkendelse til sabotørerne. - Opråb ved folkestrejken i København - og ved »2 minutters tavshed«. - Kommunique om Døssings anerkendelse i Moskva. - Kommuniqueerne særlig om jernbanesabotage. - Retningslinier for myndighederne, radioen m.m. - Fordømmelse af røverier. - Forholdsordre ved arrestationer ved kapitulationen. - Gentagen fordømmelse af selvtægt og røverier. - Ingen afladskøb. - Opråb om hjælp til Norge. - Og til slut den 4. maj: Til det danske folk (»Danmarks befrielse er også det danske folks værk«) - som slutter:

»Vi har kæmpet for et frit, et nyt, et bedre Danmark. Lad os i fællesskab fortsætte denne kamp!

Bag de fleste af disse proklamationer lå der ydre højst dramatiske begivenheder. De bestemmelser, der skulle træffes for at angive det rigtige standpunkt, var som regel heller ikke af nogen almindelig karakter. Det kan bagefter synes at måtte have været lidet vanskeligt at holde stærke og klare modstandslinier, - men helt enkelt var det ikke samtidig at undgå risiko for unødige ofre udover dem, som en kamp nødvendigvis måtte bringe. Frihedsrådet var sig sit ansvar bevidst. Der skal i denne forbindelse kastes et strejflys over to af de mange afgørende beslutninger, rådet tog.

Stikkerlikvideringen.

I efteråret 1943 gjorde tyskerne rede til fortsat at gøre alvor af deres trusler om dødsstraf. Den første officielle henrettelse af en sabotør fandt sted i Ålborg den 8. september, det var Poul E. K. Sørensen. Frihedsrådet stod nu overfor at skulle træffe beslutning om et svar. Skulle man tage det samme skridt, som polakkerne og nedsætte en domstol, der dømte de tyskere, som var ansvarlige for henrettelserne - eller hvad burde man gøre? Dommen kunne kun blive døden, og nogen større vanskelighed ved at indføre en sådan domstols bestemmelser ville man ikke møde, når man gav sig lidt tid. Men - ræsonnerede rådet - det danske folk har en dyb retfærdighedssans. Straffede man disse underofficerer eller officerer af lavere grad, der stod for selve henrettelsen, ville folket ikke være tilfreds, men pege på, at ansvaret lå højere oppe; og naturligvis hos dr. Best! Altså skulle Best straffes. Heller ikke dette var uoverkommeligt; men resultatet? Som tyskerne reagerede i Tschecoslovakiet ved Heydrichs likvidation - med myrderier af 1000 mennesker - således måtte man regne med at blive mødt af represalier i Danmark. Det ville i så fald blive et frygteligt offer for at nå det praktiske resultat at få en ny befuldmægtiget, som måske ville blive langt værre end Best! Ville det danske folk være indforstået med at betale prisen og stadig slutte op bag modstanden? Eller ville det eksisterende stærke kontingent af »hvad-kan-det-nytte« folk og »for-enhver-pris« pacifister ikke netop få nye og kraftige argumenter for hellere at være tyskerne til vilje?

Overvejelser i den retning førte Frihedsrådet bort fra tanken om en domstol over tyskerne - men ind på at sætte hårdt ind imod de individer, der var endnu værre og samtidig nødvendige betingelser for, at

arrestationer og henrettelser kunne finde sted - nemlig stikkerne, de danske forrædere som for betaling angav deres landsmænd!!

Frihedsrådet besluttede at slå ind på likvidering af stikkerne og havde her folkets flertal bag sig.

Det blev dog ikke straks åbenlyst proklameret for ikke at give stikkerne en ekstra chance. Den 29. oktober 1943 nøjedes man med at advare det danske folk mod som udslag af den voldsomme harme at angribe »danske« og tyske medlemmer af værnemagten. - »Hvor kampen mod tyskerne kræver afstraffelse af enkeltpersoner, skal denne bevidst rettes mod ansvarlige og ikke mod tilfældige medlemmer af værnemagten og frikorps« - i stedet for pegede rådet både på den passive sabotage og på den specielle aktive sabotage mod forbindelsesveje og krigsproduktion.

I praksis blev likvideringen af stikkere sat i gang, og tyskerne svarede med det første clearingmord på Kaj Munk, mordforsøg på Ole Bjørn Kraft etc.

De fem samarbejdende partier mente, at de tjente landet bedst ved at gøre et forsøg på at standse drabene og samtidig give udtryk for deres afsky for drabet af Kaj Munk, men de kunne derved ikke undgå også offentligt at tage afstand fra drabene af stikkerne, og de siger i deres erklæring, som kom frem i de danske aviser, at »man på grund af modstående indstilling og anskuelse stræber hverandre på livet«. Frihedsrådet kunne fastslå i sin parole ved nytår 1944 bl.a.:

»Vi må bestemt afvise, at der fra dansk side af den danske frihedsbevægelse er blevet anvendt midler af denne art. Ingen af besættelsesmagtens ledelses repræsentanter og ingen fremtrædende nazist er bleven hverken overfaldet eller dræbt. De nazistiske mennesker, der i den seneste tid har fundet døden eller er blevet såret, er ikke angrebet på grund af deres overbevisning, men alene fordi de mod høj betaling havde påtaget sig at efterspore landsmænd, der er aktive i frihedskampen og udlevere dem til Gestapo. Disse stikkere er ikke uskadeliggjort som straf, men fordi de har forårsaget talrige menneskers fængsling og fleres henrettelser og udelukkende for at forebygge, at de ved fortsat angivervirksomhed skal bringe endnu flere i livsfare.

Det er besættelsesmagtens voldelige omstyrning af vor retsorden,

af begrebet »lighed for loven«, der alene nødvendiggør og berettiger denne fremgangsmåde. Den kan ikke sidestilles med de nazistiske hævnmoder.

København-folkestrejkenes krav.

En anden særdeles dramatisk afgørelse fandt sted i de bevægede dage omkring folkestrejken i København i slutningen af juni 1944. Retningslinierne i den første proklamation, der blev udsendt til Københavns befolkning den 30. juni, står klare og stærke, men hvilke ansvarsfulde beslutninger skulle ikke tages, inden rådet udsendte sin erklæring! Den indledtes med at konstatere, hvad der var sket, for derefter at fortsætte:

»Danmarks Frihedsråd opfordrer til fortsættelse af folkestrejken, indtil for det første Schalburgkorpset er fjernet fra landet, for det andet den faktiske undtagelsestilstand (spærretid, standret m.m.) er ophævet.

Indtil disse krav er opfyldt, bør strejken fortsættes med samme beslutsomhed og solidaritet som hidtil. Af hensyn til befolkningen bør det dog tilstræbes, at forsyningerne af elektricitet, gas, vand, brød og mælk opretholdes.

Frihedsrådet opfordrer til at udvise disciplin, således at enhver form for udskjelser undgås. Den kamp, der i disse dage føres i København, er et bevis på, at det danske folk den dag, det kræves, er beredt til at sætte alt ind for vort lands endelige frihed og befrielse«.

Danmarks Frihedsråd.

Strejken begyndte de første dage i ugen med, at arbejderne fra Burmeister & Wain lavede tidlig-gå-hjem strejke, fordi tyskerne havde indført spærretid fra kl. 8 aften midt i den lyse sommertid. Tyskerne trak i land - men det var for sent, gemytterne var kommet i kog samtidig over Schalburgkorpsets udskjelser og torsdags meddelelsen om henrettelsen af 8 danske. Og strejken satte spontant ind over hele byen fredag den 1. juli.

Frihedsrådet holdt møde samme dag. Rådet havde ikke påkaldt strejken, men nu var den der. Da indtraf en højst ejendommelig begivenhed:

Den tidligere premierminister Buhl - som også på et eller andet tidspunkt af besættelsen måtte regnes som den af kongen til efter krigen designerede statsminister - stillede til møde i Frihedsrådet efter aftale; medlemmerne havde hørt, at politikerne gerne ville tale med rådet. Risikoen for ham var åbenlys, men den var ikke mindre for rådets medlemmer, hvis den letkendelige Buhl havde været skygget.

Der udspandt sig nu en diskussion på det højeste plan. Buhl havde ingen vanskeligheder ved at udmale de frygtelige konsekvenser, strejkerne kunne få, hvilke repressalier man kunne frygte, og at det nu gjaldt om omgående med alle midler at få strejken afblæst.

Rådet var ikke blind for, hvad der muligt kunne ske. De havde dog samtidig fuld tillid til, at ordren til frihedskæmperne om ikke at bruge skydevåben til angreb ville blive fulgt. De pegede på, hvilken voldsom stemning og mod, der var i befolkningen; man kunne simpelthen ikke uden videre afblæse strejken, selv om man ville - der ville ikke blive lyttet til rådet. Det var meget bedre at fastsætte strejkens mål. Man havde før set tyskerne give sig (ved folkestrejker i andre byer). Det var tillige det bedste middel til at få kontrol, for derefter med autoritet at kunne afblæse strejken i det rigtige øjeblik.

Buhl svarede hertil omtrent følgende:

»Der kan jo godt være noget om det, De siger, men jeg mener nu ikke, det er rigtigt! Vi har lavet en proklamation om genoptagelsen af arbejdet, og vi vil nu se, hvordan det går med den, når vi sender den ud«.

Og idet han gik, bemærkede han meget godmodigt:

»Nu går jeg og passer mit og De passer Deres!«

Frihedsrådets krav, som er angivet i ovenstående opråb, blev yderligere udpenslet i 4 punkter fredag den 1. juli, da tyskerne havde afspærret byen og stoppet for gas, vand og lys. Den proklamation om betingelsesløs optagelse af arbejdet, som Buhl nævnte, kom først ud søndag, den blev standset af Best i første omgang.

Begivenhederne gav i øvrigt Frihedsrådet ret. Andet steds i dette værk er begivenhederne nærmere beskrevet.

Ledelsen af Danmarks kamp mod tyskerne.

Tanken om at stikke våben til side og skabe rammerne om bevæbnede styrker, der i et givet øjeblik kunne mobiliseres, var fremme meget tidligt. Generalstaben arbejdede i stor hemmelighed - altså kun med

få indviede - på den såkaldte P-plan. Man regnede med at støtte sig på lokale reserveofficerer og på at skabe sig skjulte våbendepoter bl.a. ud af den danske hærs materiel. De armbind, som frihedskæmperne senere brugte, blev komponeret så tidligt som 1941 og fremstillet i en vis mængde og henlagt i depoter i Jylland af ritmester Lunding med general Gørtz's godkendelse. Det kan næppe kritiseres, at planerne ikke blev ført længere frem til en realisation. På dette tidspunkt havde det mere end lange udsigter med en allieret invasion, og ved at skabe organisationen for tidligt, ville den kunne blive bragt til uvirksomhed i lange tider ved unødigt at udsættes for at blive revet op.

Op imod august 1939 gjorde oberst Bennike, assisteret af kaptajn E. Schou og andre officerer, alvor af at skabe våbendepoter på Sjælland på flere herregårde. Men ud af dette forsøg blev der heller ikke skabt »underjordiske« styrker. Vilkårene for disses eksistens i et besat land skulle blive af en ganske anden karakter.

Officererne ville uvægerlig i tankerne altid operere med styrker i større antal, som kunne afvikles i kampformationer i åben mark. Man anstrengte sig også for at deponere uniformer samtidig med våbnene. Enten var det sådanne planer, eller man tænkte sig bevogtningsstyrker, som efter krigens afslutning skulle være med til at opretholde »ro og orden«. Samtidig var der ved at vokse en anden opfattelse frem i modstandsbevægelsen. Her tænkte man sig »sabotage« og gruppeoverfald mere i retning af partisanekampe af en helt anden struktur end den »regulære« kamp, officererne var opøvet i. Hertil kom et moment, som rummede en ikke ringe fare for store modsætninger - eller i alt fald misforståelser; den miskredit, som netop begrebet »ro og orden« var kommet i. Rygterne gik hårdnakket, at kommunisterne var stærkt bevæbnede, og at de regnede med at tage magten, når tyskerne var slået. Trods sin urimelighed - som man nu kan smile ad - vandt rygterne en ikke ringe tiltro og skabte en vis spænding. Navne på »organisationer« fra anden side med navne som »Borgervæbning« og lign, kunne give kommunisterne den opfattelse, at der var ved at blive skabt en »hvid« garde rettet mod dem. Dansk Industri Syndikat forhandlede med en organisation om at skaffe våben under den betingelse, at »kommunisterne« ikke fik dem!

Historier blev sat i omløb af en selvbestaltet spion, der ville gøre sig interessant på kommunisternes bekostning - hvis han ikke ligefrem

var betalt af tyskerne - om så tåbelig en ting, som at kommunisterne havde lavet et komplot for at bortføre kongen fra Sorgenfri med magt! Kommunisternes stærke bevæbning blev af rygterne hævdet at være en kendsgerning. Når man betænker, at mange ikke havde andet kendskab til kommunisterne end beretninger om disses revolutionære oprørsmetoder i deres mest primitive oprindelige form, kan man forstå, at rygterne fandt en vis grobund.

På den anden side var kommunisterne ikke indstillet på at tro for godt om de »borgerlige« - fredløse og jagede, som de havde været endda efter enstemmig dansk lovgivning. Var de én gang blevet indfanget af dansk politi, havde de erfaring for udlevering til de tyske bøddler. Hvilke »borgerlige« tilsagn kunne de stole på? Skulle de derfor respektere ejendomsretten til skjulte sprængstoflagre og våben? Og her er vi kommet til et spørgsmål, som den gang havde grimme perspektiver. Man kunne frygte, at de forskellige grupper ville »hjælpe« hinanden med våbentransporter og »organisere« sig til at tage den part, der passede dem. Derfra til indbyrdes kamp var der ikke langt.

Det må straks tilføjes, at disse faresignaler opstod gennem fantasifulde advarsler mellem »velmenende« mennesker, og de kom ikke længere. I den personlige kontakt mellem kommunister »ude i arbejdet« og K.U.'r eller folk fra Dansk Samling eller andet sted opstod fra første færd den rette kammeratskabsfølelse og en gensidig tillid i den fælles front over for fjenden. På dette grundlag kunne Frihedsrådet bygge videre og skabe den sammensvejsede enhedsfront mod tyskerne under besættelsen. - Bagefter ser det hele så selvfølgelig og let ud; men at Danmarks Frihedsråd her fik ydet én af sine mest betydende indsatser, kan man hurtigt blive klar over bl.a. ved at studere modstandsbevægelsen i adskillige andre lande.

Blandt hærens og flådens officerer gjorde der sig forskellige strømninger gældende. Nogle ønskede snarest at få chance for via Sverige at komme i allieret tjeneste, andre ville gerne tage fat hjemme, medens andre igen holdt sig passive. For alle officerer gjaldt den samme fare for at blive deporteret til Tyskland, som ramte de norske officerer.

Det viste sig hurtigt, at det var meget få, der kunne regne med at komme over med de begrænsede lufttransportmuligheder, der dengang fandtes mellem Sverige og England. Englænderne havde nærmest lukket for tilgangen. Muligheden for at danne en militærstyrke

af danske flygtninge i Sverige dukkede op i efteråret 43 - og hertil blev visse officerer ligefrem udsendt med ordre fra general Gørtz. Andre af de ældre årgange fik ordre til at holde sig udenfor de aktives rækker samtidig med, at alle de tilbageblivende yngre officerer nu for alvor gik ind i arbejdet for at skabe en væbnet underjordisk organisation. Frihedsrådet var med i arbejdet fra begyndelsen og tog initiativet for at samle alle væbnede styrker under dansk kommando i samarbejde med de allierede.

Det var ganske særlig Frode Jakobsen, der med uopslidelig energi og jernvillie gik ind for opgaven. Frihedsrådet var dannet i protesten mod den scaveniuske samarbejdspolitik, og også efter 29. august kneb det med troen på, at de gamle partier på rigsdagen kunne enes om en virkelig kamppolitik, når chancerne for gennemførelse af en sejrrig strid og en værdifuld indsats på allieret side var til dtede. Hvis de »gamle politikere« skulle træffe afgørelsen, kunne man frygte, at de ville svigte, når kampordren skulle gives. Frode Jakobsen satte sig derfor allerede i november 1943 målet at: »Danmarks Frihedsråd har ledelsen af Danmarks kamp mod tyskerne til Danmarks konge frit kan vælge sin regering«. Et år efter blev denne formel nedskrevet og medunderskrevet af de militære chefer. I efteråret 1943 afgav Gørtz sit æresord på et lignende grundlag, og admiral Vedel sluttede sig beredvilligt til Frihedsrådet for flådens vedkommende. Den vidtgrenede opbygning hjemme tog sin begyndelse landet over, da Frihedsrådet i december 1943 besluttede oprettelsen af væbnede styrker. I januar nedsattes et M-udvalg. Det var baseret på rekruttering fra de illegale grupper med tilslutning af officererne. Frode Jakobsens initiativ havde banet vejen for denne tilslutning, men det var en given sag, at styrkerne også var blevet dannet, hvis officererne ikke ville have været med. M-udvalget bestod til en begyndelse af redaktør Stig Jensen (modtagerorganisationen for »varer« ad luftvejen), kaptajn Åge Højland Christensen, senere afløst af kaptajn Ahnfeldt Møllerup (hæren), orlogskaptajn Erik Rasmussen (flåden), Jørgen Staffelt (Dansk Samling), arbejdsmand Svend Wagner (det kommunistiske parti). Senere indtrådte også kaptajn Ole Geisler (Special Forces) og efter ca. 2 måneder også Mogens Fog (som repræsentant for Frihedsrådet).

Hen på sommeren opløstes M-udvalget, da organisationsrammerne og rekrutteringen i det væsentligste lå fast. - Det afløstes af en slags stab i kommandoudvalget. Det bestod af Frode Jakobsen og Mogens

Fog (som repræsentanter for Rådet; efter Fogs arrestation var Frode Jakobsen enerepræsentant og blev udnævnt til leder af udvalget), desuden kaptajn C. V. Hjalff (stabschef i hærens illegale organisation), kommandørkaptajn K. Lundsteen (stabschef i flådens illegale organisation), major Flemming Muus (Speciel Forces) og efter 19. september 1944 politiinspektør S. A. Holten (politiets illegale organisation). Som forbindelsesofficerer i distrikterne deltog Svend Wagner og Ahnfeldt-Møllerup i udvalgsarbejdet henholdsvis for København-Sjælland og Jylland-Fyn.

Hele dette arbejde skete i nøjeste kontakt og efter aftale med de allieredes hærledelse i London. I legationssekretær Turnbolls lejlighed i Stockholm fandt afgørende forhandlinger sted med Frode Jakobsen, oberstløjtnant E. Nordentoft og orlogskaptajn P. Mørch og Ebbe Munck fra dansk side og »Lillefar«, commander Hollingworth lige ankommet fra London, på den anden side. Fra U.S.A. George Brewer, fra England John Ray. Principper blev fastlagt og detaillert diskuteret, som senere blev godkendt af Frihedsrådet. Det blev fra dansk side fastholdt, at kommandoen var dansk, selv om man fuldt gav sig ind under Eisenhowers overkommando. Visse urdrer måtte dog af praktiske grunde udløses direkte i radioen i B.B.C. fra London; men man fandt frem til aftaler, der dækkede de danske ønsker. Ved en senere lejlighed blev det aftalt, at Frihedsrådet skulle udpege den danske øverstkommanderende, som de allieredes hovedkvarter derefter skulle godkende, til at træde i funktion, dog først når de ønskede det proklameret. - Det blev generalløjtnant E. Gørtz.

Der klages altid over, og der klagedes også stærkt under besættelsen over, at danskerne ikke kan tie stille, ikke kan være diskrete; - men det var dog et ganske godt stykke arbejde, der således blev gennemført, uden at det lykkedes tyskerne med alle deres magtmidler og deres skrupelløse anstrængelser at rive den danske militære organisation op eller at forhindre, at der tilførtes og fordeltes våben til over 40.000 mand. Trods dødsstraf for opbevaring af våben og på trods af, at det på et vist tidspunkt lykkedes Gestapo at fange hele den lokale København ledelse på 5 mand (ikke at forveksle med kommandoudvalget, der ledede arbejdet for hele landet med sæde i København), så stod den underjordiske hær af frihedskæmpere dog intakt, da befrielsen kom den 5. maj.

Frihedsrådet og de allierede.

Den lykkelige udgang af Danmarks frihedskamp var knyttet til de allieredes sejr over Tyskland, og det er derfor ganske logisk, at den vekselvirkning, der fødtes mellem udlandet og Danmark under besættelsen, var af den allerstørste betydning for modstandsbevægelsen. De handlinger i den rigtige retning, som blev foretaget af fremtrædende danske, de udtalelser de fremsatte og i forreste linie vore søfolks deltagelse i kampen påvirkede de pågældende landes opfattelse af Danmark. Den stilling, disse lande derefter indtog, spillede tilbage på hjemmefronten gennem radioen og opmuntrede til ikke at tabe modet overfor tyskerne. De første historier om modstand fandt derefter vejen ud i verdenspressen og kom tilbage gennem radioen - således opstod vekselvirkningen.

Enhver dansker i de allierede lande havde sin rolle på godt og ondt i dette spil. Tusinder gjorde deres uselviske gode indsats, her skal kun nævnes enkelte navne.

Andet steds i dette værk berettes om den danske minister i Washington Henrik Kauffmann, der støttet af landsretssagfører senere legationsråd Bang Jensen og de danske generalkonsuler straks ved overfaldet på Danmark erklærede sig som fri danskere, medens den normale legationsråd ikke turde følge ham og lod sig kalde hjem. Kauffmanns behjertede og kloge handling fik selvsagt enorm betydning for Danmark.

Minister Fensmark i Teheran erklærede sig ligesom flere andre diplomater fri samtidig. Fensmarks position fik en gunstig betydning i forholdet til Sovjetunionen senere, da Teheran blev et vigtigt center for diplomatisk forbindelse parallelt med Stockholm. Russerne havde her fra et tidligt tidspunkt haft den rette danske tndstilling for øje. Betydningen havde været endnu større, hvis forbindelsen med den voksende modstand hjemme havde været i orden; som forbindelsespunkt i så henseende kom Stockholm til at virke fremfor Teheran.

Fra de tidligste besættelsesdage var det her Ebbe Munck, som effektivt og dygtigt knyttede forbindelse fra København til London i et langt tidsrum før 29. august, hvor den danske gesandt i Stockholm ikke indlod sig på det mindste i retning af forbindelse med den engelske gesandt. Derimod tog legationsråd Torp-Pedersen den personlige risiko, der lå i at hjælpe Ebbe Munck i hans arbejde. »Skipperen«, det

navn som dækkede Ebbe Muncks, blev også en berettiget symbolsk betegnelse. Han fik sin skude bragt i de allieredes sejrrige havn, efter at have gjort sit land mange og gode tjenester.

Til London ankom Christmas Møller i maj 1942, et halvt år efter at den danske minister Eduard Reventlow efter lang tøven havde benyttet Antikomintern-Pagten til at erklære sig fri. - Og dette, at Danmarks tidligere handelsminister, fortrængt af tyskerne, pludselig dukkede op i England efter en eventyrlig rejse, vakte opsigt i hele verden. Ikke alene ved denne handling, men ved sit fortsatte virke i London gjorde Christmas Møller sit land store tjenester.

Hermed er berørt nogle fremtrædende træk af Danmarks forbindelse med de allierede forud for Frihedsrådets eksistens, de samme persons rolle blev ikke mindre efterhånden som Frihedsrådet fik autoritet.

Det arbejde, som kunne gøres af danske udadtil, lå således i de bedste hænder, og allerede fra december 1943 blev Ebbe Munck direkte repræsentant for rådet i Stockholm. Tilbage var Sovjetunionen, hvortil forbindelsen fra Danmark havde været helt afbrudt siden juli 1941. Minister Fensmark havde med et vist held knyttet en forbindelse, som beredte vejen. Forhenværende minister P. Skov rejste illegalt til Sverige fra København i efteråret 1943 for at søge til Moskva gennem forhandlinger med Sovjetlegationen i Stockholm. Både Christmas Møller og Henrik Kauffmann havde søgt at nærme sig Russerne. Men vanskeligheden for at få det kæmpende Danmark anerkendt af Sovjetunionen lå overalt i den rent formelle mangel på en eksponent, som godkendelsen kunne støttes på. Det var ikke nok med danske ude, som dog når alt kom til alt kunne betegnes som emigranter; russerne måtte være sikker på forankringen i det danske folk.

Løsningen fremskaffedes ved at Frode Jakobsen og Arne Sørensen i foråret 1944 dukkede op i Stockholm og sammen med Erling Foss fik kontakt med Semonov fra legationen under ambassadør Madame Kollontay's ledelse og herigennem fra Moskva fik anerkendelse for at sende en repræsentant for »det kæmpende Danmark« til Sovjetunionen. Han skulle udpeges af Frihedsrådet. Herom udsendte Sovjetunionen og Danmarks Frihedsråd senere et fælles communiqué, da den udpegede mand, biblioteksdirektør Th. Døssing i juli 1944 vel var passeret Stockholm på vej til Rusland via London, Teheran. Russerne ønskede, at Th. Døssing skulle betegnes som minister med en sådant diploma-

tiske Rettigheder.

Hermed var et vigtigt skridt taget, som medvirkede til, at Danmark umiddelbart efter befrielsen blev anerkendt som allieret.

I det sidste år af besættelsen fandt der et fortsat samarbejde sted mellem danske ude for at placere Danmark bedst muligt. Der fandt sammenkomster sted i London, Washington og Stockholm, hvor Frihedsrådets Stockholms repræsentant, dets minister i Moskva og dets udenrigske medlem var med. Der arbejdedes på bevæbningen af Danmarks undergrundshær, dennes og den frivillige Sverige brigades tilknytning til de allieredes hær under Eisenhowers kommando, samt i det hele taget, også gennem nyhedsformidlingen, på at give Danmarks ansigt udadtil det rette præg.

Gestapos jagt på medlemmerne.

Fra begyndelsen var der enighed indenfor rådet om strængt at bevare anonymiteten. Man var klar over, at det på en vis måde ville stimulere autoriteten at være anonym, men først og fremmest gjaldt det dog om ikke at give Gestapo nøglerne til organisationen. Jo færre, der vidste, hvem der var medlem, jo færre kunne bringes til at røbe noget.

Snart begyndte rygterne selvfølgelig at gå om, hvem der var medlemmer! Det var interessant at gætte - og nogle gætterier var så nærliggende, at de dækkede hinanden. Det var særlig Mogens Fog's navn, der fra mange sider blev gættet på, han var kendt fra de illegale breve, han udsendte, da han »gik under jorden«. Allerede inden rådets dannelse blev der gjort et forsøg på at give ham et alibi. Han talte til Gerløv mødet i august 1943 fra B.B.C. i London, men der indtraf forskellige uheld med den plade, han indtalte i selve Radiohuset for næsen af tyskerne. Den første gik i stykker på vejen, og da den næste kom frem, blev den serveret således, at det var klart, at det var en plade og ikke Mogens Fog selv.

Andre rigtige navne kom ikke frem i første omgang; men det fortæltes f.eks. i november 1943, at en tilfældig mand på arbejdspladsen hos Burmeister & Wain havde sagt, at ingeniør Foss var medlem!

Erling Foss

Der var derfor mere end en forslidt frase, at »det var med bange hjerte i livet«, at Erling Foss den 12. december 1943 blev bragt til Dagmarhus

af tre Gestapo mænd i en af de små grå biler. Hans hænder var bundet sammen med eget halstørklæde. Det var en søndag. Natten før havde tyskerne opsnappet en fiskerbåd, der skulle hente flygtninge på Stevns og samtidig bragte en postsæk fra Sverige. Ole Bjørn Kraft havde fået meddelelse om dette og stillede søndag eftermiddag hos Foss for at advare. Hvis postsækken var taget (der var ordre til altid at have jern i den og straks kaste den udenbords ved angreb) ville den indeholde et brev fra »Skipperen« (Ebbe Munck) til »Videnskabsmanden« (Erling Foss) med forslag om en jagttur (møde) hos »E. Tes« (Godsejer Edvard Tesdorf, Gjorslev) med »Ole B. K.« og »Husmanden« (Per Federspiel, der sørgede for penge til faldskærmsfolkene). Foss mente, at postsækken sikkert ikke var taget og blev hjemme, men der havde ikke været jern i sækken, og Gestapo kom allerede kl. 21.

Det lykkedes Foss under forhørene at henlede opmærksomheden på en stedsøn, der som flygtning opholdt sig i Sverige. Foss nægtede pure at kende noget til det brev, han havde fået og en seddel, som han ikke havde fået fjernet fra sin tegnebog med halv engelsk og halv dansk tekst også indeholdende dæknavnet »Husmanden«, og tyskerne fik senere »selv« den tanke, at stedsønnen måtte have benyttet sig af faderens legale gennemrejse til Stockholm 3 dage tidligere til at bruge hans tegnebog til forsendelse og hans adresse til afhentningssted. Så mærkeligt det lyder, så slap Foss fri! Flere kræfter intervenserede takket være den utrættelige hustru: 1) Politiets særlige anliggender forklarede Gestapo, at de havde fået fat i en helt forkert mand. 2) Fra Sadolin & Holmblad kom der meddelelse, at Foss ikke kunne undværes til vigtige forhandlinger for industrien, og 3) Højesteretssagfører Leif Gamborg fortalte til kriminalretten i Abteilung 3, at »alle i København fik de illegale breve fra Sverige«.

Gestapos trusler fra arrestationsdagen om »at de havde midler til at få Æn til at tale«, blev nu afløst af kriminalretens spørgsmål til Foss - hvis man slap ham fri - om han så i en lignende situation ville behandle tyskerne på samme måde? Endvidere fulgte der forsikringer med ved løsladelsen fra Vestre Fængsel Lille Juleaftensdag om »at det ikke var svaghed hos det tyske politi, men humanitet«, at man slap ham løs.

Humaniteten var dog ikke større, end at Erling Foss blev sat på clearingmordlisten, og den danske nazist, Gestapo løjtnant O. Arno Hammeken, med en maskinpistol under frakken blev anbragt uden for hans

villa for at skyde ham den 2. februar. Hammeken blev afsløret af en forbipasserende bekendt, som advarede, og familien Foss »gik under jorden«, d.v.s. gemte sig i en villa i Charlottenlund. Et par dage efter havde Gestapo fundet ham, hvilket blev røbet, ved at huset blev skygget på en klodset måde. Et nyt og mere sikkert sted blev fundet. Karakteristisk for tiden foretog kriminalpolitiet familietransporten. Foss var nu blevet for udsat. Allerede efter den første fængsling måtte han holde sig borte fra selve Frihedsrådets møder, men der var enighed om, at han skulle fortsætte virksomheden i udlandet.

Åge Schoch

Det gik nu godt det næste halve år for Frihedsrådets medlemmer. Den stadige flytning af selve rådets møder gjorde, at Gestapo aldrig kunne slå ned på rådet som helhed. Men alle forsigtighedsregler til trods kunne det ikke undgås, at de enkelte af rådets medlemmer nødvendigvis måtte have personlige sammentræf med de mange forskellige grupper og organisationer, som de arbejdede med. Det var stærkt begrænset, hvor meget man kunne ændre på opholds- og mødesteder og ikke let stadig at finde nye og sikre. - Og til slut gik det galt for Schoch 1. september 1944.

Problemet om »at gå under jorden« var ikke fri for at være kompliceret for flere af Frihedsrådets medlemmer. Så længe f.eks. Ole Chievitz og Åge Schoch tilsyneladende passede deres normale arbejde, henledte de ikke opmærksomheden på sig, hvortil kom den betydning det havde for det praktiske arbejde, at de var relativt lette at få forbindelse med. Var et medlem først gået under jorden, måtte der indskydes kontaktpersoner, som ikke vidste hvor rådsmedlemmet var, medens dette omvendt selv sørgede for at sætte sig i forbindelse med kontaktpersonen med regelmæssige mellemrum, hvilket betød, at det krævede tid at etablere en forbindelse. På den anden side var ikke alene den personlige risiko stor, men den, der blev fanget, udsatte alle de andre for fare.

Det er ganske interessant at følge en personlig modig mand som Schoch og se, hvorledes Gestapos jagt tvang ham til modvillig at gå under jorden.

Den første fejl, Schoch begik, var i foråret 1943, da han i eget navn lejede en lejlighed for 3 måneder i Rahbeks Allé af en dame som var

midlertidig fraværende. Forklaringen på, hvorfor han havde lejet lejligheden, havde han en plausibel redegørelse for i forbindelse med en ingeniør i Århus. Lejligheden blev brugt til faldskærmsfolk ankommet fra England. Et år efter blev de fanget.

Inden dette skete, var Åge Schoch udsat for et clearingmordattentat i fortsættelse af forsøg af lignende karakter mod konservative politikere. Den 24. januar 1944 kom han kørende i taxi til sit hjem. Idet han stod ud, kom en lille grå bil kørende i fuld fart og standsede med hvinende bremses på den anden side af gaden. Schoch fik travlt med at komme ind ad sin port. Et stærkt søgelys rettedes efter ham. Han sprang op af trappen og nåede et stykke op, inden forfølgerne kom ind gennem gadeport. På tredje sal, hvor han hørte hjemme, kimedede han på, og til hans store lettelse lukkedes der straks op, og han begyndte at tale. Forfølgerne var da nået til anden sal, men ved at høre stemmer opgav attentatmanden - og gik ned igen. Denne episode skærpede Schochs forsigtighed; men han blev i hjemmet og passede sit lille kontor i Dansk Reklameforening i Krystalgade - et udmærket kontaktsted.

Henimod marts havde en af de fangne faldskærmsfolk opgivet adressen på lejligheden i Rahbeks Allé. I begyndelsen af marts hentede bevæbnede tyske soldater indehaversken af lejligheden i Rahbeks Allé til forhør. Hun kendte ikke noget til, hvad der skulle være foregået i hendes lejlighed, men kunne naturligvis ikke nægte, at den året før havde været lejet ud til Schoch. Hun fik lov at gå hjem til sine børn mod løfte om ikke at sige noget til redaktør Schoch. Ikke så snart var hun sluppet, før hun begav sig hen til antikvarboghandler Kaaber med advarsel. Han ringede straks til Dansk Reklameforening og gav sit navn, således at der lå besked til Schoch, da han ringede til kontoret, inden han gik til sit hjem. Derefter straks telefonisk advarsel hjemover og fru Schoch, der var klar til flugt, skyndte sig ned ad bagtrappen. Der stod allerede bevæbnede mænd foran hovedindgangen.

Om natten blev der razzia i huset - men fuglen med mage var fløjet.

Schoch havde forberedt retraiten og havde sikret sig lejlighed andet sted: Sønder Fasanvej 39. Endnu kunne han bruge sit kontor til enkelte forsigtige besøg og opringninger, men det varede ikke længe.

En mand kom på kontoret og angav at komme med brev fra den ingeniør i Århus, som Schoch havde villet bruge til forklaring om lejligheden i Rahbeks Allé. Åge Schoch's brev skulle overbringes person-

ligt. Sekretær, frk. Edouard var en behjertet dame, og heller ikke under mandens næste besøg indlod hun sig på, som han forlangte, at træffe aftale for et møde med Schoch, men endte med at vende sig mod den til slut påtrængende herre: »De er vist en illegal person, De må hellere gå med det samme. Hr. Schoch vil bestemt ikke have noget med illegale personer at gøre« - og hun viste ham døren.

Så slog nazisterne over til en anden fremgangsmåde. Gestapos folk stillede og hentede hende til forhør. Hun blev herunder nødt til at indrømme, at redaktør Schoch - som hun jo stadig ikke »anede« noget ufordelagtigt om - ringede hver dag kl. 11, og at de aftalte på hvilken café, de skulle træffes. Nu regnede tyskerne åbenbart, at frk. Edouards udeblivelse ville blive signaleret, og de valgte derfor at aftvinge hende et løfte om ikke at sige noget og blot den næste dag kl. 11 lade som ingen ting og aftale mødet i telefonen og gå til det aftalte sted. - En gang ude af Dagmarhus tog frk. Edouard sporenstrengs med toget til Hillerød og gik i dækning og fik udsendt de fornødne advarsler.

Nu var også Schoch for alvor tvunget »under jorden«. Kontaktstedet i Krystalgade måtte opgives. Den nærliggende Kaabers Boghandel kunne derimod fortsat bruges til krigens slutning.

Men til slut gik det alligevel galt for Schoch. Han havde længe været chef for fordelingen af den engelske propaganda i Danmark, der blev sendt hertil både på dansk til fordeling og til de tyske soldater på tysk. Fra London havde man endda sendt en særlig faldskærmsmand Herrschend over til assistance. Herrschend havde heldigvis ikke større tilknytning til den rigtige faldskærmsorganisation med våben og sprængstoffer. Schoch havde fra begyndelsen gennem redaktør Stig Jensen haft forbindelse med denne. En enkelt gang i september 1943 havde han været med ved våbenmodtagning ved Skjoldnæsholm sammen med bl.a. Christoffersen (som senere blev henrettet) og hans kone, som undslap, da hun kom hjem til den besatte lejlighed. Herrschend blev taget og viste sig ikke at være af nogen holdbar støbning, han afleverede sin viden til Gestapo - og det endda meget hurtigt. Samme aften han blev taget - den 1. september 1944 - stillede det tyske Sicherheitspolizei med stor opbud ved Schochs lejlighed og opholdssted, som han havde været uforsigtig nok til at vise Herrschend.

Klokken var 2,30 om morgenen. Schoch lukkede ikke op, men telefonerede til det danske politi, som kom til stede, de kunne intet gøre.

Schoch overvejede et spring fra altanen, men opgav det. Det havde heller ikke hjulpet ham noget. Der lå også tyskerne parat på plænen med skydevåben klar. Seks tyskere trængte ind og slæbte ham ned på næste afsats, hvor fire andre stod med Herrschend, der straks bekræftede, at det var Schoch, de havde fanget. Schoch's falske identitet var altså ikke noget værd. Endnu seks mand stod nedenfor foruden folkene på plænen.

Lejligheden blev tømt for et ret stort lager af propagandaskrifter og breve, som faktisk kom Schoch til megen nytte under forhørene.

Schoch blev straks ført til Shellhuset, hvor han blev anklaget for at være medlem af Frihedsrådet. Han nægtede og blev omgående slået i ansigtet, til blodet flød ud af munden. Derefter blev han slæbt ind i et værelse ved siden af med hænderne lænket på ryggen, og blev pryglet med gummiknippel af en mand, som det viste sig senere blev kaldt »Tæve-Hansen« (Birkedal-Hansen).

Under stadige forhør i Shellhuset efter transport frem og tilbage fra Vestre Fængsel (hvor han en uge havde håndjern på - hænderne på ryggen om dagen, foran om natten), ville Schoch intet indrømme udover hvad der direkte stod i forbindelse med Herrschend og propagandaskrifterne. Schoch vedgik, at han tog sig af dette stof og fordelte det, men ellers havde han intet at gøre med noget. To andre fangne faldskærmsfolk blev han konfronteret med, den ene bekræftede at kende Schoch, medens den anden kaldet »Lille Peter« (Lock Lindblad) var standhaftig og røbede intet. Ligeså Schoch. Tyskerne sagde selv, at de havde fået en hård nød at knække.

Til held for Schoch blev han ligesom Fog overladt til en tysker ved navn Schweitzer i den politiske afdeling, som var modstander af tortur, og de senere forhør blev gennemførte på en menneskelig måde. En lykke var også den jalousi, der herskede mellem de forskellige afdelinger på de forskellige etager. Schweitzer i den politiske på 5. sal ville ikke fremlægge sine observationer eller sine oplysninger på tredje sal, hvor de havde med bekæmpelse af sprængstof sabotagen og våben at gøre; ellers var Schoch uvægerlig blevet afsløret.

Nu gik tiden igennem uger med gennemgang af propagandamateriale og breve. Der var rig lejlighed til at diskutere og forklare - og at skyde skylden over på de danske i udlandet.

Et enkelt fund blev af stor betydning, det var en skrivelse fra poli-

tiske kredse, som stærkt fordømte Frihedsrådets holdning under og efter folkestrejken i København. Tyskerne var i forhørene ivrige efter at finde en forbindelse til politikerne, og her kunne Schoch gang på gang pege på, at sådan var de blevet underkendte og lyst i band af politikerne, der ikke ville have noget med Frihedsrådet og dets folk at gøre. Senere lykkedes det Schoch at veksle nogle ord med den arresterede folketingsmand Poul Sørensen ved en given lejlighed, og her fik de bekræftet det fælles forsvar, som holdt resten af politikerne ude af Gestapos arrestation. I timevis pressede tyskerne Schoch på dette punkt, men han fastholdt sin linie.

Først efter godt 1½ måned ca. 20. oktober indrømmede han, at han var medlem af Frihedsrådet, da oplysninger fra arrestationen den 14. oktober på Gl. Kongevej gjorde det håbløst at blive ved at nægte; men han fastholdt stadig, at han kun havde haft med propagandaen at gøre.

Den store dag kom, da R.A.F.s bomber ramte Shellhuset. Schoch gav sig rent mekanisk til at samle sin tobak sammen. Men pludselig lugtede han brand, og med et jog frygten igennem ham. Han ræsonnerede derefter ganske klart, at det jo egentlig var meningsløst at samle sin tobak sammen, når han alligevel skulle dø. Den behjertede overbetjent Lys-Hansen, der havde slået sin dør i stykker og frataget den af rædsel lamslåede tyske fængselsvogter nøglerne, fandt dog Schoch ganske rolig i færd med at fylde lommerne med tobak. - Det er svært at få et klart billede af, hvorledes de danske undslap, det er ligesom de fleste fangers erindring er lammet på en række punkter. Men det ser ud til, at de fleste af danskerne i samlet klump søgte ned ad køkkentrappen, medens Fog og en anden først gik et stykke ned ad hovedtrappen og derpå ud gennem kontorerne længere nede. Schoch kom i alt fald ned i gården ud mod Ingeniørhuset og derfra videre ud på gaden. Han tog mål af gaden for at se, hvor han kunne søge dækning, når tyskerne begyndte at åbne ilden på ham, hvad han ventede hvert øjeblik. tyskerne var og blev dog som blæst væk, og han trådte ud på gaden alene. Da kom Mogens Fog hen til ham og trak ham i ærmet, idet han sagde: »Jeg vil følges med Dem, for De kan skaffe cigarer!« - Og således vandrede de to medlemmer af Danmarks Frihedsråd på en mirakuløs måde ud i friheden.

Mogens Fog

Den 14. oktober 1944 holdt redaktionen for »De Frie Danske« møde i en lejlighed på Gl. Kongevej. Som politisk medarbejder ved dette illegale blad havde Schoch i sin tid afløst Foss, og nu havde Fog overtaget hvervet efter Schoch. Det skulle blive et skæbnesvangert møde! - Man havde allerede begyndt at tale om, at stedet »var varmt«, at det havde været mødested for længe, og det ville være mere sikkert at prøve et nyt sted. Fog begik tilmed den fejl at glemme at se efter, om det aftalte tegn var ved døren, som betød, at vejen var fri. Til hans undskyldning gælder, at han 10 minutter før havde ringet op og været 100 pct. sikker på, at det var den rigtige stemme, der svarede i telefonen. Han gik raskt op ad trappen og ringede på døren med det aftalte signal; den gik op, og Fog befandt sig for enden af et revolverløb. Manden med revolveren viste sig senere at være O. Arno Hammeken. Fog blev kommanderet op ad væggen med hænderne i vejret, nogen tid efter fik han lov til at opgive denne ubehagelige stilling, men skulle til gengæld lægge sig på gulvet. Det ringede igen - Hammeken lukkede op - en mand sprang ned ad trappen. Han blev skudt og døde på stedet. Det var Kaj Holbech, redaktør af De Frie Danske. Fog blev tilkaldt som læge og søgte stadig en vej til flugt. En overgang blev han ladet tilbage i lejligheden og skulle til at redde sig ned ad køkkentrappen, men det lykkedes ikke. I denne lejlighed blev foruden værtinden også restauratør Mikkelsen (medredaktør af De Frie Danske) og Børge Outze fra Information fanget.

Bragt til Shellhuset forsøgte Fog først at fastholde sit dæknavn, men blev straks præsenteret for den kendsgerning, at tyskerne havde hans navn og vidste, han var medlem af Frihedsrådet. Han forandrede sin taktik. Han nægtede selv at angive noget, men erklærede sig villig til at bekræfte eller afkræfte de oplysninger, som Gestapo allerede måtte ligge inde med, og som de ville forelægge ham. Han fastholdt konsekvent dette standpunkt og bekræftede, hvad der passede ham, og hvad han skønnede, tyskerne selv var klare over, var rigtigt. Han blev forhørt natten igennem og blev pisket i 3 timer med et tyndt spanskrør, der hver 15. minut faldt på nøjagtig samme sted, uden at tyskerne fik mere ud af ham af den grund. Siden blev han ikke underkastet tortur. Han hævdede, uden at vide det, det samme standpunkt som Schoch, at Frihedsrådet var en ideologisk propagandacentral, som ikke havde noget at gøre med militærgrupper eller med at give ordre til sabotage.

Når han ikke var i forhør, blev han anbragt i enecelle i Vestre Fængsel.

Gestapochefen Hoffmann anklagede ham en dag for at have været moralsk ansvarlig for al sabotage og for alle mordene på tyske soldater. Fog svarede hertil, at det var rigtigt, at han havde et vist medansvar, men kun for den sabotage, der var mening i på grund af krigssituationen og kun for de stikkerlikvideringer, der var nødvendige, medens han havde taget afstand fra bagholdsoverfald på tyske soldater og officerer. I øvrigt snakkede Fog meget og holdt lange foredrag for tyskerne, så det forlød hurtigt, at Hoffmann havde betegnet ham som en »Wirrkopf«. Endvidere kom det ud, at han efter tre måneder fik den begrænsede besøgstilladelse samt lov til at ryge og læse.

2 timer før han blev arresteret, havde han af en mellemmand netop hørt, at en dansk fængselsbetjent Kaj Hansen havde fået forbindelse med de danske fanger på den tyske afdeling i Vestre Fængsel. Kaj Hansen kravlede ind over det øverste loft fra den danske afdeling og brugte luftkanalerne til at hejse meddelelser op og ned. Fog interesserede sig derfor meget for disse kanaler under sit ophold i Vestre Fængsel. Og efter tre uger synes han en dag at høre en stemme i kanalen, og ganske rigtig, han fik forbindelse. Den første seddel, der blev hejst op fra Fogs celle, var en besked fra ham om, at Gestapo kendte alle Frihedsrådets medlemmer med signalement undtagen den sidst tilkomne. Dette blev læst forkert i retning af, at man også kendte den sidste, nemlig biskop Ølgård, som havde efterfulgt Schoch. Biskoppen holdt sig derefter borte fra rådets møder.

Under forhørene hos Hoffmann forelagde man Fog navne og beskrivelse af rådets medlemmer: Kommunisten »Nielsen«, ja, det var rigtigt nok, men han vidste bestemt ikke hans rigtige navn. Nej, han troede ikke, at det var formanden for Kommunistpartiet Alfred Jensen. Han havde hørt, det skulle være en hel anden type. »Arne Sørensen«, jo, det var rigtigt. »Frode Jakobsen« - ja, men så lille, som man ville gøre ham til, det var han nu ikke. »Erling Foss« - ja, han sad i Stockholm, det var muligt, han havde med det militære at gøre. Hvortil Hoffmann bemærkede: »Og tænk, ham har vi haft og ladet gå!!«. Fog skønnede, at han ikke skadede de pågældende ved at indrømme dette, men derimod regnede han med, at Ole Chievitz var meget kendt og let genkendelig, og nægtede bestemt, at han var med i rådet. Han vidste, at Schoch havde nægtet i fængslet at være medlem, og Fog sagde derfor

også, at Schoch ikke var medlem.

Fog fik kun to meddelelser ud gennem luftkanalen, før han blev ført til Shellhuset og anbragt dér, oppe under taget.

Befrielsesdagen kom. Vi har hørt, hvorledes han traf Schoch på for-tovet foran Ingeniørhuset. Hos en nærboende læge fik de »en adresse«, og tog af sted med sporvognen. Her var stor opstandelse, og dagens begivenheder blev ivrigt drøftet blandt passagererne, som beklagede de stakkels patrioter, som var blevet dræbt under taget. Fog og Schoch blandede sig i samtalen og spurgte deltagende, hvem der havde siddet deroppe. Navne som admiral Hammerich blev nævnt, og de to undkomne havde ikke større vanskelighed ved at se deltagende ud og lade være med at smile over den uvilkårlige følelse af en lille skuffelse over, at deres egne navne ikke blev nævnt.

Fra den 21. marts var således alle Frihedsrådets medlemmer intakte. Det var ikke lykkedes Gestapo at uskadelliggøre nogle af dem. Og denne situation forblev uforandret indtil 5. maj, da rollerne blev byttet om.

Frode Jakobsen

Frode Jakobsen var en meget systematisk og konsekvent natur, som i sit arbejde traf alle de forsigtighedsforanstaltninger, som kunne bevirke, at Gestapo ikke fik chance for at gribe ind. Han selv havde ikke ventet at kunne klare sig så længe og var fuldt forberedt på, at en dag gik det galt. Da han begyndte sit arbejde i 1941 på at bygge »Ringene«, gjorde han det med den forventning, at han kun kunne klare sig fri et par måneder i dette arbejde. Det lykkedes dog aldrig tyskerne at finde veje, der førte til ham, kun ved rene tilfældige sammentræf var det ved at gå galt.

Første gang var helt tilbage i 1942 før Frihedsrådets tid, da han arbejdede på at udbygge Ringene ude i landet. Han havde med sig en mappe fuld af compromitterende skrifter og heriblandt endda enkelte på tysk. Ved et besøg på Skagen tog han sig en ensom spadseretur et sted på stranden, som han havde fået angivet var frit. Det modsatte var tilfældet, området var forbudt, og tyskerne anholdt Frode Jakobsen. Han var klar over, at han var færdig, så snart tyskerne fik set i hans mappe, og han forsøgte at vinde tid i håb om en udvej.

»Hvad han gjorde der?« Han studerede fuglelivet, hvad sandt var, og han var ornitolog. Dette bragte ham i kontakt med en tysk Oberfeld-

webel, som også var ornitolog, og der var ikke ende på, hvad Frode Jakobsen havde set af sjældne fuglearter og på de detaljer, han kunne fremsætte under de påfølgende videnskabelige drøftelser. Den tyske officer blev fuldstændig vundet; men han havde kun fangen i midlertidig varetægt, der skulle ankomme en anden højerestående officer for at overtage ham og foretage forhør og visitation. Det tog lang tid før denne ankom, og Frode Jakobsen begyndte at beklage sig over, at han blev forsinket, så han ikke kunne nå toget, »hvad der var af den allerstørste betydning for ham«. Til sidst fik Frode Jakobsen den fugleinteresserede officer overtalt til pr. telefon at bede om tilladelse til selv at foretage forhøret. Han fik nej i første omgang, men atter klagede Frode Jakobsen sin nød. Og til sidst lykkedes det, og han hørte officeren forklare i telefonen, at det var »ein ganz harmloser Mensch, ein Kollega von mir«. Da »forhøret« nåede til mappen, og tyskeren ville til at se indholdet, blev Frode Jakobsens ansigtsudtryk en stor smertelig skuffelse over, at den foregående venskabelige ornitologiske diskussion ikke havde bragt dem nærmere sammen, end at der nu skulle rodes i hans papirer, og med et »Wenn sie müssen« rakte han surt mappen frem med sit mest bebrejdende blik. Tyskerens hjerte smeltede nu helt, og papirerne fik lov at blive usete i mappen. Han standsede oven i købet en militær lastbil og kørte selv med for at være sikker på, at Frode Jakobsen nåede toget. Denne kvitterede ved at fremsende titlen på en svensk bog om fugleæg som aftalt under drøftelsen af fuglelivet på Skagen.

I marts 1945 havde »dr. Knudsen« (Frode Jakobsen) også på et vist tidspunkt gjort op, at nu var slaget for hans personlige vedkommende tabt. Han havde indrettet sig i en lejlighed i Lipkesgade 25 og var netop kommet ind af døren fra et møde i Frihedsrådet, da han kunne høre, at tyskerne havde taget fat på en razzia af hele huset. Mappen var atter fuld af papirer! Man kan synes, at dette var forkert, men den risiko måtte tages, det var nødvendigt at have papirerne ved hånden til mødet, og have dem samlet på et sted: i mappen - uden om det kunne man ikke komme. Ellers gik det ud over arbejdets effektivitet. Frode Jakobsen var ganske rolig, han havde længe ventet, at dette øjeblik skulle komme. Der var endnu tid til at gøre et sidste forsøg på at tage papirerne ud af mappen og gemme dem, så tyskerne ikke fandt dem. Valget faldt på nogle skotøjsæsker, anbragt oven på et skab i køkkenet - og tyskerne myldrede ind, forlangte de personlige papirer og

ledte overalt efter skjulte ting. Papirerne lød naturligvis på et falsk navn: Jens Bæk. Tyskerne indledte som sædvanlig i brøsig tone med at sige, at papirerne var falske, men da det ingen virkning havde, lod de påstanden ligge. Skabet blev undersøgt, og tyskerne så godt efter alle vegne, men ikke i skotøjsæsken. Frode Jacobsen siger selv, at han blot »grinede fjollet« hele tiden, så nazisterne må have fået det indtryk, at han var ganske ufarlig. - Man kan uden at gå andre for nær driste sig til at påstå, at han på dette tidspunkt endda var den mest betydende enkeltperson i arbejdet i modstandsbevægelsen.

Børge Houmann

Den mystiske kommunistredaktør »Nielsen« kendte få kun det rigtige navn på i den tid, han var medlem af Frihedsrådet. Han havde forud været stærkt efterstræbt af det danske politi særlig i en vis periode efter vedtagelsen af loven mod kommunisterne. Det tyske sikkerheds-politi lagde stærkt vægt på, at de ledende danske kommunister skulle uskadeliggøres, og de arbejdede selv med. I øvrigt var aftalen den, at når en arrestation skulle gennemføres og tyskerne havde sagen i orden, skulle de tilkalde det danske politi i telefonen på et bestemt palænummer. De danske betjente ville da rykke ud og give arrestationen det danske lovlige dkær. Æn gang indfanget, skulle kommunistføreren udleveres til tyskerne. Dette samarbejde mellem tysk og dansk politi var en overgang meget effektivt og farligt for de efterstræbte. Omkring nytår 1942-43 havde Børge Houmann afleveret sin frakke hos skrædermester Niels Larsen på Nørrebrogade for at få den vendt, og nogen tid efter kom han for at hente den. Børge Houmann svarede da ikke længere helt til sit gamle signalement, han havde bl.a. fået overskæg. Da han nærmer sig indgangen får han øje på en mand, der nærmest så ud til at stå på vagt, og som kikkede undersøgende på ham. Houmann går derfor forbi døren og krydser tilbage, men får kun bestyrket sin opfattelse af den mærkelige mand. Houmann går til en kioskelefon og ringer skræderen op. »Er min overfrakke færdig?« »Ja.« »Kan jeg komme at hente den?« »Det må du selv om!« svarede skræderen. »Jamen, kan jeg da ikke komme, er den da ikke færdig?« Samme svar: »Det må du selv om!« - Houmann synes det er et højst mærkeligt svar, og tænker alligevel på at gå op ad bagtrappen. Men dér er den mystiske vagtmand igen, som følger ham, og Houmann anser det for klogest at forsvinde.

Kort tid efter får partiet kontakt med ham og fortæller, at de selv havde anbragt en vagt, der passede indgangen dag og nat, for at advare Houmann; men vagten var ikke sikker på at have genkendt ham. Oppe hos skræderen sad nemlig en tysk politimand, der forstod dansk og overvågede alle telefonsamtaler. At tyskerne var udholdende og havde fået et sikkert vink om, at Houmann nok skulle komme for at hente sin frakke, fremgår af, at de udstrakte deres nærværelse hos skræderen i seks uger, så gav de op, og skrædermester Niels Larsen kunne da sige lige så uskyldigt til dem »at det måtte de selv om«.

»Nielsen« var måske den allermest omhyggelige af Frihedsrådets medlemmer. Når han tog sin »arkitekt« mappe frem til et møde i rådet, var den fuld af blåtryk af tegninger, og først ind mellem de sammenfoldede blåtryk lå de breve eller artikler som arbejdet medførte. En anden metode, som på et vist tidspunkt var meget brugt også af andre, var at lægge de illegale blade og andet ind i en konvolut adresseret Politigården, omhyggeligt lukket og frankeret med frimærke. Hvis man tilfældigvis blev standset, havde man fundet disse mystiske papirer på en trappegang, og havde bestemt at sende dem til politiet.

Da det danske politi blev fjernet den 19. september 1944 kunne denne metode ikke bruges, men i stedet for at have papirerne liggende åbent og frit i mappen brugte »Nielsen« den lille sikkerhedsforanstaltning, at lave flere pakker af brunt papir lukket med klisterbånd af papir, så de frembød et uskyldigt udseende.

En torsdag først i december 1944 kom »Nielsen« med S-toget til Frederiksberg Station, hvor han havde mødested med landsretssagfører Niels Andersen, som skulle overtage og viderebesørge hele posten med alle brevene til samtlige lokalkomiteer. I stedet for at finde Niels Andersen løb »Nielsen« lige ind i en razzia. Tyske soldater i uniform fangede alle de ankomne til jernbanestationen ind og bragte dem til Frederiksberg Politistation. »Nielsen« vidste at en forhenværende dansk trafikassistent, som kendte ham godt, huserede netop på denne politistation, og han havde det ikke helt godt på vejen derhen med mappen med alle brevene under armen. Trafikassistenten viste sig dog ikke, og »Nielsen« havde naturligvis ikke svært ved at svare på de sædvanlige spørgsmål om »Hvorfra han kom?«, »Hvad han skulle?« o.s.v. - Mappen åbnede soldaten og tømte den med et raskt tag, så aviser, pibe, tobak og - flere brune tilklistrede pakker væltede ud på bor-

det. »Hvad det var?« - »Ja, det var papirer.« - Færdig, pak sammen det »Schweinerei«, og »Nielsen«, alias Børge Houmann«, forlod stationen med sine breve som en fri mand og fortsatte sit farlige spil.

Ole Chievitz

Professor Ole Chievitz holdt sig længe »over jorden« og boede »fredeligt« i sit hjem på Finsens Institut. Tyskerne havde taget bestik af ham og troede dels, at han var blevet pacificeret gennem sin fængselsstraf, og dels anså de ham ikke for nogen »Führer«, efter at dr. Best havde talt med ham. Arrestationen, der førte til fængselsstraf, fandt sted, da hovedledelsen af bladet »Frit Danmark« blev revet op. Kun Mogens Fog undslap ved at gå »under jorden«. Ovenpå Aksel Larsens arrestation fulgte Th. Døssing's, Chievitz's og landsretssagfører Prytz's.

Chievitz blev arresteret den 9. december 1942 af to danske politimænd ledsaget af en tysker. De meddelte, at bestemmelsen om arrestationen var truffet i et dansk ministermøde. Vejen gik direkte til Vestre Fængsels tyske afdeling, hvor Chievitz blev afleveret. Her blev han anbragt uden seler, slips, snørebånd, barbermaskine, sæbe eller nattøj i 10 døgn. Senere kom han under danskerne og fik 8 måneders hefte, men slap ud efter 4 måneder.

Dagen efter, at han blev løsladt den 10. april 1943, kaldte dr. Best ham til en samtale, og Chievitz betegnede bagefter Best som meget farlig, da han øjensynlig lagde vægt på og vidste hvorledes den, han i det givne øjeblik talte med, bedst »kunne tages«. Overfor Chievitz begyndte dr. Best f.eks. at sige: »På èt punkt er vi to enige i dybeste sympati, og det er med hensyn til Finland«. Chievitz lagde ingenlunde skjul på sit syn på forholdene. Han udtalte sig på en meget åben måde over for dr. Best, i en form som denne sikkert ikke var vant til at høre fra dansk side. Givet er det, at Best ikke kan have haft den fjerneste anelse om, at den mand, som han sad over for, og som tilsyneladende udtalte sig så »uforsigtigt« om tingene, at han i år havde været en aktiv formidler for det danske efterretningsvæsen.

Intet under at Chievitz ufortrødent fortsatte dette arbejde. Når det alligevel var ved at gå galt, skyldtes det et forberedende arbejde fra anden dansk side på at danne en »katastrofeordning« i Storkøbenhavn i det øjeblik, kampen fra dansk side blev sat ind under en invasion. Tyskerne havde fået nys om dette og rullede sagen op. Det kunne i føl-

ge sagens natur ikke føre til særlige tyske repressalier, og Ole Chievitz tog det derfor med ro, da han engang i juni 1943 fik en af de telefonadvarsler, der på det tidspunkt ikke var til at tage fejl af. Han bestemte sig til at blive hjemme og tage risikoen. Ganske rigtigt, ved 11-tiden om aftenen stillede tyskerne og hamrede på døren. Chievitz ringede til det danske politi, men de svarede, at hvis det virkelig var tyskerne - og det var der jo ingen tvivl om - så kunne de alligevel intet udrette. Tyskerne truede med at sprænge døren, og Chievitz bestemte sig til at lukke op. For at vise dem sin foragt, tog han sine pyjamasbukser af og modtog dem i sin bare. Der er jo mange former for demonstration, og det var nu Chievitz's måde at gøre front på, da han gik forud for tyskerne op ad trappen!

Han fik lov til at klæde sig på, og tyskerne kastede sig over skrivebordet. At undersøge kæmpeantallet af bøger på reolerne var jo uoverkommeligt, selv om de måske netop dér havde fundet et eller andet af interesse. Chievitz havde om aftenen afleveret et telegram til Eisenhowers stab til den glimrende danske radiotelegrafist Duus Hansen og sagt, at det ikke behøvedes at afsendes om natten. Da Chievitz kom hjem, skrev han det kortere og tænkte så, at han ville give det til radiotelegrafisten den næste morgen. Han mente at have gemt det, men kom heldigvis, mens tyskernes anfører undersøgte skrivebordet, i tanker om det, og følte det i sin jakkelomme, hvor det blev »nulret« sammen og senere smidt på den mørklagte trappe.

Ved udgangen stod operationssygeplejersken og ville absolut trykke professoren i hånden i tanken om muligt at hjælpe ham, hvis noget skulle afleveres. En finsk sygeplejerske, der også var til stede, udbrød bagefter: »Der var kun fire tyskere, hvorfor slog I dem ikke ned?«

Ole Chievitz havde ikke bedømt situationen så meget forkert, tyskerne slap ham ud igen efter 10 dage. Grundlaget var for spinkelt til at arrestere danske læger på, fordi de forberedte hjælp i tilfælde af at det kom til kamp i København.

I juli måned fik Chievitz at vide fra Dagmarhus, at tyskerne nu vidste alt om ham og havde udtalt, at de skulle nok få fat på ham. Dertil kom udtrykkelige ordrer fra de andre medlemmer i rådet, at nu var det forbi med at bo hjemme, og også Chievitz måtte meget mod sin vilje gå i dækning.

Arne Sørensen

Arne Sørensens erfaringer med hensyn til det danske politi var af en hel anden karakter end Børge Houmanns. Selv om Arne Sørensen blev idømt fængselsstraf i efteråret 1941 på 2 måneders hefte, var betjentene, som skulle foretage beslaglæggelsen af tryksagerne, som regel (med enkelte undtagelser) udmærkede patrioter, med hvem forhøret frit kunne »planlægges«. Dansk Samling, under Arne Sørensens ledelse, holdt lukkede møder i Grundtvigs Hus i 1940-43 med talere som Vilh. la Cour, Ole Chievitz, Claus Eskildsen og Peter de Hemmer Gudme. Også her hjalp det danske politi og »redigerede vidneudsagn«, der blev brugt mod beretninger fra de stikkere, som tyskerne havde fået med til møderne.

Arne Sørensen gik også fri af sit samarhejde med faldskærmsfolkene, der begyndte i 1942, selv da en af hans bedste hjælpere (Krebs) blev arresteret. Krebs havde givet sin lejlighed til en telegrafist, der tog gift efter at have skudt en dansk betjent. Krebs røbede intet trods langt fængselsophold. Han slap ud på grundlag af nogle i og for sig usandsynlige fortællinger, som senere blev bekræftet over for tyskerne af andre faldskærmsfolk, der senere blev fængslet. Krebs havde i mellemtiden fået en »forklaring« ud til de pågældende.

Arne Sørensen skulle have været fængslet sammen med de konservative politikere den 30. august 1943 af tyskerne, men han var gået under jorden 2 dage før.

Opholdet »under jorden« blev gennemført med en systematisk flytning til stadig nye hjem, der husede Arne Sørensen i lejligheder og villaer, som Gestapo ikke havde fået interesse for - endnu. Det blev til ca. 100 steder i 21 måneder. På trods af Arne Sørensens høje skikkelse og yderst karakteristiske ydre, var sikkerhedsforanstaltningerne så effektive, at Gestapo aldrig fandt ud af, hvor han boede - før bagefter. Nazisterne lå ikke på den lade side og pressede enhver mulig oplysning ud af de hjælpere, de fangede, og deres stikkere arbejdede energisk for at finde adresser, hvor Arne Sørensen holdt til. De fandt efterhånden ud af omkring 20, men hver eneste gang var det for sent, fuglen var fløjet - og kom ikke tilbage.

De fire rejser frem og tilbage, som Arne Sørensen foretog til Sverige efter august 1943, var ikke uden spænding, og i alt fald ved to af dem var det ikke langt fra at gå galt.

I efteråret 1944 ved Saltholm for hjemgående, med bådskitte fra Hendils svenske båd til en lille dansk fiskerbåd, fik han meddelelse fra de danske fiskere om, at den nye »Postmester« Lagergren fra Berlingske Tidende netop var blevet taget af Gestapo, han havde nylig afløst »Tom«, som faldt for tyske kugler, da »Postkontoret« blev stormet. Båden nærmede sig derefter med stor forsigtighed den lille havn kl. 9 om morgenen. Arne Sørensen fik bjerget sine to kufferter og postsækken - som han havde overtaget - op på Strandvejen, og herfra kom han først væk efter at have ventet 1½ time. Man kan nemt forestille sig, at det ikke har været nogen særlig behagelig ventetid. Fiskerne måtte flygte til Sverige, da det viste sig, at Gestapo havde været i deres lejligheder.

Affæren bevirkede, at der opstod den forestilling, at Arne Sørensen blev skygget konstant, fordi man ville bruge ham til at fange de andre medlemmer af Frihedsrådet. For at bevise over for sig selv og andre, at dette ikke var tilfældet, tog Arne Sørensen en uge efter en ny - og denne gang uhindret - tur til Sverige.

Ved juletid 1944 skulle endnu en Sveriges tur foretages. Arne Sørensen blev sammen med ca. 60 andre personer skjult i to dampere, der skulle til Norge via Göteborg. Alt syntes at være klart til afrejse, efter at de officielle undersøgelser havde fundet sted, men på en eller anden måde fik tyskerne mistanke og beordrede skibene ind til Lange-linie molen, hvor de brugte hele to timer til at undersøge skibene!! Det så slemt ud, men endnu en gang gik det godt, og skibene fik lov at sejle igen med sine mange passagerer!

Arne Sørensen havde mange nære trofaste medarbejdere, som ikke alle havde samme lykkestjerne som han. Således blev følgende fanget: Jørgen Staffelt, som sad i M-udvalget, forløberen for kommandoudvalget (han døde senere i tysk koncentrationslejr i Porta), Boye Eriksen fra Jyllands ledelsen, Brandt (døde også i Porta) fra det illegale Skipper Clements Forlag og Høberg Peterson fra den illegale filmsvirksomhed. I december 1944 blev endda Arne Sørensens privatsekretær frk. Signe Sand taget af Gestapo. Hun vidste alt om alle hans personlige kontakter, men allerede 4 dage efter arrestationen lykkedes det hende at undslippe efter en påvisning på det pensionat, hvor hun havde boet.

At Arne Sørensen slap fri igennem lige til kapitulationsdagen vid-

ner højt om medarbejdernes trofasthed og karakterstyrke, som fik dem til at klare sig igennem Gestapos forhørsmetoder.

En gang, som her skal berettes om i detaljer, var timen næsten slået for Arne Sørensen. Tilfældet havde spillet ham i hænderne på Gestapo - omtrent da!

Så vidt man kan finde ud af bagefter, må Gestapo på en eller anden måde have fået vink om, at der »foregik noget« hos en sagfører på en af villaerne på Skovvej i Klampenborg. Hvorom alt er, den 17. oktober 1944 om formiddagen påbegyndtes en undersøgelse af samtlige sagføreres huse på Skovvej, af et sædvanligt 3 mands hold alle i civilt tøj, 2 tyskere og 1 dansker: »Deutsche Sickerheitspolizei«. Det begyndte hos landsretssagfører Adam Jacobi med grundigt eftersyn. Huset blev brugt til politifolk under jorden, men de var heldigvis ikke hjemme, og eftersynet gav intet resultat. Hos den næste, landsretssagfører Erik Tobiesen, fandt man noget, men det var kun minister Mohrs kuffert, og dens Indhold kunne jo ikke ligefrem høre til blandt modstandsbevægelsens hemmelige sager.

Godt halv elleve om formiddagen kom turen til højesteretssagfører Gamborgs hus, hvor fru og husassistenten var alene hjemme. Gestapo kom ikke alene én dag, men også nogle minutter for sent til et interessant bytte. Dagen før havde selve Frihedsrådet holdt til i huset med et møde, der begyndte kl. 10 morgen og varede hele dagen og aftenen med. Først kl. 12,30 om aftenen forlod det næstsidste medlem huset. Den sidste blev, og det var Arne Sørensen. Han havde tidligere boet samme sted én gang endda ca. 14 dage. Normalt sov han i et af værelserne i stueetagen, men denne gang sov han i et pigeværelse i den høje kælderetage.

Tilfældighederne kan jo nu og da komme ud med heldige numre, og dem faldt der nogle af denne dag; det var dog ikke gået uden kvindelig hjælp.

Fruen skulle tilfældigvis bruge et værelse til en frisørbehandling, og Arne Sørensen kunne derfor intet værelse få til formiddagskonference. Den ventede mand blev i stedet taget med til en spadseretur, til ugenert drøftelse i det frie, og Arne Sørensen var lige akkurat gået, da Gestapo kom!

En grundig undersøgelse, hvor fru Gamborgs tilstedeværelse blev krævet, begyndte nu. Bøgerne interesserede man sig ikke for - og der

var dog adskillige, nazisterne havde haft godt af at læse - men derimod koncentrerede tyskerne sig om radioerne, hvoraf der var hele tre i opholdsstuerne - og skabene. Til slut kunne den lille tysker ikke nå at få en metalkasse ned, der stod højt på et skab. »Om Frau Gamborg ikke havde en stige?« Endelig en Chance for en besked til pigen, udstyrte fru, fik fat i husassistenten og bad hende: 1) Rede sengen i Arne Sørensens værelse, så man ikke kunne se, den var brugt. 2) Fjerne enhver af hans ting og gemme dem uden at fortælle hvor. - Og fru kom tilbage med stigen.

Pigen fandt én af de famøse mapper, som vi kender fra tidligere beretninger, i Arne Sørensens værelse, endda med hans navn i! Hun fik den hurtigt væk og gemte den i halmen i et udhus, der blev brugt til kaninfoder. Tyskerne fortsatte metodisk undersøgelsen af alle værelserne og alle udhusene, men efterhånden begyndte de at blive trætte, der var øjensynligt ikke noget at finde, og fru syntes ikke at ville skjule noget. Hun kom igen bort fra tyskerne i haven, da de kaldte på hende, og ikke uden grund.

Arne Sørensen var nemlig kommet tilbage! Hans cykle stod inde i haven. Han gik ganske roligt hen og tog den og kørte sin vej.

»Frau Gamborg, hvem var inde for at tage en cykle?« »Det var vel en arbejder,« svarede hun. »Nej, det så han ikke ud til at være.« »Ja, så ved jeg ikke, hvem det var, hvorfor kaldte De ikke på mig, medens manden var der?« - Gestapo blev hende svar skyldig og Arne Sørensen beholdt friheden.

Fornyelse i rådet.

I december 1943 afløste folketingsmand Arne Sørensen, som leder af Dansk Samling, professor Noe-Nygaard i Frihedsrådet.

I februar 1944 rejste Erling Foss til Stockholm, hvor han forblev medlem af rådet og arbejdede sammen med Ebbe Munck, som i forvejen var rådets repræsentant i Sverige.

I København supplerede Frihedsrådet sig med professor Ole Chievitz.

Redaktør Åge Schoch blev arresteret i september 1944 og biskop Øllgård, Odense, indtrådte. I oktober samme år blev det professor Mogens Fogs tur til at blive fanget, han erstattedes af professor C. A. Bodelsen.

Redaktør Børge Houmann måtte januar 1945 trække sig tilbage på grund af sygdom, og det kommunistiske partis næstformand folketingsmand Alfred Jensen kom ind.

I april måned 1945 kom både Houmann, Schoch og Fog tilbage, de to sidste efter deres mirakuløse redning fra det bombede og brændende Shellhus, hvor de sad øverst på kvisten som fanger, og samtidig supplerede rådet sig med professor Erik Husfeldt (Ringens) og kontorchef N. S. Banke (Dansk Samling).

Fra efteråret 1944 var der truffet aftale med J. Christmas Møller i London om, at han skulle indtræde i rådet i det øjeblik, han kom på dansk jord, der var da planer fremme om hans hjemkomst, men de blev opgivet. Hans hjemkomst fandt sted lige efter kapitulationen.

Det har været overvejet, i dette værk at angive navnene på alle de mange ledende personer fra hver udvalg og komité landet over, som arbejdede sammen med Frihedsrådet. Tanken blev dog opgivet, og det af to grunde. Dels fordi det er meget vanskeligt at trække grænsen for betegnelsen »ledende«. Dels fordi mange, som tidligere havde været med til at dirigere det ene og det andet, ophørte dermed grundet på fængsling, udrejse af landet eller de ligefrem blev dræbt. De sidste har man klarhed over, men da alt skriftligt fra tiden ikke eksisterer med personangivelser, ville man uvægerligt komme til at gøre uret mod adskillige af pionererne, som netop burde fremhæves.

Med denne betragtning som baggrund kan det indvendes, at i så fald burde Frihedsrådets medlemmers navne heller ikke være givet. Hele modstandsbevægelsen skulle have været skildret ud fra den store mængde anonyme personer - den aktive del af folket - som netop så udpræget gjorde sin pligt overfor landet uden tanke på at få tak eller omtale. For således førtes i virkeligheden kampen.

En sådan kritik kan ikke afvises, men den, der skriver disse linier, har ikke destomindre fundet, ligesom det er gået andre, der skildrer begivenheder som hører historien til, at billederne bliver mere levende, når der til dem også knyttes mere direkte beretninger om de personer, der har taget del i begivenhederne.

Forhandlinger om regeringsdannelse.

Det indgik ikke i Frihedsrådets planer fra begyndelsen at tage del i regeringen efter befrielsen. Man havde proklameret, at Frihedsrådet skulle ophæves, når Danmark atter var frit; men i sin efterkrigsplan havde Frihedsrådet stærkt fremhævet, at de mænd, der gik ind i den første regering, måtte nyde befolkningens fulde tillid, og det burde være mænd, der ikke på nogen måde var kompromitteret ved deres optræden under besættelsen.

Da Rigsdagen blev arbejdsløs den 29. august 1943, betød dette ikke, at selve bygningen blev lukket for medlemmerne. Livet fortsatte her sin gang svarende til den tid, hvor ingen møder var i selve rigsdagssalene, der fandt stadig drøftelser sted i partiværelserne og de små mødestuer. Emnet blev meget hurtigt, hvorledes den første regering skulle være sammensat efter krigen. Her var et rigt felt for diskussioner, ikke alene om antallet af medlemmer for de forskellige partier, men også den enkeltes personnavn. Hele ministeriet blev planlagt med alle poster navngivne.

Medens politikerne i begyndelsen overhovedet ikke kunne tænke sig at have nogen med udefra, endsige en kommunist, så dukkede denne tanke dog op efterhånden. Hen på foråret taltes alvorligt om den mulighed at medtage en repræsentant for det kommunistiske parti og fra Frihedsrådet Mogens Fog. Politikerne fandt, at dette var at strække sig uhyre langt.

Der var ikke nogen egentlig forbindelse mellem det hårdt arbejdende Frihedsråd og politikerne i det første halve år af 1944, udover enkelte konkrete tilbud omkring januar til nogle få politikere om at gå ind i rådet. Tilbud blev givet enkelte socialdemokrater og enkelte konservative. Enten svarede den pågældende ja, men spurgte videre hos partiet og fik her nej, eller omvendt; partiet sagde ja og den tilbudte nej. Allerede i februar opgav Frihedsrådet definitivt planer om at få enkelte politikere med, noget som Christmas Møller stadig stærkt havde anbefalet fra London.

Den første direkte forhandling om en fælles stillingtagen til et problem fandt sted under storstrejken i København. Her viste opfattelserne sig at være meget forskellige, og der opstod en del bitterhed under gensidige beskyldninger. Ikke desto mindre blev denne periode indledning til en konstant forbindelse. Forhandlingerne fandt sted gen-

nem et kontaktudvalg, bestående af Schoch og Børge Houmann på den ene side og politikerne Aksel Møller og H. C. Hansen på den anden side. Da Schoch blev arresteret den 2. september overtog Frode Jacobsen hans plads. Senere blev Houmann under sygdom i januar 1945 afløst af Alfred Jensen.

Mellem Frihedsrådet og politikerne var der sommeren og efteråret igennem ingen forhandlinger om deltagelse i en efterkrigsregering. Spørgsmålet kom op i en ganske bestemt anledning i november måned.

Frihedsrådet havde forud arbejdet på, at Danmark skulle blive anerkendt som allieret med støtte fra de frie danske vest på og fra Thomas Døssing i Moskva, men det var ikke muligt at opnå en formel anerkendelse.

Fra politikernes side havde man i sommeren 1944 også foretaget et fremstød for at søge kontakt, og dette var sket via London i kongens navn til Moskva i anledning af Døssings anerkendelse som repræsentant for det kæmpende Danmark. Der kom ikke noget svar, og Th. Døssings opfattelse er sikkert rigtig, når han tilskrev dette undladelsen i noten af at omtale Frihedsrådet og modstandskampen, det var jo denne sidste som ene havde russernes interesse.

Frihedsrådet ville ikke opgive anstrengelserne for at nå til en anerkendelse af Danmark som allieret, og tog derfor i november sagen op igen, denne gang med et forslag til de samarbejdende partier om en fælles henvendelse. Vestmagterne lagde vægt på at den danske Rigsdag var med.

Dette førte til konkrete forhandlinger om, hvem der skulle danne den første regering efter krigen. Frihedsrådet var efterhånden blevet klar over, at skulle efterkrigsplanen gennemføres, var det ikke nok at få et løfte herom fra politikerne, man måtte selv være i ministeriet. Hertil kom, at det tegnede sig som den sikreste løsning for landet at være enig herom i forvejen og have program og planer klare. Man havde begivenhederne i Belgien og senere Grækenland i minde og stiledede mod en værdig indførelse af retsforhold ved befrielsen. Da derfor spørgsmålet om regeringsdannelse kom op, forlangte Frode Jakobsen for Frihedsrådet straks en ligelig repræsentation i første regering - og fik ligeså omgående en afvisning. Politikerne ønskede dog en motiveret skrivelse fra rådet med dets ønsker. Frode Jacobsen udarbejdede en sådan, idet

rådet som helhed støttede det krav, der havde været fremsat i kontaktudvalget, ligesom han fik tilslutning til skrivelsen, der lød som følger:

»Til de samarbejdende partier«.

Ud fra den opfattelse, at en dybtgående spaltning mellem den danske modstandsbevægelse og landets fire største partier ville være en ulykke for vort folk, ønsker Danmarks Frihedsråd at foretage en henvendelse til førende repræsentanter for de samarbejdende partier. Et sådant modsætningsforhold, der ville forbitre vort politiske liv for adskillige år efter befrielsen, ville ikke blot være til skade for begge parter, men først og fremmest til skade for landet ved at lægge hindringer i vejen for virkeliggørelsen af det program, man burde enes om i fællesskab at gennemføre. Måden at undgå en sådan konflikt på må efter Frihedsrådets opfattelse være, at man allerede nu søger at komme til enighed i store træk om den første foreløbige regerings nationale program og - ligeledes i grove træk - denne regerings sammensætning.

Forholdene efter den 29. august 1943 har ført med sig, at Danmarks Frihedsråd for den almindelige bevidsthed er kommet til at stå som den danske regering, hvis anvisninger og paroler folket har fulgt i kritiske situationer. Frihedsrådet har derfor måttet overveje, hvilke opgaver der naturligt kommer til at påhvile det i den overgangstid, der må komme efter Danmarks befrielse, indtil landet efter nyvalg til Rigsdagen igen kan komme under normale parlamentariske styreformers. Den lære, man kan drage af forholdenes udvikling i de allerede befriede lande, er, at Danmark må have en fast regering, som kan regne med overvejende tilslutning i den danske befolkning. En sådan regering, der kan sikre en så let og gnidningsfri overgang som mulig til normale parlamentariske former, kan dannes ved samarbejde mellem modstandsbevægelsen og landets største politiske partier.

Det nationale program.

For at forholdene kan udvikle sig så roligt som muligt, må den kommende regering have et klart program, der opfylder de forventninger, der i vide kredse næres. Frihedsrådet finder det naturligt, at det begrænser sig til at formulere det nationale program, som en regering må have for at kunne nyde tillid hos de store dele af folket, der står bag modstandsbevægelsen.

Det nationale program falder i tre hovedafsnit:

- I. Opgøret med dem, der er skyldige i landsforræderi, andre forbrydelser eller forseelser, som enten de særlige forhold under besættelsen har muliggjort, eller som det under besættelsen har været umuligt at straffe.
- II. Erstatninger til alle, der har lidt tab på grund af tysk forfølgelse.
- III. Danmarks orientering i den internationale politik efter krigen.

ad. I.

Opgøret med de strafskyldige falder i tre dele. Der må gennemføres:

- 1) En straffelovgivning, som supplerer den gældende borgerlige straffelov, således at man med tilbagevirkende kraft sætter straf for alle overtrædelser, der kun er forblevet straffefri, fordi lovgivningsmagten under besættelsen ikke har kunnet give de nødvendige love, eller fordi anklagemyndigheden på grund af forholdene blev forhindret i at gennemføre straffesager for begåede forbrydelser. For de groveste Forbrydelser indføres dødsstraf. Hertil må slutte sig sådanne ændringer i retsplejeloven, at Pådømmelsen sker ved domstole, der ikke er kompromitterede ved gennemførelsen af grundlovsstridige lovbestemmelser.
- 2) En konfiskationslovgivning som i tilslutning til straffebestemmelserne inddrager ulovlig fortjeneste.
- 3) Rigsretsanklage mod sådanne personer, som efter Grundlovens § 67 kan drages til ansvar.

ad. III.

Spørgsmålet om Danmarks udenrigspolitik efter krigen går modsat modstandsbevægelsens øvrige program ud over den allernærmeste fremtid og den mest umiddelbare tilknytning til selve modstandskampen. Det turde imidlertid være en given sag, at modstandsbevægelsen, efter under blodige tab at have medvirket til landets befrielse og genoprettet dets ære udadtil, må lægge vægt på, at alt, hvad der står i vor magt, gøres for at forhindre en gentagelse af vort lands ulykke og nedværdigelse. Danmarks fremtidige forsvar må bringes op til det nødvendige omfang, og alle forestillinger om Danmarks isolerede neutralitet må efter denne krig være til ende. Danmark må fuldt ud påtage sig de forpligtelser, der måtte forlanges af det i den nye internationale orga-

nisation, som forhåbentlig bliver resultatet af krigen. Disse spørgsmål må straks tages op til klarlægning af den første foreløbige regering, således at de kan behandles og afgøres af den kommende frit valgte Rigsdag.

Regeringens sammensætning.

Frihedsrådet finder det ønskeligt, at den patriotiske samling, som modstandsbevægelsen repræsenterer, får den bredest mulige basis i samarbejdet med de store politiske partier. Dette samarbejde bør finde udtryk ved den første regerings sammensætning. Regeringens program er naturligvis det vigtigste. I en regering uden et klart program i retning af det ovenfor skitserede kan modstandsbevægelsen ikke deltage. Også regeringens sammensætning er imidlertid for modstandsbevægelsen af stor betydning, idet et programs gennemførelse i høj grad afhænger af de personer, der bliver sat til at gennemføre det. Derfor ønsker modstandsbevægelsen indflydelse på de områder, der ifølge sagens natur må interessere den særlig. Modstandsbevægelsen, der allerede nu har flere hundrede dræbte og mange tusinde fængslede, må således være stærkt interesseret i at overvåge, at erstatningerne til de efterladte og dem, der ved deres nationale indsats er slået ud, bliver gennemført på tilfredsstillende måde. Ligeledes ønsker modstandsbevægelsen kontrol med, at landsforrædernes afstraffelse gennemføres strengt, men retfærdigt i erkendelse af, at denne proces er en ubehagelig, men for landets skyld nødvendig renselse.

Når modstandsbevægelsen ønsker en fyldig repræsentation i den kommende regering, er grunden også den, at det af hensyn til selve landet er af den yderste vigtighed, at det allerede af regeringens sammensætning fremgår, at Danmark erkender, at modstandspolitikken var den rigtige, »Scavenius politiken« forkeret. Dette vil blive et folkekrav og er af den største betydning indadtil, hvor en knæsættelse af den første politik ville være en endnu større fare for vort folks åndelige sundhed end selve denne politik. Ligeledes vil det være af den allerstørste betydning udadtil, at Danmark gennem dette første ministerium bekræfter, at modstandöpolitiken, ikke eftergivenhedspolitikken var Danmarks sande ansigt.

Af disse grunde må modstandsbevægelsen kræve, at politikere, der i særlig grad har repræsenteret samarbejdspolitikken med tyskerne eller

en særlig eftergivende kurs, ikke optages i det nye ministerium. Endvidere må hele modstandsbevægelsen deltage i regeringen, således at de afgørende kræfter i Danmarks befrielseskamp: Danmarks kommunistiske Parti, Dansk Samling og upolitiske Patrioter er repræsenterede. Minimum for modstandsbevægelsens repræsentation må være én repræsentant for hver af de fire store modstandsorganisationer: Danmarks kommunistiske Parti, Dansk Samling, Ringen og Frit Danmark. Det er en Selvfølge, at disse repræsentanter udpeges af modstandsbevægelsen selv. Foruden disse repræsentanter for den hjemlige modstandsbevægelse må der være mindst 2 repræsentanter for de frie danske i udlandet. Disse tal må gælde for et normalt stort ministerium. Skulle resultatet imidlertid blive et ekstraordinært stort ministerium, må også modstandsbevægelsens talstyrke naturligvis tilsvarende forhøjes.

December 1944.

Danmarks Frihedsråd

Politikerne ville nok i hovedsagen akceptere det nationale program, men ikke det foreslåede antal regeringsmedlemmer for modstandsbevægelsen, ganske særlig var man imod deltagelse fra Dansk Samling, og gjorde alt muligt for at splitte modstandsbevægelsen gennem forlangende om, at Arne Sørensen skulle afvises som ministeremne.

Frihedsrådet stod dog fast. Dets københavner medlemmer bestod på dette tidspunkt af Frode Jakobsen, Børge Houmann (som i januar blev afløst af Alfred Jensen), Arne Sørensen, professor Ole Chievitz, biskop Øllgård (i stedet for Schoch) og professor Bodelsen (i stedet for Mogens Fog). Da begge parter for landets skyld var ivrige efter at gøre alt hvad man kunne, for så hurtigt som muligt at få landet anerkendt som allieret, besluttedes det straks at foretage en fælles henvendelse til de allierede med en almindelig forsikring om samarbejde mellem de to partier og enighed om at tilstræbe en fælles regering. Denne henvendelse blev afsendt januar 1944, medens de faktiske regerings- og programforhandlinger endnu havde langt til vejs ende.

Diskussionen forblev derefter løbende, samtidig med at der var bragt et nyt moment ind i sagen fra Frihedsrådet, denne gang om, hvem der ikke kunne komme med af politikerne. Af hensyn til odlandet - specielt Sovjetunionen, hvis anerkendelse af den danske regering efter befrielsen var af særlig stor betydning - mente Frihedsrådet, at med-

lemmer af det sidste ministerium under Scavenius som statsminister ikke kunne komme i betragtning, endvidere at disse selv måtte kunne forstå dette og for landets skyld trække sig tilbage. Dette drejede sig om Bording, Halfdan Henriksen og Jørgen Jørgensen. Det endte med, at Frihedsrådet i en skrivelse afgav en erklæring om, at det udelukkende var af udenrigspolitiske grunde, at disse var uønskede, og at det ikke gjaldt de enkelte personers nationale holdning.

I midten af april blev der derefter enighed om ministeriet. Fra »Ringen« kom Frode Jakobsen og Busch Jensen ind. Fra »Frit Danmark« Mogens Fog og Christmas Møller. Danmarks kommunistiske Parti: Alfred Jensen og Aksel Larsen. Dansk Samling: Arne Sørensen og Juul Christensen. Endelig kom minister Kauffmann med for sin store indsats for Danmarks sag i U.S.A.

Frihedsrådet opløstes da, såsnart Danmark var blevet befriet. Tyskernes fuldstændige sammenbrud og betingelsesløse kapitulation sparede os for slutkampen.

Takket være Frihedsrådets omhyggelige forberedelser slap vi for »de lange knives nat«, for et ubehersket, blodigt opgør med landsforrædere og landssvigere.

Der var heller ikke længere i Danmark nogen gruppe, der stod fast om Scavenius politiken, som i 1940 havde udslynget sit stærke tilsagn til Hitler om aktivt samarbejde med Tyskland i det nye Europa. Det var og blev en udpræget opportunitetspolitik kun tiltænkt øjeblikket - omend ikke mindre farlig af den grund.

At opelske had hører ikke hjemme i den danske nationalkarakter, der findes tværtimod en udpræget tendens til at undskylde og tilgive (sometider lidt for villigt). Det blev derfor for Danmark en karakteristisk løsning, at kongen ønskede og landet accepterede som statsminister V. Buhl fra de gamle politikeres kreds - og at Frihedsrådets mænd gik ind i regeringen i samarbejde med den samme mand (og hans folk), der tidligere havde brugt stærke ord mod sabotørerne.

Tyskerne havde mod slutningen af besættelsen mødt modstand fra et samlet folk. Danskere af mange afskygninger fandt sammen i den første regering ved befrielsen.

Afgørende episoder på Rigsdagen - og politikere på frihedskampens fronter

Af redaktør Tage Taaning

Nogle løse dagbogsblade fra den første uge efter 9. april 1940 undgik Gestapos opmærksomhed gennem besættelsens fem år, skønt disse Himmlers hunde på forskellig måde og forskellige tidspunkter åbenbarede en indgående interesse også for mit privatliv. Disse papirer ligger nu foran mig med deres vidnesbyrd om mine indtryk fra de rystende døgn.

Spændingen var begyndt søndag den 7. april, da jeg havde set tyske transportskibe i Storebælt og straks havde sat dem i forbindelse med den britiske mineudlægning ved Norge. I toget over Sjælland var det truende uvejr, som trak op fra syd, almindeligt samtaleemne. En medpassager - efter udseende at dømmes en mand i manufakturbranchen - fastslog: »Ja, nu kommer Hitler og tager os!«. Han havde allerede lørdag den 6. været i København for at købe smykker for alle sine rede penge, betroede han sine medrejsende. Mandag morgen, den 8. april, meldtes om nye transporter gennem bæltet, spændingen voksede. Trætheden meldte sig den 10. april, da den lammende virkning af lynnedslaget gjorde sig gældende.

Dagbogen oplyser, at jeg mandag aften var på Rigsdagen, hvor der skulle være formandsmøde kl. 20. Der foreligger ingen dagbogsoptegnelse dateret 9. april; men den 10. hedder det om mandag aften: »I Vandrehallen var mange af mine kolleger samlet. Desuden mødte jeg Ole Bjørn Kraft, Henning Hasle, Christmas Møller og H. C. Hansen. I Folketingssalen stod Hartvig Frisch og Hedtoft-Hansen ved et vindue og talte ivrigt sammen. Lars M. Olsen og Westermann kom senere til. Andre folketingsmedlemmer så jeg ikke. Der blev talt og gisnet meget. Meddelelse om motor topper ved grænsen forelå. Den eneste af de til-

stedeværende, der udtrykte forventning om landgang i Danmark var Hedtoft-Hansen. De øvrige talte om ikke-angrebstraktaten. Formandsmødet blev afbrudt ved, at dr. Munch kl. 21 hentede Mohr i udenrigsministeriet. De kom, begge meget alvorlige, gennem Folketingssalen. Da partiformændene kort efter kom ud fra mødet, stimlede vi sammen om dem. Hasle, der havde deltaget som formand for den konservative rigsdagsgruppe, var ophidset og hævdede, at dr. Munch ikke sagde den fulde sandhed om situationen. Halfdan Hendriksen, formand for Landstingsgruppen, bemærkede, at formændene i hvert fald måtte føle sig utilfredsstillende orienteret. Hasle oplyste, at den tyske gesandt havde været i særbesøg hos Munch og havde rådet til, at Danmark ikke mobiliserede, og at man ikke for hastigt lagde sin politik fast. Hvilken anmasselse! Efter formandsmødet var der ministermøde, som varede ca. fem kvarter. Regeringens beslutning gik ud på, at der intet skulle foretages. Jeg ringede til bladet og sagde, at i nat kastedes terningerne. Da jeg forlod Rigsdagen kl. 23,30, talte jeg på trappen med Hedtoft, der udtalte håbet om, at vi ikke skulle have »pas for at komme til Jylland i morgen ...«. Jeg havde netop sagt til en kollega, at vi måtte håbe, at vi boede i Danmark, når vi vågnede næste morgen. Jeg gentog dette over for Hedtoft. »Sig det ikke!« svarede han. Alt dette var ikke udtryk for bestemte konklusioner, for nogen art af eklatant vished, kun udslag af den almindelige uro«.

Af de følgende notater fremgår, at jeg den følgende morgen i Rigsdagens Vandrehal traf Kraft, Kr. Amby, Christmas Møller, Alfr. Bindselev samt de to færøiske rigsdagsmænd, Poul Niclasen og Johan Poulsen; den sidste græd. Videre står der ordret: »Christmas Møller ønskede, at vi alle skulle gribe til våben og smide tyskerne ud igen. Det kan nås endnu! sagde han. Tilføjede, at det ville være farligt for det danske folk, hvis vi blot lod tyskerne sætte sig på os. Det ville være bedre for landet, om vi var 10,000, der ofrede livet nu med det samme. Hedtoft-H. kom til. Han trykkede kraftigt min hånd og bed sig i læben, men sagde ikke noget. Senere samledes vi ved radioen i Samtaleværelset. Kl. 10 gik jeg til møde i udenrigsministeriet ...«.

Når jeg opholder mig ved disse notater, der hastigt blev nedskrevet under begivenhedernes udvikling, er det, fordi flertallet af de ovenfor nævnte politikere - foruden de kommunistiske folketingsmænd og et par andre - blev kernen i den aktive modstand mod tyskerne, som i

den efterfølgende tid groede frem inden for rigsdagskredse, og som ydede væsentlige bidrag til modstandskampen i de følgende år. Det blev disse enkeltpersoner, som i første række gjorde den kollektive fordømmelse af politikernes holdning under besættelsen til et falsk standpunkt. Her tænkes ikke på de såkaldte afværgesejre, som fra politisk side opnåedes over for tyskerne, men som i øvrigt sjældent kom til offentlighedens kundskab. At der også blev ydet en positiv og aktiv indsats af danske politikere vil det følgende vise - som et forsøg på at stille tingene på plads inden for denne gren af Danmarks frihedskamp.

Man har talt om »linien af 9. april«, men denne linie var allerede mere end en menneskealder gammel, da tyskerne invaderede, og dens ånd var så indgroet i den danske befolkning, at en kendt pressemand, der er mere verdensklog end flertallet, den 9. april om aftenen ophidset kunne udbryde: »Københavnerne har taget besættelsen som en børnehjælpsdag!«

Den modstandslyst, som skabtes under trykket af tysk overmagt, rejste nok stemningsbølger, som kunne vække fortrøstning og optimisme, men i virkeligheden var det kun sædekorn, der først skulle spire efter års røgt og pleje. At hæge om denne vækst var i virkeligheden frihedsbevægelsens store opgave efter 5. maj 1945. Men dertil krævedes noget, som var fælles ud over minderne fra kampens dage, noget der kunne bære over nederlag og skuffelser, noget, som kunne skabe en rustning af tålmod og selvovervindelse. Tværpolitiken var et tomt ord; Kommunisterne kæmpede for noget helt andet end deres tusinder kampfæller. Tilbage blev et korstog uden kors. »Hvad troede man på?« Var der noget at leve op til i ånd og sandhed? Kampens ledere stod tilbage med tomme hænder.

Kløften mellem folket og fjenden.

I det opråb, general Kaupisch havde spredt over landet henvistes til en overenskomst med den danske regering. En sådan overenskomst eksisterede imidlertid ikke og blev aldrig oprettet. Ud over det tyske tilsagn om at respektere Danmarks uafhængighed og integritet og ret til at ordne sine indre forhold eksisterede ingen tyske løfter, og de få, der således var fremsat i den almindelige invasions forvirring, viste sig hurtigt at være mundsvejr. Danmark var ikke beskyttet, men besat af fjender. Danmark var krigsskueplads, en kendsgerning, der ikke

kunde være fremmed for noget medlem af det danske samfund, hvad så diverse jurister og Schalburg venner senere har søgt at forklare og bortforklare.

Den alt overvejende opfattelse på Rigsdagen umiddelbart efter besættelsen var denne:

Som dramaet den 9. april havde formet sig, gjaldt det at undgå tysk civiladministration og at bevare hær, flåde, politi, kommunalforvaltning samt de store erhvervs- og arbejderorganisationer under dansk ledelse, selv om regeringen måtte følge tyske paroler.

Kun enkelte politikere var kompromisløse mod tyskerne. Deri spejlede Rigsdagen klart stemningen ude i befolkningen, selv om 9. april både på Christiansborg og ude i landet havde rejst en umiddelbar og umiskendelig modstandsfølelse over for voldsmændene. Mest udpræget blandt politikerne var i sin afvisning af tyskerne fra første færd den konservative Kr. Amby, som den 10. april modsatte sig endog drøftelse af, at hans parti skulle deltage i en samarbejdsregering, der skulle føre forhandlingspolitik over for fjenden. Han præciserede sit standpunkt i partiet således: »Tyskerne er her som fjender og ikke noget som helst andet. Dette betyder ikke, at vi skal lade befolkningen decimere, men det betyder, at vi ikke skal inklude os på samarbejde under nogen form« (af dagbog 14. april 1940).

Samme dato, den 10. april, fastslog Landbrugsrådets præsident, landstingsmand Henrik Hauch i et møde i Landbrugsrådet, at hvad der end skete, ville dansk landbrug »ikke give tyskerne politiske indrømmelser for at vinde økonomiske fordele«. Desværre sejlede dansk landbrug med det nationale ådsel L. S. i lasten, hvilket Hauch også rent personligt fik rig lejlighed til at mærke senere.

Efter at april chock'et havde sat sig lidt, begyndte den enkelte politiker at se på sin egen stilling i den opståede situation og at formulere de opgaver, som han mente, han måtte påtage sig løsningen af. For de fleste rigsdagspolitikere gjaldt det, at de i første række så indad, på varetagelse af den danske befolknings materielle interesser - og da først og fremmest på interesserne i de befolkningsgrupper, hvorfra de hentede deres politiske tilslutning. Dertil var de politisk født og båret, opdraget og tilvant. Kun et fåtal tænkte fra første færd på, hvorledes Danmarks ansigt så ud over for omverdenen. Men hvad enten politikeren i tyskerne så den fjende, der havde ført krigen ind over Danmarks

grænser, eller han søgte at slå sig til ro med, at tysken lod sig besværges og besnære ved en hensynsfuld, subsidiært eftergivende holdning med det formål at tæmme uhyret, så var der for langt det overvejende flertals vedkommende enighed om, at situationen krævede samling og samarbejde, hvis det skulle lykkes at skabe og opretholde en kløft mellem folket og fjenden og ikke mellem befolkningsgrupper indbyrdes. Det var denne sidste mulighed, de danske nazister opererede med.

Men der var også politikere, som på et tidligt tidspunkt så faren i at lade eftergivenheden få for stort spillerum, således at både folk og Rigsdag kvaltes i forhandlingspolitikens redbonne kviksand. Disse politikere påtog sig den på daværende tidspunkt ingenlunde taknemmelige opgave at rejse modstand bag kulisserne mod deres egne eftergivenhed. Det viste sig ret hurtigt, at der også inden for de hidtidige regeringspartier, der havde hovedansvaret for 9. april, var medlemmer, som havde andre strenge på fiolerne end Stauning og P. Munch, der kun tænkte på at forsvare deres lunkne politik med de gamle logre-melodunter.

Allerede i april mandede regeringen sig dog op til det første danske nej over for tyskerne. Dette gjaldt et tysk ønske om at lade tyske embedsmænd kontrollere den danske centraladministration i dens enkelte led. Regeringen svarede, at det kunne man ikke inklude sig på. Tyske klager og besværgelser henvistes i øvrigt til udenrigsministeriet.

På tværs af partierne dannedes hurtigt en spinkel, men årvågen front over for den politik, Erik Scavenius afslørede med sin erklæring 8. juli 1940. De kompromitterende vendinger deri: at »med de tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring, er en ny tid oprundet i Europa« - om »Tysklands førerskab« - og om Danmark i »gensidigt og aktivt samarbejde med Stortyskland« - kaldte direkte på aktiv modstandsånd. Ængstelse og uro over for Scavenius kursen kom stærkt til orde i Rigsdagens kulisser, og kritikken forstærkedes, da forslagene om mønt- og toldunion med Tyskland blev åbenbaret. Den første, som i konsekvens af denne kritik, på selve Rigsdagen, talte tyskerne imod, var Hartvig Frisch i sin ordførertale under finanslovedebatten 1940. Hans tale virkede utvivlsomt stærkt stimulerende ikke blot på partifællerne i salen, men også ude i landet. Men alt dette skete, »før frygten kom til junglen«; tyskerne havde endnu ikke taget til repressalier i nogen anledning,

I sommeren og efteråret 1940 holdt adskillige politikere en række møder ude i landet, hvor folk med begærlighed lyttede til enhver form for redegørelse med hensyn til tyskernes politik og hensigter i Danmark. Den største indsats på dette område øvedes af Christmas Møller, som ved de vældige møder, han holdt over hele landet i efteråret 1940, mere end nogen anden medvirkede til at samle befolkningen om vore demokratiske idealer. Og samtidig bortledte han opmærksomheden fra den pågående nazistiske propaganda, som Fritz Clausen og hans medpsykopater havde sat i sving. Christmas Møllers frimodige optræden skabte hastigt en nazistisk reaktion. I oktober begyndte »Fædrelandet« en voldsom kampagne imod ham. Kort efter fremtvang tyskerne gennem gesandten, von Renthe Fink hans afgang som handelsminister.

Det var i alsangens og algangens første periode. Christmas Møller var hurtigt kommen i skarp modsætningsforhold til udenrigsminister Scavenius, der i tilstrømningen til handelsministerens møder og den deraf opståede »danske stemnings terror«, som han så selvafslørende udtrykte sig, så de første varsler om sin politik og positions undergang.

Samtidig med de offentlige og halvoffentlige møder holdt adskillige af Rigsdagens medlemmer fortrolige møder, de såkaldte dagligstuemøder, hvor der gaves ren besked om tyskernes fremfærd her til lands. Det blev en værdifuld informationstjeneste, hvorfra modstandsånden bredte sig som ringe i vandspejlet efter et stenkast. Den begyndende højkonjunktur sløvede efterhånden en del af virkningen, men var ikke i stand til at standse den. Der var ved at komme samling over den nationale bevægelse, men der var lang vej inden fornøden slagkraft kunne skabes. I den første tid var det navnlig de yngre politikere inden for Det konservative Folkeparti og Socialdemokratiet, der samlede disse dagligstue kredse; men andre kom efterhånden med i arbejdet. Inden for Socialdemokratiet havde stillingen i de første uger efter 9. april været den, at nogle af gruppens medlemmer forberedte flugt til Sverige, men de yngre politikere så, da omtanken begyndte at vende tilbage, at der forestod en kamp om dansk ånd og sind, og i denne kamp måtte først og fremmest de informerede politikere tage del. For Socialdemokraternes vedkommende blev de hemmelige efterretninger, hovedorganisationernes informations- og propaganda-afdeling (såkaldte Hipa, ikke at forveksle med Hipo) udsendte, baggrund for oplysningsarbejdet og

dagligstuemøderne. De Konservative, som startede dagligstuemøderne, fik dem efterhånden organiseret gennem partikontoret.

Kommunisterne var heller ikke uvirksomme under overfladen og havde derfor i store træk deres underjordiske organisation parat, da tyskerne det følgende år faldt ind i Rusland og samtidig gik til angreb på det kommunistiske parti i Danmark.

I forsommeren 1940 havde indenrigsminister Jørgen Jørgensen sammen med medicinaldirektør Johs. Frandsen, Biskop Axel Rosendal o.fl. dannet den såkaldte ældste-organisation, hvor kredse af udvalgte folk samledes amtsvis og fik oplysning om tingenes tilstand.

Alle disse arrangementer var taknemmelige, men de var allerede på daværende tidspunkt ikke uden risiko. Det tyske gesandtskab gjorde gang på gang forestillinger i udenrigsministeriet angående den informationsvirksomhed, der udgik fra Rigsdagen. (Da folketingsmand Aksel Møller efter 29. august sad i Vestre Fængsel, gættede han overfor den tyske forhørsdommer på, at man havde arresteret ham på grund af hans taler. Svaret lød: »Nej, vi har ingen af Deres taler; for de bad jo altid tilhørerne om at passe på, at ingen skrev, medens De talte -!«). Hedtoft og H. C. Hansen fik forbud mod at tale uden for deres egne valgkredse. Christmas Møller, som i oktober var tvunget bort fra handelsministeriet - efter henstilling fra Stauning og Scavenius havde han nedlagt porteføljen - blev straks efter valgt ind i Rigsdagens samarbejdsudvalg (Nimandsudvalget), som repræsenterede de fem samarbejdende partier over for regeringen. Tyskerne stillede kort efter krav om, at han også skulle fjernes fra denne tillidspost. Kravet blev prompte efterkommet. Ved nytårstid 1941 forlangte tyskerne mødeforbud mod Christmas Møller. Dette krav blev afvist. Pressen fik dog fra udenrigsministeriet instrukser om, at hans møder hverken måtte averteres eller refereres. Få dage senere krævede tyskerne i en note, at Christmas Møller skulle træde ud af Rigsdagen. I modsat fald ville han blive arresteret, og dette ville blive signalet til, at skrappere »deutsche Metoden« kunne ventes indført over hele Landet. Den 11. januar nedlagde Christmas Møller sit folketingsmandat. Samtidig gik tyskerne løs på Hans Hedtoft og H. C. Hansen, som begge måtte nedlægge deres partihverv den 8. februar. Derimod nægtede de at vige fra det mandat, folketingsvælgerne havde givet dem. Under forhandlingerne om deres udtræden var det kommen til et symptomatisk sammenstød i udenrigsministeriet mellem

Hedtoft og Scavenius. Tyskerne havde udleveret Scavenius et mikro-fotograf! af de fortrolige meddelelser, som fra Hipa udsendtes til den socialdemokratiske partigruppe, og med dette foto i hånden forelagde Scavenius kravet om udtrædelse af Rigsdagen for Hedtofts og H. C. Hansens vedkommende. Det ordskifte, som fulgte, blev desværre ikke opbevaret i stenografisk referat. Om det efterlod mærker i udenrigsministerens bordplade, vides ikke, men der gik rygter om, at der var talt med eftertryk, og at der ikke var udvekslet komplimenter.

Den første illegalitet og Christmas Møllers Englandsrejse

Allerede i sin ministertid havde Christmas Møller haft fortrolig forbindelse med Hærens Efterretningsvæsen, bl.a. gennem ritmester Hans Lunding, og han havde kunnet give denne officersgruppe, kaldet prinserne, en række vigtige informationer om tyskernes forhold. Så tidligt som sidst i april 1940 havde Generalstabens Efterretningssektion under oberstløjtnant Nordentoft, fået forbindelse med den britiske Intelligence Service, og der blev i de kommende måneder udbygget et efterretningsnet, som omfattede hele Danmark. Både civile og militære blev brugt i denne organisation, og en radiotjeneste blev etableret. Fra engelsk side tillagde man dette arrangement stor betydning, og den danske overkommando, general Ebbe Gørtz, som var medvider og hjælper, gik ind på en videre udbygning af hele dette militærapparat. Der blev dannet den såkaldte P-organisation, bestående af militære P-grupper, Danmarks første frihedshær. De trefarvede armbind, som frihedsbevægelsen fik udleveret den 4. maj 1945, var allerede i efteråret 1940 udlagt i P-depoterne. Her skal i øvrigt kun tilføjes, at som hjælpere i den militære organisation, som rådgivere og støtter deltog forskellige politikere, i første række folketingsmændene H. C. Hansen, Jørgen Gram, Hans Hedtoft og, som nævnt, Christmas Møller.

Efter udsmidningen af Rigsdagen kom Christmas Møller ind i en illegalt arbejdende kreds bestående af Ths. Døssing, Mogens Fog, fru Ellen Hørup og senere tilsluttet af redaktør Ole Kiilerich; disse var alle enige om, at der måtte foretages noget aktivt for at vække og styrke modstanden mod fjenden. Den første plan gik ud på at oprette et legalt blad, der skulle bringe artikler, som gik lige til grænsen af det mulige, men denne idé blev hurtigt skrinlagt. Bibliotekskonsulent Jørgen Ban-

ke, som Christmas Møller mødte hos Døssing, fremsatte senere den idé, at man skulle forsøge at danne en eller anden hemmelig landsorganisation. Christmas Møller forelagde da forslag om oprettelse af studiekredse over hele landet. Disse studiekredse skulle være offentlige, men med det hemmelige formål at blive kamporganisationer. Således blev Christmas Møller fader til studieringen - eller Ringen, som organisationen snart kom til at hedde. Hos Banke førtes Christmas Møller sammen med cand. mag. Frode Jakobsen, som blev sat ind i arbejdet med oprettelsen af studiekredse, og cand. mag. Erik Møller blev Ringens første formand. Der var fra starten tale om, at politiske repræsentanter burde træde ind i ledelsen af studieringen, men man mente blandt de politikere, der beskæftigede sig med sagen, at partiernes informations virksomhed rakte så langt og så dybt, at den stort set dækkede de kredse, der ønskede besked.

Interneringen af danske kommunister den 22. juni blev den første omgåelse af Grundloven, der foretoges fra dansk side. Motiveringen var, at man ikke ønskede, kommunisterne skulle falde i tyskernes hænder. Kuppet kom bag på de kommunistiske ledere, skønt disse utvivlsomt havde forberedt muligheden af at måtte gå under jorden. Det lykkedes folketingsmand Aksel Larsen, som var på rejse, at undgå anholdelsen, medens folketingsmand Alfred Jensen vel blev anholdt, men »stak af« fra politiet på Københavns Hovedbanegård. Derimod blev folketingsmand Martin Nielsen interneret og førtes efter 29. august med mange lidelsesfæller til Tyskland. Aksel Larsen og Alfred Jensen gik under jorden herhjemme med hele den del af den kommunistiske organisation, som kunne fungere, efter at mange organisationsledere var sat fast. Dermed skabtes på en gang den første organiserede, underjordiske modstandsbevægelse. I løbet af efteråret 1941 begyndte den første illegale avis »Land og Folk« at udkomme; hidtil havde de illegale blade, hvis man overhovedet kunne tale om et sådant begreb, været cirkulerende breve. På samme tid førte Mogens Fog de to politikere Christmas Møller og Aksel Larsen sammen om starten af »Frit Danmark«.

Midt i august 1941 modtog Christmas Møller opfordring til at tage til England. Opfordringen kom pr. brev fra den engelske minister fra Economic Welfare, Hugh Dalton. Brevet var sendt til engelske kredse i Stockholm, og da redaktør Erik Seidenfadens frue, som på den tid boede i den svenske hovedstad, skulle på besøg i København, blev

det overladt hende at bringe budskabet til rette vedkommende. Hun lærte brevet udenad og kunne ved hjemkomsten rekonstruere det. En lignende opfordring rettedes for øvrigt til red. Nic. Blædel, som imidlertid ikke turde tage imod den, da han frygtede for, at hans datter i Paris skulle blive taget som gidsel af tyskerne, hvis han talte over engelsk radio. En tredje opfordring rettedes samtidig til Hans Hedtoft, der havde personligt venskabsforhold til Hugh Dalton. Opfordringen var fremsat på vicepremierminister Attlees vegne. Hedtoft blev ligesom Christmas Møller og Blædel indbudt med hele sin familie. Han var i begyndelsen af 1942 indstillet på at modtage indbydelsen, men Stauning, hvem han af loyalitetsgrunde forelagde sagen, nedlagde absolut forbud mod planens gennemførelse, idet han henviste til, at han, Stauning selv, og andre ledende socialdemokrater da ville komme til at sidde som gidsler herhjemme for alt, hvad Hedtoft foretog sig i England mod tyskerne. Stillet over for denne holdning fra Staunings side sendte Hedtoft afslag på indbydelsen.

Men Christmas Møller sagde ja. Og efter modtagelsen af indbydelsen blev han mere forsigtig med, hvad han tog aktivt del i af modstandsarbejde. Da »Frit Danmark« ved nytårstid så lyset, havde Christmas Møller dog skrevet åbningsartiklen på forsiden - der var trykt med rød farve. Afrejsen til England blev opsat fra måned til måned på grund af isvinteren; først den 30. april 1942 forlod Christmas Møller Danmark med sin familie, skjult i en last molér ombord i skonnerten »Argo« af Kolding, ført af skipper Peter Vald. Schmidt og matros Vejle-Petersen.

Før Christmas Møller rejste var der sket det, at den første faldskærmsmand, Mogens Hammer, den 28. december, var hoppet ned ved Haslev (hvor hans ledsager, læge Brun blev dræbt under sit nedspring). Hammer, som Christmas Møller også senere fik en del at gøre med, bl.a. i London, ansattes under dæksnavnet Lindberg som luftværnsinspektør i Det Berlingske Hus. Med Hammer, såvel som med den senere ankomne faldskærmsmand, Rottbøl, havde Christmas Møller flere møder i sit hjem, hvor han på forhånd blev informeret om en række forhold i England. Den 14. maj 1942 talte Christmas Møller første gang over London Radio til sine landsmænd herhjemme. I indledningen til sin tale sagde han bl.a.: »Måske der findes mange hjemme i Danmark, som misbilliger min handlemåde. Jeg skal ikke tale herom nu under krigen. Jeg ved med mig selv, eller snarere, vi ved, min kone og jeg, at

vi har handlet, som vor samvittighed bød os, og i denne store tid kan enhver kun handle, som han finder det rigtigt«.

På Rigsdagen vakte hans rejse såvel som hans første tale megen diskussion. Gamle modstandere var ikke sene til at benytte hans »flugt«, som man kaldte det, til allehånde agitation. Selv havde han ordnet sit forhold til partiet ved at efterlade sin udmeldelse.

Anti-Kominternpagten og oppositionen mod Scavenius.

I løbet af sommeren og efteråret 1941 bredte ønskerne om større aktivitet mod tyskerne sig umiskendeligt i mange befolkningslag, ikke mindst blandt ungdommen. Men hvorledes gribe sagen an? Fortilfælde forelå ikke siden Gøngehøvdingen. På Rigsdagen meldte sig fornyet uro inden for flere parti grupper; lysten til at bryde ud af samarbejdet kom adskillige gange til orde, men blev stedse dysset ned med det argument, at man for landets og folkets skyld burde stå sammen og følge »linien af 9. april«, indtil et brud kunne tages samlet. At det tidspunkt måtte komme før eller senere, da man åbent og effektivt måtte gå mod de bestandigt voksende tyske krav, stod klart for alle. Nogle mente, man burde benytte den først forefaldne lejlighed, andre at man burde vente til yderste øjeblik. Flertallet var enigt om, at et brud i hvert fald ikke burde tages, før man havde så at sige hele befolkningen bag dette afgørende skridt, således at tyskerne ikke havde flere muligheder at spille på i retning af at stable et dansk skinstyre på benene. Så kom konflikten om tiltrædelse af Anti-Kominternpagten. Lørdag og søndag den 22. og 23. november herskede der feberstemning på Christiansborg. Man vidste, at tyskerne holdt tropper i alarmberedskab, parat til aktion, hvis det blev afslag. Adskillige rigsdagsmænd var inde på den opfattelse, at under en sådan trusel var det overhovedet umuligt at tage stilling til sagen. Scavenius havde travlt og oprullede rystende perspektiver for regeringen og samarbejdsudvalget, åbenbarede de følger en afvisning ville afstedkomme. Handelsminister Halfdan Hendriksen erklærede, at han ville gå af, hvis Danmark skulle underskrive pagten. Efter enstemmig henstilling fra partiet blev han på sin post. De stærkeste modsætninger gjorde sig utvivlsomt gældende inden for den konservative rigsdagsgruppe, som på dette tidspunkt havde delt sig i en Nej-fløj og en Ja-fløj, en deling, der skærpedes stærkt i den følgende

tid og ganske åbenlyst gav sig til kende under dannelsen af ministeriet Scavenius året efter.

At der også var ved at gå revner i Socialdemokratiets front kunne heller ikke skjules. Hans Hedtoft var efter at være tvunget bort som partiets formand, hurtigt bleven leder af den fløj inden for partiet, som så frem til det afgørende brud med eftergivelsespolitikken. Dette bragte ham i et utvetydigt modsætningsforhold til statsminister Stauning, hvis protegé han oprindeligt var, og hvem han fra sin grønne ungdom havde beundret stærkt. Et tydeligt vidnesbyrd om den kløft, der var opstået mellem »de gamle« og »de unge« inden for partiet, var en tale, Hedtoft holdt den 13. august 1941 til Socialdemokratiets hovedbestyrelse, rigsdagsgruppen og redaktørerne, der var samlet til en fortrolig drøftelse på Christiansborg. For Hedtofts vedkommende var hans udtalelser sikkert i højere grad rettet til Stauning og dennes følge inden for rigsdagsgruppen end til forsamlingen som helhed. Han udtalte bl.a.:

»- Det kan komme dertil, at vi må sige stop og nej og tage alle deraf følgende konsekvenser. Vor generation har i det danske Socialdemokrati en arv at forvalte, som forpligter, både over for os selv og kommende generationer. Det er usandt, urigtigt og uværdigt, når det er sagt, at vi som et lille land og som bevægelse kun har den opgave at passe os til og tage til efterretning, hvad »de store« ønsker. Socialdemokratiet og arbejderbevægelsen er ingen forretning med et vist antal materielle værdier og stillinger til en række enkeltpersoner. Dansk Arbejderbevægelse og Socialdemokratiet er bærer af og forpligtet over for ideelle værdier, over for et socialistisk og demokratisk livssyn, som aldrig må dø, og som vi alle i dag og i fremtiden har pligt til at holde os for øje i afgørelsens stund. Med fejghed og servilitet kan vi måske vinde herrefolkets og deres lakajers gunst, men aldrig redde vor ære. Med løgn kan vi måske en stakket stund redde den socialdemokratiske arbejderbevægelses organisatoriske liv, men aldrig dens frihed og de idealer, der gav den eksistensberettigelse. Rakte vi hånd til at sætte det over styr, knuste vi dens genopstandelsesmulighed og smædede tre generationers strid for socialismens og frihedens idealer«. - Efter en omtale af Hitlers Tyskland og nazismens ideologi fortsatte han: »Det er en pest, som dræber, ensretter og mekaniserer. Sættes der ikke for alvor ind imod den, knuser den langsomt, men sikkert selvstændigheden

hos både enkeltpersoner, bevægelser og nationer«. - Her nævnes bl.a. Norges stilling og taktikken over for de ledende partifæller i Danmark. Videre hedder det: »Vor store chance som socialistisk arbejderbevægelse og - derom er jeg personlig overbevist - vor redning består deri, at vor egen eksistenskamp nu er identisk med nationens kamp. På de områder, hvor det endnu ikke er tilfældet, bør de gøres identiske. - - I et land som Danmark, med en befolkning, der selv kan tænke, og som hidtil har betragtet den fulde medborgerlige frihed som en selvfølge og en umistelig ret, er det ikke så lige en sag at gennemføre en ensretning, der af alle anstændige mennesker vil føles som en national undertrykkelse. Den enkelte danskers mod, hans moralske duelighed, hans tro på sig selv og sit eget folks idealer, kan rejse en skanse, der aldrig kan tages! Alle disse kræfter er nu rejst i det danske folk og må holdes i live. Vi bør ikke glemme Socialdemokratiets og arbejderbevægelsens skyldighed på dette område. - - I den ideologiske krig, der nu søges sat i gang også i Danmark, vælger vi vor egen linie. Vor danske og vor nordiske linie skal holdes. - - Indrangerer Danmark sig frivilligt som tysk randstat, klipper vi selv den tråd over, der forbinder os med Norden og giver os vort selvstændige, nationale ansigt. Derfor skal vi - og herom er der vel ingen uenighed blandt os eller de 5 samarbejdende partier - holde fast på denne linie og dermed bevare de idealer, der både er nordiske, danske og socialdemokratiske«.

I de følgende måneder begyndte de første spredte sabotager; de var tydeligvis af rent lokal oprindelse. Nogen beundring vakte de ikke hos flertallet af lovgiverne. De spontane demonstrationer, der kom til udtryk over hele landet efter Anti-Kominternpagtens underskrivelse den 25. november, vakte betænkeligheder i visse rigsdagskredse, men der blev også fra anden politisk side fremsat uforbeholdne udtalelser om det forståelige i disse reaktioner - blot ikke offentligt.

Scavenius var fløjet til Berlin mandag den 24., og det var hensigten, at pagten skulle offentliggøres dagen efter, men Ribbentrop nedlagde indsigelser mod de forbehold, der var taget fra dansk side, over for afsnit af pagten, der kunne berøre Danmarks stilling som ikke-krigsførende nation. Men på disse områder fik Scavenius sin vilje over for tyskerne. Den tydelighed, med hvilken det danske folk ved pagtens tiltræden havde vist sin uvilje mod enhver tilslutning til Tysklands

europæiske politik, gav imidlertid regeringen noget at tænke på. Også stemningen på Rigsdagen var en sådan, at regeringen forstod, man ikke kunne bøje sig for ethvert tysk ultimatum. I en række møder drøftede ministeriet de politiske forhold mellem Danmark og Tyskland, og man blev enig om uden hensyn til konsekvenserne at afvise i hvert fald følgende tre eventuelle krav fra tysk side:

1. Tilslutning til tremagtspagten (Aksepagten).
2. Indførelsen af jødelovgivning i Danmark.
3. Afsendelse af danske tropper til Østfronten.

Dette var, hvad der var enighed om mellem de forskellige parter i regeringen, men ikke så få politikere var indstillet på, at der var adskillige andre krav, der også burde give anledning til afvisning. Deriblandt var bevæbningen af danske handelsskibe, et krav, der senere blev stillet fra tysk side, og som blev afvist med det resultat, at tyskerne frafaldt.

Trafikminister Gunnar Larsen karakteriserede på dette tidspunkt det danske styre således: En fløj af ikke-parlamentariske ministre, som tyskerne kunne forhandle med, og som ikke var hundet af indrepolitisk hensyn, en anden fløj: de parlamentariske ministre, som stillede sig reserverede eller delvis afvisende over for samarbejdet med tyskerne, en Rigsdag, der var endnu mere reserveret og tilmed delt i to lejre, den henholdende og den blankt afvisende.

Det var vist nok i grove træk stillingen op til 29. august 1943.

Imidlertid havde såvel vedtagelsen af Anti-Kommunistloven som den partielle tilslutning til Aksemagts Anti-Kominternpagt medført, at der både blandt afvisende og blandt henholdende politikere søgtes skabt et stærkere og mere rationelt understøttet modtryk mod det tyske åg. Mange ventede en langvarig tysk besættelse, adskillige var der vel, som ventede, og frygtede, en tysk sejr. Men i den henseende havde politikerne det vist nogenlunde som den befolkning, hvoraf de var udgået. Jeg erindrer, at selv en af de stabile Nej-sigere kom til mig på en særlig sort, tysk sejrsmåne, for at »hente lidt optimisme«, som han udtrykte sig. Jeg henviste til den klassiske Maxime, at »den, som sejler, sejrer« og drog de behørigte konsekvenser. Han gik trøstet og troende bort.

Det var i de samme dage, at den for sin store intelligens og kyniske klogskab berømmede Erik Scavenius erklærede, at det militære opgør

lakkede mod afslutningen; så nu kunne opbygningen af storrumsplanerne begynde.

Som en virkning af disse usikre tilstande må man se oprettelsen af »Dansk Ungdomssamvirke«, der fandt sted under tilskyndelse og ledelse af landsretssagfører Poul Hjermand, de to ministre Knud Kristensen og Jørgen Jørgensen samt af »de ældste«: Biskop Rosendal, dr. med. Johs. Frandsen, magister Jens Rosenkjær og professor Hal Koch.

Kontakter og hemmelige efterretninger.

De første illegale organisationer, der vandt i levedygtighed og aktivitet i løbet af 1942 blev af størsteparten af landets befolkning i de dage fordømt som utidig og farlig indianerleg; det samme syn havde på daværende tidspunkt langt den overvejende del af politikerne.

Staunings død i april 1942 fik bl.a. den følge, at Vilh. Buhl blev regeringschef, og man fik dermed i spidsen for ministeriet en mand, der stod stærkere mod tyskerne end Stauning nogen sinde havde gjort det. Også inden for Rigsdagens største partigruppe, Socialdemokratiet, fik dette skifte åbenbare følger. Nej-sigerne kom mere til orde, og den første føling bag kulisserne mellem socialdemokratiske og konservative modstandskredse på Rigsdagen blev opnået uden at man på dette tidspunkt kunne tale om noget organiseret samarbejde.

H. C. Hansen - senere kendt i modstandskredse som Den Lille - etablerede et nært samarbejde med de to overbetjente Chr. Madsen og Dinesen indenfor Politigårdens såkaldte politiske afdeling. I dette samarbejde optoges senere den konservative folketingsmand Poul Sørensen. De to politifolk, som i største hemmelighedsfuldhed samarbejdede med folketingsmændene, havde faktisk siden 1941 kvitteret alt privatliv for at stå til rådighed for de mange opgaver, situationen skabte for den, som ville »kaste af i det nærmeste krav«: Hjælp til de internerede kommunister i Horserød, advarsler til folk, som tyskerne havde i kikkerten, underretninger til politiske kredse om tyske hensigter, som politiet kom under vejrs med - o.s.v., o.s.v.

Hvad støtten til de internerede kommunister i Horserød angik, da gjorde fra første færd pastor Amby vel den mest betydningsfulde indsats, idet han på trods af ethvert forsigtighedshensyn benyttede sin stilling som fængselspræst til at skaffe de indespærrede fordele og kontakt med omverdenen.

Mod slutningen af 1942 skete der en lille begivenhed, som fik meget stor betydning for det underjordiske efterretningsvæsen. Hedtoft havde nær tilknytning til det svenske gesandtskab, og legationsråd Ekblad omtalte en efterårsdag 1942 over for ham en vis tysk skibsfarts-sagkyndig, som han måtte formode, det kunne interessere Hedtoft at træffe. Imidlertid viste Hedtoft i første omgang forslaget fra sig; men kort tid efter mødte han oberstløjtnant Nordentoft på en restaurant i Frederiksberg Allé, og til dette møde havde Nordentoft medbragt den tyske skibsfartssagkyndige, von Duchwitz fra Bremen, en af dr. Best's nære medarbejdere. Duchwitz, som i en årrække havde været generalagent for »Kaffe Hag« i Danmark, var godt inde i danske forhold, han var danskvenlig og antinazistisk. Der etableredes nu i den følgende tid en snæver kontakt mellem Hedtoft og Duchwitz, og ad denne vej tilførtes der såvel danske politiske kredse oplysninger om tyskernes planer og reaktioner som betydningsfulde meddelelser til det engelske efterretningsvæsen om tyskernes forehavender. Duchwitz havde kontor i »Vesterport« og boede på »Astoria«, og begge steder modtog han ofte bryggeriagenten Lundquist (alias Hedtoft), med hvem han drøftede ølforsyningerne til de tyske skibe i Københavns Havn. Dette spil fortsattes lige til maj 1945.

Sabotagepolitikken kontra forhandlingspolitikken.

Den for Rigsdagens holdning største og mest afgørende begivenhed i 1942 blev dannelsen af ministeriet Scavenius den 9. november. De politiske relationer til tyskerne havde i sommerens løb været forholdsvis gnidningsfri. Bortset fra, at den tyske presseattaché Gustav Meissner, en ignorant, der lignede en sovevognskonduktør, i juni havde hejst visse stormvarsler over for pressen, var der tilsyneladende ikke sket noget, der rørte vandene. Men under overfladen tiltog usikkerheden og uroen påny. Da bladene begyndte at falde af træerne, brød undergrunden den tilsyneladende rolige overflade, og tyskerne gjorde de første lejligheder til de bedste for stærke reaktioner. En bestemt episode viste på tragisk måde de uholdbare forhold her i landet mellem regeringens og myndighedernes kurs og den voksende modstandsbevægelse, som efterhånden støttedes af sympati i større kredse af befolkningen.

I begyndelsen af september havde Christmas Møller over B.B.C. holdt den tale, hvori han opfordrede den danske befolkning til at tage

sabotagen op som kampmiddel mod tyskerne. Sabotage var på det tidspunkt kendt i de besatte lande, også i Danmark, men de russiske partisaner havde lært os den organiserede, såkaldte videnskabelige sabotage at kende som et virkningsfuldt krigsvåben. På denne baggrund virkede Christmas Møllers tale stærkt, og reaktionen udeblev ikke. Men dagen før Christmas Møllers radiotale forefaldt den ovenfor antydede episode: På Ålekistevej i København skød faldskærmsmanden hovmester Johansen den danske overbetjent Østergård-Nielsen, som kom for at anholde Johansen. Få minutter efter fandtes Johansen døende. Han havde taget gift. I hans værelse stod den radiosender, med hvilken han havde holdt den frie verden underrettet om tyskernes fremfærd i Danmark. Denne episode var symptomatisk for tilstandene i Danmark i efteråret 1942. Ingen ville nægte, at både Østergård-Nielsen og Johansen var gode, danske mænd, som hver især mente, de gjorde deres pligt. Men begivenheden viste klart, at forhandlingspolitikken fortsættelse uden tvivl måtte føre til en skarp og måske blodig konflikt mellem den danske statsmagt og den voksende modstandsbevægelse. En række politikere så faren og advarede inden for deres egne grupper imod den. Adskillige medlemmer af den konservative rigsdagsgruppe drøftede, om man skulle følge Christmas Møllers eksempel og nu straks vælge modstandsbevægelsen frem for at fortsætte legaliteten. Man kom til det resultat, at bibeholdelse af legaliteten indtil videre bød større mulighed for at støtte aktiviseringen og modstanden. Folketingsmændene Poul Sørensen og Aksel Møller havde fået deres første forbindelse med aktive kredse. Hensynet til Rigsdagens legalitet fordrede naturligvis den største forsigtighed. Der oprettedes fast forbindelse mellem de to politikere og overbetjentene Max Weiss og Alfred Andersen, begge i Københavns Politis Informationsafdeling. Gennem disse to politifolk, af hvilke Weiss spillede en særlig rolle inden for »De frie Danske«, erfarede Møller og Sørensen bl.a. sandheden om den farlige underdanighed, direktør Knud Sthyr, der gjorde tjeneste i udenrigsministeriet, viste de nazistiske kredse. Afsløringen af disse forhold blev til en affære, der åbent viste, hvilken overdrivelse Scavenius' såkaldte balancepolitik var ført ud i. Med støtte af civilingeniør Erling Foss kom Poul Sørensen og Aksel Møller i efteråret 1942 i brevforbindelse med Christmas Møller. Selv om brevgangen var langsom og besværlig, betød den dog en betydelig tilvækst til deres illegale aktivitet.

Få dage efter Christmas Møllers aabotagetale sammenkaldte Scavenius chefredaktørerne til et møde, hvori også enkelte medlemmer af regeringen deltog. Scavenius foreholdt pressen dens ansvar for det voksende dårlige forhold til tyskerne, han angreb skarpt Christmas Møller og formanede pressen til ikke at angribe D.N.S.A.P. Også Frikorps Danmark burde fredes - »det er forkert (sagde Scavenius) ikke at betragte dem som ægte danske«. Disse og andre udtalelser afstedkom en skarp diskussion, som undervisningsminister Jørgen Jørgensen søgte at mildne ved bl.a. at udtale: »Vi vil de samme mål og må lære befolkningen, at al provokation og sabotage kan ødelægge det hele«.

På det tidspunkt var vel de fire femtedele af politikerne - ligesom en omtrent tilsvarende del af befolkningen - mod sabotagen. Men presse-diskussionen hos Scavenius vakte betydelig opsigt i politiske kredse og mildnede ikke luften mellem udenrigsministeren og de politikere, der ønskede en stærkere holdning mod tyskerne.

Så kom telegramkrisen midt i den spændte uro: Hitler var fornærmet over kong Christians takketelegram efter fødselsdagen den 26. september, som tapetsereren med totemmasken havde festliggjort med en lykønskning. Den 29. september bad Renthe-Fink den danske udenrigsminister om sine akkreditiver, og minister Mohr fik i Berlin overrakt sit pas med opfordring til at vende hjem til København. Den tyske øverstkommanderende, general Lüdke kaldtes hjem og erstattedes med Hanneken. General Gørtz gav ordre til, at de danske tropper holdtes i alarmberedskab. I de følgende fem uger regerede Hanneken i Danmark. Usikkerheden var latent. Først den 30. oktober indtraf en ændring, idet Scavenius kaldtes til Ribbentrop i Berlin og der blev stillet over for kravet om rekonstruktion af regeringen. Yderste frist ville være 9. november. Samtidig meddeltes, at dr. Werner Best fra 4. november at regne ville være tysk befuldmægtiget i Danmark. De videre forhandlinger skulle føres med Best, og hvis der ikke opnåedes en tilfredsstillende ændring, ville Danmark få en tysk rigskommissær.

Hele denne episode i forbindelse med voksende aktivitet mod tyskerne blev særlig politisk derved, at Rigsdagen for første gang skulle tage direkte stilling til et tysk krav, idet tyskerne sammen med regeringskrisens løsning havde forlangt vedtagelse af en særlig bemyndigelseslov.

Der fulgte bevægede forhandlingsdage, da Scavenius vendte hjem.

samlingspartierne afviste kravet om bemyndigelseslovgivning. Som nyt statsministeremne var nationalbankdirektør Bramsnæs fremme. Men efter en samtale med dr. Best erklærede Bramsnæs, at han ikke kunne påtage sig opgaven. Landbrugsrådets præsident H. Hauch blev nu bragt i forslag. Socialdemokraterne var villige til at afgive statsministerposten efter 13 års forløb. Hauch gjorde et forsøg og fik lavet en ministerliste, men da han mødte hos Best ville denne hverken have Hauch eller ministerlisten. L. S. var kommet Hauch i forkøbet hos den høje befuldmægtigede. Best foreslog derefter et ministerium Scavenius som eneste udvej. Og i dette ministerium ønskede han ikke at se Buhl, Alsing Andersen og Fibiger. Hvad Jørgen Jørgensen angik kunne denne ikke fortsætte som undervisningsminister, men han kunne nok godkendes som indenrigsminister.

Over for disse nye muligheder var stemningen meget delt i partierne. Socialdemokraterne sluttede deres drøftelser uden afstemning og uden klarhed over situationen. Venstre foretog heller ingen afstemning, men der var langt overvejende stemning imod Scavenius. De Konservative lod foretage afstemning, hvilket gav blank afvisning. De Radikale var de eneste, som ret omgående accepterede Scavenius uden at blinke.

Gruppeformændene gik derefter til kronprins Frederik, som var regent under kongens sygdom. Kronprinsregenten forstod meget vel de betænkeligheder, der kunne rejses mod regeringen Scavenius, men på den anden side udtalte han på sin faders vegne ønsket om, at partierne ville nå til enighed og stå sammen om en løsning, da et brud ville få uoverskuelige konsekvenser for befolkningen. Stillet over for dette ønske fra Kongehusets side erklærede seks konservative Nej-sigere i det efterfølgende partimøde, at de nu ikke kunne stemme imod. De afholdt sig fra at stemme. Tilslutningen til regeringen Scavenius vedtoges derefter mod 13 Nej-stemmer. Inden for Venstre kom det også til en flertalsvedtagelse, og ud på natten fik Scavenius meddelelse om, at hans regeringsdannelse var tiltrådt af alle partier.

Hos Venstre havde indenrigsminister Knud Kristensen erklæret, at han ikke ville gå ind i et ministerium Scavenius. Ethvert pres mod ham viste sig forgæves. Han var den af ministeriet Buhls medlemmer, der stod stejlest over for tyskernes direkte indgriben mod de parlamentariske rettigheder. Om sit standpunkt udtalte Knud Kristensen efter

krisen: »En så afgjort politisk opgivelse af folkestyret kunne jeg ikke gå med til, det var næsten en opgivelse af det hele. Nogle vil sige, at vi ikke kunne undgå det. Også under tidligere forhandlinger f.eks. om bevæbning af handelsskibene, blev det erklæret, at der ville ske afgørende ting, hvis vi ikke bøjede os. Vi sagde nej, da det ville være ensbetydende med krigsdeltagelse at bevæbne vore handelsskibe, og vort nej har ikke fået de bebudede konsekvenser«. - Om Scavenius sagde Knud Kristensen: »Han er ingen forræder, men han savner forståelsen for, at der er andre værdier end dem, der er behagelige for kroppen. Han har engang udtalt, at vi for fremtiden må følge den tyske parole. Jeg har sagt til ham gentagne gange, at den politik ville jeg bekæmpe, og jeg har sagt det også nu. Det afgørende er, har jeg sagt, den måde, hvorpå De er udpeget som statsminister«.

Handelsminister Halfdan Hendriksen ønskede heller ikke at deltage i regeringsdannelsen - han var mellem de 13 Nej-sigere - men en enstemmig partihenstilling om at fortsætte bøjede han sig for. - Hvad bemyndigelsesloven angik reduceredes det tyske krav efter regeringsdannelsen til nogle almindelige bestemmelser, der skulle sikre opretholdelsen af ro og orden i Landet. Det blev bemyndigelser til justitsministeren.

Efter disse uger stod det klart for befolkningen, at hvad tyskerne ønskede kunne siges med få ord: Underkastelse på alle områder. Rigsdagens flertal opfattede sig i de følgende knap ti måneder, ændringen holdt, som folkets forsvarere mod den scavenianske politik. Man lod sig ikke blænde af dr. Best's »forståelsespolitik«, men benyttede i fuldt mål de fordele, den kunne afvindes. Det stod klart, at den siddende regering var sidste station før det endelige brud.

Kort efter den ny regerings tiltræden blev folketingsmand Aksel Larsen, der levede under jorden i København, anholdt på tysk foranledning. Den uhyggelige stikker Rud. Christiansen (Hestetyven) havde været tyskerne behjælpelige med at finde folketingsmanden. Rud. Christiansen blev den 20. marts 1944 likvideret af Flammen (Bent Faurschou Hviid). Tyskerne krævede Aksel Larsen udleveret til forhør, idet man dog lovede, at han atter ville blive overgivet til danske myndigheder. Dette skete aldrig. Han førtes til tugthus i Tyskland, hvorfra han først vendte hjem med de svenske transportere kort før kapitulationen. Kort tid efter Aksel Larsens arrestation blev de fleste af de personer,

han havde samarbejdet med illegalt, arresteret. Det drejede sig om professor Ole Chievitz, godsejer Jarl, Strødam, læge Neukirch, Gentofte, landsretssagfører Prytz, overretssagfører Ernst Pedersen, Odense, og biblioteksdirektør Th. Døssing - hele kredsen om »Frit Danmark«, med undtagelse af Mogens Fog og arbejdsmand Christoffersen, der undslap tillige med et par studenter. Bladets første redaktør, Ole Kiilerich, var kort forinden flygtet via Sverige til England. De arresterede blev alle dømt ved danske domstole.

Modstandsbevægelsen tager magten.

Foråret 1943 bragte folketingsvalget og landstingsvalget den 23. marts. Disse valg blev ikke blot en vældig bekendelse til demokratiet, men tillige en generalprøve på samhørighed i modstanden mod tyskerne; fra den dag følte modstandsånden som en magt i landet. Nu stod folket samlet om de demokratiske idealer, bruddet med tyskerne kunne tages. Blandt Nej-sigerne på Rigsdagen så man hen til dette brud som til en befrielse.

Ved valget havde det nye parti Dansk Samling, som gik til valg direkte mod Scavenius, fået tre medlemmer i Folketinget. I de følgende fem måneder kom disse tre ikke til at betyde noget særligt på Rigsdagen, men de forberedte sig på en aktiv indsats under jorden. Et af medlemmerne Robert Stærmoser blev medlem af Frihedsrådet, da dette dannedes, men han afløstes senere af partiformanden Arne Sørensen.

For den danske befolkning var valget en vældig opmuntring, og i løbet af de følgende måneder tog modstandsbevægelsen helt magten fra regeringen. Sabotager og demonstrationer voksede i antal. Det kom også til pøbeloptøjer, som modstandsbevægelsen ikke kunne tage noget ansvar for, men som blev brugt af eftergivenesspolitikere som advarende eksempler på de tilstande, vi ville få, om man ikke lod de lovlige myndigheder være afgørende. Inden for Rigsdagen var det ikke længere ministeriet Scavenius, men partiernes samarbejdsudvalg, der fungerede som politisk midtpunkt. Under ledelse af Ole Bjørn Kraft foregik et stadig snævrere samarbejde mellem socialdemokrater og konservative, de to partier, som talte de fleste Nej-sigere. Som medlem af samarbejdsudvalget fungerede Vilh. Buhl som en art uofficiel statsminister. Scavenius havde spillet sig alle kort af hænde over for Rigsdagen. Dr. Best havde let ved at erklære, at ministeriet Scavenius

ville blive »den sidste parlamentariske regering i Danmark«.

Det ligger uden for denne skildrings rammer at oplyse, hvad enkelte rigsdagsmedlemmer eventuelt må have foretaget sig eller udrettet inden for modstandsbevægelsen i deres hjemegn eller deres valgkreds. Her trækkes kun linier op for de tilfælde, hvor politikere som rigsdagspolitikere støttede modstandsbevægelsen og modstandsånden og for de omstændigheder, hvorunder det skete. Desuden skal omtales de forhold og beslutninger, der førte til partiernes samarbejde med frihedsbevægelsen og den deraf følgende indsats i frihedskampen.

I løbet af foråret og sommeren 1943 opstod - bl.a. under tilskyndelse fra Special Forces - det samarbejde, den koordinering, som dannede kernen i den organiserede frihedskamp efter 29. august. Dette organisationsarbejde blev fra begyndelsen stærkt præget af to politiske grupper, der stod uden for samarbejdspartierne, og hvoraf den ene havde været under jorden et par år. Disse var Danmarks kommunistiske Parti og Dansk Samling.

9. april kom til et Danmark, der både åndeligt og materielt var uforberedt. Når også den danske Rigsdag kunne karakteriseres ved den uforberedthed, skyldtes det i væsentlig grad, at danske politikere var opdraget til kun at se indad - mod den almene, materielle trivsel og de hjemlige foreteelser være sig af åndelig eller mere bastant karakter. Danmarks ansigt og holdning udadtil var gennem en menneskealders misrøgt blevet en affære, der kun angik P. Munch, manden, der stadig tog fejl. Udenrigspolitik var ikke ført siden 1864. Alt, hvad der blev sagt eller gjort fra ikke-radikal side efter 1909 for at vænne befolkningen til at betragte problemerne, som tårnede sig op udefra, blev betegnet som farligt eller som forehavender, der ikke tjente noget fornuftigt formål. Socialdemokratiet havde givet P. Munch carte blanche på udenrigspolitiske områder. Da modstandsbevægelsen derfor satte sig for at ville redde Danmarks ansigt udadtil, over for de allierede magter og den frie verden, blev dette i tråd med hele indstillingen hos flertallet af politikerne såvel som i store befolkningskredse naturligvis betragtet som galmandsværk, som en farlig indblanding i den engang fastlagte politiske kurs, der gik ud på, at det først og fremmest gjaldt at bevare den hjemlige materielle standard, en kurs, de store erhvervs- og fagorganisationer dengang ivrigt støttede, hver gang der skulle gives efter for tyske krav. Det var derfor et særdeles farligt spil, de politikere,

som ønskede en aktiv modstand mod tyskerne forberedt og gennemført, indlod sig på. De måtte i det længste holde deres illegale virksomhed inden for snævre kredse. Og den, der som Christmas Møller traf sit valg og helt gik over i frihedskampen, risikerede af tidligere politiske fæller at få smædenavne hæftet på sig.

Først på året 1943 var Hans Hedtoft kommet i forbindelse med professor Stephan Hurwitz, redaktør Nic. Blædel, ingeniør Herman Dedichen og andre, som søgte udveje til at støtte frihedskampen på forskellig måde. Og da den engelske agent Flemming B. Muus, kaldet Jørgen Møller, i foråret 1943 kom hertil med den opgave at koordinere frihedsbevægelsen, førtes han af Dedichen sammen med Hedtoft. Dette medførte, at Hedtoft præsenterede Muus for Duchwitz - en kontakt var dermed sluttet. Hver gang, der havde været »Führerbesprechungen« på Dagmarhus, havde London få timer efter referat af tyskernes beslutninger. Duchwitz betroede sig til »Hr. Lundquist« og denne lod gå videre til »Hr. Møller«, som så ordnede det fornødne.

I forsommeren 1943 aflagde Poul Sørensen og Aksel Møller over for den konservative rigsdagsgruppes formand Ole Bjørn Kraft og over for partiets formand Vilh. Fibiger beretning om de illegale forbindelser, de havde knyttet og den illegale virksomhed de havde udfoldet. Begge partilederne gav deres uforbeholdne tilslutning til dette arbejde, og fra samme øjeblik indledtes et nært samarbejde mellem disse fire politikere med det formål for øje i fællesskab at samle partiets kræfter om befrielsesarbejdet. Det kunne naturligvis ikke lade sig gøre at holde rigsdagsgruppen underrettet om det arbejde, der nu var i gang. Der gik endog lang tid, før de fire politikere fik blot en formel bemyndigelse til at bruge af partiets ressourcer til illegale formål. Indtil da måtte det ske uden bemyndigelse. Men naturligvis støttede man sig til andre partifæller, der på forskellig måde bistod de fire i deres arbejde, og om hvem man vidste, at de i forvejen var engageret inden for frihedsbevægelsen. Dette gjaldt folk som Kr. Amby, professor Fl. Hvidberg, Poul Hjermand, adjunkt Karl Olsen, Henning Hasle, Hans Thyge Jacobsen, landstingsmændene Einar P. Foss og Jørgen Jørgensen, Ullerup, samt efter 29. august Halfdan Hendriksen. Det var også i første række de politikere (med undtagelse af Hendriksen), der tog initiativet til den skarpe protest, som Det konservative Folkeparti fremsatte mod forsvarsminister Brorsons cirkulære af 1. juni 1943, hvor ministeren

lovede hærens befalingsmænd at søge lovhjemmel til, at danske befalingsmænd, uden at miste de goder, tjenestemandsløven bød dem, kunne træde ind i den tyske eller den finske hær.

Det blev stedse mere og mere åbenbart, at Rigsdagen drev mod et åbent brud med tyskerne. Men nogen enighed på tinge om denne holdning var der ikke. Medens Ole Bjørn Kraft i en tale til K.U.s sommerlejr ved Hvidkilde rejste spørgsmålet om, hvorvidt Scavenius og hans regering overhovedet kunne sidde for styret længere, talte andre politikere på deres møder imod sabotagen, imod propagandaen fra London og mod den spontane frihedsbevægelse.

Rundt i landet tiltog urolighederne, natten til den 6. august gik det løs i Esbjerg - få dage senere fulgte Odense eksemplet. Tyskerne stillede på dette tidspunkt krav om, at danske sabotører skulle for tysk krigsret og afsone deres straffe i Tyskland. På et møde den 9. august vedtog Rigsdagens samarbejdsudvalg at afslå dette krav. Regeringen var enig heri. Scavenius erklærede derefter over for Best, at hans politik havde lidt nederlag, og at han ønskede at gå. Best nedlagde absolut indsigelse mod en sådan fremgangsmåde. Berlin ville ikke give sin tilslutning, da et regeringsskifte i Danmark på denne baggrund af de allierede magter ville blive opfattet som et tysk svaghedstegn. Scavenius søgte nu at få Rigsdagen til at vedtage et opråb, der kunne dæmme op for den voksende modstandskamp. Han fik her tilslutning fra mange sider på Rigsdagen, hvor man ønskede klargjort, at bruddet med tyskerne skulle foretages af Rigsdagen og ikke af befolkningen. I denne proponerede erklæring skulle derfor præciseres, at det var »de lovlige myndigheder og de ansvarlige ledere, der måtte foretage de skridt, som er nødvendige til beskyttelse af danske interesser«. Opråbet forelagdes i partimøder den 19. august og tiltrådtes af socialdemokrater, Venstre, Radikale og Retsforbundet, medens de Konservative ikke kunne tiltræde. Et konservativt flertal ønskede, at opråbet skulle vise, at Rigsdagen stod på befolkningens side og lagde ansvaret for urolighederne på de tyske troppers provokationer. En anden part af rigsdagsgruppen vendte sig mod udsendelser af nogen art. Den 20. blev der nedsat et udvalg bestående af Munch, Brorson, Buhl og Kraft, som skulle forhandle om erklæringens ordlyd. Man nåede også til en formulering, der for første gang antyder, at skylden er fjendens, og at Rigsdagens sympati er på folkets side.

Efter 16 timers uafbrudt forhandling opnås enighed om udsendelsen, der tiltrædes af erhvervenes og arbejdernes hovedorganisationer. I den konservative rigsdagsgruppe vedtages udsendelsen først natten til den 21. mod ti stemmer: Amby, Hvidberg, Foss, Hjermind, Hasle, Karl Olsen, Aksel Møller, Jørgen Jørgensen, Ullerup, Thyge Jacobsen og Stangerup. De ti fik ret. Erklæringen blev et slag i luften.

Den 29. august.

Kun syv dage efter fælleserklæringens udsendelse forelægger Best det tyske ultimatum, efter hvilket den danske regering skal erklære undtagelsestilstand over hele landet med forbud mod, at mere end fem personer samles offentligt, forbud mod strejker eller understøttelse til strejkende, forbud mod forsamlinger indendørs som udendørs, spærretid fra kl. 20,30-5,30, lukning af restauranter kl. 19,30, aflevering inden 1. september af alle skydevåben og alt sprængstof i landet, forbud mod at genere danske statsborgere, der havde forbindelse med tyskerne, tysk pressecensur, oprettelse af hurtigdomstole og indførelse af dødsstraf for sabotage, medvirken dertil og for besiddelse af skydevåben og sprængstof.

En særlig note, der fulgte, var vendt mod Odense by, af hvilken krævedes 1 million kroner i bod.

Best overrakte noterne lørdag morgen kl. 9 den 28. august.

Regeringen sammenkaldte samarbejdsudvalget til møde kl. 10,30 uden først at tage nogen stilling selv til sagerne. Scavenius rådede til at akceptere for at skåne den danske befolkning, skønt han nok kunne indse, tilføjede han, at en aksept var så kompromitterende for regeringen, at det ville være til ingen nytte.

Buhl fandt de stillede krav helt uacceptable, og Kraft gav straks dette standpunkt uforbeholden tilslutning. Knud Kristensen ønskede betænkningstid. Der holdtes derefter improviserede partimøder, og kl. 13,30 samledes regeringen og samarbejdsudvalget påny. Resultatet af den kortvarige drøftelse blev et blankt nej til tyskerne. Partiformændene var derefter hos kongen, som takkede udvalget, fordi man stod samlet i den alvorlige stund. Kl. 14,15 var der statsråd, hvorfra svaret gik til dr. Best. Kongen tilkendegav på foranledning af Brorson, at han ikke ønskede hær og flåde skulle sætte sig til modværge i den foreliggende situation.

Svaret skulle være hos Best inden kl. 16, da fristen udløb. På det tidspunkt var Rigsdagens officielle lokaler som blæst. Rundt i arbejds-værelserne havde en og anden travlt med at ordne og tilintetgøre papirer. Samarbejdsudvalget holdt et afsluttende møde kl. 17,30. Det ventedes da, at Rigsdagen ville blive besat. Dette skete imidlertid ikke. Der kom ingen tyske tropper på Rigsdagen under hele besættelsen. Derimod forelå ved 18-tiden meddelelse om, at tyske tropper samlede på Hovedbanegården. Telefon og telegraf til udlandet var straks blevet afbrudt.

Med sit nej havde Rigsdagen frasagt sig alle tilsagn fra 9. april 1940, og i løbet af den følgende nat og morgen den 29. august forelå den tyske kvittering, som blev tyskernes hidtil største dumhed under besættelsen.

Lørdag aften gav overbetjent Weiss den oplysning til Poul Sørensen, at denne og en række andre konservative rigsdagsmænd ville blive arresteret søndag morgen. Weiss tilbød nu Poul Sørensen, Aksel Møller, Ole Bjørn Kraft og Fibiger, at disse sammen med overbetjent Alfred Andersen og han selv kunne flygte til Sverige samme nat. Sagen blev drøftet, og de fire politikere besluttede da at blive i Danmark ud fra de betragtninger, at de gjorde deres land den største tjeneste ved at tage, hvad der kom, og at det ikke ville være muligt for nogen dansk kreds at danne regering, så længe danske politikere sad indespærret på trods af dansk retsfølelse.

Ud på natten begyndte tyskerne så arrestationerne samt overfaldene på militære vagtposter og kaserner. Med bekymring havde adskillige tænkt på, hvad der ville hænde de over to hundrede kommunister (i alt 260), som på dette tidspunkt var interneret i Horserød. Folketingsmand, pastor Amby, som i sin egenskab af fængselspræst og som medlem af Rigsdagens interneringsudvalg havde ydet de internerede mere støtte og opmuntring end nogen anden, var ikke i nyen. Mellem H. C. Hansen, Aksel Møller og de to overbetjente Madsen og Dinesen blev da truffet den aftale, at der skulle ringes til Horserød om at slippe de internerede ud; opringningen skulle ske i samme øjeblik tyskerne begyndte at gå til aktion. Justitsministeren lod ikke høre fra sig. Til alt uheld begyndte tyskerne deres landsomfattende overfald i Horserød ved 3-tiden om natten. Telefonopringningen kom et kvarter for sent. Af de 260 internerede kommunister slap kun 110 bort i sidste øjeblik;

de øvrige, 143 mænd og 7 kvinder, førtes til en ventende damper i Frihavnen. Lejrens vogtere lykkedes det også at flygte. Flere hundrede danske borgere blev samtidig hentet i deres hjem og indsat i internater. Det største af disse blev Horserød lejren. Blandt politikerne var det fortrinsvis konservative man var ude efter.

Venstre og socialdemokrater slap billigt ligesom også fagforeningsfolk og landbrugsorganisationernes repræsentanter. Over for arresterede kunstnere, pressefolk, akademikere og andre intellektuelle samt en del forretningsfolk og jøder var der ikke anlagt politisk linie. Af den konservative rigsdagsgruppes 44 medlemmer arresteredes de 32, som sad indespærret fra 3 til 7 uger. Poul Sørensen og Aksel Møller måtte i Vestre Fængsel. Først efter jødeforfølgelserne den 1. og 2. oktober begyndte tyskerne den systematiske løsladelse af de internerede; løsladelsen foregik omtrent i alfabetisk orden.

Dr. Best søgte i løbet af september via direktør Niels Svenningsen at knytte forbindelse tilbage til forhandlingspolitikken, men de veje var spærret. Kongen, som tyskerne selv havde suspenderet, havde ikke modtaget regeringens demissionsbegæring; han blev derved ude af stand til at udnævne noget nyt ministerium. Og ministeriet Scavenius havde tyskerne selv frataget alle muligheder for videre virksomhed. Tyskerne havde således ved dumhed og overgreb hindret enhver genoptagelse af dansk styre.

Imidlertid lagdes i løbet af september grundlaget for en konsultativ praksis i forholdet mellem departementscheferne, som førte administrationen videre, og politikerne. Efter at departementscheferne på kongens og regeringens vegne havde overtaget styret, havde de, hvor spørgsmål af særlig vigtighed forelå, søgt politikernes råd. Skønt politikerne nærede adskillig ængstelse for, at denne trafik skulle tilsløre den klare linie af 29. august, fandt man det dog rigtigst at fortsætte den rådgivende virksomhed ud fra den betragtning, at man derved kunne holde sig underrettet om, hvorvidt tyskerne misbrugte de magtmidler, det legale Danmark endnu havde, f.eks. politiet, til angreb og overgreb på det illegale Danmark. Også fra konservativ side gik politikerne efter deres løsladelse ind i dette samarbejde med departementscheferne.

En overgang beskæftigede de Konservative sig med planer om at lade hele partiet gå under jorden for på denne måde at udvide partiets arbejde til fordel for frihedskampen. Men illegaliteten ville være

ensbetydende med, at alle partiets kommunalrepræsentanter og de tusindvis af tillidsmænd over hele landet måtte følge rigsdagsgruppen under jorden. Da det kommunale selvstyre stadig bestod, fandt man det imidlertid mest fordelagtigt at føre en politik, der stillede evner og kræfter i frihedens tjeneste samtidig med at man undlod at afsløre sine hensigter, således at de fungerende legale administrerende faktorer, der på den ene eller anden måde ville være i stand til at mildne forholdene for befolkningen og yde nogen beskyttelse mod fjendens terror og overgreb, ikke kom i fare.

Militærets forhold var påny blevet aktuelt for de politikere, der havde tilknytning til militære kredse. På Marienlyst sad officererne interneret. Hans Hedtoft, der i sommeren 1940 havde været den ledende personlighed under dannelsen af foreningen »Folk og Værn«, i hvilken arbejderbevægelsens ledere mødtes med hærens befalingsmænd, og hvor man lagde fordom og epauletter til side, havde under dette arbejde fået en særlig tilknytning til en række højere officerer, bl.a. til general Ebbe Gørtz, som vist nok ikke var særlig populær blandt de internerede på Marienlyst, men som nu på officerskorpsets vegne på mystisk vis fik forbindelse med Hans Hedtoft. General Gørtz kunne på visse betingelser spadsere en tur daglig i Helsingør, og han smuttede på en af disse motionsture ind i et baglokale, hvor Hans Hedtoft ventede ham til en drøftelse af situationen. Der var blandt officererne overvejende stemning for, så snart de kunne slippe ud af internatet da at flygte til Sverige. Nogle talte om at slå sig igennem med våben. I den forbindelse kan antegnes et lille intermezzo, der udspillede, da en repræsentant fra udenrigsministeriet under tysk ledsagelse besøgte Marienlyst. Den pæne mand i de sribede benklæder henvendte sig til en klynge officerer og spurgte, om der var noget, de herrer kunne tænke sig. Svaret kom omgående og med appel: »Ja, tyve maskinpistoler med ammunition!« Ønsket blev ikke drøftet videre.

Over for planen om masseflugt nedlagde Hans Hedtoft afgjort indsigelse. Militærgrupperne var et alt for vigtigt led i hele modstandsfronten herhjemme. De besindige gemytter blandt officererne var straks enige heri. Enkelte officerer blev dog senere sendt over til Sverige bl.a. for at organisere den danske politiforlægning, men hovedparten blev hjemme og gik under jorden, så snart de kom ud fra internatet. Hedtoft havde under samtalen i Helsingør med general Gørtz lovet, at office-

rerne skulle få politikernes støtte til videre opbygning af et underjordisk våben, der kunne medvirke til Danmarks befrielse. Fhv. statsminister Buhl gav sit tilsagn til disse løfter. Og så snart det faste og intime samarbejde mellem socialdemokratiske og konservative politikere var etableret efter de konservative politikeres løsladelse, gav folketingsmand Poul Sørensen på de konservatives vegne udtryk for tilslutning til de opnåede resultater ved i nogle måneder at skaffe 10,000 kr. månedlig til delvis finansiering af officerernes vigtige og fremragende efterretningsvæsen, der gav de allierede værdifulde informationer om de tyske troppers bevægelser og styrker i Danmark.

»Bridge-partierne«.

Samarbejdet mellem konservative og socialdemokratiske politikere - nu og da suppleret med folk fra andre partier eller uden for partierne - skulle gennemgå en svær prøvelse gennem udsendelsen af Alsing Andersens kompromitterende cirkulære af 2. september, et dokument, der viste, at Alsing Andersen intet havde forstået af begivenhederne den 29. august. Han forsøgte i denne rundskrivelse, der var kontraseret af partisekretær Jobs. Hansen, i realiteten at give udtryk for skuffelse over Scavenius politikens sammenbrud. Desværre stod han ikke ene i denne opfattelse, som også havde megen tilslutning ud over landet i højst forskellige kredse, også i politiske. Det hed i dette cirkulære, som udsendtes i 600 eksemplarer til ledende socialdemokrater: »Gennem tre år viste vor politik sin berettigelse og sin holdbarhed. Målet at skåne land og folk for krigstidens ulykker nåedes så vidt, at ingen anden politik kunne have givet et blot tilsvarende lige så godt resultat. Og således kunne det sikkert have fortsat lige til krigens slutning til gavn for det danske samfund og for hvert enkelt medlem af vort lands befolkning. Men denne vej er bleven undermineret af Christmas Møllers agitation i radioen i forbindelse med den koalition af kommunister og chauvinister, der ansvarsløst og skjult har søgt at mistænkeliggøre samarbejdets mål og midler og at fremkalde en anden mentalitet i dele af befolkningen. Men de har tilsigtet at fremkalde sabotage og uro i befolkningen og på arbejdspladserne, netop fordi de vidste, at forholdene under besættelsen ikke kunne bære denne belastning«. Han sluttede: »De rette synspunkter må energisk fastholdes til imødegåelse af kommunistisk og chauvinistisk agitation, overalt hvor

den måtte fremkomme. Ansvarer må have den rigtige adresse, arbejderbevægelsens faglige og politiske organisationer har gang på gang, mens tid var, påpeget, hvad den ansvarsløse agitation ville føre til«.

Dette var jo en alvorlig belastning af det fortsatte illegale samarbejde mellem konservative og socialdemokrater, navnlig da man fra socialdemokratisk side hævdede nødvendigheden af at have Alsing Andersen med i fremtiden, fordi han var partiets forretningsfører. Flere ledende socialdemokrater tog straks afstand fra skrivelsen, som også blev fordømt fra radikal side.

Efter en alvorlig afbigt gik Alsing Andersen ind i det illegale politiske samarbejde, der fortrinsvis førtes gennem forhandlinger mellem to grupper, hver på fire mand, de såkaldte Bridge-Partier, bestående af de Konservative Fibiger, Kraft, Aksel Møller og Poul Sørensen samt socialdemokraterne Buhl, Hedtoft, H. C. Hansen og Alsing Andersen.

Inden man nåede så vidt, havde nye begivenheder rystet landet: Jødeforfølgelserne var iværksat den 1. oktober. Forud havde Hans Hedtoft gennem Duchwitz fået oplyst, at der forestod aktion mod jøderne i Danmark, og sammen med H. C. Hansen havde han opsøgt formanden for Mosaisk Samfund, højesteretssagfører C. B. Henriques, hvem advarslen blev givet. Dette frelste titusinder af jøder, men desværre ikke alle. Adskillige ville ikke engang tro på muligheden af den nazistiske forbrydelse. En særlig frist fik de forfulgte derved, at den tyske marineleder i Århus - vist nok for at udskyde aktionen - holdt turistskibet »Monte Rosa«, der skulle afgå til København for at tage jødetransporten, tilbage, med reparation som årsag. Man måtte derfor tilkalde skibe fra Stettin, inden overfaldet kunne finde sted.

Midt i oktober lod Danmarks Frihedsråd for første gang høre fra sig. Det havde været den engelske agent Flemming B. Muus' ønske, at også politikerne skulle være repræsenteret i rådet, og han havde opfordret Hans Hedtoft til at indtræde. Imidlertid fandt man det fra politisk side af forsigtighedshensyn uklogt, at en politiker trådte ind i rådet, da man ikke ved en eventuel afsløring af Frihedsrådet turde risikere, at politikernes illegale arbejde blev kompromitteret, hvilket ville være så meget mere uheldigt, som man fra politisk side illegalt samvirkede med den legale centraladministration. Da Frihedsrådet det følgende forår rettede opfordring først til pastor Amby og senere til professor Hvidberg om at træde ind i rådet, blev disse henvendelser gjort til partisag,

og ved et møde på Gjorslev besluttedes ikke på daværende tidspunkt at tiltræde Frihedsrådet. Et organiseret samarbejde mellem politikerne og Frihedsrådet kom først i gang efter folkestrejken, da situationen tilspidsedes, og det viste sig, hvor værdifuldt det trods alle forsigtighedsregler var, at man lagde kræfterne sammen. Imidlertid havde man i første omgang fra socialdemokratisk side givet Frihedsrådet, med sin forbindelse til den allierede overkommando, bemyndigelse til i tilfælde af invasion eller krigshandling i Danmark at udsende løbesedler med opfordring til generalstrejke, underskrevet med de ledende socialdemokraters og fagforeningsfolks navne.

Ved nytårstid led politikernes illegale samarbejde et afbræk, idet tyskerne den 30. december ved 19-tiden lod forøve et mordforsøg på Ole Bjørn Kraft i dennes Hjem, Vendersgade 28. En ung mand ringede på og anmodede om at måtte tale med folketingsmanden. Attentatmanden havde været der en halv time forinden, men ikke dengang truffet Kraft hjemme. Da folketingsmanden nu kom ud i entréen, fyrede den unge mand straks fem skud mod ham. De fire ramte - et i håndledet, et i venstre lår, et i højre armhule, et i ryggen. Kraft's to sønner kom, ud, da skuddene knaldede, men den unge mand var allerede på vej ned ad trappen, og de kunne ikke indhente ham. Kraft førtes til Kommunehospitalet, hvor han fik en kraftig blodtransfusion med sin hustru som donor. Der skulle gå et par måneder, før han påny så omverdenen. Samme aften, Kraft blev skudt ned, blev der også forøvet attentat mod den sønderjydske journalist Chr. Dam. Folketingsmand Aksel Møller fik samtidig med attentatet på Kraft besøg i sit hjem af en mystisk ung mand, som ønskede at tale med folketingsmanden ude i entréen. Aksel Møller havde sit yngste barn på armen, da han trådte ud til den fremmede, og dette i forbindelse med, at andre af husets beboere samtidig kom til ude på trappeafsatsen, gjorde den utvivlsomme attentatmand forvirret, han stak pludselig af uden et ord. Terror mordene var sat i værk. Seks dage senere myrdedes Kaj Munk.

Aksel Møller måtte efter dette gå under jorden, hvor han holdt sig så at sige uafbrudt til befrielsen. Heller ikke Ole Bjørn Kraft kunne være i sit hjem ret længe efter at være vendt tilbage fra hospitalet. Den 24. marts gjordes et nyt, men heldigvis mislykket attentatforsøg mod ham i hans hjem. Han boede derefter på forskellige adresser under navnet direktør Carlsen. Også Fibiger måtte under jorden. Ringede man til

Diakonissestiftelsen og bad om at måtte tale med Søster Karen, kom den forhenværende kirkeminister til telefonen.

I foråret 1944 forsøgte attentat på folketingsmand Hjeremind i dennes kontor, men planen mislykkedes, takket være kontorpersonalets konduite.

Under allieret kommando.

Forbindelsen mellem »Bridge-Partierne« og officererne stillede i foråret 1944 begge parter over for store og afgørende beslutninger. På et møde mellem politikerne, general Gørtz, viceadmiral Vedel og stabscheferne for officerernes illegale arbejde, oplyste officererne, at man fra de allierede havde fået henvendelse om at stille den danske hær og flådes befalingsmandskorps til rådighed under allieret overkommando ved en kommende befrielseskamp for Danmark. Politikerne tilskyndede officererne til at besvare opfordringen positivt, således at den danske hær og flådes personel i det fremtidige arbejde stod under allieret befaling. Det gjaldt nu at yde officererne den bedst mulige bistand til deres forehavende. Adskillige officerer havde allerede søgt forbindelse med Frihedsrådets organisationer, inden for hvilke de med deres særlige uddannelse kunne gøre god nytte. En del våben var allerede modtaget gennem nedkastninger og med fiskerbåde, men man skulle bruge langt større partier, og der var derfor i begyndelsen af 1944 foretaget nogle omfattende bestillinger hos svenske våbenfabrikker. Ordrene blev imidlertid ikke effektueret efter aftale; der var for mange modhager i Sverige. Kommandoudvalget beklagede sig, og politikerne lovede at tage sig af sagen. Hans Hedtoft rejste illegalt til Sverige, hvor det lykkedes ham at opholde sig inkognito og føre vigtige samtaler med medlemmer af den svenske regering. Ikke mindst var Danmarks gode ven, statsråd Gustav Møller ivrig efter at yde al mulig hjælp. Man opnåede nu, at våben og ammunition kom til Danmark uden forsinkelser. Det var et farligt anliggende, og man bør tænke med respekt og taknemmelighed på de mænd, som under kaptajn Schiødt-Eriksen's kølige ledelse fik de værdifulde laster bragt ud til aktive folk over hele landet, uden at en maskinpistol gik tabt.

Illegale blade og eget hus.

Flere illegale blade havde i løbet af 1943 søgt kontakt med politikere, som gav gode informationer. I foråret 1944 startede H. C. Hansen og Poul Sørensen (senere trådte Aksel Møller til) i samarbejde med programsekretær K. B. Andersen bladet »Den danske Parole«, som udgik til politisk interesserede kredse over hele landet, fortrinsvis distribueret gennem K.U. og D.s.U. - I maj samme år rettedes fra »Danske Tiden« en henvendelse til Ole Bjørn Kraft og Hans Hedtoft om at træde ind i bladets redaktion som ansvarlige redaktører. Dette gjorde de fra juni 1944 under dæknavnene Jens Petersen og Peter Jensen. »Danske Tidende« var startet ved nytårsskiftet 1942-43 som broderorgan til »De frie Danske« og som særligt talerør for redaktør Nic. Biædel. Da bladets organisation under razziaerne omkring 29. august brød sammen, førte to af dets medarbejdere, Fritz Drescher og Tage Taaning, det videre, og det var disse, som under indtryk af den kritik, der i løbet af foråret 1944 på så mange måder kom til orde over for den illegale presse, anmodede Kraft og Hedtoft om at tage en tørn med. Der blev for penge, som Socialdemokratisk Forbund og Det konservative Folkeparti stillede til rådighed, købt et hus på Ordruphøjvej, og her installeredes illegalt trykkeri i kælderen, ligesom der også var opstillet anlæg for mikrofotografi. På dette anlæg nedfotograferedes korrespondancer, som via Sverige gik til England - således de første noter angående Danmarks indmeldelse i UNRRA. I trykkeriet fremstilledes foruden »Danske Tidende« og »Den danske Parole« tillige »Nordens Frihed« og »Hjemmefronten« - samt i en kort periode »Budstikken går -«. Dette sidste var startet af nogle unge Venstremænd med støtte af folketingsmændene Harald Petersen, Erik Eriksen og Olav Øllgård, og det finansieredes fra Landbrugsrådet, som gennem landstingsmand Hauch ydede støtte til en vidt spændende illegal virksomhed.

Folkestrejke og kontaktudvalg.

Den store folkestrejke i København i dagene omkring 1. juli 1944 blev på mange måder et vendepunkt i frihedskampen - og en årsag til mere rationel ordning af adskillige af modstandsbevægelsens organisatoriske led. Skønt de to politiske »Bridge-Partier« mente at have nøje forbindelse til Frihedsrådet - for de konservatives vedkommende gennem chefredaktør Åge Schoch og for socialdemokraterne via Her-

man Dedichen («Sømanden») og Flemming Muus - viste det sig dog, at såvel Frihedsrådet som politikerne måtte handle hver for sig, under eget ansvar. Under strejken blev politikerne, som holdt flere møder på Christiansborg - bl.a. med repræsentanter for fagforbundene og arbejdsgiverne - stadig bestormet med henvendelser fra private om at yde deres hjælp til at få strejken begrænset. På strejkens anden dag blev Hans Hedtoft således genkendt, da han benyttede automattelefonen på en trappegang på Tomsgårdsvej, og nogle arbejderkoner slog kreds om ham, idet de grædende besværgede ham at gøre alt, hvad han kunne for at få strejken standset. I andre kvarterer af byen omfattedes strejken derimod med stigende begejstring af alle kredse. Det var dog tydeligt, at der ikke var nogen Plan for dens gennemførelse så lidt som nogen art kontrol med dens forløb. Københavnerne reagerede spontant over for de foregående ugers begivenheder, fulde af optimisme efter budskaberne om den lykkeligt gennemførte invasion i Frankrig.

Dr. Best havde ved strejkens udbrud erklæret, at han nok skulle knække København, så byen ikke rejste sig til modstand påny.

Meget tydede på, at tyskerne gennem deres stigende provokationer og schalburgtager i løbet af juni ønskede at fremkalde en situation, som kunne give dem anledning til brug af voldsomme midler - antagelig i den dobbelte hensigt at dukke København og at kalde den væbnede frihedshær frem til overfladen. Dette forehavende lykkedes ikke.

Her skal ikke skrives generalstrejkens spændende historie - den tilhører et andet kapitel; men jeg skal blot pege på, at i de møder, hvor politikerne drøftede tingenes tilstand, blev deres stræben formuleret således, at strejken måtte afsluttes, medens københavnerne var de stærkeste, og at det var Københavns civilbefolkning, som de første dage satte tyskerne mat, var der ingen tvivl om. Til alt held fik man hjælp i den strejkebølge, der gik over landet, og som efterhånden truede levnedsmiddelseksporten til Tyskland. Det kom til en direkte forhandling mellem dr. Best på den ene side og fhv. statsminister Buhl og Ole Bjørn Kraft på den anden. Og her ordnedes det således, at Schalburg korpset skulle trækkes fra København og politiet have ret til at arrestere civile Schalburg folk, som lavede optøjer, desuden skulle repressalierne straks lempes og helt ophæves, så snart arbejdet genoptoges.

Men blandt alt det skjulte sig i virkeligheden et højt kulissespil, hvori von Duchwitz spillede en afgørende rolle. Over for politiker-

ne havde Duchwitz allerede søndag morgen forklaret, at dr. Best var ved at vige over for SS-ledernes plan om et pludseligt bombardement af København. Dels med artilleri, dels med Stukas skulle kvarterer af byen lægges i grus. Det var disse »uoverskuelige konsekvenser«, politikerne hentydede til i deres radioappel om mandagen. Tyskerne ville ved et stort militært angreb fremkalde strejkens sammenbrud og tvinge modstandsgrupperne frem. Der skulle skabes et Warszawa. Det lykkedes nu Duchwitz at få Best til at optage en forhandling med politikerne - de samme mænd, som han havde sat ud af spillet den 29. august. Han kunne imidlertid ikke gøre dette uden at vide, at politikerne måtte have forbindelse til Frihedsrådet, hvis parole de strejkende i hvert fald mentes at ville følge. Der opstod derved den pikante situation, at Buhl og Krafts forhandlinger med Best i virkeligheden var en tysk diplomatisk politisk kapitulation i den øjeblikkelige udvikling.

Til gengæld skulle Buhl og Kraft sammen med fagforbundenes formand Ejler Jensen og arbejdsgivernes formand T. K. Thomsen gennem radioen opfordre til arbejdets genoptagelse. De forlangte imidlertid, at de ville tale uden censur, og dette blev dem indrømmet. I løbet af tirsdag og onsdag kom arbejdet så i gang. Generalstrejken blev en stor moralsk sejr for folket, men sejren havde ikke været billig: 110 døde og 650 sårede. Hvad der kunne være sket, hvis forhandlingerne med Best ikke var kommet igang, er selv nu så længe efter rystende at tænke på.

Der var på et tidligere stadium mellem Frihedsrådet, politikerne og andre ledere af illegale virksomheder truffet den mundtlige eller stiltiende aftale, som loyalt blev overholdt, at man landsmænd imellem skulle afholde sig fra angreb i den illegale presse eller radio - nu var det kun fjenden, det gjaldt. Det vakte derfor pinlig opsigt, da Arne Sørensen i sine »Niels Jydes Breve« rettede et hadsk angreb på politikerne for deres optræden under generalstrejken; han beskyldte dem for at have afsløret »en ynkelighed, som selv Scavenius næppe ville være gået med til -«, og han fortsatte: »Radiotalerne den 3. var gennemgående ynkelige. Navnlig gjorde Ole Bjørn Kraft sig bemærket ved at klynke ganske skrækkeligt, hvorfor hedder han ikke det modsatte?«. - Denne polemik fik omgående svar i mange illegale blade - først i »De frie Danske«, der tog blank afstand derfra. Arne Sørensen havde ikke selv været i København under generalstrejken og havde ikke deltaget i nogen af Friheds rådets møder om sagen, det faldt derfor mange for

brystet, at han vovede at kaste sig over kraft, som ikke blot havde været ude for det blodige attentat ved nytårstid, og som den 24. marts 1944 havde stået over for et nyt attentatforsøg, som det danske politi reddede ham fra. Alligevel var Kraft blevet på sin post og havde nu talt de strejkendes sag over for tyskerne.

Mange usædvanlige episoder markerede de usikre forhold under strejken. Det var således ejendommeligt at se landets vordende statsminister, Vilh. Buhl, indlede et fortroligt møde med at tage sko og strømper af, fordi han i strømperne opbevarede sine huskesedler, der nødtigt skulle falde i tyskernes hænder under eventuel *dade razzia*.

Selv under den skarpe afspærring af København havde politikerne forbindelse ud og ind ad byen, idet »Danske Tidende«s gruppe havde nøglen til Tuborg fabrikkernes arealer, således at man kunne gå ind på Tuborgs grund uden for afspærringen og ud derfra igen bag ved de tyske skyttekæder.

Efter folkestrejken tiltog tyskernes irritation og terror. Tusindvis af københavnere levede under jorden. Hans Hedtoft var blevet »Radise«, han boede som grosserer Hugo Holm i Puggårdsgade, men mødte stadig på sit kontor på Bryggeriet »Stjernen«, hvor han var blevet underdirektør, da tyskerne fratog ham hans lønnede tillidshverv i partiet.

Kort efter strejkens afblæsning holdtes ét møde mellem Frihedsrådet og repræsentanter for konservative og socialdemokrater. Begge politiske partier erklærede sig nu, som sagerne havde udviklet sig, villige til at udpege en repræsentant hver til Frihedsrådet, men rådet ønskede ikke mere politikere som medlemmer. Det kunne derimod tænke sig oprettelsen af et kontaktudvalg. Dette forslag blev godkendt, og fra politisk side valgtes H. C. Hansen og Aksel Møller til at repræsentere partierne i kontaktudvalget. Frihedsrådet udpegede i første omgang red. Schoch og red. Børge Houmann som udvalgsmedlemmer. Da Schoch blev arresteret om efteråret, remplaceredes han af Frode Jakobsen, og da Houmann i december måtte lade sig indlægge på hospitalet, afløstes han af folketingsmand Alfred Jensen. Kontaktudvalget behandlede i den følgende tid en lang række af de sager, der angik forholdet mellem Frihedsrådet på den ene side og politikerne og statsadministrationen på den anden.

Når store beslutninger skulle tages, forhandlede »Bridge-Partierne« (af hvilke kun enkelte kunne spille bridge) stadig med Knud Kristen-

sen og Jørgen Jørgensen. Man havde også et snævert samarbejde med folk uden for de egentlige politikeres kreds, således med Venstremanden, landsretssagfører Claus Slebsager og - via Jørgen Jørgensen - med professor Brandt-Rehberg; begge ydede støtte og hjælp i det mangesidede arbejde.

»Bridge-Partierne«s virksomhed i den tid, der fulgte, kunne resumeres i konklusionen af en række udtalelser, som et par af de kontraherende politikere fremsatte under en privat drøftelse sidst på året 1944: - Arbejdet skal kun være et konservativt-socialdemokratisk anliggende, hvad personer angår, ikke i realiteten; vi vil stadig handle i forståelse med de øvrige store partier. Arbejdet skal gælde det politiske Danmarks indsats og ikke være noget partipolitisk anliggende. Det afgørende for fremtiden og da navnlig for forholdene ved krigens afslutning og den befrielse, vi ser hen til, men hvis vilkår vi ikke aner noget om, må være, at vi her i landet for enhver pris undgår episoder eller situationer, der blot kan ligne borgerkrig. Det afgørende er at kunne stå over for verden som en kulturnation, som et demokratisk kultursamfund - så er det ligegyldigt, hvad der menes om de enkelte personer i et til den tid kommende ministerium. Helheden, den vilje og tendens, der ligger i den fremtidige regeringsdannelse må blive det afgørende.

Staten som illegal financier.

Efter opløsningen af politiet den 19. september og deportationerne af danske politifolk - den historiske »Aktion Mowe« - opstod betydelige vanskeligheder for politikerne, som i høj grad havde støttet deres illegale færd på stadig hjælp og tjenester fra politifolks side. Jødeforfølgelserne havde ramt et helt afsnit af danske samfundsborgere. Politiets opløsning ramte hele det danske samfund hårdt. I det snævre samarbejde mellem politi og politikere efter 29. august havde man fulgt den linie, at det først og fremmest gjaldt at hindre, at politiet kom til at lette tyskerne virksomheden mod den danske befolkning. Den skarpe afvisning i sommeren 1944 af tyskernes krav om, at politiet skulle overtage sabotage vagten, var taget efter samråd mellem politi og politikere, og det fik utvivlsomt en vis betydning for tyskernes holdning senere hen over for det danske politi. Men både politifolk og politikere havde fra første færd været enige om, at det legale Danmarks styrker på intet tidspunkt måtte vendes mod det illegale Danmark. Afvisningen

kunne dog ikke retfærdiggøre tyskernes handlinger den 19. september.

I et møde på Gl. Kongevej, umiddelbart efter overfaldet på politiet, mellem »Bridge-Partierne« og det samlede Frihedsråd var der enighed om, at departementscheferne nu måtte ophøre at fungere. Imidlertid nærrede centraladministrationens chefer stærke betænkeligheder ved en sådan optræden, og de nøjedes derfor med at sende tyskerne en i skarpe udtryk formuleret protest, hvori man gav sin harme over den foretagne voldshandling til kende.

Der var imidlertid mange politifolk endnu på fri fod, og efter tilskyndelse fra politikerne organiserede disse politistyrker sig illegalt og stillede sig til rådighed for Frihedsrådet som politi- og kamporganisation. H. C. Hansen (Den Lille), som i det længste tidsrum havde haft kontakt med politiet, og som i 1943 havde været med overbetjentene Madsen og Dinesen illegalt i Sverige (dels for gennem det svenske Socialdemokratis partisekretær Torsten Nilsson, dels gennem Madsen og Dinesens kollegiale forbindelser at ordne de illegale Sveriges forbindelser bedst muligt for danske flygtninge) havde i særlig grad hele kontaktforholdet til de underjordiske politistyrker i sin hånd.

Financieringen af det underjordiske politis bevæbning ordnedes ligesom den militære bevæbning ved politikernes mellemkomst. De første våbenbestillinger i Sverige havde krævet et beløb på 3 millioner kroner, som de fire partiledere, Buhl, Kraft, Knud Kristensen og Jørgen Jørgensen, lånte hos skibsreder A. P. Møller, mod at give ham håndslag på, at staten ville betale pengene tilbage efter krigen. Det var i øvrigt lykkedes Buhl at rejse betydelige beløb hos arbejdsgiverforeningen og De samvirkende Fagforbunds Krisefond af 1943. Senere skaffede de konservative og socialdemokraterne hver en halv million kr., som staten også skulle betale tilbage efter krigen. Man fik imidlertid ikke brug for hele dette sidste beløb, fordi det lykkedes at frigøre statsmidler til dækning af de store udgifter, det underjordiske militær- og politiapparat kostede. I finansministeriet var det departementschef Dige og afdelingschef H. C. Andersen, som ordnede selve frigørelsen af pengene, medens det egentlige centrum for fordeling af beløbene lå hos departementschef Koch og kontorchef Kirstein i socialministeriet. For militærets vedkommende var udbetalingerne begyndt umiddelbart efter interneringens ophør i 1943. Fra sommeren 1944 dækkedes i øvrigt udgifterne til modstandsbevægelsens seks divisioner, som den første

tid havde været støttet ved private gaver. Fra oktober samme år gik det illegale politi ind under statsfinansiering og få uger senere overtoges, efter Børge Outzes arrestation lørdag den 16. oktober, finansieringen af »Information«. Dermed var alle frihedskampens vigtigste økonomiske faktorer sikret gennem de af politikerne truffede ordninger.

Overgangstiden drøftes.

Frihedsrådets medlemmer i kontaktudvalget rejste i november 1944 over for det samlede udvalg spørgsmålet om overgangstidens politiske problemer og frihedsbevægelsens deltagelse i løsningen af disse. Frihedsrådet, som oprindeligt havde erklæret at ville træde tilbage i ubemærkethed efter befrielsen, mente nu, at udviklingen havde medført nødvendigheden af, at de på frihedsbevægelsens vegne havde indseende med dansk politik i yden mellem befrielsen og det første frie valg. Der henvises her til spørgsmålet om Danmarks placering i forhold til de forenede nationer og til den nødvendige udrensning, der måtte gennemføres over for forræderiske og kollaborationistiske danske statsborgere. Forhandlingerne førtes videre i den kommende tid og kom efterhånden for politikernes vedkommende til at ligge i hænderne på Buhl og Kraft. I december enedes man om i fællesskab over for de allierede at give udtryk for det danske folks enighed, en beslutning, der gennemførtes med tilslutning af Knud Kristensen og Jørgen Jørgensen. Hvad de programkrav, Frihedsrådet fremsatte, angik, faldt de stort set helt sammen med den opfattelse, der gjorde sig gældende hos konservative og socialdemokrater. Og de øvrige partier syntes ikke på forhånd indstillet mod afstraffelsen af landsforræderne, erstatning til dem, der havde lidt tort og skade ved Gestapos fremfærd samt ønsket om Danmarks indtræden blandt de forenede nationer.

Forhandlingerne skred kun langsomt frem; dette skyldtes ikke mangel på villighed fra begge sider til at nå et resultat, men Gestapos voksende aktivitet og stigende interesse for snart den ene snart den anden af de implicerede gjorde forretningsgangen besværlig. Den 14. december blev Poul Sørensen arresteret i partikontoret på Ceresvej. Ved samme lejlighed blev Kraft såret af et skud i benet, da han ville flygte for Gestapo. Dagen efter kunne han dog bevæge sig rundt i byen støttet til en stok. Poul Sørensens arrestation røbede det tyske politis interesse for, hvad der foregik inden for partiorganisationernes rammer. Men de

sigtelser, man rejste mod Poul Sørensen, kunne ikke opretholdes. Man beholdt ham imidlertid som fange og spærrede ham inde i Shell-Husets »bombely« med den begrundelse, at man »ikke havde dannet sig noget helt klart billede af arrestanten«. Under bombardementet på Shell-Huset den 21. marts 1945 måtte Poul Sørensen forsøge at redde livet ved at springe fra femte sals højde ned på gaden. Han kvæstedes så alvorligt, at han længe efter svævede mellem liv og død. Han vil bære mén af dette dødsspring resten af sine dage.

Det afgørende politiske synspunkt under de fælles forhandlinger var i overensstemmelse med, hvad jeg tidligere antydede som politikernes formål: at modtage befrielsen på værdig måde, således at indre strid var udelukket. Derved skulle vi vise verden, at vi danske var i stand til selv at ordne vore sager, uden at vort samfund rystedes af lignende kriser som de, der havde ramt andre befriede nationer.

For at nå dette mål var det nødvendigt, at to i sig selv bundforskellige opfattelser mødtes uden at slå gnister, og at to forskellige fronter, der var samlet på helt forskelligt grundlag om end med samme mål, marcherede sammen ind i det frie Danmark. Politikerne, som (selv om nogle få af dem fra første færd havde nærret de samme anskuelser, som fik Christmas Møller til at tage de klare modstandsliniers standpunkt) måtte slæbe de uklare liniers politik, dobbeltspillet fra 1940-43, med sig ind i det nye Danmark, skulle nu gå i takt med frihedsfrontens folk, tilhængerne af den rene modstandslinie (som de dog ikke alle havde fulgt fra første færd, kommunisterne f.eks.), der var lagt i besættelsens første år. Til gengæld måtte frihedsfronten på den fælles modstands alter ofre en lang ende af det politiske opgør, som man havde set hen til, når fjenden var på porten. At enigheden måtte betales med en vis usikkerhed senere hen, var man nok klar over; men måske ikke klar nok over.

Frihedsministeriet.

De eneste virkelige vanskeligheder, der opstod under disse forhandlinger, angik sammensætningen af den nye regering, partimæssigt og personligt. Man stødte her faktisk på den vanskelighed, at Frihedsrådets forhandlere manglede kendskab til dansk politisk og parlamentarisk tradition, manglede forståelse af statsskikkens betydning i folkestyret. Inden for Frihedsrådet fandtes imidlertid ét medlem, som man på For-

hånd vidste forstod betydningen af, at overgangstidens problemer blev løst i så nær tilknytning som muligt til dansk demokratisk og politisk tankegang; men han sad jo i London. Efter nytår 1945 lykkedes det imidlertid at få Christmas Møller til Sverige, og her traf han i begyndelsen af februar Aksel Møller, som illegalt var rejst over sundet for at forelægge ham de aktuelle hjemlige problemer. Også repræsentanter for Frihedsrådet havde samråd med Christmas Møller ved samme lejlighed, og samtlige danske udsendinge fik tillige lejlighed til at drøfte tingene med gesandten i Moskva, Ths. Døssing. Man fik derved også et indtryk af, hvorledes der blev set på Danmarks forhold - både mod øst og vest. Samtalerne fik åbenbart den tilsigtede virkning. Der opnåedes hurtigt enighed om det væsentligste, da de udsendte repræsentanter vendte tilbage til København. Men spørgsmålene om personer og placering blev først klaret i sidste øjeblik.

På overfarten til Sverige var Aksel Møller dumpet i Gestapos kløer, men kom dog heldigt derfra igen; der var razzia på den Bornholmer damper, med hvilken han skulle nå det længste stykke af rejsen til det forjættede land hinsidan. 16 passagerer blev arresteret, men Aksel Møller slap med skrækken og et kort forhør. Han havde sine falske papirer i orden og blev ikke genkendt, skønt han længe havde været eftersøgt af det tyske politi.

Da foråret sprængte frosten af jorden stod det underjordiske Danmark parat til at dukke frem på overfladen; man ventede spændt på signalet. Alle gode kræfter havde bistået hinanden ved forberedelserne. En fællesfølelse, en offervilje, et broderskab, som aldrig før, var sået i det danske folks hjerter. Men befrielsens sommer kaldte både på den gode og den onde sæd. Ukrudtet bredte sig snart mellem spirerne af den gode sæd; men det hører hjemme i et andet kapitel ...

Natten til tirsdag den 24. april kom von Duchwitz tilbage fra en fingeret tjenesterejse til Hamborg. Han satte sig straks i forbindelse med Hans Hedtoft, som tirsdag morgen lod de gode nyheder, Duchwitz var kommet med, gå videre til dem, der skulle have Besked. Optimist, som han er, tilføjede han fornøjet: »Jeg tror nu, vi kommer til at fejre 1. maj i Fælledparken i et frit Danmark!«

Duchwitz havde personlig talt med såvel Hamborgs kommandant, general Kauffmann, som den øverstbefalende i Nordtyskland, generalfeltmarskal Busch. Der herskede forståelse mellem disse herrer og

gauleiterne i Nordtyskland om, at man ville undgå den fuldstændige ødelæggelse af Hamborg og Slesvig-Holsten, hvis det var muligt. Der blev truffet aftale om, at når Montgomery truede Hamborg med samme konfekt, som Bremen havde fået, skulle den nordtyske front og tropperne i Danmark kapitulere. Dette svarede omtrent til, hvad Grev Bernadotte søgte udvirket, så von Duchwitz gjorde nu en tjenesterejse til det tyske gesandtskab i Stockholm, og ved samme anledning fik han lejlighed til at tale med de allieredes repræsentanter. Ad den vej blev Montgomery informeret, og mødet på Lüneburg Hede fandt sted.

Elleve dage og ti nætter - uforglemmelige ved deres ustandselige krav om heroisk tålmod!

Tyskerne havde ladet underminere broer, flyvepladser, havne, som skulle sprænges i luften i tilfælde af invasion i Danmark. Men efterhånden var det lykkedes, takket være navnlig kaptajn Schiødt-Eriksen, at »købe« anlæggene fri ved at bestikke sprængkommandoens leder. Kastrup Lufthavn kostede 300,000 kr. - dog kun 100,000 kontant, resten på vilkår. Men vilkårene gik ikke i opfyldelse. Kapitulationen og ikke invasionen kom.

Den nye ministerliste var ikke færdig, da von Duchwitz bragte det glade budskab. Personspørgsmålet var stadig i vejen. Og der var jo mange personer. Det største ministerium Danmark har set. Mandag den 30. april offentliggjordes en ministerliste i Sverige; den var næsten rigtig. Men først den 2. maj kunde det fastslås, at nu var overgangsministeriet endelig dannet. Den værste anstødsten var, at Frihedsrådet ikke kunne akceptere Halfdan Hendriksen, Jørgen Jørgensen og Kr. Bording som ministeremner, fordi de havde været medlemmer af ministeriet Scavenius, og man fra allieret side ikke ønskede at se navne fra den regering i befrielsesregeringen. Arne Sørensen skulle finde en kirkeminister, men kom til det resultat, at han kun kunne finde sig selv.

Torsdag den 3. maj var så godt som alle rigsdagsmænd samlet i København; der taltes endnu om »Kampf bis zur letzten Patrone«. Den følgende dag blev den største i Danmarks nyere historie.

Virksomheden i Sverige og videre ud (Efterretningstjenesten)

Af Ebbe Munck

Det er den almindelige opfattelse, at den aktive modstand i Danmark først tog sin begyndelse, da tyskerne brød de løfter, der var afgivet den 9. april 1940, og da de i deres fremfærd landet over afslørede deres sande hensigter. Dette er kun delvis rigtigt. Ganske vist blev det danske folk og udlandet som sådant først opmærksom på modstandsviljen i Danmark ved sabotagens begyndelse og de mange andre begivenheder, der markerede den synlige modstand. Men arbejdet i det skjulte havde forlængst været i gang og kan i virkeligheden føres tilbage til tiden i dagene umiddelbart efter den 9. april.

Efter grænsekampenes hurtige ophør og regeringens kapitulation overfor det tyske ultimatum, var vi kun i besiddelse af èt aktiv, der kunne stilles til rådighed for de allieredes krigsførelse, nemlig efterretningstjenesten. Som følge af vor beliggenhed som nabostat til det krigsførende Tyskland, som transitland til det okkuperede Norge og med gennemsejlingsfarvande, der fra Østersøen førte de tyske søstridskræfter til kampene i Nordsøen og de store have, havde vi Mulighed for at meddele stabene i London vigtige oplysninger vedrørende den tyske flådes bevægelser, endvidere om transporterne til Norge og om den tyske værnemagts udfoldelse og virke i Danmark. Hertil kom, at det via Danmark ligeledes lod sig gøre at indhente informationer om tilstandene i Tyskland. Denne betydningsfulde opgave var stort set forberedt af englændernes egen tjeneste, Secret Service, men det viste sig temmelig hurtigt, at det efterretningsnet, som danskerne inden okkupationen selv havde haft til deres rådighed, fortsat var intakt, og med fordel kunne tilbydes som dansk krigsindsats. De pågældende specialister indenfor den danske hær, der havde forbindelse med samtlige

nøglestillinger landet over, hvorfra sandfærdige og detaljerede oplysninger kunne indhentes, stillede deres materiale til rådighed. Det er muligt, at dette til en begyndelse fandt sted uden den højeste militære ledelses viden og sanktion, men på et noget senere tidspunkt var denne sanktion i hvert fald indhentet.

Der fandtes ikke på dette tidlige tidspunkt af okkupationens historie nogen direkte forbindelse med hovedkvarteret i London. Endnu var man ikke kommet såvidt, at hemmelige radiosendere var i gang, og det første spørgsmål, der meldte sig var derfor at etablere kommunikationsvejene. Til en begyndelse var dette imidlertid uden større vanskeligheder. Over sundet var der fortsat færge- og flyveforbindelse med Sverige og selv om det var nødvendigt at indhente tyskernes tilladelse inden afrejse, kunne trafikken opretholdes i stor udstrækning til neutralt område, og forbindelsen ad denne vej sluttes med den engelske regerings repræsentanter i den svenske hovedstad. Pålidelige kurerer, der vel var vidende om materialets karakter, men som ikke havde kendskab til dets indhold, lod sig forholdsvis let rekrutere blandt de mange rejsende, og via Sverige var Danmark således i stand til at lade myndighederne i London forstå, at et nærmere udbygget samarbejde kunne tjene gensidige interesser. De engelske myndigheder var ikke sene til at reagere overfor denne frivillige indsats fra dansk side og beordrede i det tidlige efterår 1940 den nordiske expert indenfor Ministry of Economic Warfare, Sir Charles Hambro, til en Stockholm rejse, hvor han skulle forsøge at knytte de nærmere forbindelser med den danske generalstabs repræsentant i Stockholm. Der var på dette tidspunkt ikke nogen fast flyveforbindelse mellem England og Sverige, og med en polsk militærflyver ankom Sir Charles til Stockholm som en af de første udsendinge fra den engelske regering, der nåede til Sverige efter den tyske blokadespærring i Skagerak efter begivenhederne omkring den 9. april. Under forhandlingerne i Stockholm blev det foreslået, at regeringen i London sendte en særlig forbindelsesmand til Stockholm for at være de danske instanser til hjælp og for at rådgive den engelske eegering i forholdene vedrørende Danmark. Sir Charles udkastede ved samme lejlighed de første planer for den sabotage, som man senere ville henstille til aktive frivillige i Danmark at iværksætte. Ved hjemrejsen til London kom Sir Charles i øvrigt selv ud for tysk sabotage, idet tyske agenter havde skaffet sig adgang til flyvepladsen

i Bromma Lufthavn, og på vejen tilbage til London befandt maskinen sig uventet over de stærkt befæstede stillinger på Sild, hvor den kom ud for en kraftig flakbeskydning. Men maskinen klarede sig og nåede frelst tilbage til London.

Som forbindelsesmand i Stockholm udpegede England den tidligere presseattaché i København, Mr. Ronald Turnbull, der sammen med det øvrige engelske legationspersonale var blevet udvist fra Danmark ved tyskernes overfald på Danmark. Da der på dette tidspunkt imidlertid ikke var flere flyvemaskiner til rådighed for Stockholm forbindelsen, måtte Mr. Turnbull rejse via Afrika, Sortehavet og Moskva til Sverige, hvortil han ankom i vinteren 1941. Det første resultat af Mr. Turnbulls ankomst var en delvis reorganisation af den tidligere omfattende efterretningstjeneste, der på nuværende tidspunkt var i fuldt sving. Tjenesten blev uddybet og specialiseret og ved flere lejligheder blev der ført direkte forhandlinger med udsendinge fra den danske stab. I London blev der samtidig oprettet en hemmelig afdeling, hvortil det indhentede materiale blev adresseret og yderligere bearbejdet. I tilslutning hertil oprettedes under general Gobbins den kommando, der fik navnet Special Forces og som havde til opgave at uddanne faldskærmsfolk og sabotageinstruktører, der efter endt uddannelse ad luftvejen skulle træde i forbindelse med de aktive grupper bag fjendens linier i de okkuperede lande. Da Amerika senere kom ind i krigen efter angrebet på Pearl Harbour den 7. december 1941, blev der i London oprettet en integrerende stab med den amerikanske O.S.S. Organisation under kommando af den berømte general Bill Donovan. Senere, da begivenhederne i Danmark tog et enormt opsving og da det i opløbets hastige udvikling var nødvendigt at knytte forbindelserne yderligere, blev den danske modstandsbevægelse opfordret til at sende sine egne repræsentanter til London for at indtræde i den integrerende stab, hvor arbejdet for Danmarks vedkommende først og fremmest var lagt i hænderne på englænderen Commander Hollingworth og amerikaneren Oberst Winkelhorn.

I månedernes forløb var meddelelserne fra Danmark fortsat i en stadig svulmende strøm, og i tiden indtil den 29. august 1943 var det fortsat muligt at betjene sig af den tidligere nævnte trafik, der både var effektiv og hurtig i begge retninger. Stor opfindsomhed og kombinationsevne ved forsendelserne blev udvist af kurererne. Kun i ganske

enkelte tilfælde kom tyskerne på sporet, dog uden mulighed for at finde ind i hjertet af organisationen, og i de respektive arkiver forefindes i dag et materiale, der, såfremt det skulle offentliggøres og udsendes - hvad det imidlertid ikke skal - ville fylde adskillige bøger. Det var denne og den efterfølgende tjeneste, der blev hentydet til, da det ved krigens ophør af General Gobbins blev fremhævet, at den danske efterretningstjeneste i sammenligning med de organisationer, der var bygget op i andre okkuperede lande, var second to none. (I øvrigt det samme prædikat, som Montgomery gav den danske modstandsbevægelse ved sit besøg i København i maj måned 1945).

Da det danske militær efter den 29. august 1943 definitivt var sat ud af spillet, og da tyskerne samtidigt skærpede kontrollen for samtlige kommunikationer til Sverige, hvad enten det var pejser, post- eller telegraf meddelelser, var det ikke længere tilrådeligt at benytte disse legale forbindelsesveje for materiale af så hemmelig og vigtig karakter, og fra nu af betjente man sig praktisk talt helt og holdent af de illegale forbindelser, der blev organiseret fra dette tidspunkt. For meddelelser af meget presserende art stod endvidere den hemmelige radiotjeneste til rådighed, men hovedmængden af materialet gik fortsat via Sverige gennem de omtalte instanser og fungerede med forbløffende effektivitet indtil fjendtlighedernes ophør i maj måned 1945.

Medens tjenesten i begyndelsen først og fremmest havde til opgave at underrette vore allierede og give fyldestgørende oplysninger om de fjendtlige stridskræfters bevægelser, blev denne efterhånden suppleret med omfattende korrespondancer vedrørende sabotageplaner, opbygelse af modstandsgrupper, våbentransporter og forhold vedrørende landets udenrigspolitiske status.

Fra tid til anden undlod den engelske regering heller ikke at meddele sit indtryk af begivenheder i Danmark overfor den siddende regering, der havde valgt eftergivenhedens politik. Situationens alvor omkring torpedobådenes aflevering til Tyskland i februar 1941 kom således til udtryk i følgende note, der blev kommunikeret ad hemmelig vej: »His Majesty's Government are unable to accept reasons advanced by Danish Government for their inability to sabotage or scuttle torpedo boats particularly as they must have had prior warning of German intentions.

It must now be expected that Germans will demand Danish subma-

rines. If Danish Government do not scuttle these His Majesty's Government must regard them as acting voluntarily in German interests and H. M. Government must adapt their policy accordingly both now and when peace comes to be made«.

I vort forhold til England var dette uden tvivl det laveste punkt, kurven passerede. Man kunne ikke forstå, som søfarende nation, at den danske flåde med stolte traditioner at se tilbage på, ikke havde benyttet denne lejlighed til en kraftig demonstration. Senere blev der lejlighed til på talrige måder - også for den danske marine - at tage revanche, og da den aktive modstand efterhånden fik fast form og såvel for den taktiske som for den strategiske sabotages vedkommende var i stand til på afgørende måde at hjælpe den allierede krigsførelse, stillede man sig velvilligt i forhandlingerne om vor status som allieret nation.

Bortset fra den løbende efterretningstjeneste om mangfoldige begivenheder, der efterhånden havde fået karakter af gensidig rutine, kan nævnes, at der ved flere lejligheder blev sendt budskaber fra kongen af England til kongen af Danmark, og at premierminister Churchill f.eks. i »Kongekrisen« i efteråret 1942 sendte en hilsen til den danske majestæt, hvori han opfordrede kongen til under alle omstændigheder at forblive i Danmark. Ved talrige lejligheder var efterretningerne om den tyske flådes passage gennem sundet og bæltet af betydning for senere aktioner, og som særligt interessante tilfælde, hvor den danske efterretningstjeneste scorede høje points, kan nævnes den forbindelse, der ad denne vej blev opretholdt mellem professor Bohr i Danmark og de allierede atomforskere, inden den danske professor i oktober 1943 blev tvunget til at forlade Danmark, samt den betydningsfulde efterretning om de tyske V 1-bombeeksperimenter over Østersøen. En af disse bomber forliste under en prøveflyvning over Bornholm, og nøjagtige detaljer vedrørende det nye våben kom på et tidligt tidspunkt til englændernes kendskab, hvad der blev af betydning for det effektive forsvar, man senere var i stand til at etablere, da V 1-offensiven startede mod London et år senere i juli-august måned.

Forberedelse af sabotage.

Som omtalt i det foregående blev der allerede i efteråret 1940 fra engelsk side udkastet planer om danske sabotageaktioner. Af flere forskellige grunde foretrak man fra engelsk side at tilskynde til sabotage

frem for selv at bombardere de tyske krigsmål i Danmark. Hverken Amerika eller Rusland var på dette tidspunkt inddraget i krigsbegivenhederne, og de engelske luftstridskræfter var fuldt engageret i forsvaret. Ganske vist var produktionen i England og på lënd and lease-arrangementer i Amerika i fuldt sving, men det var givet, at såsnart de nye maskiner var til rådighed, ville de være fuldt beskæftiget ved bombardementer af langt vigtigere mål på hovedfronten. Derfor ville der ikke i lang tid være maskiner disponible til opgaver i Danmark, og da den engelske krigsledelse samtidig gerne ville afstå fra at gennemføre aktioner over et venligtsindet land, der ikke kunne undgå at medføre katastrofer for den civile befolkning, gik man kraftigt ind for at opfordre modstandskredsene i Danmark til at fremskynde sabotagen. Dette ville endvidere have den fordel, at man med forholdsvis ringe mængder af sprængstof kunne ødelægge centrale dele af virksomheder uden tab af menneskeliv, samtidig med at det lokale kendskab ville medføre større sikkerhed og præcision.

Man erkendte, at faren for tyske repressalier kunne gøre opgaven vanskelig, og at danskernes indstilling overfor sabotagetanken endnu var så uforstående, at disse kamphandlinger ville risikere at blive højst upopulære. Efter forskellige overvejelser blev det derfor besluttet efter forhandlinger i Stockholm at opfordre Royal Air Force til demonstrationsbombardement over København, også for at erindre den danske arbejderbefolkning om, at krigsproduktion i danske virksomheder var ensbetydende med en forhaling af krigens endelige udfald, og at krigsmateriale fremstillet på danske fabrikker kunne give tyskerne våben i hænde, der ville medføre døden for de landsmænd, der sejlede på havene i de allieredes tjeneste. Bombardementet tilsigtede også at minde det danske folk om, at udeblivelse af engelske flyvemaskiner ikke var ensbetydende med, at det var umuligt at kaste bomber over Danmark, og at den omstændighed, at dette ikke var sket endnu, ingenlunde betød, at man ikke ville gå til angreb på et senere tidspunkt, såfremt det danske folk ikke selv ydede sit bidrag i den fælles sags interesse. Et lettere bombardement af Burmeister & Wain blev besluttet og gennemførtes den 27. januar 1943. Det viste sig hurtigt, at de tilsigtede virkninger blev opnået. Store kredse af det danske folk, der ikke tidligere havde overvejet situationen, blev vækket af bombernes knald til forståelse af sabotagens nødvendighed, og da begivenhederne senere

viste, at danskerne fulgte den engelske opfordring, blev vi sparet for luftbombardementer i større omfang.

Sabotagen havde to hovedformål, der blev aftalt dels ved forhandlinger i Stockholm mellem repræsentanter fra den danske modstandsbevægelse og udsendinge fra det engelske hovedkvarter og dels ved direkte forhandling mellem den danske ledelse og de mænd, der fra England pr. faldskærm blev sendt til Danmark. Det ene mål var sabotage af virksomheder, der notorisk arbejdede for den tyske værnemagt, enten i Danmark eller ved eksport af fabrikata fra Danmark til Tyskland. Det andet mål var sabotage mod de tyske forbindelseslinier, dels indenfor landets egne grænser og dels for transporternes vedkommende frem og tilbage mellem Tyskland og Norge. Dette kunne opnås ved blokering af havne, sænkning af skibe, sprængning af jernbaner, ødelæggelse af jernbanemateriel o.s.v. Koordineringen af disse aktioner i forhold til begivenhederne på andre krigsskuepladser blev lagt tilrette ved forskellige stabsmøder i Stockholm mellem udsendinge fra de to lande, og de planer, der blev lagt, fik stort set en tilfredsstillende løsning i praksis. De mange tilfælde af jernbanesabotage i Jylland forsinkede eller forhindrede adskillige divisioners transport i det afgørende tidspunkt omkring invasionen i Nordfrankrig.

De første forberedelser til modtagelse af faldskærmsfolk i Danmark blev arrangeret via Stockholm, men efterhånden som de hjemlige organisationer fik rod og satte krone, foregik dette i direkte aftale mellem England og Danmark. Til brug for dette arbejde var det nødvendigt at skaffe betydelige pengebeløb. Af hensyn til sikkerheden var det ikke tilrådeligt at foretage henvendelse til større kredse, men såvidt muligt at sikre sig de nødvendige beløb hos enkelte personer, hvis nationale indstilling og diskretion måtte formodes at være betryggende. Bortset fra frivillige gaver blev det besluttet at tilbyde omtalte enkeltpersoner en kredit i London mod at de indbetalte tilsvarende beløb i danske penge til de hjemlige organisationer. Dette var naturligvis en omgåelse af gældende bestemmelser, men en nødvendighed for arbejdets fremme, og venner af sagen ydede ved denne lejlighed værdifuld tjeneste, da omhyggelig camouflering af posteringerne var en forudsætning. En ikke ringe personlig risiko var involveret. Tilrettelæggelsen af denne finansiering hørte til Stockholm stabens brogede virksomhed. De udlæg, som England ved denne lejlighed præsterede, blev senere ved

krigens ophør tilbagebetalt af den danske stat i erkendelse af den forpligtelse, der påhvilede nationen ved opgavens løsning, men som staten på grund af forholdenes natur havde været forhindret i at yde sin medvirken til på dette tidspunkt af krigens gang.

Pressetjenesten til den frie verden.

Bortset fra den hemmelige efterretningstjeneste og de indberetninger af politisk og økonomisk karakter, der særlig var bestemt for udenrigsministerierne i London og Washington, havde Stockholm centralen en betydningsfuld opgave ved at forsyne den frie presse i verden med meddelelser vedrørende forholdene i Danmark. Specielt tog man naturligvis sigte på at omtale den aktive modstand, således at det samtidig kunne støtte vore forhandlinger om landets placering i rækken af kæmpende nationer. Som tilstandene havde udviklet sig i Danmark med tysk kontrol over de eksisterende blade og den illegale presse endnu i sin vorden, var der ligeledes en mulighed for at få hele det danske folk i tale ved at drage omsorg for, at meddelelser via Stockholm-London kom til danskernes kundskab.

I krigens første år havde vi i dette formåls tjeneste til vor rådighed den svenske presse, i et vist omfang den svenske radio, de udenlandske korrespondenter, der opholdt sig i Stockholm og som snart den vigtigste formidler af nyheder: Broadcasting Corporation i London.

Pressetjenesten var til en begyndelse organiseret på samme måde som den militære efterretningstjeneste. Enkeltpersoner i Danmark, der havde særlige forudsætninger for at orientere sig i politiske og økonomiske spørgsmål, samlede og sorterede materialet, hvorefter det ad de samme kanaler blev »eksporteret« til Sverige, hvorfra den egentlige redaktion fandt sted. Vi havde en særlig aftale med B.B.C., der af hensyn til samarbejdet og virkningsgraden havde første ret til materialet. Af mange grunde gjaldt det om at få danskerne til at lytte til meddelelserne fra London radioen, for det første fordi man ønskede at stimulere modstandsviljen i Danmark ved at underrette danskerne om krigens gang og de allieredes tiltro til sejren trods de mange nederlag i opgørets første faser, dernæst for at indarbejde London stemmen i folks bevidsthed, således at tilliden var opbygget til meddelelserne fra London, når de endelige direktiver skulle gives i afgørelsens timer. Men den udvidede lytterskare i Danmark var først og fremmest betinget af

de meddelelser, der kunne sendes om begivenhederne i landet selv, og store anstrengelser blev gjort for at gøre denne tjeneste så effektiv og så hurtig, som det var muligt. Det skal indrømmes, at det måske aldrig blev så godt, som det kunne være ønsket, men dels var trekantvejen via Stockholm naturligvis ikke den hurtigste og ofte noget besværlig, og dels var det i kraft af forholdenes natur ikke altid lige let med fuld sikkerhed at af kontrollere de mange forskellige meddelelser, der cirkulerede i Danmark. Endelig medførte krigen et utal af forskellige instanser i London, der først skulle have adgang til at gøre sig bekendt med meddelelsernes karakter og træffe afgørelser under hensyntagen til den militære sikkerhed og politiske faktorer. Disse mange »skuffer« fremskyndede ikke ekspeditionen og medførte fra tid til anden, at nyhedsværdien blev temmelig svækket.

For at animere forretningsgangen skal det gerne indrømmes, at vi ved andre arrangementer påførte London en vis konkurrence med hensigt. Selv om den svenske radio i lange tider meget hårdnakket fastholdt, at kun officielle meddelelser fra Danmark kunne anvendes, lykkedes det dog i visse situationer gennem T.T. (Tidningernes Telegrambureau) at få den svenske radio til at bringe meddelelser, der var ankommet ad illegal vej. Dette havde sin omgående virkning. London, der tidligere havde hævdet en monopolstilling, indså konkurrencefaren og reagerede mere forstående.

I samme hensigt kunne vi fra tid til anden lade særlige historier passere via den udenlandske korrespondentskare i Stockholm, men da dette efterhånden medførte en betydelig konkurrencejalousi mellem de pågældende korrespondenter, valgte vi den fremgangsmåde at lade en anonym, velinformeret oversigtsartikel offentliggøre i et svensk blad, således at samtlige korrespondenter på dette grundlag havde stof til deres telegrammer. Den svenske presse, med undtagelse af Göteborg Sjöfart- och Handelstidning og enkelte af de mindre autoritetstro provinsblade, indtog i krigens første år det samme standpunkt som radioen kun at offentliggøre meddelelser, der havde det officielle Danmarks - det vil sige tyskernes - tilladelse til at blive offentliggjort. Det er rigtigt, at der blev indrømmet T.T.s korrespondent i København vidtgående muligheder i sammenligning med forholdene i andre okkuperede lande, og at korrespondenten havde en heldig hånd ved udnyttelse af de muligheder, der var givet ham - men stort set gav denne tjeneste i

hvert fald ikke et tilstrækkeligt udtømmende og rigtigt billede af tilstandene i Danmark. Vi forsøgte til en begyndelse at interessere de førende svenske morgenaviser i Stockholm for den illegale tjeneste, men det eneste hovedstadsblad, der i tiden inden den 29. august 1943 ville risikere at gå i samarbejde med os, var den konservative aftenavis Nya dagligt Allehanda. Ofte skete det, at Danmarks officielle repræsentant i Stockholm måtte gøre indvendinger via det svenske udenrigsministerium overfor bladets redaktion, der imidlertid altid kunne klare frisag ved at henvise til informationernes korrekthed.

Pr. 29. august 1943 måtte tjenesten i denne forbindelse, som i så mange andre forbindelser, helt revideres. Med den forøgede interesse for den stigende modstand i Danmark var det apparat, der var stillet på benene, langt fra tilstrækkeligt til at dække nyhedstjenesten nu, hvor selv den neutrale offentlighed kunne forstå, at officielle meddelelser fra Danmark ikke mere havde nogensomhelst betydning. Pr. dato oprettede vi med private tilskud i starten Dansk Pressetjeneste, der så det som sin første opgave i kontinuerlig rækkefølge at holde udlandet nøjagtigt underrettet om begivenhederne i Danmark. Senere blev tjenesten udvidet til også, at underrette de udenlandske legationer om begivenheder, der af en eller anden grund ikke egnede sig til offentliggørelse. Endvidere tilstræbte man at forsyne de illegale blade i Danmark med artikler fra de krigsførende lande, og som speciel information for kredse i Danmark, der kunne have Krav på at være særlig orienteret om forhold i udlandet, der kunne få betydning for efterkrigstiden, blev der fremstillet en publikation, der hed Fremtiden, og som med periodiske mellemrum blev distribueret til inderkredsen i Danmark.

Af de ca. 80 landflygtige journalister, der opholdt sig i Sverige i krigens sidste år, var ca. halvdelen direkte eller indirekte beskæftiget ved dansk pressetjeneste, der blev ledet af Erik Seidenfaden og Næsselund Hansen og i hvis ledelse senere indtrådte Sten Gudme, der længe havde været beskæftiget ved nyhedstjenesten i London, og Børge Outze, der efter arrestation var flygtet fra Danmark.

Det skyldes i væsentlig grad Dansk Pressetjenestes virksomhed, at udlandet i perioden fra 29. august 1943 til befrielsen den 5. maj 1945 blev holdt à jour med Modstandskampen

i Danmark, og selv om Dansk Pressetjeneste indhentede sine meddelelser fra utallige kilder, må det fremhæves uden tilsidesættelse af

andre organisationer, at det illegale nyhedsbureau Information var nerven og ryggraden i nyhedstjenesten, ikke alene indenfor andets egne grænser, men også via D.P.T. til udlandet. Informations meddelelser nåede næsten uden afbrydelse dagligt over sundet fra København til Sverige. Vennerne på flyveruterne og bådruterne gjorde en stor indsats, og det nye apparat, der var stillet på benene i Stockholm, fungerede efterhånden så præcist, at meddelelser, der den ene dag var skrevet i København, den næste dag kunne læses i England, Amerika og Rusland.

Medens Rusland tidligere praktisk talt intet havde hørt om Danmark siden den diplomatiske forbindelses afbrydelse ved Tysklands overfald på Rusland i juni måned 1941, blev det russiske nyhedsbureau Tass ved D.P.T.s oprettelse en af vore mest ivrige og interesserede abonnenter. Via D.P.T. blev der ligeledes formidlet en særlig tjeneste til London radioen og den amerikanske ABSIE, der også udsendte fra London, og talrige kommunikationer fandt vej til den russiske radio. Pressetjenestens betydning blev efter starten indset af den officielle danske repræsentation, og betydelige midler blev udbetalt derfra til D.P.T. af den kredit, der i Sverige var indrømmet den danske stat. I tilslutning til Dansk Pressetjenestes virksomhed blev oprettet en billed- og filmstjeneste. Om end udvalget var begrænset, gjorde denne supplerende tjeneste alligevel overordentlig nytte ved avertering af Danmarks modstandskamp hos allierede og neutrale.

Som et effektivt punktum på Dansk Pressetjenestes tilværelse skal omtales den store reportage, det lykkedes at gennemføre i timerne efter budskabet om tyskernes kapitulation natten og morgendagen den 4.-5. Maj. Med særlig transport, organiseret af redaktør Hendil i Malmø, der var chef for Dansk-Svensk Flygtningetjeneste, og som på mange måder havde været D.P.T. behjælpelig, ankom mellem 30 og 40 udenlandske korrespondenter til København lørdag morgen kort tid inden den officielle kapitulation, hvor de som D.P.T.s gæster fik adgang til at skrive den første historie om den befriede hovedstad, endnu inden andre instanser havde etableret kontrol. Ligeledes blev der sørget for deres hurtige tilbagevenden til Sverige, da telefon- og telegram-forbindelsen fra København til udlandet ikke kunne påregnes at fungere normalt med det samme. Den danske frihedsreportage blev et virkningsfuldt verdensnummer i de allierede hovedstæders store aviser.

Våbenleverancer og bådtenester.

I den første passive periode efter okkupationen og i den efterfølgende protesternes tid var der ingen anvendelse af våben. Det var først, da sabotagen skulle forberedes, og da organisationen af modstandsgrupperne tog fart, at dette spørgsmål meldte sig for alvor. Sabotørerne skulle forsynes med sprængstoffer og håndvåben til angreb og selvforsvar. Fra det neutrale Sverige kunne der til en begyndelse ikke være noget håb om at skaffe materiale til de aktive grupper i Danmark, først senere, da forholdene ændrede sig og den svenske neutralitet blev et mere elastisk begreb, kunne spørgsmålet rejses i Stockholm. Man var til en begyndelse derfor udelukkende henvist til at skaffe sig det materiale, der skulle anvendes, fra det krigsførende England. To veje stod åbne: Søvejen og luftvejen. Tilførslerne ad luftvejen er omtalt andetsteds og skal derfor ikke berøres i denne forbindelse. Ligeledes har det været omtalt, at enkelte betydelige transportere fandt sted via kontakter i Nordsøen, men da efterspørgslen på våben efterhånden var så udtalt, og da leverancerne fra luften var afhængige af så mange forhold, gunstige vejrperioder og antallet af maskiner, der kunne stilles til rådighed, blev det nødvendigt for alvor at undersøge mulighederne for at skaffe våben enten i Sverige eller via Sverige. Det første større forsøg, der endnu på dette tidspunkt måtte gennemføres uden officielle svenske instansers mellemkomst, blev gjort i slutningen af vinteren 1944. Det lykkedes ved dansk mellemkomst at formidle en millionkredit i Sverige, og ved en fingeret kontrakt til neutralt udland blev bestemmelsesstedet for leverancen af flere tusinde maskinpistoler camoufleret. Det var fortsat nødvendigt at gå yderst varsomt med sine hensigter, og tiden trak ud, inden afskibningerne fandt sted, men det lykkedes, og hele sendingen ankom velbeholden i løbet af året til fordeling i Danmark efter den hjemlige distributionsplan, der var aftalt med Frihedsrådet. Når det tidligere er sagt, at dette indkøb fandt sted uden svensk officiel tilladelse, for ikke at kompromittere regeringsinstanser i Sverige, må det tilføjes, at afskibningerne fra kysten var kendt for enkelte myndigheds personer, der herved ydede Danmark en stor personlig tjeneste. Men behovet for våben var stadig accelererende, ingen kunne vide, hvorledes krigens slutfase ville forløbe i Danmark. Det kunne tænkes, at tyskerne ville fortsætte modstanden, selv om centralledelsen i Tyskland brød sammen, og at dette ville ske, endnu

inden de sejrende allierede hære kunne nå de danske grænser. Bevæbningen af hjemmestyrkerne var derfor et stadigt presserende problem, samtidig med, at det kneb for sabotagegrupperne at blive tilstrækkeligt forsynet med våben ad luftvejen.

Under en konference i London i efteråret 1944 forhandlede vi derfor om muligheden af at få engelske våben og ammunition med skib over Nordsøen gennem den tyske blokade i Skagerak til svensk havn, hvorefter omladning ville finde sted til de illegale bådtransporter, der gik på Danmark. Såvel røglænderne som amerikanerne var i krigens opløb interesserede i dette forslag til aflastning af luftvåbnets transportere, og man besluttede at iværksætte planerne. Sir George Binney, der havde spillet en afgørende rolle ved de norske bådes flugt fra Göteborg Havn, og som senere havde organiseret det dristige eksperiment, hvor specieltbyggede fartøjer gik gennem minespærringen fra Skagen til Norge, for i Lysekil at afhente svenske kuglelejer til den allierede krigsførelse, blev konsulteret og indvilgede i på de forestående overfarter i Vinteren 1944-45 at medføre våben og ammunition til den danske modstandsbevægelse. Hjemvendt fra forhandlingerne i London underrettede vi de svenske myndigheder om de transportere, der forestod, og bad om tilladelse til at disse måtte finde sted via svensk havn. Denne tilladelse blev givet, og da vejret og månen ved to lejligheder i vintermånederne gav os en chance, blev operationerne gennemført uden andet uheld end, at en af tre tungtlastede blokadebrydere ved hjemrejse fra Sverige til England gik tabt, uden tab af menneskeliv, ved kollision i dårligt vejr. En samlet last på et par hundrede tons af våben og ammunition nåede ad denne vej gennem de tyske spærringer til de danske modstandsgrupper. Denne transport, der ikke har mange analogier i krigstjenesten på havene, indbragte de modige søfolk den højeste anerkendelse i England. I Danmark har aktionen hidtil ikke været meget kendt og beklageligvis vil den danske anerkendelse til ekspeditionens søgående chef aldrig kunne nå ham, da han efter krigens ophør på fart over Nordsøen påsejlede en mine og omkom.

Men der var stadig brug for at skaffe våben til grupperne i Danmark. Enhver kunne indse, at krigen nærmede sig sin afslutning, men ingen turde have nogen sikker mening om, hvorledes afgørelsen ville forløbe. Ganske vist var betydelige mængder i den sidste tid kastet fra luften og dette sammenholdt med de andre transportere gav en væsentlig for-

bedring i situationen, men langt fra fuld dækning til de opgaver, man måtte forberede sig på at løse. Den svenske regering havde forlængst indvilget i at udruste den danske brigade, der var under uddannelse i Sverige, men endnu havde man ikke bedt de officielle myndigheder om våben til uds mugling og forsyning til kampgrupperne i Danmark. I de første måneder i 1945 skønnede vi imidlertid, at tidspunktet var inde til også at bede om denne hjælp. Med udgangspunkt i den kredit, der var bevilget for danske indkøb i Sverige, anmodede vi på Frihedsrådets vegne den svenske forsvarsminister om tilladelse til indkøb af ammunition og om levering fra de svenske armédepoter af maskingeværer og håndgranater, tilstrækkeligt til at give fuld dækning for modstandsgrupperne i Danmark, såfremt det skulle komme til åben kamp. Den svenske krigsminister gav på regeringens vegne chefen for forsvarsdepartementet, general Ehrensvar, ordre til at forhandle med de danske instanser om disse leverancer og såvidt muligt efterkomme de ønsker, der blev fremsat. Det lykkedes i den elvte time at få hovedmængden af våben og ammunition skaffet tilveje og af skibet til fordeling i Danmark.

Denne vigtige del af Stockholms centralens virksomhed kunne ikke være gennemført uden bistand fra et net af illegale bådru ter, etableret mellem Danmark og Sverige. I et andet kapitel vil disse ruter blive gjort til genstand for nærmere omtale, men der skal hér erindres om, at der, bortset fra de illegale ruter, der som særligt formål havde at transportere flygtninge fra Danmark til Sverige og folk i særlig mission fra Sverige til Danmark, samt transport af efterretninger og meddelelser og andet materiale af vigtig karakter, var etableret særlige våbenru ter under militærets ledelse. De andre illegale ruter, der var af civil karakter, deltog fra tid til anden også i våbentransporterne. Særligt gjorde dette sig gældende for den rute, der sejlede fra svenske havne til nordjydske kontaktsteder. Det var et ikke ubetydeligt supplement til de øvrige våbentransporter, der blev effektueret ad denne forbindelsesvej. Hovedsædet for de illegale bådtransporter på den svenske side var ellers i Malmø, hvor der siden oktoberdagene i 1943 var opstået flere ruter i samarbejde med afskibningsorganisationerne i Danmark. Transporten af de forfulgte jøder i oktober 1943 havde endnu en temmelig uorganiseret karakter, men betydelige midler blev ad privat vej stillet til rådighed for dette arbejde, og efterhånden som månederne gik, var der fast

rutetjeneste fra Sverige enten for at kontakte danske skibe i indenrigs fart eller for at sejle direkte til de danske kyster fra flere udfaldsporte, således foruden Malmø et par ruter med fast station i Helsingborg og Göteborg. Koordineringen af dette arbejde fandt sted fra Stockholm, medens den selvstændige ledelse af ruternes virksomhed i øvrigt helt var lagt i de lokale organisationers hænder. Hovedparten af de meget betydelige midler, der måtte fremskaffes for at holde sejladsen i gang, skete på privat initiativ, men i de sidste måneder af krigen fik den illegale trafik mellem Sverige og Danmark ligeledes tilskud af offentlige midler via gesandtskabet i Stockholm.

Forholdet til udlandet.

I modsætning til andre lande som Tyskland overfaldt, skete der ikke noget regeringsskifte i Danmark, og landets statsoverhoved, den danske konge, tog ikke flugten til udlandet. Der var for Danmarks vedkommende heller ikke nogen krigserklæring til Berlin, og forbindelsen mellem den danske regering og dens officielle repræsentanter i udlandet blev delvis opretholdt.

Den eneste, der officielt demonstrerede, var den danske gesandt i Washington, minister Henrik Kauffmann, der med det samme erklærede, at han ikke mere kunne tage ordre fra København, da regeringen i Danmark var under tyskernes kontrol. Minister Kauffmann, der således blev Danmarks første officielle modstandsmand, vandt ved denne beslutning stor respekt hos vestmagterne, og præsident Roosevelt udtalte, at man fortsat ville anerkende gesandten som Danmarks repræsentant i Washington. I det krigsførende London skete ingen lignende demonstration; først senere erklærede det danske gesandtskab sig frit stillet, og det varede derfor ikke længe, før man i de kredse, der beskæftigede sig med forholdene i Danmark, udkastede den tanke, at det ville være værdifuldt at opfordre personer i Danmark, til hvem man havde særlig tillid, til at komme til London for at rådgive de engelske myndigheder i den nye situation, der var opstået. Det var naturligvis ikke tanken at oprette en eksilregering, men man ønskede personligheder, repræsenterende sagkundskab og forskellige grupper, der kunne medvirke i det arbejde, der forestod for Danmarks senere befrielse. Det blev i første omgang foreslået at opfordre den konservative politiker Christmas Møller, der allerede på mange måder havde taget klar stil-

ling til tyskerne. Samtidig ville man gerne have en repræsentant for Danmarks 500.000 arbejdere, og henvendelser i dette formåls tjeneste blev foretaget via Stockholm i det tidlige forår 1941. Det gav ikke i første omgang noget resultat. I efteråret 1941 blev spørgsmålet taget op påny, og Christmas Møller erklærede sig villig til at rejse til London, medens socialdemokraterne fortsat ikke ønskede at sende nogen repræsentant. På dette tidspunkt eksisterede ikke nogen egentlig illegal bådtransport, men vi havde forbindelse med visse fartøjer, og en af disse skibsførere erklærede sig villig til at transportere Christmas Møller og familie illegalt fra Danmark til Sverige. Forhandlingerne trak imidlertid i langdrag, og den strenge isvinter forhindrede sejladsen indtil foråret 1942. I den mellemliggende tid havde den danske legation under grev Reventlow i London erklæret sig frit stillet, og forudsætningerne var således væsentligt forrykkede, da Christmas Møller i maj måned 1942 via Sverige ankom til London. Transporten gennem Sverige fandt sted uden om de svenske myndigheder, og først ved Christmas Møllers radiotale fra London blev begivenheden kendt udenfor den kreds, der havde haft med rejsens arrangement at gøre. Det lykkedes tyskerne at efterforske Christmas Møllers færden i Danmark, og kaptajn Schmidt og besætning, der havde transporteret den danske politiker fra Nordjylland til Göteborg, blev arresteret. I Göteborg blev Christmas Møller og familie smuglet i land og med falske papirer passerede han kontrollen i Stockholm Lufthavn efter et kortvarigt ophold som gæst hos den engelske legation. Ved grev Reventlows beslutning var den diplomatiske status som sagt blevet forbedret, alligevel ventede der Christmas Møller store og betydningsfulde opgaver i England, men beretningen derom vil blive fortalt andetsteds.

Som forholdene udviklede sig blev Stockholm et Clearing-House for utallige efterretninger. Da vor forbindelse med udlandet, det udland, der ikke stod under tyskernes kontrol, var blevet så stærkt begrænset efter okkupationen, var det nødvendigt at etablere særlige forbindelsesveje til de allierede regeringer, og Stockholm var den nærmeste mulighed uden for Danmark, hvorfra en sådan tjeneste kunne organiseres. Det gjaldt om at holde vore repræsentanter i de krigsførende hovedstæder informeret om de virkelige tilstande i Danmark; den officielle politik, der blev ført fra København, kunne måske forklares, men ikke umiddelbart forstås, og indberetninger og rapporter måtte fremskaf-

fes i første omgang til de engelske og amerikanske regeringer og deres militære stabe, men samtidig tilstræbte man at opretholde forbindelse med andre frie regeringer, f.eks. den norske og den polske. Den officielle danske repræsentation i Stockholm tog ikke noget skridt i denne retning, og bestræbelserne herfor blev ligesom det øvrige organisatoriske arbejde i Sverige for den danske frihedsbevægelse centraliseret i Sibyllegatan 13.

En strøm af papir omhandlende indberetninger af samtlige forhold vedrørende Danmark cirkulerede frem og tilbage via Centralen i Stockholm, og holdt de pågældende myndigheder, såvidt det overhovedet var muligt, underrettet om begivenhedernes gang. Dette var en tjeneste, supplerende de militære efterretninger, som vi tidligere har omtalt. Et særligt rapportforhold blev oprettet til Christmas Møller personlig i London, og via den amerikanske legation i Stockholm og State Department i Washington forsøgte vi samtidig at holde minister Kauffmann informeret. Også med den norske legation i Stockholm var der et intimt samarbejde, og på et senere tidspunkt, da den finske situation blev aktuel, holdt vi forbindelse med den finske opposition, de såkaldte »33«. Denne private udenrigstjeneste fik efterhånden mere form, og da Frihedsrådet havde taget ledelsen i Danmark, blev Stockholm kontoret rådets repræsentant i forholdet til udlandet, et arbejde, der efterhånden fik en vidtfavnende og for landets status betydningsfuld karakter. Da et af Frihedsrådets medlemmer, ingeniør Erling Foss, i vinteren 1944 blev nødsaget til at forlade Danmark efter arrestation og mordforsøg, blev han i særlig grad knyttet til denne virksomhed, og for alvor blev det overvejet påny at genoptage den diplomatiske forbindelse med Rusland, der som sagt havde været afbrudt siden fjendtlighederne var begyndt ved Tysklands overfald på Rusland i juni måned 1941. Andre af rådets medlemmer, således f.eks. Frode Jakobsen og Arne Sørensen, aflagde besøg i Stockholm, og forhandlinger blev indledt med Madame Kollontaj og den russiske legationsråd Simonev. Disse forhandlinger gav forholdsvis hurtigt et resultat. Regeringen i Moskva erklærede sig villig til at modtage en repræsentant for det kæmpende Danmark, det vil sige en udsending fra Frihedsrådet. Nogle uger senere var der givet agrément for biblioteksdirektør Th. Døssing, der i april måned 1944 illegalt blev transporteret med sin frue fra Danmark til Sverige. Døssing havde påtaget sig den betydningsfulde missi-

on, endskønt flere i hans nærmeste familie var arresteret af tyskerne og deporteret til tyske koncentrationslejre. Dette gjorde et stærkt indtryk i Moskva, og allerede ved ankomsten til Stockholm fik ministeren en hjertelig modtagelse af den russiske regerings repræsentanter. Efter en rejse via London og videre med flyvemaskine gennem det tilbageero-brede Middelhav, ankom Døssing til Moskva i sommeren 1944, hvor han som repræsentanten for det kæmpende Danmark fik tildelt fulde diplomatiske rettigheder. Russerne gav tilladelse til, at minister Døssing holdt forbindelse med Frihedsrådets repræsentanter i Stockholm og således var Moskva inddraget i det net, hvis linier krydsede hinanden i Sverige.

Under krigsårene blev der med hyppige mellemrum afholdt talrige konferencer i Stockholm med udsendinge hjemmefra og den lokale stab i Sverige og med udsendinge fra de allierede hovedstæder, hvor forhold af militær, politisk og erhvervsmæssig interesse blev gennemgået. Men den første egentlige konference mellem lederne af det arbejde, der blev foretaget på den danske udefront, blev afholdt i London i efteråret 1944. Forud for denne havde repræsentanter fra de danske legationer i Washington, Reykjavik, London og Stockholm været samlet til et møde i den engelske hovedstad. På konferencen i september deltog minister Kauffmann fra Washington, Christmas Møller og grev Reventlow fra London samt repræsentanter fra Special Forces og undertegnede som repræsentant fra frihedsbevægelsens arbejde i Sverige. Ønsker og henstillinger, som man ville fremføre for den kommende danske regeringsmyndighed vedrørende genoptagelsen af forbindelsen med udlandet efter tyskernes kapitulation, blev udarbejdede. Endvidere stod forskellige spørgsmål af militær og økonomisk karakter på dagsordenen, og ved forhandlingernes afslutning rejste Stockholm repræsentanten med Moskitojager fra Skotland til Sverige og herfra videre til Danmark med en af de illegale transportere for at aflægge rapport for socialdemokratiske og konservative politikere, militærpersoner og Frihedsrådet.

I de første måneder af 1945 var Stockholm samlingsstedet for talrige konferencer. Christmas Møller, der tidligere havde haft vanskelighed ved at få udvirket sin indrejsetilladelse til Sverige, kom til Stockholm og nogle uger senere ankom minister Døssing via Finland til den svenske hovedstad. Ligeledes kom forhandlere fra Danmark, således endnu

engang de ovennævnte medlemmer af Frihedsrådet og den kommunistiske repræsentant Alfred Jensen. Det konservative folkeparti søgte ligeledes ved denne lejlighed direkte kontakt med Christmas Møller ved folketingsmand Axel Møller. Frihedsrådets program for den nærmeste efterkrigstid vedrørende regeringens sammensætning, retsopgøret og arrestationerne samt andre forhold blev gennemgået ved disse lejligheder og efter afsluttende forhandlinger rejste repræsentanterne fra Moskva og London tilbage for at informere de respektive regeringer. Dette var den sidste konference mellem ude- og hjemmefront, inden befrielsen var en kendsgerning.

Til en begyndelse var der ingen forbindelse mellem frihedsbevægelsens repræsentation i Sverige og de svenske myndigheder. Forholdene ude i verden var for usikre til, at et sådant samarbejde kunne indledes under hensyntagen til den svenske neutralitetspolitik. Den danske frihedsbevægelses repræsentanter i Sverige måtte derfor til en begyndelse arbejde efter de samme metoder, der blev anvendt i Danmark, og den nærmere kontakt med de svenske myndigheder blev først etableret i de bevægede dage omkring den 29. august 1943, da flygtningestrømmen fra Danmark tog et kolossalt opsving. Ved denne lejlighed ydede svenskerne al tænkelig hjælp, men det senere arbejde vedrørende de danske flygtninge blev underlagt det danske gesandtskabs flygtningekontor og havde således intet direkte at gøre med modstanden i Danmark. Den svenske minister i København, von Dardel, havde imidlertid på et tidligere tidspunkt været i stand til at gøre modstandsbevægelsen i Danmark nyttige tjenester, og denne virksomhed blev udvidet efter ovennævnte dato.

De svenske myndigheder havde imidlertid vanskeligt ved at acceptere det anonyme instrument, der hed Frihedsrådet, men for at hjælpe på indstillingen og i højere grad bringe den socialdemokratiske regering i Sverige til forståelse af kampens vilkår i Danmark, rejste Hans Hedtoft til Stockholm for at tale med sine svenske kolleger, først og fremmest statsminister Per Albin Hansson. Dette udbyggede kontakten og arbejdsmulighederne, ikke mindst vedrørende den illegale bådtrafik og våbentransporterne. I krigens slutfase var der herefter etableret en ganske nær forbindelse mellem den danske frihedsbevægelse og den svenske regering og de svenske forsvarsmyndigheder. Adskillige forhandlinger blev ført med statsministeren, udenrigsminister

Günther, forsvarsminister Skiöld, socialminister Möller (der på et tidligt tidspunkt havde vist den danske frihedsbevægelse stor forståelse), justitsminister Bergqvist, og andre af regeringens medlemmer samt generalerne Jung og Ehrensvärd. Disse forhandlinger vedrørte også den danske brigades udslibning fra Sverige i det rette tidspunkt og i de sidste uger Grev Bernadottes hjælpeaktion til de danske og norske fanger i de tyske koncentrationslejre samt muligheden af en svensk militærintervention, såfremt der ved tyskernes kapitulation fortsat skulle være kamphandlinger i Danmark, som den danske undergrundshær ved mulig udeblivelse af allierede styrkers ankomst i rette øjeblik, ikke ville være i stand til at klare alene. Der blev fra svensk side truffet visse afgørende dispositioner til at være klar i en sådan situation.

Danskerne i Sverige.

Vi har i det tidligere omtalt Dansk Pressetjenestes virksomhed og de forskellige kontakter, der via Sverige blev sluttet med udlandet. Ligeledes er det nævnt, hvorledes gesandtskabet ved de mange flygtninges ankomst efter begivenhederne den 29. august organiserede hjælpen til de mange tusinde mennesker, der tvunget af forholdene var blevet nødt til at forlade Danmark. Da dette sidste arbejde imidlertid ikke havde nogen direkte tilknytning til kampen, vil der ikke ved denne lejlighed fremkomme nogen nærmere redegørelse for denne virksomhed.

Med de efterhånden talrige forgreninger og den mangesidige arbejdsfordeling, der udviklede sig i Danmark, var det nødvendigt af hensyn til arbejdets koordinering at samle repræsentanterne for de i Danmark illegalt arbejdende grupper i et slags repræsentantskab, der blev kaldt for kontaktudvalget. Dette blev på Arne Sejrs og Svenn Seehusens initiativ oprettet i Stockholm i det tidligere forår 1944 og repræsenterede efterhånden samtlige afskygninger af virksomheden i Danmark. Kontaktudvalget, der afholdt hyppige møder, trådte ligeledes i forbindelse med de officielle danske myndigheder i Sverige og fungerede snart som Frihedsrådets arbejdsudvalg i Sverige. Blandt udvalgets funktioner var kontrol med de illegale hjemrejser til Danmark og mistænkelige personer, der ad samme vej fra Danmark kom til Sverige, i de fleste tilfælde i den hensigt at spionere på det danske organisationsarbejde og i det hele taget infiltrere i den svenske virksomhed, der bistod kampen derhjemme. Endvidere påtog kontaktudvalget

sig ved forskellige underudvalg at overtage forsendelsen af nyhedsstof ude fra verden til de illegale blade i Danmark og forsendelsen af materiale til de danske politiforlægninger (Den danske Brigade) i Sverige. De fleste ønsker hjemmefra, der kunne vedrøre personlige oplysninger eller fremskaffelse af artikler, som hjemmefronten havde brug for, blev ekspederet via kontaktudvalget. Alle løbende sager af betydning og mange tvivlsspørgsmål blev afgjort af udvalgets medlemmer. Et stort arbejde blev udført i forbindelse med rekruttering af mandskab til brigaden. Udadtil var kontaktudvalget ikke kendt som organ, men det var anmeldt overfor de svenske myndigheder, der støttede dets funktioner, og fra det danske gesandtskab oppebar udvalget fra sin start et betydeligt tilskud af officielle midler. Arbejdet forløb i største harmoni, og selv om mange udenforstående fra tid til anden måske kunne føle sig irriteret over kontaktudvalgets indgriben og vejledning, er det givet, at denne organisation i væsentlig grad bidrog til, at det lykkedes at samle alle kræfter i ét formåls tjeneste og i afgørende situationer altid hale i den rigtige ende af tovet.

Den samlede organisation i Sverige, der talte det største antal medlemmer, som var fuldt beskæftiget i sagens tjeneste, var den danske brigade, der blev oprettet efter norsk forbillede i efteråret 1943 i forståelse med de svenske myndigheder. Tanken var naturligvis at uddanne og udruste de mange våbenføre mænd i flygtningenes rækker til i den givne situation at komme hjemmefronten til hjælp i virkelige kampopgaver. Målet var endvidere at få denne styrke gjort så mandstærk som mulig, og at opnå allieret status, således at brigadens indsats ville blive en del af de allieredes krigsførelse. Vidtgående indrømmelser var imidlertid nødvendige af hensyn til den svenske neutralitet, og først ved nytårsskiftet 1944-45 var det almindelig kendt, hvad der var styrkens egentlige formål.

Chef for brigaden blev generalmajor K. Knudtzon, der hjemmefra havde fået tildelt denne opgave og illegalt ankom til Sverige nogle få måneder efter beslutningen om formering af disse styrker. I et tilbageblik over brigadens tilblivelse udtalte general Knudtzon: »Vi ønskede at udføre et stilfærdigt og beskedent arbejde for at gøre vor indsats for landet i nøje tilknytning til modstandsbevægelsen derhjemme og i håbet om sammen med denne at få lov til at kæmpe mod fjenden. Dette håb blev beskæmmet, men det bør vides, at den hjælp, som Sverige

ydede Danmark ved at tillade oprettelsen af en væbnet styrke og ved at afgive store mængder af materiel, i høj grad bidrog til at lette reorganisationen af hærens og flådens styrker efter befrielsen ...«.

Det er også sikkert, at hvis det i kaos situationen ved Tysklands sammenbrud var kommet til virkelig kamp i Danmark, ikke mindst i hovedstaden, ville disse veltrænede soldater, opøvede i gadekampe igennem måneder, for manges vedkommende i mere end et år, have kunnet yde modstandshæren en uvurderlig støtte. For dem, der kæmpede hjemme, måtte det være en tryghed at vide, at denne hjælp stod rede på den anden side af sundet, og at alle foranstaltninger var truffet til, at næsten 4000 mand hurtigt kunne sættes over.

Det kom ikke til kamp, men brigadens indsats blev alligevel ikke overflødig. Soldaterne i denne styrke var umiddelbart efter befrielsen Danmarks eneste fuldt uddannede soldater, og de blev bl.a. tildelt hæderspladsen som vagt ved Danmarks sydgrænse.

Andre og mere kompetente personer har skrevet om brigadens tilblivelse og mandskabets uddannelse («Den danske Brigade«, Hirschsprungs Forlag). For mit eget vedkommende vil jeg derfor nøjes med at redegøre for de situationer, hvor jeg som frihedsbevægelsens repræsentant i Sverige havde adgang til direkte at beskæftige mig med forhold vedrørende brigaden.

Inden den 29. august 1943 kom adskillige danske flygtninge til Sverige for at melde sig til krigstjeneste hos de allierede. Det lykkedes for flere at komme videre med kurermaskine fra Stockholm til Skotland. Særlig havde man kik på folk, der påny kunne sendes tilbage til Danmark for at deltage i arbejdet bag linierne. Den engelske skole var hård og lang, og det var ikke alle, der bestod prøven. Andre blev udtaget til krigstjeneste foran linierne, og flere har gjort sig fordelagtigt bemærket, således er det eneste Victoria Kors, den engelske konge har tildelt en udlænding, vundet af danskeren Anders Lassen under kampene i Norditalien, hvor han faldt under storm på en fjendtlig stilling.

Transporten fra Sverige til England var imidlertid vanskelig, og kun et fåtal kunne gøre sig håb om at komme videre. Tyskerne havde som bekendt luftherredømmet over Danmark og Norge, og maskinerne, der landede i Sverige på neutralt område, havde ikke tilladelse til at medføre nogen bevæbning. Flertallet af danske officerer måtte derfor finde sig i at forblive i Sverige sammen med de andre flygtninge,

blandt hvilke der var mange, der allerede ved deres indsats i Danmark havde vist, at de forstod, hvad det drejede sig om, og netop som følge af denne indsats var blevet tvunget til at søge landflygtigheden i det neutrale land. Af hensyn til den svenske politik blev de omtalte »Politiløjre« underlagt den svenske civiladministration. Dette medførte på den anden side en vanskelighed ved at få de danske styrker i Sverige anerkendt af den allierede overledelse som en strategisk reserve, der kunne regnes med i en given situation. Det er indlysende, at general Eisenhowers stab ikke kunne være synderlig interesseret i mandskab, der udelukkende blev trænet til politisoldater og hvis uddannelse og udrustning ikke var af en sådan art, at det kunne indgå som et integrerende led i den fælles krigsanstrengelse. Det var kampen og dens afgørelse man var interesseret i, og indtil videre ikke et stykke politimæssigt efterkrigstidsarbejde. Efter indbydelse af SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces) aflagde jeg i august-september 1944 et besøg i London, hvor jeg blandt andre punkter på dagsordenen også havde til opgave at udvirke SHAEF's anerkendelse af den danske brigade (Danforce), samt at overveje den rettidige udløsning af korpset fra Sverige, såfremt situationen skulle kræve dets tilstedeværelse på dansk grund med kort varsel. Det lykkedes at få sagen afgjort, ikke mindst da man også hjemmefra havde anerkendt brigaden som en kampformation og ikke som et politikorps. Det blev bebudet, at den general - general Dewing - der var udset til at være chef for den engelske mission til Danmark, ville komme til Sverige for nærmere at orientere sig om forholdene indenfor brigaden. Ligeledes blev det ordnet, at en vis del af den manglende udrustning, med forventet tilfaldelse fra svensk side, kunne transporteres ad luftvejen til Sverige.

I december 1944 aflagde general Dewing sit første besøg i den svenske hovedstad, og de nødvendige aftaler blev sluttet. Det kunne herefter meddeles det frivillige danske mandskab, at de var en integrerende del af den allierede krigsmaskine, at de var underlagt Frihedsrådet, der igen var underlagt SHAEF, og da general Eisenhower stod i spidsen for SHAEF, var de ikke alene danske soldater, men også Eisenhowers soldater. Ligeledes kunne man meddele, at der var truffet betryggende garantier for, at udløsning af korpset ville finde sted i det øjeblik Frihedsrådet derhjemme og den allierede overkommando derude ønskede styrkerne i aktion.

Med den tyske modoffensiv i Ardennerne ved juletid 1944 var det givet, at krigens endelige afslutning ville blive udsat endnu i nogen tid, og det blev derfor besluttet at gøre en ekstra anstrengelse for at hverve nyt mandskab til brigaden. Indenfor de kadrer, der var opbygget, var der endnu plads til 1000-1200 mand. I et samarbejde mellem samtlige instanser i Sverige lykkedes det at skaffe dette yderligere kontingent, således at man med fuld ret kunne anvende betegnelsen brigade for den styrke, der nu var stillet på benene.

Da general Dewing den 14. april 1945 påny kom til Sverige og den gang ikke som repræsentant for SHAEF, men som direkte udsending for chefen for den 21. armégruppe, feltmarskal Montgomery, var den danske brigade således nået op på den talmæssige styrke, som der var muligheder for i praksis. Begivenhederne på fronterne var nu i fuldt skred, og ingen kunne være i tvivl om, at den store dag nærmede sig i hastigt tempo.

Ved en forhandling med general Dewing og general Knudtzon havde vi påny lejlighed til at gennemgå arrangementet for korpsets udløsning. Endnu om tirsdagen den 1. maj opholdt general Dewing sig i Stockholm, hvorfra han havde foretaget en inspektionsrejse til de danske styrker, der allerede på dette tidspunkt lå opmarcheret i Sydsverige. Dårligt vejr udsatte hans afrejse endnu en dag, og først om torsdagen kom han til London. Fredagen den 4. maj var han hos Montgomery og lørdag formiddag landede han sammen med sin stab og chefen for den sektion af Special Forces, der havde med Danmark at gøre, commander Hollingworth, på flyvepladsen i Kastrup. Den danske brigade var på dette tidspunkt på vej over Øresund og gjorde landgang i Helsingør.

Det blev ikke den forventede kampsituation, som man havde forberedt sig til, men brigaden havde i hvert fald den tilfredsstillelse ikke at være blevet glemt, hvis det skulle være kommet til kamp. Den havde også den tilfredsstillelse at vide, at den var blevet fuldt anerkendt af de allierede.

Kampen mod stikkerne

Af redaktør Knud Bidstrup

Det blev efterhånden noget dagligdags i det besatte Danmark: En fredelig gade med fredelige mennesker, der haster til og fra arbejdet, går i butikker eller biograf og har hver lidt at tænke på ... et pistolskud ... et legeme, der falder tungt mod fortovet, og en cyklist, der suser omkring det nærmeste gadehjørne med det ene ben slæbende mod asfalten som en styrestang i svinget. Det var vist nok en barhovedet ung mand i Cotton-Coat ... briller havde han måske hat og sort regnfrakke på? Man så det ikke så nøje, faktisk kender man ikke andet til den affære, end at man hørte knaldet. Man stimler heller ikke sammen om liget af stikkeren, fra hvis hoved blodet siver i en strime mod rendestenen. Det er bedst ikke at have set noget og at komme af vejen hurtigst muligt ...

Forhen kunne en mand, der stillede sig op og stirrede intenst på Rådhusårnet, samle et opløb på få minutter. Nu vækker et drab på åben gade tilsyneladende ikke større opsigt. Er det udtryk for en voldsom mentalitetsforskydning hos danskerne? Nej, folk er næppe blevet så sløve, som de ser ud til - selv om et drama, der gentages dag efter dag, naturligvis bliver mindre og mindre dramatisk for hver gang - men krig er krig ræsonnerer man, og den underjordiske krig, der føres i Danmark, kræver, at også nonkomattanterne spiller deres rolle. Man har lært at ave nysgerrigheden og har fundet frem til en fornuftig udlægning af kongens bud om at bevare ro og værdighed!

Heller ikke de tyske soldater på gaden reagerer. Denne krig uden fronter, strækmarch og prøjsiske kommandobrøl er ikke deres sag og fylder dem med en uhygge og en hemmelig angst, som hvis man kunne læse deres tanker - sikkert ville vise sig at være en hel del overdreven. De lusker nedad sidegaderne og skal ikke rodes ind i noget.

Det er hændt, at en nidkær Hitler soldat har følt sig forpligtet til at forsvare den tyske krigsære, selv om denne var deponeret hos en dansk stikker, og det har medført disse beklagelige tilfælde, hvor det har været nødvendigt at suspendere reglen om ikke at skyde på tyske soldater, en regel, som ellers er blevet nøje overholdt af modstandsbevægelsens folk.

Et par dage senere kan man læse om stikkerens død i avisen - blot nogle få linjer, gemt inde i bladet og med tydeligt præg af at være »made in Germany«. Terminologien er for den trænede avislæser en bekræftelse på, at der virkelig foreligger en stikkerlikvidering. Der tales om cyklende snigmordere, som har dræbt en mand bagfra med skud gennem hovedet. Havde der været tale om et af tyskernes clearingmord på sagesløse danske borgere, var der blevet anvendt mere neutrale udtryk som »drab« og »revolvermænd«.

500 stikkere likvideret.

Den foragt, tyskerne hyklede overfor modstandsbevægelsens metoder i kampen mod stikkerne, blev ikke taget alvorligt; dertil kendte man tyskernes egne metoder for godt, i øvrigt interesserede modstandsbevægelsen sig ikke for de - såre teoretiske - germanske heltebegreber. Stikkerne var ikke modstandere, som man udfordrede til duel på sabler, »nøgen til bæltstedet«, de var skadedyr, som måtte udryddes, ligesom man må udrydde rotter, og udryddelsesmåden skulle være så risikofri og så human som muligt.

Når de mennesker, der var sat ind i denne kamp, havde strenge ordrer til at skyde stikkeren gennem hovedet (kun hvis der opstod kamp, måtte der afviges fra denne regel), var det af hensyn til stikkeren selv. Han fik en let død, nåede som oftest ikke at blive forskrækket, hørte ikke engang knaldet.

Stikkerlikvideringerne var nok henrettelser, men uden de sjælekvaler en dødsdømt ellers må gennemgå fra det øjeblik, hans dom er forkyndt, og til den bliver eksekveret. Da man i besættelsens sidste fase - af hensyn til efterforskningsarbejdet - gik over til at fange stikkerne og afhøre dem forinden henrettelsen, plejede man at stille dem i udsigt, at de skulle slippe med at blive »eksporteret« til Sverige, hvis de var villige til at fortælle alt, hvad de vidste. Under den påfølgende transport blev stikkeren alligevel skudt, bagfra og uden varsel, og i langt de

fleste tilfælde døde han sikkert i forvisningen om at have bjerget livet.

Denne fremgangsmåde kan synes i strid med gængse moralbegreber, og den skal ikke forsvares under henvisning til, at fjenden for sin part gjorde brug af de gemeneste midler, den må udelukkende vurderes under nødvendighedens synsvinkel. Det var nødvendigt at uskadeliggøre tyskernes betalte lejesvende, simpelt selvforsvar, og derfor blev det efterhånden som kampen tilspidsedes, nødvendigt at skaffe oplysninger om stikkerorganisationens sammensætning og arbejdsmetoder. De afhøringer, der foretoges, havde da heller ikke så meget til formål at bevise den pågældende stikkers skyld - der i reglen allerede var tilstrækkeligt bevist - som at skaffe viden om andre stikkere. Der måtte dog ikke og blev ikke anvendt tortur overfor stikkere.

Det er sket i et enkelt tilfælde, at nogle mindre farlige stikkere er blevet sendt til Sverige, hvorfra de efter befrielsen er hentet hjem af politiet, men det var ikke noget, der lod sig praktisere i større udstrækning, dertil var det altfor vanskeligt og risikabelt.

Men bortset herfra og bortset fra at modstandsbevægelsen udelukkende handlede efter nødværgeprincippet, så mente jo den altovervejende del af befolkningen på det tidspunkt, at døden var en retfærdig straf for stikkeri.

Omkring 500 stikkere blev likvideret i Danmark under besættelsen, nærmere betegnet dens to sidste år. Det er et uhyggeligt tal. Ikke mindst fordi det siger noget om, hvor udbredt stikkeruvæsnet var. Det var jo kun de allerværste af tyskernes håndlangere, »Blomsten« om man så må sige, der blev udslettet af de levendes tal, forhærdede forbrydere, som forråbte landsmænd til fjenden for penges skyld på et tidspunkt, hvor de var advaret tilstrækkeligt.

Hvis krigen havde været blot nogle måneder længere, var tallet af likviderede blevet langt større. I de sidste fire måneder før kapitulationen blev der likvideret flere end under hele den forudgående del af besættelsen, og i de sidste uger var man oppe på adskillige likvideringer om dagen. Alligevel slap hundreder af farlige Gestapo hjælpere, som modstandsbevægelsen havde dømt til døden, over krigsafslutningen med livet i behold, for ikke at tale om alle småstikkerne.

Danmark, stikkernes land.

En tysk Gestapo mand sagde under besættelsen, at han ikke kendte noget land, hvor det var så let at købe håndlangere som i Danmark, og vi har den tvivlsomme ære at have forsynet det amerikanske sprog med en ny glose »to stik«! Vor modstandsbevægelse blev efterhånden »second to none«, men det synes som om Danmark var et af de besatte lande, hvor stikkeriet florerede værst. Det kan være på sin plads at undersøge årsagerne hertil.

Der er ingen grund til at tro, at de karakteregenskaber, der skaber forrædere, er stærkere repræsenteret hos det danske end hos andre folk. Forklaringen på fænomenet må søges i det officielle Danmarks holdning overfor tyskerne i besættelsens første fase; den bevirkede, at der gik år, før man var i stand til klart at afgrænse begrebet stikker. Medens det i andre lande straks kom til et brud med tyskerne, hvorved fårene blev skilt fra bukkene, tog den danske samarbejdspolitik sigte på at udjævne modsætningerne og at holde enhver tilbøjelighed til modstand nede. Man ikke blot legaliserede, men animerede til angiveri.

Det må ikke glemmes, at den berygtede stikker »Hestetyven« i de første besættelsesår var i regeringens tjeneste (han var bl.a. bagmand for angiveriet mod Aksel Larsen, men på det tidspunkt tænkte ingen alvorligt på at skyde ham for det), og at storstikkersken Grethe Bartram i Århus, der har over en snes menneskeliv på samvittigheden, første gang blev anvendt af Himmelstrups Rejsehold, til hvem hun for betaling angav en sabotagegruppe, af hvilken hendes egen broder var medlem! Og det er kun et par eksempler af mange. De første sabotører blev efterlyst af politiet med billeder og signalementer, og næsten alle dagblade modtog villigt annoncerne med disse efterlysninger.

Så sent som i efteråret 1943 sendte politiet med tysk sanktion »illegalt« to københavnske kriminalbetjente til Malmø, hvor de som »flygtninge« skulle skaffe oplysninger om illegalt arbejde i Danmark, transportruter o.s.v. Svenskerne sendte dem hjem!

I sit nummer for april 1944 beskæftigede »Frit Danmark« sig i en artikel - »Danmark, Stikkernes Land« - med de forskellige kategorier af stikkere.

Der er først den professionelle stikker, som findes i alle lande i det omfang, der er brug for ham. Det er almindeligvis moralsk defekte individer, for hvem det ingen rolle spiller, hvorledes de tjener deres pen-

ge. De er almindeligt foragtede af såvel dem, de arbejder for, som dem de angiver. Den professionelle stikker er almindeligvis ret kendt i de kredse, han arbejder imod, således at man til en vis grad kan gardere sig overfor ham.

Farligere er de mennesker, som pludselig gribes af pengebegær, og ser en let måde at få det tilfredsstillende på ved at røbe en viden, de tilfældigt eller bevidst er kommet i besiddelse af. Der er eksempler på, at en ellers »god« mand, som ved spekulationer har tabt penge, pludselig har henvendt sig til Gestapo og mod stor dusør har røbet sin viden og bragt adskillige frihedskæmpere i fordærv.

Disse to kategorier var lige foragtelige, og der kunne ikke fra frihedsbevægelsens side vises dem nogen skånsel. En tredje kategori var »snakkerne«. Tankeløs snak, ubegrundet fortrolighed overfor fremmede, »uskyldig« trang til praleri med hvad man måtte vide af mere eller mindre spændende enkeltheder om den illegale bevægelses arbejde, kunne meget let i sin virkning få karakter af stikkeri. Adskillige brave og velmenende mennesker bragte i tidens løb frihedskæmpere i fængsel ved uoverlagte ytringer og handlinger. Deres handlinger blev naturligvis fordømt på det skarpeste, og der udkom næppe et illegalt blad, uden at det indeholdt advarsler mod stikkeriet.

Disse tilfælde blev ikke behandlet som stikkeri, men hvis krigen havde fortsat, og kampen var blevet yderligere tilspidset, var det muligvis blevet nødvendigt at træffe drastiske foranstaltninger til bekæmpelse af snakkeriet. »Frit Danmark«s artikel slutter:

»Og endelig er vi nået til den kategori af mennesker, som kommer til at virke som stikkere af godtroenhed. Også her har vi liggende foran os eksempler på mennesker, som mente at opfylde kongens og regeringens bud om ro og orden i landet ved at angive illegalt arbejdende personer til myndighederne. For disse menneskers handlinger må man i første række gøre de skiftende regeringer under besættelsen ansvarlige.

Regeringerne Stauning, Buhl og Scavenius har i hele deres optræden og i alle deres handlinger virket nationalt demoraliserende på befolkningen. Overalt hvor den jævne borger instinktmæssigt følte, at her skulle han øve en indsats til gavn for sit land, fik han af regeringen at vide, at det var direkte landsskadeligt, at han tværtimod skulle holde sig i ro og lade tingene gå deres gang. (Jvf. Buhls radiotale, hvori han opfordrede befolkningen til at medvirke til at standse sabotagen).

Dersom en dansk regering - ganske vist ikke med sæde på Christiansborg, men illegalt arbejdende i folkets midte - fra besættelsens første dage havde råbt hver mand af hus til kamp mod undertrykkerne, da ville den bag sig have haft et kamp- og offervilligt folk. Og der ville ikke i dag have eksisteret de vankelmodige personer i Danmark, som gjort usikre af regering og presse bliver stikkere af så at sige lutter loyalitet. For så vidt kan man ikke rette hårde anklager mod disse mennesker. De er vildførte. De handler i god tro - men de handler stik imod deres lands interesser, og ved deres handlinger bringer de frihedskæmperne i yderste fare.

Lad det derfor blive slået fast, at enhver der bevidst eller ubevidst modarbejder frihedskæmperne, støtter nazisterne og er med til at forlænge krigen. Han er ikke værdig til at finde en plads i det frie Danmark, som skal opstå efter nazismens endelige nederlag«.

En makaber skæbne.

Det er ikke formålet med denne redegørelse at diskutere retsforfølgningen mod stikkerne efter krigen, idet kampen mod forbryderne som nævnt ikke var en straffeforanstaltning, men en nødværgehandling. Det siger jo sig selv, at mennesker, der kæmpede mod nazismens brutalitet for de demokratiske menneskerettigheder, ikke ville dræbe en 16-årig pige - hvilket er sket - for at straffe hende, men udelukkende fordi hun var en farlig stikker og ikke under afhøringen viste nogen tilbøjelighed til at ville indstille sin stikkervirksomhed.

Den Foragt, hvormed alle gode danske betragtede stikkerhåndteringen, deltes som regel af stikkernes »arbejdsgivere«. Et eksempel herpå er den skæbne, der blev fru Delbos.

Fru Delbo var en norsk kvinde, bosat i København. Officielt drev hun en systue, i virkeligheden ernærede hun sig som stikker for Gestapo. I december 1943 angav hun to af »Holger Danske«s folk. Hun havde arbejdet sig ind i deres gruppe, og en nat havde de boet hos hende. Umiddelbart efter at de havde sagt farvel om morgenen, dukkede Gestapo op; det kom til en ildkamp på gaden, og den ene af frihedskæmperne blev såret hårdt og fanget af Gestapo. Det var den berømte »John«. Han blev torteret på det frygteligste, og da man 4½ måned senere stillede ham op ad muren og skød ham, var han blevet lam af sine sår.

Kammeraten, som undslap, var ikke i tvivl om, at de var blevet stukket af fru Delbo, men for en sikkerheds skyld foretog han prøve. Dagen efter »John«s tilfangetagelse ringede han fru Delbo op og fortalte - uden at lade sig mærke med noget - hvad der var passeret, og at han, der nu var nødt til at rejse til Sverige, ville komme ud til hende kl. 15 og sige farvel. På dette tidspunkt havde Gruppen spejdere ude i kvarteret, og det viste sig, at det var besat af Gestapo. Fru Delbo havde omgående alarmeret tyskerne.

Et par dage senere blev der skudt ind i hendes lejlighed fra gaden. Hun blev ikke ramt, men den 9. marts blev hun likvideret. På hendes bopæl fandt man ca. 30,000 kr. i kontanter.

Slutningen på fru Delbos historie er så makaber, at den snarere kunne tænkes at høre hjemme i en amerikansk »gyser« end i virkelighedens Danmark. Da hendes lig var blevet obduceret på Retsmedicinsk Institut, blev der som sædvanlig foretaget en undersøgelse af, om der fandtes pårørende, som kunne påtage sig begravelsen, men ingen meldte sig. Derefter henvendte politiet sig til Gestapo, men dette nægtede pure at kende noget til hende.

I de fjorten dage, undersøgelserne stod på, lå liget nedfrosset på Retsmedicinsk Institut. Så blev det udleveret til Anatomisk Institut for at blive benyttet af de lægestuderende til dissekering, men studenterne havde heller ikke brug for fru Delbos lig, og det fik lov at ligge i sin formalinbeholder, indtil man gravede det ned ...

Nervekrig mod stikkerne.

Stikkerlikvideringerne hører kun frihedskampens sidste hårde fase til. Først da det altovervejende flertal af landets befolkning havde stillet sig klart på modstandsbevægelsens side, og der gennem samarbejdspolitikens fallit var skabt rene linjer, greb man til våben mod stikkerne.

Men forud herfor gik en årelang nervekrig mod tyskerhåndlangeme. Gennem advarsler og trusler i illegale blade eller i breve til de pågældende søgte man først at skræmme dem. Det var meget almindeligt, at stikkerne fik tilsendt kranse, miniatureligkister, revolverpatroner, små trækors med »Hvil i Fred« o.l., og i mange tilfælde var det tilstrækkeligt til at bringe en nybagt landsforræder på bedre tanker!

Nogle citater fra illegale blade kan illustrere denne nervekrig, der også havde til formål at placere stikkerne i den offentlige bevidsthed.

»Frit Danmark« advarer i sit nummer for november 1942 mod provokatører, der henvender sig til folk om at uddele bladet: »De er enten Thune Jacobsens betalte stikkere eller lokale nazistiske elementer«.

»Danske Tidende«, februar 1943: »2 gange 5000 Kr. er altså taksten, som Thune Jacobsen vil ofre for at sikre sig professor Mogens Fogs og redaktør Ole Kiilerichs personer. Hvomår har politiet nogensinde udsat så stor dusør for at sikre sig en rovmorder? Politiet udsender stikbreve og aviserne bringer efterlysninger. Ene af de københavnske morgenblade undlod Kristeligt Dagblad at bringe såvel fotografierne som signalementerne af patrioterne, og bladet udkommer dog stadig! Det kan altså lade sig gøre.«

Samme blad: »En mand ved navn er blevet stikker for Gestapo, og justitsministeriet er kendt med hans virksomhed«.

»Århus Ekko«: »Den nazistiske kriminalbetjent O. Wallander fik forleden en rask morgenhilsen i form af et brev med sørgerand. Inde i brevet var der et kort, der på forsiden var prydet med et sort gravkors og på bagsiden med årstallet 1944, samt et timeglas og et dødningehoved.«

»Frit Danmark«s Vendsysselsudgave: »Fru N. N. har fået et nervøst sammenbrud efter at have modtaget en del kranse fra folk, der mistænker hende for at have angivet trommeslager Ad. Petersen, Hjørring. Fru N. N. er ikke angiver og behøver ikke at nære frygt. De mere velmenende end velorienterede anonyme afsendere burde have adresseret kransene til fru X. X. Det var dette lede kvindemenneske ... o.s.v.«

»Studenternes Efterretningstjeneste« maj 1943: »Stikkeren Arvid Waltenstrøm har taget navneforandring til Arvid Petterson. Det hjælper ikke, hr. Petterson!«

»De frie Danske« meddeler i december 1943, at en række kendte københavnere er blevet angivet af stikkeren, premierløjtnant TIPO Madsen og tilføjer: »Endnu ved redaktionens slutning er TIPO Madsen i live!«

Det vakte vild bestyrtelse blandt stikkerne, da »De frie Danske« i april 1944 bragte en hel side med portrætter af fremtrædende tyskerhåndlangere, som var ansat på »Dagmarhus«. Umiddelbart efter, at bladet var udkommet, holdt stikkerne møde på »Dagmarhus« og vedtog at kræve ekstra beskyttelse hos tyskerne. Dette krav blev imidlertid afvist! Gestapo mødte dog op på Politigården få timer senere og for-

langte hele rigsregistraturens personale arresteret, idet man mente, at billederne stammede fra politiet (hvad de også gjorde). Der cirkulerede dengang i politikredse en kostelig tryksag - en gengivelse af politiassistent Sillemanns klage over det illegale blads stikkerbilleder. Klagen var gengivet med alle de antegninger, den havde fået på sin vej til de forskellige instanser, og politidirektør Stamm havde sluttet aktstykket med at oplyse, at »den formentlige gerningsmand formentlig var flygtet!«

De portræteredes angst var forståelig. Den væbnede krig mod stikkerne var på det tidspunkt begyndt, og flertallet af de pågældende måtte efterhånden lade livet.

Fra samme periode kan nævnes, at en stud. med. Købbe gik op til medicinsk embedseksamen ved Københavns Universitet, bevæbnet med to revolvere og ledsaget af seks udvalgte Schalburg folk, der holdt vagt under eksamineringen! Det er en episode, som turde være enestående i vor kulturhistorie ...

Men i de første besættelsesår klarede modstandsbevægelsen sig som sagt med trusler. Der verserede dengang myter om stikkere, som var kommet på galeanstalt, efter at have fundet en ligkiste anbragt udenfor entrédøren - myter, som i øvrigt ikke var modstandsbevægelsen uvelkomne, idet de bidrog til at kaste det rette uhyggens skær over stikkerens gerning.

Men selv når det drejede sig om stikkeri, kunne der forekomme tilfælde, som kaldte på smilet. En kommunistisk gruppe i Ålborg kom engang i besiddelse af et brev, sendt til byens tyske kommandant, men tilbageholdt af postvæsnet.

Den anonyme brevskriver angav en række personer i en landsby på Ålborg egnen for sabotage og kommunistisk virksomhed. Han (eller hun) udtrykte sig i omtrent sålydende vendinger: »Maren Petersen har sagt, at hun vil hjælpe englænderne, når de går i land i Danmark. Jens Sørensen siger, at han vil gøre alt for at bekæmpe tyskerne« o.s.v. Ålborg kommunisterne blev glade ved at høre, at de havde hidtil ukendte tilhængere i den pågældende landsby, og der blev straks sendt et par mænd ud for at etablere kontakt. De fandt ud af, at den for tyskerne så farlige Maren Petersen var en kone på over firs og ligesom de øvrige angivne beboer på alderdomshjemmet - hvor man sandsynligvis også kunne have fundet brevskriveren! Det var næsten en skam, at Gestapo

ikke fik den opgave at tumle med ...

Den første likvidering.

Nervekrigen var i længden ikke nok, og tøvende greb modstandsbevægelsen til hårdere forholdsregler. En tid forsøgte man med bombeattentater o.l. mod stikkerne, men efterhånden blev man klar over, at den eneste effektive metode var at sætte dygtige pistolskytter ind i kampen. Betegnende er det, at man til at begynde med forsøgte med lydløse pistoler, som man dog hurtigt gik bort fra igen på grund af deres uhåndterlighed.

Da likvidationsgrupperne først havde lært kampmetoderne, optrådte de med stadig større dristighed, og erfaringen lærte dem snart, at de opnåede de bedste resultater ved at gå lige til sagen. Denne udvikling foregik i takt med den tiltagende sabotage og Gestapos øgede aktivitet fra efteråret 1943.

Selvom man havde forudset udviklingen og forberedt befolkningen på den gennem den illegale presse, fyldtes selv »gamle« modstandsfolk med uhygge ved meddelelsen om de første likvideringer. Det var noget fremmed for dansk mentalitet man her stiftede bekendtskab med, et varsel om, at det trak op til en kamp på liv og død, hvad det jo også gjorde.

De allerførste tilfældigt prægede aktioner af den art var i øvrigt ikke iværksat af den danske modstandsbevægelse som sådan, men af engelske faldskærmsfolk, der på forhånd var indstillet på at bruge de hårdeste midler under deres livsfarlige arbejde her i Landet.

I april 1943 meddelte pressen, at man havde fundet liget af en mand i Sjælsø. Han var blevet dræbt ved et skud gennem baghovedet og derefter sænket ned på søens bund. Hvad der ikke stod noget om i aviserne var, at manden - en forhenværende bankassistent - var stikker.

Han havde været i Finland som frivillig under vinterkrigen og senere på nazistisk partiskole i Tyskland, hvorfra han ad mærkelige veje var kommet til England. Derfra vendte han tilbage til Danmark som faldskærmsmand. Hans kammerater blandt faldskærmsfolkene blev snart klar over, at han ikke havde rent mel i posen, og han fik ordre til at rejse ud af landet. Han blev sat ombord i en illegal båd, der skulle føre ham til Sverige, men et stykke fra land hoppede han i Øresund og svømmede tilbage.

Da han ikke ville forsvinde fra skuepladsen, så man ikke anden udvej end at aflive ham. Man forsøgte at drikke ham fuld og drukne ham i et badekar, men det mislykkedes! Derefter blev han taget med på en udflugt til Nordsjælland og skudt.

En bombe i postpakken.

Et par måneder senere blev det første forsøg på at likvidere en stikker gjort i Jylland. En dag i juni meddelte de nordjydske aviser, at en ålborgensisk sortbørsgrosserer var blevet dræbt ved en eksplosion, som havde raseret hans lejlighed totalt og lemlæstet ham selv frygteligt. Med posten havde han modtaget en pakke indeholdende en bombe, der eksploderede, da han åbnede pakken.

De illegale blade kunne tilføje, at pakken i virkeligheden var tiltænkt den dræbtes kæreste, en prostitueret, der nogen tid i forvejen til tyskerne i Frederikshavn havde angivet en dansk-engelsk faldskærmsmand. Hun havde fået en dusør på 1000 kr. for sit angiveri, der medførte, at flere mennesker faldt i Gestapos klør, men hun kom til at fortryde det bitterligt.

Ganske vist slap hun fra bombeattentatet med livet, men det skyldtes kun, at hun ikke var hjemme, da pakken med bomben kom, og at hendes kæreste var nysgerrig. I den følgende tid måtte hun flakke om som en fredløs; hvor hun end slog sig ned, følte hun sig skygget, de illegale blade publicerede hendes skiftende opholdssteder, mystiske telefonopringninger om natten skræmte hende fra vid og sans. Til sidst var hun på randen af et sammenbrud og måtte flygte til Tyskland.

Nu bagefter kan det oplyses, at bombeattentatet og nervekrigen mod hende var iværksat af en anden faldskærmsmand - kendt i Jylland under Navnet »Valde«. Han vidste, at kvinden kendte også ham af udseende og havde lovet at hjælpe Gestapo med at finde ham.

Fra nu af var bomben det våben, der hyppigst anvendtes mod stikkere. En af de første rent danske stikkeraktioner var rettet mod en mand i Nordjylland, der i efteråret 1943 blev dræbt ved, at en bombe eksploderede, da han satte sig ind i sin bil og trådte på selvstarteren. »De frie Danske« meddelte triumferende: »Den nye opfindelse med bomben ved selvstarteren vil sikkert gå sin sejrsgang over hele landet!«

Det gjorde den dog heldigvis ikke. Metoden blev kun anvendt denne ene gang - så blev den kategorisk forbudt af højere instanser. Det

kunne jo i en given situation tænkes, at en forkert mand satte sig ind i vognen.

I september 1943 blev en københavnsk automobilmekaniker fundet døde i Utterslev Mose; hans hoved var delvist knust med et stump instrument. Han havde angivet en arbejdskammerat, der var sabotør, og som efter at have være underkastet Gestapo tortur døde i fængslet. »Frit Danmark« kommenterede meddelelsen om likvideringen med bemærkningen: Hans skæbne kan være en erindring om, at der er visse forbrydelser, der her i landet straffes med døden!«.

I samme periode blev en 22-årig århusiansk stud. med. af to frihedskæmpere lokket ud i Mindeparken ved Marselisborg, hvor de slog ham ned og bearbejdede ham i hovedet med revolverkolber! Havde det været et halvt år senere, var revolverne uden tvivl blevet vendt den anden vej - men dengang havde man endnu kun revolverne med for at kunne forsvare sig i yderste fald. At skyde stikkere ned på åben gade, i sporvogne, butikker o.s.v. ansås endnu for det rene selvmord. Resultatet af den nævnte aktion var i øvrigt, at stud. med.'en vågnede til bevidsthed igen og bagefter kunne fortælle politiet, at det sidste, han havde hørt mændene sige, var, at nu var han sikkert død!

Den 30. december likvideres en 28-årig gift kvinde i Markedsgade i Randers ved, at der kastedes to håndgranater ind gennem vinduet til hende. Hun havde været med til at føre Gestapo på Sporet af den sabotagegruppe, der sprængte Gudenå broen, og var derved medskyldig i fem unge menneskers henrettelse.

Det var i den anledning, pastor Poul Borchsenius, Randers, der havde måttet flygte til Sverige, over den engelske radio sagde de i en præsts mund usædvanlige ord: »Den ene af stikkerne (altså den nævnte kvinde) fik en nytårshilsen i form af en håndgranat gennem mørklægningsgardinet ... de andre kan også godt bestille deres ligkister!«

61 Holger Danske folk faldt.

Bombeattentaterne var dog behæftet med mange ulemper, først og fremmest den, at de let kunne ramme uskyldige, og efterhånden som kampen mod stikkerne blev organiseret, blev skydning den eneste tilladte henrettelsesmetode. I de sidste måneder af 1943 forekom der både i København og Provinsen flere tilfælde, hvor Stikkere blev skudt ned, og fra nytår var det øjensynligt for enhver, at der var indledet en

systematisk udryddelseskrig. I sit nummer for 10. januar 1944 meddelte »Frit Danmark«s nyhedstjeneste:

»Der findes en række mennesker her i landet, som arbejder for tyskerne, hovedsagelig som stikkere, der for høj betaling søger at bringe retsindige landsmænd i Gestapos klør. Uden disse hjælpere kunne tyskerne ikke skaffe sig ofre til deres eksekutionskommandoer. Den danske frihedsbevægelse ser sig derfor nødsaget til at gribe til de hårdeste midler for at fjerne denne trusel og for at advare mennesker, der måske kunne lade sig friste af tyskerne til at optræde som stikkere. I de sidste uger er fire stikkere blevet henrettet, og yderligere aktioner er forestående«.

Fra nu af var det ikke tomme trusler, der blev udslynget. Uge efter uge kunne den illegale presse berette om et stigende antal likvideringer. Til at begynde med blev hver enkelt omtalt udførligt, efterhånden måtte man nøjes med at nævne tallet.

I København var det navnlig »Holger Danske«, der specialiserede sig i udryddelsen af stikkere. Gruppen gjorde det af med ca. 170 af de værste skadedyr, deriblandt næstkommanderende i ET (Schalburg korpsets Efterretningstjeneste) Erik Reholt, der var Politigårdens værste sadist, premierløjtnant TIPO Madsen, der var leder af Schalburg korpset efter K. B. Martinsen, samt selve den øverste leder af ET - Hauptsturmführer, opdagelsesbetjent Erik V. Petersen.

Likvideringen af Hipo chefen var på en måde kulminationen af »Holger Danske«s indsats og havde måske betydning ud over besættelsestiden, idet Erik V. Petersen var udset til at være leder af Varulvebevægelsen, der skulle træde i aktion efter Tysklands sammenbrud.

Hvor farligt et arbejde det var at likvidere stikkere, fremgår bl.a. af, at »Holger Danske« havde 61 faldne. Af de 50 medlemmer, gruppen startede med, oplevede kun de 25 befrielsen.

BOPA likviderede dog også et betydeligt antal stikkere, deriblandt »Hestetyven« og medlemmerne af Svend Ståhl gruppen. Desuden øvede flere mindre modstandsgrupper en indsats i kampen mod stikkerne.

Dybtgående undersøgelser.

Forud for en likvidering gik der dybtgående undersøgelser, der ofte kunne strække sig over flere måneder, og den gennemgang af alle stikkerdrab, som ooliti og modstandsbevægelse i fællesskab har foretaget

efter befrielsen, har da også vist, at der kun er begået ganske enkelte fejltagelser - som jo imidlertid også må beklages dybt, først og fremmest af modstandsbevægelsen.

At de mennesker, som havde påtaget sig denne side af frihedskampen, gik frem med den allerstørste samvittighedsfuldhed for ikke at ramme uskyldige, vil de, der kendte ånden indenfor modstandsbevægelsen, i øvrigt ikke betvivle. Antallet af notoriske stikkere, som ikke blev likvideret, fordi der manglede et eller andet i beviskæden, ville, hvis det kunne gøres op, vise sig at være meget stort.

Man gav ikke sig selv nogen margin, fordi de forudgående undersøgelser blev gennemført under de vanskeligste forhold, og fejltagelserne skyldes, at ulykkelige omstændigheder spillede ind. Det var ikke blot problemet at finde beviserne mod den mistænkte, det gjaldt jo også om at træffe den rette mand på rette tid og på rette sted, hvormed der igen kunne gå flere måneder.

Som eksempel på hvor samvittighedsfuldt man gik til værks, kan nævnes likvideringen af en landsbylærer fra Midtjylland. Læreren - som i øvrigt var formand for et »Anarkistisk Parti«, der havde i alt 3 medlemmer - havde til værnemagten angivet våbenedkastninger, og han havde tilmed den frimodighed at henvende sig til sognerådet og anmode om skattefritagelse for den dusør, han havde fået udbetalt! Han blev dømt til døden, og to mand blev sendt ud for at likvidere ham.

De traf manden udenfor hans bopæl, men da de ville være 100 procent sikre i deres sag, gik de hen til ham og spurgte, om det var lærer N. N. Læreren bekræftede det, men lo samtidigt fjollet, hvorfor de blev usikre. De spurgte så: »Jamen, er det nu lærer N.N.?« »Jaja, det er det rigtigt nok,« svarede læreren. Og så faldt det skud, der gjorde ende på hans liv.

I København blev det materiale, der indsamledes vedrørende stikkere, forelagt Frihedsrådets likvideringsudvalg, som så afsagde dommene. »Holger Danske«, som trods det store antal likvideringer kan rose sig af ikke at have begået en eneste fejltagelse, overlod dog ikke ansvaret til Frihedsrådet alene. Det hvilede også på organisationens ledere, der gav ordren videre, på afdelingsledere, delingsførere, gruppeførere og endelig - måske med størst vægt - på den mand, der affyrede det dræbende skud. Sabotørerne kan ikke - således som man har

gjort - sammenlignes med menige soldater, de var alle officerer i militær forstand. Det var jo netop stærkt ansvarsbevidste mennesker, der gik ind i den farlige kamp, og hvis man ikke havde ladet dem beholde ansvaret for deres handlinger, havde man aldrig kunnet få dem til at udføre givne ordrer.

Overfor offentligheden har Frihedsrådet jo imidlertid påtaget sig det fulde ansvar for alle de likvideringer, modstandsbevægelsen har foretaget, hvilket også er det rimeligste.

Den jyske stikker domstol.

Udenfor København førtes kampen mod stikkerne af militærgruppe organisationen, hvorunder også sabotagen sorterede. Modstandsbevægelsens Jyllands ledelse regner med, at den organiserede kamp mod landsdelens stikkere begyndte med likvideringen af en århusiansk kunstmaler, der blev skudt i sit hjem den 3. januar 1944.

I juli 1944 udstedte Jyllands ledelsen en forholdsordre, hvorefter bylederne var pligtige til at sørge, for, at stikkerne indenfor deres område blev likvideret.

Stikkerbekæmpelsen var imidlertid ikke effektiv nok, og for at intensivere den, besluttedes det at lægge den ind under en centralledelse, hvilket skete i oktober. Der oprettedes en slags stikker domstol, svarende til Frihedsrådets likvideringsudvalg, og der indsattes en »offentlig anklager«, hvis opgave det var dels at samle anklagemateriale mod stikkerne, dels at sørge for, at de afsagte domme blev eksekveret.

Principet var nu, at Frihedsrådets lokalkomiteer og de militære byledelser indsamlede det bevismateriale mod mistænkte personer, der kunne skaffes på stedet, og - hvis det ansås for tilstrækkeligt fældende - udfærdigede et foreløbigt anklageskrift, der indsendtes til centralledelsen. Denne havde i samarbejde med politiet sit eget efterretningsvæsen, og materialet kunne eventuelt suppleres med oplysninger andetsteds fra, idet stikkerne jo ofte skiftede opholdssted.

Når materialet syntes fyldestgørende, gik anklageren til særdomstolen med krav om dødsstraf for stikkeren, men det bør fremhæves, at udfaldet langt fra altid var en dødsdom, og at der ofte gik langvarige procedurer forud for en afgørelse.

Efter at man havde gennemgået de første 25 sager, var man klar over, hvilken linje man ville følge. Dødsdømt blev personer, der angav

landsmænd til Gestapo for betaling, og personer, der deltog i clearing-mord og schalburgtage.

En mand blev ikke dømt, blot fordi han havde fremsat trusler om, at han ville angive en eller anden til tyskerne, og heller ikke fordi han var set sammen med en Gestapo mand - det kunne jo skyldes et tilfælde - men hvis han f.eks. blev set i en Gestapo vogn under en razzia, var det tilstrækkeligt til, at man forsøgte at likvidere ham. Som stikkere betragtedes også Gestapos chauffører.

Stikkerdomstolen kendte kun to alternativer: Dødsdom eller frifindelse. Men at en mistænkt blev frifundet, var ikke ensbetydende med, at han var glemt. Hans sag blev taget op igen, hvis der senere fremkom nye oplysninger, og hele det materiale, der var indsamlet, blev naturligvis efter befrielsen overgivet til politiet og har dannet grundlag for et stort antal legale domfældelser.

Foruden de ca. 60 stikkere, der likvideredes efter dom, var der ved befrielsen afsagt dødsdomme over ca. 120 personer i Jylland, og i stikkerarkivet fandtes desuden oplysninger om et stort antal mistænkte.

Da Schalburg chefen i Århus blev likvideret.

Samtidig med oprettelsen af stikkerdomstolen dannedes der rejsehold til at udføre likvideringerne, L-grupper, som de kaldtes. De støttedes, når de var ude på aktion, af lokale folk, som kendte den person, der skulle likvideres.

Det var dem forbudt at likvidere stikkere, som ikke var dømt, og dette forbud blev kun overtrådt en enkelt gang, nemlig i følgende tilfælde:

En »L-mand« var på en bar i Vejle kommet i snak med stikkersken Ursula Warthou, som man længe havde haft mistanke til. L-manden gav det udseende af, at han var tysksindet, og at han kendte nogle illegale, som han godt kunne tænke sig at angive. Kvinden hoppede på limpinden. Hun spurgte ham interesseret ud, og da hun tilsidst gav ham et direkte tilbud om betaling, hvis han ville rykke ud med sin viden, trak han sin revolver og skød hende.

De farligste stikkere var udmærket klar over, at de ustandselig havde døden i hælene, og de passede godt på sig selv. Mange af dem gik med skudsikker vest. Storstikkeren Max Pelving, der havde været udsat for flere attentater, var den sidste tid pansret fra top til tå, så at han

ikke kunne se til siden uden at dreje hele kroppen! Når han ikke blev skudt, var det dog ikke, fordi det havde været umuligt at komme ham til livs ved en eller anden lejlighed, men fordi man stadig søgte at tage ham levende. Han var en af dem, der kunne fortælle noget.

Hvor godt en stikker end passede på sig selv, begik han dog før eller senere den fejl, der gjorde det muligt at likvidere ham. Dette gælder f.eks. chefen for Schalburg korpset i Århus, ingeniør Rudolf Schmidt,orstikker og ansvarlig for schalburgtagene mod Århus Sporveje.

Hans værnemagerfabrik var flere gange blevet saboteret, der var blevet begået indbrud på hans kontor, hvor kompromitterende papirer var blevet stjålet, og efter at han var blevet såret ved et likvideringsforsøg, blev han yderst forsigtig. Han færdedes kun i byen i Gestapo bil ledsaget af en livvagt på 3-4 mand, men en aften var han letsindig nok til at vise sig på gaden sammen med sin kone, og i de få minutter det drejede sig om, indhentede skæbnen ham.

»Skæbnen« var i dette tilfælde den berømte »Leif«, og han har selv fortalt disse enkeltheder om det farlige foretagende:

»En efterretningsgruppe havde længe fulgt Rudolf Schmidts færden, og der var etableret et helt udkigs- og meldesystem omkring hans bopæl på Har. Jensens Plads. Folk var allesammen ivrige efter at få ham skudt. En dag fik vi at vide, at nu var han hjemme at besøge familien, og vi bestemte, at nu skulle det være. En halv snes mand blev sat på vagt i kvarteret.

Jeg selv og min kammerat Ole sad og ventede i en butik. Vi havde i forvejen trukket lod om, hvem der skulle skyde, og jeg havde vundet ... Der gik en dag og en nat, og det øsregnede. Vi blev efterhånden trætte af at gå i stadig spænding, og vi blev enige om, at hvis han ikke viste sig i dagens løb, ville vi gå ind til ham den følgende nat og skyde ham.

Ud på aftenen kommer der imidlertid en mand farende ind til os og fortæller, at nu er han lige gået ned sammen med konen. Jeg satte mig på min cykel og kørte lidt rundt i kvarteret, og på Skanderborgvej fandt jeg ham. Han stod i en gadedør og ventede på Trambussen. Ved siden af ham stod en dame i pels. Schmidt havde den ene hånd i lommen ... jeg kunne altså ikke gå lige til ham.

Så holdt jeg ind til siden, stillede min cykel opad kantstenen og låste den - han kunne ikke se, at jeg også låste den op igen - derefter gik jeg hurtigt forbi ham og indad den gadedør, han stod udenfor. Da jeg

var kommet op på afsatsen, kigede jeg tilbage og så, at han holdt døren åben ved at sætte en fod i klemme. Han lyttede! Jeg trampede videre opad, og på 2. sal ringede jeg meget længe på en dørklokke - han skulle jo kunne høre det - hvorefter jeg forsigtig fistede ned igen. Jeg havde taget pistolen frem. De sidste trappetrin tog jeg i et spring, rev døren op og gav ham to skud i tindingen. Han var død med det samme«.

Af Leifs og Knuds bedrifter.

»Leif« (politibetjent Ejnar Sørensen) og »Knud« (politibetjent Henrik Platou) var de centrale skikkelser i kampen mod stikkerne i Jylland. Lad os med Leifs egne ord fortælle lidt om, hvordan de blev det:

»Knud, som var min bedste ven, og jeg begyndte med sabotage i sommeren 1943. Vi var begge to ansat i havnepolitiet i Århus, og den sabotagegruppe, vi var kommet i forbindelse med, forsynede os med bomber, som vi så vort bnit til at lægge på havnesporene. Det var en stor fordel, at vi kunne gå i uniform i spærretiden. Vi forsøgte os også nogle gange oppe i byen og væltede bl.a. det bageri, der leverede brød til tyskerne.

Lige efter nytår 1944 påtog vi os at likvidere stikkeren, kioskejer Jæger i Århus - det var dengang århusianerne sang: »Nu er den hæslig' Jæger død« - men så blev vi sendt til Sverige, fordi vi var i farezonen. Jeg vendte dog hjem igen i marts, og Knud kom i juni. Det eneste jeg vidste om ham, var, at han arbejdede i Jylland.

En dag mødte jeg ham tilfældigt på gaden i Herning, han havde fået briller og overskæg, men jeg kunne kende ham på lang afstand og gik hen til ham og sagde: »Du er genkendt, gamle«. Så slog vi vore pjalter sammen igen og kom til at arbejde under Jyllands ledelsen. Vi fik 50 kr. engang imellem og varm mad hver søndag. Jeg måtte engang bo på hotel i fjorten dage, fordi jeg ikke havde andre steder at være, og det kostede 4½ kr. om dagen, så der var ikke råd til hotelmad også. Når jeg blev sulten, købte jeg en pose wienerbrød hos bageren og sneg mig op på mit værelse med den.

Vi glædede os altid mægtigt, når vi engang imellem skulle ind til Århus til forhandling hos vor kontaktmand i ledelsen, for så fik vi da i det mindste det vi kunne spise.

»Firmaet« havde forsynet Knud med et kort til D.S.B., og når han ikke havde noget sted at sove, kørte han i tog. Turen fra Struer over Es-

bjerg til Fredericia og derfra til Herning passede lige til en nat! Mange gange sov vi også i en høstak, men det var kun dejligt ... om sommeren.

Vi rejste som instruktører i brugen af sprængstoffer og våben, og i foråret 1944 gennemførte vi den første transport af nedkastede sprængstoffer i Vestjylland. Sagerne lå i Skive og skulle bringes til Holstebro. Både Toldstrup og general Bennike havde på forhånd opgivet den transport som alt for farlig, men sammen med kriminalbetjent Svend Middelboe Jensen påtog vi os opgaven. Vi sendte en personbil i forvejen og kom så selv bagefter med de 12 store kasser på en lastvogn.

Fra Holstebro sendte vi kasserne som fragtgods til forskellige adresser. På fragtbrevet skrev jeg, at der var værktøj i kasserne. »Det var da fandens masse værktøj«, sagde jernbanemanden, der tog imod. »Ja«, svarede jeg, »men jeg driver også en stor forretning!«

I midten af juni blev en hel del af grupperne revet op, fordi en engelsk faldskærmsagent var blevet taget. Det hele måtte omorganiseres, og vi blev instruktører både for nilitær- og sabotagegrupperne i Midtjylland. I juli måned dannede vi så den første egentlige L-gruppe.

Med kuglerne pibende om ørerne.

Den første, vi likviderede efter omorganiseringen, var »Sukker-Dres«, en marinevægter fra Skanderborg. Vi havde fulgt ham til Århus og fra banegården nedad Strøget til Bispetorvet. Det var Knud, der skulle skyde. Knud gik hurtigt til, nåede op på siden af manden og skød ham ned, hvorefter han satte i løb over mod Teatret.

Her skød en tysker på ham, og Knud besvarede ilden, mens han fortsatte ind i Kannikestræde. Også her var der et par »grønne«, der skød på ham, men uden at ramme. I Skolegyde løb han i armene på nogle marinere, og en af dem sprang ind på ham og råbte »Halt!« Knud sendte en 5-6 skud ind i flokken, og det betog dem lysten til at forfølge ham. Da han nåede ned på Åboulevarden, var der en tysk officer, der skød, men Knud slap op på Clementsbro, og her traf jeg ham lidt efter. Han var godt forpustet.

Det var dog langtfra altid, tyskerne havde lyst til at blande sig i, hvad vi foretog os. Da vi likviderede en mand på Åboulevarden i Århus - det var Ole, der skød ved den lejlighed — holdt jeg på cykel ovre ved Restaurant »Karavellen« og agerede interesseret tilskuer. Foran mig, i en meters afstand, stod en tysk officer. Jeg holdt pistolen i

frakkelommen parat til at skyde, hvis han foretog sig noget, men han listede lige så stille af.

En af de første vi likviderede, var en kendt S.S.-mand i Silkeborg. Jeg tog derned alene, men fik hjælp af en ung fyr fra byen - det var »Kjeld«, som ved den lejlighed var med for første gang.

Om aftenen fik vi konstateret, at S.S.-manden sad på sommerrestauranten »Hattenæs«, vi kigede gennem en sprække i mørklægningsgardinet, og Kjeld, som ikke kunne gå med ind, fordi han var kendt, udpegede ham for mig. Medens Kjeld stod parat med cyklerne, gik jeg så ind og købte en øl; jeg anbragte mig ved et bord ved siden af S.S.-manden, der sad sammen med tre tyske officerer.

Med pistolen spændt i lommen sad jeg en hel time og vurderede chancerne. Vi befandt os i den ande af lokalet, der var længst fra døren, og når jeg skulle ud, måtte jeg løbe forbi en masse mennesker. Efterhånden nærmede vi os lukketid, og næsten alle de andre gæster gik, jeg havde en uhyggelig fornemmelse af, at de vidste, hvad der skulle ske.

S.S.-manden var en overgang ude hos portier'en, og jeg hørte bag efter, at han havde været ude for at afbestille et værelse, han havde lejet for natten. Til portier'en havde han i spøg sagt, at han ikke fik brug for det, da han skulle skydes den aften, det havde han fået besked om i et truselsbrev! Havde jeg vidst det forud, havde jeg ventet til en anden aften.

Da orkestret spillede den sidste melodi, tænkte jeg: »Nu eller aldrig«, rejste mig og skød ham, hvorefter jeg løb ud af lokalet. En af tyskerne blev såret, en anden sank besvimet ned under bordet.

Da jeg kom ud, kunne jeg ikke finde Kjeld. Ventetiden havde været for lang og spændende, og han havde været nødt til at træde af på naturens vegne. Jeg løb rundt i anlæget og kaldte lavmælt på ham, og tilsidst dukkede han - noget ufuldkomment påklædt - frem fra et buskads, hvorefter vi forsvandt.

Menneskedyret Mikkelsen.

En enkelt gang har jeg sendt »en pakke«. Det var til en mand i Skanderborg, der var en farlig stikker. På mit værelse i Skanderborg havde jeg emballeret bomben som en indbundet bog og pakket den ind; når snoren blev løsnet, ville en fjeder få bindet til at springe op og en trykudløser få bomben til at eksplodere. Han holdt godt fast, ham der

skulle sætte tommelen på, mens jeg bandt knuden!

Jeg rejste til Silkeborg med pakken, som jeg sad med i skødet under hele turen. Jeg ville ikke risikere, at der skete noget med den, for kupeen var fuld af mennesker. Da jeg nåede Silkeborg, var klokken 10 minutter i 6, og jeg kunne lige nå at komme ind på posthuset, inden det lukkede. Den kvindelige ekspedient, der tog imod pakken, greb den i snoren og hev den ned i pakkekurven. Blodet stod stille i årerne på mig, men der skete ikke noget, og næste dag fik stikkeren sin pakke. Postbudet afleverede den i øvrigt til ham på gaden, og stikkeren var så nysgerrig, at han ikke kunne vente med at kige i pakken, til han kom hjem. Han åbnede den udenfor ortskommandanturen, og da den eksploderede, troede Tyskerne, at det drejede sig om sabotage og skød vildt i gaderne.

Næste dag stod der i avisen: »Mislykket attentat mod kommandaturen i Skanderborg. Sabotør dræbt«. På stikkerens lig blev der fundet tyske legitimationspapirer og en check på 42,000 kr.

Ernst Mikkelsen i Ålborg var et af de modbydeligste mennesker, jeg nogensinde har været udsat for - et rent menneskedyr. Han var bl.a. medskyldig i at Familien Fiil fra Hvidsten blev taget, og det var ham, der på den mest bestialske måde mishandlede og dræbte en 20-årig ålborgenser, blot fordi den unge mand havde smilet hånligt ad Mikkelsen, da denne kørte forbi ham i bil og råbte til ham, at han skulle cykle ordentligt. Den stakkels fyr blev sparket ihjel på Højskolehotellet, hvor Gestapo havde kvarter.

Det var for likvideringen af Mikkelsen, pastor Sandbæk blev gjort ansvarlig, skønt Sandbæk overhovedet intet havde med den sag at gøre.

Knud og jeg blev sendt til Ålborg for at likvidere banditten, og Knud fik ham påvist. Vi gik efter ham i tre dage. En morgen kommer en af vore hjælpere farende ind på Park Hotel, hvor vi boede, og fortæller, at han har set Mikkelsen forlade sin bopæl. Mikkelsen boede ude i østbyen, og vi anbragte os ved begyndelsen af Jyllandsgade, hvor vi vidste, at han skulle komme.

Det var en tåget morgen, man kunde højst se 10 meter frem for sig. Pludselig dukkede han frem af tågen, og vi sprang på cyklerne og fulgte efter ham. Han drejede opad en gade med asfalt, og han kunne derfor ikke høre, at jeg halede ind på ham.

Da jeg var fem meter fra ham, tog jeg pistolen frem, kørte op på si-

den af ham og skød ham med èt skud gennem hovedet. Han døde uden at give en lyd fra sig og har sikkert ikke engang hørt knaldet. Det var næsten for let en død for ham.

Det var ofte mærkelige ting, stikkerne gik i fælden på. Vi vidste således om en stikker, at han var en lidenskabelig spiller. Da han på et vist tidspunkt var i København, tog Ole og en mand, der kendte manden, derover og gik på Væddeløbsbane med ordre til at likvidere ham. De fandt ganske rigtigt den eftersøgte på en af væddeløbsbanerne og skød ham på vejen hjem.

I den sidste tid tog vi ofte stikkere i forhør inden likvideringerne. I Århus foregik det gerne i et hus på V. Ringgade, tilhørende Århus Belysningsvæsen. En af dem, vi afhørte, var en dansk Gestapo mand, der havde taget del i alle former for tysk understøttelsesarbejde. Vi sagde til ham, at vi ville have alt at vide, ellers blev han skudt ned uden varsel.

Han fortalte villigt løs. I samarbejde med ham tegnede vi en kortskitse over Gestapo hovedkvarteret, fik at vide, hvor de forskellige Gestapo folk sad, hvor der var våben osv. Vi fik i det hele taget alle de oplysninger, der var nødvendige, hvis det efter Tysklands sammenbrud skulle blive nødvendigt at storme politistationen. Forhøret varede fra kl. halv fire om eftermiddagen til kl. halv et om natten. Så hentede vi bilen og kørte med ham igen. Vi sagde til ham, at nu skulle han interneres i en villa, og - - nåja, så skød vi ham. Vi kunne ikke løbe den risiko, at han slap fri igen.

I Århus opererede der en overgang en psykopat, en uhyggelig fyr, som gik rundt og samlede penge ind til »illegalt arbejde« og derefter angav giverne til Gestapo. En aften blev han taget af vagtværnet for sortbørshandel. Under afhøringen påstod han, at han var illegal og hurtigst muligt skulle til Sverige, da Gestapo var lige i hælene på ham.

Nu var der et godt samarbejde mellem vagtværnet og os, og vagtværnsfolkene, der var klar over, hvem de havde for sig, gik ind på komedien, alt imens de sørgede for, at vi blev underrettet.

Min Kammerat, H. C. og jeg gik ned på stationen, og H. C., der blev præsenteret som leder af Sveriges transporterne, spurgte fyren ud. Han sluttede med at sige til ham, at nu måtte han gå med mig hjem og vente på skibsløjlighed, og sammen med et par vagtværnsfolk fulgtes vi hen ad gaden. Slynglen var meget oprømt, og han sagde spøgende: »Tja ...

man vil jo nødig dø så ung«. »Nej, det er da klart«, svarede jeg, idet jeg trak pistolen frem, »hvor gammel er du?« »32 år«, sagde fyren. Han blev ikke ældre.

80-årig kone hjalp L-folkene.

Såvidt Leif. Hans beretninger kunne fylde endnu adskillige sider, men dette får være nok.

Når det gjaldt om at skaffe bevismateriale og om at finde ud af, hvordan en dødsdom bedst kunne eksekveres, havde man støtte i et særligt efterretningsapparat, der var bygget op i samarbejde med det underjordiske politi. I så godt som alle byer var der E-grupper, hvis medlemmer udelukkende beskæftigede sig med dette arbejde, og det var i mange tilfælde mennesker, som ingen i deres vildeste fantasi kunne mistænke for illegal virksomhed.

En fortrinlig hjælper havde man ved en bestemt lejlighed i en 80-årig kone, der sad ved sit gadespejl og strikkede, alt mens hun holdt udkig efter en stikker, der ventedes at ville passere hendes vindue. Det gjorde han også, og da tidspunktet var inde, signalerede hun ved at »kippe« med rullegardinet. Få minutter senere var stikkeren ikke mere blandt de levendes tal.

I nogle tilfælde lod man en stikker forsvinde sporløst. Det skete for at modvirke clearingmord, men også fordi denne »kinesiske« fremgangsmåde ved sin uhygge havde en vis pædagogisk virkning på andre stikkere.

Likvideringerne var jo en udpræget præventiv foranstaltning. Da de satte ind for fuld kraft, gik mange stikkere »under jorden«, og de resultater, der opnåedes, var langt større, end likvideringstallene lader formode. Ligene af de »forsvundne« stikkere er efter befrielsen udleveret til de pårørende.

De stikkere, der havde været udsat for et likvideringsforsøg, men var sluppet heldigt fra det, havde som regel meget lidt lyst til at fortsætte deres virksomhed. Det var dog ikke så lige til at slippe ud af Gestapos klør, og ofte var stikkerne mere bange for Gestapos hævn end for modstandsbevægelsens efterstræbelser, hvorfor de ikke turde flygte.

Man forbavsedes ofte over, hvor sejglivet et menneske kunne være. Som eksempel kan nævnes to mænd, der blev søgt likvideret i Jylland, men som begge trodsede alle teorier om en revolverkugles dræbende

virkning. Den ene af dem blev hentet en aften i en Falck ambulance på et sygehus, hvor han var indlagt efter at være kørt galt i en brandert. Han blev taget med ud på en mark og skudt i nakken med en Colt-pistol. Overbevist om, at han var stendød efter det ene skud, lod man ham ligge, men det viste sig senere, at kuglen var gået ud gennem mundhulen og havde revet to fortænder med. Manden kom til sig selv igen og flygtede i bar natskjorte hen til en husmand i nærheden. »Nu skal jeg ringe efter Falck«, sagde husmanden af sit hjælpsomme hjerte. »Nej, for guds skyld ... la' vær' med det«, sagde manden. Han havde fået nok af at køre med Falck og fik istedet sendt bud til tyskerne.

Den anden blev forsøgt likvideret i ventesalen på en banegård. Han blev også skudt i nakken, og den mand, der skød, vippede tilmed hans hat op med pistolmundingen for bedre at kunne ramme. Alligevel lykkedes det de tyske feltlæger at redde hans liv. En tysk soldat, der blandede sig i skyderiet, blev derimod dræbt.

Den sidste kamp.

Det siger sig selv, at det var folk af en særlig støbning, der blev sat ind i kampen mod stikkerne, men det er en misforståelse, hvis man tror, at det var rå og afstumpede individer. Var, skriver jeg - for de mænd, jeg først og fremmest tænker på i denne forbindelse, er døde nu. Kampen kostede dem livet.

De var alle af en høj moralsk kvalitet, modige og ansvarsbevidste og med en brændende tro på de livsværdier, de kæmpede for. At de kom til at hade stikkere efterhånden kan vel ikke undre, men lige så ringe overvindelse, det kostede dem at sætte deres egne liv på spil, lige så stor overvindelse kostede det dem sikkert fra begyndelsen at tage andres. Lad os som afslutning på denne redegørelse opridse den skæbne, der blev de første jydsk L-folks.

Leif og Knud rejste sammen indtil oktober 1944; men da de efterhånden ikke kunne overkomme arbejdet alene, skiltes de og dannede hver sin gruppe. Begge var de fødte ledere og prægtige kammerater, og deres folk var til enhver tid parate til at gå gennem ild og vand for dem.

Knud blev leder af en nordjydsk gruppe med station i Ålborg og fik som hjælpere »Vagn«, den tidligere omtalte »Kjeld« (arbejdsmand Svend Ulrik Pedersen, Silkeborg), samt »Mogens« (arbejdsmand Hans Krarup Andreassen, Silkeborg).

Leif dannede en sydjydsk gruppe sammen med den tidligere omtalte »Ole« (repræsentant Sigurd Westergård Christensen) og »H. C.« (overbetjent Jørgen Jensen, Silkeborg). I de sidste måneder, hvor aktiviteten øgedes kolossalt, måtte den sidstnævnte gruppe indskrænke sit virkeområde til Århus by, og der dannedes en ny sydjydsk gruppe.

Af Ålborg gruppens fire mand er i dag kun én i live, og det skyldes et rent mirakel, at ikke også han er død.

Kjeld døde på sin 21 års fødselsdag den 27. januar 1945. Han boede på et lejet værelse i Løkkegade i Ålborg, og her blev han om natten overrumplet af en styrke Gestapo folk og politi soldater. En undersøgelse viste siden, at det slet ikke var Kjeld, de var ude efter, men en anden illegal, som tidligere havde boet i værelset, men havde følt sig truet og var flyttet. Det kunne Kjeld imidlertid ikke vide noget om.

Han vågnede ved, at der blev dundret på døren, og han greb sin pistol, som han altid havde liggende under hovedpuden. En stemme snerrede, at han skulle lukke op. Kjeld sad blot musestille og ventede, besluttet på ihvertfald ikke at lade sig tage levende. L-folkene vidste, at de ville blive pint på det grusomste, hvis Gestapo fik fat i dem, og at de alligevel ingen chance havde for at bjerge livet. Så hellere sluge cyankaliumpillen, som de altid havde på sig, eller forsøge at skyde sig igennem. Kjeld havde bestemt sig for det sidste.

I det øjeblik, Døren blev sprængt, åbnede Kjeld ilden, og siddende i sin seng dræbte han de tre Gestapo mænd, der trængte ind. Han løb derefter ud på trappegangen og op mod næste etage, men vagtposterne ved gadedøren fyrede deres maskinpistoler af op gennem skakten og ramte ham. Dødeligt såret slæbte han sig frem til en entredør, men der blev ikke lukket op, hvilket heller ikke ville have hjulpet ham, for i næste øjeblik indhentede vagtposterne ham. De dræbte ham med et nakkeskud. Logi værtinden blev af politisoldaterne lagt over et bord og gennempryglet.

Tyskerne tog Kjelds lig med sig. Nogle dage senere fandt skovarbejdere det i en plantage syd for byen, skændet på det uhyggeligste. tyskerne havde sprængt hovedet væk med en bombe, muligvis for at offentligheden skulle tro, at det var den danske modstandsbevægelse, der anvendte så barbariske metoder overfor sine fjender.

Liget blev ført til et kapel i Ålborg, hvor Mogens og Vagn genkendte det, og derefter blev det begravet i hemmelighed. Kjeld var den yngste

af gruppen, men havde gang på gang vist, at han var en tapper og snar-rådig fyr. Det var han også, da han kæmpede sin sidste kamp.

Ulykkerne vælter ind over gruppen.

Mogens delte værelse med Kjeld i Løkkegade, men var borte den nat, ulykken skete. Der gik dog kun en måned, så indhentede skæbnen også ham.

Forinden fik tyskerne imidlertid fat i Knud. Den 14. februar skulle han, dækket af Vagn, likvidere stikkeren og Gestapo bødlen Frantz Toft på Bispensgade i Ålborg. De var begge på cykel. Frantz Toft kommer gående på fortovet, Knud kører op på siden af ham, men idet han vil fyre sin pistol af, klikker den. Nu griber Frantz Toft sin og skyder, og Knud, som har passeret ham på cykel, bliver ramt i ryggen. Vagn var afskåret fra at gribe ind, fordi der mellem ham og stikkeren er 5-6 tilfældige mennesker, som han kan risikere at ramme.

Trods sårene fortsætter Knud kørselen. Han har blod i munden, men synker det for ikke at efterlade sig spor. Døden nær når han til Falck stationen, hvor han afleverer sin pistol og sit falske Waffenschein, og derefter bliver han i ambulance kørt til et hospital. Lægerne kan ikke begribe, hvordan han har kunnet gennemføre cykelturen og mener, at han vil dø i løbet af en time, hovedvenen i hans ryg er sprængt og kroppen svulmet op. Men han klarer krisen, og ud på eftermiddagen bliver han bragt til læge Warbergs villa i Vejgård. I sikkerhed, tror man. Kun én mand ved, hvor han er.

Men den 21. februar sent om aftenen vælter ulykkerne atter ind over gruppen. Knud, læge Warberg og en sygeplejerske, der passer den sårede, bliver taget i villaen, Mogens bliver dræbt i sit logi på Ny Kærvej, medens Vagn, der bor samme sted, redder livet efter en halsbræk-kende flugt.

Igen er det ulykkelige omstændigheder, der spiller ind.

Hos den dame, der huser Mogens og Vagn, har der tidligere boet en sabotør, som efter at være blevet såret ved en aktion har ligget som patient i Warbergs villa. Han er forlængst rask, og ingen har skænket ham en tanke, men en kvindelig bekendt af ham er netop blevet taget af Gestapo i anden anledning, og da hun bliver presset, opgiver hun de to adresser, fordi hun ved, at vennen ikke bruger dem mere. Derved spilles Gestapo en god fangst i hænde.

Warbergs villa bliver kort efter sprængt i luften; i ruinen planter en anonym dansker et skilt med ordene: »Tysk heltedåd!« Knud kommer sig i Sct. Hansgades arrest i Ålborg, og så bliver han ført til København.

En af hans venner så ham på Storebælts færgen, lænket til to Gestapo folk. Den 10. marts blev han henrettet i Ryvangen, hvor han nu hviler i Mindelunden. Han døde stærk og rolig. Det var hans egne ord til sine pårørende, at han ville ofre alt, for at hans lille søn kunne komme til at leve i et agtet land.

En mirakuløs redning.

På Ny Kærvej lå Mogens og Vagn ulykkesaftenen og sov i hver sit værelse, da Gestapo omringede huset. De blev vækket af støvletramp på trapperne, og fra deres vinduer kunne de se, at der var posteret maskingeværer på gaden nedenfor.

Mogens indså, at han ikke havde nogen chance for at undslippe, og da Gestapo mændene nærmede sig hans dør, skød han igennem den. Tyskerne svarede med maskinpistoler og sprængte døren med håndgranater. De fandt Mogens død. Man mener, at han har gemt en kugle til sig selv.

Mogens var i trediveerne og efterlod sig hustru og to små børn. Han kunne bære hæderstitlen »Danmarks første sabotør«. Den 9. april 1940 om aftenen forsvandt en af tyskernes luftværnsprojektører i Silkeborg. Det var Mogens, der havde stjålet den og gravet den ned.

Mens Mogens kæmper med Gestapo mændene, står Vagn i værelset ved siden af med pistolen rettet mod døren. Logiværtinden er blevet tvunget til at følge med op til loftsværelserne, og Vagn hører, at Gestapo mændene spørger hende, om der bor nogen på hans værelse. Hun er rådsnar nok til at svare, at det kun er et pulterkammer! Så griber han chancen. I Hast trækker han et par bukser over pyjamas'en og klatrer ud ad vinduet, ud på taget.

Klokken er 1, og det er bælgmørkt. Sidelæns arbejder han sig hen over taget, men tagstenene er glatte af is, og han glider længere og længere ned. Tilsidst hænger han i sagrenden, kræfterne er sluppet op, og det står ham klart, at det er ude med ham. Huset er tre etager højt. Han siger farvel til livet og slipper med hænderne. Men - det lyder næsten for eventyrligt - et sekund senere finder han sig selv på en altan et par meter længere nede! Han havde ikke anet, at han befandt sig over en

altan.

Fortumlet rejser han sig og tager i altandøren. Den går op, og han kommer ind i et soveværelse. En dame farer med et forskrækket skrig op af sengen og tænder lyset, men Vagn forklarer hende i hast, hvad der er sket. »Åh, sådan«, siger hun med et lettelsens suk og slukker lyset igen, »nu skal jeg hjælpe Dem ... jeg har selv en søn i Frøslev!«.

Damen forsyner ham med cigaretter og fører ham op på loftet, hvor han sidder på en hanebjælke den hele lange nat og knagfryser. Ud på morgenen lister han sig ned og løber på bare fødder gennem gaderne til en soldaterkammerat, der bor en kilometer borte.

Sjælelige sår.

Den hengivenhed, hvormed Knud omfattedes af sine kammerater, illustreres af en lille episode, der fandt sted i Ålborg arrest kort efter befrielsen. En ung mand fra modstandsbevægelsen havde fået lov til at komme ind i den del af arresten, hvor Gestapo folkene sad. Han ville gerne se dem, sagde han. Han fik udpeget den celle, hvor Frantz Toft sad, og gik ind til stikkeren.

- Nå, Frantz Toft, nu er rollerne nok byttet om ...

Frantz Toft så på ham med flakkende øjne, men sagde ingenting.

- Ved De, hvorfor jeg er kommet her, fortsatte den unge mand.

Frantz Toft gryntede arrigt.

- De skød den mand, jeg beundrede mest her i verden, og - -

- Det var selvforsvar, det ville enhver have gjort, brusede Frantz Toft op.

- Ja, men jeg vil alligevel sige til Dem, at hvis De nogensinde slipper levende ud fra et dansk fængsel, så skyder jeg Dem!

Frantz Toft blev i øvrigt efter befrielsen dømt til døden og henrettet.

I Knud mistede Leif sin bedste ven; de havde knyttet deres skæbner sammen for livet. Tabet af gode kammerater gjorde i det hele taget et dybt indtryk på Leifs følsomme sind, men kampen måtte gå videre, og indtil den var afsluttet, ytrede sorgen over kammeraternes skæbne sig kun i et forstærket had til stikkerne.

Så sent som den 3. maj ramtes H. C. under kamp med en stikker i Århus af et maveskud, og han lå på hospitalet, da kapitulationsbudskabet kom. Lægerne erklærede, at sårene ikke var værre, end at han kunne komme sig, men den sårede havde ingen vilje til at leve.

Han var - uden grund - plaget af samvittighedskvaler, og sandheden er, at det var dem, han døde af.

H. C. var midt i fyrrerne og den ældste i Århus gruppen. Han virkede først i efterretningsvæsenet, hvor hans politimæssige erfaring kom til stor nytte. Derimod nægtede han på det tidspunkt at deltage aktivt i stikkerlikvideringerne, fordi det var ham imod at dræbe mennesker.

En dag, han kom cyklende på gaden i Århus, fik han imidlertid øje på en stikker fra Horsens, som han vidste var dømt. Det kunne måske være svært at finde manden igen, og H. C. trak resolut sin pistol, kørte op på siden af stikkeren og skød ham. Da han først havde taget skridtet, gik han helt og fuldt ind i arbejdet, og han optrådte ofte med en uforfærdethed, der nærmede sig dumdristighed.

Det var således H. C., der førte an i aktionen mod Hotel »Skandinavien« påskeonsdag aften 1945, hvor en Gestapo mand og en byvagt blev likvideret. Først bagefter, da han lå ene med sine tanker, kom angsten - og den angst kunne han ikke overvinde. Desværre var han ikke den eneste, det gik sådan.

Døden for egen hånd.

Leif var en lykkelig mand, da han den 5. maj 1945 som livvagt for den civile Jyllands ledelse kørte gennem Århus' gader, hilst af jublende menneskemasser. Med lyst og energi gik han op i de opgaver, der blev tildelt ham af det allierede feltpoliti - han rejste rundt i Jylland og fandt stikkere og Gestapo folk, der havde skjult sig i flygtningelejrene - og glad var han, da det danske politi påskønnede hans strålende indsats under krigen ved at forfremme ham til kriminalbetjent i København.

Men snart begyndte tunge tanker at fylde hans sind. Tiden efter befrielsen blev for ham som for de fleste modstandsfolk en skuffelse.

Ole, der var sluppet gennem krigstidens farer, blev dræbt ved en bilulykke. Atter en ven død. Den 29. august var han med til at begrave Knud i Ryvangen. Den ellers så friske og livsglade unge mand var blevet tavs og indesluttet.

Umiddelbart forinden havde folketingsmand Hartvig Frisch fremsat sin herostratisk berømte udtalelse i radioen, hvori han betegnede stikkerlikvideringerne som mord og dermed indirekte dem, der udførte likvideringerne, som mordere. Han adresserede ganske vist udtalelsen til Frihedsrådet, men som tidligere bemærket var de, der tog gel i den

aktive kamp, ikke soldater i almindelig forstand, de ønskede selv at bære ansvaret for deres handlinger. Det gjorde Leif også.

Mange ting kan have medvirket til at formørke hans sind, men den, der skriver disse linjer, ved, at H. F.s sårende ord gik ham meget nær, mest fordi han opfattede dem som en hån mod de døde kammerater. Den 20. september skød Leif sig selv.

Endnu et navn er det naturligt at nævne i denne forbindelse: Faldskærmsmanden, captain K. Toft-Christensen. I oktober 1944 kom han til Danmark som Liaisonofficer. Under navnet »Dahl« overtog han H. C.s post som chef for efterretningsvæsenet, men ved siden heraf arbejdede han selv i marken med afhøring og likvidering af stikkere.

Legendarisk er beretningen om, hvorledes han ene mand likviderede fire Gestapo folk, mens de sad og spiste til middag i Hotel »Royal«s tætpakkede restaurant i Århus. Han havde otte skud i pistolen, og idet han skød fra hoften, anbragte han med enestående præcision to skud i hovedet på hver af de fire.

Dahl skildres som en prægtig kammerat og et beskedent menneske, der ikke ventede eller ønskede tak for, hvad han havde udrettet, men som på den anden side blev dybt skuffet, da han fik indtrykket af, at den kamp, han havde ført, havde været forgæves.

Hartvig Frischs udtalelse ramte også ham som et slag i ansigtet, og han sagde dengang til vennerne, at han ikke havde lyst til at leve længere. At det ikke var mundsvejr, skulle de snart få at se. En måneds tid efter, at vennen Leif havde taget sit eget liv, skød også Toft-Christensen sig.

Disse tragedier er omtalt for at vise, at det ikke blot var dødsforagt, der krævedes af de mænd, der påtog sig at bekæmpe stikkerne. Der blev også lagt en enorm sjælelig byrde på dem.

Netop fordi de ikke var afstumpede, havde de svært ved at finde balance i tilværelsen, da fredens grå dage kom med al deres smålighed og mistænkeliggørelse, og da de følte, at det folk, for hvilket de havde kæmpet, ikke mere ydede dem den samme moralske støtte som i kampens tid.

Special Forces erobrer Jylland

Nogle drenge mistede livet - og vandt Danmarks frihed

Af Toldstrup

De fleste danske har den opfattelse, at det mest betydende organ indenfor modstandsbevægelsen var Frihedsrådet, og på en vis måde er dette også rigtigt. Frihedsrådet havde sin store symbolske betydning - en betydning, som ikke må underkendes - men altså en symbolsk betydning. Det var Frihedsrådet, der for den menige dansker stod som det organ, hvorfra al disposition til modstand udsprang. Derfor adlød folket Frihedsrådets ordrer fremfor ordrer fra nogen anden side.

I virkeligheden havde dog Frihedsrådet kun meget lidt med den aktive modstand at gøre, i hvert fald når talen var om Jylland, og de spørgsmål, som fra jydsk side blev drøftet med rådet, var nærmest politiske, personelle o.lign. - Først på et meget sent tidspunkt af krigen, nemlig omkring årsskiftet 1945, havde den af hæren og Frihedsrådet i forening udpegede chef i Jylland, oberstløjtnant Bennike, udarbejdet en omfattende plan for den jydsk jernbanesabotage. Man kan måske påstå, at fra dette tidspunkt havde Frihedsrådet meget nøje kontakt med jernbanesabotagen i Jylland, men man må samtidig erkende, at på den tid var den vigtigste sabotage overstået.

Det organ, som i realiteten var den store inspiration til modstand, var S.F.H.Q. - Special Forces headquarter i London. Den danske sektion indenfor denne afdeling havde fra begyndelsen nøje føling med begivenhedernes udvikling i Jylland, og efterhånden, som tiden skred frem, blev kontakten mellem London og de jydsk modstandsfolk så konstant og så effektiv, at den langt stivere og langsommeligere forbindelse med kredse i København måtte træde i baggrunden.

Lederen af Special Forces for Danmark var commander Hollingworth med dæknnavnet Chicory. Den 9. april 1940, da tyskerne

besatte Danmark, befandt han sig i København tilknyttet den britiske legation. Han havde på det tidspunkt opholdt sig her i landet i nogle år og lært at tale flydende dansk. Chicory er tilsyneladende en lille, uanselig mand med et stilfærdigt og beskedent væsen. Men når man lærer ham at kende, finder man bag det uanselige ydre en stor personlighed, for hvem alle gode engelske traditioner er en daglig ledetråd. - Han har selv fortalt, at han i de år, han opholdt sig her i landet, lærte at elske Danmark og det danske folk. Derfor lærte han sig sproget - og derfor var han fast besluttet på at arbejde for Danmark, efter at han den 9. april havde været vidne til vor forsmædelse. »Jeg kendte danskerne så godt, at jeg vidste, det chok, de havde fået den 9. april, nok skulle blive afløst af aktivitet« siger Chicory - og han fortsætter: »Jeg skal gerne indrømme, at Danmark ikke blev betragtet med blide øjne af »the man in the street«, idet man uvilkårligt sammenlignede med den øjeblikkelige modstand, andre lande havde gjort, når tyskerne okkuperede dem. Denne sammenligning faldt ikke ud til fordel for Danmark. Men jeg vidste bedre. Jeg var overbevist om, at Danmarks modstand ikke ville udeblive. Der skulle blot lidt mere tid til, og danskerne skulle først og fremmest have lov til at klare sagerne selv - så ville modstanden blive mere fast og solid end andre steder«.

Denne strålende optimisme kan vel få mangan dansker, som dengang syntes, alt så håbløst ud, til at slå øjnene ned i skamfuldhed over manglende tro og tillid til vort eget folk. Chicory fik jo nemlig ret i sit lyssyn.

Da han kom til England, begyndte han at arbejde for oprettelsen af en komité for danske anliggender, og det var en stor dag i hans liv, da han blev udpeget til leder af den officielle engelske kommission, der skulle arbejde med danske forhold. Som Amerikas repræsentant i denne kommission sad colonel Winkelhorn - en fuldblods dansker - for hvem det naturligvis var en selvfølgelig ting at gå ind i kampen for Danmark. - Disse to blev bindeleddet mellem hele modstandsapparatet i Danmark og de officielle engelske myndigheder, som skulle ordne alt det praktiske, som uddannelsen af faldskærmsfolk, udpegning af piloter, maskiner og flyvepladser, stille materiale til rådighed o.s.v. o.s.v. - Gennem Ebbe Munck, der havde etableret sig i Stockholm og fungerede som en slags udenrigsminister for det kæmpende Danmark - et job, han udførte med en dygtighed, der måtte gøre næsten samtlige

danske diplomater til skamme - blev forbindelsen med kredse indenfor den danske modstandsbevægelse etableret. Og da denne sag var i orden, kunne den første nedkastning finde sted.

Chicory havde overfor engelske myndigheder stået fast på, at man som faldskærmsfolk til Danmark udelukkende skulle benytte danske. Det lykkedes ham at gennemtrumfe denne linie, skønt man i alle andre besatte lande nedkastede faldskærmsfolk af andre nationaliteter end de pågældende landes. Og på dette punkt fik Chicorys kendskab til danske forhold en afgørende betydning.

På en særlig skole i England blev en gel unge ganske uddannet til den krævende opgave, som ventede dem. De lærte al teori om kunsten at arbejde illegalt og gennemgik en meget krævende praktisk uddannelse i faldskærmsudspring, sabotage, brug af våben og meget andet. Det tog sin tid at få de første folk gjort klar, men det tog også sin tid, før der i Danmark var fremvokset en sådan stemning, at der var virkelig basis for et effektivt modstandsarbejde.

Lige fra starten kom Jylland til at indtage en særlig fremtrædende plads i det arbejde, som Special Forces formidlede.

De to første nedkastninger fandt ganske vist sted på Sjælland i vinteren 1941-42.

- Ved den første blev den mand dræbt, som var udset til at være bindeleddet mellem Special Forces og den danske modstandsbevægelse. Hans efterfølger, der kom ved næste nedkastning, blev Christian Michael Rottbøll fra Børglumkloster. Det var naturligt, at Rottbøll ud fra sit lokalkendskab organiserede de næste nedkastninger i Nordjylland, og dermed rykkede Jylland ind som aktivt operationsområde for Special Forces.

Næste nedkastning fandt sted i Himmerland den 1. august 1942. Nedkastningen blev ledet af Rottbøll personlig, og som hjælpere havde han dyrlæge Sonne fra Farsø og hans to sønner samt Viborg studenterne Chr. Ulrik Hansen og Erik Nymann. Ved denne lejlighed blev der modtaget fire faldskærmsfolk samt en gel materiel. En del af materiellet blev ikke fundet, hvilket medførte, at tyskerne iværksatte en stor eftersøgning. De fire mænd kom dog velbeholdne til København med det reddede materiel.

Den næste jyske nedkastning fandt sted i marts 1943, og derefter gik det slag i slag. Ole Geisler, som var ankommen fra England, ned-

kastet udenfor København i februar 1943, søgte forbindelse med kredse omkring Randers, og med Hvidsteen Kro som centrum begyndte et målbevidst og særdeles effektivt nedkastningsarbejde på Randers egnen. Når man nu, så længe efter, skriver om disse ting, som glemselens slør er begyndt at sænke sig over, og når dette sker i en tid, hvor folk, som knap nok nåede at få snuset til modstandsbevægelsen, er ved at forberede sig på at være mellem »de første« næste gang, så føler man trang til at opstille en lille statistik over, hvordan det gik »de første«: Chr. Michael Rottbøll blev skudt af dansk politi under kamp i København 26. 9. 42.

Chr. Ulrik Hansen blev henrettet i København d. 23. 6. 44.

Erik Nymann og Per Sonne blev dræbt af Gestapo på Køge landevej (Shellhuset) 9. 8. 44.

Sådan ser det ud med de jyder, som var »mellem de første«. Og ville man fortsætte en kort tid længere frem, ville statistikken fortsat vise langt flere faldne end overlevende. Hvidsteen gruppen, som blev næsten helt udslettet, vil veje tungt på vægtskålen. Men netop den kendsgerning, at kampen krævede livet som indsats, fik de bedste til at slutte op i rækkerne. For hver, som faldt, meldte der sig ti nye i rækkerne - ti nye, som faldt eller ikke faldt, men som gik ind i kampen med den sikre forvisning, at dette gjaldt livet og intet mindre. Derfor blev kampen så fantastisk fra dansk side - derfor opnåede dansk modstandsbevægelse en førerstilling og opnåede gang på gang at få »top-priority« i England, når spørgsmålet drejede sig om tildeling af maskiner og materiel.

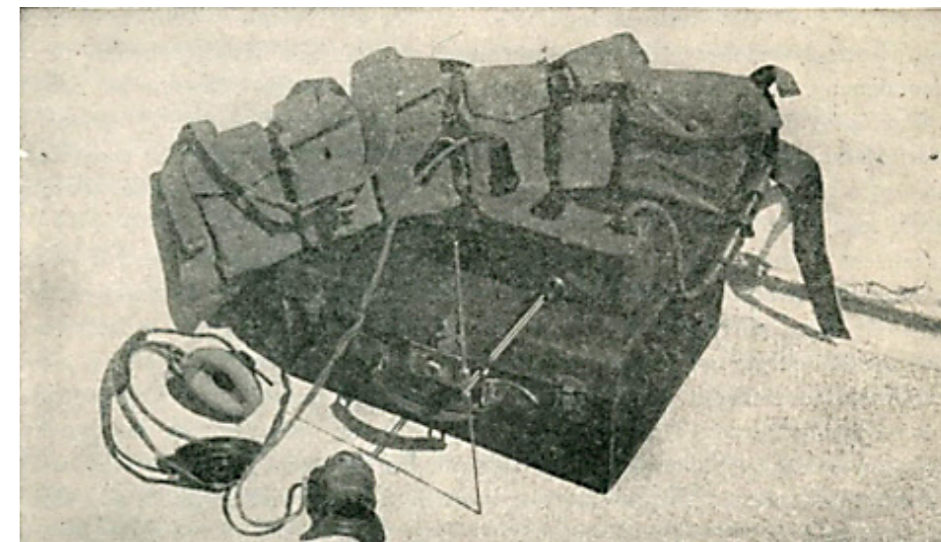
Disse to faktorer: Hollingworth og hans stab suppleret med mange danske, bl.a. Flemming Juncker fra Overgård - og på den anden side en lille gruppe unge danske, der var parat til at sætte livet ind, blev den grundvold, som kom til at bære den danske modstandsbevægelse. Det var disse to faktorer, som førte til Danmarks befrielse, og ved siden af dem blegner alle politiske og personelle stridigheder, som fulgte i kølvandet på det fornemme organisatoriske foretagende, som modstandsbevægelsen efterhånden udviklede sig til.

Forbindelsen bliver oprettet

Enhver, som har lidt kendskab til soldater og krig, kender ordet forbindelse. Det bliver banket ind i rekrutter overalt i verden, at opretholdelse af forbindelsen er en livsbetingelse for al krigsførelse, og verdens-

På deres vej indover dansk område blev de engelske maskiner orienteret ved hjælp af radiopejlefyrr. Der var etableret 4 faste pejlestationer langs den jyske vestkyst, men derudover rådede nedkastningsfolkene over 12 stationer som efter aftale med London blev sat i gang på nærmere aftalte pladser i nedkastningsdistrikterne på de aftener, nedkastning fandt sted. - Billedet viser en sådan station i arbejde.

Ved Hjælp af dette apparat kunne mand-skabet fra nedkastningspladser tale med besætningen i maskinen. - Havde tyskerne pladsen under observation, kunne man f.eks. dirigere maskinen til en anden plads eller sende den tilbage til England.

historien viser gruopvækkende eksempler på, hvad der kan ske, når forbindelsen svigter. Både Napoleon og Hitler kom til at erfare dette under deres forsøg på at erobre Rusland.

Også for den illegale kamp var forbindelsen en livsbetingelse. Da forbindelsen til London langt om længe lå i et fast leje, tog operationerne større og større omfang for hver dag.

Det tog imidlertid sin tid, før denne sag var i orden. I Special Forces var man fra begyndelsen klar over, at det var en nødvendighed at sende uddannede telegrafister over, og allerede ved den første nedkastning var den ene af de to nedkastede folk en telegrafist. Også ved de følgende nedkastninger kom der telegrafister, men de arbejdsvilkår, som på det tidspunkt gjaldt for illegale folk, var så vanskelige, at der gik lang tid, før den konstante radioforbindelse blev oprettet. Mandefaldet var stort mellem de første folk. Både tyskerne og det danske politi jagede dem, og de blev så godt som alle taget eller forsvandt ud af arbejdet på anden måde. En telegrafist blev opsporet af dansk politi i København. Det var kort før, at Rottbøll blev dræbt under lignende omstændigheder. Telegrafisten tog kampen op med politiet, og da han så sig i fare for at blive overmandet, tog han sin giftpille. Han havde da dræbt en politimand. Denne affære gjorde et dybt indtryk i modstandskredse og formentlig også indenfor politiet. Uden tvivl beklagede alle den vending, tingene havde taget, som medførte, at danske kæmpede mod danske, medens tyskerne kunne stå i en krog og nyde situationen.

Den 29. august 1943 bragte en lykkelig afslutning på disse utålelige forhold. Efter denne dag var det kun enkelte emsige politifolk, for hvem fremtidig karriere og personlig sikkerhed spillede en større rolle end fædreland og folk, som gav tyskerne håndsregninger.

I Jylland så det sløjt ud med hensyn til forbindelsen til London. Så sent som til sommeren 1944 foregik al forbindelse via København. Telegrammer til afsendelse blev sendt med kurer til København, og de omstændigheder, at rejselivet på det tidspunkt var uhyre vanskeligt grundet på forskellige restriktioner, samt at den københavnske radioforbindelse med London endnu ikke var særlig effektiv, gjorde forbindelsen uhyre langsom.

I marts 1944 ankom den første radiotelegrafist, som var udpeget til at arbejde fast i Jylland. For de indviede i Jylland var den dag, han var ventet, imødeset med stor spænding. En misforståelse gjorde, at

telegrafisten tog til Randers i stedet for, som aftalen var, til Århus - og denne tilfældighed medførte, at han uden egen skyld blev hvirvlet ind i affærer, som medførte hans arrestation. Han var ankommet til Randers en sen aften og havde indlogeret sig på et hotel sammen med en faldskærmsmand fra København. Om morgenen cyklede faldskærmsmanden som kurer til Hvidsteen Kro, men netop den dag havde Gestapo indtaget kroen og arresteret næsten hele Hvidsteen gruppen. Faldskærmsinanden blev arresteret, og en regning i hans lomme førte Gestapo til hans hotelværelse. Der fandt de den nye radiotelegrafist. - Hele affæren var intet mindre end en tragedie. Jylland måtte vente i måneder, før en ny telegrafist var klar, mens den første telegrafist, som aldrig nåede at komme i funktion, blev taget under Gestapos omsorgsfulde behandling, som førte ham til tysk koncentrationslejr, hvor han døde.

I begyndelsen af juni ankom den næste telegrafist. De første gange han var i gang med apparaterne fik han ingen forbindelse, men en skønne dag var alle vanskeligheder overvundet, og det første direkte telegram fra England ankom. Dette var en betydningsfuld dag i den jyske modstandsbevægelses historie. - Den direkte kontakt var oprettet. Telegrammer kunne afsendes og modtages, og der kunne komme fart i foretagendet. Der kom fart i foretagendet. I den følgende tid afgik daglig telegrammer om nye nedkastningspladser, forslag til sabotage, rapporter om udviklingen, styrkeforhold o.s.v. På samme måde indkom der telegrammer, og naturligvis fulgte i kølvandet på den livlige udveksling gradvis de aktive operationer. Om natten brummede allierede maskiner gennem luften på den farlige vej til de jyske nedkastningspladser. Eftersom der kom materiel i stigende grad, steg antallet af sabotagehandlinger. Eksplosioner drønedes ved nat og dag. I begyndelsen spredt, men efterhånden tættere på hinanden. Et lykkeligt og frugtbringende samarbejde var kommet i gang. Special Forces anstrengelser og »de første« store ofre førte endelig til det ønskede og ventede Resultat - Jylland var for alvor med i krigen.

Radiotelegrafisten, som havde bragt forbindelsen i stand måtte hurtigt udskiftes. Forskellige omstændigheder gjorde det nødvendigt at evakuere ham til Sverige. En ny mand kom dog straks til i hans sted, og denne telegrafist, »Moses« kaldtes han, arbejdede støt og effektivt til krigens slutning. Han og »Cain«, som senere tiltrådte, var de to af

samtligte telegrafister i besatte lande, som under krigen sendte flest bogstaver gennem æteren til London. Dette kan måske give et fingerpeg om den fantastiske aktivitet, der var i gang mellem Special Forces og Jylland. - Mens man andre steder i landet havde automatiske sendere, som faktisk borteliminerede risikoen for telegrafisten, så arbejdede Moses og Cain på den gode gammeldags manér med telegrafnøgle. Det kan nævnes som et bittert kuriosum, at den automatiske sender, som på utallige opfordringer fra jydsk side var blevet sendt fra London via Sverige-København til de to telegrafister ankom den 5. maj 1945. Den havde da ligget i Århus i 2-3 måneder hos den militære leder i Jylland. I de samme måneder var telegrafisterne »Moses« og »Cain« gentagne gange udsat for, at kvarterer, hvorfra de sendte, blev afspærret af Gestapo midt under kontakten med London. Af Moses' medhjælpere blev én arresteret og af Cains én dræbt og to arresteret.

Foruden de her nævnte to telegrafister arbejdede periodevis også andre i Jylland. En af disse var »Noah«, som ankom i eftersommeren 1944. Han blev afgivet til den jydsk efterretningstjeneste, som etablerede ham i Hjørring.

I midten af november blev han arresteret, mens han arbejdede med sin sender i en lejlighed i byen, og senderen med koder og alt andet tilbehør blev beslaglagt. Der blev straks sendt telegram til England om den beklagelige affære, men nogle dage senere ankom et telegram fra London. Man forespurgte heri, om det var sikkert, Noah var blevet arresteret. Der var til London kommet telegram fra ham, hvori, han meddelte, at han var undsluppet Gestapo og nu arbejdede længere sydpå. Han bad om at komme i forbindelse med nogle af de jydsk ledere.

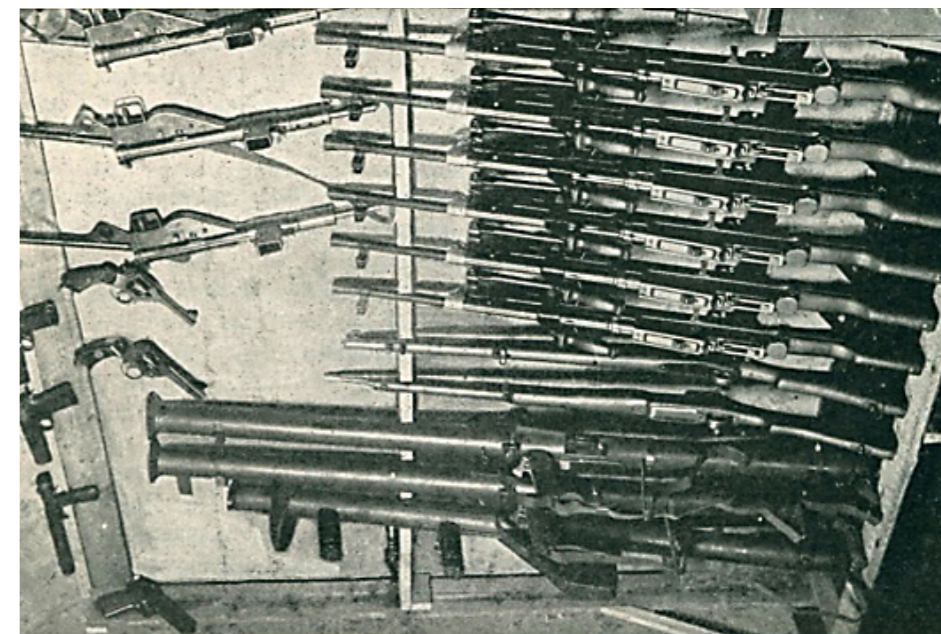
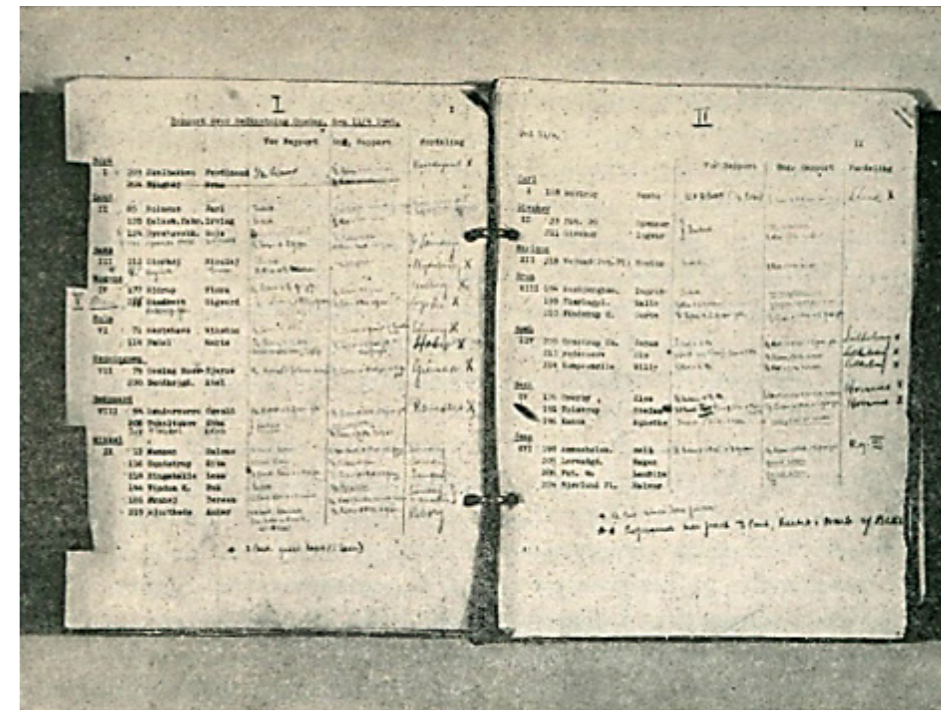
Det var tyskerne, som på denne måde søgte at komme i korrespondance med England og i forbindelse med ledere i Jylland. Det blev naturligvis straks meddelt England, at Noah stadig var Gestapos fange.

Et par dage senere kom gennem en Gestapo forbindelse, modstandsbevægelsen havde etableret, meddelelse om, at Noah havde taget sit eget liv i cellen. Han ville ikke være Gestapos redskab.

England fik omgående et telegram om, hvordan sagen havde udviklet sig, og som svar herpå ankom fra London telegrammet:

SALUTE TO THE BRAVE.

»Nedkastningsbogen« som indeholdt detaljeret rapport fra hver enkelt nedkastning med anførelse af fordelingen af det nedkastede materiel.

Interiør fra et velordnet illegalt våbendepot.

Faldskærmsfolk.

Fra begyndelsen var Jylland inddelt i 3 regioner med en chef i hver region. Denne opdeling var i overensstemmelse med Special Forces forslag. Det var hensigten, at efterhånden som forholdene gjorde det muligt, skulle hver regionschef have sin egen direkte forbindelse med London, hvorved man regnede med, at der ville kunne opnås større effektivitet på alle områder. Desværre blev denne ordening saboteret fra dansk side. Som tidligere nævnt havde hæren og Frihedsrådet i forening udpeget en militær leder i Jylland, der modsatte sig ethvert skridt i retning af gennemførelsen af den af Special Forces skitserede opbygning af organisationen. På et tidspunkt ønskede England den militære leder flyttet til andre opgaver, men Frihedsrådet og hæren modsatte sig dette. Man var i København bange for at miste følingen med, hvad der skete i Jylland - en føling, som man faktisk aldrig havde haft og aldrig fik.

Special Forces arbejdede dog hen imod gennemførelsen af den oprindelige skitserede ordening. Et led heri var afsendelsen af et større antal faldskærmsfolk, som skulle tilknyttes regionsledernes stabe. - Den første af disse såkaldte Liaison-officers kom i juli 1944. Det var »Wheat«, som senere blev kendt over hele Jylland under navnet Bent. Han blev nedkastet i nærheden af Holstebro sammen med radiotelegrafisten »Barley«, som blev kaldt Børge. Børge blev arresteret på grund af en københavnsk faldskærmsmands snakkesalighed allerede en månedstid efter sin ankomst, men Bent klarede sig igennem alle vanskeligheder til krigens slutning.

Bent, som var den ideelle type på en faldskærms- og modstandsmand, giver følgende korte, men interessante redegørelse for, hvad han oplevede fra han kom til England til han landede i Jylland som faldskærmsmand:

»Så snart jeg var kommet til England, kom jeg på skole, og det var en undervisning, der tog hele min tid. Her overværede jeg forøvrigt starten til invasionen, vi lå på skole ved kanalen dengang, og det var en fantastisk oplevelse. Man kan simpelthen ikke forestille sig, hvilket kæmpeopbud af flyvemaskiner det var, hvis ikke man selv har oplevet det. I England kom jeg først på en almindelig militærskole, hvor jeg lærte de nye våben at kende og samtidig blev opøvet i fysiken, hvilket forøvrigt ikke blev forsømt på nogen af skolerne. Senere kom jeg på

flere forskellige specialskoler, der var indrettet på nogle af de gamle smukke engelske herregårde.

På en af skolerne lærte jeg at kende fremmede våben. Her fandtes et hvilket som helst våben i Europa, dem lærte man at bruge og kende, ligesom vi lærte at anbringe og demontere minefelter.

Den mest interessante skole var den, hvor man lærte »security«, det vil sige, man lærte at passe på sig selv. Her undervistes systematisk i, hvordan man skulle klare sig, hvis man kom ud for Gestapo. Man lærte at lyve og opbygge et troværdigt alibi, at begå indbrud, lave falske papirer og meget andet. Undervisningen her var så indgående, at vi f.eks. lærte en bunke om Gestapo i Århus.

En tredje skole beskæftigede sig med nedkastning. Her lærte man at bruge pejleapparater o.s.v., og endelig var der faldskærmskolen, som vel nok var den mest spændende af dem allesammen. Vi fik samme undervisning som de engelske faldskærmsropper, og det er en hård skole at gå igennem. Dag og nat blev vi trænet i spring, først parvis og senere lige efter hinanden.

Det er en modbydelig fornemmelse, første gang man skal springe fra en maskine. Da jeg skulle til det, kørte jeg ud til flyvepladsen sammen med en tjekoslovak og to franskmænd. Da bilen startede, sang vi alle, men efterhånden som vi kom nærmere flyvepladsen, blev vi mere og mere tavse.

Min kammerat skulle springe først, og stemningen var trykket. Da han var sprunget, hørte vi et slag under maskinen, og jeg var sikker på, at det var ham, der ikke var kommet fri. Det viste sig senere at være ryglæderet, som skulle blive hængende, men det gjorde mig selvsagt yderligere nervøs. - Da jeg stod ved kanten, var jeg klar over, at det var det rene vanvid, jeg var ved at gøre, der var et sært misforhold mellem jordens og faldskærmens størrelse, syntes jeg. Så lød sergentens »Go!«. Jeg sprang - og så ved jeg for resten ikke, hvad der skete, før jeg pludselig syntes, jeg stod stille i luften. Det er den mest ubeskrivelige følelse, sådan at hænge i selen med bevidstheden om, at man har reddet livet. Ret længe fik jeg nu ikke lov til at glæde mig, for landingen er i virkeligheden det sværeste ved springet. Det er operationsspring, man lærer, de skal foregå fra 100-200 meters højde, og derfor lander man med meget stor fart. Det skete daglig, at nogen brækkede arme og ben, men jeg selv slap heldigt fra det. Endelig blev vi også undervist i

illegalt arbejde på en skole. Det gik for sig på den måde, at man blev sendt ud med falske papirer, og fik til opgave at lave visse ting, opbygge en illegal organisation eller udføre sabotage. Samtidig blev det engelske sikkerhedspoliti pudset på os, og jeg havde her fornøjelsen at arbejde med den politiinspector, der pågreb den første tyske spion i Newcastle.

Stort set var uddannelsen den samme for folk fra alle de lande, der var besat af Tyskland, men den sidste måned, jeg var derovre, var helt helliget danske forhold, og der var jeg sammen med flere af de store kanoner hjemmefra, der gav adskillige gode tips.

Og så kom hjemturen! Den skete i en stor Halifax bomber, der samtidig havde våben og sprængstof med. Jeg vil ærligt indrømme, at jeg aldrig i mit liv har været så spændt. Jeg havde været længe hjemmefra, og de ting, der skete herhjemme, virkede naturligvis dobbelt stærkt på os derude. Vi var to mand, der skulle ned, en telegrafist og jeg. Vi sad ved siden af hinanden i maskinen og drak kaffe af vore termoflasker. Efter tre timers flyvning blev vi prajet af sergenten, der skulle sørge for, at vi kom ud på rette sted. Lemmen blev slået op, og vi sad på kanten og ventede på signalet til at springe. Der var fem minutter tilbage. Vi så overgangen fra vand til land, det var første gang i lang tid, vi så Danmark igen, og det var en mærkelig følelse. Men bag det hele ulmede den tanke, om de nu var klar dernede på jorden, og om de var fri for tyskerne. Selve springet tænkte man ikke så meget på mere, nu var det fremtiden, det gjaldt.

Pludselig slog maskinen et voldsomt sving, og vi var klar over, at nu var vi ved stedet, maskinen svingede ned, og så sprang vi. Vi landede i en skov og blev hængende i træerne i hver sin ende af skoven. Det var spændende minutter, jeg havde travlt med at skære mig fri af faldskærmen og få den kompromitterende uniform gemt væk. Det gik, som det skulle, og så måtte jeg i gang med at finde dem, der skulle tage imod mig. Med pistolen i hånden gik jeg gennem skoven, og pludselig stod der to unge mennesker foran mig. Vi havde fundet hinanden. Vi kørte 20 km på cykle, og jeg blev indkvarteret hos et ungt ægtepar, der gav mig en strålende modtagelse. Nu skulle jeg i gang med arbejdet herhjemme. Telegrafisten, der sprang sammen med mig blev forøvrigt taget en måned senere, men jeg var mere heldig«.

Bent blev tilknyttet nedkastningshovedkvarteret i Jylland, der til-

lige var regionshovedkvarter for Region 1. Senere på året ankom et større antal faldskærmsfolk, der allerede i London havde fået anvist, hvor de skulle arbejde. Efterhånden som de ankom, blev de sendt til deres respektive chefer.

Flere af disse folk kom til at spille en afgørende rolle som aktive deltagere i modstandsbevægelsen, mens andre deprimerede og skuffede forlod landet igen efter kort tids ophold. Desværre gjorde den angst og jalousi, som i visse kredse næreredes overfor Special Forces fortræffelige arbejde, sig gældende i så høj grad, at man lod det gå ud over de folk, som havde sat livet på spil for at komme hjem og deltage i kampen. Det var især i Midtjylland, hvor den jyske militærleder havde sit hovedkvarter, at dette var tilfældet. De faldskærmsfolk, som var udpeget til at arbejde i denne region, fik en modtagelse og behandling, som nok skulle slå humøret ned selv hos de bedste af dem. Alligevel klarede nogle af dem sig i kraft af en enestående vilje og indsats frem til en position, som var imponerende. Af denne sidste kategori var T. C. nummer èt.

T. C. blev nedkastet i Himmerland i oktober 1944. Han rejste til Midtjylland, hvor han skulle arbejde, men blev der modtaget på den specielle måde, som var Midtjylland særegen. En månedstid efter så det ud, som T. C. var ved at miste humøret og lysten til at tage fat. Han var ikke blevet hjulpet til rette på nogen måde, og da en gammel malariasygdom tillige dukkede op påny, var han ved at give op. På det tidspunkt huserede Gestapo og danske stikkere som aldrig før, og det har måske været det, der fik T. C. til at vågne op. I hvert fald oparbejdede han i løbet af forbavsende kort tid en likvideringsgruppe, som man ikke andet steds har set magen til. Ved kapitulationen var næsten alle danske stikkere, som var tilknyttet Gestapo i Århus, likviderede, og i den sidste tid før krigens slutning turde Århus Gestapo folkene overhovedet ikke vise sig offentligt.

Det var intet mindre end en sensation, da T. C. på Hotel Royal i Århus ene mand nedskød 4 Gestapo folk og derefter roligt gik sin vej.

T. C. var en af dem, som ikke holdt, da det hele var overstået. Efter kapitulationen skød han sig selv, og den pistol, som havde udryddet så meget kryb og dermed reddet mange menneskeliv, kom således til også at sætte punktum for en strålende kammerats korte, men heltemodige levnedsløb.

Der kunne fortælles talrige træk om de jydsk faltskærmsfolks be-drifter, men pladsen her tillader ikke dette. Skal man udover de alle-rede nævnte fremhæve en, må det blive Per. Han var norsk og på vej til Tyskland som Gestapos fange. - I Sønderjylland sprang han ud af et vindue i toget og undslap. Han fik forbindelse med illegale kredse og arbejdede en tid i den danske modstandsbevægelse. Senere kom han via Sverige til England, og en skønne dag landede han i Nordjyl-land som faltskærmsmand. Han havde i England forlangt at komme til Danmark, idet han ønskede at komme til at kæmpe i den danske mod-standsbevægelse for på denne måde at vise sin taknemmelighed for den hjælp, danske havde ydet ham som flygtning. Per blev tilknyttet regionschefen i Sydjylland og udførte et fortræffeligt arbejde.

Nedkastning - Jernbanesabotage - Søtransport.

Den snævre og effektive radioforbindelse med Special Forces var først og fremmest grundlaget for et storstilet nedkastningsarbejde. Dette ar-bejde blev på dansk side organiseret og ledet af »Det nordjydske Ho-vedkvarter«, der som tidligere nævnt tillige var regionshovedkvarter i Region 1. Nedkastningsoperationerne tog et stadigt stigende omfang og nåede klimaks i marts og april 1945. I marts var der nedkastning 15 og i april 19 af månedens aftener. Den mest omfattende operation fandt sted natten mellem 11. og 12. april. Denne nat var der nedkastning på i alt 40 forskellige pladser i Jylland, og der blev nedkastet 365 containe-re med våben og sprængstof og 37 pakker med forskelligt indhold som pistoler, granater, apparater m.m.

De jydsk nedkastninger og våbentransporter var i høj grad genere-de af de tyske troppers omfattende landevejskontrol og afspærringer, og det må betragtes som noget af et under, at det i et så uegnet terræn som det danske lykkedes at oparbejde en nedkastningsorganisation, der efter krigen af englænderne blev nævnt som den bedste i Europa.

Samarbejdet med Special Forces rummede dog inspiration til mere end nedkastningsarbejde. Radioforbindelsen var tillige grundlaget for en udstrakt trafik ad søvejen mellem Jylland-Sverige og Jylland-Eng-land.

Søtransporterne dirigeredes ligeledes fra det nordjydske hoved-kvarter, og blev foruden til evakuering af eftersøgte personer i stor ud-strækning anvendt til at bringe forsyninger til modstandsbevægelsen.

via radioen blev der aftalt mødetid og -sted mellem fiskerbåde, som gik ud fra den jydsk kyst, og henholdsvis engelske og svenske både. Udvekslingen af personer og gods fandt sted i rum sø.

Mindst en gang ugentlig og - når vejret tillod det - ofte flere gange af-gik rutebådene til Sverige, og det var efterhånden ret anselige mængder materiel og fornødenheder, som ad denne vej tilførtes Jylland. Bådene blev tillige benyttet til transport af pakker og breve - såvel kurerpost som privat post mellem flygtninge og deres pårørende herhjemme.

Det nyhedsstof, som af den under ovennævnte hovedkvarter hø-rende presseafdeling blev indsamlet, blev ligeledes via rutebådene oversendt til Sverige for derfra efter passende bearbejdning at blive videresendt til England.

Ruterne direkte til England var ikke så hyppigt besejlede som de svenske. Hver enkelt transport krævede et kæmpemæssigt forarbej-de, ikke mindst i England. Godset, som skulle oversendes, måtte af hensyn til den særdeles effektive tyske kontrol på Nordsøen og i de vestjydske havne være emballeret på særlig måde, så det var muligt for søfolkene at skjule det på de mest usandsynlige steder. Som regel var emballagen tilloddede vandtætte blikdåser, som store kagedåser, og når en fiskerbåd løb ind til Esbjerg eller Thyborøn, kunne der un-der reservebeholdningen af is ligge 2 tons våben i sådanne vandtætte dåser. I et enkelt tilfælde var der oven i købet foruden de 2 tons våben skjult 4 mand ombord, som kom direkte fra en engelsk træningsskole.

Også sabotagen var Special Forces stærkt interesseret i. I perioder hvor jernbanesabotagen var i fuld gang, d.v.s. i perioder, hvor tyskerne havde troppetransporter i gang gennem Jylland, svirrede telegrammer-ne gennem luften mellem Jylland og London. Jernbanesabotagen var en af de ting, som vakte størst begejstring i London. Ved at forsinke de tyske tropper på deres vej til fronten, greb den jydsk modstandsbevæ-gelse direkte ind i de aktuelle krigshandlinger og gjorde sig bemærket på allerhøjeste sted. Nordjylland, som på grund af omstændigheder-nes udvikling indtog en førerstilling i modstandskampen, havde på et tidligt tidspunkt oparbejdet en særdeles effektiv jernbanesabotage-organisation, og da de store troppetransporter fra Norge til fronten i Tyskland begyndte i efteråret 1944, var man klar til at sætte ind på en meget effektiv måde.

Transportbådene løb ind til Frederikshavn, hvorfra soldaterne blev

transporteret videre med tog ned gennem Jylland. I november 1944 begyndte de største transporter, som indtil da havde fundet sted, og samtidig iværksattes den nordjydske jernbanesabotage. Ved dag og nat i 3 uger eksploderede bomber, og skinner i kilometervis, sporskifter, vandtårne, lokomotiver og tog blev ødelagt. Tyskerne var nervøse og havde sat et stort vagtmandskab ind, men sabotørerne udviste en snilde og opfindsomhed, som intet vagtmandskab kunne hamle op med.

Tyskerne måtte trække det korte strå, og transportbådene blev dirigeret til Århus. Derved lykkedes det i løbet af 3 dage at overføre en division fra Norge til vestfronten i Tyskland. Da man i London konstaterede dette, påtalte man det overfor den jydsk militærleder. Dette havde til følge, at det senere så omtalte sabotagesystem blev opbygget. Dette system bestod i, at sabotørerne ved modtagelsen af specielle særmeldinger i B.B.C.s ordinære udsendelser til Danmark modtog ordre til iværksættelse af sabotage. Når disse særmeldinger skulle udsendes, blev det fra Jylland pr. radio meddelt Special Forces. Denne ordning bragte, trods det den både var for lidt smidig og for langsom, sabotagen i gang i det sydlige Jylland. Det system, man havde benyttet i Nordjylland, blev bibeholdt indtil regionschefen blev udskiftet med en officer i midten af februar 1945. Det bestod i, at man, blot ved fra det nordjydske hovedkvarter at sende et bestemt kodeord pr. post, kurer, telefon eller anden måde til i forvejen aftalte kontaktfolk, kunne iværksætte sabotage overalt med en halv til én times varsel.

Men bortset fra alle systemer og metoder står det fast, at i krigens sidste halve år var det så godt som umuligt for tyskerne at foretage transporter på de jydsk jernbaner.

I maj 1945 kom Special Forces personale, både engelske og danske, til Jylland og mødtes med jydsk modstandsfolk.

Folk, som aldrig havde set hinanden og dog daglig kæmpet en kamp for livet sammen, mødtes som kammerater - ja, som venner. Krigen var afsluttet, og fra begge sider havde man ydet sit bedste. Vilka'rene havde været vanskelige, og historien skal dømme, om den jydsk modstandsbevægelse forstod at udnytte sin chance. - Men Danmark var rykket ind i de allieredes rækker trods den 9. aprils fallit og trods det officielle Danmarks samarbejde med fjenden.

Special Force

Af Stig Jensen

Den allerførste forbindelse med Special Forces fortaber sig i en afgrund af mystik og hemmelighedsfuldhed. Denne hemmelighedsfuldhed var, eller rettere sagt blev forståelig for os alle sammen, efterhånden som vi kom ind i arbejdet. Fjenden måtte intet vide, forberedelserne skulle gøres i stilhed, for at organisationen senere kunne slå til overraskende og bringe fjenden i vildrede med hvilke styrker og hvor store styrker, de stod overfor.

Special Forces voksede langsomt ud af besatte landes bønner og anmodninger om hjælp under en eller anden form, om at få lov til at kæmpe med, og af det naturlige ønske hos de allierede om at støtte hjemmestyrker i de besatte lande, så de kunne forurolige fjenden mest muligt, binde styrker og vagtmandskab og vanskeliggøre transporter og fremstilling af materiel til krigsmaskinen.

Det siger sig selv, at en effektiv organisation af denne art ikke skabes på én dag, og de allierede havde faktisk nok at gøre med at hjælpe sig selv i begyndelsen. Senere, da styrken var formeret og effektiv, var der andre lande, som, takket være deres indstilling, havde et første krav på navnlig materiel bistand. Men vi fik som bekendt vores chance.

Det første - og forresten også det sidste - bindeled mellem Danmark og Special Forces var redaktør Ebbe Munck, der i de allerførste år var korrespondent for et dansk blad i Stockholm. I det engelske gesandtskab sad hans gamle ven, den tidligere engelske presseattaché i København Ronald Turnbull. De to stolede på hinanden, men hvem kunne de ellers stole på? Hvem var på det rigtige hold? Hvem kunne tie stille? Hvem ville og kunne tage Opgaverne op? - Det tog sin tid at finde hinanden og at få følt hinanden på tænderne, og ærlig talt virkede

dette absolut livsvigtige og nødvendige hemmelighedskræmmeri næsten utåleligt på begynderne i faget. Til gengæld har de overlevende adskillige gange senere sendt stille taksigelser til disse mænd, der var de første til at lære dem de forsigtighedsregler, som de i dag måske skylder deres liv.

Medens man oppe fra Stockholm knyttede tråde med Danmark, søgte også enkelte hernede fra at opnå direkte forbindelse med England; ukendt som de var med mulighederne nordpå. En af de første, der stak af, var Sneum, der stjal en flyvemaskine på Fyn og slap heldigt over Nordsøen med en Kammerat. Selvfølgelig var Special Forces meget interesseret i at få forbindelsen direkte med Danmark i orden. Sneum blev sendt hjem igen allerede i efteråret 1941 og optog forskellige forbindelser. Det var ikke let at klare sig på de tider. En af hans kontakter, blev arresteret, og Sneum måtte efter kun et halvt års arbejde igen stikke af.

Hammer.

I december 1941 var Hammer kommet til landet. Han blev sammen med dr. Bruun, der mistede livet ved udspringet, kastet ud ved Haslev. Ankomsten vakte på grund af Bruuns frygtelige endeligt, der medførte ppdagelse af landsætningen, stor opsigt. Politiet gjorde sig allehånde anstrengelser for at indfange overlevende landsatte, men Hammer slap helskindet til København. Hammer sejlede oprindelig som maskinist og meldte sig til tjeneste i England efter 9de april. Han var den første af de hjemlige »faldskærmsjægere«, der havde modtaget den engelske specialtræning, og skulle bl.a. fungere som dr. Bruuns telegrafist. Nu stod han der alene, men med et utroligt vovemod kastede han sig ud i opgaverne og fik forbindelse med en stor del af de aktive kredse. Radiosende- og -modtageapparatet, som han havde medbragt, var imidlertid gået tabt og et nyt, modtaget fra Sverige, ikke funktionsdygtigt. Han fik aldrig forbindelse med sit hovedkvarter ad den vej.

Hammer var med til at starte »De Frie Danske« og interesserede sig meget for den illegale pressetjeneste, der var stærkt påkrævet for at påvirke og oplyse befolkningen, der kun blev vildledt af den ensrettede officielle presse. Det var i det hele taget en periode, hvor forbindelser blev knyttet mellem grupper, der uafhængigt af hinanden og ukendte med hinanden arbejdede på samme mål, og Hammer forstod den kunst

at føre folk sammen på den forsigtige måde, som sikkerhedshensynet krævede. Nu bagefter synes denne periode af forberedende arbejde at have strakt sig over uendelig tid. Men arbejdsvilkårene var vanskelige og erfaringerne små - og dog blev der udrettet ikke så lidt.

Rottbøll.

Allerede i maj 1942 kommer næste sending faldskærmsjægere. Denne gang går det næsten glat. Borch-Johansen, kendt fra Christmas' flugt, sørger for modtagelsen nede ved Jyderup. Rottbøll lander fint, Johannesen bliver lidt medtaget af nogle træer, og styrmand Mikkelsen er ikke til at finde. Han er faldet i Højskov og bliver hængende i toppen af et træ og styrter derfra ned, heldigvis på en skråning, der afbøder faldet. Han ligger besvimet i nogen tid, medens de andre leder efter ham, vågner nogle timer senere, fortumlet og forslået, men klarer sig ind til en landsby, stjæler en cykle og kører til Holbæk, hvorfra han tager toget til København, pænt placeret mellem to tyske soldater.

Af denne sending veltrænede mandfolk er Rottbøll udset til chef for faldskærmsjægerne i Danmark. Det kunne se lidt underligt ud, at man ikke valgte Hammer, der allerede havde opholdt sig et halvt år i landet, men dels havde Rottbøll en betydelig grundigere militær uddannelse bag sig, både herhjemme fra og i England, dels havde forbindelsen med Hammer som nævnt været så sparsom, at man faktisk ikke anede noget om hans aktivitet siden nedkastningen.

Den ordre og opgave som disse unge mænd havde fået fra hovedkvarteret lød på først og fremmest at etablere en fast og sikker radio-telegrafi forbindelse med England, at optage forbindelse med aktive grupper herhjemme og være dem behjælpelige med instruktion, undervisning i underjordisk arbejde, forsyne dem med våben og sprængstoffer og være behjælpelig med oprettelsen af nye grupper. Desuden skulle de etablere en efterretningstjeneste og aflægge stemningsrapporter. Som man ser, et omfattende program, der nok kunne lægge beslag på d'herrers tid og kræve både mod og mandshjerte. Og de savnede ingen af delene. Det var en meget vanskelig tid for arbejdet. Det danske politi gik vagtsomt og vågent fjendens ærinde efter parolen fra toppen, de mange derfor nødvendige sikkerhedsforanstaltninger var uhyre tidsødende med deres hemmelige, skiftende mødesteder, ukendte adresser o.s.v. og blot en så relativ ubetydelig ting som fremskaffelsen af

trygge opholdssteder for d'herrer, der af tvingende grunde ofte måtte flytte pludseligt, voldte store kvaler og tog masser af tid. Nok var der en vågnende velvilje tilstede i befolkningen, men der måtte nødvendigvis stilles krav også til værelset og »udlejeren«, som ikke altid var til at få opfyldt i en fart. Også finansieringen var et springende punkt. Vel medbragte hver enkelt faldskærmsjæger betydelige beløb ved ankomsten, dog ikke større end at de ikke ville virke kompromitterende ved en eventuel kropsvisitation, men af dette beløb skulle hver enkelt reservere mindst tusind kroner som nødkasse til hjælp, hvis pludselig flugt var nødvendig og bestikkelse påkrævet. For en stor del foregik finansieringen i denne tid ved frivillige private tilskud, der ikke altid flød så kontant eller rigeligt som ønskeligt.

Der var nok til at give både lederen og styrkens øvrige medlemmer hovedpine, men trods alt kom der hurtigt fart over feltet. Der var efterhånden samlet en helt pæn kreds af fastboende aktivister i snævert samarbejde med faldskærmsjægerne, Opgaver blev løst og nye mål sat bogstavelig talt hver eneste dag. Dansk Samlings medlemmer, unge og gamle, udgjorde grundstammen i de aktives rækker. Det var da også med deres hjælp, at Rottbøll allerede i august ved Farsø fik gennemført en modtagelse af mandskab og materiel. Desværre gik det meste af materiellet tabt, men fire mand kom helskindet ned. Det var tiltrængt, alene radiotjenesten lagde stærkt beslag på kræfterne, og det var næsten uoverkommeligt for den beskedne styrke at holde trådene sammen i den snart vidtforvrenede virksomhed. En af de første ppgaver, Rottbøll stillede sig, var at få arrangeret denne modtagelse. Han var jyde og ville helst have den i Jylland. Nu var modtagelser dengang ikke noget hverdagsbegreb, som det blev senere. Det var svært at stille de nødvendige styrker på benene og for os begyndere vanskeligt at finde den rigtige plads og få alt arrangeret, så det klappede fra først til sidst. På et tidligere tidspunkt havde jeg drøftet mulighederne af at benytte terrænet omkring Overgård ved Havndal ud til Kattegat med ejeren, godsejer Flemming Juncker, der var en barndomsven af mig. Juncker var fyr og flamme, som han altid har været det. Han gik med hele sin energi, og det betyder noget, ind i modstandsbevægelsen. Ingen har betydet så meget som han for hele udviklingen og organisationen i Jylland. Rottbøll havde ved en tidligere lejlighed truffet højskoleforstander Robert Stærmosé fra Skørping. Ved Junckers mellemkomst kom

denne kontakt i orden, og modtagelsen ved Farsø blev planlagt. Og det blev ikke ved denne plads alene. Juncker rejste uophørlig rundt og så på pladser, oprettede grupper og skabte forbindelseslinier.

Johannesen.

Hidtil var faldskærmsjægerens aktivitet gået af uden synderlige uheld og i det stille. Det var ikke lykkedes politiet at indsamle noget betydningsfuldt oplysningsmateriale om dem, men tyskerne var en del alarmerede af radiotelegraferingen, som de naturligvis ikke kunne undgå at konstatere. Der blev sat et omfattende apparat igang for at få telegrafisterne eftersporet. Udrykningskolonner blev holdt i beredskab og afventede pejlevognenes meldinger. Det blev nødvendigt at begrænse sendetiden til det mindst mulige og forstærke vagtmandskabet, men netop det sparsomme mandskab og det forcerede arbejde gav tyskerne og det danske politi chancen.

Gode medarbejdere indenfor politiet havde etableret en advarselstjeneste til telegrafisterne, men dette arbejde blev i nogen grad vanskeliggjort og svækket på grund af holdningen på Politigården. Om en advarsel blev givet, men ikke nåede frem rettidigt, eller om slaget blev forberedt så hemmeligt, at meddelerne iblandt politiet ikke fik kendskab til det, ved man ikke, men med et stort opbud lykkedes det en dag i september 1942 at opspore og indringe Johannesen, der sendte fra Vinkelagervej. Han blev overrumplet. Forsvarede sig en kort stund, til han blev klar over, at alle sunde var lukkede. Så tog han den giftampul, som faldskærmsfolkene bar på sig, og udåndede på vej til Politigården. Under sit korte forsvar havde han nedskudt en af sine danske angribere.

Johannesen var oprindelig hovmester og sejlede en tid i engelsk konvojtjeneste. I breve til sit hjem, hvor hans kone sad ene med et lille barn, har han givet en god karakteristik af sit retlinede væsen. Besættelsen blev for ham en forsmædelse, og han blev ude for at yde sin skærv til bekæmpelsen af fjenden. I en nordfransk havn blev han vidne til civilbefolkningens hovedkulds flugt. I en flygtningeskare så han en udmattet mor slæbe sit bevidstløse barn afsted ved armen. Så bestemte han sig til at gøre krigen med på en mere aktiv måde og meldte sig til Special Forces. »Fortæl mit barn, at jeg sloges for at betrygge dets fremtid mod hunnerne«, skrev han. Han var en tapper mand. Han

tog sit liv for ikke at bringe andre i ulykke.

Johannesens død tog hårdt på kammeraterne, ikke mindst på Rottbøll, der gjorde sig mange bebrejdelser, fordi sikringstjenesten havde svigtet, men også andre bekymringer kom til. At Johannesen havde nedskudt en dansk politibetjent, virkede på en del af befolkningen betydeligt mere chokerende end den omstændighed, at dansk politi havde medvirket til at opspore og anholde en dansk mand, der arbejdede på sit lands befrielse. Efter indgående overvejelser og drøftelser indtog Rottbøll det ridderlige standpunkt, at man fremtidig ikke skulle skyde på dansk politi, der var beordret i aktion mod deres egne landsmænd. Man kan diskutere betimeligheden af dette hensyn overfor folk, der gjorde sig til fjendens redskaber, men for Rottbøll spillede det moment stærkt ind, at modstandsbevægelsen på dette tidspunkt havde svært nok ved at vinde proselytter og derfor dårligt tålte selv en nok så slet begrundet kritik. Ordren blev udstedt.

Kort før den tragiske hændelse på Vinkelagervej var der yderligere kommet fire mand ned ved Farsø, og der rådede i det hele taget en livlig aktivitet på alle fronter. Radiotjenesten, der hele tiden havde været smertensbarnet, fik forbedret materiellet takket være den dygtige radiotekniker ingeniør Duus-Hansen fra Bang & Olufsen. De medbragte apparater havde visse mangler og var navnlig ikke bekvemme at transportere. Duus-Hansen fik fremstillet et apparat, der gled ned i en repræsentanttaske, så telegrafisten lignede tusind andre mennesker. Duus-Hansen havde tidligere været i forbindelse med Sneum, men havde mistet forbindelsen. Han havde en række værdifulde erfaringer og forbindelser og skaffede blandt andet faldskærmsfolkene den betydningsfulde kontakt til politiet gennem Roland Olsen. Special Forces kopierede Duus-Hansens apparat, der senere blev brugt i alle besatte lande.

I september tog Hammer tilbage til England. Han var efterhånden blevet for godt kendt. Den relativt fredelige periode, han havde tilbragt, havde svækket hans agtpågivenhed noget, og de mange forbindelser, han havde knyttet, bragte ham mere og mere i farezonen. Han foretog en dramatisk hjemrejse i kajak, sammen med Borch-Johansen, fra Nordsjælland til Sverige. Desværre havde politiet fået en del gode spor at gå efter, man havde fundet nogle papirer i en hastig forladt lejlighed. Sporene pegede mod en bestemt lejlighed på Østerbro, og

politiet forberedte en aktion.

Rottbøll havde haft travlt. De mange nyankomne skulle underbringes. Efterretningsvæsenet skulle passes, rapporter og telegrammer sendes, og planer for fremtiden udformes. De forskellige rygter om politiets kendskab til organisationens forbindelser og opholdssteder havde krævet omflytninger og ændrede dispositioner. Først da han følte, at de mange, han efterhånden havde ansvaret for, var i relativ sikkerhed, fik han tid til at tænke på sig selv. Den 25. september om aftenen var han egentlig tryk, og skønt venner og medarbejdere bad ham flytte, tog han hjem til sin bopæl lidet anende, at adressen var kompromitteret.

Rottbøll var et dejligt menneske. Høj, slank, med en eventyrlig gennemtrænnet fysik, rolig og umådelig behersket, men lynsnar i en snæver vending. Jeg så ham en dag slås for sjov med Arthur, som Hammer kaldtes, om en cigar, jeg havde medbragt fra Sverige. Arthur var ingen sinke, og han vejede halvtreds pund mere end Ras, men han blev ordnet. Cigaren og den stol, hvori min oldefar havde tænkt sine bedste tanker, blev kvaset. Resten af møblementet blev trukket uden for farezonen. Ras var en fremragende sportsmand. Skød som den bedste på sit hold fra hoften med pistol og Stengun. Han var uden svig og fuldkommen frygtløs. Denne mand, der efter moden overvejelse fjorten dage tidligere havde dekreteret, at en faldskærmsmand ikke måtte skyde på dansk politi, blev den 26. september 1942 nedskudt på sin bopæl. Dræbt i selvforsvar med talrige pistolskud af to danske kriminalbetjente.

Rottbøll skal have fyret ét skud mod den ene kriminalbetjent. Det gled af på et bæltespænde og den skudsikre vest. Skade at han ikke fik dræbt sine angribere.

Den danske afdeling af Special Forces havde mistet en af sine bedste mænd. De beordrede håndlangere havde gjort tyskerne en virkelig tjeneste. Og de helmede ikke hermed. I deres beordrede iver fandt de Rottbølls cykle, og med noget besvær fandt de frem til hvor og af hvem, den var købt. Rottbølls skrædersyede tøj blev båret rundt til byens skrædere, til man fandt ud af hvor og til hvem, det var syet. Man sparede sig kort sagt ikke og gjorde sig de bedste anstrengelser for at hjælpe tyskerne med at rulle organisationen op. Selvom det ikke lykkedes helt, så lykkedes det dog at splitte kræfterne for en tid. En hovedløs periode fulgte, hvor hjemmefødingene holdt sammen og byg-

gede videre. Mange havde fundet hinanden.

Special Forces kunne naturligvis ikke lade den overklippede tråd ligge. Hammer, der bogstavelig talt lige var vendt hjem, blev som den bedst egnede opfordret til at tage tilbage til det land, han just havde forladt, fordi han var i farezonen, og han tøvede ikke et øjeblik. I oktober bliver han nedkastet i vandet udfør Nordsjællands kyst i gummidragt og når uden uheld København, hvor han genoptager trådene, af sikkerhedsgrunde anonymt selv overfor nære medarbejdere under navnet Lindberg.

Men ulykkerne var ikke forbi. I december 1942 bliver nogle faldskærmsfolk arresteret i Høje Skodsborg efter et mislykket forsøg på at komme til Sverige. Liden tue kan vælte stort læs. I dette tilfælde knækkede kæben på den tang, hvormed bådens låste fortøjningskæde skulle bides over. De sene nattevandrere var blevet bemærket, og det årvågne søpoliti fulgte på nyfalden sne deres spor til Høje Skodsborg. Ejendommen blev omringet og »forbryderne« taget til fange af det danske politi, der naturligvis ikke drømte om, at deres landsmænd senere skulle afleveres i tysk fangenskab. - Af den lille tapre skare, som Special Forces havde sendt hjem til Danmark, var tilbage »Lindberg« og »Ib«. To var faldet på ærens mark. Jovist var det dygtigt, det danske politi.

Muus.

Skønt Special Forces' repræsentanter nu var få, var der dog skabt et solidt grundlag at arbejde på. De første modtagelser og bombardementet af Burmeister og Wain havde styrket troen på, at vi ikke stod alene, men havde de allierede på vor side og med tillid kunne stole på deres vilje og evne til at hjælpe. Og Special Forces lod os ikke i stikken. Drøftelser og forhandlinger i Stockholm holdt humøret oppe, og de planer, man deroppe fik kendskab til, gjorde det klart, at vi på ingen måde var glemte.

I februar 1943 kom Geisler, Larsen, Gunnar Christensen og Andy Larsen uanmeldt ned ved Furesøen. De klarede den fint og kom så betids, at de kunne tage S-toget ind til byen. Dermed var der tilført Special Forces i Danmark nyt blod, og ikke det ringeste. Der kom straks gang i sagerne. Lange Axel, som Geisler blev døbt, rejste snarest til Jylland og kom der til at sætte gang i modtagelserne i samarbejde med Juncker og de mange forbindelser, han havde knyttet. Hvidsten gruppen bliver

dannet og går i aktion.

I marts 1943 kommer næste hold: Muus, Balling, Poul Jensen og Verner Johansen. De landede øst for Støvring og slap godt fra det. Tre medbragte cykler blev dog først fundet næste dag og af den lokale befolkning. Naturligvis blev det omgående meldt til politiet af disse omtænksomme og velmenende mennesker, og den ville jagt efter faldskærmsfolkene startede.

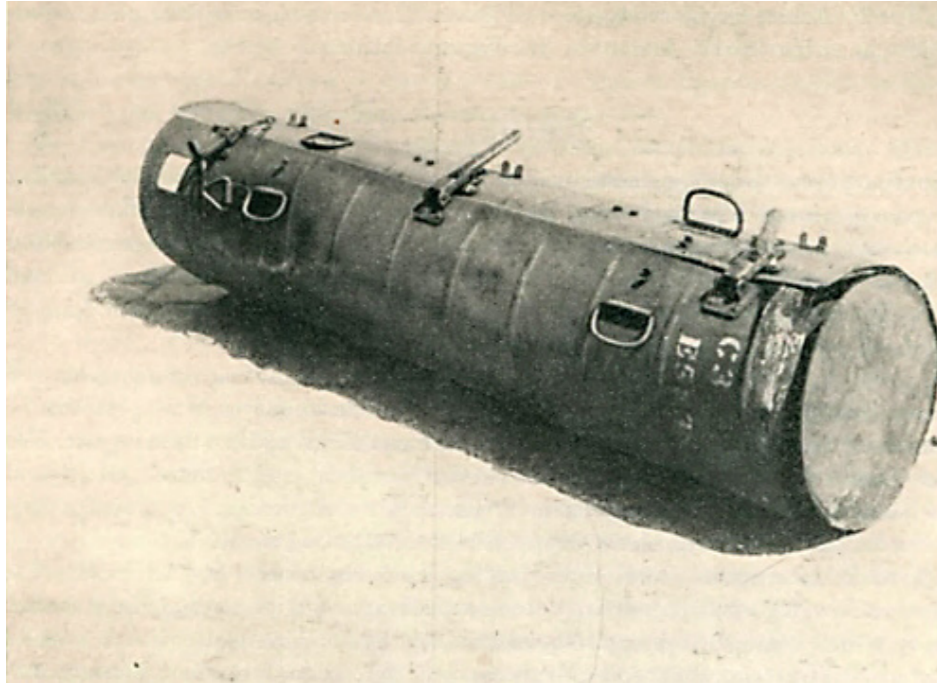
Før ankomsten af dette sidste hold var der blevet lagt planer for mændenes anbringelse omkring i Jylland på steder, hvor deres medvirken ved modtagelser, instruktion etc. var ønskelig. Alt gik naturligvis ikke efter beregning, men der blev udført et godt stykke arbejde. Lange Axel gennemførte en række materiel modtagelser i omegnen af Århus. Poul Jensen opererede ved Ålborg, hvor en modtagelse ved Rold Skov endte ulykkeligt. Vangsted blev dræbt, og Kjær Sørensen fanget og senere henrettet.

Med så mange operationer igang måtte noget gå galt, og det var svært for mange begyndere at kappe trådene så fuldstændig af bagud, at deres anholdelse ikke medførte flere arrestationer. Denne svigtende »security« kostede mange mænd, meget materiel og svækkede naturligvis organisationen.

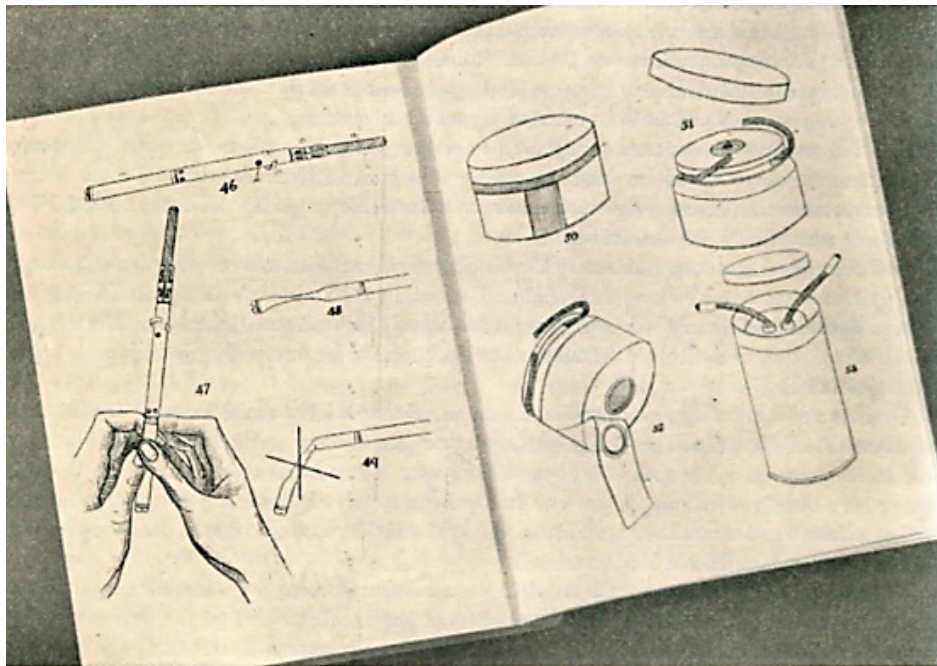
Af de fire, der kom ned i marts 1943 ved Støvring, var Muus udset til leder efter Rottbøll og Hammer. Efter et kortere ophold i Jylland, hvor han hvilede ud og akklimatiserede sig hos Flemming Juncker på Overgård, kom han til København og påbegyndte arbejdet med overtagelsen af de Rottbøll-Hammerske forbindelser og de nye opgaver, der var blevet ham tildelt i England.

Muus var en affabel og smilende verdensmand. Han gik i folk med træsko. Ingen kunne modstå faldskærmsfolkens kløgtige general. Medens Muus satte sig ind i forholdene, gik modtagelserne systematisk i Jylland. Der kom gang i sabotagen, og de nedkastede varer blev stærkt efterspurgt. Der var stadig brug for nye pladser, og Flemming Juncker og hans stab var ustandselig på farten Jylland rundt for at finde egnede steder og oprette modtagegrupper af lokale modstandsfolk.

Allerede på dette tidspunkt havde England ud fra erfaringer i andre lande anbefalet dannelsen af fem mands grupper. Arne Sørensen havde slået til lyd for sagen, og langsomt men sikkert spandt et net sig over landet af modstandsvillige folk.

En container, let at åbne uden værktøj. Andre containers kunne skilles i sektioner, hvorved transporten lettedes betydeligt.

En illustration fra den fortrinlige instruktionsbog, der medfulgte sendingerne. Til venstre ses sprængstofflyanten.

Vanskelighederne ved at transportere det nedkastede gods over større distancer, fra Jylland til København, havde gjort modtagelser på Sjælland påkrævet. R.A.F. var ikke glad for turen ind over hele Danmark, men vellykkede nedkastninger blev foretaget ved Gyldenløveshøj flere gange.

Ved disse modtagelser medvirkede Georg Quistgård og hans fabelagtige kone. De havde deltaget i en række modtagelser i Jylland og var således erfarne folk. Fru Quistgård var ofte ledsagerske for nys nedkomne faldskærmsjægere, der skulle til København, og Quistgård selv rejste nødig fra Jylland uden et medføre tunge, marcipanstinkende kufferter med sprængstof og våben. I hjemmet i Åbenrå i København har mange medlemmer af Special Forces tilbragt deres første dage hjemme i Danmark igen. Quistgård var rolig og sindig. Jeg har kun set ham ude af ligevægt en enkelt gang, en nat ved Gyldenløveshøj, hvor han ville skyde genvej for at afløse mig på en post. Jeg så ham komme gennem skoven et halvt hundrede meter borte. Pludselig forsvandt han - i en grusgrav - og i det samme kom maskinen. En anden gang løb lange Axel op og ned ad perronen på Randers Banegård og spurgte efter en meget vigtig kuffert, der var stoppet med våben, sprængstof og papirer. Nå den, sagde Quistgård sindigt, det er den, tyskeren derovre sidder på, ham der tænder piben.

Quistgård blev taget. I sin egen lejlighed i Åbenrå. Han blev henrettet. Mens han i fængslet ventede på døden, skrev han dagbogsblade til sine kære. De er udkommet samlet i en lille uforglemmelig bog. Fru Quistgård, der holdt orden og justits på en modtageplads bedre end nogen stabssergent, en af de kvinder, som mænd adlyder uden at kny, til deres egen ærgrelse, sidder nu som sekretær i den danske ambassade i Washington.

Ventetiden på en modtageplads var hver gang en stor og gribende oplevelse. Når det næsten ufattelige skete, når piloten styrede sin maskine indover den ubetydelige plet på landkortet, som han havde fået opgivet i et lapidarisk formet telegram, så tilstår jeg uden blusel, at vandet stod en i øjnene. Denne følelse af intim kontakt med en fjern, hjælpende våbenbroder, var på baggrund af besættelsens afspærrethed og den pinsomme fornemmelse af at stå isoleret, alene, en styrkende balsam, en levende bekræftelse af et brændende håb.

Der var unægtelig kommet skred i udviklingen. Stemningen var

ved at slå om. Sympatien for modstanden øgedes, men den voksende skare af modstandsfolk savnede endnu et fællesskab, en organisation. Vel var modtagefolkene svejsede godt sammen og havde et snævert samarbejde med sabotagegrupperne, men mange villige stod udenfor, uden forbindelse, uden våben og egentlig uden andre mål end de allernærmeste.

Naturligvis var en del af hærens folk søgt ind i modstandsrækkerne, mest værnepligtige befalingsmænd, og mange havde vel ventet, at hærens officerer ville være de første til at grunde og organisere en illegal hær. Der blev også af modstandsfolk søgt forbindelse med den øverste hærledning, men man var der så ovenud tilfreds med den såkaldte P-plan, at man ikke kunne tænke sig at træde i forbindelse med uskoledede partisaner. P-planen tog sigte på at indkalde værnepligtigt mandskab, når krigen var gået hen over Danmark, til opretholdelse af ro og orden. - Det var andre mål, modstandsfolkene satte sig.

Men var dette det officielle synspunkt, så var der dog mange officerer af både hær og flåde, der uofficielt og uden overkommandoens billigelse satte kræfter og erfaring ind i modstandsarbejdet med risiko ikke blot for liv og lemmer, men også for den fremtidige karriere.

M-udvalget.

I september 1943 dannedes Frihedsrådet. Mange fra vidt forskellige kredse og af direkte modstridende politisk opfattelse fandt tiden inde til oprettelse af et samlende, regulerende og repræsenterende organ. Special Forces chefen blev medlem af Frihedsrådet, og i udvalgs- og fællesmøder drøftedes øjeblikkets spørgsmål. En politik blev udformet og gennem meddelelser til offentligheden blev standpunkter og retningslinier trukket op.

Special Forces havde allerede tidligere tilskyndet til oprettelsen af femmandsgrupper og en samling af disse til større enheder. Frihedsrådet så nødvendigheden af at gennemføre en sådan plan og nedsatte derfor i efteråret 1943 modstandsudvalget, det såkaldte M-udvalg, som fik til opgave at samle og organisere de mange spredte hemmelige sammenslutninger til en illegal hær, give den de nødvendige kommandoled og bevæbne den. I drøftelserne før dette udvalgs nedsættelse havde man erkendt nødvendigheden af et samarbejde med hæren, og Frihedsrådet fik udvirket en tilslutning.

M-udvalgets første handling var at lægge rammerne for den illegale hær. Det blev den kendte regionsinddeling med amtsledelser, byledelser og passende underafsnit. Hensigten var at gøre de forskellige regioner indbyrdes uafhængige og uafhængige af en overkommando for at skabe frihed for initiativet, hvor befalinger fra en overkommando antagelig ville have vanskelighed ved at nå frem. Der kom et samarbejde igang med S.H.A.E.F., overkommandoen for de allierede stridskræfter udenfor England, som anerkendte den nævnte opdeling og udarbejdede specielle koder til radioforbindelse med de enkelte regioner. Efter drøftelser med de enkelte landsdele indsatte M-udvalget de forskellige ledelser, der blev sammensat under hensyntagen til de bestående modstandsgrupper, og hver ledelse fik såvidt muligt tildelt en rådgivende officer. Hermed var kræfterne så nogenlunde samlede, men bevæbningen stod tilbage. Her satte man sin lid til Special Forces. Omfattende planer for våbenedkastninger blev lagt og forberedelser truffet over hele landet.

Som sin tillidsmand i Jylland havde M-udvalget meget naturligt udpeget Flemming Juncker, der allerede havde vidtstrakte forbindelser både i nord og syd. Han tog fat på opgaven med vanlig energi og havde en forbløffende evne til at få folk med sig og få orden i sagerne. Han styrtede fra den ene ende af Jylland til den anden, altid på farten, altid argumenterende for sagen.

I København gik det heller ikke stille af, og det kan måske være passende at se lidt på det arbejde, der her blev gjort af Special Forces. Det var efterhånden blevet en større virksomhed. Muus havde kastet sig ud i den store politik og havde dagen besat med møder. Staben var travlt beskæftiget med indsamlingen af meddelelser og rapporter, der skulle til England, Bopa og Holger Danske skulle holdes vedlige med sprængstof og våben, nye folk kom ned og skulle placeres, kompromitterede skulle sendes til Sverige, begivenhedernes udvikling skulle følges og »kontakter« oprettes.

I oktober 1943 blev Muus kaldt hjem til England for at aflægge rapport om den udvikling, det sidste halvår havde bragt. Afrejsen fandt sted fra Skovshoved Havn i en fiskerbåd, som organisationen ejede. Muus så herlig ud i blå fiskerbukser, blå sweater, splinterny træsko og en prægtig Peter Freuchen kasket. Han kom smertefrit over, skønt mandskabet var bravt fulde efter et grundigt Nyhavns besøg under

deres indkøbsrejse for passageren. Hans hjemkomst i december blev mere dramatisk. Under indflyvningen til Gyldenløveshøj ved Skjoldenæsholm blev hans maskine lige over pladsen angrebet af en tysk jager. Det var ikke særlig behageligt for modtageholdet, da jageren fyrede ned mod bombemaskinen, der forsøgte at undvige. Sporlysprojektilerne raslede ned på den rimfrosne græsmark, og hvor de ramte, steg en sirlig dampspiral i vejret, som om hundrede fløjtekedler pludselig var blevet anbragt på marken. Efter endnu en salve kom bombemaskinens venstre vinge i brand, og den landede brændende ved Bonderup, hvor Muus fjælede sig i en halmstak lige ved gården, medens mandskabet i to hold begav sig ud i det uvisse. Det ene hold blev taget oppe ved Frederikssund. Det andet, tre officerer hvoriblandt piloten, sad samme aften ved et veldækket bord hos chefen for Falcks Frederiksberg Station Lindell. Desværre lykkedes det ikke at få dem til Sverige samme aften, men det blev forsøgt. Tyskerne morede sig med at raide Dragør Havn og omegn, og d'herrer måtte tilbringe en kølig nat i en øde villa i selskab med tre solide madpakker og en flaske Brændevin. Jagerens første salve havde ødelagt maskinens telefonnet og dermed vanskeliggjort observation og orientering. Næste salve havde gjort resten, men »the rear gunner« svor på, at han havde fået ram på Jageren. Det passede, den var faldet ned ved Holbæk og to mand dræbt. Gyldenløveshøj var altså ikke kompromitteret.

Et par dage efter dukkede Muus op helskindet, men hulkindet og noget derangeret i det ellers så velplejede ydre. Han var blevet i halmstakken til spektaklerne var overstået, og havde så begivet sig på vej. Han medbragte naturligvis et hav af nyheder og informationer. En af de mest betydningsfulde for modstandsgrupperne var den, at England ønskede den illegale hær færdig opstillet og klar til aktion allerede i marts 1944. Dette fik selvfølgelig rygterne til at svirre om invasion i marts, og det kan nok være, det satte gang i de forskellige forberedelser.

Tilslutningen til den illegale hær havde hist og her mødt nogen modstand af særlig selvstændigt indstillede sammenslutninger. Næsten alle nægtede at være med, hvis general Gørtz havde noget med det at gøre, og man måtte bedyre - dengang med rette - at dette ikke var tilfældet. Med de nye oplysninger blev imidlertid alle vanskeligheder overvundet og en ganske vist beskeden styrke stod virkelig klar

i marts. Nogen hær var det såvist ikke, men hver mand var parat til at yde sit yderste for at bringe sejren hjem. Alle råbte på våben, og der kom våben ned, navnlig i Jylland, og våben af den mest forskellige art blev opsopret og indkøbt i de andre landsdele.

I Special Forces hovedkvarter var travlheden steget til det umenneskelige. Det var i de mange arrestationers tid. Hver dag havde sine sorger og skuffelser. Forbindelser måtte afbrydes, lejligheder forlades, og ny, tidsspildende men nødvendige, mellemlid indskydes mellem grupper og forhandlere for at begrænse arrestationerne og sikre organisationen mod oprulning. Mange var irriterede over hemmelighedskræmmeriet og af utilfredsstillet nysgerrighed. De lærte af dyrekøbt erfaring, hvor nødvendigt det var at iagttage alle de forsigtighedsregler, som man til en begyndelse fandt latterlige og overflødige.

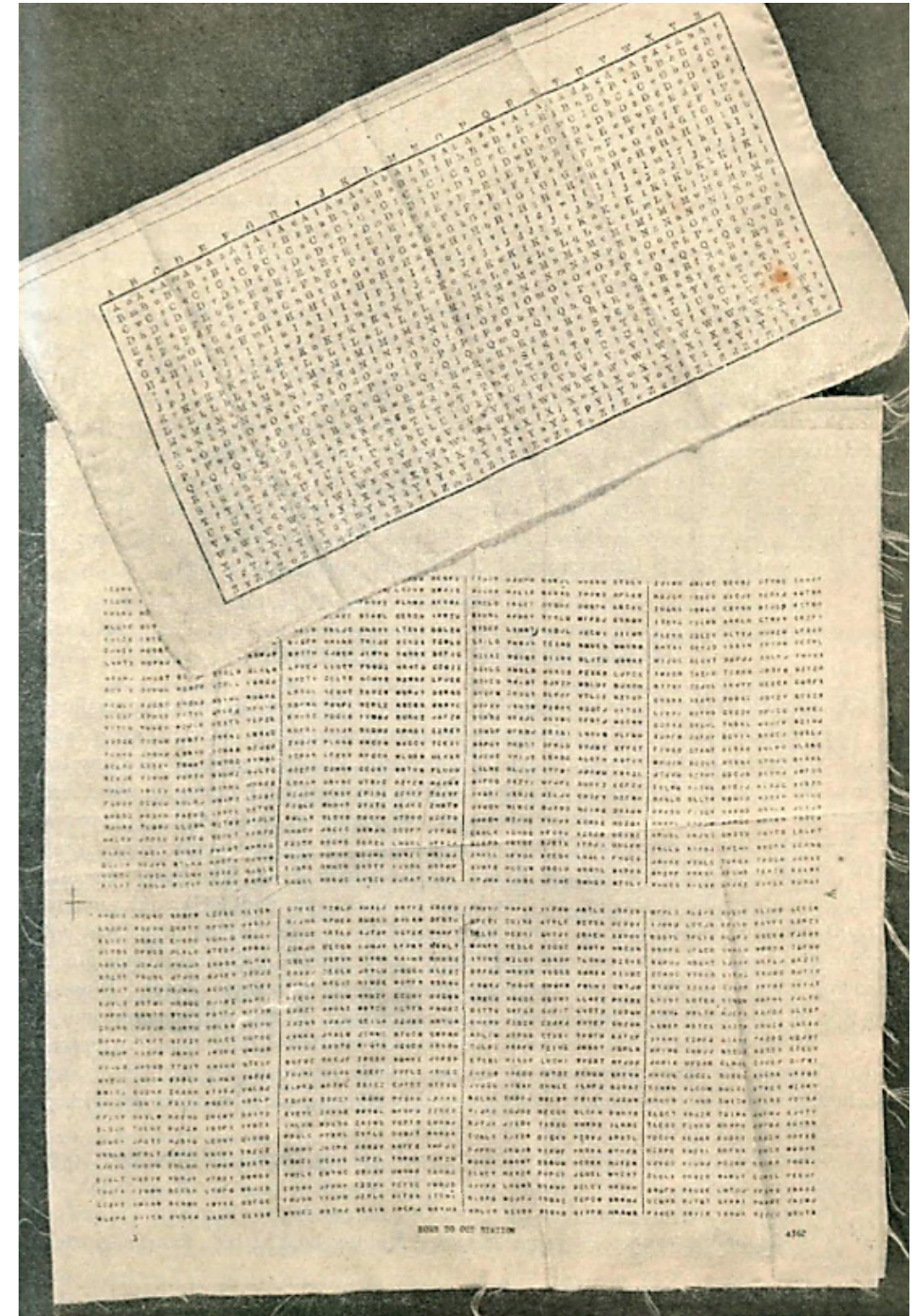
Special Forces drengene havde efterhånden nok at gøre med at fungere som forbindelsesled mellem England og hjemmebevægelsen, og de havde fået oplært så mange modstandsfolk i de færdigheder, de havde til opgave at lære fra sig, at hjemmefolkene måtte og kunne klare sig selv. På et område hikkede det dog. Det var i post- og telegraf-tjenesten. Den var svulmet op til det næsten uoverkommelige. Masser af rapporter og beretninger skulle fotograferes og sendes med illegale ruter. Meget hemmelige rapporter, der ikke tålte uvedkommendes nysgerrige indblik, måtte over ad helt hemmelige veje, og ekspres post skulle daglig afgå uden forsinkelse. Telegrafisterne var overbelastede, fordi man ikke i tide havde indset nødvendigheden af at have flere til rådighed og have dem fordelt, hvor der var brug for dem. På den anden side krævede sikkerhedshensynet en overledelse, der skulle forhindre, at forskellige telegrafister, uden at vide det, sendte fra samme nabolag i en række på hinanden følgende dage, hvorved en vakker dag uvægerligt ville blive pejlevognenes bytte. - Telegrafistens job var det farligste af alle. Hver gang han »gik i luften«, kaldte han samtidig på tyskerne, der ikke var sinker på dette område. Hvor længe ville det tage dem at indpejle sig? Hvor hurtigt kunne de komme? - Og depecherne blev længere og længere og flere og flere. Til gengæld blev telegrafisterne snedigere og snedigere og deres apparater bedre og hurtigere at arbejde med. Men i luften skulle de og pejlet blev de.

Naturligvis blev alt, der skulle sendes over radioen, omskrevet i kode. Det var et arbejde, der tog tid. Systemet var for den sags skyld

nemt nok, og det havde den fordel, at det var komplet umuligt at løse koden, medmindre man havde den dobbelte nøgle, der udkrævedes. De fleste husker telegrafisten Kai, der blev taget på Gentofte Station, netop som han havde foretaget en udsendelse. Han var blevet pejlet flere gange i træk i samme område, og man havde regnet med, at han ville vende tilbage til pladsen. Han kom, og han blev taget, og man var i tvivl om, hvorvidt han havde en kode og kodenøgle på sig. I Holland havde man taget en telegrafist med komplet udrustning. Han blev tvunget til at arbejde for fjenden, som om intet var hændt, og adskillige faldskærmsjægere og masser af materiel gik direkte i hænderne på fjenden, før man opdagede fejlen. Da Kai var taget, gjaldt det om hurtigst muligt at få meddelelse over for at hindre et sådant misbrug. Josef fik bud om situationen og begav sig straks til det eneste sted, hvorfra man kunne sende, der hvor den eneste disponible sender var stationeret. Da han kom til Hellerup Station, mødte lederen af hans vagtmandskab og meddelte ham, at det var umuligt at gå i luften. Tyskerne holdt med to pejlevogne direkte uden for det hus, hvorfra han skulle sende. Josef svarede ham blot med et spørgsmål: om han da ikke vidste, at der skulle sendes. Efter en kort orientering gik han op i lejligheden og forberedte sig. Han gav den gamle husholderske besked på at passe på ved vinduet og give besked, når pejlevognen satte sig i bevægelse - og så sendte han; da husholdersken gav besked var han næsten igennem hele programmet, han afsluttede og pakkede til side, og et øjeblik efter stod han mellem de ivrige tilskuere til pejlevognens bevægelser, tændte sig en frisk cigar og stak en nys udsprungen rose i knaphullet. Så gled han, efter endt dont.

Hvis jeg havde noget Victoria Kors at uddele, så fik Josef det. Intet kunne stoppe ham. Altid spadserede han uanfægtet bort midt mellem tyskerne, aldrig forsinkede han et telegram et minut fordi »det ikke kunne lade sig gøre«. Og så ligner han en lille cigarhandler i søndagstøjet, der lige har tippet en tolv. Josef er en af de modigste mænd jeg kender. Jeg kunde blive ved at fortælle om ham og hans smarte datter Bunty, der bogstavelig talt alene bestred hele radiotjenesten i besættelsens sidste år for Special Forces hovedkvarter, for Frihedsrådet, for nedkastningstjenesten, for efterretningsvæsnet og for Gud ved hvem. Engang havde man bestemt sig til at lokke pejlevognene og udrykningen i baghold. En villa i Charlottenlund skov var udset til lokkemad,

Øverst: En kodenøgle, under den selve koden. Under kodens bogstavgrupper skrives meddelelsen bogstav under bogstav, hvorefter det til sådan to bogstaver svarende tredje bogstav findes i nøglen. Modtageren, der har en kopi af koden, løser meddelelsen ved at opføre de modtagne bogstavgrupper under de samme bogstavgrupper, som afsenderen har benyttet, og søge det tilsvarende bogstav i nøglen.

og her sad Josef og sendte ihærdigt store fede signaler ud i luften, som kunne opfanges helt nede i Berlin. Udenfor holdt Holger Danske vagt med et par velplacerede vogne, men naturligtvis havde Josefs sædvanlige vagthold ikke svigtet ham. Det kedelige var blot, at en af disse mistænkelige fyre blev indfanget af Holger Danske og underkastet et blidt forhør i lastvognens indre medens pejlevognen uobserveret trillede forbi. Hvis ikke Josef tilfældigt havde rejst sig og kikket ud af vinduet for at se, hvad det blev til, så sad han næppe i dag med sit elskelige smil på spidsmuse ansigtet hjemme i karnappen. Han så pejlevognen, og med usædvanlig fart fik han pakket sammen og forsvandt gennem baghaven ind i skoven. Holger Danske ærgrer sig endnu idag.

Hele dette forår skred dannelsen af den illegale hær fremad med stormskridt. Det var, tør man vel nok også sige, en udviklingstid på alle områder. Med det omfang modstandsbevægelsen havde taget, måtte antallet af ulykker stige. Mange blev arresteret mange faldt, nye ansigter dukkede op. Livet og kampen gik videre.

Våben og sprængstoffer var nødvendige. Modtagelserne i Jylland øgedes, men Juncker havde fået så meget at gøre med Jyllands ledelsen, at han ikke samtidig kunne hellige sig modtagerarrangementerne, og han skaffede sig en assistent, Toldstrup fra Skive, som efterhånden helligede sig dette arbejde alene. I marts måned fik Juncker yderligere oberstløjtnant Bennike til hjælp, men allerede i april måtte han selv flygte til Sverige og videre til England, hvor han indtrådte i Special Forces danske afdeling, som han tilførte alle de frisk høstede erfaringer fra selve arbejdspladsen.

Hen på forsommeren var M-udvalgets arbejde for den sags skyld tilendebragt, idet alle led var oprettede og de forskellige ledelser fuldtud informerede i overensstemmelse med S.H.A.E.F.'s ordrer. Meningen var som sagt, at de skulle kunne dirigeres og modtage ordrer fuldstændig uafhængigt af en overledelse, men den mangelfulde bevæbning og danske ønsker fra Frihedsrådets og den gamle regerings side om at bevare føling med regionerne og sikre sig indflydelse på eventuelle aktionsordrer, resulterede i oprettelsen af et kommando udvalg, det såkaldte K-udvalg, i juli måned. Højt paradoksalt endte disse politiske aktioner med Gørtz's udnævnelse til chef for den underjordiske hær.

Modtagelsen på øerne.

R.A.F., som hidtil ikke havde været glade for at beflyve Sjælland, bestemte sig ret pludseligt i begyndelsen af august til at genoptage nedkastningerne. Fra Special Forces indløb besked om indenfor korteste frist at have ti pladser rede, klar til at modtage 24 containers med hver maskine. De modtagegrupper, der tidligere havde været i ilden, lå alle i Midtsjælland, så det var naturligt eller rettere sagt nødvendigt at lægge modtagepladserne i dette område. Det rummede den fare, at de mange og hyppige overflyvninger skulle henlede fjendens opmærksomhed på egnen, og det varede heller ikke længe, før Midtsjælland blev afpatruljeret dag og nat. Nu ligger risikoen ved modtagelser ikke mindst i borttransporten og opbevaringen af det modtagne gods, og det var da også på dette område, at det gik galt. En lastvogn med dårlige dæk skulle om eftermiddagen afhente en sending i Valborup skove. En ring eksploderede, og en ny måtte hentes i Ringsted. Tiden gik, og det blev midnat før vognen var klar til afgang. Et par af hjælperne hoppede ind i førerhuset og hjemfarten begyndte. Man nåede imidlertid ikke hjem. En patrulje stoppede vognen, to mand blev taget - og så rullede lavi- nen. Det kostede et større mandefald, mange måtte gå under jorden, og meget materiel gik tabt, skønt det lykkedes at flytte rundt på lagrene, så en del blev reddet.

Men enhver selv nok så bitter erfaring er værdifuld, og organisationen blev hurtigt genopbygget og udvidet, så den i løbet af kort tid var rede til at modtage i hele området. Tre unge forstkandidater, Erik, Otto og Ole, fungerede som firmaets rejsende og fik det til at klappe lige så perfekt, som de mange modtagehold klarede vanskelighederne i marken.

Til risikoen ved modtagelserne kom yderligere den meget risikable ompakning af en del af materiellet, der skulle sendes til København eller andre nødlidende egne. Forsendelsen skete med alle mulige transportmidler, men i alle tilfælde var det nødvendigt at camouflere emballagen, så udseendet blev uskyldigere end indholdet. Selv almindelige trækasser var på den tid en sjældenhed og søm var næsten ikke til at opdrive, også disse ting måtte stjæles fra tyskerne. Det var et hårdt forlangende, når slet bevæbnede modtagegrupper i helt ubevæbnede amter blev beordret til at indsende mindst halvdelen, ofte to trediedele eller hele den modtagne sending. Den loyale holdning,

hvormed disse ordrer blev udført, var beundringsværdig og et smukt bevis for den samfølelse med kammeraterne i hovedstaden som blev næret overalt i provinsen.

Svarende til modtagegrupperne på landet var der i København etableret en organisation, der modtog og fordelte de indsendte våben, ammunition og sprængstoffer. For at få alt dette til at klappe var et omfattende meldesystem nødvendigt. Special Forces i England skulle omgående have at vide hvordan en modtagelse var forløbet og om »punktet« var klar til ny modtagelse, og den københavnske transportorganisation måtte vide besked med, når og hvor materiel skulle hentes og hvor det skulle afleveres. Efterhånden omfattede dette meldesystem alt, fra post og telegraf til brevdUER, men telefonen måtte oftest stå for skud. Naturligvis medførte de halvkvædede viser misforståelser, dog sjældent katastrofale. To læger ringede således besked til en bestemt institutions telefonbord, damerne var informerede og lod beskeden gå videre. Meldingerne var, af hensyn til afgiver og modtager, formet som bestillinger på medicin og vaccine, og måske havde damerne efterhånden fået for meget om ørene, i hvert fald udeblev meldingerne i en periode, og da en kurér kontaktede lægerne, viste det sig, at de rigtig nok havde afleveret deres besked, den var også givet videre, men ikke til »kontoret«. Derimod bugnede lægernes lagre af medicin og de havde vaccine nok til de første ti år.

»Kontoret« havde en »kontaktcentral«, der var camoufleret som antikvarboghandel. Her indleverede og modtog kurérer meldinger. Når »Stille flyder Don« stod i vinduet vidste »Sorte«, at der lå besked til ham. Når »Tre Mand i en Båd« var fremme gjaldt det Øresundstransporten, og Meyers »Fremmedordbog« betød: Besøg frarådes. De daglige, faste korrespondenter, behøvede således ikke at aflægge forstyrrende eller opsigtsvækkende besøg i butikken, men kunne nøjes med et kik i vinduet.

»Kontaktcentralen« var beliggende i Skt. Annæ Hus, komplekset på hjørnet af Dr. Tværgade og Borgergade. En fredelig lørdag eftermiddag, da kontorets besætning var optaget af at prøve nogle walkie talkies, kom en af damerne ind og fortalte lidt bleg om næsen, at huset var omringet af tyskerne. Det var ganske rigtigt. Vi troede os opdaget og var unægtelig lidt urolige til det opklarede, at det ikke var os, men huset, de var ude efter. Det skulle bruges til erstatning for Shellhuset, og de

Under sådanne forhold foregik »afleveringen« af faldskærmsjægere i Danmark. Man ser det indre af en firemotorers Halifax bomber. Bombelemmen er åben, og en faldskærmsjæger sidder parat til at svinge benene ud.

firetve timer, vi fik til at flytte i, var noget bevægede. Det lykkedes imidlertid at få alle kompromitterende genstande ud uden uheld.

En ny »kontaktcentral« blev oprettet i Rigersgade. Den fik en noget længere levetid, men i vinteren 1945 blev adressen kompromitteret ved nogle arrestationer, og før vi var klar over det stod Gestapo i butikken. »Bestyreren« og »Vivi« blev anholt og Gestapo satte sig til at vente på dem, der ville gå i nettet. Opad formiddagen kom Erik intetende ind og stod ansigt til ansigt med de sorte. Han smurte omgående ud, men på hjørnet stod en post placeret, og mens Erik løb for livet knaldede han efter ham med sin maskinpistol. Halvvejs nede i gaden fik han en kugle i skulderen. Den ramte kravebenet. Han kunne imidlertid fortsætte sit løb og nåede ud af farezonen, fik fat på en cykel og kom i sikkerhed og under lægebehandling. Otto havde allerede på det tidspunkt haft flere gode tilbud. Han kom til Valhorup Skovridergård den dag, den blev sprængt i luften. Da han stillede sin cykel fra sig uden for skovriderens vinduer, kikkede han op og så ind i et pistolløb. Han snurrede rundt, sprang gennem haven og kom ind i skoven med kuglerne raslende efter sig. Øjensynlig må huse, der netop skulle sprænges i luften, have øvet en særlig tillokkelse på ham, for den aften, tyskerne havde besat minister Arnsteds villa på Chr. Winthersvej, havde han ærinde til ingeniør Hostrup-Schultz, der boede i stuen. Han nåede at stikke af, men nede ved indkørslen til ejendommen fik han en kugle i det ene ben. Den gik gennem achillessenen, men det lykkedes ham at komme bort gennem Landbohøjskolens have, og godt otte dage efter var han på tæerne igen. Tredie gang gik det galt. Det var i april 1945. Han gik lige og uundgåelig i armene på en razzia på Langebro ved midnatstid med en skyder i mappen, og så var han leveret. Han var frygtelig tilredt, da han slap ud ved befrielsen.

Selvom man belært af erfaringer havde truffet omfattende forsigtighedsregler, så kunne uheld og opdagelser ikke helt undgås, men tabene var trods alt, hvor smertelige de end var, forbløffende små i forhold til arbejdets omfang og risiko. Det kunne ikke undgås, at opmærksomme tilskuere på en egn fik kendskab til et og andet. Uden direkte at tilsigte noget ondt, måske blot af ubetænksomhed og nysgerrighed, blev der sladret og diskuteret og en skønne dag blev en letsindig bemærkning måske årsag til manges ulykke. Hvad letsindige bemærkninger har kostet af besvær med omlægning af planer, aflysninger af modtagelser,

for ikke at løbe unødigt risiko, er ikke småting, det var tit noget af en prøvelse, men England manede altid til forsigtighed. Selv udsatte de heller ikke folk for unødigt fare. Da »Frantz« Hammerich første gang skulle landsættes på en plads ved Tjustrup-Bavelse Sø, kom en læge og en hjælper lidt sent til stede i bil, med lygterne på det store sus. Samtidig signalerede lederen et forkert bogstav til piloten, så der blev ikke nogen dropning den gang. Til gengæld fik Hammerich en rekordmodtagelse, da han endelig hoppede. Tyve minutter efter, at han og en kollega havde forladt maskinen, sad de velbænkede og kikkede ned i kasernegården, hvor tyskerne gjorde klar til den store udrykning efter dem.

Faldskærmsfolkenes hovedkontor lå ikke så langt fra kontaktcentralen. Udadtil var det et beskedent handelsfirma. Indadtil lignede det dørskiltet. Om det så var et af de gode gamle pengeskabe på sokkel med løvefødder og gesvejsninger så savnedes det ikke. Her mødtes hver dag de hjemmевærende faldskærmsfolk, telegrafister og nogle få tilknyttede til et morgenmøde, hvor opgaverne blev fordelt, rapporter og nyheder drøftede. Bagefter var der nye møder med andre folk i andre lejligheder, på gadehjørner, i beværtninger og parker. Også i faldskærmsfolkenes rækker var der mandefald, adskillige måtte vandre i tysk fængsel, »Stumpen« tog sit eget liv, og nogle måtte i sikkerhed over sundet. Men den faste garde klarede sig. Lange Aksel holdt ud til det sidste trods sit let genkendelige ydre. Han reddede sig på Forchhammervej, hvor »Tom« blev skudt, ved en usædvanlig dristig flugt, og dog færdedes han uanfægtet uden nogen art af forklædning i tiden derefter. En fredsommelig københavnsk ingeniør, der lignede ham, blev derimod skudt uden varsel udenfor sin gadedør, blot på grund af denne lighed. Han kom sig.

Endnu en gang skiftede Special Forces sin leder i Danmark ud. Ole Lippmann kom ned i foråret 1945. Han havde kun været kort tid i England, hvor han sammen med Truelsen og Juncker var det illegale Danmarks faste repræsentant hos Special Forces, og han fik kun en kort periode som leder herhjemme. Til gengæld blev den uudsigelige glæde ham tildelt, at modtage Special Forces Danmarks stab, da den landede på Kastrup Flyveplads i det befriede Danmark. Og hvem var så disse mænd, der tålmodigt og udholdende havde arbejdet for Danmarks sag: de to chefer, englænderen Commander Hollingworth og Dansk-Ameri-

kaneren major Kaj Winkelhorn og en stab af enten udenlands danske eller udlændinge med kendskab til dansk og Danmark. Alle, fra chefen til den yngste stenograf, strålede de af henrykkelse over at mødes med ukendte kammerater i et ved fælles kræfter befriet land. Og så tæt havde de fulgt vort arbejde, at de bogstavelig kendte os alle, med vore dyder, fejl og særheder. Dette venskab, der blev smedet af tikkende telegrafnøgleres korte og lange signaler gennem æteren vil holde længere end de sværeste lænker. Vi danske vil altid mindes vore allierede våbenbrødre med de varmeste, hjerteligste følelser af taknemmelighed. Og lad os her ikke glemme vore venner af alle de allierede nationer, som gennem nattens mulm, mellem flak og jagere fandt vej til vore punkter og kastede deres kostbare last. Dem skylder vi tak, ikke mindst de af dem, der aldrig vendte tilbage.

De illegale transporter til søs

Af chefredaktør Leif B. Hendil

Længe før der eksisterede organiserede transporter mellem Danmark og Sverige - ja, ligefrem faste transportkontorer i Göteborg, Häl-singborg og Malmö med egne flåder af alle arter af småskibe og stor, fast stab klar til udrykning døgnet rundt som et redningskorps - var der selvfølgelig sket mange overførsler begge veje.

Det var en eller anden ung dansker, der søgte ud i verden via Sverige, fordi han brændte efter at være aktivt med i kampen mod nazismen - på et tidspunkt, hvor den danske modstandskamp endnu lå i svøbet. Eller det kunne være en landsmand, der kom modsat vej - måske efter specialuddannelse i England - for at gøre sig nyttig hjemme.

Det var også i nogle tilfælde en engelsk flyver, der var nødlandet eller styrtet ned i Danmark, og som venlige sjæle bogstavelig talt havde båret på hænder fra hjem til hjem, ofte tværs over landet, indtil han i en havn blev sat ombord i en damper eller en fiskerskude, der bragte ham i sikkerhed.

Illegale, der var i fare, folk i særlige missioner eller med vigtig viden ... strømmen tog til, og samtidig begyndte overførslerne af meget andet: Efterretningsmateriale, sprængstoffer, våben, radioudstyr, allieret propagandamateriale o.s.v. - noget sat i beskedent, men dog regelmæssigt system, det meste endnu spredt og tilfældigt.

Jødernes flugt skaber de faste transportruter

Selvom der her og der, som i Vendsyssel, faktisk ved Sæbyskibsbyggeren Ditlev Pedersens initiativ og mod, allerede i foråret 1943 skabtes en vis fast ruteorganisation, den første civile herhjemme, så var det dog jødernes flugt i efteråret 1943, der gav stødet til, at hele den ille-

gale transporttjeneste udvikledes så hurtigt og så kraftigt, som tilfældet blev. Netop, fordi det i jødeflugtens dage gjaldt en klar humanitær opgave, kom mangfoldige mennesker ikke alene ind i et aktivt modstandsarbejde, som de ellers havde haft besvær med at finde frem til, men også ind i et arbejde til søs, der hidtil havde været dem ganske fremmed.

Det kræver intet sømandsskab at bringe nogle flygtninge ombord i en damper, men harmen over det nazistiske overgreb var så stærk, at fredelige, lovlydige landkrabber i de dage forvandlede sig til frække bådtyve og dristige vikinger! Det var derfor ikke, som man skulle tro, søens folk eller ivrige sejlsportmænd, der kom til at udgøre hovedstammen blandt de illegale transportfolk søværts. Selvfølgelig knyttedes mange af marinens folk, sømænd og fiskere til sejladsene, efterhånden som disse voksede i omfang, men de, der tog initiativet, skabte organisationerne og selv sejlede vandet tyndt i al slags vejr og vind, det var oftest landkrabber: Arkitekter, kontor- og forretningsfolk, politimænd, studerende, pressefolk og andre. Adskillige, der næppe havde stået på et skibsdæk før, blev i de to sidste krigsår fuldbefarne søulke.

Initiativet kom som en inspiration

Det var tit rene tilfældigheder, der gjorde en mand til illegal transportmand.

En københavnsk radiogrosserer opdagede ved et tilfælde, at den gebrokkent talende rengøringskone i forretningsejendommen, hvor han var lejer, var fransk. Han forsøgte at fløjte Marseillaisen de næste gange, han mødte hende på trappen. Så kom de to i passiar, og inden længe opklaredes det, at hendes mand var en dansk matros, der regelmæssigt sejlede med et svensk skib mellem Göteborg og England. Da manden næste gang kom på orlov til København, knyttedes kontakten med ham. Han havde igen en god ven med den rigtige indstilling ombord på rutebåden København-Göteborg. Så var ruten etableret. Ud gik militære efterretninger, kort, strategiske tegninger, f.eks. over hvor tyskernes V-bombeanlæg lå, talopgørelser over tyske styrker og våbenarter både her og ude i Europa. Ind kom i kassevis propagandamateriale, både til opbyggelse af den danske modstandsånd og til nedbrydelse af den tyske værnemagts moral. I uskyldig form, camoufleret som cigarettepapir pakninger, religiøse småskrifter og sangbøger, der spredtes i

kupéerne i de tyske soldatertog, kom oplysningerne om, hvor dårligt Tysklands sag virkelig stod - eller om, hvordan man skulle skaffe sig sygeorlov eller utjenstdygtighedsattest. De tyske soldater lærte her, hvordan de med små og ufarlige midler kunne simulere både alvorlige nervesygdomme og uhyggelige former for eksem.

Naturligvis rev det ene det andet med sig, indtil grossererens en dag måtte eksportere sig selv til Sverige - efter allerede én gang at have været bag tremmerne i Vestre Fængsel - men da der kom liv i transporterne, var han straks fyr og flamme og blev den naturlige ruteorganisator i Göteborg med alle kontakterne til Ditlev Pedersen og senere Arne Elstrøm, »Nybo«.

En københavnsk annoncemand havde i mange år haft et sommerhus på Bornholm. Fra sine hyppige sejladsere kendte han hver mand ombord på Bornholmer damperen »Carl«. Da tvangsruten blev lagt ind gennem Falsterbokanalene, hvor alle uvedkommende (også tyske vagtposter) blev gennet under dækket af svenskerne under henvisning til de militære anlæg, var sagen klar. Man fik, så snart svenskernes velvillige indstilling var opnået, en sikkerhedsrute nr. 1 a både for ind- og udadgående post og passagerer... Om det så var Danmarks nuværende statsminister Hans Hedtoft, aflagde han ad denne vej illegal visit hos partifællerne i den svenske regering i den alleralvorligste krigstid!

Selv da tyskerne, der havde deres mistanke, begyndte at tælle passagererne ved afgang og ankomst, spillede det ingen rolle. Man supplerede blot tallet op i Falsterbokanalene, så det stemte. Der var stadig nok af illegale rejsende begge veje.

En ung student, der hørte til vore allerførste modstandsfolk fra skolebænken på Sorø Akademi umiddelbart efter besættelsen i 1940, var langt inde i illegalt organisations- og bladudgivervirksomhed, da 29. august 1943 kom. Han havde holdt ferie på Møen, og allerede midt i september havde han sin første rute med jødiske flygtninge og andre i fuldt sving fra Møen til Trelleborg. Siden kom der vanskeligheder, og han måtte flygte til Sverige, men fra midt i 1944 og resten af krigen ledede han en af de største transportgrupper fra Malmø.

En Journalist, som havde sommerhus i Espergærde i Nordsjælland, og hidtil kun havde virket i den illegale presse, fik 29. august 1943 besøg af tre bekendte, der i samtalens løb oplyste, at de ville til Sverige: En kommunistisk forfatter, en officer og en jødisk forretningsmand.

Medens de tre drøftede, hvilke planer hver af dem havde, slog tanken ned i journalisten: - Det er da det enkleste, at I stjæler badeanstaltens båd og roer til Hven! Den lokale overbetjent, der var helt rigtig, blev taget med i sammensværgelsen og dækkede i fuld uniform med revolveren ved lænd den natlige start i mulm og mørke. Næste morgen fandt bademesteren i stedet for sin båd en 500-kroneseddel, og dermed var et samarbejde indledet mellem journalisten og overbetjenten, der i de kommende uger nat efter nat førtes videre - med stadig flere modige hjælpere draget ind i arbejdet: Kroejeren i Snekkersten og de små fiskerlejers bedste folk.

10.340 til Sverige på 2 måneder

På lignende måde opstod der efter bruddet den 29. august 1943 mange steder i landet transportforetagender, selvfølgelig flest langs de sjællandske kyster nærmest Sverige, og de dannede igen i vid udstrækning den tekniske basis, da det store ryk af jøder kort efter kom.

Disse masseoverførsler, der i oktober-november 1943 omfattede 10.340 mennesker eller 170 pr. døgn, havde dog deres særlige karakter, bl.a. fordi det var ganske åbenbart, at de fleste tyskere skammede sig over for alvor at søge trafikken stoppet. De mere anstændige lod den udfolde sig så nogenlunde i frihed.

I denne periode var der tusinder af hjælpere. Alle ordentlige mennesker ville hellere end gerne hjælpe, og mange gjorde fremragende, velgennemtænkt og modigt transportarbejde. Ingen vidste i disse forvirrede uger, hvornår risikoen var der, eller hvor stor den ville blive. Men perioden falder ud fra mange synspunkter udenfor begrebet »Danmarks Frihedskamp« og udenfor det egentlige illegale transportvæsen, som først efter denne periode og bl.a. med dens indsats som økonomisk baggrund blev organiseret på begge sider af sundet.

Mange af de første, illegale transportfolk i tiden før og under jødeflugten måtte selv fortrække til Sverige. De mødte med en ikke ringe erfaring fra to forskelligartede perioder og med mange værdifulde kontakter hjemme. De mente, at Danmark fremtidig til stadighed måtte have et udbygget transportapparat klar. ... Denne gang jøderne, hvornår officererne eller studenterne? Hvornår tvangsudskrivning af danske arbejdere? Derfor søgte de at etablere sig i Sverige, fordi de fandt, at de kunne borteliminere meget af risikoen for dem derhjemme og lette

og støtte deres arbejde.

Hver gang en dansk fiskerbåd eller andet fartøj løb ind i en svensk havn for at landsætte flygtninge, var der altid den mulighed, at en tysk spion kunne notere bådens navn eller nummer og bringe den i ulykke. Hvis man i stedet lavede kontakter til søs efter faste aftaler eller lagde opsamlingsbåde ud på bestemte steder og tider, var i alt fald dette alvorlige faremoment væk.

Da udenrigsminister Günther gav Sveriges tilladelse

Så stod man en dag i Sverige, selv som flygtning, men mødt af en opfordring fra det illegale Danmarks førsterepræsentant, redaktør Ebbe Munck, nu dansk presseattaché i London, til at tage fat på en frisk.

Helt let lå det ikke. Endnu i efteråret 1943 vogtede svenskerne på alle danske, der kunne opfattes som spioner eller »farlige«. Man havde endnu et stærkt Tyskland på alle fire sider: - Tyskerne stod i Tyskland, Danmark, Norge og Finland. Sverige var neutral.

Men de, der stadig forarges over, at svenskerne under indtrykket af det første chok foretrak tyske militærtogs passage fremfor den almægtige værnemagts indmarch, bør huske, at svenskerne også, så hurtigt og så langt de turde, hjalp ikke mindst danske interesser langt ud over neutralitetens love.

Den 11. oktober 1943 overrakte den danske arkitekt, Ole Helweg, gift med en niece af udenrigsminister Günther, denne en skrivelse, der for så vidt er historisk, som den er det grundlag på hvilket hele den illegale, danske transporttjeneste under svensk flag opbyggedes. Den lød:

»Der er af en kreds af svenskere og danskere tilvejebragt midler til en hjælpetjeneste i Øresund, specielt beregnet for de danske flygtninge, der i Øresund i primitive, usikre, overfyldte fartøjer måtte komme i havsnød. Den samme kreds har i de sidste dage i forståelse med de svenske myndigheder ladet 12 fiskerbåde gå på natlige patruljer, hvorved adskillige menneskeliv er blevet reddede. Man har nu købt 2 velegnede, fuldt udrustede motorbåde, hvortil dansk personale er engageret, og det var tanken hurtigst muligt at tage fat. De lokale myndigheder er velvilligt indstillede, og der vil blive arbejdet under fuld kontrol, bl.a. med den udtrykkelige forpligtelse at enhver, som disse både måtte bringe i land, kun landsættes, hvor svenske kontrol-

myndigheder øjeblikkelig kan tage sig af dem. Tilstrækkelige midler til bådenes drift i de værste mørke og farlige måneder er til stede, der findes det nødvendige brændstof, og personalet er fuldt uddannet. Der er endvidere indkøbt et større antal flydeveste til brug i påkommende tilfælde. Blandt bidragyderne er dansk-interesserede svenskere, danskere boende i Sverige og endelig danskere, bl.a. danske læger, der i Danmark har indsamlet et stort beløb netop til denne opgave.

Det, der nu søges om, er, at udenrigsministeren orienteres om virksomhedens rent samaritermæssige karakter, og at ministeren så hurtigt som muligt giver sikkerhedschef Hallgreen et underhåndspraj om, at man intet har imod denne dansk-svenske indsats for at hjælpe nød-stedte flygtninge, idet det må forudses, at der, så længe besættelsen af Danmark vedvarer og endda skærpes, stedse vil være flygtninge, der vil søge over sundet. Bådene er fuldt lovligt indregistrerede og alle formaliteter i den fineste orden, hvad der til enhver tid vil kunne dokumenteres overfor Malmøs kriminalpoliti. Men det nævnte underhåndspraj vil i den givne situation være af betydning og også naturligt, fordi man selvfølgelig kun vil handle i fuld forståelse med Sverige.

Det vil sikkert forstås af alle, at man fra dansk side brænder af iver efter også at yde sin lille del af det storslåede hjælpearbejde, der udføres, og netop de sidste dage har vist, at der på det felt, hvor der her skal sættes ind, er god brug for egnede fartøjer og stedkendt mandskab. For hver dag bliver mørket mere langvarigt, vejret barskere og fartøjerne af stadig ringere kvalitet. Hurtig handling er derfor nødvendig.

Der er ingen form for politik i denne sag, hvorom redaktør Ebbe Munck, Berlingske Tidendes mand i Stockholm, og legationsråd Torp-Pedersen også er orienteret.

Der kan ikke fra Malmös havn, hvor arbejdet agtes centraliseret, udføres en organiseret hjælpeaktion uden fuld forståelse fra de svenske myndigheders side, og det er denne forståelses officielle sanktion, der indtrængende udbedes. Man har legalt sat Malmøs politi ind i samtlige forberedelser og også meddelt, at man for en ordens skyld agtede at orientere højeste myndighed.

Politiets og militærets samarbejde i en sag som denne er så snævert, at blot Malmö kriminalpoliti får det lille underhåndspraj om, at man ser med sympati på sagen, vil marinen også derigennem være orienteret«.

Udenrigsminister Günther gav ikke - og kunne ikke give - noget direkte skriftligt svar, men han sagde straks ja, - og mere end det. Han sørgede personligt for, at de svenske forsyningsmyndigheder fik besked om, at danskerne skulle have alt, hvad de havde brug for. Da vi havde bedt om 2000 liter benzin, kom der efter Günthers personlige ordre indkøbstilladelse til 4000.

Rutearbejdet på svensk grund tager form

Den første, faste rute på svensk grund etableredes så i Malmø med den danskfødte kriminalkommissær Richard Hansen som kontrollant. Men han var mere end det. Som lokal, daglig leder af det svenske sikkerhedspoliti havde han alle kontakterne i sin hånd, og ham skyldtes det, at de danske ruter fik en ligefrem favoriseret stilling med særlige politi- og toldvagter og med bådene placeret i egne havneafsnit bag pigtråd og dobbelte militærvagter med skarpe skud i maskinpistolerne. Det gjalt om at hindre, at tyske efterretningsfolk fik for meget at vide om, hvad der foregik. Hvis det tyske konsulat, der havde installeret sig i toppen af en af de høje, hvide skyskrabere nær havnen, havde kunnet rapportere bådenes kendingsmærker, udseende og afsejlingstider til den tyske marineledelse eller Gestapo i København, ville risikomomentet være væsentlig forøget. Det lykkedes aldrig de tyske repræsentanter i Sverige eller deres hjælpere at gøre virkelig skade, men en af de illustrationer, der ledsager denne artikel, viser, hvor godt rede tyskerne havde på de illegale, danske både. Det er en efterlysningsliste, nappet ombord i et af de tyske vagtskibe i Øresund med blandet dansk-tysk besætning. Enhver båd, der var opført på listen, skulle straks anholdes. Ingen af dem blev det, - men visse både måtte, efterhånden som tiden gik, udskiftes, fordi de var blevet for kendte.

Det grundlæggende arbejde, Richard Hansen og hans gode hjælpere, kaptajn Wahlquist, overkonstabel Knut Nordholm og toldembedsmændene Wanby og Ekström, lagde i Malmø, skabte de regler for legitimation, udklarering og toldeftersyn, postcensur og forskelligartet »bevægelsesfrihed«, der siden fulgtes op langs den svenske kyst. Da Gøteborg fik sin første illegale rute, tog en studiekommission først til Malmø, men selvfølgelig artede forholdene sig forskelligt hver sted, og ingen underkender, hvad politiintendent Göte Friberg og kriminalöverkonstabel Carl Palm ordnede og klarede i Hälsingborg, lige-

ledes Per Lynnermann i Göteborg og mange andre smidige og forstående politi- og toldfolk langs svenskekysten.

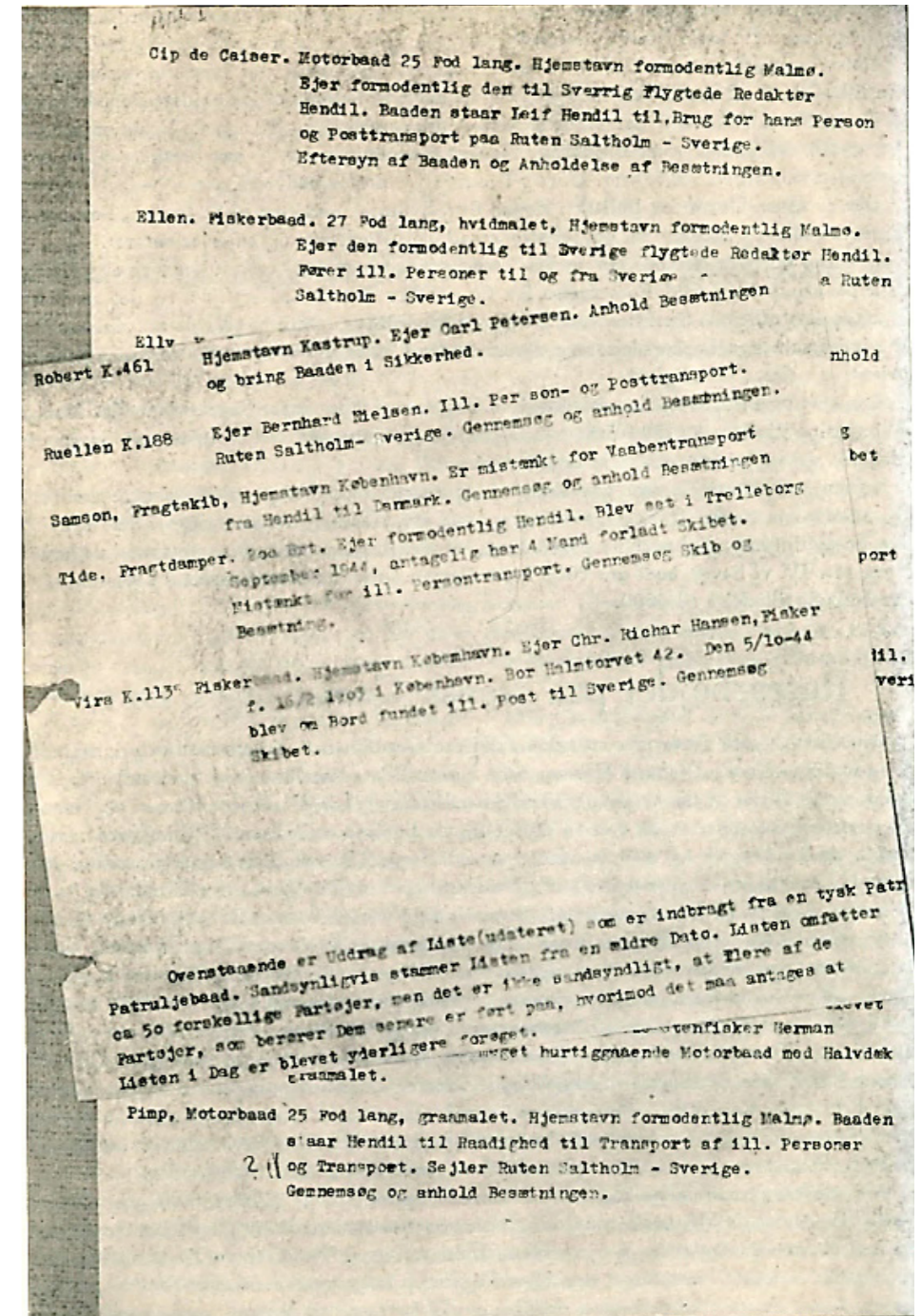
Lige forstående var alle dog ikke. Det lå i sagens natur, at man ikke kunne forklare til højre og venstre, hvad der egentlig foregik af legaliseret illegalitet. Det hændte, at en svensk torpedobåd beskød os en nat og førte vor hurtigbåd som anholdt til Malmø, mens Frihedsfondens senere formand, grosserer P. M. Daell, stod på Syrefabrikens bro i Kastrup med sin frue og ventede forgæves. Der skete også af og til anholdelser og beslaglæggelser, og al vor post samt alle vore telefonsamtaler var under stadig kontrol. Postcensuren skaffede os den pudsige oplevelse, at vi en dag indeni en dansk officers brev til os fra Göteborg fandt et brev til en af Malmøs kendte nazister, dr. Engdahl. Da censuren skulle lukke den opdampede kuvert igen med klister, var nazistens brev smuttet forkert. Vi sendte det svenske politi dr. Engdahls brev og bad dem takke censuren for, at det ikke var vor post, der var havnet i nazistens kuvert!

Ikke alle svenskere forstod, hvad der foregik

Et interessant eksempel på manglende forståelse har man i et brev, som chefen for Malmøs Marinedistrikt, kommandør A. G. Mörner, den 4. april 1944 sendte til sikkerhedspolitiets øverste chef i Sydsverige. Hr. Mörner forstod ikke et levende kuk af det hele, for han indstillede i dette brev, at sejltilladelserne blev frataget hele vort mandskab: »Då jag icke kan anse, att ovannämnde organisation nu mera kan fylla något virkligt behov ock det under nuvarande förhållanden icke kan anses lämpligt, att båtar foranda svensk flagg stå under danska befallhavare för utföranda av uppgifter, som icke aro att hänföra till legalt näringsfång eller nöjesturar, får jag hermed henställa, att följanda polistillstånd inddrages. —«.

Den brave mand sluttede: »Till slut må främhållas, att den bevakning, som utföres av marinens organ må anses tilfyllest för att lamna eventuella flyktingar nödig assistans till sjös«. Han anede intet om hele det kontaktsystem, der var skabt - om turene direkte til dansk kyst - om det daglige kæmpemateriale, hans egen Marines Efterretningstjeneste - i snævert samarbejde med det danske - modtog gennem os. Han var så blåøjet, at det vist er helt i sin orden, at både Mörner og hans næstkommanderende, kommandørkaptajn Sixten Graaf, der har

Det danske Efterretningsvæsen nappede under et besøg ombord i et af de tyske bevogningsfartøjer i Øresund, der sejlede med dansk-tysk besætning, hosstående liste over efterlyste både med forholdsordre om, hvad der skulle foretages ... Listen gik straks over sundet som advarsel.

kontrasigneret det »hemmeligt« stemplede aktstykke, nu bagefter er blevet dekoreret med den danske frihedsmedalje!

Deres forsøg på at kvæle os midt i arbejdet endte selvfølgelig med ingenting, men eksemplet giver en lille smagsprøve på, at det ikke var lutter solskin, der mødte de illegale danske transportfolk i Sverige. Tværtimod havde de ofte uhyre vanskeligheder at kæmpe sig frem imod - dog mindre og mindre, som krigens afslutning nærmede sig. Og de folk, der sad i nøglepositionerne var, stort set, hele tiden gode nok.

Hvordan man fra sagkyndig, ansvarlig svensk side bedømmer de danske ruters indsats, kan ses af et værk, hvormed Malmøs politi i sommeren 1949 har fejret sit 75 års jubilæum. Det hedder her, at det danske rutesystem 1943-45 arbejdede »med en fantastiskpunktlighed ock säkerhet oafbrutet til kapitulationsdagen, ock flera tusend människor räddades till friheten«.

En broget, illegal flåde opstår

Ved de første uorganiserede overførsler til Sverige fra Danmark brugtes kajaker, robåde, fiskerfartøjer og selvfølgelig, i begrænset omfang, større skibe, der skulle til svensk havn. Under jødeflugten brugtes praktisk talt alt skibsmateriale, man kunne få adgang til, og da arbejdet umiddelbart derefter organiseredes med et kontaktsystem mellem Danmark og Sverige, kom man ind på mange forskellige arbejdsformer, der i hovedsagen bevaredes krigen ud, men ændredes eller omlagdes efter de skærpselser, tyskerne foretog i deres kontrol- og patruljeforanstaltninger i havnene, på kysten og til søs.

Ved afhentninger af flygtninge på dansk kyst kunne man endnu i 1943 med lidt held bruge almindelige, store fiskerbåde, men den udvidede tyske søpatruljering med stadig hurtigere materiel, der førte til en postbåds opbringelse udførte Gjørslev, gjorde det nødvendigt til denne opgave at gå over til hurtigbåde. Man havde dels Cris-craft'er, der med 72 kilometers fart jog over, sneg sig ind i mørket og udvekslede lading, og dels små, hurtige motorbåde af ganske primitiv jollekarakter, der gråmalede og lave, med lydløse motorer og udblæsningen ført ned under vandet, hverken var til at se eller høre, før de var helt inde på livet af en. Lige til kapitulationen sneg disse både sig aften efter aften med en togplans præcision fra Malmø rundt om Saltholm ind til lossepladsen ud for Kastrupfortet - med dets 300 tyske soldater - på Ama-

gers østkyst, altså lige op ad København. På et par minutter lossedes og lastedes der mellem det stinkende skrald, mens rotterne vrimlede mellem benene på passagererne.

Ved kontakterne til søs brugtes fra dansk side i det snævre samvær over Øresund som over Kattegat fiskerbåde, naturligvis af forskellige størrelse, der var chartrede til turen eller ligefrem købt og bemandede af de hjemlige transportgrupper med pålidelige fiskere. De mødtes så ved Anholt, Læsø, Hallands Väderö eller i rum sø med tilsvarende både under svensk flag. Men desuden anvendtes stenfiskere, sandpumpere, rutebåde og paketter, - alt hvad der med tysk velsignelse kunne gå ud og ind af havnene på den danske side.

Skulle en pakke f.eks. med gods fra København til en jydsk havn, passedes den gerne op udfør Kullen eller nordligere, så tyskerne selv ikke med langtrækkende kikkerter kunne se, hvad der foregik. Gik der en fragtdamper fra Nakskov til Rønne, lagde den sin rute nærmest muligt Falsterbo og blev mødt her af både fra svensk side.

Og så var der de helt store skibe som D.F.D.S. Gøteborg- og Oslo-dampere, der tog ordentligt med menneskelast ombord - under toldinspektør Kofoed-Hansens toldsegl. ... Tyskerne havde jo en lykkelig respekt for alt officielt. Man har også oplevet enkelte overførsler, hvor flygtninge ikke gemtes i lasten eller skjulte rum, men i tønder eller pakkasser mærket »Glas«.

Eventyret om »Ølbådene«

Et kapitel for sig selv var »Ølbådene«, opfundet, organiseret og finansieret af afdøde Knud Parkov, Wiibroes Bryggeri i Helsingør. Han havde fra begyndelsen samarbejdet med en af de ruteledere, der nu sad i Sverige, og da denne i en periode havde vanskeligheder, trådte Parkov til med sine ølbåde. Det var to små fragtbåde, der sejlede fra Nyhavn i København med tomme ølflasker i kasserne, men inde mellem kasserne var der lavet et stort hulrum, hvor op til 40 flygtninge blev anbragt i aftenens og nattens løb - med besked forud om ikke at have spist og drukket for meget og om at have forrettet alt nødtørftigt. I en tidlig morgentime gik bådene ud af Københavns havn og satte kursen øst om Hven, - en sejlroute, hvis ejendommelighed tyskerne ikke interesserede sig for, men som altid kunne være forklaret med motorskade. Ved Backviken bag Hven lå den illegale opsamlingsbåd og ventede, og

i en håndvending udveksledes passagerer og gods, hvorefter ølbåden med ny last inde i hulrummet fortsatte til Helsingør. Af hensyn til Helsingørs havns åbenhed turde man ikke tage menneskelast med ud herfra i større stil, men nordover var ølbådene et fund. De blev blot for populære. »Ærbødigt« skrev, uden at ane den alvorlige baggrund, et af sine herlige vers om ølbådene, og de kom så meget i folkemunde, at trafikken måtte stoppes og Parkov selv kort efter forsvinde til Sverige.

Et vidtforgrenet meddelelsessystem

Ligesom ølbådene byggedes næsten hele transportarbejdet, som det formede sig i krigens sidste 18-19 måneder, lige fra Kattegat til Østersøen, på et snævert samarbejde mellem organisationerne på dansk og svensk side. Dette værk har i foregående bidrag allerede bragt mange eksempler herpå fra landets forskellige dele. Samarbejdet forudsatte en hurtig efterretningstjeneste, så man vidste, hvornår den ene eller anden side ønskede et møde ved kysten eller til søs. »Dansk Hjælpetjeneste« i Göteborg ordnede sig, som omtalt i Vendsyssel-Kapitlet, med speakeren ved den danske udsendelse over Sveriges Radio, så at hans slutningsord var en kodemeddelelse til de jyske forbindelser. Sagde svenskeren »Og så farvel og tak for i dag«, gav det både mødedag, tid og sted, - sagde han »farvel, farvel«, var også det en instruktion, som jyderne var klar over, d.v.s. kun dem, der kendte koden. Det er våbenkastningskoden fra den engelske radio på en anden måde.

Men der brugtes mange meddelelsesveje. Ved krigens slutning var det blevet helt ideelt med kodetelefon samtaler Landskrona-Glostrup og direkte radiokontakt Skodsborg-Hven, men i de mange måneder forud var færgerne og ruteflyvemaskinerne København-Malmø de faste og pålidelige daglige budbringere.

Noget af det enkleste var »telegrafien« fra Lappegrundens Fyrskib. Hver gang, fyrskibet havde fået passagerer eller andet ud med proviantbådene fra Helsingør eller direkte båd, højste man en gammel bilring, der brugtes som fender, lidt op i rigningen. Hver eftermiddag på bestemt tid gik en danskfødt dame i Hälsingborg en tur ned til et af Hälsingborgs udsigtspunkter for at glæde sig ved at se over til sit hjemland. Hun havde kikkert med, og hendes øjne strejfede også fyrskibet. Når hun atter var hjemme, ringede hun Malmø op og fortalte med glæde i stemmen, at »onkel var kommet«. For at adsprede den svenske

telefoncensur var det en dag tante Hedevig, en anden dag kusine Ida eller fætter Per, - men i Malmø var man ligeglad. Hvis der overhovedet var kommet nogen, betød det, at ringen var oppe: - Fyrskibet ventede afhentning. Et øjeblik efter gik en båd nordpå og i mørkningen over på dansk vand og hen til fyrskibet for at hente og bringe.

Daglig besked fra færge, flyver og telefon

Færgerne var en særdeles værdifuld meddelelsesvej, og det gælder både Helsingør og Københavns Frihavn. Det begyndte med en lille seddel, som en af besætningen eller af skibsofficererne gemte på sig - bedst var kaptajnen, da svenskerne af princip aldrig visiterede færrens fører. Senere udviklede det sig til madkasser og værktøjskasser med dobbelt bund, og almindelig bekendt er den fornøjelige idé med at sætte meddelelsen fast i bunden af de jernbanevogne, der skulle rangeres ombord på færgen til Malmø. Tre år efter kapitulationen fandt man oppe i Midtsverige på et reparationsværksted for jernbanevogne et par meddelelser, der stadig sad fast i vognbunden og siden havde kørt Sverige igennem på kryds og tværs!

Indtil man fik direkte telefon og radio, var flyvemaskinen dog meddelelsesmiddel nr. 1. En af rutelederne i Malmø havde fra gammel tid nær personlig kontakt med luftfartens folk. Allerede i begyndelsen af oktober 1943 organiserede han, hjulpet af trafikchef Beck-Nielsen og flyvetekniker Alfr. Wichmann som fast, flyvende kontaktmand, en regelmæssig, daglig overførsel af meddelelser. De kørtes ud med luftfartselskabets busser, hvor chaufføren selvfølgelig var med på holdet. I lufthavnen gik meddelelsen videre over til hangaren, hvor maskinen var ved at blive gjort klar. I den første tid gemtes sedlerne ganske primitivt, senere fandt man på friske metoder. En lang overgang var den hule stopklods foran hjulene for eks. en velfyldt, illegal brevkasse, som blev taget med ombord lige inden starten og tømt ved »normal tømningstid«, d.v.s. ved ankomsten til Malmø. I den sidste ende arbejdede man med mikrofilm, der var indsat i et ekstra, udboret tænderør, som flyvemekanikeren havde med blandt reservedelene.

Telefonforbindelsen var også ganske fornøjelig. Det var Paul Bergsøes Metalværker i Glostrup og Landskrona, der havde fået tilladelse til 6-8 telefonsamtaler daglig af hensyn til det tekniske samarbejde. Fabrikant Svend Bergsøe kom så på den idé, at man kunne bruge fa-

brikernes fælles vare- og værktøjsliste som grundlag for en kode. Når man i Landskrona en morgen sagde til Glostrup: »- og så var der noget vigtigt. Vi mangler 6 prøveblokke smeltebly og en stålhammer«, - så betød det, at der samme aften kl. 23 ville ankomme en hurtigbåd til lossepladsen ved Kastrup, der skulle tages imod under beskyttelse - og som kunne tage passagerer med tilbage. I Glostrup noteredes den rent faglige besked, hvis dybere mening ingen der kendte, og den blev straks givet til en - jævnlig skiftende - kontaktelefon inde i byen, hvorfra central forbindelsesmanden til de forskellige grupper fik den, så man i god tid kunne træffe alle dispositioner.

Da morgenavisen lugtede af fisk

Meddelelsessystemet arbejdede efterhånden som det fineste urværk, og det betød ikke alene, at ruterne kunne arbejde præcist, men også at man sikrede regelmæssig overførsel af militære efterretninger og pressestof. Lige fra den første dag specialiserede en af ruterne sig i pressestof og satte en ære i hver dag at kunne føre det illegale »Information«, fotografier, illegale blade og meget andet materiale over. Man var på én dag oppe på at have 7 forbindelser København-Malmø, og for eks. under folkestrejken etablerede man en særbetjening, så de svenske morgenaviser fra Malmø var i København på samme tid, som de københavnske morgenblade plejede at blive bragt ud ... Langebro og Knippelsbro var under tysk kontrol. De friske, svenske aviser cyklede derfor over i fiskekasser, som om det var makulatur til indpakning af fisk. Har et og andet frihedsrådsmedlem eller nogen på Amalienborg syntes, at avisen fra Sverige de dage lugtede fælt, er her forklaringen.

Englænderens lynvisit i det besatte København

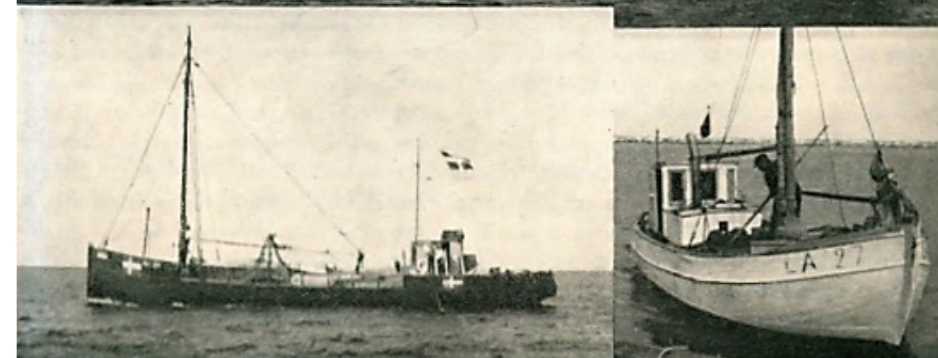
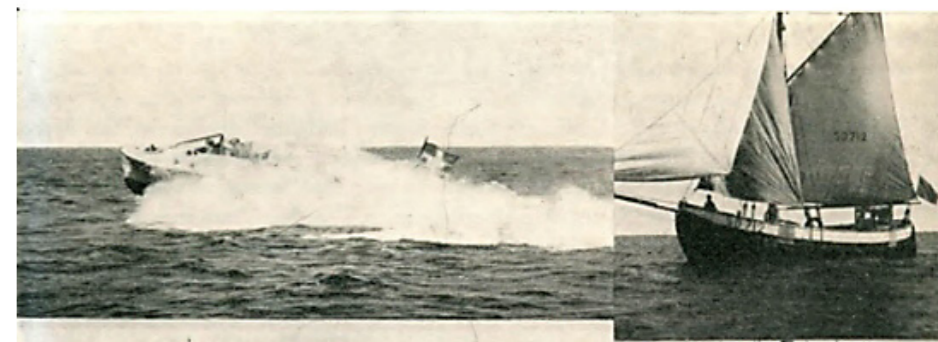
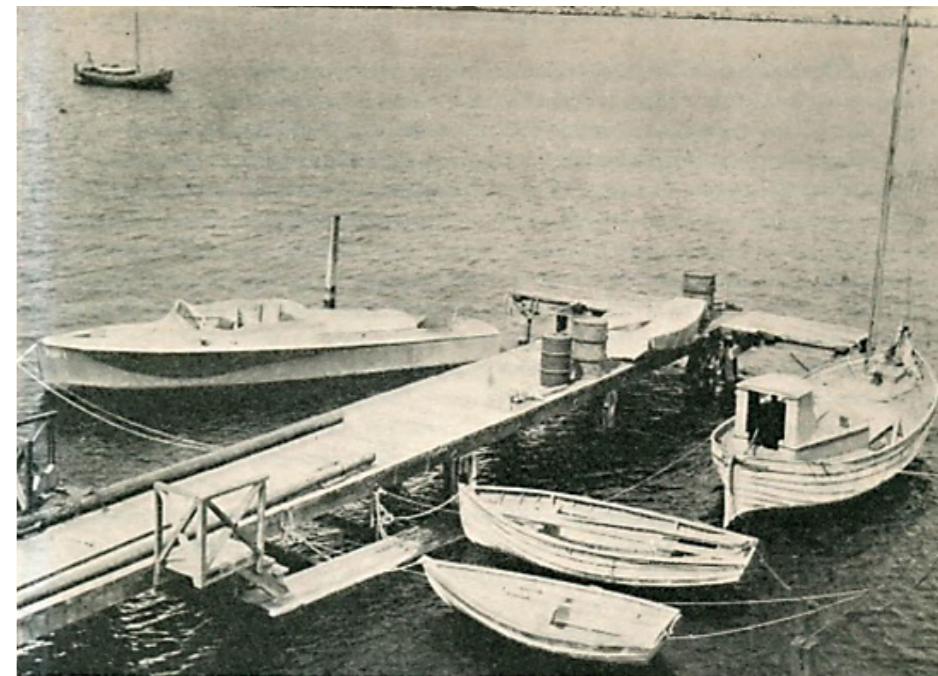
Et par eksempler vil i øvrigt vise den præcision i rutearbejdet, som de gode, hurtige meddelelsesmidler gjorde mulig. I begyndelsen af 1945 anmodede Ebbe Munck om, at en embedsmand fra det engelske levnedsmiddelministerium, Mr. Pinnock, måtte blive befordret sikkert over til nogle dages forhandlinger i København med de danske myndigheder og landbrugets organisationer. Det gjalt drøftelsen af det danske landbrugs situation og eksportevne, når Tyskland brød sammen ... Englænderen kom ned til Malmø og blev »fordansket« - som alt der gik hjemover. Man havde en fuldkommen forvandlingscentral, der kun-

Forskellige illegale bådtyper: Øverst hovedbroen i den under tysk kontrol. De friske, svenske aviser illegale havn i Malmø 1943-45.

Til venstre hurligbåden »Pimp I«, forrest til højre prammen, hurtigbådene havde med på agterdækket. Fiskerbåden til højre er K 188. Bernhard Nielsens båd, der gjorde mange fine ture.

I anden række »Pimp II« i fart, og til højre opsamlingsbåden »Margit«, indregistreret i Strømstad som »SD 712«, nu købt af den danske marine.

Nederst sandsugeren »Samson«, der gemte flygtningene i sine metalbeholdere og til højre kontaktbåden »Ellen«, indregistreret i Landskrona som »LA. 127«, ved befrielsen solgt til en af de gode hjælpere blandt Fiskerne.

ne udstede falske identitetskort, dåbsattester fra en lang række kirker, medlemskort til kendte fodboldklubber og meget mere. I tøj, undertøj og fodtøj fjernedes fremmede firmamærker og erstattedes med danske. I lommen fyldtes danske sedler og mønter, københavnske sporvognskort, danske frimærker, danske cigaretter og »Tordenskjold« tændstikker. Vi tømte hver dag lommerne på alle ankommende ... Englænderen blev en dansker med et navn og en gadeadresse, han lærte at udtale korrekt. I øvrigt anbefalede man i dette tilfælde døvstumhed eller stærk stammen, hvis han skulde blive standset af en tysker.

Da englænderen en søndag aften blev afhentet på Hotel »Kramer« i Malmø for at blive bragt ombord i båden til København, spurgte han, hvornår han kunne være tilbage? - Som De ønsker! - Ja så ville han være klar til afhentning i den Hellerup villa, hvortil man ville bringe ham, onsdag aften kl. 18. - Så er De her i Malmø kl. ca. 23,30. ... Da man passerede portierlogen, gav englænderen de illegale, danske ruter sin tillidserklæring: - Vil De reservere mit værelse igen til onsdag aften. ... Mr. Pinnock blev - efter at have løst alle sine opgaver i København - sat i land i Malmø onsdag aften kl. 23,26.

Illegalt tempo

Eller manden, hr. M., som det danske flygtningekontor bad om at få hjem. Hans kone var blevet alvorligt syg. Flygtningekontoret i Malmø ringede ved 15-tiden, Manden kom ind ad rutekontorets dør 15,15. ... Kl. 15,48 var hans udrejse ordnet med de svenske myndigheder og han selv anbragt i et tog til en svensk havn. Kl. 18,50 vidste vi, at han var på vej mod Danmark. Inden midnat var han sikkert i København.

En københavnsk politifuldmægtig, Erling Felsted Andreasen, der sammen med maleren Folmer Bendtsen havde ledet kuppet med de københavnske slæbebåde, der blev ført til Landskrona først i april 1945, ringede søndag den 15. april kl. 10,15 fra Stockholm til Malmø, at han sent lørdag havde fået besked om omgående at tage hjem til København. Kl. 11 fik han telefonsvar, at han måtte tage toget til Malmø kl. 12,55. Det var i Malmø kl. 22,11. En svensk politibil holdt klar og kørte ham til havnen. Kl. 22,25 startede to små hurtigbåde til Kastrup Losseplads - den ene med politifuldmægtigen og 3 andre passagerer, den anden med 200 kg »Marcipan« sprængstof, tiltænkt krydseren »Nürnberg«. ... Politifuldmægtigen var på Rådhuspladsen ca. 24 timer

efter, at han i Stockholm havde fået hjemkaldelsen.

Alle ruterne vil kunne hente sådanne beretninger fra deres arkiver. Bevares, der arbejdedes under ganske andre forhold end hjemme, men ruteorganisationerne var i alt fald med til at skabe respekt både hos svenskerne og hos de allierede omkring den danske frihedsbevægelses standard.

Tysk velkomstsang til sabotørerne

De første transporter under de mere primitive arbejdsforhold på dansk grund bragte i øvrigt nogle af de pudsigste oplevelser. En aften, da en flok »farlige folk«, efterlyste og andre skulle sættes over fra Snekkersten Havn, stod en af transportlederne i mørket på Snekkersten Jernbanestation og ventede på passagererne, der skulle komme med toget fra København. Ved siden af ham stillede en pige klasse fra et nærliggende, tysk børnehjem op på fint, tysk geled, og da toget brusede ind, modtoges sabotørerne til deres forbløffelse af en fuldtonende tysk hyldest- og velkomstsang, indledet med »Sei herzlich gegrüsst« - Vær hjertelig hilset! ... Børnehjemmets forstanderinde vendte tilfældigvis hjem fra ferie i Tyskland med samme tog.

Forlydender om, hvem der hjalp folk over, spredtes ofte, desværre med stor uforsigtighed. Der kom åbne brevkort fra Sverige, der takkede for god hjælp og fortalte, hvor god modtagelsen havde været. En dag fik en af transportlederne inde på sit kontor i København besøg af en ham ubekendt, jødisk udlænding, der ville til Sverige. - Det har jeg skam ikke noget med at gøre! - Jo, erklærede gæsten, det har min nevø lige skrevet fra Sverige. Han skriver - her skal De se - at jeg bare skal gå herop til Dem. ... Brevet havde været åbnet af censuren og bar den sædvanlige kontroloblat. ... Den slags besøg var man glad for!

Da flygtningebørnene blev bedøvede

I denne periode lærte man noget nyt hver dag. Pludselig var der problemet: - Hvad skal vi gøre ved småbørnene, så deres gråd eller hyl ikke røber afsejlingerne? Vist den første danske læge, der fik jobbet at klare denne situation, var dr. Halldor Finsen, Espergærde, der den første aften skulle bedøve 4 småunger. Nogle gange senere har jeg oplevet børn, der havde fået så meget ind at sove på før afsejlingen, at de næsten ikke var til at få i live igen, men dr. Finsen holdt igen. Et par

gange var bedøvelsen ikke stærk nok, så ungerne vågnede i de mest kritiske øjeblikke, men de blev lynhurtigt puttet nedenunder, og der skete aldrig ulykker af den grund. ... Man oplevede også at få kvinder ombord, der skulle barsle, men vi nåede aldrig at blive faddere til en illegal baby.

Den første tid på hjemlig grund måtte bådene som regel stjæles, når flygtninge selv skulle ro over. D.v.s. de blev altid anonymt og rundeligt betalt næste dag. De, der har fået bådene tilbage fra Sverige efter 5. maj 45, har altså fået både i pose og sæk. Tyskerne havde i sommeren 1943 påbudt, at alle robåde og kajaker langs nord- og Østsjællandskysten skulle oplagres et stykke inde i landet, så det var tit en længere bærretur. En aften, da man hentede en tung, svær egetræsbåd i laden ved Flynderupgård, var man to gange, da den nye og den gamle Strandvej skulle passeres, ved at komme i knibe, fordi tyske biler kom jagende. Begge gange røg hele bærerlauget med båd ind i en syrenhæk. Det havde heller ikke været nemt at bortforklare, hvorfor man kom spadserende ned mod vandet midt om natten med en kæmpestor robåd på skuldrene af otte mand. Endelig nåede man midt ud på den nye, åbne strandvej, da en cyklist i rask fart kom ned mod os. Han blev råbt an, fik en revolver ind i maven og så betuttet til, mens vi andre fortsatte. Men manden var god nok. Det var en ung politimand fra Politiskolen, der den gang var på Krogerup Gods, og da han var kommet sig lidt, spurgte han: - Må jeg ikke i stedet hjælpe med at bære? ... Og så fik bærerlauget et nyt medlem.

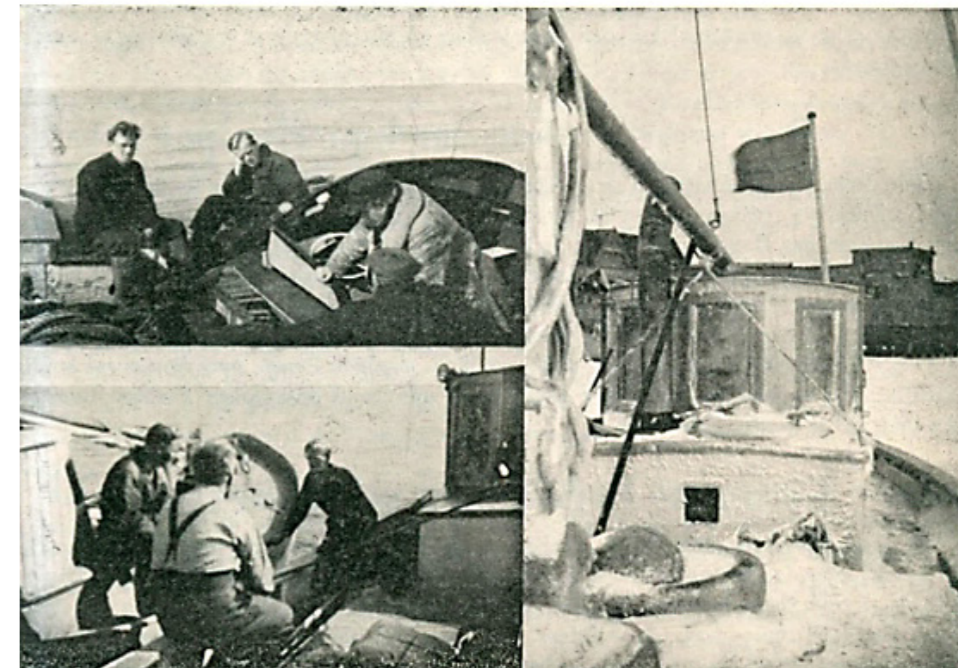
I denne periode, efteråret 1943, brugte en af grupperne, den, der senere blev til »Dansk-svensk Flygtningetjeneste« i Malmø, at meddele de pårørende, når overførslen var lykkedes. Belært af erfaringerne forbød man simpelthen passagererne at skrive hjem derom. I stedet kom der morgenen efter overførslen til moder, kone, kæreste eller andre, hvis navn og adresse man havde samlet, en buket røde og hvide nelliker med et kort, hvorpå der stod: - »Det gik altsammen fint. Kærligste hilsener« - og så navnet. Det knyttede i lange tider begrebet »Den røde Nellike« eller »Blomsten« til disse overfarter.

»Tjent« 60.000 kr. på en eneste nat

En særlig opmuntring ved disse første overførsler i lidt mere organiseret stil var de belønninger, tyskerne udsatte for pågribelsen af de

Øverst en illegal postsending, lige ankommet fra Danmark til kontoret på Hotel »Adlon« i Malmø, Bemærk de tykke bundter danske 10 kronersedler. De to billeder forinden til venstre viser illegale postkontakter, hvor bådene fra dansk og svensk side mødes - de svenske både til højre på begge billeder. Nederst til højre kontaktbåden »Ellen« vender hjem fra en vintertur, fuldkommen overiset.

forskellige passagerer. Når man en morgen var på vej hjem ind gennem skovene, fordi der var udgangsforbud, blev man helt af med al træthed, når man hos sin politihjælper så det nyeste efterlysningsblad, der viste, at tre af dem, man lige havde sejlet over til Sverige, hver vurderedes til 20,000 kr. Det var kriminalbetjent Gunnar Olsen, der havde befriet Vendsyssel folkene, fabrikant C. C. Hansen og cand, theol. Bang-Olsen fra tysk fangenskab i Vestre. Man følte det, ligesom man havde tjent 60,000 kr. til en god sag sådan en nat.

Selvfølgelig var der også ærgrelser og skuffelser. En kystbetjent, der var stationeret i Rødvig, angav et par danske officerer, der havde indlogeret sig på kroen for at komme over ved første skibslejlighed. Han blev et par dage efter forflyttet på vor foranledning til en post, hvorfra der ikke skete transporter. Andre kystbetjente blev misundelige over at se, hvad fiskerne tjente ved flygtningetransporter. De ville have noget med af kagen! Jeg har personlig oplevet en oktobernat i 1943 i Dragør, da jeg, hjulpet af direktør Mikkelsen, »Skandia«, og afdøde Palm-Petersen, skulle have et hold med over, at de to kystbetjente, der havde vagt på molen, forlangte 400 kr. hver for at lade os sejle ud af havnen. Så gav vi en tredie betjent 100 kr. for at holde vagt, medens vi sejlede båden tom ud af havnen og i stedet hentede hele selskabet på en bådebro lidt derfra.

I øvrigt var hovedparten af politiet forstående og direkte hjælpsomme, og rutefolkene på begge sider fik et ideelt samarbejde både med danske og svenske politifolk. De danske politimænd, der knyttedes til det danske politikontor i Malmø 1944-45, fremstillede f.eks. hver aften i lange tider den svenske udgave af det illegale »Information« i op mod 100 eksemplarer, finansieret af en af ruterne, og når det gjalt undersøgelser og kontakter hjemover som på svensk grund var mange af de danske politifolk af uhyre værdi også for ruternes arbejde. Nogle af dem var endda aktivt med i selve rutearbejdet.

Ruternes arbejde, belyst gennem tal.

Når man ser på de enkelte ruter og deres arbejdsresultater, melder der sig til en vis grad den samme svaghed som efter jødeoverførslerne, hvor alle de forskellige led, der havde hjulpet en jødisk passager, i de tider, når man diskuterede sagen, »talte« ham med i sin specielle indsats. Adskillige passagerer i den senere transportperiode er også talt

med både af den danske afsender og den svenske modtager, så da en ruteleder kort efter kapitulationen søgte at samle en talmæssig opgørelse, kom han til et slutresultat, der lå et par gange højere end det faktiske antal af danskere, som overførtes til Sverige og indregistreredes her - hvilket tal er 18,200 for hele krigen.

Nu er det jo slet ikke disse tal, der giver en virkelig målestok for, hvad ruterne udrettede og betød, men det er dog vel værd at nævne, at Arne Sejr, der selv var S.E.-transportens leder sammen med Hjalmar Ravnbo, har opgjort, at den hjemlige transportgruppe »Postmesteren«, senere omdøbt til »Postassistenten« og sidst til »Speditøren« fra 22. februar 1944 til 5. maj 1945 hjalp ca. 2000 mennesker af sted. - S. E., Studenternes Efterretningstjeneste, Malmø, overførte fra 1. august 1944 til 5. maj 1945 ca. 350, »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«, Malmø, der har nøjagtige og ikke uinteressante passagerlister for praktisk talt hele perioden deponeret i Rigsarkivet, fra 9. oktober 1943 til 5. maj 1945 1888 personer, »Dansk Hjælpetjeneste«, Göteborg, fra 21. april 1944 til 5. maj 1945 628, »Lise«-ruten, d.v.s. Bornholmerdamperen »Carl«, fra oktober 1943 til 5. maj 1945 ca. 300, »Øresundstjenesten« i Hålsingborg fra 22. maj 1944 til 5. maj 1945 768, og endelig har den Kiær'ske rute, H.H.-ruten, der brat ophørte ved Kiærs pågribelse, anslået sit passagertal til ca. 1400.

Da de egentlige jødeoverførsler ikke er medregnet heri - ej heller tidligere overførsler, de forskellige har ordnet fra hjemlig grund - skulle totaltallet, 7334, ikke være helt galt, når man dertil lægger, hvad der skete af mere individuelle overfarter, og endelig hvad militæret har klaret på sine egne, militært betonedede ruter. Ved krigens ophør var der i alt etableret 9 rutekontorer på svensk grund, og deraf drev de ovenfor nævnte 6 mere eller mindre regelmæssigt 28 forskellige ruter. Nogen samlet opgørelse over personel eller materiel findes ikke, men man får et indtryk af omfanget, når man hører, at det største, illegale Malmø rederi 5. maj 1945 i sit eget afspærrede havnebassin ved Malmø Yachtklub havde en startklar flåde liggende på 13 fartøjer, deraf to større og to mindre hurtigbåde.

Den svenske side var kun hjælper

Hele dette arbejde kostede tab - tab af værdifulde mænd, der havde gjort en stor og modig indsats i transportarbejdet, og de, der sad på

den anden side, og som kun momentvis kom på besøg i det besatte Danmark, erkender klart, at det var dem derhjemme, der gjorde hovedindsatsen, løb hovedrisikoen og fortjener laurbærkransen, fordi Danmarks dør til den frie verden blev holdt åben. Alle kender navne som »Tom« og »Knud« og mange flere. De var heltene i denne gren af frihedskampen!

Den svenske side var kun hjælperne, der bl.a. skaffede penge, men som også stadig søgte at komme med ideer og friske impulser og udnyttede de gunstige forhold, hvorunder de levede i svensk sikkerhed.

Tyskernes politihunde uskadelligjort

Et eksempel er hundepulveret. ... En skønne dag begyndte tyskerne at medtage politihunde, når de afpatruljerede og undersøgte skibene inden afsejlingen fra dansk havn. I Københavns Havn blev fire mennesker taget i et skjult rum ombord på en skonnert, fordi hundene snusede sig frem til dem. Så snart meddelelsen nåede Malmø, henvendte en af ruterne sig til Malmøs politi og bad om at måtte låne Malmø Polisens politihunde til nogle forsøg. Samtidig mobiliserede man en fremragende dansk farmaceut og kemiker, der var flygtning i Sverige, og fik ham til at gå i gang med opgaven, der kort formuleredes således: - Find et pulver, som ikke vækker opsigt, men som i ringe mængde straks vil tildrage sig en hunds opmærksomhed og så derefter herøve den lugtesansen for nogle timer, når den stikker næsen ned i pulveret. Et par kendte danske læger i Stockholm medvirkede ved at skrive de recepter, der blev nødvendige - bl.a. på Kokain. Til slut fandt man efter mange forsøg med de svenske politihunde frem til et lysegråt pulver, der bl.a. indeholdt stærknet, finpulveriseret menneskeblod. Det blev sat på små flasker og sendt hjem til gratis udlevering til alle skippere.

Når den tyske politipatrulje med hundene nærmede sig, skulle skipperen, der forinden havde puttet en smule af pulveret i sit lommetørklæde, snyde næsen, så Pulveret faldt lige ved landgangsbroen. Hundene satte da straks næsen ned i det og snøftede interesseret, hvorefter de for en tid var berøvet lugtesansen og uskadelligjorte. ... Flygtningene kunne atter sidde i fred i deres gemmested ombord!

Gratis illegale fisk fra Sverige til København

Et andet eksempel på det nære samarbejde og den aktive støtte, der

kunne ydes fra den svenske side, er organiseringen af et svensk fiskeri til de illegale, danske fiskerbåde. En fiskerbåd, der kom fra Malmø med to mand skjult ombord, blev taget, alene fordi fiskeren, stik imod alle aftaler og ordrer, ikke havde villet spille tiden med at fiske. Alle hans fiskegrejer lå rene og urørte, skønt han havde været mange timer væk. Det fik en årvågen tysker til at begynde en undersøgelse af båden, og han fandt de to passagerer, de eneste af denne ruteorganisations 1888, der blev taget.

Det førte til, at man på svensk side købte dobbelte ensartede sæt af fiskenet, kroge og alle andre grejer, og samtidig begyndte ruten at drive regulært fiskeri langs den svenske kyst. De svenske kontrollanter forstod først ikke et ord af det. Her sendte ruten daglig fiskerbåde ud med fiskere, der slet ikke sejlede til kontakt eller dansk kyst, og som aldrig kom ind med andet end fisk! ... Men der var mening i galskaben.

Fra den tid gik de danske fiskerbåde, man samarbejdede med, ud fra deres danske havn med kroge og net, rene og parate til fiskeri - og så selvfølgelig med deres illegale last af passagerer, post eller andet. Midtvands traf de den illegale båd fra Sverige, der overtog lasten og afleverede sin modgående last, men derudover overtog den svenske båd alle danskerbådens fiskeredskaber og afleverede et præcis tilsvarende sæt, hvormed der forinden var fisket et halvt døgn eller mere. Samtidig afleveredes en fuld fangst af rimeligt omfang af spillevende, friskfangede fisk, så båden til København kunne returnere i ro og mag og alligevel med en pæn fangst, der sprællede i hyttefad og på dæk. De svenske fisk fik fiskerne som gratis tilgift til betalingen for turen, og mange københavnske hjem spiste i de måneder svenskfangede fisk - uden at smage, at de var illegale.

Apropos fisk, så oplevede et af de bedste bådehold, en far og søn fra Amager, en pudsigt situation. De var en dag på vej fra Sundby Havn syd om Saltholm til Søndre Flint, der var dagligt post-mødested. Halvvejs blev de jaget op af en tysk hurtigbåd, der foretog en grundig undersøgelse - uden at finde noget. ... Tyskerne opdagede aldrig, hvordan der kan arbejdes med skjulte rum, falske bunde i benzindunkene og meget andet godt. ... Da tyskerne gik fra borde, spurgte de venligt, om de kunne købe nogle ål ? - Nej, svarede fiskerne, vi er jo lige kommet ud. - Men så en anden dag? Vi er altid købere til gode, friske ål, erklærede tyskerne. - Men hvor finder vi jer? - Vi patruljerer måneden ud hver

dag fra kl. 10-18 på denne linie mellem Saltholm og Dragør. ... Ja, så ved vi da - sagde de to danske fiskere, da vi lidt efter mødte dem ved Søndre Flint - når og hvor vi ikke skal sejle.

Opgavernes brogede mangfoldighed

I øvrigt klappede samarbejdet, som sagt, beundringsværdigt tværs over vandet. København bad Malmø skaffe de og de amerikanske eller engelske værker, som danske videnskabsmænd ellers var afskåret fra. Malmø bad København sende en mand hen og hente en flygtet, jødisk skuespillerindes kostumer dér og hendes noder dér, så hun kunne komme til at optræde i de svenske folkeparker. København ønskede 200 solide og præcist arbejdende schweizerure til indsættelse i tidsindstillede saboteringsbomber. Malmø udbad sig nogle Sæt af alle nyudkomne illegale bøger og blade til Kongressens Bibliotek i Washington samt alle tyske rejsehåndbøger og kort over Tyskland - til videresendelse til Eisenhower's hovedkvarter via flyveren Stockholm-London. Altsammen og meget mere blev klaret og oftest hurtigt, nøjagtigt, fejlfrit. Der var gode hjælpere på begge sider.

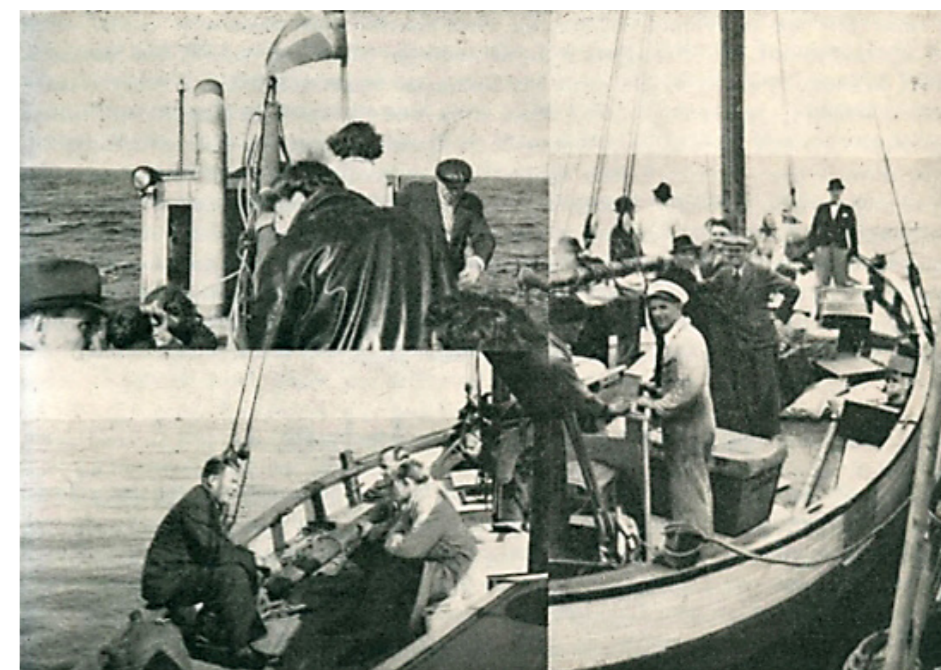
Så skulde Frihedsrådet have en bog trykt i 20,000 eksemplarer i Sverige og sendt over til København. Alene det at undgå svensk trykkersted kostede et par dages arbejde, men bogen blev trykt, og hele oplaget nåede velholdent til Danmark.

Nye koder, byggede over telefonbøgerne, indførtes, så at alle navne og adresseringer kunne undgås. Nye landingspladser skulle undersøges og navngives. På Stevns hed tre steder ved kysten henholdsvis A., B. og C. Thomsen. Da tyskerne engang opsnappede en seddel om, at vi ville besøge B. Thomsen torsdag aften, etablerede de inde i landet en vild jagt på alle Thomsen'er, mens vi ordnede vore sager ved kysten.

Så var der en far og mor fra Fyn, der i deres landflygtighed i Sverige ikke i måneder havde hørt fra bedstemor og 4 småbørn. Eller Krøyer-Kielbergs søster på Skanderborg egnen, der skulle have en besked fra sin broder i London, sendt os af Christmas-Møller. Eller et ægtepar, der ville have det kgl. danske justitsministeriums sanktion af skilsmisse i landflygtigheden. Eller en hjemlig overlæge udnævnelse, hvor man ville høre et par flygtede professorer om deres mening. Eller en oversigt over, hvad Danmarks øjeblikkelige behov af lægemidler var, når vi blev befriede, og som hurtigst skulle til London. Det var små ting og

Øverst Afsløringen den 5. maj 1948 af mindestenen i Tuborg Havn over de illegale transportfolk. Foran kongen, dronningen, dronning Alexandrine og tronfølgerparret. Studentersangeme synger, på talerstolen fhv. minister Frode Jakobsen, i baggrunden ca. 50 svenske æresgæster.

Tre billeder fra de illegale overfarter. Nederst til venstre sidder fhv. kirkeminister Arne Sørensen på vej til Danmark i pasiar med de illegale transportfolk Henrik Kraft (tv.) og Kai Sørensen. Derover jødiske flygtninge ombord på »Ellen«, efter at de på svensk vand har måttet komme op på dækket. Til højre har Paketten »Ano« på vej fra København til Ålborg lige afleveret sin last til »Margit« udfør Kullen. Se virvaret af mennesker og kufferter inden nedstuvningen.

store sager imellem hinanden hver eneste dag og begge veje. Blandt de ordrer, der fyldte, var f.eks. ekspeditionen af tusinder af danske skolebøger til de danske skoler, der opstod i Sverige. Husk der var lige så mange danske flygtninge, som der er indbyggere i Helsingør! Hver båd havde også sin værdipost i overførslen til flygtningene af danske ti-kronesedler, der skete under det danske Stockholm Gesandtskabs og den svenske Rigsbanks kontrol, og hvoraf ruten til sin drift af et millionbeløb tog 10 pct. i »værdiporto«. ... I den forbindelse må det fremhæves, at på ingen af rutebådene forsvandt der nogensinde så meget som en 10-øre. Jævne småfiskere afleverede troligt bundter med 20 og 50 tusind kroner. De Illegale var i den retning strengt legale.

Hvor kom pengene fra?

Og dermed er vi ved det økonomiske: I alt kostede de illegale ruter og de opgaver, de løste i tilknytning til transportarbejdet, vist op mod 3 mili. d. kr. i perioden oktober 1943 til 5. maj 1945. Således havde f.eks. »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste« i Malmø næsten 1,2 mill. kr. til rådighed. Personalet lønnedes fra chef til yngste mand med en standardløn af 150 sv. kr. pr. uge for ugifte og 200 sv. kr. for gifte. Med de udgifter, etableringen af en flygtningetilværelse og de urolige arbejdsforhold medførte, spandt ingen guld. Hver uge sendtes de detaljerede regnskaber med alle bilag til gesandtskabet i Stockholm til revision af statsautoriseret revisor, der også aflagde uanmeldte kontrolbesøg. Udgifterne pr. overført passager lå for hele perioden i alt fald betydeligt under 200 kr., men passageroverførsler som alle andre transporter og tjenester udførtes gratis, og man afviste stadig tilbud fra allieret side om tilskud.

Nogle af ruterne tog imod sådanne ydelser til bestemte opgaver, nogle samlede penge på dansk grund, de fleste fik i slutspurten dansk statsstøtte gennem gesandtskabet, men det fond, svenske jøder lagde grunden til - jfr. redegørelsen til Günther - og danske jøder gavmildt videreførte, betalte ikke alene hele »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«s drift, men også afgørende støtte til andre ruter.

De svenske og danske jøders milliongave

De svenske jøders oprindelige gave på 160,000 sv. kr., der egentlig gav stødet til hele rutearbejdet på svensk grund, stilledes i oktober 1943 til rådighed for Ebbe Munck af advokat Ivar Philipson og direktør Mazur,

begge Stockholm. Gaven motiveredes på det smukkeste som en hønør til Danmark, fordi hele nationen havde søgt at hjælpe sine jødiske landsmænd. Den efterfulgtes af to indsamlinger, tilrettelagt af lrs. Kai Simonsen, blandt de danske jøder i Sverige, og de gav tilsammen trekvart mill. d. kr. Pengene skænkedes - med stor beredvillighed - i form af gavebeviser at betale efter hjemkomsten. Den danske gesandt i Stockholm, kammerherre Kruse, diskonterede så med hjemlig billiggelse disse beviser i danske kroner og foretog en månedlig veksling til svenske kroner over den danske stats konto i Riksbanken. På denne måde kunne »Dansk-Svensk Flygtningetjeneste«s fond ikke alene betale sine egne ruter 375,000, men 180,000 kr. til andre - med beløb til både »Dansk Hjælpetjenes«, Gøteborg, »Øresundstjenesten« i Hälsingborg, S.E. og Liseruten. ... Også Frihedsrådet, det illegale »Information«, talrige modstandsgrupper og blade og mange andre formål nød godt af i alt 271,000 kr., som fra Sverige tilførtes arbejdet i Danmark alene fra denne rute.

Ruternes militære indsats

Udover det humanitære, mere civilt betonedede arbejde, som transportgrupperne udførte, løste de selvfølgelig også andre, mere militære opgaver. De tog til, som tiden gik, men udadtil holdt man længst muligt på den humanitære grundtone, som det havde været absolut nødvendigt at anvende i oktober 1943 for overhovedet at komme i gang. Havde man i efteråret 1943 sagt, at man ville hjælpe allierede flyvere ud af Danmark, sejle sprængstoffer, våben og andet derover og drive det, man populært kalder spionage, var der aldrig blevet bukser af det skind.

Hjælpen til de allierede flyvere nævnes først, fordi den viste sig uhyre værdifuld for Danmarks renomé i de allierede lande. Sammen med »Information«, hvis svenske udgave vi fra Malmö hver eneste nat sendte med speciel kurer til Stockholm og fordelte blandt alle de allierede legationer m.fl., og sammen med »Dansk Pressetjeneste«s talentfulde spredning verden over af »Information«s nyheder, var hver eneste allieret flyver, der sattes i land i Sverige som fri mand, den bedste propaganda, vi kunne få.

Når en amerikansk bombemaskine med 10 mand ombord, deraf to sårede, kunne nødlande midt i et af tyskerne besat Danmark, og man

i løbet af nogle få dage havde alle 10 amerikanere spadserende på en havnemole i Skåne, fortalte det mere end lange telegrammer om, hvor danskerne stod. Sådan noget var kun muligt, fordi alle danskere kun havde den ene tanke at hjælpe og beskytte de amerikanske gæster og frelse dem fra tysk fangenskab.

Det blev efterhånden sådan, at vi i Malmø kunne begynde at lægge den røde løber ud, så snart den første melding nåede os om en allieret maskines nødlanding. Om amerikanerne, englænderne, canadierne, eller hvad de nu var, dumpede ned i Sønderjylland eller på Lolland, ja, selv i Kattegat, så hjalp en usynlig, men uhyre effektiv kæde af hjælpere dem med 100 pct. sikkerhed frem til en af ruterne.

Med flyverne er vi inde på det mere militære, for enhver, der på land og vand hjalp en allieret flyver til flugt, var selvfølgelig i den tyske farezone. Og alligevel var der ingen, der svigtede.

Hovedparten af det militære, som ruterne tumlede med, var selvfølgelig død last: Ammunition, sprængstoffer, våben. På disse områder gjorde militærets egne ruter, ledet af nogle af den danske marines friskeste folk, selvfølgelig en hovedindsats, men så tidligt som i begyndelsen af juni 1944 var »Dansk Hjælpetjeneste« i Göteborg særdeles virksom, og alle ruterne tog i forskelligt omfang deres nap med - ruterne til Jylland nok mest.

Det var ikke altid alene våben, der kom. En dag transporteredes radioapparater, en anden udstyr til feltlazaretter, - så var der pulver, som lavede kedelsten i de tyske lokomotiver, eller maskinsmørelse med grus i, der helt ville ødelægge værnemagermaskinerne. Modsat vej transporterede ruterne bl.a. de første tyske V-bomber, man havde fundet, og som de engelske laboratorier straks tog fat på.

Når man tænker tilbage, vælder erindringerne frem, men samtidig undrer man sig af og til over, at det hele gik. Man vil aldrig glemme de blodige sår, men stort set er det jo forbavsende, at der ikke skete endnu flere alvorlige ulykker i betragtning af den vældige trafik, der udviklede sig. Det skyldes sikkert delvis, at tyskerne ikke er en sømandsnation. De allerfleste af dem havde, før de kom til Norden, kun set en skidden flod eller en stille bjergsø. For dem var havet, og sådan opfattede de - på visse årstider ikke med urette - selv Øresund, noget, der skiller og spærrer af. De ville aldrig i deres liv tænke på »den gængende landevej« eller på vandet, som noget der forenede.

Men først og sidst skyldes resultatet det mod og den snille, de danske transportgrupper på hjemlig grund udviste. Det var jo en broget flok af passagerer, de skulle holde styr på og sende af sted. Hver eneste gang, der skulle føres flygtninge, post eller andet endnu alvorligere ombord, lurede faren. Der snakkedes også for meget. ... Hver postbesørgelse, hver pengeafhentning, hver transport til og fra skibene bar risikoen i sig. Men hvad nyttede frihedskampen, hvis vi ikke fik fortalt verden, hvad der skete, og hvor vi stod? Det betød mange reddede menneskeliv, at ruterne kom i gang, men det betød også et moralsk og materielt rygstød for hele den hjemlige modstandsbevægelse og en daglig genopbygning af Danmarks anseelse i den frie verden.

København - modstandsbevægelsens kastel

Af chefredaktør Børge Outze

Blandt de ting, som blev kritiseret hårdt, da man i sommeren 1945 var færdig med at råbe hurra og begyndte at beskæftige sig med myter og fakta, var benzinformbruget i de første uger efter befrielsen.

Få vidste, at modstandsbevægelsen selv havde skaffet sig benzinen før kapitulationen - fra tyskerne.

Historien viser, hvad der kunne præsteres, og neretningen om dens hovedperson er i en nøddeskal beretningen om, hvordan modstandsbevægelsen i København voksede sig stærk, ud af forvirring og rådløshed. Her er den:

Gennem sin kontakt bad en ung københavnsk læge, Ib Bjerrehuus, en søndag kort før krigens afslutning om en samtale med direktør Stig Jensen, som bl.a. var modtagechef for Sjælland efter at have været med i det grundlæggende arbejde med de væbnede styrkers formering. Bjerrehuus hørte på det tidspunkt til den såkaldte »Flyvende Kolonne«, som arbejdede med modtagelserne, og som ind imellem gik »Holger Danske« og »Bopa« i næringen med andre aktioner.

Da Bjerrehuus kom ind i stuen til sin chef, sagde han: Vil du have et tog med flyverbenzin.

- Ja tak! sagde Stig - var der ellers noget.

- Ja, jeg vil gerne aflevere toget! sagde Bjerrehuus.

- Hold kæft, sagde Stig. Jeg har travlt.

- Hvor vil du have benzinen hen? spurgte Bjerrehuus.

Det var ramme alvor. Han havde hentet et togtfuld benzin i Kastrup Lufthavn!

Da det gik op for Stig, udstødte han et indianerhyl og satte sig i sving. Toget blev dirigeret til Sydsjælland. Benzinen pumpedes over i

tankanlæg. Tankbiler fordelte den til alle afsnit på Sjælland. I løbet af en dag var hele ladningen så vel fordelt i beholdere og tanke, at hele toget så at sige var forsvundet. Det er vel overflødigt at sige, at det skete med statsbanernes interesserede støtte og uden generaldirektørens vidende. Da en tankbil returnerede til København med benzin til de folk, som havde stjålet toget, d.v.s. den flyvende kolonne, erobrede den af »Holger Danske«.

Bjerrehuus havde meget enkelt hentet sig et tog på Københavns Godsbanegård. Han havde fået statsbanefolk til at hjælpe med uniformer og sagkundskab. Vigtigst i hele planen var en ældre, besindig lokomotivfører, som uforstyrreligt rangerede det fornødne antal tankvogne sammen, hvorpå han fattede toget ud over Langebro og Islands Brygge og ad Amagerbanen til Kastrup. Bjerrehuus var med i skikkelse af den mand, der vifter med flag, når togstammen skal over vejbaner.

I Kastrup Lufthavn ilede krigstrætte, men, eller måske snarere og derfor, elskværdige tyskere til for at hjælpe med påskrining af slangerne. I løbet af formiddagstimerne rislede og randt flyverbenzinen over i tankene. Og så var det blot at køre toget tilbage.

Det var, sagde Bjerrehuus, en af de nemmeste aktioner, man kunne tænke sig. Det var bare at få ideen. Tyskerne måtte tro, at alt var i den skønneste orden. Det var meget mere indviklet, da samme Bjerrehuus i sin tid solo ville sprænge benzinøen i luften, vist var det så. Han cyklede derud for at kontrollere arbejdernes helbredstilstand, hvad ganske vist ingen havde bedt ham om. Han fik placeret plastik og blyanter et godt sted. Så gik han inde i København og talte timer og minutter og sekunder, og der skete ingenting. Af sted på cyklen igen til Benzinøen og tyskerne! Nye blyanter i.

Samme negative resultat.

Mennesket tog af sted igen med nyt sprængstof. Men nu fik tyskerne endelig mistanke til den ihærdige doktor. Der blev slået alarm på »øen« (som er forbundet med Amager med dæmning). Bjerrehuus stak af på cykle, men indså snart, at militærbiler ville indhente ham på det lange lige stræk langs Fælleden. Så lagde han stilfærdigt cyklen i vejkanten og sluttede sig til nogle spadserende tyske soldater. Han og de så lige interesserede på den forbisusende udrykning. De fulgtes ad ind til byen.

Den selvsamme Bjerrehuus tumlede i begyndelsen af 1943 på det

uheldigste rundt i illegalt arbejde og blev som ved et under ikke fanget af en provokatør, der søgte at sætte mere fart i hans illegale uddeling af blade! Sin første sabotage prøvede han på egen hånd at lave med en tysk håndgranat, som med garanti ikke kunne eksplodere, og som han havde fået af provokatøren. Det var så forvirret, som det kunne være, og han var så nervøs, som et menneske kan blive - men blev ikke fanget, og lærte af det.

Få havde forstand på det

Historien om Bjerrehuus, her kun givet i glimt, er ikke enestående.

Bortset fra Spaniens kæmperne, som kommunisterne rådede over som kernetropper, da partiet begyndte illegalt arbejde, var der næsten ingen i modstandsarbejdet, som havde forstand på, hvad de tog fat på. De erhvervede den.

Det, som i 1944 var legeværk, var nerveopslidende i 1941.

Den første, famlende indsats var på mange punkter sværere end de store aktioner sidenhen, hvor livet stod på dpil. Dansk politi med fingeraftryksekspert og Himmelstrup og dusører og efterlysninger var ikke at spøge med.

De første sabotører måtte gå til værks så snedigt som lommetyve, om de ville undgå fængsel. Også i den første tid arbejdede stikkerne, selv om de i retsopgøret sidenhen kaldtes noget andet, disse dydsirede borgere, som tjente penge på at følge ministerielle opfordringer. Kun enkelte, som Grethe Bartram, forsatte håndteringen under den ny arbejdsgiver og blev draget til ansvar for det, der først havde været belønning værd.

I kampen om Danmark var København modstandsbevægelsens faste kastel. Her var Frihedsrådets sæde, her var den illegale presses hovedkvarter, herfra ekspederedes de fleste flygtninge, og her forøvedes den vigtigste fabriks sabotagé.

De to store sabotagegrupper, »Holger Danske« og »Bopa«, hørte til i København, selv om deres rejsehold arbejdede som aktionsledere og hjælpere over hele landet.

Kun på ét punkt var København ikke med: Jernbanesabotagen. Transporterne over Sjælland var simpelthen ikke vigtige nok til, at det skønnedes forsvarligt at sætte egentlig jernbanesabotage ind. Man tog sig af nogle kranvogne og slige specialiteter, men blokerede ikke

jernbanelinjerne. Den allerførste sabotage mod skinnerne blev dog forøvet af københavnere. Kommunisterne gik allerede i 1941 til aktion mod Nord- og Kystbanen for at stoppe transiten over Helsingør. Man sprængte endnu ikke, men skruede hele skinnelængder af og bar dem ind i Skoven. Aktionerne voldte stort besvær, og politiet og politikerne havde mange bekymringer.

Stikkerlikvideringerne var også, i begyndelsen, et københavnsk fænomen.

Det militære modstandsarbejde, og - da det kom så vidt - politiets illegale arbejde havde hovedkvarter i København. De væbnede styrker blev så at sige bygget op fra København, af det såkaldte M-udvalg med folk som Stig Jensen i spidsen, og da Frode Jakobsen senere rykkede ind i jobbet efter Mogens Fog, koncentreredes arbejdet yderligere, så udvalget var en faktisk generalstab. Kun Toldstrup samarbejdede med de allierede udenom et københavnsk hovedkvarter, hans organisation var en jydsk bevægelse.

I en skildring af modstandsarbejdet i København er den eneste vanskelighed at begrænse sig. I de følgende beretninger er opgaven tænkt løst på den måde, at der først gives en oversigt over udviklingen indenfor de forskellige grene af arbejdet, hvorefter bemærkelsesværdige episoder og aktioner skildres - må det end ske lidt hulter til bulter.

Det ligger udenfor rammerne at skildre hele den politiske og militære udvikling, som var baggrund for begivenhederne, hvor stor en indflydelse den end havde dag for dag; men den tør vel også forudsættes bekendt.

Såvidt muligt søges gentagelser undgået. Frihedsrådets arbejde er jo skildret i et selvstændigt kapitel, stikkerlikvideringerne ligeså.

Det, som her skal søges levendegjort på papir, er de små, spredte grupperes vækst til væbnede styrker i en besat storby, der bød på uhyre vanskeligheder i sammenligning med andre af krigens valpladser, men også på uvurderlige fordele.

København var vel det eneste sted i Danmark, hvortil en fremmed kunne komme uden at vække opmærksomhed. Den, som blev jaget, var forsvundet, blot han nåede omkring et gadehjørne. Det, som kan kaldes »storbyens ensomhed«, var alle illegales hjælp. Københavnerne interesserer sig i almindelighed ikke for, hvem der bor i lejligheden ved siden af, eller for folk, han møder på gaden. I menneskemængder

kan man forsvinde som i et junglekrat.

Til gengæld måtte man gå til aktioner gennem menneskefyldte gader, udsat for skjulte fjenders udspejden. Thi også Gestapo folk og stikkere kunne jo forsvinde i mylderet. Og det intime lokalkendskab, mange af provinsens grupper kunne udnytte, havde københavnerne sjældent - et fremmed kvarter af byen er så ukendt som en fremmed by.

Alligevel følte modstandsfolk sig i den første tid som et meget lille samfund, der altfor ofte mødtes de samme steder, kendte de samme mennesker. Først i 1944-45, da store dele af den københavnske befolkning var, hvad man kaldte »illegaliseret«, ændrede dette forhold sig. Den største hjælp, tyskerne ydede modstandsarbejdet, var - hvor kynisk det end lyder at sige det - aktionen mod jøderne. Den gav et stort antal ledige lejligheder i København, så det blev muligt at flytte rundt tilstrækkelig tit til, at man havde en rimelig chance. I en by med bolignød var arbejdet blevet uligt sværere. Mørklægningen var selvsagt også en hjælp. Intet kunne være mere skjulende, altopslugende sort, end København i besættelsestidens vinternætter.

Sådan begyndte det.

Det begyndte med den illegale presse, hvis man vil tage modstandsarbejdet i betydningen: det, vi selv fandt på herhjemme.

For naturligvis gik den militære modstand 9. april direkte over i en militær efterretningstjeneste af værdi for de allierede, gennemført af hærens efterretningsfolk og de allieredes forbindelser i Danmark, jfr. bl.a. Ebbe Muncks skildring. Men det vidste menigmand jo ikke noget om, og midt i fortvivlelsen over at se Danmark bukke under for erobrerne, knyttede unge mænd næverne i bukselommerne - »gør modstand og gå på«!

Det, man satte i gang, fik man ikke udefra.

Man kan føre den illegale presses oprindelse tilbage til to bestemte personer og to bestemte steder i landet, akkurat som man kan udpege den første sabotør: Maskinmester Erik Olsen (Walther) i Odense, der allerede den 10. april kastede en håndgranat mod et tysk tog.

Pressen begyndte med Slagelse gymnasiasten Arne Sejrs løbeseddel »Danskerens 10 Bud«, uddelt første gang 10. april, og med maleren Gilbert Nielsens møder i stuelejligheden Vibeholmen 2 i Valby.

Her mødtes selve den 9. april om aftenen en flok unge mænd, CB-

folk og medlemmer af Foreningen af Løjtnanter og Kornetter. De dannede den første illegale gruppe, camoufleret som en lejrsportsforening, der hed »Vædderen«. Medlemmerne gik med emblem, et vædderhoved på hvid emaille. De havde love, men de overholdt dem ikke. Her mødtes folk, som senere startede »De frie Danske«, »Holger Danske« og »Korps Ågesen«.

»Vædderen« generede til at begynde med nazisterne på møder. Man deltog i KU-møder eller lod sig tilkalde som udrykningshold, hver gang det trak op til slagsmål med nazister. Man overmalede nazisters vinduer og uddelte løbesedler.

»Vædderen« har dog ikke æren af det første illegale tryksag i København. Den tilkommer Dansk Samling manden Bjørn Karbo, som indyndede sig hos tyske soldater i Kastellet; opsnappe nyheder og fik den senere så kendte tyske »håndbog« i behandling af danskere op under neglene, dupliserede den og sendte den illegalt ud.

Blandt »Vædderen«s folk var reserve pølsemænd Cajus Johansen, Dansk-Amerikaner, veteran fra krigene i Balticum. Han blev redaktør af det første borgerlige illegale blad i landet »De frie Danske«, der udsendte første nummer i december 1941, i hælene på kommunisternes »Land og Folk«. Spiren til den illegale nyhedstjeneste blev også plantet i København, så tidligt som i november 1940. Forretningsfører i KU, Sven Seehusen, begyndte at sende fortrolige breve ud til medlemmerne, »National Pressetjeneste«. De blev hurtigt illegale i den forstand, at Seehusen trodsede et bekymret forbud fra ledelsen og sendte sin pressetjeneste ud i hemmelighed - samtidig med, at han gik ind i andet illegalt arbejde.

Da kommunisterne blev tvunget under jorden ved den tysk-russiske krigs begyndelse, begyndte den egentlige illegale presse. De »Politiske Månedsbreve«, som ledelsen havde udsendt i nogen tid, blev omgående til illegale publikationer, skrevet af Aksel Larsen og Børge Houmann. Snart døbt brevene om til »Land og Folk«. Tyskerne fandt aldrig dette det første illegale blad - det danske politi for den sags skyld heller aldrig - og den første redaktør, Houmann, fungerede tiden ud og videre efter befrielsen, kun afbrudt af sygdom i krigens slutning. Det kan ingen anden vise magen til.

Kommunisterne havde den fordel, at illegaliteten var vel forberedt, og organisationen helt i orden. Desuden henvendte »Land og Folk« sig

til læsere, som kunne holde bøtte, mens de andre illegale blade i høj grad skulle påvirke folk, som var imod illegalt arbejde.

Det, der gik så glat for kommunisterne, voldte de uøvede folk fra »Vædderen« uhyre vanskeligheder, som næsten alle andre illegale bladfolk senere måtte igennem.

De erstattede, som det er sagt om dem andet steds, manglende viden og faglig kunnen med en ukuelig vilje og en brændende tro. Det hele var så primitivt, som det vel kunne være. Tilsidst strandede det på det, der altid vil være en illegal presses vanskelighed: Uforeneligheden af hemmeligt arbejde og stadig kontakt med offentligheden.

Gruppen blev rullet op af dansk politi i 1942 under udfoldelse af sørgeligt megen energi. Men da havde mange andre lært kunsten, så arbejdet gik videre, bredende sig som ringe i vand. Utilfredse bladfolk fra »De frie Danske« startede »Holger Danske« for at gøre noget mere aktivt, og blandt de mænd, der i de første år udlærtes i arbejdet indenfor eller i samarbejde med »De frie Danske« var folk som Jørgen Essemann (senere med i Søridder kuppet, død under falsk navn i tysk koncentrationslejr), Overbetjent Lyst Hansen (som befriede fangerne i det brændende Shellhus), og statsadvokaterne Kjalke og Troels Hoff, der glemte officielle pligter for uofficielle kontakter med illegalt arbejde.

Og så var der Kaj Holbech, som tog arven op.

Til »De frie Danske«, som i så lang tid gav alle illegale fællesnavn, kom faldskærmsmanden Mogens Hammer dalende ned fra himlen i slutningen af 1941. Gennem sin broder Svend Erik fra »Politiken« og hans kollega, Sonny Nielsen, øvede Hammer stærk indflydelse på det nye blad. De var hårde i huden fra starten, de fyre. Da Gilbert Nielsen blev arresteret, blev han »hængt ud« i »De frie Danske«!

14 af pioniererne dømtes ved dansk domstol allerede i 1942. Blandt dem var den senere værnemager Henning Rønneberg. Få har gjort karrieren i den rækkefølge!

Sonny Nielsen, Svend Erik Hammer og journalist Kaj Otting fra BT reddede sig ved flugt over sundet, noget dengang næsten fantastisk. På grund af kontakten med faldskærmsfolk fik flere implicerede meget hårde domme, Gilbert Nielsen og Cajus Johansen således 8 og 6 år. De sad i Vridsløse, til de ved politiets arrestation blev befriet, for at tyskerne ikke skulle tage dem. Enkelte fra gruppen slap billigt »under hensyn til deres åbenbare barnlige uforstand og tillige fuldstændige

mangel på ansvarsbevidsthed og forståelse af handlingernes betydelige strafværdighed«.

Den barnlige uforstand fængede som ild i lyng. Folk, som havde troet, at alt modstandsarbejde var kommunistisk, forbløffedes over navnene på de implicerede og lod sig inspirere.

Kun èt af de næsten 800 illegale blade fra krigstiden er samtidig med »De frie Danske«. Det er »Frihedstøtten«, som èn gang om måneden udsendtes af en kreds af unge akademikere. Det blev senere til »Dansk Månedspost«.

Det vil føre uoverskueligt vidt på denne måde at gå listen over blade, tidskrifter, forlag og bureauer fra underjorden igennem, men de vigtigste bør nævnes:

Mogens Hammer kontaktede også de folk, som stiftede »Frit Danmark«, det første synlige - eller usynlige, om man vil - resultat af et samarbejde mellem kommunistiske og borgerlige kredse. Mogens Fog, Christmas Møller, Bue Bjørner og Ellen Hørup var med i de allerførste drøftelser, som tog sigte på et dristigt, legalt blad. Det måtte naturligvis hurtigt opgives. Hammer og Christmas fik så fat i en fagmand, journalist Ole Kiilerich fra Nationaltidende, og han havde ingen betænkeligheder ved at arbejde illegalt. Han skabte »Frit Danmark«. Aksel Larsen og Per Federspiel var med. Efter Aksel Larsens arrestation i 1942 rullede man fra danske myndigheders side organisationen op - selv kommunisterne var endnu ikke forsigtige nok. Offentligheden forbløffedes endnu engang over »de fine navne« - Døssing, Chievitz, Prytz, Ernst Petersen etc.

Kiilerich slap fra politiet, gennem en politikæde om en ejendom, hvortil man havde sporet faldskærmsfolk, der forberedte rejse til Sverige. Han viste politiet sit pressekort og gik igennem på det og sin frækhed. Senere rejste han, efter en rotur over Øresund, til England og kom via Færøerne, Island, England igen og Sverige tilbage til Danmark før befrielsen.

Det journalistiske islæt.

Inden Kiilerich forlod landet havde han startet endnu et illegalt blad, tænkt som en modvægt mod en altfor stærk kommunistisk indflydelse på »Frit Danmark«, som han, mens han levede under jorden i København, testamenterede en ikke-kommunist, sin kollega fra Nationalti-

dende, Kate Fleron, der redigerede det videre sammen med Fog til sin arrestation i august 1944. Det nye blad fik navnet »Hjemmefronten«. Dets første redaktør var KU'eren Poul Meyer, som senere afløstes af Niels Jørgensen, Harald R. Martinsen og Per Marcussen. Især i Niels Jørgensens tid blev det et indflydelsesrigt blad, det første, som kontaktede de gamle politikere og antog politisk farve (konservativ), og det første, som satte sig op imod Frihedsrådet og fik gennemført oprettelsen af et bladudvalg.

Fremtrædende i det allerførste nyhedstjeneste arbejde og pressearbejde var flere kendte journalister: Ebbe Munch (senere de allieredes kontakt til hele den danske modstandsbevægelse, den vigtigste enkeltperson overhovedet), Erik Seidenfaden (senere leder af Dansk Presse-tjeneste i Stockholm og dekoreret af englænderne for særlige fortjenester), Nicolai Blædel (som tyskerne troede, de stoppede 10. april, men som skrev illegalt), og Franz von Jessen (medarbejder ved illegale blade, sjælen i det humanitære arbejde, der senere udviklede sig til Frihedsfonden).

Det journalistiske islæt i Frit Danmark mærkedes tydeligt. Bladet var mere sobert end

de andre, og det var fremstillet som et rigtigt Blad. Endnu dengang var et trykt illegalt blad noget utroligt. Det vandt gehør for modstandstanken i nye og vide kredse. Den lille trykpresse, gruppen brugte, flyttede den rundt med under hele resten af krigen, og tyskerne fandt den aldrig. Den blev hver gang samlet og brugt af et ægtepar, som første gang måtte gætte sig frem, fordi hverken mand eller kone havde set sådan en maskine før!

Den illegale presse trak modstandsfolk til sig som lys en sværm af møl. Mange, der er kendt i andre grene af arbejdet, har tjent de første sporer ved beskedent arbejde i den illegale presse. Den havde i sin spæde begyndelse kontakt med de mænd, som senere stiftede Frihedsrådet: Frode Jakobsen, der tog det politiske arbejde op og senere svingede hele sin store organisation, Ringen, over i illegaliteten, mens skrækslagne politikere sprang overbord med plask, Mogens Fog, hvis henvendelser til offentligheden ændrede så manges syn på arbejdet, Schoch, der var faldskærmsfolkenes kontaktmand, Arne Sørensen, der ledede hele sit parti, Dansk Samling, ind i og igennem illegalitet, og med mænd, der senere vandt ry i rutearbejdet på sundet: Gyberg, Ro-

bert Jensen (Tom), og Mikkelsen, Skandia. Den sidste var fra foråret 1943 til sin arrestation i oktober 1944 den egentlige chef for »De frie Danske«, og han efterlod den til sin sagfører, lrs. N. C. A. Nielsen.

Efter at Holbech, hvis journalistiske og billedbladsagtige bedrifter i »Frie Danske« vakte opsigt udenfor landets grænser, var blevet dræbt i oktober 1944, blev Peter Petersen fra BT bladets egentlige redaktør, men der var i krigens sidste fase vældige indre spektakler mellem gamle og nye Frie Danske folk. Spektakler, som dog ikke forhindrede, at Bladet udkom.

Bag kulisserne eksisterede endnu et blad, som havde megen indflydelse, den fortrolige »Orientering« til medlemmerne af Ringen. Det tømrede en organisation sammen, som senere side om side med Frit Danmark og Dansk Samling leverede folk til chefsposterne, da landet deltes op i regioner. Medlemsbladet blev da til et illegalt blad, vendt mod offentligheden.

1942 startedes videre »Studenternes Efterretningstjeneste« af de unge om Arne Sejr, gymnasiasten fra Slagelse. Bladet voksede hurtigt ud af skolegårdene, hvor »S. E.« allerede inden udgangen af 1940 havde haft 18 organiserede grupper landet over. Det lagde sig til med provinsudgaver, og det kom regelmæssigt, skønt ledelsen blev hårdt forfulgt. Tyskerne skød strejfskud og »Ved siden af-skud« på Arne Sejr og kunne ikke holde ham, da de endelig fangede ham, men i perioder måtte han trække vejret i Sverige. Man mener - næppe med urette - at Studenternes Efterretningstjeneste er den hårdest ramte bladgruppe, i den forstand, at en stor procentdel faldt eller døde. Den gav sig også af med meget andet end bladarbejde.

Den illegale presse fik en stor del af sine nyheder fra den rigelige portion af forbudt stof, som enhver bladredaktion lå inde med. I foråret 1943 organiserede kredsen omkring lrs. Prytz et formeligt bureau, Nordisk Nyhedstjeneste, og man fik som fast leverandør bl.a. Nationaltidendes politimedarbejder, der i forvejen var leverandør til enkelte blade. Den egenlige starter af bureauvirksomheden var Hakon Zimsen, og i arbejdet var sagførerfuldmægtig Aksel Richard Møller og hans broder meget aktive. Bag »Nordisk Nyhedstjeneste« stod videre mænd som Peter de Hemmer Gudme og dkoleinspektør Ryfelt, bureauets rejseinspektør i provinsen var pastor Harald Sandbæk.

Ud af »Nordisk Nyhedstjeneste« voksede, ved knopskydning, i

august bureauet »Information«, der efter befrielsen blev til dagbladet af samme navn. Det må, skønt det til en vis grad bliver selvros, i dette afsnit være berettiget at sige lidt om »Information«, der, ukendt af offentligheden, spillede sin rolle frem til befrielsen - enkelte vil mene: også i tiden efter.

»Information« startedes aldeles tilfældigt og fik sit navn lige så tilfældigt.

Det begyndte på Nationaltidende. Den, som skriver disse linier, var politireporter og redaktionssekretær. I den ene egenskab fik han de nyheder, som ikke måtte trykkes, i den anden måtte han kassere dem, sammen med alle andre medarbejders og korrespondenters fortrolige meddelelser. Ånden på bladet var så temmelig illegal under redaktør Schoch og med illegale bladredaktioners ledere på forskellige medarbejderværelser. Ånden blandt politimedarbejderne i København, som domineredes af mænd som Sigvald Kristensen og Næsh Hendriksen, var sådan, at det meget hurtigt lod sig gøre at hellige sig illegalt arbejde. »Nationaltidende« fik simpelthen sine politinyheder leveret fikst og færdigt fra konkurrenterne! Det havde længe været en naturlig ting, at illegale folk færdedes på Nationaltidende. Alene en enkelt dag på Kiilerichs kontor ville have fået enhver tilhænger af ro og orden i landet til at dåne.

En stor del af det »uansendelige« stof blev på bladets telegramredaktion skrevet af en af hjemmefrontens aktive folk, Per Amby. Han mærkede disse manuskripter med ordene »Til Information«, efterhånden blot »Information«. De gik tit videre med samme betegnelse. I august blev det overdraget politimedarbejderen at affatte en daglig rapport til bladets ledelse. Også den mærkedes med ordet »Information« - og hvem kunne vel tælle det antal eksemplarer, som fremstilledes? De illegale blade fik hver dag deres portion.

Det giver et indtryk af den illegale bevægelses vækst, at det i august 1943 var rigeligt med 18 eksemplarer af »Information«. Før krigens slutning havde man, trods streng rationering og forbud mod leverancer til »privatpersoner«, ca. 1000 forsendelser daglig. Og det, skønt Gestapo hver dag fjernede mere end én abonnent fra kredsen.

Foretagendet var fra starten hemmeligt, og det var forbudt at citere.

Fast form som nyhedsbureau fik »Information« ved indgreb fra Sverige. Da »Dansk Pressetjeneste« lagde ud i Stockholm, så Seidenfaden

og Hendil Muligheden for en dagligt rislende kilde i »Information«, og gennem »Tom« og Kraft fra Tuborg kom bestillingerne på udlands-eksemplarer. Stoffet kunne ad den vej nå London radioen i mere anvendelig form end via radiosendere.

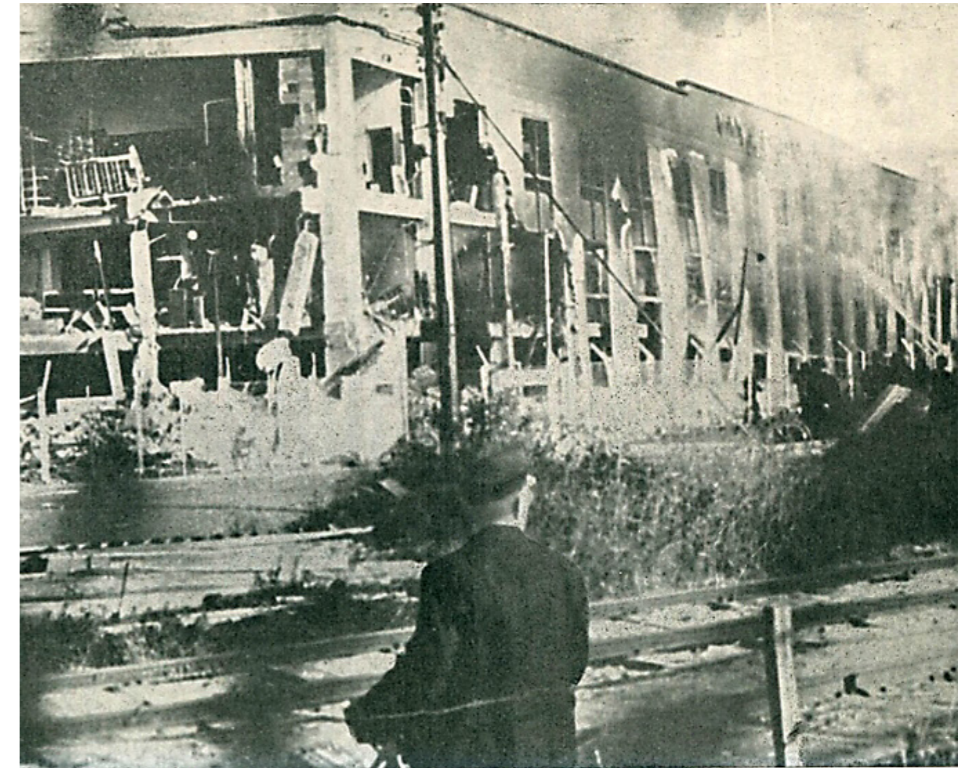
»Information« fik derved en særstilling, idet alle illegale ruter havde stående ordre til at fremme forsendelsen. Fremfor alt helligede den dansk-svenske nyhedstjeneste sig »Information«, der også nød den militære efterretningstjenestes bevågenhed. Man fik hurtigt samarbejde med snart sagt alle nyhedskilder i fast gænge: Udenrigsministeriet, politiet, luftværnet o.s.v. blev nyhedsleverandører.

De politifolk, som skulle trevle illegalt arbejde op, afleverede dagligt tyskernes arrestationslister, og statsadvokatens afdeling for særlige anliggender sørgede for ekspresforsendelserne til Sverige. »Information« havde luftværnets direkte ledninger til disposition. Senere blev samarbejdet med Hærens Efterretningstjeneste så intimt, at man i en periode delte Kontorer.

Adskillige københavnske bladredaktioner leverede hver dag stof, der simpelthen blev indsamlet mellem medarbejderne. Forbindelsen til alle illegale blade var gensidig, således at bladene indsendte alle nyheder, de fik fat i, enten de selv skulle bruge dem eller ej. Det hele kom på den måde i en stor pulje, og bladene kunne bruge løs af det, alt efter udgivelsestidspunkt. Kun en brøkdel af det udsendte stof kunne trykkes illegalt, men London radioen og de udenlandske pressebureauer, den svenske presse etc. kunne forsyne sig hver dag. »Dansk Pressetjeneste« pumpede nyheder ind i hele den internationale nyhedstjenestes kanalsystem. Man udnyttede i nyhedstjenestenden journalistiske skik - eller uskik, om man vil - at en »frisk« nyhed altid er den bedste. Jo hurtigere, meddelelserne kom frem, jo bedre blev de placeret i verdenspressen.

Den daglige strøm af nyheder holdt omløbet i gang, og tilsidst var der ikke nogen krog af verden, den frie verden, der behøvede at savne nyheder fra Danmark. Gennem de frie gesandtskaber gik »Information«s stof ud til grupper af danskere i Amerika, Sydamerika, Australien, Iran etc., og gennem det danske hovedkvarter i London forsynedes danskerne i Storbritannien og søfolkene på havene. En sender på Island lod nyhederne gå videre til Grønland, og vigtigst af alt, fra London og Stockholm nåede nyhederne hjem igen. I oversættelse le-

Fra den vellykkede sabotage mod Riffelsyndikatet

veredes »Information« daglig på svensk, engelsk og russisk. Via Tass korrespondenterne i Sverige gik stoffet til den russiske presse, hvor det, på grund af sin opkvikkende, ofte humoristiske form, fandt anvendelse mellem langt større og vigtigere nyheder.

Kongen havde illegalt nummer.

En særlig betydning havde bureauet i hele sin levetid, fordi alle dets abonnenter var aktive medarbejdere. De havde numre, således at direkte henvendelser til den enkelte gruppe eller person kunne ske gennem »Information«, uden at tyskerne kunne spore noget. Bureauet fungerede desuden som fordelingscentral for Frihedsrådet. Proklamationer til de blade, der ikke var direkte repræsenteret i rådet, gik via »Information«.

Blandt abonnenterne var fremtrædende personligheder med kongehuset i spidsen. Kongen, dronningen, kronprinsen og andre havde numre blandt de illegale folk, modtog og afsendte meddelelser. I

en periode modtog kong Christian, mens han holdtes indespærret på Sorgenfri, en særlig information, der udarbejdedes i samarbejde med hjemmefrontens redaktør og formidledes gennem det danske politis æresvagt. Der fremstilledes kun det ene eksemplar.

Den illegale nyhedstjenestes største betydning lå dog i forholdet udefter. De daglige nyheder kunne konkurrere med det legale nyt i den frie verden, fordi det var friske nyheder. Selv i lande, som knap anede Danmarks eksistens, bragte man f.eks. detaljer om danske sabotørers arbejde, om folkestrejken etc., fordi nyhederne var fra »den anden side fronten«, og fordi de var fra dagen før eller samme dag. Og fordi meget var »human stories«.

Efter sabotager var - Riffelsyndikatet og Globus ene undtaget - udlandets interesse ikke vakt, fordi der var ødelagt så og så meget. Hvad var det mod slag og luftbombardementer? Skrædere i helvede. Nej, enkeltheder om, hvordan sabotørerne havde båret sig ad, vakte interessen. Man var, med virkelige nyheder, oppe på at betjene 2000 blade alene i Amerika. Ting, som var rene og skære demonstrationer uden krigsmæssig betydning - fyrværkeri ved Dagmarhus, Tipperary på Rådhuspladsen etc. - fik verden til at le af tyskerne og var derfor førsteklasses nyt.

Da sabotørerne, i god forståelse med statsbanernes folk, minus Knutzen, stak af med Storebæltsfærgen, lod Molotov den danske gesandt, Døssing, vide, at han ikke havde moret sig så godt, siden krigen brød ud.

Bugserbådenes flugt over sundet vakte en lignende jubel. Danske sabotøranekdoter gik verden rundt. De nedbrød angsten og respekten for die Wehrmacht og anvendtes med megen psykologisk forståelse af de allierede. I en periode var endog i Tyskland historier om »Olsen«s bedrifter meget yndede.

Ind i lande, som var meget værre stillet end Danmark, fremfor alt ind i Norge, sivede de danske nyheder gennem den lokale illegale presse, som man kontaktede i Stockholm. En gang startet kunne selv den mindste bitte nyhed brede sine ringe omkring kloden.

For at sætte disse ringe i gang ofrede mænd deres liv.

Ruternes folk løb ofte ekstra risiko for at få nyhederne »over«. Takket være Tom, der blev skudt på Forchhammersvej, var der eksempelvis forbindelse ud fra det folkestrejkende, omringede København

3-4 gange i døgnet. Af særlig betydning var det, at man ofte kunne medsende fotografier, taget med livsrisiko af københavnske pressefotografer. (Nogle af de bedste folkestrejkebilleder skyldtes den senere som stikker afslørede fotograf Winkelmann!).

Man kan nu bagefter se, at bureauets vigtigste betydning indadtil var den, at det skabte tillid til de illegale nyheders pålidelighed, og at det skabte illegale provinsblade, hvor de tiltrængtes, simpelthen ved at åbne et bombardement af nyheder mod en lokal gruppe eller en enkeltperson. Det gav bonus hver gang. Betydningen af, at der straks kunne gøres opmærksom på, hvad der var sabotage, og hvad der var schalhurgtage, hvad der var likvidering, og hvad der var clearingmord, må heller ikke undervurderes. Bureauet krydsede i perioder dagligt tyskernes plan om at skabe forvirring med terroren. Man kendte modstandsbevægelsens aktioner og kunne straks erklære: Det øvrige er de andres værk. Forbindelsen til Shellhuset, Schalburgkorpset etc. var i perioder fortræffelig. Man havde i øvrigt sine flittigste læsere i Shellhuset og henvendte sig undertiden i notitserne direkte til Bovensiepen, Hoffman, Bunke etc.

En særlig risiko løb bureauets folk, fordi så mange måtte kende kontorets telefonnummer eller endog adressen. Samtidig måtte en ret betydelig kreds på alle døgnets tider kunne ringe til bureauets leder. Tortur kunne når som helst betyde adressen røbet. Desuden måtte bureauets folk daglig, undertiden på bestemte klokkeslet, færdes i ministerierne, på Politigården, indtil Hipo tog den i brug, og mange andre steder, og man var bundet til leverancer på postkontorer på bestemte tider af dagen og til afhentning af egen post i postbox. Alene det at bringe kufferter med post på posthuset hver dag mellem 12 og 13 frembød, hvad enhver fhv. illegal kan forstå, betydelig risiko. Afhentningen af den svenske post, der var meget omfattende, fordi bureauet fordelte til så mange blade, betød også mulighed for afsløring. Flytning fra et kontor, som blev usikkert, til et andet, kunne nu og da forme sig dramatisk, fordi man måtte cykle af sted med duplikatorer, skrivemaskiner, våben etc.

Fra maj 1944 blev »Information« slået sammen med sin forgænger »Nordisk Nyhedstjeneste«, hvis redaktør, cand. jur. O. M. Olesen, gik ind i redaktionen. Trods arrestationer og tab af menneskeliv udkom Information hver dag fra sin start til kapitulationen. En gang arresterede Gestapo - i Tivoli - hele redaktionen, men »redaktøren« undslap,

og en anden gang tog man ham, men ikke alle medarbejderne. Når Gestapo fandt trykkeriet, manglede de redaktionen, og på den måde var der hele tiden overlevende. To meget kriminelle datoer erindres dog i vide illegale kredse. Efter Tivoli aktionen havde redaktøren kun de bare hænder og måtte overtale et legalt duplikeringsbureau til at arbejde illegalt i et døgn, for at tyskerne ikke skulle opdage, hvad de havde knust, og efter »den sorte 14. oktober«, da redaktøren strøg med sammen med så mange Frie Danske Folk etc., måtte Peter de Hemmer Gudme o.a. redde hele abonnentlisten ud af en lejlighed, Gestapo havde fundet, men ikke sat under bevogtning. 800 navne og adresser svævede i de døgn i fare. Gestapo fandt endog bureauets postbox og beslaglagde post, men havde ingen glæde af den. Den helt illegale post kunne man ikke tyde, og den uforsigtigt udformede udnyttede man ikke, fordi man ikke i sin vildeste fantasi drømte om, at folk skrev deres egne navne og adresser under den slags breve!

Efter at den første redaktion var udslettet, på en mand og en kvinde nær, i oktober 1944, reddede nuværende ambassaderåd Sigvald Kristensen - dengang journalist på Social-Demokraten - sammen med Peter de Hemmer Gudme bureauet og gav det videre til tre københavnske pressefolk, nuværende presseattaché i Washington, Kaj Johansen, redaktionssekretær Eigil Steinmetz, Nationaltidende, og politireporteren Næsh Hændriksen, Politiken. I forbilledligt samarbejde og for statens penge - udbetalt af H. C. Hansen - drev de bureauet videre til kapitulationen. Det havde i deres »regeringstid« et omfang som intet andet illegalt nyhedsorgan i noget land. De fik fra den allierede hærledning flere gange komplimenter.

Bureauets første redaktør gjorde efter befrielsen, i samarbejde med Ebbe Munck og »Ringene«, Information til et dagblad, og kunne bygge på det renommé, bureauet havde fået i den sidste del af sin levetid, da det var de gamle politikeres og Frihedsrådets fælles autoritative meddelelsesmiddel, hvis ord var lov i landet. Man overtog det nazistiske Fædrelandets kontorer og trykkeri, først i samarbejde med »Morgenbladet«, Dansk Samlings illegale avis, der også fortsatte, og senere alene.

Illegal dagspresse.

»Morgenbladet«, der var en sildefødning, slog alle illegale bladrekorder ved at udkomme som trykt miniatravavis med alt, hvad en rigtig

avis byder på, til og med kronik. Her præsteredes krigstidens frækkeste og bedste stykke bladarbejde.

Kun få illegale blade var, som morgenbladet, regulært trykt. Man var inde på trykte blade en overgang i 1943, bl.a. var hjemmefronten trykt, men efter at Gestapo i løbet af kort tid havde fundet frem til 18 trykkerier, hvoraf flere blev demonteret, gik man tilbage til Duplikering eller over til den af Fritz Drescher opfundne metode med affotografering af maskinskrevne sider, der fremstilledes i kliché til trykning - den samme teknik, som »nødavisen« senere anvendte i København og i Chicago. Den anvendtes første gang til »Danske Tidende«, Blædelsblad.

Mens de illegale blade samarbejdede om nyhederne og fulgte Frihedsrådets paroler, selv om de ellers afspejlede forskellige politiske retninger, religiøse livsmål etc., måtte de klare dagen og vejen hver for sig. At udgive illegale blade var ikke billigt. Til leveomkostninger og materialeudgifter kom den ret betydelige post, som hed porto. Man sparede mange penge og skabte større sikkerhed ved at lade bladene fordele portionsvis til grupper, men når de skulle fordeles videre i enkeltkeksemplarer, måtte man oftest bruge postvæsenet. Udgifterne fordeltes dog meget vidt omkring, idet mange blad»ekspeditioner« simpelthen sendte pålidelige folk en pakke blade på halsen - så måtte de om, hvordan de fik dem videre fordelt. For de københavnske og sjællandske blade blev det af stor betydning, at der under den unge roskildenser Hinschilys ledelse skabtes en særlig fordelingsorganisation, Den sjællandske Organisation, senere kendt som DSO under dr. Bruun (Håstrup-Vig). Den tog i krigens sidste fase en række andre og farligere opgaver op.

I København fordelte man undertiden blade ved at gå postbudene i næringen. Det gjaldt om at putte i brevsprækkerne fra øverste etage i en ejendom og nedefter, men det duede kun, hvis det gjaldt at få spredt en parole hurtigt - ellers var det ikke risikoen værd. Spildprocenten var for stor.

De illegale blades anstrengelser koordineredes af Frihedsrådets Bladudvalg, der, som antydnet, skabtes i 1943 på grund af opposition fra »Hjemmefronten«, som ikke blev repræsenteret i Frihedsrådet. Det er måske rigtigere at tale om bladudvalgene. Af det først nedsatte udvalg (Fog, Arne Sørensen, Niels Jørgensen, Bent Jørgensen, Peter de

Hemmer Gudme og Outze) eksisterede nemlig ved befrielsen kun ét medlem på fri fod (Arne Sørensen), og et helt nyt udvalg fungerede (Per Marcussen, Otto Borch, Bent Brier og Kåber). Mens det første udvalg i mange sager var en stødpude mellem rådet og grupperne, havde det sidste udvalg større autoritet og kunne arbejde mere efter hensigten. Udvalgets største betydning lå i, at det bevarede borgfreden, mens der kæmpedes. Der var meget at være uenig om, fra vurderingen af krigen i Finland til spørgsmålet om Sydslesvig, og i spørgsmålet om åndelige våben var det selvsagt endnu vanskeligere at holde sammen, end det var i spørgsmålet om den væbnede kamp. Det lykkedes uden ensretning. Den illegale presse var i bedste forstand demokratisk.

I krigens løb ændrede de illegale blade karakter. Tonen blev mindre forbitret, mere overlegent ironisk. Nyhederne blev rigtigere, og tilsidst var de ikke mere det væsentlige. Da nyhedstjenesten var bygget tilstrækkeligt ud til, at radioudsendelserne fra London og Stockholm var i orden, kunne den illegale presse kaste sig over kommentarerne. Det blev gjort effektivt. Ingen behøvede at være i tvivl om, hvad der var rigtigt, og hvad der var forkert. Man fik også tid til at løse en lang række specielle opgaver, d.v.s informere særlige kredse af befolkningen i et sprog, de forstod.

Der opstod i 1944-45 særlige landboblade. Opgaven at henvende sig til den spredtboende landbefolkning var blevet forsømt for længe. Der var så at sige et vist københavneri i den illegale presse. Mens man i lang tid, takket være folk som Peter de Hemmer Gudme, havde haft blade af særlig nordisk karakter («Nordisk Front» og »Nordens Frihed») fik man nu også blade med sønderjydsk indstilling - den gang var ordet Sydslesvig knap og nap på moden. Og man fik blade af meget høj standard (som f.eks. »Folk og Frihed«).

Tilsidst var situationen den, at Gestapo, i frygt for de væbnede styrker, næsten helt opgav at bekæmpe den illegale presse. Den havde sine folk i farezonen, fordi de måtte løse andre opgaver samtidig, men selve sværmen af tryksager havde tyskerne opgivet at prøve at stoppe.

Dog ledte de med al energi efter de få illegale blade, som udsendtes på tysk, beregnet for de tyske soldater. De var selvsagt særligt farlige for dem. De spredte defeatisme i værnemagten, gav østrigerne og ungarene opkvikkende indsprøjtninger og forberedte - hvad faktisk var lykkedes, hvis det var kommet så vidt - østrig-ungarsk-hviderussisk

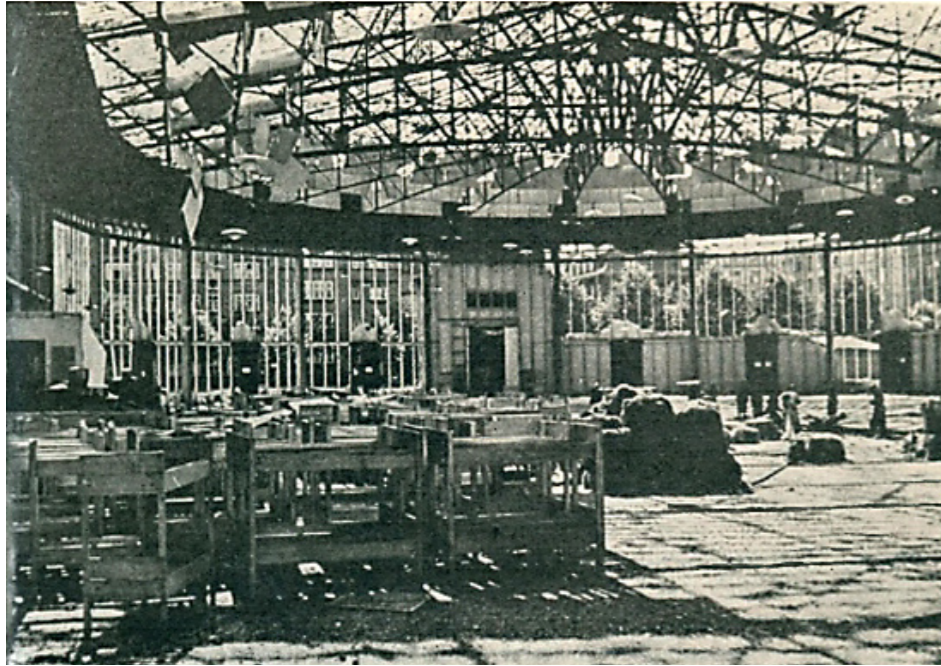
indsats på dansk side i tilfælde af åben kamp (Deutsche Nachrichten, Die Wehrmacht og Frontbericht der Alliierten).

Det er ret almindeligt at se den illegale presse omtalt, som om den kun var ophidsende og opmuntrende. Man glemmer, at den også var med til at berolige, at skabe disciplin i befolkningen. Den opstillede under strejker begrænsede mål at nå. Den modvirkede i flere situationer kaos. Til allersidst afværgede den blodsudgydelser ved koldblodigt at udskille sandheden i den flod af rygter, som vældede ind over landet, mens Tyskland brød sammen. På et tidspunkt, da situationen ikke lod sig overskue, valgte de danske udenfor grænserne at stole på den illegale nyhedstjeneste og kun videregive i radioparoler, hvad den udsendte om forholdene hjemme. (Her er naturligvis ene tale om henvendelserne til den ikke-organiserede del af befolkningen. De organiserede grupper lystrede jo kun direkte ordrer og reagerede ikke på rygter.)

På et tidspunkt, da rygterne forlængst havde ladet Montgomery rykke op i Nørrejylland, prædikede den illegale nyhedstjeneste og bladenes løbesedler ro og koldsindighed. Det lykkedes at afværge nytteløse demonstrationer i den tolvte time. Ligesom man under folkestrejken holdt de væbnede styrker tilbage, hvor stærkt de end blev provokeret, og ligesom man 29. august 1944 afværgede Gestapos planlagte ødelæggelse af Vesterbro ved at ændre en strejke til 2 minutters stilhed, lykkedes det at holde alle væbnede folk under jorden og alle uorganiserede kræfter i ro til og med det rigtige sekund befrielsesaftenen. Flere års oparbejdet tillid til de illegale kræfters styrke og velunderrettethed stod her sin prøve.

Under hele krigen var København kun enkelte timer afskåret fra forbindelsen med det øvrige land. Da tyskerne under folkestrejken lagde deres afspærringsring om hovedstaden, kneb det for den illegale nyhedstjeneste. Takket være svensk hjælp fik man imidlertid post igennem afspærringen, og takket være Hærens Efterretningstjeneste fik man senere telefonkontakt udenom centralerne. Det lykkedes at skabe forbindelse med Roskilde og derfra med det øvrige Danmark, men der var tidspunkter, hvor det var sværere og farligere at kontakte Sjælland end at holde forbindelsen med Sverige!

Radioen, der spillede så stor en rolle for efterretningstjenesten, var kun i krigens slutfase af betydning for nyhedstjenesten. Information

Sabotagen mod Forum
i København.

havde sin sender, betjent af så kyndige folk som Overgård Nielsen og Hemmer Sørensen fra Radioavisen, men det var vanskeligt at aflytte den. Derimod brugte man i meget vigtige situationer de militære sendere til Sverige, når hurtigbådene ikke var hurtige nok.

Beretningen, om hvordan nyhederne sendtes til Sverige, hører hjemme under omtalen af rutearbejdet. Her skal kun mindes om, at rutefolkene daglig løb livsrisiko, og at uhyre megen opfindsomhed blev brugt. »Information« og de vigtigste illegale blade ankom aldeles regelmæssigt til Sverige, gemt under godsvogne? i hule bremseklodser, i flyvemaskiner, i kahytter på færgen, i dobbeltbundede madkasser hos politifolk og atatsbanefolk, i fiskerbåde og joller, ombord i Bornholmerbåden og stenfiskerfartøjer, i vandtætte pakninger udenbords på fartøjerne, i kork og i blikdunke og på sytten endnu aldrig røbede faconer, som næppe heller bør røbes.

Den illegale presse var for tyskerne en hvepsesværme, der summede og stak og forstyrrede, og hvis bo man aldrig fandt frem til.

De illegale bøger.

De illegale bladgrupper påtog sig undertiden også at udsende bøger, danske eller indsmuglede udenlandske. Fra England og Sverige sendtes bøger til folk i nøglepositioner netop med det formål. Især satte »Dansk Samling« ind med »Ordets Sværd«. Arne Sørensen havde større held med sig som illegal end som legal forlægger. Allan C. Christensen ligeledes.

Der foreligger talrige dupliserede bøger. Kun folk, som selv har prøvet dette »idiotarbejde«, som man kaldte det, gør sig forestillinger om, hvad det vil sige at duplikere en bog. Pengene gik ubeskåret til arbejdet. En række bøger fra legale forlag udsendtes legalt, med et forbud i hælene. Man sendte dem ekspres til boghandlerne og kaldte dem tilbage igen, vel vidende, at ingen dansksindet boghandler returnerede mere end for et syns skyld.

Resten solgtes under disken, til overpriser. Indtægten havnede »de rigtige steder«.

Blandt bøgerne var undertiden hele lækkerbidskner af kunsthåndværk. Især er blandt samlere berømt den meget sjældne »2 år«, der giver en oversigt over de københavnske dagblades telegrammer igennem 2 år efter den tysk-russiske krigs udbrud. Det er ubetalelig morsom

læsning. Overskrifterne er i farver, og der er illustrationer i silketryk. Bogen var næsten for fin. Den blev straks et samlerobjekt. Fornem er også »Führerworte«, citater af Hitler taler. Man gjorde med denne bog noget, som er den største kompliment til danske læseseres humoristiske sans: Man brugte til omslaget et tysk, farvestrålende maleri af Hitler som gralsridder, dødsensalvorligt ment fra »kunstneren«s hånd. Bogen udsendtes af »Landsoldaten« i Fredericia.

Af danske digtere var det fremfor alt Kai Munk, som prægede den illegale litteratur. Blandt digtene er det især Poul Sørensens, som vil blive husket.

I det følgende er opremset de vigtigste illegale bøger, medregnet de, som begyndte legalt og efter et par dages forløb var forvandlet til illegale af kontorchef Eskelund i Udenrigsministeriets Pressebureau. Oversigten medtages her med den lidt svage begrundelse, at de fleste bøger fremstilledes i København, og med den virkelige tungtvejende, at den ikke bør savnes i et værk om besættelsestiden.

Særlig interesserede henvises til Albert Fabricius's »Besættelsestidens illegale Bøger«, udsendt af Magasin du Nord i 1945, næppe mere i handelen, men at få i biblioteker. I la Cours »Danmark under Besættelsen« har Tage Hind skrevet et inspireret kapitel om den illegale litteratur. En velfyldt reol vil til sin tid få sin plads på Frihedsmuseet.

Af en Forræders Papirer. 1943. Gengiver nogle af de papirer, som blev fundet ved indbrud hos brødrene Bryld. Aksel Larsen, en Forkæmper for Demokratiet. 1944. Allierede Frontberetninger. 1944. Udgivet af »Trods alt«. Almene Synspunkter for Partisan enhedens Virksomhed. »Danskeren« 1945. Amerikas Udenrigspolitik. 1945. Af Walter Lippmann. Samlerens Forlag. Andagtsbog for Hjem og Skole. Dæktitel for Auléns bog om kirken og nationalsocialismen. Trykt i Malmø 1945. At tænke sig -. Danskerens Forlag. Redigeret af Ib og Bent Steen-Knudsen, med tegninger, som officielt var taget fra »Politiken«. Kom i 2 samlinger i hver 3 oplag. Samlet udgave efter krigen. Bålet er brændt ned -. En bog om Kai Munks jordefærd. Ved Ernst Mentze. Bag Fjendens Linier. Russisk bog af Poljakov. 1943. Befrielsens problemer. Af Therkel M. Therkelsen. Udgivet af Frihedsrådet. Trykt i Malmø 1945. Beretning om den danske flådes kamp og sænkning 29. august (1943). Bretagne, Kharkof og Lublin. Land og Folks Forlag 1944. Brev fra en flyver til hans mor. Oversættelse fra engelsk. 1940. Christian Ulrich Hansens Breve. 1944. Danmark og Fremtiden. Foredrag af Peter de Hemmer Gudme. Danmarks Dottedag. Joachim Joostens Bog fra 1938. Udsendt 1944. Danmark siger Nej. Oversættelse af Åge Heinbergs (Niels Ebbesens) bog på Svensk. 2 oplag. Danmarks Skæbne. Samme forfatter.

3 oplag. Danmarks Sønner. Bjørns Forlag. 1945. Dansk Dåd. Serie på 5 småbøger fra Land og Folks Forlag. 1943. Danske Digte. Frit Danmarks Forlag. 1943. Danske Toner (Talen, som burde være holdt ved Kommunistlovens vedtagelse) 1941. Camoufleret som 16 danske Sange med musik. De kuer aldrig os. Norske Digte. Frit dansk Forlag. 1944. Den danske flådes kamp. Frit Forlag. 1943. Den kan vel frihed bære -. Kelvin Lindemanns forbudte roman om bornholmernes frihedskamp. 1943. Den kolde Skulder. Udgivet af »1944«. Den norske kirkekamp. Af Harald Sandbæk. Frit nordisk Forlag. 1945. Den nye Orden. Af Uffe Brand. Frit Nordisk Forlag. 1943. Den russiske kirkes appel mod nazismen. Land og Folk. 1944. Den russiske Revolution. Laskis bog. Forlaget Arbejderpolitik. 1944. Den Skæbne ej til os. Af Kaj Munk. Studenternes Forlag og »1944«, to alm. og to særudgaver. Den usynlige Front. Carsten Frogner's norske bog. 1943. Tre udgaver. Der brænder en Ild. Antagelig den vigtigste illegale bog, skrevet af en række unge danske digtere. 1944. Det blir en dejlig dag. Vandresang af Helge Tvermoes. 2 oplag. 1945. Det er så yndigt at følges ad -. Gengivelse af en »fundet« nazistisk Parole. 1944. Det frie Frankrig. Af Victor Vinde. Frit Nordisk Forlag. 1944. Det juridiske ansvar ved illegalt arbejde. Af H. Prytz og Arthur Andersen. Oktober 1944. Det kommunistiske Manifest. Land og Folks Forlag. 1943. De tyske Voldshandlinger (Molotovs Note). Een Verden. Wendell Wilkies verdensberømte bog. 3 udgaver 1943.

Efter Sejren. W. Brandt. 1944. Ehrenburg. En Række Avisartikler. 1944. En dansk Arbejders Erindringer fra Tyskland 1942. Udsendt 1944. En Gæst. Soyas forbudte roman om ørentvisten. En Lejlighedssang. (Dansk titel til Cowards »Hymn to the Germans«). En sidste Hilsen fra en dansk patriot. Udvidet udgave af Chr. Ulrik Hansens Breve. 1944. Ernæringssituationen i Norge. Hans Jacob Ustvedt. 1943. Excellencen. Bertil Malmbergs Skuespil. 1943. 3 udgaver. Fagbevægelsens Vej. Land og Folks Forlag. 1944. Faglig Orientering. Fællestitel på 5 hefter fra Frit Danmarks Arkitektgruppe. Fem års krig (Billeder De ikke så). Fra Frit Danmark og »1944«. Finland og Freden. Peter de Hemmer Gudme. 1944. Finlands Fremtid. Einar Wiren. 1944. Finsk Hverdag. Artikler fra Gøteborg Handels- og Sjøfartstidning 1944. Fra danske forfattere under besættelsen -. Bertel Budtz Møller. Udsendt under navn 1940. Fra D-Dag til Cherbourg. Terkel M. Terkelsen. 1944. Frihedskamp og Frihedsråd. Udsendt af Frihedsrådet. Frihedskrigen. Bearbejdelse af Gyllenbrooks Partisan-krig. Trykt af Frit Danmark. 1944. Folkets Vilje, Landets Lov. Land og Folk. 1944. 3 udgaver. Führerworte. Uddrag af Hitlers taler, opråb og breve. Forlaget Landsoldaten. 1944. Gode råd i en vanskelig tid. Boycot. 1943. Håndbog i oversvømmelser. Udgivet af det kgl. danske Afvandingsselskab. (Den kostelige dæktitel på en bog af Arne Sørensen). 1943. Havet tier. Den verdensberømte »Ver-cor« novelle fra Frankrig. Hemmeligheden ved den russiske mod-

stand. Af Ehrenburg. Land og Folks Forlag. 1943. 2 udgaver.
Henrettelser i Norge efter 9. april 1940. To udgaver. 1944.
Hitlertysklands sidste dage. Sæmumer af Frit Danmark.
Horserød revolutionære sangbog. 1943.
Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter. Af Arne Sørensen. 1943.
Hvidbog (om 9. April). Hjemmefrontens og Studenternes Efterretningstjeneste. To udgaver.
Hvis et folk vil leve. Axel Kiellands Skuespil. 1944. 2 udgaver.
Hvis Krigen rykker nærmere. En vejledning fra Statens civile Luftværn. (Dæktitel for »Omkring den anden Front«. De danske Studenter. 1944).
Hvorfor England kæmper. Oversættelse af Nicholsons bog. 1943.
Hvorfor England vinder krigen. (Af Halvdan Barfod). 1943.
Hvorfor Hess fløj til England. Frit Forlag.
Hvor står kirken? Frit Kirkeligt Forlag. 1943.
Hymn to the Germans. Af Noel Coward. Invasionsdagbogen. 1944. 2 udgaver.
Ja, jeg er en norsk kvinde. Synnøve Christensens
Jeg betalte Hitler. Fritz Thyssens bog. Med et Tillæg af Rauschning. 1944.
Jeg går og tænker på -. Illustrerede Vits-er, berømte norske roman.
Jeg så, hvad der skete i Norge. C. J. Hambro. 2 udgaver. 1943.
Jeg var Gestapos agent. Erik Grønberg. 1944.
Jeg var krigsfange i Tyskland. Fransk bog af Georges Gherra. 1943.
Jært tegn. Vanda Vassilevskas Roman om tyskerne i Ukraine. 1944.
Kaj Munk. En Mindetale af en dansk præst. (Siegumfeldt). 2 oplag.
Kaj Munk. Illustreret mindeskrift.
Kaj Munk. Mindeskrift fra Forlaget Danskeren. 2 oplag.
Kaj Munks Minde. I Vedersø 8. Januar 1944. Af Carl Dumreicher.
Kaj Munks sidste digte. To udgaver og en særudgave.
Kampen om Amalienborg

19. September 1944.
Frit Nordisk Forlag. December 1944.
Keep smiling. Harald Richard-Møllers vittighedshefte.
Frit Nordisk Forlag. I og II.
Kirke i kamp. Prædikener af Biskoppen af Münster, von Gahlen. 1944.
Konvoj til Malta. C. S. Forester. 1944.
Krigsforbryderne for rettens skranke.
Dr. jur. Fritz Bauer. 1945.
Krigshumor. Forlaget Nemo. Illustreret.
Krigshumor. Hitlerhistorier etc. Januar 1944.
Krigskunst. (Helt anonym).
Landet uden Quisling. Stefan Tadeus Norvid.
Løgn er også en videnskab. R. Prytz's humorsamling. 2 oplag.
Månen er skjult. Steinbechs verdensberømte roman. Også sendt ud under titlen »Månen er gået ned«. 6 udgaver.
Maquis. Af Joseph Kessel. 1945.
Mindeord om Kaj Munk. Nordens Friheds Forlag. 1944.
Min søster og jeg. En lille hollandsk Flygtnings Dagbog. Af Dirk von der Heide. 1943.
Mislykket revolte. Skipper Clements Forlag og Kirkens front. 1945.
Mod forår. Digte af Halfdan Rasmussen.
Mændene omkring Hitler. Rauschnings berømte bog.
Når Danmark atter er frit. Frihedsrådets plan for efterkrigstiden. 7 udgaver.
Nasjonalist eller verdensborger. Af Paul Moth. 1941.
Nazismens klassekarakter. Land og Folk. 1943.
Nazistparadiset. Israel Holmgreens berømte bog.
Niels Ebbesen. Kaj Munks skuespil.
Niels Juels endeligt. Af Ove Paulssen. 1943.
Niels Jydes breve. Tre af Arne Sørensens artikler. 1943.
29. august 1943. Frit Danmark. 1943.
29. august i billeder. Frit Nordisk Forlag. 1914.
1943 i tekst og tegninger. Land og Folk.
Norske digte.

(Øverland, Grieg etc.). 3 udgaver.
Nu kræver Danmark af os, vi er stærke. Sct. Olai Forlag. Hjørring 1944.
Omkring den anden front. Samme forlag. 1944. 2 udgaver.
Omkring Moskvakonferencen. De danske Studenters Forlag.
Om strafforfølgning i Danmark efter okkupationen. S. E.s Forlag. Af Stefan Hurwitz.
Opdragelse til Demokrati. Af Inger Merete Nordentoft. 1944.
Opdragelse til døden. Hvordan en Nazist bliver til. Gregor Ziemer. 1943.
Pastor Kaj Munk. (Referat fra Munks Begravelse).
Polen. Land og Folk. 1944.
Polens Martyrium. Frit Nordisk Forlag.
Rejsen til Norge. Uddrag af Eyvind Johnsons bog. Tilegnet Fritz (Drescher). Fri Presse. 1945.
Rid i nat. Vilh. la Cours bog om »Vor kommende frie regering«. 1944. Titlen efter Mobergs roman.
Ruslands fredsmål. Af Joseph E. Davies. Sabotagen og danskerne. Krenchel. Forlaget Holger Danske. Helsingør. 1944.
Salt og Peber. Frit Forlag. 1945.
Samtaler med Hitler. Rauschnings berømte bog. I uddrag. 4 udgaver.
Sandheden om den tyske Propaganda. (Jeg arbejdede for Goebbels). Af Elisabeth Knaust. Frit Forlag.
66 breve fra Oslo. 1944. Af Bjørn Stallare.
Sevastopols sidste dage. Af Boris Voyetekhof.
Sidste tog fra Berlin. Howard K. Smiths roman. 5 udgaver.
Slut op. Kampsang med Noder. Frit Nordisk Forlag.
Socialistiske grundbetragtninger. Solhverv. Kommunistisk kampskrift. 1944.
Sovjetunionen. Hitlers store fejlregning. Land og Folk. 1943.
Stalin om Lenin. Land og Folk. 1943.
Stig Höök (»Blix«). Udgivet af »1944«.

Kopi efter svensk udgave.
Supplement for 1944 til Kommunistisk Årbog 1941.
Synderegistret. Lord Vansittart. Skipper Clements Forlag. 1945.
Sømandsvise. Kaj Munk. Privat tryk. 1943.
Tilbage til Fremtiden. Sigrid Undsets bog om efterkrigstiden. S. E. og Trods alt. 3 udgaver. 1943.
Tjenestemændene og Demokratiet. Udgivet af Frit Danmarks Tjenestemandsgupper. 1945.
To år. Bogen om de første to år af den tysk-russiske krig. Med silketrykte tegninger.
Trediv sekunder over Tokio. T. W. Lawson. 1944.
Tre prædikener af Kaj Munk. 4 udgaver. 1943-44.
Tysklands sidste runde. Gunnar Thorstensson Pihis bog fra Berlin. 1943. 3 oplag.
Uddrag af Hermann Rauschnings Hitler-taler.
Ulovlige digte fra en lovløs tid af A. og B. (Magdalene Agerskov & L. C. Brøndum). Fællesnordisk Forlag.
Under åget 9. april 1940-29. august 1943. Frit Nordisk Forlag.
Billedhefte. 1943.
Ungdommens Krav til Efterkrigstiden. Udsendt af en kreds af unge i Nord-sjælland.
Vidkun Abraham Quisling. Af Halvard Gråtopp.
Oversat af Henry Christophersen. Frit Nordisk Forlag.
Vi kæmper for et sandt Demokrati. Kommunistisk
Propagandaskrift. 1943. (3 udgaver).
Vi vil ikke kvæles. Af Erkki Jarvinen. Sønderjydsk Forlag.
Vi vil oss et land, som er frelst og fritt. Norske Digte.
Vor Frihedskamp. Forlaget Absalon. 1944.
V-V. V. Krigshistorier og anekdoter. R. Prytz. 2 udgaver. 1944.
Æren reddet. Af Henry Christophersen. Frit Nordisk Forlag. 1943.

Gør modstand og gå på -

I december 1942 forelagde justitsminister Thune Jakobsen et lovforslag om etablering af vagttjeneste overfor sabotage, der søgtes udøvet imod statsvirksomheder, kommunale anlæg og private erhvervsvirksomheder, hvis uforstyrrede producenter det måtte anses for vigtigt at opretholde, eller hvis varebeholdninger var af væsentlig forsyningsmæssig interesse.

Det tør tilføjes, at ingen virksomhed af betydning for den danske befolknings forsyningsmæssige interesser - elektricitetsværker og transformatorstationer undtagne - blev beskyttet. De var ej heller truet. Hvert barn vidste, hvad der skjulte sig bag lovens ord: Virksomheder, hvis uforstyrrede producenter det måtte anses for vigtigt af hensyn til tyske interesser at opretholde. Det tyske synspunkt, udtrykt så smukt af »Völkischer Beobachter« allerede den 9. april 1940: »Tyskland redder Skandinavien, Norge og Danmark under rigets beskyttelse«, nød jo

Billede fra fabriken TOROTOR, hvor 80 bevæbnede sabotører trængte ind efter at have nedkæmpet en bunkers ved indgangen. TOROTØR arbejdede for tyskerne, men fabrikere dog ikke, som man troede, V-våben. Hele den midterste del af bygningen er som blæst bort og fabriken fuldstændig uanvendelig.

endnu i 1942 i officielle danske kredse en vis anerkendelse. Anså man end tyskerne for uønskede, så frygtede man dog sabotørerne mere. De kunne vanskeliggøre et gnidningsløst samarbejde, kalde ulykker ned over landet, volde materiel skade og mindske »indtægter«, og - fremfor alt - hindre Danmarks anerkendelse i det nye Europa. Det er blevet så moderne at se hele krigstiden i en ubrudt sammenhæng, at tale stille om den første tid og højt om tiden efter 29. august. De første sabotører kan tale med om, hvor mange og hvor stærke kræfter, de havde mod sig.

Sabotagen kom ikke blot den danske befolkning, men også tyskerne aldeles uventet, og det tog tid, før det gik op for fjenden, at der midt i en besat storby kan anrettes farligere skade af usynlige folk, end det er muligt for partisaner i skove eller bjerge. Sandheden er - som det er sagt andet steds -, at Danmark var det besatte land, som stærkest og mest virkningsfuldt brugte sabotagen som våben. Sent kom Danmark med, men da det endelig skete, viste landets ungdom »det overskud af humør, fantasi og vovemod, som var nødvendigt til en partisanekrig i et tætbeholdt land, en krigsførelse, der helt måtte improviseres, fordi den aldrig var prøvet før«.

Alle kriminalhistoriens tricks måtte tages i brug, og havde tyskerne ikke haft danske hjælpere, havde de ikke fundet en sabotør. I øvrigt blev der næsten aldrig taget sabotører, som var på arbejde, og kun få gange lykkedes det at spore nogen fra gerningssted til gemmested. Sabotørerne løb faren for anholdelse imellem slagene og under forberedelserne. Selv de uddannede vagtposter, som beskyttede »produktion og varelagre«, var sjældent nogen virkelig fare. Hvor de var bedst udrustet, tromlede man dem ned i regulær lynkrig, der ikke gav commando-raids noget efter, og ellers overrumplede man dem og forsynede sig af deres forsyninger.

Da man mod krigens slutning gjorde regnskabet op, viste det sig, at hver eneste - mærk vel: hver og én - virksomhed, som de allierede havde ønsket standset, var »på knæene«, helt eller delvis lammet.

Men det havde kostet dyrt. Tyskernes modterror havde, ikke mindst i København og de to største provinsbyer, anrettet betydelig skade. Sprængstofekspert, der tålte sammenligning med sabotørerne, rådede tyskerne ikke over. De var krigsuddannede, d.v.s. vant til, at skaden skulle være størst mulig. De danske styrker trænede op til at anrette

en nøje afgrænset og forudberegnet skade, og det regnedes for fiasko, hvis skaden blev større. Der var folk, som kunne sprænge en bygning ud af en husrække, så nabohusenes gavle stod uskadte, og så der ikke var gået andet end vinduesruder i bygningen overfor.

Man fandt på sabotagen selv, uden inspiration udefra, og man fandt også på de første metoder selv. Kun Spaniens kæmperne havde noget begreb om, hvordan det skulle gøres. Den første Holger Danske gruppe brugte noget så primitivt som pergamentpapir i tidsindstillede bomber. Det gennemætsedes. Papiertykkelsen var afgørende for, hvor længe det varede, før bomben sprang. Men senere fik man jo finere ting at arbejde med, da nedkastningerne først kom i gang. Det siger sig selv, at københavnere på det felt var afhængige af samarbejdet med provinsen. En vis import fra Sverige fandt dog sted og var af stor betydning. Det hændte, at sprængstof transporteredes fra Stockholm til Malmø i sovevogn - en marcipanduftende passager! (De helt moderne sprængstoffer, som man tilsidst fik, var fri for dufteffekter!).

Man måtte i København oftest arbejde med bomberne i private lejligheder. Et bombeværksted sprang i luften på Thielesvej i 1943. Katastrofen kostede flere redningsfolk livet, og den vakte megen opsigt, selv om det ikke klart kom frem for offentligheden, hvad der egentlig var foregået. Efterhånden blev man på bombeværkstederne meget sagkyndige. Man kunne fremstille bomber til ethvert brug, med enhver tændingstid. Mens sabotørerne oprindeligt arbejdede ubevæbnede, fik de efterhånden pistoler, og tilsidst rykkede de ud, så svært bevæbnede, at de havde stærkere ildkraft end almindeligt infanteri.

Våben og stoffer.

Men lad det ikke gå i glemme, at de første sabotører var 5-6 mand om en gammel pistol. Og at deres begreber om sprængstoffer ofte var så primitive, at de anså en bombe for en slags farlig nytårskineser. Senere blev de sagkyndige.

Det Stof, der har spillet den største rolle under sabotagen, var PE 2, kaldet plastic.

I begyndelsen havde man mere gammeldags stoffer, i den sidste fase bedre ting, men det meste blev gjort med PE. Vi fik det ned i ladninger på halvandet engelsk pund eller i patroner med 224 gram - disse skøre engelske vægttal! Det lod sig forme som marcipan, og man kunne bru-

ge det, som man havde lyst, indtil der indeni det blev placeret noget sprængstof, noget, der som en forladning satte eksplosionen i gang. Man kunne, og det er sket mange steder efter krigen, tænde op med det i kakkelovnen; man kunne fyre en revolver af ind i det. Først når forladningsstoffet var æltet ind, og en detonator, en »blyant« kaldet efter sit udseende, var stukket ind, var sprængladningen farlig.

Blyanten var en lille beholder af metal, omsluttende en glasampul med syre. Når sprængblyanten skulle bruges, klemte man metalbeholderen sammen, så ampullen knustes, og syren flød ud inden i beholderen. Den ætsede i løbet af kortere eller længere tid en metaltråd over. Fængelhætten antændtes, detonatoren, eller forladningen, om man vil, sprang, og det hele gik i luften.

Man kunne også bruge lunter. Nogle brændte en cm i sekundet, andre indtil 3 km i samme korte tidsrum. De første var beregnede »til at slippe væk på«, de sidste forbandt man bomber med, så de eksploderede samtidigt.

Tidsblyanterne havde forskellig farve efter tændingstiden, og den kunne variere fra 10 minutter til 24 timer. Skete sabotagen under direkte aktion, hvor sabotørerne kunne ses, brugte de lunter. Da det blev moderne at belønne sabotagevagter med gulduhre - Gunnar Larsens idé - gik man over til at gemme bomberne i f.eks. værktøjsskuffer, som man så sømmede til.

Der blev udfoldet rig fantasi i anvendelsen af sprængstoffer. Man fandt på at forenkle jernbanesabotagen ved at bruge tågesignaler, de såkaldte knaldperler, i steder for blyanter. Man satte snore op, der virkede som trækudløser, og skabte fælder for biler eller tog, eller man kastede bomben som en håndgranat og havde en snor i den, som udløste, når den strammedes. Under skibssabotage og ved lignende særlige lejligheder anvendtes »skildpadder«, d.v.s. bomber i ebonithylstre med magneter. De »klistrer« sig fast på metal efter de magnetiske miners princip.

Bomberne anvendtes i alle størrelser. De mindste var de såkaldte »dækbomber«, som man fik færdige fra England i den sidste del af krigens tid. De var som skosværteæsker. Lagde man dem på vejbanen, kunne de eksplodere under bildæk. Lagde man dem foran baghjulene på parkerede biler, var det så godt som sikkert, at bilen ikke kom ret langt, når den blev startet. Før de dukkede op, anvendtes til ødelæg-

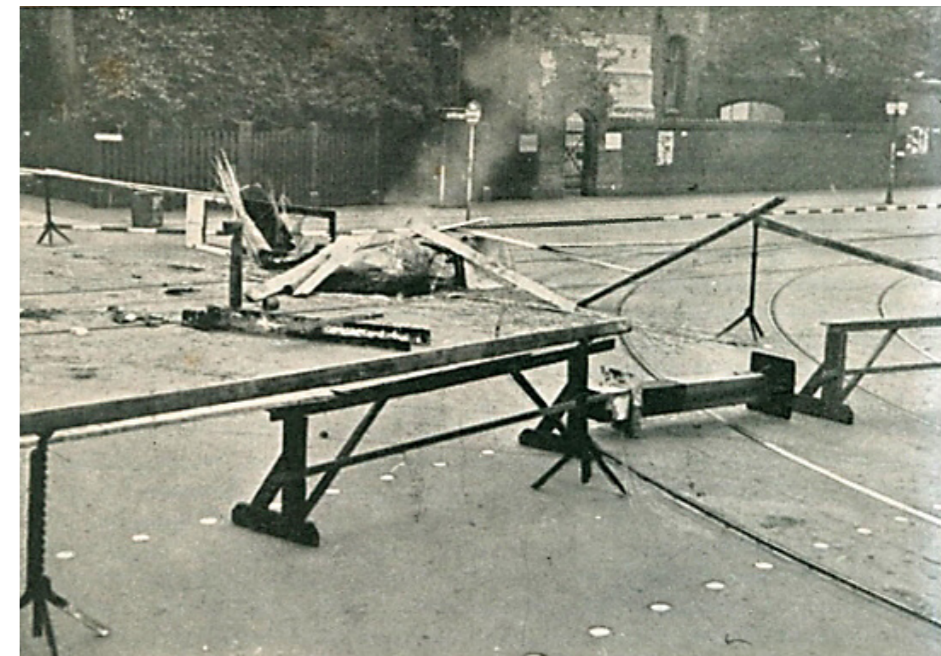
gelse af bildæk nogle særlige »søm«, d.s.v. tre forskellige søm, som var svejset sammen, så et af dem altid ragede op i luften, når de kastedes henad vejen. De blev brugt til vejspæringer, til sikring mod forfølgelse og til direkte ødelæggelser af tyske bildæk.

Brandbomber var et kapitel for sig. Oprindeligt var de hjemmelavede, og benzin var det vigtigste middel. Senere fik man specielle leverancer med termit som hovedbestanddel. Brandbomber eksisterede i alle faconer og størrelser, fra de såkaldte »blomstervaser«, der brændte i 8 sekunder og gnistrede som hele Tivoli fyrværkeriet, til »lommebomber«, som man tændte ved at presse en lille metalskive, om ikke andet, så en to øre, ned i en revne.

Uskadeligst, men efterhånden nytteløse på grund af nævenyttiges misbrug, var »telefonbomberne«, der simpelthen bestod i en falsk telefonalarm til en virksomhed, som så rømmedes i nogle timer. Spildt arbejdstid, mindre produktion til tyskerne. Engang fik man hele Dagmarhus rømmet, mens en fyldt Rådhusplads bivånedes tyskernes nervøsitet.

Bortset fra nedkastningerne - som man selvsagt ikke kan se bort fra - førte to indenlandske begivenheder til, at sabotørerne for alvor fik våben: 29. august og 19. september. Men hvad der kunne være tilført modstandsbevægelsen af våben, hvis visse generaler og politifolk havde forstået deres pligter bedre, er det bedst ikke at tale om. Det meste faldt jo i tyskernes hænder. Hvor meget bedre sabotørerne kunne have kæmpet, hvis ledende militære ikke havde sikret størsteparten af våbnene fra Sverige til de militære ventegrupper, bør man heller ikke tale om nu bagefter. Det gik jo endda. Men det kunne være bittert for de folk, som var i aktion, at tænke på, hvad der lå gemt.

Mens de første sabotører rykkede ud med gamle tromlepistoler, som forresten kan være ganske effektive, og pistoler helt ned til 6,35'ere, fik de senere grupper maskinpistoler, dels Husquarnas fra Sverige og nedkastede Stenguns, dels hjemmelavede våben efter Stengun mønster. Man fik tilsidst også canadiske karabiner med 15 skud, og enkelte russiske karabiner og rifler, mærkelige at se til, fordi løbet udvendigt og skæftet var næsten ubehandlet (men det indvendige var kram)! Bazookas, de amerikanske »pansernæver«, som gennemskød tanks, fik man til allersidst, men de kom ikke til at spille nogen rolle. Håndgranater, især de populære amerikanske eller britiske »ananas«, således

2 Billeder fra folkestrejken. En af de mindre barrikader i Istedgade. Da en politivogn skulle passere stedet, holdt den stille, mens en af betjentene flyttede en lægte. Vognen kørte igennem, men ventede på betjenten, til han havde lagt lægten på plads igen.

Et billede fra Rådhuspladsen, hvor folk er på flugt for Schalburgkugler.

kaldet på grund af den tavlede, spraglede overflade, anvendtes nu og da, og de var meget bedre end de danske og tyske, som skulle omgås forsigtigt, og som man var nødt til at kaste, hvis man engang havde »antændt« dem. »Ananas« kunne man putte i lommen igen, hvis man ændrede sind.

Efter aktionen mod Riffelsyndikatet, den mest kendte sabotage, fik enkelte grupper svære våben. En kanon er dog kun anvendt én gang under sabotage. (»BOPA« knuste en sabotage vagtbunker ved indgangen til »Torotor« med kanonskud -!).

Sabotørernes eneste våben, når det for alvor gjaldt, var i den længste tid flugt. Først til allersidst blev man stærke nok til at kunne true sig vej. Det skete i de sidste måneder, at sabotører kørte gennem Københavns gader med stålhelmsklædte maskinpistolkytter stående på vognens trinbrædter. Men på et vist tidspunkt under enhver aktion kom det vanskeligste: man måtte sprede sig, redde sig, hvo som kan - og derefter klare sig enkeltvis, indtil man atter samledes til et »Com-mando-Raid«.

Der stilles større krav til sabotører end til soldater. Sabotører er kun sammen under aktioner. Bagefter og i ventetiden må de klare sig selv. Dette at leve ensom og jaget er noget, som stiller krav til nerverne i en helt anden grad end det at slå. Selv partisaner kan dele farerne med hverandre. Sabotører i et lille land lever, som ellers kun spioner gør det.

Det hjalp lidt, da tyskernes nederlag var sikkert, og de havde så meget andet at tænke på. Inspireret af militæret, der altid søgte at holde en vis generalstab, dannede også de to store sabotagegrupper »hovedkvarterer«, indrettet til forsvar og med skjult udgang, så man kunne afværge overrumpling og derefter forsvinde. »Holger Danske« havde således en overgang villaen Teglgårdsvej 60 i København indrettet som et lille fort med murstensbarrikader og standpladser, hvor håndgranater, rifler og maskinpistoler altid lå parat. Man kunne komme bort gennem en tunnel ind i nabohaven, og den kunne sprænges af sidste mand. I november 1944, da meget tydede på, at tyskerne havde arbejdet sig ind på organisationen - efter at »Flamme« og »Gitronen« var omkommet - flyttede man. Tyskerne fandt det rømmede hus, og Brøndum banden sprængte det.

De første sabotører

Der var sabotører i Danmark, før tyskerne kom: Richard Jensen og hans kommunister, sorterende under Wollweber og Kominform, som det endnu hed dengang. De forøvede, i fortsættelse af attentater under den spanske borgerkrig, sabotage mod tyske skibe eller skibe til Tyskland. De blev fanget ved samarbejde mellem dansk og tysk politi - ikke noget gloriøst kapitel for det danske! - og i 1941 idømt langvarige fængselsstraffe. Modstandsbevægelsen befriede dem fra Vridsløse, alle, undtagen en estnisk agent, som efter krigen sendtes til Sovjet, og der blev efter befrielsen ikke gjort mere ved sagen. Denne første kommunistiske sabotage blev fordømt af partiet. Den om man så må sige hjemmekommunistiske sabotage begyndte først, efter at den tysk-russiske krig var brudt ud. Men den var forberedt forinden.

Den kreds, som kaldte sig »Vædderen« - omtalt under afsnittet om den illegale presse - foretog de første danske sabotager, småtterier efter nutidens begreber, men dog en begyndelse. De var så vidt, at de havde boret huller i en viadukt ved Vigerslevvej for at sprænge den. Sprængstoffer skulle røves fra Wright, Thomsen & Kier, men det forsvandt for dem, så det blev ikke til mere. Senere kom folkene fra »Vædderen« i samarbejde med KU'ere, som forberedte sabotage. Det blev dog først virkelig alvor i 1942-43, da de samme folk dukkede op i »Hjemmefronten«. Nogle af dem havnede senere i »Korps Ågesen« under Valdemar af Rosenborg (det militære korps, som hjalp med til aktionen mod Riffelsyndikatet, og som i befrielsens øjeblik besatte Frihavnen og sloges med krydseren »Nürnberg«).

Den virkelige, effektive sabotage fik de tidligere kommunistiske Spaniens kæmpere æren af at iværksætte i 1941. De organiserede gruppen »KOPA«, hvilket er udlagt »Kommunistiske Partisaner«. Den blev senere udvidet med folk fra andre partier til »BOPA«, borgerlige partisaner. Iværksætterne var to førende kommunister, Thorkild Holst og Børge Houmann, efter befrielsen begge på »Land og Folk«. Inspireret af dette arbejde og med en »BOPA-mand« »Spræng-Schmidt« som instruktør organiserede KU'ere og folk fra Dansk Samling den modsvarende gruppe »Holger Danske«. Det er i øvrigt kun i efterkrigstidens værker om besættelsestiden, der skelnes så skarpt mellem de to sabotageorganisationers politiske kulører. I krigstid bestemte rent praktiske hensyn, hvorledes grupperne skulle anvendes, og det skete, at et helt

sjak sabotører skiftede organisation, uden mindste hensyn til kuløren. Der var konservative i »BOPA« og kommunister i »Holger Danske«.

Senere fik de to store organisationer konkurrenter, først og fremmest den tidligere omtalte »Flyvende Kolonne« fra »Den sjællandske Organisation«, som samarbejdede med modtageholdene udover Sjælland og med DSP. En del militærgrupper blev også sat ind til løsning af særlige sabotageopgaver. Til gengæld uddannedes sabotørerne i sidste krigsfase militært. De skulle have været stødtropper, der dels skulle danne brohovedet, når brigaden fra Sverige skulle landsættes, og dels skulle storme tyske kaserner etc. Det hele blandedes således en hel del mere end den, som vil rede trådene ud for historiens skyld, egentlig er begejstret for.

Hertil kommer, at en del bladgrupper, først og fremmest »Hjemmefronten« og »1944« (under »Knud«, Ib Mogens Bech Christensen) i »Fritiden« forøvede sabotage. 44-folkene specialiserede sig i øvrigt i de store tyverier af dokumenter fra tyskerne, såre nyttige for opgøret efter krigen og for indkredsningen af stikkere. Gruppen deltog desuden i det dristige, men håbløse angreb på »Schalburgtaget«. (Det fremstilledes, for at forvirre tyskerne, bagefter som et indre dansk-nazistisk opgør, og det var karakteristisk for tilstandene på det tidspunkt, at nazisterne hverken vidste ud eller ind).

Også gruppen »Studenternes Efterretningstjeneste« rummede aktive sabotører.

At arbejde som sabotør i København var en broget beskæftigelse. Man kom ud for alle slags oplevelser, lige fra regulære militære aktioner og til halvt humoristiske job, som f.eks. »Erobring« af fyldte biografteatre, hvor man opførte illegale propagandafilm til publikums fryd.

Der har aldrig været særlig mange sabotører. »Holger Danske« talte, da krigen sluttede, ganske vist 475 mand, men det skyldtes udelukkende omdannelsen til militærgruppe. BOPA var af samme grund oppe på 175. Men så mange var der ikke, da man saboterede for alvor. Det er sagt andet steds og aldrig tilbagevist, at når man fra København rekrutterede ca. 100 sabotører til de største aktioner, havde man samlet alle mand! Der var tider, da 6 mand var nok til at sætte hele landet på den anden ende.

Tyskernes aktioner uden indvirkning.

Oprindelig arbejdede hver lille sabotagegruppe efter egne idéer, tog lokale chancer. Senere, især efter Frihedsrådets stiftelse, kom der mere orden i tingene, men det var på intet tidspunkt sådan, at samtlige sabotager var beordret fra ét centralt sted. Da Frihedsrådet i begyndelsen af 1944 afblæste sabotagen, fordi man skulle træffe invasionsforberedelser, tog det nogle dage, før parolen nåede rundt, og enkelte grupper måtte næsten trues. Året efter, da fabrikssabotagen skulle stilnes, fordi man kunne se, at fabrikerne ikke mere kunne gavne tyskerne, lykkedes det derimod særdeles hurtigt, fordi det militære net nu var færdigbygget og grupperne passet ind i det.

De enkelte sabotagegrupper kendte sjældent andre grupper, men havde kontakt opefter, undertiden gennem en enkelt mand, så man var uheldigt stillet, hvis han forsvandt. Det hændte, at man røvede våben eller »stof« fra en anden gruppe i den tro, at det var tyske lagre eller gemte militære.

Det hændte også, at man vidste, hvem man tog det fra, men tog det alligevel, fordi man mente at have bedre brug for det! I en periode var det således forbudt at give kommunistiske grupper britiske forsyninger. Så tog de selv. BOPA var i denne periode i bitter nød og forsynede sig med trotyl fra indenlandske lagre, skønt det ansås for »gammeldags«. Bedre gik det, da man fandt på at importere tyske sprængstoffer på falske papirer. De var udmærkede. ...

Den tyske taktik: at møde »terror med modterror« havde kun propagandamæssig betydning. Det lykkedes at forvirre en del af befolkningen - jo fjernere fra begivenheden, jo bedre, for de nærmestboende kunne godt se forskel. Derimod havde tyskernes aktioner ikke fjerneste indflydelse på modstandsbevægelsen. Sålænge man arbejdede selvstændigt, avlede terroren kun had og raseri, og da man arbejdede efter allierede ordrer eller paroler, havde det selvsagt ikke mindste indflydelse, om tyskerne gjorde det ene eller det andet. Der var overhovedet intet andet end ordren, som fik indflydelse. Mange vil huske, at den store aktion mod »Globus« i Glostrup fandt sted på invasionsdagen, og at aktionen mod Riffelsyndikatet løb af stabelen på årsdagen for den tysk-russiske krigs udbrud. På valget af disse datoer havde de verdenshistoriske begivenheder ingen indflydelse! Mange af ordrerne til sabotage var en direkte følge af tyske ordrer til fabrikerne - fra et særligt

Udvalg i udenrigsministeriet videregivet af Gunnar Seidenfaden via Herman Dedichen til Frihedsrådet ...

Nogle af de vigtigste sabotager.

Nogle af de vigtigste sabotagehandlinger i Storkøbenhavn i krigens løb var følgende:

I maj 1940 blev der forsøgt sabotage mod en tysk flyvebåd ved Kastrup. Den mislykkedes. I juni 1940 anbragtes en bombe nær et skib på Islands Brygge. Den sprang ikke. I december samme år anstiftedes brand i Industrisyndikatet. Den blev hurtigt slukket« I alt var tallet for hele landet 10.

Der var bortset fra et par mindre ildpåsættelser i tyske skibe og jernbanevogne, ingen vigtige sabotagehandlinger i København i hele året 1941. Det samlede yal for hele landet var 19.

Men så tog man fat for alvor, først og fremmest inspireret af aktionen mod kommunisterne og af Churchill klubbens eksempel, som smittede især de unge. Buhls berygtede anti sabotagetale daterer sig 2. september 1942, på dato et år før Alsing-Andersens lige så berygtede cirkulære mod »kommunister og chauvinister«. Det blev nødvendigt for dansk politi at arbejde med stikkere, som fik op til 5000 kr. (Disse stikkere er ikke straffet, medmindre de også havde arbejdet for tyskerne.) Årets fal for sabotager var 122. En del af disse sabotager var ildpåsættelser, især på tømmerlagre. Den første store sabotage i København skete 5. august 1942 i Cannings Automobilværksted i Griffenfeldsgade. Man brugte olie. 6. november samme år skruede man skinner løs på Kystbanen. Ved nytårstid ødelagde BOPA Frederiksberg Metalvarefabrik, Dansk Aluminiumsindustri og gjorde et hæderligt forsøg hos F. L. Smidth. Man forøvede et større sprængstofyveri i Faxe Kalkbrud, og i begyndelsen af 1943 brød man ind i kasernen i Holbæk og stjal våben.

I 1943, som for hele landet bragte 969 sabotager, forøvede »Holger Danske« sin første sabotage, et forsøg på at ødelægge »Standard Electric«. En vagtmand reddede sig et guldur ved at rive en lunte løs. Gruppen trænede så med jernbanesabotage ved Tåstrup, aktioner mod en kemisk fabrik ved navn »Simi« og mod Åge Petersens Maskinfabrik på Finsensvej. Så fulgte en stor sprængning på »Nordropa« og et våbenrøveri i Jægersprislejren. »Holger Danske« klarede også en sprængning i Dagmarhus' yelefoncentral og et stort i »Citroenfabrikerne«.

Og så kom den sabotage, der blev den næsten mest omtalte: Ødelæggelsen af Forum, på en gang en ødelæggelse af tyske indkvarteringsmuligheder og af politiske fredsbestræbelser. »Forum« førte mere end nogen anden handling direkte til 29. august. »Holger Danske«, der endnu kun var en lille gruppe, sprængte, som børn ved, »Forum« med 28 kg trotyl, anbragt og indbåret i en ølkasse. Lederen, Tom Søndergård, fik en mur over sig, slap levende fra det og væk, men kom sig aldrig rigtigt. Han døde efter krigen af kræft, rimeligvis forårsaget af kvæstelserne. Staten stred i årevis mandeligt for at undgå at anerkende dødsfaldet som en følge af krigsskade.

Forum sprængningen var teknisk set vellykket. Alt murværket blæste ud, så kun stålskelettet blev tilbage, og der ødelagdes intet udenom, end ikke Radiohusets store glastruder på den anden side kørebanen. Aktionen førte til vild jagt på Forum sabotørerne, og hele gruppen blev revet op, så kun en mand var tilbage i Danmark til at sætte arbejdet i gang påny. Det blev Jens Lillelunds største og vigtigste opgave under krigen at være forbindelsesleddet mellem den første »Holger Danske« gruppe og den næste, den, som voksede.

Selve den 29. august sprængte BOPA »Stålhærderiet« for at vise, at der endnu var modstand i Danmark. Og derefter intensiveredes sabotagegen, med den før omtalte pause i begyndelsen af 1944, da man troede, invasionen var på trapperne. 1944 bragte sabotagetallet op på 867, og i de første måneder af 1945 var det 687. Der var færre sabotager i Storkøbenhavn end i provinsen, til gengæld var de enkelte aktioner større. Den samlede skade for hele landet er vurderet til 280 millioner kr., fordelt med 5-6 på skibe, 8 på færger, 65 på bygninger og 201 på løsøre. Tallet for jernbanesabotagens ødelæggelser er 10 millioner.

For at få et overblik over sabotagegruppernes aktioner må man desuden huske, at ca. 350 stikkere blev likvideret. Deraf 200 af »Holger Danske«!

Aktionerne kostede »Holger Danske« 60 dræbte, BOPA 38.

I perioden efter 29. august udførte BOPA bl.a. aktioner mod reparationsværkstederne på Kløvermarksvej, Globus, Industrisyndikatet, Nordwerk, Torotor, B & W (som desuden saboteredes af »Holger Danske« og af den såkaldte Kadetgruppe) og Langebro (for at spærre havnen). Gruppen medvirkede i den fantastiske transport af bugserbåde til Sverige.

»Holger Danske« gennemførte i samme tidsrum bl.a. aktioner mod Always Radio, Nordwerk i Ryesgade, American Radio Co., Industri-syndikatets filial i Hellerup, Bohnstedt-Petersens Flyvemaskinefabrik i Frihavnen og det berømte nummer med Storebælts færger, der blev sejlet til Sverige. Blandt stikkerlikvideringerne indtager aktionen mod Værløse Flyveplads en særlig plads. Her henrettede man på stedet fangne Sommer folk.

Rejsehold fra »Holger Danske« deltog i aktionerne mod Varde Stålværk, Frichs Fabriker, Schalburg korpsets hovedkvarter i Århus etc. og forøvede desuden en del jydsk jernbanesabotage. Der var bl.a. »Holger Danske« folk med i aktionen mod et tysk godstog ved Herning. Tyskerne mistede 8 mand og havde 109 sårede. 40 vogne med flyvemaskinmotorer og biler afsporede.

Det giver et indtryk af arbejdets farlighed, når det oplyses, at af de 475 mand i HD ved befrielsen havde ingen været med i den oprindelige gruppe, og kun 2 var fra den rekonstruerede »Holger Danske«s 6 grupper. BOPA klarede sig noget bedre, takket være en strengere inddeling og en skarpere sondering mellem de enkelte grupper, men af de første 50 var kun én tilbage ved kapitulationen! Der hviler 29 »Holger Danske« sabotører i Ryvangen. Af den første 6 mands Bopa gruppe var tre i fangenskab, 1 såret og 1 dræbt, da kapitulationen kom.

Blandt den sidste krigstids største sabotager var angrebet på hærens arsenal på Amager Boulevard. Sabotører trængte ind, iført Hipo uniformer, og et værksted for tankdele ødelagdes. En halv snes tyskere eller danskere i tysk tjeneste dræbtes ved eksplosionen og en snes såredes. De nærmere enkeltheder fra denne aktion kendes ikke.

En af de allersidste større aktioner i København var ødelæggelsen af Statsbanernes elektriske kran på Københavns Hovedbanegård.

De store aktioner.

En nærmere omtale af nogle af de her nævnte større aktioner vil give et indtryk af, hvad det drejede sig om. Det understreges, at det kun er enkelte større aktioner, som omtales, og at der under mange, som nu er gået i glemmebogen, er ydet lige så store bedrifter. Ikke mindst de mislykkede aktioner, som aldrig er blevet registreret, udsatte sabotørerne for fare! Men hvem tæller vel på sejrens dag de tabte slag?

En helt sagnomspunden bedrift udførte BOPA i efteråret 1943, ved

højlys dag. En del af sagnet er kun sagn, men der er bedrift nok i virkeligheden. Seks sabotører, der dækkedes af tre mand, krøb i en frokost-pause over plankeværket, som skilte nogle kolonihaver fra flyvertropernes beslaglagte reparationsværksted på Kløvermarksvej på Amager. De klippede sig gennem pigtråd og sneg sig i dækning af skure frem til den første hangar, hvor arbejderne blev holdt op. To mand blev her. De fire andre tog næste hangar, holdt arbejderne op. To blev, de to sidste tog sig af næste hangar, hvor arbejderne o.s.v. Derefter var situationen den, at tre sabotører holdt ca. 100 arbejdere op, mens tre andre lagde sprængstof ud. Hangar III blev først gjort klar til sprængning og rømmet, så fulgte II og så I. Sabotørerne fulgtes med arbejderne, der til sidst fik besked på at løbe i dækning. På arbejdernes cykler forsvandt sabotørerne i det øjeblik, eksplosionerne begyndte. De tre hangarer gik op i flammer. Det hed sig, at sabotørerne havde hejst Danebrog, som vajede over bålet. Det var en myte, men bålet var rigtigt nok.

I januar 1944 stak »Holger Danske« til søs i Københavns Havn med kurs mod Burmeister & Wain, der blev stærkt bevogtet. Sabotørerne gik klokken 6 morgen ind med morgenholdet, tvang arbejderne i tilflugtsrum og lagde sprængladninger ud. Værftets nervecentrum, det såkaldte blokværksted, sprængtes sammen med en tegnestue, en montagehal og nogle kontorer. Få dage efter sprang 6 bomber i Strandgadeværftet. Tyskerne svarede med den første egentlige schalburgtage: Eksplosionen i Studenterforeningen 16. januar 1944. Siden fulgte schalburgtagen - et af den illegale nyhedstjeneste konstrueret ord - slag i slag, men hvad nyttede det tyskerne at ødelægge rokлубber, når sabotørerne ødelagde værksteder?

Den 29. januar trængte BOPA ind i Nordwerk og ødelagde et kraftanlæg. En sabotagevagt blev skudt, da han ville slå alarm, en anden dræbtes under en mur.

Efter den beordrede sabotage pause gik det hårdt til i forsommeren. BOPA holdt med 30 mand 100 arbejdere og sabotage vagter op på »Carltorp« ved Roskildevej og ødelagde en stor del af maskinfabriken. En arbejder dræbtes af en vildfarende bjælke. Begivenheden fik senere følger under aktionen mod Globus længere ude ad Roskilde vejen.

Denne aktion, den hidtil største og en af de største i det besatte Europa overhovedet, fandt sted 6. juni, der tilfældigvis også var invasionsdagen. Den var grundigt forberedt af BOPA og lededes af Børge

Thing.

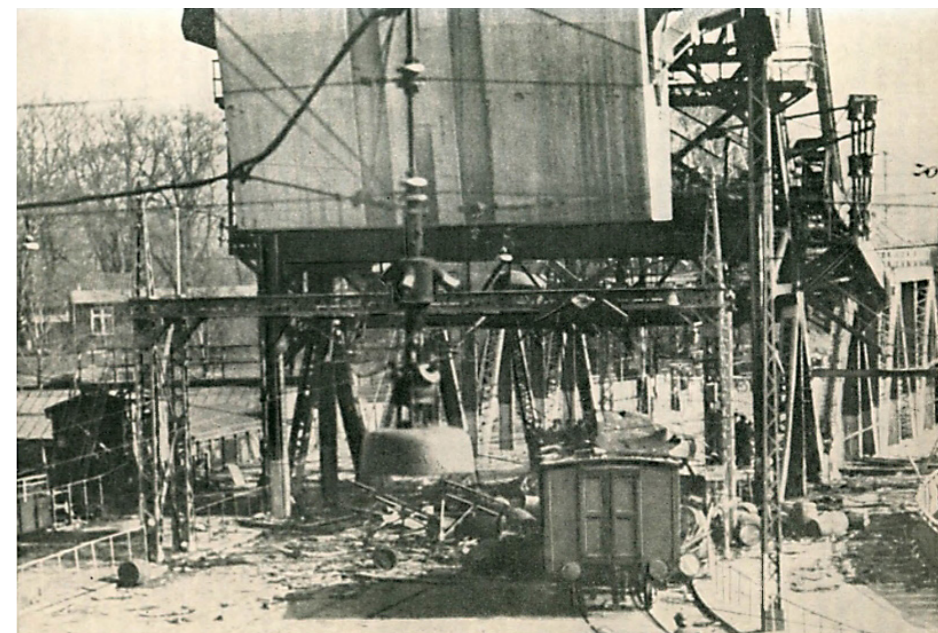
Forberedelser var nødvendige. Globus fabrikerede flyvemaskindele og vogtedes af 15 maskinpistolskytter (Sommer folk) i fire skydetårne med maskingeværer. Der var stærkt hegn om hele arealet. 450 meter borte lå den gamle københavnske befæstningslinie, der var besat af tyskerne, og få Hundrede meter sydligere var Avedøre lejren med tyske tropper. Man måtte, for at angribe Globus, gennemføre aktionen med tyskerne mellem sig og København, d.v.s. tværs over retrætelinien. At snige sig ind var ugørligt. Fabriken måtte stormes. Man udarbejdede planerne med suveræn foragt for de tyske tropper. Man gik ret og slet ud fra, at de ikke ville blande sig i kampen! For en sikkerheds skyld skulle dækningsgrupper dog holde tyskerne på afstand og minere de veje, som førte frem til fabriksterrænet. 48 mand blev udpeget til at foretage den direkte storm. Den skulle gennemføres hurtigt og aldeles hensynsløst. De 48 deltes op i seksmandsgrupper. Hver mand havde to pistoler og fire håndgranater, hver gruppe to maskinpistoler. Til dækning af vejkryds afså man rekylgeværgrupper og minører. Sabotørerne rejste til Glostrup i spredt fægtning, adskillige med toget, og samledes på udpegede steder. Klokken 18, altså mens solen endnu stod højt på himlen, havde sabotørerne besat alle omegnens villaer og sendt beboerne i kældrene længere borte. Det halve Glostrup var klar over, hvad der foregik. Bl.a. beslaglagde sabotørerne på gaden syv biler til tilbage-toget. De havde kun taget 2 med fra København, fordi de var klar over, at vognene måtte efterlades, når retræten var gennemført. De veje, som skulle spærres, blev spærret ganske åbenlyst af bevæbnede mænd. En villa i nærheden var hovedkvarteret, og gruppelederne kendte i forvejen telefonnummeret. Efter en hel times grundig forberedelse gik det løs. De eneste, som intet anede, var sabotagevagterne.

Signalet til storm skulle have været en håndgranat klokken 19. Af en eller anden grund blev den ikke kastet. Der opstod lidt uro, en sabotagevagt anede uråd og pegede mod et buskads med sin maskinpistol, samtidig med, at han råbte. Han dræbtes af en maskinpistolsalve, og i samme nu stormede sabotørerne, mens maskinpistolskytter bag dem lavede trommeild. Man klippede og sprængte sig vej, akkurat som Montgommerys tropper i den samme time klippede og sprængte sig frem fra invasionskysten. I løbet af 8 minutter var alle sabotørerne inde på terrænet. Vagtmændene havde forskanset sig i en vagtbygning. Det

hastede at få den uskadeliggjort - blev der slået alarm, kunne tysk forstærkning være fremme i løbet af 10 minutter. I et helvede af maskinpistolbyger og håndgranatekspllosioner gik vagtfolkenes nerver i trevler. De viftede med hvidt lommetørklæde og overgav sig. Da de kom ud og blev stillet mod muren, manglede en mand. I næste sekund så man ham løbe for at nå et frelsende hjørne og slå alarm. Fire magasiner fra maskinpistoler tømtes mod ham. Han rullede død om. De andre blev jamrende af angst ført bort.

18 Minutter efter kampens begyndelse kom bilerne med sprængstof, noget forsinket, fordi en tåbelig lastbilchauffør havde prøvet at trænge gennem spærringen, så han fik sine dæk punkteret. Det havde sinket at slæbe bilen af vejen.

Hver af Globus bygningerne fik 75 kg sprængstof. Så trak man sig tilbage og mødtes ved den dækningsgruppe, som var nærmest København. Og så kørte man, mens Glostrups beboere råbte hurra. D.v.s. en af bilerne, tilhørende læge Hagens, kørte ikke. Den havde fået kugler i benzintanken. Man måtte flytte over til en beslaglagt statsbanerutebil. Hagens kørte den. Da han startede, sprang »Globus« i luften for aldrig at blive fabrik mere.

Fra sabotagen mod Langebro. 41 skibe, hovedsageligt danske, der var beslaglagt af tyskerne, blev indespærret i Sydhavnen.

Men Carltorps hævnlystne sabotagevagter hørte eksplosionen og spærrede Roskilde vejen af. De andre biler var igennem. Statsbanerutebilen fik salver fra maskinpistoler, da den jog igennem, med alle mand liggende på gulvet. Hagens dræbtes. En anden førte bilen ind til København. Han havde 7 dum-dum-kugler i Hovedet.

Den allierede overkommando sendte, trods invasionstravlheden, lykønskningstelegram. Tyskerne arresterede en del københavnske læger og skærpede forbudet mod bilkørsel, alt til ingen nytte. Tværtimod blev det værre endnu.

Den interessante skumsprøjte.

Den 22. juni skete angrebet på »Riffelsyndikatet«, ligeledes velforberedt. BOPA var her i samarbejde med »Korps Ågesen«, hvis chef, Grev Valdemar af Rosenborg, var knyttet til Riffelsyndikatet. Der var godt med »Ågesen« folk mellem vagterne. Vagten var i øvrigt skærpet, fordi »Holger Danske« nogle dage før havde blæst Bohnstedt-Petersens Fabrik inde på Frihavnsterrænet i luften. Taktiken fra Globus kunne ikke anvendes her. 60-70 skarpt væbnede, veltrænede folk gik vagt bag elektriske hegn.

Sabotørerne havde halvanden time. Kl. 18 var tyskerne borte fra fabriken. Kl. 20 kom natholdet. Var man væk inden 19,30, var der en chance. 120 arbejdsklædte sabotører gik til aktion, besatte toldvagten og lod 2 vagtfolk fra fabriken, to »Ågesen-folk« banke på porten. De havde »glemt noget«. Da de blev lukket ind, holdt de to vagter op, og en tredje »Ågesen-mand« indenfor gitteret uskadeliggjorde en vagt, som stod, så han kunne se, hvad der skete. Sabotørerne slap ind, uskadeliggjorde alle de ydre vagter uden støj og lukkede biler ind. Så stort var menneskemylderet på Riffelsyndikatet, at man kunne arbejde længe uden at blive opdaget. Sabotørerne vandrede rundt i hallerne, og andre læssede våben på biler det bedste, de havde lært. Man tog 60 maskinpistoler, to 20 mm maskinkanoner, 30-40 rekylgeværer, ca. 2000 granater plus dynger af maskinpistolammunition.

Før nogen havde opdaget, hvad der var los, lå der 400 kg sprængstof i hallerne, serieforbundne bomber. Enkelte nysgerrige arbejdere fik en pistol i siden og blev diskret fulgt af sides. Mange arbejdede videre, lige til sabotørerne satte luftværnssirenerne i gang - og kørte med de svingende læs! Bilerne var udenfor Frihavnsgitteret med alle mand, da

eksplosionerne skete. Riffelsyndikatet brændte. Brandvæsenet gjorde, hvad det for skams skyld måtte gøre, og ikke et sprøjt mere. Fabriken kom ikke i gang igen under krigen - intet under, at københavnerne råbte hurra fra S-togene, så tyskerne i raseri skød efter togene.

Grev Valdemar blev arresteret, sigtet for at have sløset med vagt-tjenesten, som han indtil 14 dage forinden havde været chef for! Han blev løsladt igen af mangel på bevis. I raseri henrettede tyskerne 8 jydsk sabotører, Års gruppen, sprængte Borgernes Hus og prøvede at sprænge Studentergården. Men rundt om i København svulmede våbendepoter. Da man læssede en maskinkanon af på åben gade, talte de forbipasserende interesseret om denne moderne skumsprøjte!

To dage senere røvede sabotørerne 2100 kg trotyl fra en transport til arsenalet i Avedøre. Det førte til forbud mod lastbiltrafik om aftenen. Samme aften sprang Ambi og Nordwerk i Ryesgade i luften, og tyske SS-folk og soldater havde tab i ildkampe. Tyskernes svar var schalburgtagene mod Tivoli og Porcelænsfabriken og alle de forordninger, som førte til folkestrejken og én gang for alle vendte al den stemning, som overhovedet talte, imod tyskerne.

I løbet af det efterår var der i Danmark gennemsnitligt tre sabotager i døgnnet, jernbanesabotagen fraregnet. I samarbejde med Statsbanerne - dog ikke generaldirektør Knutzen! - og med Svitser gennemførtes fjernelsen af færgen »Storebælt« og hele bugserbådsflåden, et djærvt nummer, som var med at sinke de tyske transportere fra Norge til fronten og afskære tyske flugtveje.

Et nummer, endnu vildere end det med det røvede sprængstof, gennemførtes på Hærens Våbenarsenal den 17. november 1944. 1000 maskinpistoler og 5 lastbiler blev røvet. Sabotørerne kom ind, forklædt som murere på to biler. De kørte ud med 7. To østrigere, som stod vagt ved porten, muliggjorde Køpenickiaden. Arbejderne blev tvunget til at læsse vognene, og tyskerne inde på arsenalet opdagede intet. Da bilerne kørte over Langebro, gik broklappen op, og den gik først ned igen 10 minutter efter, da vognene var over alle bjerge. Der havde været sabotører på besøg i brohuset!

For at sikre radiolytterne julefred, sprængte sabotørerne to tyske støjsendere. Og 2. januar gennemførte BOPA en allieret ordre om at få Torotor fabriken på knæene. Man frygtede, den lavede V-våben i det gamle Sct. Andreas Kollegium. En gang var en aktion mislykkedes.

Man ville igennem porten med kulisser fra Frederiksberg Teater til et malerværksted i samme bygning, men portneren slog alarm. Denne gang gik 32 mand under sabotøren KK ind som arbejdere på morgenholdet. De færdedes rundt på fabriken, indtil en uskadeligt udseende lastbil kørte ind med 350 kg sprængstof. Så tog de fat! Der var tysk bevogtning. Vagtposterne skød godt, men forstod ikke dansk. En af dem anede uråd, da en sabotør advarede portnerens familie. Han sigtede på ham, men sabotøren så bebrejdende på ham og sagde: Mensch doch! Was ist denn los? Tyskeren stak flov sit værge i balgen. Først, da sabotørerne slog alarm, opdagede tyskerne, at der var ubudne gæster. I panik stormede de ud. En mand løb i dækning i fabriken egen kælder og stod ikke til at redde. Desværre kostede aktionen endnu et menneskeliv. En dækningsgruppe stoppede en ambulance, men chaufføren misforstod og gav vognen gas. Han blev dræbt. Som hævn sprængte tyskerne Tuborg.

For at afværge tyskernes forsøg på at beslaglægge 16 skibe i Københavns Sydhavn, sprængte BOPA Langebro. Det var en besværlig affære. Først prøvede man at lade en sprængstoffyldt lastbil standse lige under maskinhuset. Høflige tyskere fra vagtmandskabet skubbede bilen i gang for chaufføren! At storme broen lod sig ikke gøre. De 15 tyskere, som holdt vagt, var ikke noget at snakke om, men hele HIPO var få meter borte, henne i Politigårdens betonfæstning. Så angreb man fra Amagersiden. Bevæbnede sabotører tvang på Islands Brygge statsbane-folk til at rangere en murstensfyldt, sprængstofladet jernbanevogn ind som sidste vogn i et godstog. I det samme ødelagde »Holger Danske« en fabrik ude på Islands Brygge, og HIPO susede forbi. Man måtte vente. Men entime senere fattede toget over Langebro. Der var sabotører i jernbaneuniformerne. Da den sidste vogn holdt under maskinhuset, stoppede lokomotivet ovre på Kalvebod Brygge. En »jernbanemand« hoppede ud af sidste vogns bremsekupe, hvor han havde tændt luntten, og løb op til lokomotivet. Ovre fra Kalvebod Bastion skød sabotører mod broen for at få vagtposter og trafikanter væk! De skød med vilje for højt. En højttalerbil beordrede folk i dækning! Tyskerne smed sig rundt om, folk løb bort. Der lå tyskere i dækning under den sprængstoffyldte jernbanevogn!

Og så gik vognen til himmels som Elias' ildvogn, og broens maskinhus var ødelagt. Broklappen kunne ikke løftes, skibene kunne ikke

komme ud. Danske eksperter fastslog, at reparationen ville tage lang tid. Det havde havnedirektøren bedt dem om. ... Men tyske eksperter trådte hjælpende til. Da man kunne se, at broen kunne repareres, lagde BOPA endnu en spærring. Udenfor Knippelsbro sænkede man et tysk skibsvrag, som man først lod drive på tværs af sejllobet. For en sikkerheds skyld sænkede på den anden side havnen en mindre damper. Tyskerne søgte at hæve skibene igen ved at skyde fra Knippelsbro ...

Man kunne sno sig ind til Knippelsbro, men større skibe var spærret inde, og det var meningen. Førsteklasses arbejde.

Sabotørerne

Og hvem var så sabotørerne?

Folk fra alle samfundslag, purunge de fleste, helt ned til skoledrengealderen. Nogle af dem havde visse erfaringer fra militær eller politi, andre dumpede hovedkuls ind i det hele.

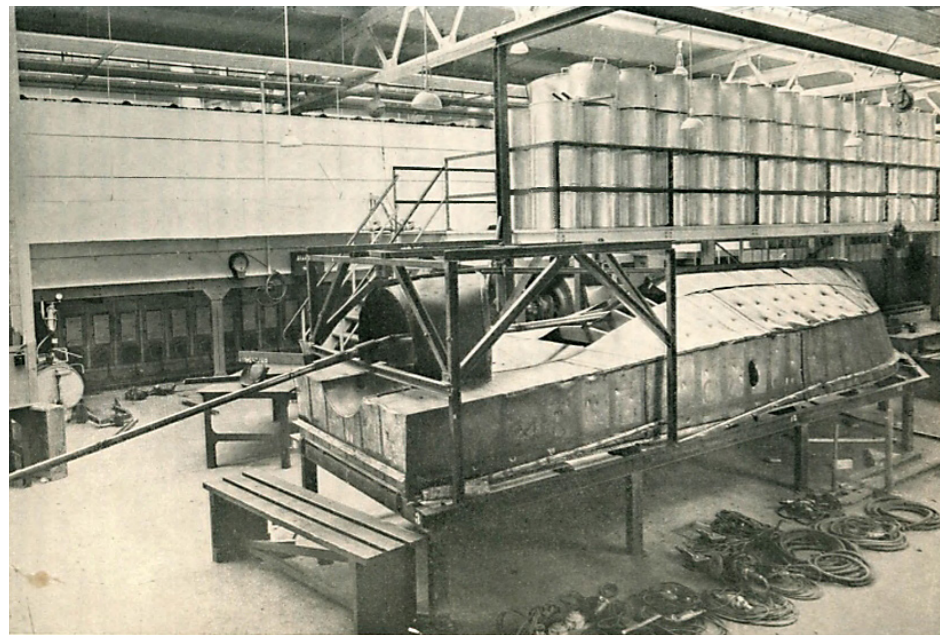
Stifteren af KOPA, der senere blev til BOPA, var den tidligere Spaniens frivillige, støberiarbejder Harald Nielsen. KOPA talte i efteråret 1941 seks mand, som arbejdede ubevæbnede og i begyndelsen helligede sig agitation, fabrikation af sprængstoffer og fremstilling af »helledesmaskiner«. Blandt de kommunister, som i juni 1942 gravede sig ud fra Horserød lejren gennem en yunnel under hegnet, var den tidligere Spaniens kæmper Eigil Larsen, som partiet satte til at lede sabotagen. Blandt hans folk var Spaniens kæmperen Åge Nielsen, som ødelagde en damper i Københavns Havn nær Nyhavn ved at lirke en »skildpaddebombe« hen til skibssiden. Den var bundet i en dobbelt fiskesnøre, som han tålmodigt dyppede op og ned i havnens vand, mens mange gik ham forbi uden at se noget usædvanligt. Partiet udsendte senere en pjece om bedriften. Åge Nielsen blev stukket af en mand ved navn Jens Olsen og torteret ihjel. Det var det første torturdrab i Danmark, og det førte til den første stikkerlikvidation. Jens Olsen henrettedes i Søborg Mose efter at have tilstået. Den første gruppe blev i øvrigt revet op i efteråret 1942 efter stikkerarbejde. Spaniens kæmperen Hans Pedersen fik dødsdom, som senere ændredes til livsvarigt tugthus, to andre fik livsvarigt tugthus. En fjerde såredes hårdt i vinteren 1944, og en femte faldt ved juletid 1943 i ildkamp. Kun én var med hele vejen igennem.

Ved juletid 1942 var BOPA rekonstrueret og havde 36 mand i 6 grupper, alle ubevæbnede. Det var de væbnede sabotagevagter, som

tvang sabotørerne til at bruge skydevåben. Fra begyndelsen af 1943 var man bevæbnet under aktioner, senere altid.

Eigil Larsen var BOPA-chef til april 1944, da han blev syg. Han afløstes af Børge Thing (Brandt), som Gestapo fangede men ikke kunne holde fast på, og som førte BOPA gennem resten af krigen, hvorefter han blev kaptajn i hæren.

Mens BOPA blev sat igang af Spaniens frivillige, var det en Finlands frivillig, som startede »Holger Danske«: Tom Søndergård. Han gik i samarbejde med brødrene Karl, Børge og Ove Munk fra den kendte radioforretning i Istedgade, hvor højttaleren spillede »Tipperary«, når Tyskerne marcherede igennem. (En fjerde bror dømtes efter krigen for tysk spionage!). De fik en kunne i forretningen, Knud Børge Jensen, kaldet for »Spræng-Schmidt«, til at instruere sig. Han var BOPA-mand og Spaniens frivillig. Disse fire HD-folk hørte oprindeligt til »Frie Danske«. De fik Max Bæklund og Globetrotteren Jørgen Bøgh, som senere druknede på vej til Sverige, med i en gruppe. Kaptajn Sæbye fra en af Hærens Sprængkommandoer leverede sprængstof ... og man sikrede sig straks politiforbindelser, bl.a. overbetjent O. Berthelsen (Berthel), som senere skulle blive »Holger Danske«s chef. Blandt de første »Hol-

Fra en Sabotage i Fordfabrikerne i Sydhavnen i København, hvor et hold sabotører trængte ind og ødelagde to hurtigmotorbåde, som skulle afleveres til tyskerne et par dage efter. På billedet ses nogle af de huller, som sabotørerne med svejseapparater borede i bådene. Medens man var i gang med dette arbejde, dukkede en tysk militærdelegation op for at bese bådene. De modtoges af maskinpistolbevæbnede sabotører, som afvæbnede dem, hvorpå de fik lov til at overvære resten af Sabotagen.

ger-Danske«-folk var desuden: Morgens Jarset (Bob), Paul Moesgård (Evald), Jens Lillelund (Finsen, som senere blev chef) og Jørgen Schmidt (Citronen). Søndergård blev fanget - af dansk politi med hundel - men befriet fra Vestre af to forklædte politifolk, Bob og Evald. I september var »Holger Danske« én mand, Lillelund. I oktober samme år var der 50 i 6 grupper.

Sabotage grupperne repræsenteredes i rådet, som omtalt i det kapitel, Erling Foss har skrevet om Frihedsrådet. »Holger-Danske« først gennem Jørgen Staffeldt, siden af Arne Sørensen og tilsidst af Frode Jakobsen, BOPA af Børge Houmann.

Det sabotage udvalg, som senere måtte skubbes ind, fordi rådets repræsentanter fik for meget om ørene, bestod af arbejdsmand Wagner (General Johansen), prokurist Viggo Villadsen og kaptajn Ole Geisler - en fra BOPA, en fra »Holger Danske« og en fra Special Forces. Englændernes kontakt til sabotagen var Flemming Muus, men i lange tider var det i praksis Ole Geisler (Axel). Vanskelig at placere, men særdeles effektiv, var forlagsboghandler Stig Jensen, under hvem mangt og meget sorterede, officielt sabotagen på Sjælland og våbenmodtagelserne, i virkeligheden adskilligt mere. Hans navn må nævnes også i forbindelse med sabotagen i København, selv om der ikke er nogen rubrik at placere ham i.

Også Mogens Fog og Schoch var i lang tid i intim kontakt med sabotage arbejdet.

Men bedre end al opremsning vil nogle faktiske oplysninger om enkelte sabotører give indtryk af, hvad det var for folk, tyskerne måtte døje med:

Eigil Larsen (f. 1903) blev fanget af dansk politi under kommunistaktionen 22. juni 1941. Knap et år efter, 10. juni 1942, undslap han fra Horserød gennem en gravet tunnel. Han samlede de aktive kommunistgrupper til en sabotage organisation, med gruppen KOPA som kerne. Politiet kom på sporet af ham. I 1943 efterlystes han i alle danske blade som gerningsmand til jernbaneattentater. Der udlovedes en dueør på 5000 Kr. Man fangede ham aldrig. Han trådte i april 1944 tilbage for Børge Thing som chef og og fortsatte som kompagnifører. Efter befrielsen blev han sekretær i det kommunistiske parti.

Åge Nielsen (f. 1918) blev ligeledes fanget af politiet og sat i Horserød, men løsladt 1942, idet man dog prøvede at skygge ham. Han gik

under jorden. I sabotage arbejdet havde han Københavns Havn som speciale. Under forberedelser til en aktion mod Hans Lystrups Værksteder blev han stukket, fanget og torteret. Stikkeren døde før ham.

Børge Thing (f. 1917), bedre kendt som BOPA-Brandt, begyndte sin sabotørkarriere som menig og avancerede til gruppefører og delingsfører for tilsidst at blive leder af hele organisationen. Han blev fanget 9. maj 1944 og ført til fods med tysk eskorte mod Dagmarhus ad Jernbanegade. Han stak af, klemte sig bag om en kørende sporvogn, før tyskerne kunne skyde, og sprang på en kørende taxa, der fortsatte farten. Væk var han. Brandt var ikke blot manden, som tilrettelagde. Han var også i spidsen under aktioner, og ingen wild-west-helt har præsteret tilsvarende. Et af hans utroligste numre var en kamp på et kørende godstog, som han forgæves havde prøvet at overrumple udenfor København. Brandt løb skydende hen over vogntagene og slap bort aldeles uskadt. Han var, sammen med »Flamme« og Flemming Muus, den mest eftersøgte person.

Josef Søndergård (f. 1906), der aldrig hed andet end Tom Søndergård, var blandt de 500, som i Sverige meldte sig som Forum sabotører, den, der virkelig havde sprængt Forum i luften. På et tidspunkt, da sabotagen endnu var primitiv, ydede han en fremragende indsats, og hans hensigt var ikke blot at genere tyskerne. Søndergård, der kom fra et stærkt kristeligt og konservativt hjem, ønskede bevidst at konkurrere med kommunisterne i modstandskampen, og han forstærkede sabotagen i de kritiske august dage ud fra rent politiske motiver: Han ønskede det officielle brud med tyskerne. Og han fik det. Senere, da han såret måtte fortrække til Sverige, slog han sig ned i Gøteborg sammen med gutter som Sabroe og KK fra Frederikshavn, og snart havde de ruten Varberg-Frederikshavn i fuldt sving. Ligervis en anden Tordenskjold gik han nu og da i land på fjendtlig kyst. Han døde i 1946, syg og træt.

Jens Lillelund (f. 1904) blev Toms efterfølger under navnet »Finsen«. Hans indsats i »Holger Danske« er fremfor alt rekonstruktionen efter august-september 1943. Han blev stukket af fru Delbo, slap fra Gestapo under den ildkamp i Rysegade, som førte til tilfangetagelsen af matematiklæreren Svend Otto Nielsen (John), og boede fra februar 1944 officielt i Stockholm. Fru Delbo blev skudt. »Finsen«s Stockholms ophold havde sine afbrydelser. Nu og da var han bortrejst fra

byen. Kun de indviede vidste, at rejsen førte ham til København eller Århus. I krigens slutfase, da han var vendt tilbage til Sverige efter at have ledet jernbanesabotager etc. fra et hovedkvarter i Århus, rejste han officielt ud til et sommerhus i Djurgården. Hvordan det nu gik eller ikke gik, så traf folk ham i samme tidsrum i uniform i England, og ved befrielsen landede han i Kastrup Lufthavn som løjtnant i faldskærmstropperne. Sådan var der så meget!

Knud Gamst Petersen (f. 1919) løste Lillelund af. Han var løjtnant og havde gjort sig gældende i gruppen som våbenekspert. Politisk tilhørte han Dansk Samling, og af politiske grunde trådte han i juni 1944 tilbage som chef. Frihedsrådet og andre fandt, at »Holger Danske« blev for meget Dansk Samling. Han arbejdede under navnet »Knudsen«. Man overførte ham til det mere militære modstandsarbejde, og han gjorde her, skønt stærkt eftersøgt, fortræffelig fyldest helt til kapitulationen.

»Knudsen« afløstes af Knud Larsen (f. 1911), en lærer fra Hellig Kors Skolen i København. Han forenede fremragende pædagogiske evner med en dristighed og et organisationstalent, som officerer måtte misunde denne civilist. Han fik kun lov at virke sommeren over. Gestapo fangede ham den 4. september, og han levede kun fem dage efter arrestationen, skønt han var usåret. ... Hans død var et af de største tab, modstandsbevægelsen led i det dyre år 1944. Under navnet »Bergstrøm« var han forgudet af sine folk. Han var kommet til »Holger Danske« fra BOPA med sin egen veltrænede gruppe og havde sat ekstra fart i arbejdet. »Finsen« havde deltaget i rekonstruktionen af HD, og gruppen havde fået nyt blod fra »hjemmefronten« og fra Studenternes Efterretningstjeneste (Leif Bruhn Petersens gruppe).

Efter »Bergstrøm«s død lededes HD ikke af nogen enkelt mand, men af en art førerråd, hvis mest fremtrædende medlem var veteranen O. Berthelsen fra politiet på Frederiksberg. Såret måtte han fortrække til Sverige. Udset til egentlig chef var Anders Teglers, skønt han kun var skoledreng (han gik faktisk tilbage til skolen efter krigen, tog sin studentereksamen og blev journalist på Berlingske Tidende). Teglers foretrak arbejdet i marken og fik ved sin side lægen Jørgen Røjel, som havde været en af de første sabotører i Jylland og som var »deserteret« fra brigaden i Sverige hjem til kampen (Man overvejede i alvor at tiltale ham for desertation efter krigen). Både Teglers og Røjel blev fanget af Gestapo. Teglers spillede sindssyg og blev befriet fra sindssygeanstalt.

Danske patrioters kister
i Ryvangen.

Røjel »spillede« sin egen bror og kom til Frøslev og lod sig bære ud i friheden igen, skjult i en brødkasse.

Blandt de ledende HD-folk bør også nævnes overbetjent Harald Petersen fra Helsingør, overbetjent Kieding fra Frederiksberg og Falcks tekniske leder, Kisling. De klarede den alle tre krigen ud, den sidste endog over jorden. Særdeles aktiv i den sidste fase var en gammel sabotør, kaptajn Brøndum, der »deserterede« hjem sammen med Røjel. Militæret overvejede efter krigen at tiltale også ham, bl.a. fordi han havde medtaget en maskinpistol, som tilhørte brigaden. Den smukke tanke løb dog ud i sandet. I brigaden havde man i øvrigt lagt de to »desertører« alle hindringer i vejen. Skønt man vidste, de var rejst hjem, blev de nævnt i en dagsbefaling!

De tre legendariske.

Tre »Holger Danske«-folk blev næsten legendariske: Flamme, Citronen og John.

Flamme: Bendt Fauerschou-Hviid (f. 1921) var søn af hotelejer F-H i Asserbo, uddannet i hotelfaget selv. Han havde aftjent sin værnepligt

ved marinen og havde været kok på »Skydebanen«. Tidligt var han med, skønt han kun var 18 år, da tyskerne kom, men i den første tid i »Holger Danske« blev der ikke lagt særligt mærke til ham. »John« tog sig dog specielt af ham. »Flamme« blev sendt til Sverige i efteråret 1943 og var på et hængende hår blevet fanget i en transport, ledet af politimanden Bøghoff, som blev arresteret. Den båd, »Flamme« var i, lagde fra bådebroen, da tyskerne kom løbende ud ad den, skydende vildt. Det var ikke meningen, »Flamme« skulle leve flygtningeliv i Sverige. Han kom tilbage og hævdede sig i den følgende hektiske kamp mod stikkerne ved sin fantastiske skydefærdighed. Den gjorde ham ganske immun overfor faren. Flere situationer, der ville have kostet andre friheden, skød han sig ud af. Bl.a. blev han overrasket en dag i »Holger Danske«s kontaktsted hos grønthandler Østergård (Gemyse). »Flamme« havde en ekstra pistol i lommen, en lille 6 mm. Den skød han med gennem sit frakkefoer, da man visiterede ham. Han dræbte den ene af tre Gestapo folk i butikken og sårede den anden. Så løb han ud af butikken, rev en kvinde af cyklen og kørte bort. Den sidste Gestapo mand skød til måls efter ham uden at ramme. Pludselig så man »Flamme« vende med cyklen og kørte tilbage, direkte mod Gestapo manden på fortovet. Han havde talt skudene og var klar over, at tyskerens magasin var tomt. Før den lamslåede tysker fik smækket nyt magasin i, faldt han om, ramt af et skud i hovedet. Sådan var »Flamme«. Han kostede 22 stikkere livet. En af de sidste aktioner gik ham på nerverne. Han skød dr. Bests chauffør, Lerche, som var stikker. Lerche havde, hvad »Flamme« ikke kunne se i farten, sin lille søn hos sig i bilen. Det rystede »Flamme«, at han havde skudt på en bil med et barn i. Aktionen rystede også dr. Best, som troede, at det var ham, man var ude efter. Han fik i »Information« at vide, at han var fredet - Danmark ønskede ingen Heydrich-affære!

»Flamme« faldt den 18. oktober 1944 ved en tysk aktion, rettet mod en anden. Han befandt sig i prokurist Nygårds villa, da tyskerne kom efter Nygård. Og han var ubevæbnet. Da tyskerne stormede huset, tog han gift. De havde lovet ham en langsom død. Der blev sendt telegram til Himmler, da man opdagede, hvem den døde var, men i Shellhusets glæde blandede sig raseri over, at man ikke havde fået »Flamme« levende.

Citronen: Jørgen Hågen Schmidt (f. 1910) havde sit mærke lige dæk-

navn fra bilnavnet »Citroen«. Han havde arbejdet, eller rettere saboteret, på Citroen fabrikerne i nogen tid. Da »Holger Danske« ville forbedre Citronens slibepulver i vognlejerne med en dosis sprængstof, fik han Kontakt med sabotørerne, og snart var han en af de bedste. Da Søndergårds gruppe var sprængt, gik »Citronen« i en periode over til rutearbejdet, men snart vendte han tilbage til den rekonstruerede HD. Han yndede at arbejde solo, forklædt. Han var politimand, tysk soldat, OT-mand, Alverdens mærkværdige ting. Tilsidst kostede en forklædning ham førligheden. Den 19. september kom han kørende med en våbentransport, forklædt som politibetjent. Tyskerne fangede ham og internerede ham på Fælledvejens Politistation. En Schalburg mand holdt vagt. Det var for meget for »Citronen«! Han stak af. Schalburg manden skød ham i ryggen, og en ambulance blev tilkaldt. Undervejs sad Schalburg manden ved båren. »Citronen« besluttede, at han ikke skulle slippe levende fra det. Han havde en ekstra pistol skjult på sig, og for at få ambulancefolkene ud af skudlinjen, bad han om vand. Vognen standsede, og mens ambulance folkene var inde i et hus, dræbte den sårede Schalburg manden. Ambulance folkene fandt et lig ved siden af båren, da de kom tilbage. Men »Citronen« kunne ikke flytte sig. Man kunne stole på ambulance folk dengang, så »Citronen« kom ikke til feltlazaret, men på dansk hospital og hurtigst muligt bort. Man indkvarterede ham hos direktør Strøm Tejsen. Herfra sendte han trykte kort til venner og bekendte: J. Schmidt, p.t. syg. Vin, tobak og blomster modtages. Kranse frabedes.

Mens »Citronen« lå såret, kom den 14. oktober, den sorte 14. oktober, da ikke blot »De frie Danske« og »Information« blev ramt, men også »Speditøren« og »Holger Danske«. Strøm Tejsen samarbejdede med Rute-gruppen »Speditøren«. Gestapo kom efter ham hen under aften. En ung sygeplejerske lukkede op. Gestapo folkene skubbede hende bort, og gik ind. »Citronen« var alene i huset. Han skød, da de nærmede sig soveværelset. De stak af, men holdt huset under observation og tilkaldte forstærkninger. »Citronen« sendte sygeplejersken bort. Hun slap gennem Gestapos spærrekæde. Og så begyndte han sin sidste kamp, der i mangt og meget kom til at minde om den kamp, grænsegendarmeriets chef havde kæmpet. Der var en hel våbensamling i huset, og snart rasede en ildkamp - 200 tyskere og danske nazister mod en såret sabotør. Tyskerne kunne ikke trænge ind. Tilsidst

stak de huset i brand. Citronen skød stadig. Tilsidst, da alt brændte om ham, gik han frem i døren med sin maskinpistol, fyrede ud i mørket. Så fik de ham. Han var endnu i pyjamas. I haven om huset lå 5 dræbte tyskere. Tyske ambulancer kørte bort med 20 sårede.

»John«: Svend Otto Nielsen (f. 1908) var en fhv. sømand, som var gået i land og blevet matematiklærer. Han var på Skovshoved Skole, da krigen kom, Seminarist fra det Ranum, hvis Navn er knyttet til Toldstrups modstandsfolk. Han begyndte som sabotør i 1941, i det små, men blev hurtigt den hårdeste i den første »Holger Danske«-gruppe, en aldeles frygtløs mand, der handlede med koldt blod. Han optrådte med ro i enhver situation. Da han engang på en sporvogn syntes, at man så mistænksomt på en pakke sprængstof, han bar under armen, rakte han pakken til en tysk soldat og bad ham holde den, mens han fik ild på en cigaret. Da han havde været med til sabotagen mod American Radio, vendte han tilbage, udgav sig for journalist fra BT og interviewede sabotagevagterne! Sin næstsidste nat på fri fod tilbragte han inde på Kastrup Flyveplads i forsøg på at fjerne krigsvigtige instrumenter fra en natjager, så englænderne - efter ønske - kunne kigge nærmere på dem. Han samarbejdede med Knud Helge Hejl, som var ansat på flyvepladsen. Ved Langebro lå en hurtigbåd, parat til at sejle instrumentet direkte til Sverige. En strejfpatrouille ødelagde planen og fangede Hejl, som efter langt forhør slap fri igen, fordi han var ansat på pladsen. »John« måtte ud på flyvepladsens modsatte side. Læsset med våben og sprængstof krøb han på alle fire over hele pladsen, flere kilometer. En tysk vagtpost traf ham og døde af det, skudt med lydløs pistol. En dansk politibetjent så ham krybe ud - og fjernede sig skyndsomt. Dækningsholdet ventede forgæves hele natten. »John« skaffede sig selv en anden bil i Store Magleby. Næste nat tilbragte han sammen med »Finsen« hos fru Delbo. Hun ringede til Gestapo og gav tegn, da de cyklede bort. De blev forfulgt fra Trianglen, drejede ned ad Ryesgade, hvor »Finsen« slap fra Gestapo bilen. Men »John« blev skudt ned. Liggende på Stenbroen skød han en Gestapo mand, der tumlede død omkuld. Så slæbte de ham ind i bilen og kørte ham bort. Efter øjenvidners udsagn anså man ham for død. Langt senere kom rygter fra Vestre om en hårdtsåret sabotør, som blev forfærdeligt mishandlet. Det var »John«, som de kun forhørte og aldrig gav lægehjælp. De brugte hans skudsår til at skærpe torturen. ... Sådan lå han fra 9. december til

26. april, i snavs og blod og materie. De knækkede ham ikke. Tilsidst bar de ham til henrettelsespælen i Ryvangen. Med sine sidste kræfter mødte han døden stående.

Det var den slags folk, man i visse aviser omtalte som »skidtfolk« og som visse politikere og radiotalere advarede imod.

17-årig chef for 60 mand.

Der kunne nævnes adskillige andre - Jørgen Jespersen f.eks. Ingen kender Jørgen Jespersen. Men engang kendte talrige modstandsfolk en fyr, som hed »KK«, og som havde 60 BOPA-folk under sig. Få anede, at han var 17 år, en skoledreng fra Østre Borgerdyd, som i begyndelsen passede sin skolegang og saboterede om natten. Han var med ved alle de største sabotager i København: Kløvermarken, Riffelsyndikatet, Globus, Torotor. Engang kørte han tværs gennem en flok skydende Hipo folk. Han fik en kugle i foden. Hans folk slap alle uskadt.

Eller man kunne nævne Hagens, Erik Hagens (f. 1909), den unge læge, der skrev doktordisputats og passede sin gerning som udrykningslæge i BOPA. Efter krigen, der kostede ham livet, nægtede universitetet at modtage hans doktordisputats. Han kom ind i arbejdet som så mange andre læger. Han hjalp en ung sabotør, »Martin« fra BOPA, og da han havde fået ham på benene efter skudsår i Lunge, lever og nyre, fulgte han med ham ud i arbejdet. Man bad ham assistere under den store aktion mod Globus. Det var ham, der førte rutebilen på vejen hjem og blev dræbt ved rattet. Hele verden hørte historien om sabotøren, der førte bilen videre, siddende på skødet af den dræbte Hagens. Men den illegale nyhedstjeneste føjede ikke til, hvad den kunne have gjort, at rutebilens passagerer græd over Hagens. Man græder ikke i krigstid, i hvert fald ikke i telegrammerne.

Men det vil føre alt for vidt at nævne navn efter navn. Lad os slutte med BOPA-manden Schierholm, en uddannet dykker. Han sejlede i krigens sidste måned rundt i Frihavnens 10 meter bassin, iført en selvkomponeret marineuniform. Han inspicerede sabotagevagter! Tyskerne, der var ved at gå til af nervøsitet over krydseren »Nürnberg«, som lå hjælpeløs ved kaj - hvad er en krydser værd i et 10 meter bassin! - var glade for denne agtpågivenhed og mente, den skyldtes et mislykket sabotageforsøg mod krydseren. Sabotører var krøbet gennem en kloak under kajen og havde sprængt en del af kajen under forsøg på

at sprænge krydseren.

Schierholm ville gøre endnu et forsøg. Fra sin »inspektionsbåd« gik han efter mørkets frembrud ned på havnens bund med en dykkerdragt og en iltbeholder plus 100 kg sprængstof i en gummipose. Klokkeren 3 nat vandrede han rundt på bassinets bund i buldrende mørke, uden lys i sin hjelm. Han havde ilt til 5 kvarter. Fandt han ikke tilbage, havde han valget mellem skydning eller kvælning. En tysk projektør fejede hen over vandoverfladen. Han krøb rundt under krydseren, der kun havde en meter vand under kølen, og fik sprængstoffet anbragt.

Det eksploderede i øvrigt aldrig.

De militære grupper.

Kun i København lykkedes det, som egentlig havde været olanen for hele landet: at holde sabotagegrupperne og de militære grupper adskilte. Intet andet sted i landet lod det sig gøre, dels fordi personellet i toppen var det samme i vid udstrækning, dels, fordi der ikke var råd til at holde de store styrker i »ventegrupper«. I København lod Frihedsrådet de store aabotage organisationer være udenfor regionen, og ved at give dem specielle opgaver på »D-dagen«, der jo blev til kapitulationsdagen, undgik man selv tilsidst sammenblanding.

Dannelsen af væbnede styrker var i København sket under de illegale organisationer, og i dette arbejde havde Mogens Fog, videnskabsmanden Mogens Westergård og Stig Jensen været ledende. Der fandtes i hovedstaden ret betydelige styrker, også før de forhandlinger, som i efteråret og vinteren 1943 fandt sted mellem hæren, flåden og Frihedsrådet. Da det afgørende møde fandt sted i professor Husfeldts hjem, Toldbodvej 6 i København, den 6. december, var man allerede vidt fremme i København. For hæren mødte på dette møde kaptajn Højland Christensen, for marinen kommandørkaptajnerne Lundsteen og Dahl og for Frihedsrådet, som ikke havde haft lejlighed til at drøfte sagen endnu, kom Frode Jakobsen. Desuden deltog professor Husfeldt for Ringens hovedledelse. Flåden gik med det samme med til en aftale om, at man skulle samarbejde - ikke, som general Gørtz i sin tid havde tænkt sig det, om »ro og orden, når tyskerne var ude af landet«, men om at være med til at kaste tyskerne ud. Hæren måtte have betænkningstid og først efter endnu et natligt møde, hvori general Gørtz selv deltog, kom svaret: Ja.

Fra dette tidspunkt indgik da hærens og flådens befalingsmænd i modstandsstyrkerne. De blev, forsåvidt de ikke i forvejen havde arbejdet illegalt, modtaget køligt, men naturligvis modtaget, og man forstod meget vel, at en farlig situation i befrielseskampen hermed var afværget. Man undgik de »græske tilstande«, undgik en kommunistisk farvet civil modstandsbevægelse kontra en »hvid« militær bevægelse. I første omgang var det organisationen »Ringene«, som havde det meste af kontakten med hær og flåde. Senere gik alt op i en højere enhed, og det, som en gang havde syntes umuligt, var nu virkelighed: Generalen og admiralen sorterede under Frihedsrådet. At især generalen så havde sine kontakter til ledende politikere, vidste man. Det næste skridt var samarbejdet mellem Frihedsrådet og de ledende politikere.

Fart i det militære organisationsarbejde kom der for alvor, da Muus kom tilbage fra en visit i England med besked om, at man måtte være rede til kamp i marts. Denne ordre blev givet ved nytårstid 1944, så man havde tre måneder. Det blev oven i købet understreget, at en invasion i Danmark ikke var usandsynlig.

Et nyt M-udvalg med Stig Jensen, Wagner, Jørgen Staffeldt, Højland Christensen og orlogskaptajn Erik Rasmussen byggede nettet af regioner op, mens sabotagen lå stille. Hæren ydede om ikke modstand så kun tøvende støtte. Højland Christensen blev erstattet af Ahnfeldt-Møllerup, men hans tanker om at få befalingsmændene sendt ud i regionerne sejrede tilsidst alligevel. Selv dukkede han som bekendt op som regionschef i Sønderjylland.

Travlheden kostede dyrt. Det lykkedes tyskerne at rulle adskilligt af det fintmaskede net op - først i Jylland, så i København. Trods arrestationerne arbejdedes der videre. De militære styrker indpassedes i april 1944, efter et møde i Stockholm mellem Frode Jakobsen, Arne Sørensen, Ebbe Munck, Erling Foss og major Hollingworth. Englænderne opgav en plan om decentralisation i Danmark, så alle ordrer kom gennem London radioen. Man godkendte M-udvalgets opdeling af landet.

I kodesproget hed sabotage organisationerne herefter på engelsk »Bordet«, mens de aktive styrker i øvrigt hed »Stol R.«, de øvrige styrker »Stol F.«. Englænderne påtog sig at forsyne R-stolen med våben! Efter direkte forhandlinger Danmark-England godkendtes de militære modstandsplaner den 14. juni 1944 i en operationsbefaling fra det allierede hovedkvarter. Den danske centralledelse var bevaret. M-ud-

valget afløstes af Frihedsrådets Kommandoudvalg. Efter 19. september samarbejdede man med den illegale politiledelse, idet politikommandør Holten optoges i kommandoudvalget som forbindelsesled. Man havde tre illegale chefer: Gørtz, Vedel og Seidenfaden for hær, flåde og politi. Efter britisk forslag gik man i september 1944 ind på, at en dansk øverstbefalende i tilfælde af kamp skulle føre kommandoen. Det blev, trods danske betænkeligheder, general Gørtz med Vedel som suppleant. 6. oktober oprettedes en formelig skriftlig kontrakt mellem Frihedsrådet og generalen. Politikerne var indforstået. Al ledelse forblev hos kommandoudvalget indtil »Dagen«. Fra samme tidspunkt betaltes udgifterne af finanshovedkassen. H. C. Hansen kom med millionerne. Buhls underskrift sikrede kredit i Sverige.

Man var fjernt fra de tider, da pistoler købtes op eller blev røvet fra tyskerne på gaden. Den første københavnske regionsledelse bestod af Mogens Westergård, vognmand Nørup, assistent Egil Barfod, oberstløjtnant Tiemroth og kaptajn Tage Hansen. Dertil kom senere fra marinen orlogskaptajn Clausen. Som en anerkendelse af det arbejde, som allerede var gjort, før militæret kom til, udpegedes en civilist til regionschef. Det blev Mogens Westergård. Han blev fanget i april - i øvrigt uden at tyskerne anede, hvor stor en fisk de egentlig havde fået fat i - og efterfulgtes af Tiemroth.

Storkøbenhavn blev delt op i 6 afsnit plus Københavns Havn. Forberedelserne skred frem i flere yempi. Først uddannede man mandskab til at forøve militær sabotage, f.eks. mod tyskernes ledningsnet, skibe i havnen o.s.v. Da invasionen ikke kom i foråret 1944, gik man et skridt videre og uddannede folk til at afskære de enkelte tyske enheder ved omringning af kaserner etc., og da der stadigvæk var tid, forberedte man sig til regulær militær kamp med dannelsen af brohoved for brigaden fra Sverige og eventuelle svenske hærstyrker. Man ville også befri tyske fanger ved storm på Vestre, Politigården og Shellhuset (senere Sct. Annæ Palæ).

I København kunne man dog heller ikke i det lange løb holde de militære grupper som trænende ventegrupper. I foråret 1945 tog Hipos terror i gaderne en sådan overhånd, at Frihedsrådet tillod, at militærgrupper gav dem en lærestreg. Hipo biler under udrykning blev i visse tilfælde standset og deres bemandede nedkæmpet.

Hele Københavns ledelsen fanget!

Et knusende slag ramte så sent som i slutningen af februar Københavns ledelsen. Hele regionsledelsen blev fanget af Gestapo, og umiddelbart efter blev samtlige afsnitsledere anholdt eller dræbt. I løbet af dage stampedes en ny ledelse på benene, ikke mindst takket være Svend Wagners indsats.

Han kendte som forbindelsesmand en række kontakter. Den nye Københavns ledelse kom til at bestå af direktør Villadsen, dr. med. Teit Kærn, højskoleforstander Kjeld Mølbak, den senere kommunistiske folketingsmand Svend Nielsen og oberst C. A. Friis.

For at undgå en fuldstændig oprulning af det militære modstandsnet i Storkøbenhavn fremskyndedes det længe forberedte angreb på Shellhuset. Royal Air Force knuste den 21. marts 1945 Gestapos højborg. Det er en myte, at man bombede, så fangerne skånedes. Det lod sig ikke gøre. De mænd, som traf den skæbnesvangre beslutning, vidste, at det sandsynligvis ville koste fangerne i Shellhusets øverste etage livet. Kun den omstændighed, at en maskine faldt ned i den franske skole, hvor følgende maskiner aflæssede deres bomber, begrænsede Shellhusets ødelæggelse, så fanger undslap. De Shellhus fanger, som overlevede, kan indirekte takke de 88 småbørn, der dræbtes i den franske skole, for deres liv.

Da det gik løs, ændredes opgaven i sidste øjeblik fra angreb til beskyttelsen af danske værdier. Bryggeriet »Stjernen« blev det københavnske hovedkvarter, hvor både Københavns ledelsen og kommandoudvalget slog sig ned. I løbet af natten besattes alle strategiske punkter i hovedstaden, og BOPA havde ikke vanskelighed ved at løse sin opgave: at modtage brigaden i Helsingør. Enkelte styrker kom i kamp, dels med HIPO, dels med Gestapo. »Korps Ågesen«, der besatte Frihavnen, udviklede sig endog i kamp med krydseren »Nürnberg«, der brugte sine kanoner helt nytteløst. Granaterne ramte beboelseshuse bag terrænet, og marinerne blev jaget ind i deres kanontårne af de armbindsprydede civilister. Efter forhandlinger på land blev kampen afblæst.

Under arrestationer og jagt på snigskytter faldt adskillige frihedskæmpere i de gyldne maj dage. Antallet af ofre var større end under folkestrejken.

At frihedsstyrkerne måtte holdes inde som vagtkorps i længere tid end beregnet førte især i København til gnidninger ikke mindst med

de kommunistiske styrker. Kendt er således episoden på Vestre, hvor vagtmandskabet satte fængselsbetjentene ud af spillet, og hvor politiet en lang, dystre nat lå i beredskab for eventuelt at storme fængslet. Det lykkedes Frode Jakobsen på et bevæget møde at genoprette ro og orden.

Efterhånden som tyskerne trak sig ud af København, rykkede frihedsbevægelsens styrker ind. Flygtningelejrene holdt man sig længst muligt fra. Da man endelig rykkede ind, skete det på grund af klager fra beboere i omegnen over stank. Man fandt i de beslaglagte skolars cykleskure dynger af nøgne lig! Med den foragt for menneskeliv, som naturnødvendigt måtte præge flygtningeskarerne fra Østtyskland, havde man simpelthen klædt de døde af og stablet ligene op. Hipo folk blev sat til at fjerne dem.

En Plan, som visse kredse i frihedsbevægelsen nærrede om at sende flygtningene ombord på den flåde af tyske transportskibe, som lå på Rheden, og dirigere den sydpå igen, strandede på humanitære hensyn. Havde man anet, hvor længe flygtningene skulle blive her, var planen nok blevet gennemført alligevel.

Beredt på Warszawas skæbne.

Dette værk handler stort set udelukkende om den organiserede frihedskamp. Men det ville ikke være rigtigt at afslutte afsnittet om København uden at nævne den måske vigtigste begivenhed i modstandskampen: Folkestrejken. Den var så uorganiseret som noget og udkæmpedes af byens befolkning. Frihedsbevægelsen »sprang til«, da strejken var i gang, men havde ikke planlagt den og organiserede den ikke. Den opstod spontant. Der er efter krigen ført endeløse diskussioner om, hvem der havde æren for hvad, ikke mindst æren for, at den blev blæst af i tide, før København led Warszawas skæbne. Politikerne har i denne sammenhæng følt sig dårligt behandlede, og en mand som Hartvig Frisch har ofret megen tid på at finde frem til, hvad der virkelig skete (»Danmark besat og befriet«, Forlaget Fremad).

En helt objektiv skildring kan næppe nogensinde skrives. Sandheden er den, at den ene ikke vidste, hvad den anden gjorde. I et mylder af begivenheder gik trådene på tværs af hverandre. Frihedsbevægelsen og politikerne taler antagelig begge den fulde og hele sandhed, for så vidt som de fortæller tingene præcist, som de tog sig ud i deres øjne

dengang. Men det begyndte uden nogens kontrol, og da det sluttede, rettede nogen sig efter den ene part og andre efter den anden, og det eneste, som stod tilbage som det helt klare og tydelige var, at en ubevæbnet civilbefolkning for første gang havde trodset den tyske overmagt og var sluppet godt fra det. Folkestrejken viste hele verden Tysklands svaghed, og det var dens største værdi. Æren var de navnløses.

Den følgende skildring holder sig tæt op ad Hartvig Frischs, fordi den, en vis ensidighed til trods, er den hidtil fyldigste, som foreligger. Hvor den afviger, bygger den på forfatterens egen viden fra den gang - nærmere har han ikke kunnet komme sandheden.

Det begyndte med sabotagen mod Riffelsyndikatet og de tyske repressalier. Det fortsatte med schalburgtagningen mod Tivoli, der var hævn for fyrværkeriet ved Dagmarhus, og den dråbe, der fik bægeret til at flyde over, og københavnernes had til tyskerne til at slå ud i åben trods, var dr. Bests forordning mandag den 26. juni om spærretid i København fra kl. 20 og almindeligt mødeforbud inklusive forbud mod, at mere end 5 personer »ansamledes« på åben gade.

Spærretiden faldt sammen med en hedeølge, og i sommertiden betød kl. 20 jo kl. 19, altså højlys dag. Den gik ikke!

Burmeister & Wain arbejderne reagerede, som så ofte før, først af alle (derom er der enighed mellem alle stridende!). De affattede det verdensberømte »Kolonihave-dokument«, idet de under parolen »8 timers fritid« skriftligt gjorde dr. Best opmærksom på, at skulle de være indendørs kl. 19, måtte arbejdet standses kl. 12, så de kunne nå at passe de haver, hvis produkter ernæringsituationen gjorde så nødvendige. »Gå-tidligt-hjem«-strejken bredte sig fra virksomhed til virksomhed.

Og da spærretiden kom om aftenen, gik folk ud på gaderne for at se, om andre gik hjem eller blev ude! Storbyens million befolkning simpelthen myldrede ud i stedet for at respektere forbudet. Tyskerne sendte patrouillebiler ud for at jage folk indendørs. Det skabte kun yderligere hadstemning.

Hvor »revolutionen« begyndte, ved man den dag i dag ikke. Det havde lige været Sct. Hans Aften, og bålstemningen herskede endnu. Måske var det kun den, der fik byens ungdom til at tænde bål på gaderne - man aner det ikke - men en kendsgerning er det, at da mørket faldt på i den mørklagte by, flammede bål på gaderne. Tyskerne skød, så det knaldede som selve nytårsaften, men det var et sisyfosarbejde,

de var ude på. Når en gade var som blæst, myldrede den næste, og når tyskerne var borte, for folk ud igen.

Tyske cyklistpatrouiller, gendarmer til fods, Sommer folk og Schalburg folk på lastbiler, terrorpatrouiller fra Gestapo - alt mobiliseredes, og det blev kun værre.

Den nat dræbtes 7, mens 19 såredes.

Tirsdag den 27. om eftermiddagen strømmede folk hjem fra alle arbejdspladser. Om aftenen brændte der påny bål, og atter blev der skudt, men en regnbyge reddede mange menneskeliv. Onsdag skærpede tyskerne udgangsforbudet og påbød lukkede vinduer. Gestapo ønskede forbud mod, at arbejderne overhovedet forlod fabrikerne. Inspireret af tyskeren Duckwitz, der i hemmelighed stod de danske socialdemokrater nær, valgte dr. Best dog at lempe spærretiden med hele 3 timer. Byen Københavns ledere havde rettet henstilling derom. Men det var forsent. Stemningen var i kog.

Frihedsrådet havde møde den dag, og en folkestrejke drøftedes. Man enedes dog om, at man foreløbig kun ville støtte »Gå-tidligt-hjem«-strejken, der ødelagde megen produktion for tysk »regning«. Antagelig ville urolighederne være døet hen af sig selv, hvis terrorfløjen i Gestapo ikke havde grebet ind. Man henrettede Hvidsten gruppen.

Mellem bål og barrikader.

Torsdag morgen den 29. juni proklameredes de otte henrettelser, og om aftenen provokerede terrorgrupperne med skydninger som aldrig før. Bålene tændtes igen. De var ikke blot udtryk for protest. De tjente det nyttige formål at spærre tyske biler ude af gaderne. (Da folkestrejken var på sit højeste, spærrede Vesterbrogades beboere alle køretøjer ude med en formelig ildmur tværs over gaden fra mur til mur). Barrikaderne, som gav revolutionspræget, tjente i virkeligheden samme formål. Den aften gik det hårdest til i Istedgade, som skabte sig sit ry som »Gaden, der aldrig overgiver sig«. Her begyndte man den trafik, som med et slag gav folkestrejken det enorme omfang: Man standsede sporvognene. Oprindeligt var det kun drengestreger, men de illegale organisatorer, som var på færde overalt på arbejdspladser og i gaderne, ikke mindst inspireret af det kommunistiske parti, så øjeblikkelig, at her var muligheden for det helt store: En trafikstandsning, som ville lamme produktionen totalt.

Det gik så hedt til, at Københavns Politi følte sig klemt mellem den befolkning, styrken sympatiserede med, og tyskerne. Man valgte at trække sig hjem fra gaderne.

Fredag den 30. blev sporvogsstandsningen en kendsgerning, ikke blot på grund af den organiserede sabotage mod kørslen, men også på grund af, at sporvejsfunktionærerne krævede så tidlig standsning af trafikken, at de kunne nå hjem i sikkerhed før spærretiden. Tyskerne ville ikke gå med til det, og man nåede aldrig så vidt. På Vesterbro og Amager gik befolkningen i aktion, da morgen sporvognene kom ud, og kl. 7,30 besluttede funktionærernes ledelse at standse al kørsel. Trafikken til kontorer og virksomheder lammedes med ét slag.

Og så gik telefondamerne hjem - et svar på tyske trusler om besættelse af Telefonhuset. Og fra modstandsbevægelsens side sendte man »meddelere« fra virksomhed til virksomhed. Når de gik, lukkedes dørene. Arbejdere, funktionærer, ekspeditricer - alle fulgte parolen og gik hjem. Folkestrejken var brudt ud.

Man kan ikke sige, at der gik panik i København. Men enhver gjorde sig situationens alvor klar. Mange forudså, at København ville komme til at lide Warszawas skæbne. Man kendte dengang ikke tyskernes plan om »monsun« mod København. Den er i alle enkeltheder først røbet efter krigen. Idéen var, at man i en tilpas skærpet situation skulle anstifte »fladebrande«, svide hele kvarterer, fremfor alt det forhadte Vesterbro, af og bombardere andre med artilleri samt deportere tillidsmænd fra fabrikerne og nedskyde et vist antal civilpersoner. Planen kom ikke så langt frem, at den kunne sive ud efter folkestrejken. Man hørte først om dens eksistens, da en tysker, Grossmann fra Stuttgart, i august søgte kontakt med forfatteren af disse linier og røbede, at Gestapo ville provokere en ny folkestrejke på årsdagen for 29. august, hvis Frihedsrådet ikke havde held til at gennemføre en strejke - og så ville man tage repressalierne. Oplysningerne førte til, at Frihedsrådet afblæste strejkeplaner og i stedet proklamerede 2 minutters stilhed.

Men så nær afgrunden var man altså allerede i juni.

Opad dagen den fredag var alt lukket, undtagen levnedsmiddelbutikkerne. Da de tyske terrorgrupper beskød levnedsmiddelkøerne foran butikkerne, søgte folk om til bagdørene, og her udleverede man rub og stub, ofte uden at få penge til gengæld. Folk tappede vand i tønder og spande, og da man forudså, at også gasværkerne ville blive standset,

Ruinerne af den bombede maskinhal på fabriken »Nordwerk«s filial i Ryesgade, hvor der bl.a. fremstilledes flyvemaskinemotorer.

Sabotage mod B & W.

indrettede man nødildsteder. I de store ejendomskomplekser forberedte man fælleskøkkener med åbne ildsteder i gårdene.

Og den eftermiddag og aften gik en strøm af »civilister« ud af den truede by. Tusinder søgte bort. Billederne fra denne masseflugt er kendt af hvert barn idag - Bedstemødre på trehjulede cykler, børn i barnevogne, folk på alt, som kunne rulle af sted, ud ad alle veje, ud til bekendte og familie, ud til gæstfri landmænd, ud til landevejsgrøfterne og høstakkene. Bare bort.

Sabotage ved højlys dag.

Men en millionby kan ikke tømmes på den vis, og det store flertal blev, hver i sin rede.

Urolighederne skærpedes. Folk stormede naziforretninger, og røgen fra »Bulldog«s brand drev over Nørrebro i den steghede sommerluft. Man havde stormet forretningen, hvis indehaver var forhadet for tyske sympatier, og man havde, når sandheden skal siges, også plyndret den. Der var i øvrigt næppe en nazistisk cigarhandler i de tætbefolkede kvarterer, som undgik at få butiksruden knust. ... Også Skræderiet Korsgade 16 og Konfektionsfabriken Stengade 36 brændte. I ly af spærrende barrikader forøvede en ellers fredelig befolkning sabotage ved højlys dag. Røde faner vajede på barrikader. Brosten blev brudt op, vogne væltet som spærringer, men en ting manglede: Våben. Trods tyske provokationer - bl.a. i form af udspreddning af rygter om allieret landgang og svensk krigserklæring, holdt den organiserede modstandsbevægelse sig i ro. Der blev skudt om aftenen, som var der gadekampe, men det var kun tyskerne og de danske nazister, som skød.

Om aftenen blev radioapparaterne i København som ved et trylleslag tavse. Tyskerne havde besat gas-, vand- og elektricitetsværker og lukket af for forsyningerne. Store troppetransporter gik mod København.

De tyske tropper besatte i nattens løb alle strategiske punkter i København - broerne, Rådhuspladsen, Hovedbanegården etc. Tyske bygninger sikredes med spanske ryttere. På Rådhuspladsen kørte, som den 29. august, kanoner op.

Fra tre sider prøvede man nu at få kontrol med begivenhederne: Dagmarhus, Den røde Bygning og Frihedsrådet. Tyskerne trak indbyrdes tov om militære forholdsregler eller fortsat Gestapo aktion. Politi-

kerne mødtes med departementscheferne og blev efter to møder enig om, at der måtte gribes ind og skabes ro. Man enedes om et opråb, der blev trykt i Hillerød. Det påpegede den skæbnesvangre situation, som var opstået og opfordrede alle til at genoptage deres daglige gerning. Opråbet indeholdt den ganske dristige bemærkning, at situationen var opstået, »som følge af, at besættelsesmagten beklageligvis har ment at måtte iværksætte forskellige foranstaltninger«. Den sætning bragte dr. Best i raserianfald - og opråbet blev ikke sendt ud.

Derimod hørte Københavns befolkning fra Frihedsrådet, der om eftermiddagen holdt møde i en lejlighed i Gothersgade. Buhl kom til dette møde som repræsentant for politikerne og så her for første gang Frihedsråds medlemmer, som han senere skulle blive fortrolig med. Mødet førte ikke til nogen form for enighed med politikerne, og rådet udsendte meddelelse om, at man opfordrede til fortsættelse af folkestrejken, indtil Schalburg korpset var fjernet fra landet, og den faktiske undtagelsestilstand med spærretid ophævet. Man advarede mod enhver form for udskejelser.

Frisch siger, at »Frihedsrådet søgte at springe op på den løbske hest og give den sporerne«. Der er noget om det - kun glemmer han, at nok var strejken begyndt spontant, men frihedsbevægelsen havde ikke mindst gennem det kommunistiske parti og en fløj af fagbevægelsen om ikke kontrol med begivenhederne så dog intim kontakt med de strejkende.

I belejringstilstand.

Lørdag den 1. juli kl. 12 erklæredes København i belejringstilstand. Tyske tropper under general Richter havde omringet byen, al trafik ud og ind var forbudt. Plakater var slået op overalt på plankeværker, træer, telefonpæle. Ind gennem gader med knuste butiksruder, barrikader og rygende askehobe fra bål drog tyske soldater. Der lå tropper i sandsækkereder med maskingeværer på de åbne pladser. Men »broerne« kunne de ikke kue. Barrikaderne blev gjort nogle tomme højere. »Vores Gade« skal de ikke komme ind i. Nu og da fangede soldaterne civilister, som de tvang til at rydde barrikader. Nu og da skød de mod vinduer, der havde stået åbne for sommervarmen. Nu og da dræbte de nogen ... i Holmbladsgade på Amager døde 15, og 10 såredes, da en patrouille åbnede ild mod vinduerne.

Den tyske spærring lå langt tættere inde på København, end nogen havde kunnet forudse. Man havde ventet den trukket udenom bebyggelsen. Tyskerne valgte at lægge spærrelinien tværs gennem yderkvartererne, bl.a. gennem Hellerup. Resultatet blev for Frihedsbevægelsen det uventede, at samtlige Frihedsråds medlemmer, med undtagelse af redaktør Schoch, var spærret ude. Deres private tilholdssteder havde ligget i yderkvartererne eller udenfor byen. Frihedsrådets opråb lørdag den 1. juli er derfor ikke affattet af Frihedsrådet, men af ét medlem, Schoch, i samråd med redaktøren af »Frit Danmark«, Kate Fleron, og redaktøren af »Information«. Det skete i en lejlighed på Frederiksberg, og opråbet gik straks ud via »Frie Danske« og »Studenternes Efterretningstjeneste«, der delte løbesedler ud under hele strejken for næsen af tyskerne. Det er dette opråb, som opstiller de såkaldte »krav til tyskerne«: Schalburg korpsets fjernelse - undtagelses tilstandens ophævelse - tilførselsvejenes genåbning - genoptagelsen af forsyningerne - aftale om, at der ikke må tages repressalier.

Man sendte appel til Sverige om hjælp ved diplomatisk pres.

Politikerne og embedsmændene - som de tilbageblevne ledere af frihedsbevægelsen havde forbindelse med ad den intime kontakt, som professor Brandt Rehberg havde med departementschef Koch - samlede i udenrigsministeriet, men enedes om ikke at udsende det trykte opråb, som havde forarget dr. Best, før forsyningerne var sikrede. Dr. Best gik i en forhandling med Svenningsen ind på, at det kunne være rimeligt at give byen strøm igen, idet al tale om genoptagelse af arbejdet jo ellers var omsonst, men rejste nye krav: Departementschef Eyvind Larsen og formanden for De Samvirkende, Eiler Jensen, skulle fjernes, og arbejderne skulle i den kommende tid genvinde det tabte ved overarbejde.

Politikerne anså kravene for uantagelige. Kampen om at få overtaget måtte nu fortsættes mellem frihedsbevægelsen og tyskerne - magtmidlerne var ulige fordelt! I denne situation kom frihedsbevægelsens andet opråb med kravene!

Der udbrød sympatistrejker i en række provinsbyer, og Landbrugsrådet forberedte undsætningsekspeditioner med levnedsmidler fra Sjælland. Byens forråd var ved at være tømt.

Den trojanske hest i Dagmarhus.

Så sendte de socialdemokratiske politikere Hedtoft og H. C. Hansen en trojansk hest ind i Dagmarhus: De fik, som Hartvig Frisch udførligt har skildret det, deres særlige »politikontakter«, overbetjentene Madsen og Dinesen, til at arrangere et møde med tyskeren Duckwitz. Han gik til Dagmarhus, havde i forværelset til Bests kontor et skænderi med Pancke, som bl.a. truede med at sende kongefamilien til Tyskland, og gik så ind til Best og fortalte, hvad Pancke havde truet med. Best for op. Denne sag sorterede under ham, og ikke under Pancke.

Men Duckwitz kunne ikke få ørenlyd for mådehold. Han mødtes igen med de to politikere, der havde taget Buhl med. Mødet fandt sted i en kørende politibil. Han gik tilbage til Best, bildte ham ind, at Svenningsen havde fortalt ham, at den diplomatiske forbindelse skulle afbrydes, og fik provokeret Best til først at skælde ud og dernæst at diskutere. I samtalens løb fandt Duckwitz på, at Best måske ville give sig, hvis man kunne få ham til at kræve danske politipatrouiller i de truede kvarterer - og skønt Best havde forlangt den ledende politimand, Eyvind Larsen, fjernet, greb han, antagelig i nervøsitet over den farlige situation, Duckwitz' tanke og gav ham en art fuldmagt til at forhandle! Kravet om Eiler Jensen kunne frafaldes, politikernes opråb kunne godkendes uden ordet »beklageligvis«, dansk politi måtte sørge for ro og orden på gaderne, og politipatrouiller måtte i fremtiden sikre sabotagetruede virksomheder. Udsendtes politikernes opråb, ville spærringen blive ophævet.

Duckwitz gik tilbage til udenrigsministeriet, og Svenningsen fik senere en samtale med Best. Isen var brudt. Best gik endog med til at bevare Eyvind Larsen. Det er, siger Hartvig Frisch, falsk historieskrivning, at Schalburg korpsets fjernelse overhovedet blev berørt under forhandlingerne. Han må vide det! Den faktiske fjernelse efter strejken må i så fald skyldes de tidligere klager - eller Bests egen vurdering af situationen.

Tyskerne opgav uden debat idéen om overarbejde efter strejken.

Imens der forhandlede, fortsattes urolighederne. 1. juli kostede 21 døde og 182 sårede. Det begyndte at knibe med drikkevand i den solstegte by. Hospitalerne arbejdede under utrolige besværligheder. Man hentede vand i søerne. Byen stank af latrin, fordi WC'erne ikke kunne skylles ud. ...

Politikernes opråb blev trykt i København med ordet »beklageligvis« erstattet med »Som en Følge af den sidste tids begivenheder«. Elektricitetsværkerne kom igang, radioen fik atter mæle, og opråbet rundkastedes, samtidig med at det oplæstes i højttalerbiler. Men frihedsbevægelsens opråb med de fire krav deltes stadigvæk ud på gaderne, og mange fik det først i hænde i løbet af søndagen. Der opstod herved en konflikt.

Det var lykkedes Mogens Fog at snige sig gennem spærringen ind i den belejrede by, og en hel række af Frihedsbevægelsens ledere drøftede i løbet af søndagen situationen. Man følte politikernes henvendelse, som var foretaget, uden at den etablerede kontakt var blevet brugt, som et snigløb og ændrede ikke parolen. Resultatet blev, at det ikke lykkedes at få arbejdet genoptaget mandag. En strejke lader sig ikke sådan bryde, og i modsætning til politikerne havde de strejkende arbejderes ledere god Kontakt med frihedsbevægelsen. Sporvognene måtte vende om, nogle af dem beskadiget af stenkast fra demonstranter, og end ikke borgmester H. P. Sørensens popularitet - han stod på forperronen af første sporvogn - nyttede. Kl. 10,30 beordrede tyskerne kørslen genoptaget. Den kom dog først igang hen på eftermiddagen, forsent til at nogen kunne nå arbejdspladserne. Mandagen var en usikkerhedens, en forventnings dag. Svenningsen var hos Best og fik det indtryk, at tyskerne trods raseri og trusler ville opretholde »forliget«, blot arbejdet kom igang. I denne forhandling blev Schalburg korpset nævnt. Best understregede, at det havde ordre til ikke at vise sig i uniform og til ikke at blande sig i tingene. Hvis Svenningsen ikke har ført korpset på tale, har Best åbenbart læst illegale opråb! I øvrigt ønskede den befuldmægtigede en radioudsendelse, hvori kendte mænd skulle opfordre til arbejdets genoptagelse.

Buhl hos Best.

Det stod efter samtalen ikke klart, om de tyske patrouiller ville blive trukket tilbage eller ej, og man var enige om, at så længe de gjorde byen usikker, kom intet arbejde igang. Så gik Buhl selv til Best med det forslag, at patrouillerne blev inddraget, selvom det ikke blev sagt i radioen. Best svarede, at man gerne så, at man fra dansk autoritativ side optrådte stærkere overfor indre danske forhold - åbenbart en ny føler om en dansk regering. Buhl afviste tanken om regering. Men enden på

det blev, at Buhl fik at vide, at så snart byens liv atter var normalt, ville de tyske tropper, som ekstraordinært var sat ind, blive trukket tilbage.

Derefter gik Buhl, Kraft, Eiler Jensen, T. K. Thomsen og overborgmester Viggo Christensen til mikrofonen mandag aften. I den svenske radio samme aften proklamerede Frihedsrådet, at dets krav var blevet opfyldt. (Det havde på et møde mandag fået orientering om tyskerens indrømmelser). Der opnåedes imidlertid ikke dansk enighed om tidspunktet for arbejdets genoptagelse. Radiotalerne - og dermed det officielle Danmark - bad folk gå igang tirsdag, mens Frihedsrådet i et opråb fastsatte onsdag som rette tidspunkt. Man betegnede i et opråb de tyske indrømmelser som så betydningsfulde, at man ikke tog i betænkning at opfordre befolkningen til at genoptage arbejdet. Men man kunne jo ikke gå til radioen. Man måtte udtrykke sig skriftligt, og for at stille alle lige fastsatte man tidspunktet til onsdag. Situationen var selvsagt ellers klar nok til, at arbejdet kunne genoptages tirsdag.

Resultatet blev det ulykkelige, at nogle gik igang tirsdag, andre onsdag, og megen bitterhed skabtes.

Man burde antagelig have undgået radiotalerne og i stedet ved en direkte forhandling mellem politikerne og Frihedsrådet sikret, at begge parter sigtede mod samme mål. Det havde været svært, for følelserne var sandt at sige afkølede de to parter imellem, men det havde ikke været umuligt. Den nødvendige kontakt kom i stand efter strejken. Man havde opdaget, at det ikke duede at trække hver sin vej på krigens nuværende stadium.

Med to minutters stilhed om onsdagen mindedes København sine 97 dræbte og ca. 600 sårede, og de stridende parter kunne, som Frisch siger det, »samles i beundring for den by, der spontant og solidarisk gik ud i kampen, våbenløs og frygtløs, mod en militær overmagt«.

I Frihedsrådets øjne ville politikerne i frygt have strejken afblæst for enhver pris, uden de fornødne garantier, og de tilegnede sig bagefter hele fortjenesten (idet de ganske vist har lagt hovedvægten på deres fredeliggørelsesarbejde).

I politikernes øjne sprang Frihedsrådet til, da det hele var i gang, og det afblæste, da det var afsluttet, og tog æren af det hele.

Sandheden turde være den, at københavnernes selv skabte situationen, de »illegale politikere« skaffede gennem Duckwitz indrømmelserne, og Frihedsrådet gav ved paroler og fremfor alt ved sin forbin-

delse med udlandet begivenhederne folkestrejkekarakteren og skabte hele den stemning af »aldrig før set protest«, som gjorde strejken til forsidestof i den frie verdens aviser en uge igennem og skabte Goodwill for Danmark! Ved at bevare de væbnede styrkers disciplin undgik man kampe - og Warszawas skæbne.

Da hele byen lå tavs i de 2 minutter om onsdagen, demonstreredes overfor oolitikerne, at Frihedsrådets paroler nåede hver enkelt borger i landets hovedstad. De forstod - og viste sig villige til det samarbejde, som i krigens slutfase gjorde Buhl til den faktiske statsminister og Frihedsrådet til den faktiske regering. Her skabtes, på godt og ondt, det samarbejde mellem frihedsbevægelsens ledende mænd, som førte til enigheden 5. maj og uenigheden i årene derefter.

»Støt står den danske sømand ...«

Af kaptajn H. C. Røder

De frie, danske sømænd, hvormed jeg mener de danske sømænd, som den 9. april 1940 befandt sig uden for spærringen og derved fik lejlighed til at stille sig selv og deres skibe til rådighed for de allierede, har med rette hævdet, at de på denne dag blev Danmarks første frihedskæmpere. Dette hædersnavn kan ingen tage fra dem, men i virkeligheden var på denne skæbnesvangre dag de danske søfolk allerede veteraner, thi for dem begyndte frihedskampen den dag, da de tyske søstridskræfter, på trods af ikke-angrebspagtens bestemmelser om normal handel, indledede deres lumske overfald på de danske handelskibe. Det var ganske vist en ensidig kamp, hvor de danske søfolk overfor de tyske piraters torpedoer, miner og flyvebomber ikke havde andre våben end en stædig, sammenbidt trods, en mere og mere voksende harme mod de tyske bøddler. Det var tyskernes håb, at de ved deres hensynsløse terror kunne tvinge de danske skibe bort fra havene, men søfolkene lod sig ikke tvinge. Her var noget, som »herrefolket« ikke kunne få sat igennem, endskønt modstand syntes håbløs. Sømændene gav ikke op - men hvad kostede den ulige kamp ikke dansk skibsfart i værdier? Og hvad kostede det ikke skibsfartens udøvere i lidelser og død? I perioden fra 3. september 1939 til 9. april 1940 mistede Danmark ved krigsforlis 29 skibe på i alt 75.641 brutto register tons (110.035 tons dødvægt - bæreevne) og 367 danske sømænd mistede livet. I dette sidste tal er medregnet sømænd, som blev dræbt ved tyske angreb på skibe, som ikke totalt forliste, samt danske søfolk dræbte under angreb på udenlandske neutrale skibe.

Når man gennemlæser søforhørene afholdte over de overlevende fra de sænkede skibe, gribes man af en dyb følelse af gru. Af skibsrap-

porternes tørre fakta og de skibbrudne søfolks stilfærdige beretninger skinner det igennem, hvilke umenneskelige lidelser og grusomheder mange af disse overlevende har været udsatte for, og man gysrer ved tanken om, hvad de, der aldrig kom tilbage, i mange tilfælde har gennemgået, før døden kom til dem som en befrielse.

Og søfolkene kunne og måtte ikke forsvare sig - kun lide og tåle - til den 9. april kom, og invasionen af Danmark satte skel i deres kamp mod overmagten. Det var bittert for mange af de danske søfolk uden for spærringen, at de måtte gå aktivt ind i kampen med deres danske skibe under et fremmed - om end venligtsindet - flag, men det var en stor tilfredsstillelse for dem, at nu kunne de frit udtrykke deres følelser i skrift og tale, og da deres skibe snart efter blev armerede, fik de lejlighed til at forsvare sig mod de fjendtlige angreb. 9. april ramte de frie søfolk som et chock, men kom alligevel som en slags befrielse for dem.

Efter den 9. april 1940 kom de danske søfolk til at øve deres indsats under meget forskellige vilkår, og i en beretning om dansk søfart under den anden verdenskrig må der tages hensyn til dette.

Den 9. april bestod den danske handelsflåde af 536 skibe på 1,04 mill. B.R.T. (1,58 mill. D.W.T.). Af disse skibe talte »hjemmeflåden« (skibene inden for spærringen) 306 skibe på 363.000 B.R.T. (510.000 D.W.T.) eller 57% og 35% af alle skibene og tonnagen. »Udeflåden« (skibene uden for spærringen) talte 230 skibe på 680.000 B.R.T. (1,07 mill. D.W.T.), hvilket giver henholdsvis 43 % og 65 % af alle skibene og tonnagen. Som det fremgår af tallene, var skibene i udeflåden af en størrelse, som langt oversteg skibene i hjemmeflåden. Gennemsnitsstørrelsen af hjemmeflådens skibe var 1185 B.R.T. (1666 D.W.T.) mod 2959 B.R.T. (4637 D.W.T.) for udeflådens skibe. Det var også den bedste og nyeste del af flåden, som hørte til udeflåden.

Danske skibe og søfolk under britisk kontrol.

Da budskabet om Danmarks okkupation fløj gennem æteren ud over havene, vakte det naturligtvis stor bestyrtelse ombord i alle de uden for de danske områder værende danske skibe. For de skibes vedkommende, som på selve dagen befandt sig i allieret havn, var der ikke noget øjeblikkeligt problem, idet de straks blev beslaglagt af de pågældende landes myndigheder, men blandt søfolkene, som med deres skibe befandt sig på havet, vakte budskabet ikke alene bekymring, men også

rådvildhed - for hvad nu? Ville ikke de allierede straks bemægtige sig de danske skibe, som nu teknisk set var fjendtlig ejendom, og eventuelt gøre besætningerne til krigsfanger?

Det var tidligt på morgenen, at budskabet om overfaldet på Danmark nåede skibene på havet, og noget senere på dagen kom der ordre fra Danmark over radioen til førerne af alle danske skibe på søen til at søge neutral havn - fortrinsvis en italiensk eller spansk havn. Denne tilføjelse viste tilstrækkelig tydeligt, fra hvem ordren stammede, og denne vished var medvirkende til, at praktisk talt ingen danske skibe fulgte den. Tyskerne havde først forlangt, at de danske redere hver for sig skulle telegrafere ordren ud til hver dansk skibsfører på havet og med rederens underskrift, men dette nægtede de danske skibsredere at gøre med den motivering, at da tyskerne ellers havde taget brugen af radioen fra dem såvel som ethvert andet middel til at kunne holde sig i forbindelse med skibene, således at de havde mistet enhver kontrol over dem, måtte de nu overlade skibenes førere at handle fuldstændigt på egen hånd. Tyskerne besluttede så at udsende en fælles ordre til alle førerne, men denne virkede med den odiøse tilføjelse ganske imod hensigten.

Ved middagstid på samme dag blev fra B.B.C. udsendt en opfordring på dansk til alle danske sømænd på havet om at søge allieret havn for at stille deres skibe til disposition for de allierede.

Den, der på B.B.C. rundkastede denne opfordring, var den danske journalist Jørgen Edsberg. Jørgen var oprindelig medarbejder ved »B.T.« og Pressens Radioavis. Han var i London, da Danmark blev okkuperet, og stillede sig straks til rådighed for B.B.C.'s danske afdeling. Jørgen var en charmerende ung mand, men lidt for uligevægtig til i længden at finde sig i det regelmæssige og derfor for ham noget kedelige arbejde ved B.B.C. Så snart der blev lejlighed til det, søgte han derfor ind i Royal Air Force, hvor han nåede kaptajns rang. Efter krigens ophør kom han hjem til Danmark, hvor han i foråret 1946 mistede livet ved nedstyrtning.

Opfordringen fra England gav søfolkene forsikring om, at de i Storbritannien ville blive modtaget som venner, og at skibene, skønt de af taktiske grunde måtte sejle under allieret flag, dog faktisk ville blive ved at være danske. Det kan siges, at alle de danske kaptajner, som befandt sig i nærheden af de britiske øer, fulgte opfordringen og sat-

te kursen mod britisk havn - i dærdeleshed efter at en inden for navigatørernes kredse kendt dansk skibsfører og medlem af bestyrelsen for »Den alm. danske Skibsførerforening« den 11. april, efter at have nævnet sit navn, gentog opfordringen og nærmere præciserede, hvad det hele gik ud på.

Han forklarede, at således som situationen havde udviklet sig i Danmark, var det umuligt for dem derhjemme at gøre andet end passiv modstand mod tyskernes voldelige overfald, men de danske søfolk uden for spærringen kunne med deres skibe gøre en virkelig indsats for Danmarks befrielse, hvorfor han opfordrede dem til at søge allieret havn, hvor de ville blive modtaget som venner og optaget i og støttet af de britiske officers- og mandskabsorganisationer. Det ville blive nødvendigt, så længe krigen varede, at sætte skibene under allieret flag, men dette ville kun blive rent pro forma. De danske redere ville blive krediteret fragt for skibenes benyttelse og erstatninger for skibe, der måtte gå tabt, efter samme regler og til samme rater, som var gældende for de britiske skibe. Det samme gjaldt søfolkene, som kunne mønstre ud med deres egne, danske skibe på samme betingelser, der var gældende for britiske søfolk. Taleren sluttede med en appel til de danske søfolk om at gøre deres tndsats for befrielsen af deres fædreland ved at slutte sig til de allierede.

I de følgende dage ankom mange danske skibe til britiske havne. Der var i opfordringen bleven talt om at gå til »allieret« havn, men det faldt skibenes førere naturligst at gå til britisk havn, således at Frankrig kun fik rådighed over de danske skibe, som den 9. april allerede befandt sig i franske eller franskkontrollerede havne. Hvorledes det gik disse skibe, vil vi komme tilbage til i et senere kapitel. At så mange danske søfolk uden tøven straks gik ind i kampen for Danmarks frigørelse, vil altid være et af dansk skibsfarts stolteste minder. Den danske sømand vidste, hvad han gik ind til, men han vaklede ikke i sin beslutning. Det må også huskes, at her var ikke tale om store krigsfortjenester, som kunne friste eventyrlyste naturer til at vove livet. Hyrerne i britisk kontrollerede skibe var - for at sige det mildt - meget moderate. Det kan heller ikke påstås, at udsigterne for de allierede i 1940 var særligt lyse, og de danske søfolk kendte tysk mentalitet godt nok til at vide, at vandt tyskerne krigen, ville der for dem, efter at have sejlet for og kæmpet sammen med de allierede, ikke være noget »gamle Danmark«

at komme hjem til. Set fra det danske samfunds side må det også betones, at havde de danske søfolk i 1940 vægret sig ved at sejle deres skibe for de allierede, havde disse antageligt simpelt hen taget skibene som krigsbytte - og interneret ikke alene søfolkene, men også andre danske bosat i de allierede lande.

I de britiske havne fik de dertil bestaltede myndigheder travlt med at overtage skibene. Med den britiske sans for ved alle lejligheder at overholde formerne, tog disse foranstaltninger lang tid. For at give læserne et begreb om, hvorledes en sådan overtagelse almindeligvis fandt dted, skal jeg i det følgende beskrive, hvordan det gik med det af mig førte M/S »Tasmania«, tilhørende Dampskibsselskabet »Orient«. Skibet var lastet med soyabønner fra Manchuriet og oliekgager fra Indien for den danske stats regning og var bestemt til Århus.

Den 9. april om morgenen, da vi fik det sørgelige budskab om Danmarks okkupation, befandt vi os vest for Cap Finisterre på Spaniens nordvestkyst. Vi bestemte os til at søge britisk havn, og om eftermiddagen den 10. april 1940 ankom vi til Falmouth i Sydengland (Cornwall). Så snart lodsens havde bragt os til ankers, kom en marineofficer ledsaget af 5 sværtbevæbnede marinesoldater ombord og tog skibet i besiddelse. Det gik meget formelt til - officeren fik efter anmodning en kahyt anvist til opholdssted og spiste sammen med kaptajnen i salonen, men de menige camperede på dækket, havde deres egen proviant med og måtte ikke fraternisere med skibets mandskab. Det vil sige - det var blot de første par dage - det varede ikke længe, før de gæve gutter var gode venner med hele besætningen, spiste den gode danske mad, og snart blev vagten reduceret til kun at bestå af to mand, og disse tog ikke deres strenge vagt over skib og mandskab alvorligere, end da skibet efter en halv snes dages ophold i Falmouth skulle afgå til London, og vagtholdet blev sendt i land, glemte alle - inklusive officeren - deres revolvere ombord, så der måtte sendes en båd ud efter dette artilleri i sidste øjeblik.

Tag selv penge med ...

Jeg havde i Indien påmønstret to norske matroser. Disse ønskede i Falmouth at blive afmønstrede for at drage til Norge og deltage i kampene mod tyskerne der. Dette ønske syntes jeg måtte støttes, men de to mænd havde ca. 50 pund sterling tilgode i skibet, og det var mig umu-

ligt at fremskaffe denne i forhold til skib og ladnings værdi latterlige lille sum. Hverken mit rederis gamle agentur i Falmouth eller vor gamle forbindelse i London, Clarkson & Co., som tilmed var aktionærer i rederiet, ville give pengeforstrækninger til det i øjeblikket herreløse skib.

Om aftenen samme dag, vi var ankommet til Falmouth, fik jeg gennem den lokale repræsentant for »The British Officers Federation« (Merchant Navy) forespørgsel fra British Ministry of Shipping, som havde fået at vide, at jeg var bestyrelsesmedlem af »Den alm. danske Skibsførerforening«, om jeg kunne tænke mig at komme til London og gennem B.B.C. tale til de på søen værende danske søfolk og opfordre dem til at tage deres skibe til allierede havne for at stille dem selv og deres skibe til de allieredes disposition. Dette erklærede jeg mig straks villig til at gøre og afrejste samme nat til London. Ankomsten til London fik jeg generalsekretæren for British Officers Federation, Capt. Coombs, som cicerone.

Jeg prøvede i løbet af dagen flere steder at få rejst de 50 pund sterling, jeg skulle bruge til at afregne de to norske matroser, men forgæves. Da jeg tilsidst løb tiggergang gennem masser af kontorer i Ministry of Shipping og kun fik beklagende skuldertræk alle steder, var jeg omsider blevet godt gal i hovedet. Før jeg skulle tale i B.B.C., blev jeg fremstillet for Sir Arthur Salters. Denne herre var Søfartsministeriets parlamentssekretær og som sådan en meget betydende personlighed i den britiske regering. Han modtog mig egentlig meget venligt, men, som jeg syntes, ret højtideligt og nedladende, hvilket ikke forbedrede mit humør, så da Sir Arthur spurgte mig, hvad jeg havde i sinde at sige i min radioudsendelse, svarede jeg, at jeg ville opfordre mine kolleger til at tage deres skibe til britiske havne, men at de selv måtte tage penge med - for her fik de ingen. Sir Arthur var lige ved at tabe sin ophøjede, britiske ro ved denne udtalelse, og den ledsagende ministerielle embedsmand kom helt ud af flippen over, at jeg talte således til den store mand, men efter at jeg havde forklaret sagen, sørgede Sir Arthur for, at jeg fik de ønskede penge.

Medens vi lå i Falmouth, skete der en ret morsom episode. En dag jeg var hos havnekaptajnen, fortalte denne mig, at der var sendt to destroyere til søs for at møde et norsk motorskib, som øjensynligt var i vanskeligheder. Da telegrammet fra skibet var noget uklart, blev der

for en sikkerheds skyld holdt ambulancer og læger klar til skibets ankomst. Nordmanden - M/S »Hindanger« - kom ind om eftermiddagen, meget forbavset over al den ståhej, der var lavet for hans skyld. Det viste sig, at han havde sendt et radiotelegram til marinestationen lydende således: »Norwegian Motorship Hindanger expect arrive Falmouth 4 p.m.«, men radiotelegrafisten på stationen i Falmouth havde tabt »h«et i navnet, således at telegrammet kom til at lyde: »Norwegian Motorship in danger (i fare) ...!«.

Efter flere dages ventetid blev »Tasmania« omsider sendt til London for at blive prisedømt og losset. Vi lå i London i lang tid og ventede. Jeg var utålmodig og rændte ministeriet på dørene for at få gang i foretagendet - vi var ikke kommet til britisk havn for at ligge og dovne tiden hen, men de gode briter smilede blot ad mig. Skib og ladning skulle først for en priseret og lovformelig erklæres for god prise at være. Da der ikke var spor af tvivl om priserettens kendelse, syntes jeg ikke, vi behøvede at vente med udløsningen, men den britiske fastholden ved formaliteterne fornægtede sig ikke.

Imidlertid blev skibet nøje synet af inspektører fra søfartsministeriet og af Surveyors fra Lloyds Register of Shipping, og et dokument udfærdiget om eftersynet. De danske skibe blev alle overtaget af Ministry of Shipping, men blev fordelt til forskellige britiske rederier, som skulle bestyre dem for ministeriet. Efter at priseretten havde kondemneret skibene til fordel for Storbritannien, fik skibene britiske adkomstbeviser, det danske flag blev strøget og erstattet med det britiske - og skibene var derefter efter international lov britiske. For at gøre det muligt, at skibene kunne beholde deres danske besætninger, måtte parlamentet vedtage en lov, som tillod fremmede navigatører og maskinmestre at få udstedt midlertidige britiske certifikater. Før påmønstring første gang i et af disse dansk-britiske skibe blev hver dansker - officerer såvel som menige - forespurgte, om de var villige til at sejle under britisk flag, og var svaret bekræftende, hvilket det praktisk talt var 100 %, fandtes sagen at være afgjort. Den tillid, som de britiske myndigheder her viste de danske søfolk, blev påskønnet af disse. Som modsætning til denne nåde at tage sagen på, kan det fremføres, at i de skibe, som kom under fransk flag, blev der fra de franske myndigheders side udvist en meget generende mistænksomhed, som bl.a. gav sig udslag i, at der blev sat en ekstra kaptajn ombord - en slags supercargo, som ofte blev givet så

stor myndighed, at det ikke kunne undgå at virke generende og fornærmende på de danske søfolk. Jeg fik fra kaptajnen på et dansk skib, overtaget af myndighederne i en fransk havn, meddelelser om disse forhold og en anmodning om gennem det britiske Ministry of Shipping at forsøge at få dem forbedrede. Ministeriet var meget deltagende, men kunne naturligvis intet gøre over for en fremmed - om end allieret - regering. Dog havde briterne på forhånd fået franskmændene til at gå med til, at de danske søfolk på de dansk-franske skibe skulle mønstre på de britiske hyrer og andre betingelser.

Det af mig førte skib M/S »Tasmania« fik det store, kendte Liverpool Rederi Thos. Brocklebank & Co. til bestyrende rederi, og det er med stor glæde, at ikke alene jeg som skibets fører, men også alle de andre danske søfolk, som i de 2½ år, til skibet blev sænket af fjenden, sejlede under dette rederis traditionsrige flag, ser tilbage på denne tid, hvor rederiets øverste leder Mr. Denis Bates og hver eneste person på rederikontoret ved deres forståelse og hjælpsomhed til enhver tid og ved enhver lejlighed gjorde den ikke altid lige morsomme tilværelse for de landflygtige danske sømænd lettere og gladere.

Organisationerne

De britiske officers- og mandskabsorganisationer havde lige fra begyndelsen vist stor interesse og hjælpsomhed mod de danske søfolk. For officerernes vedkommende blev der af »The British Officers Federation« (Merchant Navy) oprettet afdelinger inden for foreningens rammer, hvortil de forskellige allierede nationers officerer (førere, styrmænd, maskinmestre og radiotelegrafister) kunne slutte sig, og de danske officerer blev straks fra starten fra den britiske organisations side regnet at være »allierede«, hvilket blandt andre steder gav sig udtryk i en meddelelse til »allierede og associerede handelsflåders officerer«, hvori en note forklarer: »Allierede« inkluderer de danske, frie franske og andre officerer, som om end ikke teknisk allierede, absolut givet tjener de allieredes sag«.

Lederen af den store britiske officersorganisation, Captain Coombs, samt hans nærmeste medarbejder, Captain Tennant, gjorde et stort arbejde for at organisere de udenlandske skibsofficerer. Det var fra begyndelsen Captain Coombs' mening, at den britiske federation skulle varetage de danske officerers interesser i Storbritannien uden veder-

lag, således at de indbetalte kontingenter helt kunne opsøres for, når krigen engang var forbi, at blive overgivet til foreningerne i Danmark. Jeg protesterede straks mod dette, da jeg fandt det urimeligt, at de danske officerer ikke selv skulle betale omkostningerne ved deres organisation, men Coombs fastholdt sin beslutning, idet han hævdede, at den britiske organisation stod i så stor gæld til de skandinaviske - og særligt de danske - officerssammenslutninger, som briterne havde taget til mønster ved dannelsen af deres federation, at de britiske officerer med glæde ville afbetale noget af denne gæld ved vederlagsfrit at administrere den nu i U.K. oprettede danske officersforening.

Dette lød jo meget smukt, men den britiske federation fandt dog snart ud af, at arbejdet blev for stort for den stab, der kunne stilles til rådighed, og I.M.M.O.A. (International Mercantile Marine Officers' Association) overtog derfor administrationen mod at officererne selv betalte omkostningerne. For den herved dannede afdeling blev som forretningsfører ansat kaptajn W. Bendtsen, som var dansk født, men britisk undersåt, og afdelingen fik først kontor i den britiske federations lokaler i London, men flyttede senere, da den danske Pool blev oprettet med Newcastle on Tyne som hjemsted, til denne by, hvor den fik kontor i Poolens bygning, nr. 4, St. Nicholas Buildings.

I løbet af sommeren 1942 fremkom der flere klager fra medlemmerne over afdelingens ledelse, som man mente var for diktatorisk. Der skete mange udmeldelser og for at modarbejde dette, blev der sammenkaldt til et møde, hvori kaptajnerne Coombs og Tennant fra »British Officers Federation« deltog. Der blev nedsat et arbejdsudvalg, som skulle have medbestemmelsesret i alle afdelingens anliggender, men da heller ikke dette syntes at skabe ro om foreningslivet, idet den opfattelse efterhånden gjorde sig gældende blandt officererne, at større selvstændighed foreningsmæssigt set ville være ønskelig, besluttede man sig til at tage skridtet fuldt ud, og den 1. februar 1943 ophævedes afdelingen, idet alle dens aktiver og passiver blev overdraget til den på dens ruiner dannede forening »De sammensluttede Danske Skibsofficerers Forening« (»Danish Merchant Navy Officers' Association«), som omfattede alle kategorier af skibsofficerer. En hovedbestyrelse blev valgt, hvori de forskellige officerere (førere, styrmænd, maskinmestre og radiotelegrafister) blev repræsenteret i forhold til deres medlemsantal i foreningen.

Til at forestå den daglige ledelse af foreningen valgtes maskinmester J. H. Larsen som forretningsfører og styrmand R. Geisler som sekretær. Det skyldes fornemmeligt disse to dygtige og energiske officerer, at den ny forening snart kom ud af det uføre, som afdelingen befandt sig i ved overtagelsen, og de frie danske skibsofficerer af alle grader og kategorier skylder disse to mænd tak for deres arbejde, som bevirkede, at organisationen genvandt sin tabte prestige - ja, også de hjemlige organisationer har grund til at takke for, at organisationen igen kom på ret køl, idet afdelingens underskud ved overtagelsen på 360 pund sterling allerede efter et års virksomhed var forvandlet til et overskud på 150 pund sterling, og fremgangen fortsattes således, at da sammenslutningen efter krigens slutning opløstes, var der et ikke ringe overskud, som fordeltes proportionsmæssigt til de hjemlige foreninger.

Den 9. oktober 1941 blev »Danske Skibsofficerers Hjælpefond« stiftet. Formålet med fondet var at kunne give lån og udbetale understøttelser til trængende medlemmer. Fondet lededes af en valgt bestyrelse, for hvilken først kaptajn Bendtsen og senere maskinmester J. H. Larsen var formand. Styrmand R. Geisler, som sammen med maskinmester Larsen og kaptajn Bendtsen var blandt de oprindelige stiftere, fungerede fra 1. februar 1943 som fondets sekretær. Regnskabet, som aflagdes halvårligt, blev revideret af de danske præster i Newcastle, Jensen og Mørch. Medlemskontingentet var 3 pund sterling, men fra flere sider modtog fondet større og mindre bidrag. Således modtog fondet hvert år en gave fra direktør Krøyer Kielberg på 100 pund sterling, og direktøren for »United Baltic Corporation«, hr. Chr. Larsen, udvirkede, at der fra »King George's Fund« blev skænket en gave på 500 pund sterling. Fondets virksomhed var til stor velsignelse for mangan gæv skibsofficerer, som på grund af sygdom eller anden årsag var kommet i vanskeligheder, og det havde fra alle sider så megen »good-will« og blev så godt administreret, at der ved dets opløsning ved krigens slutning var opsparet en kapital på kr. 38.680,00, som overførtes til Danmark. For dette beløb indstiftedes et legat, hvis årlige renter skal anvendes til understøttelse for trængende medlemmer af de 4 foreninger: Den alm. danske Skibsførerforening, Dansk Styrmandsforening, Maskinmestrenes Forening og Radiotelegrafistforeningen.

Også på anden måde end rent økonomisk var ændringen af skibsofficerernes organisation til stor nytte, idet officererne efter denne fik

en mere retfærdig repræsentation inden for »Det Danske Råd«, i hvis arbejdsudvalg de fik lejlighed til på en virksom måde at gøre deres specielle synspunkter gældende. Rederne lærte ligeledes snart at regne med foreningen, og i Ministry of War Transport havde officererne altid i Mr. Farwell en god og forstående støtte.

Efter krigen og sømændenes hjemvenden til Danmark har maskinmestre og styrmænd vist deres erkendtlighed og taknemmelighed mod maskinmester J. H. Larsen og styrmand R. Geisler på flere måder - bl.a. ved at vælge dem til formænd for deres respektive hjemlige foreninger: »Maskinmestrenes Forening« og »Dansk Styrmandsforening«.

De britiske autoriteter fandt det af praktiske og administrative grunde tilrådeligt at give hver af de forskellige nationers søfarende, som var kommet til England for at sejle for de allierede, hver sin bestemte hjemstavnshavn, og for de danske søfolks vedkommende blev denne havn Newcastle on Tyne, og da den langt overvejende del af sømændene under deres hvilesteder i land samledes her, var det naturligt at flytte organisationernes hovedkontorer hertil også.

For de menige søfolks vedkommende var organiseringen blevet ordnet således, at der blev oprettet en dansk afdeling af den britiske »National Union of Seamen« (N.U.S.), som omfatter alle kategorier og grader af menige sømænd. Dette var den naturlige vej at gå, da de danske sømænd kom til at sejle under de samme overenskomster, som de britiske havde med deres redere. Til leder af denne danske afdeling under N.U.S. valgtes Børge Møller, som i maj 1940 havde måttet flygte til England fra Antwerpen, hvor han siden 1937 havde været ansat som repræsentant for såvel Sømændenes som Søfyrbødernes Forbund i Danmark. Børge Møller gjorde et stort og betydningsfuldt arbejde for de menige danske søfarende i Storbritannien, dels som leder af de meniges faglige organisation og dels som medlem af »Det danske Råd«'s udvalg for søfarende. Børge Møller var med i organisationsarbejdet lige fra begyndelsen i maj 1940, til arbejdet med afviklingen var fuldført i december 1945. Også ved sine patriotiske taler i B.B.C. og på forsamlinger ved forskellige lejligheder samt ved talrige artikler i »Frit Danmark« og andre steder gjorde Børge Møller sig fortjent af den danske sag. Efter afviklingen af organisationsarbejdet i England kom Børge Møller tilbage til Danmark, hvor han arbejdede i Sømændenes Forbund et års tid, hvorefter han blev ansat som leder af den danske

stats forhyringskontor for sømænd i Antwerpen.

Allerede i begyndelsen af 1941 voksede der en del kritik frem blandt medlemmerne af mandskabsorganisationen, som hjemme fra var vant til at have mere direkte indflydelse på foreningens arbejde. De danske sømænd følte sig også trykket af, at de ved blot at danne en afdeling i den britiske organisation ikke havde den foreningsmæssigt set selvstændige stilling, som de følte sig berettiget til, særligt efter at alle de allierede, men i England fremmede søfolk, efterhånden havde fået dannet selvstændige organisationer. N.U.S. stillede sig forstående til den rejste kritik, og efter en del forhandlinger og afholdte møder overgik den danske afdeling den 1. juli 1941 til at blive den selvstændige »De sammensluttede danske Sømandsorganisationer«. Børge Møller fortsatte som forretningsfører også for den nye sammenslutning, men selvstændigheden nødvendiggjorde ansættelsen af flere funktionærer. Til disse tillidsmandsposter blev valgt: Donkeymand Gorm J. J. Nielsen som repræsentant og hovmester Svend Åge Rasmussen som kasserer. Da Børge Møller oprindeligt tilhører dæksmandskabet, var således alle tre grupper - dæks-, maskin- og restaurationspersonale - repræsenteret i foreningens ledelse. På grund af voksende arbejde måtte yderligere en repræsentant ansættes, og tid efter anden har matros Aksel Møller, smører Niels Emil Søndergård og bådsmand Arne M. Hansen været ansatte som repræsentanter. Børge Møller og Svend Åge Rasmussen fortsatte lige til slutningen som henholdsvis forretningsfører og kasserer.

Sømandsklubberne og »pool«en.

Efter at Newcastle var blevet fastslået som de danske søfolks hjemmehavn, foregik praktisk talt al forhyring til de danske skibe fra denne by. Hyreanvisning og forhyring foregik i begyndelsen på det danske konsulat. Konsul Fr. Madsen og hans sekretær frk. Nielsen bistået af konsulatets øvrige stab havde et stort og til tider alt for lidt påskønnet arbejde med denne for et konsulat alt for uvante virksomhed. Efterhånden som flere og flere danske sømænd strømmede til Newcastle for at søge hyre, blev det også umuligt for konsulatet at overkomme det forcerede arbejde med fordelingen af mandskab til skibene, og straks efter at organisationerne flyttede til byen, blev også dette arbejde overtaget af dem.

Der var i løbet af sommeren 1940 af Ministry of Shipping blevet

nedsat et udvalg »The Danish Merchant Navy Welfare Committee«, hvis medlemmer bestod af repræsentanter for danske rederiinteresser, officerer, mandskab, Sømandsmissionen og de danske konsuler. Dette udvalg blev senere omdøbt til »The Danish Merchant Navy Advisory Committee«, hvori også det britiske ministerium blev repræsenteret. Udvalget gjorde i begge sine skikkelser et stort arbejde for de søfarende ved at være et slags mellemlid mellem dem og ministeriet. Udvalgets formand var direktør Chr. Larsen, leder af »United Baltic Corporation« Ltd. (Ø.K.'s London filial), og dets energiske sekretær var direktør O. Holdthusen, chef for D.F.D.S.' kontor i London. Disse to mænd var meget virksomme for de danske søfolk - særligt vil direktør Holdthusen's helt personlige interesse for hver enkelt sømand eller fisker, han kom i kontakt med, altid blive erindret med taknemmelighed. Det var særligt disse to mænds anstrengelser, søfolkene kunne takke for, at bestræbelserne for at få passende, centralt beliggende lokaler i Newcastle til kontorer, klubrum og opholdsrum kronedes med held, således at lokalerne straks efter nytår 1941 kunne tages i brug.

En af de mænd, som i Storbritannien kom til at betyde mest for den danske sag, og hvis varme hjertelag også kom de danske søfolk til gode, var direktør F. M. Krøyer Kielberg, chefen for det mægtige britiske selskab »The United Molasses Co. Ltd.«. Direktør Krøyer Kielberg er engelsk statsborger men har aldrig tabt kærligheden til og interessen for sit fødeland, og hans fremskudte position i den britiske forretnings- og finansverden gjorde det muligt for ham at yde den danske sag store tjenester. Mange af de danske foretagender, startet i England under krigen, ville ikke kunne være gennemført uden hans altid beredvillige gavmildhed, men når vi danske nu har dette i taknemmelig erindring, må vi for dette ikke glemme Krøyer Kielbergs rent personlige indsats, hans aldrig svigtende interesse, hans store arbejdsevne, som altid var til rådighed for sagen, hans omsorg for alle, som trængte til råd og hjælp. Som præsident for det danske råd oplyste han på et møde i rådet, afholdt den 27. november 1940, at han efter udtalt ønske fra sømændene, som på denne måde ønskede at give udtryk for deres loyalitet mod Storbritannien, havde forhandlet med Ministry of Shipping om at tillade danske sømænd at bemane en destroyer eller krydser. Direktør Krøyer Kielberg oplyste imidlertid, at Ministry of Shipping og den første admiralitetslord efter nøje overvejelser måtte afslå tilbu-

det. Ministeriet meddeler i sit skriftlige svar til Krøyer Kielberg, at det finder, »at danske sømænd gjorde mere for frihedens sag ved trofast at bemandede de danske handelsskibe, der sejlede for de allierede, end ved at lade sig indrullere i den britiske krigsflåde«.

Som vi senere skal se, fik søfolkene i krigens sidste år deres her omtalte ønske opfyldt. Direktør Krøyer Kielbergs udtalelse på mødet 27. november 1940 blev med venligsindede kommentarer optaget i hele den britiske presse og hjalp meget til at forbedre briternes syn på danskerne og deres sag.

Onsdag den 5. februar 1941 foregik i Newcastle den højtidelige åbning af de to danske sømandsklubber. Åbningshøjtideligheden foregik i Søfolkenes Klub, men gjaldt også officerernes, der fandtes i samme bygning. Sir Arthur Salters, Ministry of Shipping's parlamentssekretær, foretog på ministeriets vegne åbningen og fremsatte ved denne lejlighed følgende betydningsfulde udtalelse: »Danmark er ikke en allieret af navn, men gennem den indsats, søfolkene yder, står de på nøjagtig samme standpunkt som allierede, og jeg kan ikke stærkt nok fremhæve værdien af de danske sømænds indsats«.

Den højtidelige klubindvielse og Sir Arthur Salter's tale ved denne lejlighed blev omtalt i hele den britiske presse, og den britiske befolkning lærte efterhånden helt at forstå Danmarks vanskelige stilling og mødte vore søfolk med samme venskab og tillid, som den viste de allierede - »også af navn« - Sømænd.

I begyndelsen af 1941 blev i Storbritannien gennemført en plan, som skulle sikre handelsskibenes bemanning til enhver tid. Det var det såkaldte »Pool«-system, som blev indført. Enhver sømand blev fast ansat i handelsflåden og oppebar hyre, enten han sejlede, eller han af en eller anden grund for en kortere tid gik ledig i land. Med andre ord - alle skibene regnedes at tilhøre et rederi, hvori alle søfolkene var funktionærer. Da de, som sagt, også oppebar løn under ledighedsperioder i land, havde de også pligt til at være disponible og modtage anviste hyrer. De allierede nationers søfolk kom også ind under planen, og den danske Pool trådte i virksomhed i Newcastle den 9. juni 1941. Det britiske Ministry of Shipping, som i mellemtiden havde skiftet navn og var blevet til »Ministry of War Transport« satte til at lede organisationen af den danske Pool og i de første måneder overvåge dens arbejde en mand, som fik stor betydning for de danske søfolk og for de danske

nationale interesser i det hele taget. Denne mand var Mr. B. J. Farwell, som under sit arbejde med de danske søfolk fik en så stor interesse og hjertelig forståelse af disse mænds stilling, at han for resten af krigstiden var dem og Danmark en god og oprigtig ven, der aldrig skyede nogen anstrengelse eller besvær, hvis han personligt eller gennem sine indflydelsesrige forbindelser kunne gavne den danske sag.

I det hele taget havde de danske søfolk en udpræget »goodwill« blandt embedsmændene i Ministry of War Transport. Ministeren selv, Lord Leathers, viste danskerne stor interesse og talte ved flere lejligheder til dem ved deres sammenkomster. Mr. F. Normann viste stor interesse og energi ved ordningen af søfolkenes sociale forsikringer. Mr. Garrick, som, før han trådte ind i ministeriet under krigen, var en betydende britisk skibsreder, viste meget stor forståelse for vore problemer, og var så interesseret i dansk skibsfart, at han i en kort ferie i forsommeren 1941 besøgte mit skib M/S »Tasmania«, som lå under reparation i Middlesborough efter en alvorlig minesprængning, for at besigtige skibet, tale med mandskabet og med mig førte lange diskussioner om dansk skibsfart i krig og fred sammenlignet med britisk.

Kauffmann og Reventlow.

De frie danske søfolk i Storbritannien havde med interesse og beundring fulgt den politik, som vor gesandt i Washington, minister Henrik Kauffmann, havde besluttet at følge. Søfolkene, som selv havde taget en beslutning, som de vidste ville blive dødsensfarlig for dem, hvis Tyskland skulle vinde krigen, forstod tilfulde, hvilket alvorligt skridt Kauffmann havde taget, men de følte også, at en mand som Kauffmann intet valg havde, men måtte gøre det, som hans patriotisme og hans ære tilskyndede ham til. Søfolkene i England så med forventning på de bestræbelser, som ministeren udfoldede i U.S.A. for at få de der oplagte danske skibe ud at sejle. Desværre mislykkedes disse bestræbelser i første omgang, men hele denne sag vil jeg komme tilbage til i et senere kapitel. Da Kauffmann den 9. april 1941 i Washington afsluttede overenskomst med den amerikanske udenrigsminister Cordell Hull om baser på Grønland, og som følge heraf blev afskediget af den danske regering, sendte søfolkene i Newcastle ham et telegram, hvori de takkede ham for hans indsats og tilsagde ham deres støtte. Telegrammet var underskrevet af Børge Møller, kaptajn W. Bendtsen og kaptajn

H. C. Røder, repræsenterende de menige søfolks forening, officerernes organisation og skibsførerne. Takketelegram fra minister Kauffmann kom tilbage omgående.

Medens begejstringen for Kauffmann og hans legation i U.S.A., var stor mellem de frie danske søfolk i Newcastle, kan det desværre ikke siges, at de nærrede de samme følelser for Danmarks diplomatiske og konsulære repræsentation i Storbritannien, hvis, som det syntes for søfolkene, noget valne og ubestemte optræden - særligt set på baggrund af den amerikanske legations øjeblikkelige og energiske tagen parti - virkede nedslående på og blev mødt med mistro af disse folk, som selv ved deres beslutning om at sejle for de allierede havde kastet alle broer af.

Den britiske regerings holdning over for Danmarks gesandt syntes også for uindviede at være uforståelig. En gesandts opgave er naturligvis at skulle repræsentere sit land over for det land, han er akkrediteret, men grev Reventlow kunne dog ikke så godt over for Storbritannien repræsentere et land, hvis regering var domineret af Storbritanniens fjende Tyskland. Hele situationen synes at have været både uholdbar og usikker og skabte også visse misforståelser mellem gesandten og Det Danske Råd, der den 30. september 1940 var blevet oprettet i London. Imidlertid syntes det også, som om den britiske regering var indforstået med Reventlow's afventende og forsigtige holdning. Personligt havde den ansete diplomat stor sympati inden for det britiske udenrigsministerium, og gesandtparret var meget afholdt inden for de danske kredse. Det kom derfor også som en lettelse og Befrielse for alle danske i Storbritannien - og ikke mindst for de danske søfolk, - da endelig minister Reventlow brød med den danske regering.

Da budskabet over Kalundborg Radio den 24. november 1941 spredtes, at udenrigsminister Scavenius var på vej til Berlin for på Danmarks vegne at tiltræde Antikomintern-Pagten, vakte denne meddelelse forbitrelse hos søfolkene, og fra flere af skibene i oversøiske havne telegraferede besætningerne til deres organisationer i Newcastle for at få disse til at opfordre gesandten til handling. Den 26. november udsendte Det Danske Råd gennem B.B.C. en udtalelse, i hvilken der gaves udtryk for sorg og harme over Danmarks tilslutning til den famøse pagt, og den 1. december afsendte grev Reventlow sit historiske telegram til udenrigsminister Scavenius, hvorved han stillede sig på

linie med Henrik Kauffmann og de andre patriotiske diplomater, som allerede længe havde opsagt den tysk dominerede danske regering huldskab og troskab. I marts 1942 tiltrådte grev Reventlow posten som ærespræsident i »De Frie Danske«, og hans nærmeste medarbejder, legationsråd Gustav Rasmussen, trådte ind i rådets arbejdsudvalg. Grev og grevinde Reventlow var meget interesserede i søfolkenes velfærd og gjorde begge et stort arbejde for at befordre dette. Gesandtparrets årligt tilbagevendende julefester for søfolkene i Newcastle var alle meget vellykkede og gjorde deres til at befæste parrets popularitet blandt de frie danske sømænd.

Desværre syntes søfolkenes sympatifer den diplomatiske del af Danmarks repræsentation i Storbritannien ikke at omfatte også den konsulære. Generalkonsul Rottbøll var meget upopulær mellem søfolkene - og for resten også mellem de unge danske, der som »danske frivillige« var trådt ind i den britiske hær. Der var mange klager over den behandling, sømænd og frivillige havde været udsat for af generalkonsulen eller på hans ordre. Faktum er det, at embedsmændene i søfartsministeriet over for mig har udtalt deres misfornøjelse og mistillid til generalkonsulen, til trods for at jeg kraftigt søgte at forklare, at deres meninger måtte være byggede på fejltagelser og misforståelser. Da straks efter kapitulationen meddelelsen kom, at Rottbøll havde taget sin afsked, var det almindeligvis antaget, at den britiske regering havde medvirket til dette. Stor var derfor særligt sømændenes forbauselse, da det kort tid efter blev meddelt fra udenrigsministeriet, at Rottbøll var udnævnt til gesandt i Australien. Christmas Møller vedgik sit fulde ansvar for denne udnævnelse, men det er aldrig blevet oplyst, for hvilke fortjenester Rottbøll har gjort sig værdig til denne forfremmelse. Personligt har jeg kun haft med generalkonsulatet at gøre i sager angående søfolk, som efter 9. april blev interneret i England, og her gjorde konsulatet og særlig vicekonsul Jacobsen et stort og fortjenstfuldt arbejde. Der var særligt efter Dunkerque, hvor sindene i England var opskræmte, et stort antal internerede, men de fleste sager blev hurtigt opklaret, og der var tilsidst kun nogle få stykker, som blev holdt internerede under hele krigstiden.

Gesandtskabets holdning den første del af krigstiden havde også indvirkning på andre danske embedsmænd i England. Den første 9. april efter besættelsen blev højtideligholdt i London og Newcastle ved

afholdelse af store nationale møder. Talerne ved mødet i Newcastle, som fomemmeligt var sømændenes møde, blev holdt af Børge Møller og af mig. Før mødets afholdelse blev jeg af arrangørerne anmodet om at indlede højtideligheden med at sige et par mindeord om de søfolk, som i årets løb havde givet deres liv for fædrelandet. Jeg indvendte, at dette burde dog gøres af den danske sømandspræst i Newcastle, pastor Jensen, men fik at vide, at denne havde vægret sig ved at gøre det, da han som udsendt af den danske sømandsmission under de nuværende forhold ikke kunne lægge navn til ved en højtidelighed som denne, af hvilken referat om ikke andet så gennem B.B.C. ville gå hjem til Danmark. Jeg udtalte min forundring over dette forhold til den danske konsul i Newcastle, kaptajn Fr. Madsen, og blev endnu mere forbavset, da denne, som jeg kendte som en sand patriot, udtalte sig på linie med præsten - heller ikke han kunne officielt være til stede på mødet - han kunne risikere at blive afskediget hjemmefra, hvis hans navn kom frem ved denne lejlighed, sagde han, og det, mente han, ville skade den danske sag. »Mit hjerte vil være oppe hos jer på tribunen, men jeg selv må skjule mig i salens baggrund«, sagde han.

Kuppet i Dublin.

At kaptajn Madsen ellers ikke var bange for at gå i brechen, viser følgende lille tildragelse, selv om navnene på deltagerne af nærliggende grunde den gang blev holdt hemmelige. Som bekendt var »Den irske Fristat« (Eire) neutral under hele krigen. Her henlå lige fra 9. april 3 danske skibe, og fra besætningerne på disse indløb stadig til de danske organisationer i England klager over forholdene ombord og anmodninger om bistand til, at skibene eller i al fald besætningsmedlemmerne kunne komme i allieret tjeneste. Forholdet mellem Storbritannien og Eire var ret vanskeligt i krigstiden, og officielt kunne den britiske regering ikke gøre noget ved sagen, men det blev besluttet, at der skulle gøres et forsøg på at få skibene ud og bragt under allieret flag. Til dette formål blev en delegation på tre medlemmer i slutningen af 1940 sendt til Dublin for at forhandle med skibenes førere. Delegationen bestod af konsul Fr. Madsen, forretningsfører Børge Madsen og en repræsentant fra det britiske søfartsministerium. I Dublin var delegationen udsat for en del ikke ufarlige eventyr navnlig fra de i Dublin værende talløse tyske agents side, men den fik da omsider kontakt med skibene, hvor-

fra det viste sig, at et stort antal søfolk allerede var forduftet og havde fundet vej over til England. De tre skibsførere var imidlertid vanskelige at få i tale. De to af skibene tilhørte A. P. Møller's rederier, og kaptajnerne på disse ville kun tage deres skibe ud, hvis de kunne få vished for, at det var deres reders ønske, de skulle gøre det. Delegationen vendte således tilbage til Newcastle med uforrettet sag, men kaptajn Madsen, som er en nær ven af den danske skibsreder og vidste, at denne ofte kom til Stockholm i forretnings medfør, skrev til den danske legation i Stockholm og bad den forelægge sagen for ham næste gang, han besøgte legationen. Efter længere tids forløb fik endelig konsul Madsen et brev fra legationen i Stockholm med meddelelse om, at spørgsmålet havde været forelagt A. P. Møller. Denne havde naturligvis ikke skriftligt kunnet erklære sig, men havde dog bemyndiget legationen til at meddele, at han gerne så, at de to omtalte skibe kom under allieret flag.

Bevæbnet med dette dokument drog delegationen atter til Dublin. Nu viste det sig imidlertid, at den fører, som havde lovet at sejle, hvis rederens tilladelse kunne opnås, ikke ville sejle under nogen omstændigheder. De andre to førere stod derimod ved deres løfte, de manglende medlemmer af deres besætninger blev erstattede med medlemmer fra det tilbageblivende skib - de var så godt som alle ivrige efter at komme ud. Skibene sejlede ud fra havnen, blev efter aftale optaget af en konvoj og kom i god behold til britisk havn. Det tilbageblivende skib blev efter lang tids uvirksomhed solgt til Irland.

Den 14. maj 1942 blev det officielt bekendtgjort, at Christmas Møller var ankommet til England. Denne konservative politiker blev af de - kan man vel nok sige - venstre indstillede sømænd hilst med begejstring. Al partipolitik var indstillet under krigen - patriotiske hensyn var det eneste, som gjaldt. Christmas Møller viste stor interesse for de søfarende og megen forståelse af de forskellige kategoriers problemer. Også efter hjemkomsten til Danmark virkede Christmas Møller for at skaffe de hjemvendende sømænd den anerkendelse, de havde gjort sig fortjent til. Han var meget populær blandt de søfarende, og hans alt for tidlige død gjorde et dybt indtryk på dem. Danske søfolk vil altid bevare mindet om Christmas Møller.

Der er mange danske personligheder, som søfolkene, der »mellem slagene« havde deres hjemsted i Newcastle, vil tænke tilbage på med gode minder. Den elskelige og friske Gabrielle Rohde var vel nok deres

favorit. Hun var altid rede til, når det gjaldt søens folk, at stille sig til rådighed - hvad enten det gjaldt at holde inspirerende taler, fortælle episoder fra sit interessante liv som kontorchef i Folkeforbundet eller som flygtning på de franske landeveje, eller hun udfoldede sit talent som dekorationsmaler ved at udsmykke de kedelige mørklægningsgardiner i sømandsklubben med håndmalede motiver fra sømandslivet. Altid oplagt, altid smilende og tillidsfuld og rede med råd og dåd. Den 4. maj 1945 blev hun gift med godsejer Flemming Juncker, som havde været en af den jydsk modstandsbevægelses ledere, men som var blevet nødsaget til at flygte, og som omsider var havnet i England. Gabrielle Rohde oplevede Danmarks frihedsdag sammen med sin mand, men inden et år var forløbet, døde hun som følge af et ulykkestilfælde. Søfolkene fra Newcastle mindes hende i dyb taknemmelighed.

Foruden de danske og britiske mænd og kvinder jeg allerede har nævnt, som på forskellige måder under krigstiden gjorde sig fortjent af de landflygtige danske søfolk i Storbritanien, vil jeg gerne her nævne nogle få, som jeg selv er kommet i nær personlig forbindelse med, men listen kunne gøres meget længere. Redaktøren af »Frit Danmark«, Emil Blytgen-Petersen, var en god ven af søfolkene og var altid rede til at sætte sig ind i deres forhold og støtte dem. Fru Elli Karsten, fru Estrid Bannister og frk. Runa Rasmussen gjorde et stort arbejde blandt søfolkene. Ligeledes pastor Viggo Jensen i London, de to præster i Newcastle, pastor Jensen og pastor Mørch tillige med de to præstefruer, og Leif Gundel, speaker ved B.B.C. og sekretær i Det Danske Råd. Da sømændene oprettede deres blad »Kurér«, blev han en skattet medarbejder. Direktør H. T. Karsten (United Baltic Corporation), konsul H. P. Pedersen, Glasgow, og konsul Schacke, Edinburgh. Chefen for den danske Pool i Newcastle, Mr. C. L. Heel, var meget populære. Mr. Heel var engelskmand, men havde i mange år før krigen virket i den britiske legation i København og talte udmærket Dansk. Han følte sig nærmest som dansk og talte altid forhåbningsfuldt om den dag, da han igen kunne komme »hjem«, hvormed han mente til København. Mr. Heel nåede at »komme hjem«, men døde kort tid efter. Hans hustru, den elskværdige danskfødte Mrs. Heel, var også ansat i den danske Pool og var lige som manden meget populær.

Mrs. Heel er nu ansat ved den britiske legation i København. Den gemytlige kaptajn H. Frederiksen var Pool'ens næstkommanderende.

Den norskfødte mr. Svendsen var leder af British Council's kontor i Newcastle. Institutionen »The British Council« udførte et beundringsværdigt arbejde for søfolkene i Newcastle. Ikke alene sørgede denne institution for underholdning til søfolkene ved udflugter, koncerter, optræden, dans, men også for deres uddannelse, for dem der f.eks. ønskede at uddanne sig til navigatører. Det var også mr. Svendsen, som skaffede forfatteren af denne beretning i forbindelse med en fabrik i Birmingham, som for en billig penge lavede de meget smukke emaille Dannebrogseblemer, som enhver dansker i Storbritannien bar til skue. Da fabricationen og salget var blevet organiseret, blev det hele overladt til Det Danske Råd. Den ikke ubetydelige fortjeneste ved salget af emblemerne blev brugt til trykning af en dansk sangbog »Skagen ind«, som gjorde stor nytte, og som også indtjente et godt overskud til rådet.

Krigen til lands og til søs gik imidlertid sin bloddryppende gang. Den civile befolkning i England fik også sin del af rædslerne ved de stadige luftbombardementer af byerne, og fra søen hørtes der om det ene drama efter det andet. De danske søfolk fik deres rigelige del af »blod, sved og tårer«, som var det eneste, Churchill kunne love det britiske folk, da han tog regeringens tøjler i begyndelsen af krigen. Dagligt hørte man om krigsforliste danske skibe, mangen gæv dansk sømand gav livet for fædrelandet, og de overlevende fra sænkede skibe, som kom tilbage til Newcastle for igen at gå ud, vidste at fortælle om utrolige tragedier udspillede på havet. I Newcastle havde sømændene deres hjem, når de hvilede ud mellem sejladsene - ja, mange af dem tog det så bogstaveligt, at de giftede sig med engelske piger og stiftede virkelige hjem. Ellers var Pool'en og organisationernes arbejde kommet ind i en særlig rutine. Arbejdet blev afbrudt nu og da ved underholdninger arrangeret fra forskellige sider. Af begivenheder af rang kan nævnes de højtidelige sammenkomster hver 9. april, på kongens fødselsdag, grundlovsdagen og ganske særligt julefesterne. Christmas Møllers ankomst til England i maj 1942 var en sensation. Den 4. oktober 1942 indviede de menige søfolks forening under festlige former deres fane, syet og skænket Foreningen af danske Damer. I slutningen af 1942 blev sømandsklubben udvidet og kom nu til at indeholde både restaurant og bibliotek. Ved den højtidelige åbning af den nyrestaurerede klub udtalte daværende parlamentssekretær for Ministry of War Transport, mr. Ph. Noel Baker, bl.a.: »Hvem ved, om ikke de danske skibes og

de danske sømænds indsats blev den afgørende margin i kampen om Atlanterhavet?»

Den 7. november 1942 overrakte repræsentanter fra Det Danske Råd og fra de danske søfarende en check på 1500 pund sterling til hr. M. Maisky, Sovjetunionens gesandt i London, til indkøb af en røntgen-ambulance til den russiske østfront. Halvdelen af summen var indsamlet blandt de danske sømænd.

Efter gentagne henvendelser fra de danske søfarende besluttede det britiske admiralitet endelig i maj 1943 at afse to mindre minestrygere til bemanning med danske marinefolk. Egnede unge søfolk blev udtaget og gik straks i træning. I august samme år havde klubberne i Newcastle den fornøjelse at få besøg af deres gamle kammerater iført britisk marineuniform med det danske flag og ordet »Danmark« på skuldrene. I marts måned 1944 blev to nybyggede fartøjer overgivet til de danske officerer og mandskab.

Dannebrog til tops igen.

Julen 1943 fik de danske søfolk en kær og velkommen julegave. I en bekendtgørelse fra den britiske minister for krigstransport siger ministeren, Lord Leathers: »Som en anerkendelse af den store indsats, de danske søfolk og det danske folk har ydet de forenede nationers sag, er der truffet arrangement, hvorefter danske skibe erberettigede til til enhver tid at føre deres gamle nationale flag.« Den 25. december gik Dannebrog igen til tops på alle de danske skibe, som under britisk styre sejlede for de allierede. De danske sømænd betragtede denne gestus som det, den var - en britisk anerkendelse af deres gode indsats. Fra alle steder i den frie verden strømmede det ind med lykønskninger til de danske søfarende og med taksigelser til den britiske regering. Den danske officersforening i Newcastle udtrykker kort og fyndigt i »Meddelelser til medlemmerne«: »Tak, England, for din forståelse og anerkendelse, og tak for dette vennehåndtryk, der både var varmt og fast - og det gjorde godt«.

Jeg vil nu gå tilbage og fortælle lidt om, hvad der skete med danske skibe og søfolk i Storbritannien i de hektiske dage efter 9. april 1940. Med mit skib M/S »Tasmania« lå vi stadig i London og ventede på, at priseretten skulle dømme os. Da dette omsider var gjort, blev skibet udlosset, hvorefter det gik i dok for at få foretaget nødvendige repara-

tioner og eftersyn. Alt dette tog tid.

De sidste dage af maj måned blev bemærkelsesværdige ved evakueringen af de britiske tropper fra Dunkerque. Da M/S »Tasmania« i disse dage lå i flydedok således, at vore både ikke kunne sættes i vandet, blev min anmodning om at måtte deltage i arbejdet ved evakueringen afslået - der var brug for både, uden både ville de ikke have mig - der var frivilligt mandskab nok. Det var et af mit livs store skuffelser.

Et par dage før »Tasmania« var klar til at sejle, blev dets første- og anden styrmand taget i land for at blive internerede. En fordrunken tømmermand, som jeg havde afskediget, gik til søfartsministeriet og anklagede hele officersbesætningen for nazisme. For mit vedkommende troede ministeriet ikke på den beskyldning, men da de to omtalte officerer var sønderjyder og havde tjent som tyske soldater under den første verdenskrig, var sagen straks anderledes for dem. Efter en del undersøgelser, forhør og snakken frem og tilbage besluttede autoriteterne, at de to officerer skulle interneres.

De to mænd blev først hensat i et fængsel nær Liverpool, i hvilket forholdene var meget slette. Fængslet blev bombet, hvorefter de sammen med mange andre internerede af forskellige nationaliteter blev anbragt i en lejr i Sydengland. Her var behandlingen god. Jeg arbejdede energisk på at få de to mænd ud, og det lykkedes mig også for anden styrmands vedkommende. Han fik først anvist opholdssted i Wales, hvor han havde udmærkede arbejdsforhold, men da han ønskede at komme ud at sejle, fik jeg i løbet af 1941 udvirket, at han kom ud - endda som første styrmand - i et af de nye store Empire skibe. Han gjorde god og fortjenstfuld tjeneste under hele resten af krigstiden og var endog en tid på den af alle søfolkene frygtede Murmansk rute. Første styrmanden kunne også være kommet ud, men han var bleven stædig og ville ikke. Han var en uvergang i en lejr ved York, hvor jeg besøgte ham og fandt ham ved godt mod og helbred. Senere blev han flyttet til øen Man, hvor han sammen med andre internerede levede under gode forhold til krigens slutning, da han blev sendt hjem til Danmark.

Med Sundby og Birksted ombord.

Dette, at mine to ældste dæksofficerer blev taget fra mig, lige før skibet skulle afgå, kom meget på tværs, da danske officerer på dette tidspunkt var vanskelige at opdrive. Det lykkedes mig omsider at få fat i en nord-

mand, som hele sit liv havde sejlet med hvalfangere, men nok mente, han kunne klare første styrmandstjenesten. Min tredje styrmand - en ung sønderjyde, som var for ung til at have deltaget i første verdenskrig - forfremmede jeg til anden styrmand. Så manglede jeg blot en tredje styrmand - og tillige en maskinassistent til erstatning for en mand, jeg havde måtte afmønstre som syg. Jeg havde næsten opgivet at få disse manglende mænd, da jeg tilfældigt kom op i den danske klub i Knight-bridge og traf to unge danskere, som kort tid forinden var ankommet til London fra Danmark via Sverige og Norge. Det var de to marineflyvere, Kaj Birksted og Charles Sundby - to mænd, som senere under krigen førte en meget omtumlet og eventyrlig tilværelse, som for Birksteds vedkommende førte ham ind både i den norske luftstyrke og i Royal Air Force og gjorde ham kendt som en af de dygtigste og dristigste fighterpilots i de to organisationer.

De to mænd, som var løjtnanter i den danske marines flyvevæsen, lykkedes det nogle dage efter invasionen af Danmark i en af marinens både, som de havde »lånt«, at komme til Sverige, hvor myndighederne den gang ikke tog så kærligt mod flygtende danskere, som de senere gjorde, men tværtimod truede vore to venner med at ville internere dem som »politiske flygtninge«. Dette protesterede de imod, og trods talrige forhør kom de svenske autoriteter ingen vegne med dem. »Ja, så holder vi Dem fængslet for tyveri af båden, De kom over med«, sagde svenskerne til sidst. »Ja, så i herrens navn lad os være tyve«. Danskerne var blevet trætte af svenskernes vrøvl, »men så forlanger vi at blive sendt tilbage til Danmark for at komme for retten der«. »Jamen, så bliver De jo skudt«. »Sandsynligvis, men det rager jo ikke Dem«. Det ville svenskerne dog ikke have på deres samvittighed, så efter endnu nogen snakken fik de to danskere lov at gå, og efter en del eventyr kom de til sidst op til Nordnorge og sluttede sig til de kæmpende norske styrker dér. De blev antaget til tjeneste i det norske luftvåben, men blev kort tid efter sammen med de britiske tropper evakueret fra Norge. Efter et kort ophold i Glasgow, hvor den danske konsul H. P. Pedersen hjalp dem med råd og dåd, kom de omsider til London. De meldte sig til Royal Air Force, men dette var på en tid, da det at være dansk ikke i England var nogen anbefaling - mange regnede os for en slags »halvtyskere«, og den danske regerings handlinger og udtalelser i de første krigsår gjorde ofte livet surt for danske patrioter i allierede lande. Det var Det Danske

Råds oplysningsarbejde og de danske sømænds indsats, som gjorde, at stemningen mod Danmark efterhånden vendte sig, og da i de sidste krigsår frihedsbevægelsens kamp blev almindelig kendt, var det ikke helt frit for, at danskerne tilsidst nærmest blev betragtede som en slags »supermen«. Tiden for de to danske flyveres ankomst til London var også før »Luftslaget om Storbritannien« havde fundet sted, og R. A. F. manglede ikke personel. De to flyvere fik dog ikke noget direkte afslag, men fik besked på at vente. »Vente« var netop noget, som disse to raske gutters temperament ikke var indstillet på, så da de nu blev tilbudt at komme ud at sejle med et dansk skib, og da rejsen blot gjaldt en tur til Saigon, Indo-China, og vi ventede at være tilbage igen i september, til hvilken tid de håbede at kunne komme ind i R. A. F., så tog de mod tilbudet. Sundby, som var navigatør, før han gik ind i søværnets flyvevæsen, blev mønstret som tredje styrmand, medens Birksted tog stillingen som maskinassistent.

Flugten fra Dakar.

I begyndelsen af juni 1940 afgik vi så endelig fra London - i ballast til Saigon for dér at indtage en ladning ris til Frankrig. Vi gik i konvoj til Dakar, Fransk Vestafrika, hvor vi skulle indtage brændselsolie. Der var flere andre danske skibe i konvojen, således M/S »Tacoma«, der lige som »Tasmania« tilhørte Dampskibsselskabet »Orient«. På vej til Dakar modtog vi meddelelse om Frankrigs sammenbrud og kapitulation. Vi forstod imidlertid, at de franske besiddelser uden for Europa ikke ville underkaste sig Vichy regeringen, som var bleven dannet under forsæde af general Pétain, så de skibe, som var bestemt at skulle gå ind til Dakar, blev dirigeret der ind. I Dakar var alt forvirring. Skibene fik ordre til at vente - ingen vidste noget rigtigt, rygterne svirrede, og havnen var opfyldt af skibe. Da jeg efter to dages forløb hverken havde fået brændselsolie eller ordre, besluttede jeg at sejle. Agenten ville ikke udklarer mig og søgte at slå min uro ned ved at henvise til de lokale aviser, hvori guvernøren i en højtidelig proklamation erklærede ikke at ville rette sig efter Vichy, men holde sig til de allierede. Jeg er bange for, jeg fornærmede min franske agent ved at sige, at jeg kendte fransk mentalitet og temperament godt nok til at vide, at det var meget muligt guvernøren ville sige lige det modsatte om et par dage, og jeg ville ikke tage den risiko - ville han ikke udklarere mig, gik jeg uden den forma-

litet, og jeg håbede at kunne finde vej ud til søs uden lods. Da agenten så, det var mit alvor, udklarerede han mig og sørgede også for, jeg fik en lods. Jeg bad ham telegrafere til mit engelske rederi, at jeg begav mig til Capetown, Sydafrika, og at jeg havde brændselolie nok til at tage mig dertil - så stak jeg af. Næste dag blev havnen lukket, og skibene, som lå derinde, fik lov at blive liggende, til invasionen af Afrika i efteråret 1942 var blevet fuldbyrdet, med undtagelse af de skibe, som franskmændene overtog, satte under fransk flag og med fransk besætning blev sat i fart mellem Marseilles og Nordafrika med ammunition og andre fornødenheder til Rommels hær.

Af de mange danske skibe, som blev indelukket i Dakar, var også M/S »Tacoma«, som var ankommet med samme konvoj, som bragte »Tasmania« ind. Det varede ikke længe, før udsendinge fra Vichy regeringen ankom til Dakar, og stemningen hos de lokale myndigheder vendte sig. Efter at et lille polsk motorskib var flygtet ved med fuld kraft at sætte over spærringen, i indløbet blev vigtige maskindele taget i land fra alle de ca. 60 fremmede skibe i havnen for at gøre det umuligt for dem at følge polakkens eksempel. Det norske M/S »Lidvard« lurede dog de nazivenlige franskmænd ved at foregive, han måtte have de manglende maskindele ombord til låns, da det var nødvendigt at »røre« maskineriet, for at ikke det hele skulle ruste sammen. Efter megen diskussion fik »Lindvard« sine maskindele ombord, men under arbejdet med montering - og afmontering efter brugen - skulle der være en fuldtallig fransk vagt ombord, for at ikke skibet skulle stikke af. Efter nogle dages forløb meldte maskinchefen, at nu var alt i orden, og havnevæsnet folk kunne igen afhente de omtalte maskindele, hvilket de omgående gjorde - troede de da - og det franske vagtmandskab forlod skibet sammen med maskindelene. I virkeligheden var det, havnevæsenet tog i land, nogle attraps, som de norske maskinmestre i forvejen havde lavet af jernplader fyldte med beg og sand for at gøre dem så tunge som originalerne. Franskmændene hoppede på limpinden i god tro, og den følgende nat stod »Lidvard« for fuld kraft ud af havnen, over spærringerne og kom heldigt til Freetown i den britiske kronkoloni Sierra Leone. Franskmændene har nok haft nogle lange ansigter, da de opdagede, hvad de havde taget i land fra »Lidvard«.

Med »Tacoma« gik det ikke så godt. Den 10. juli måtte de danske søfolk stryge det britiske flag og hejse det franske, og nogen tid efter

blev skibet slæbt langs kaj for at indtage ladning - bl.a. fra svensk M/S »Korsholm«, hvis ladning blev konfiskeret, medens skibet fik tilladelse til at sejle, når dens ladning var udlosset. Sverige var jo neutralt.

Den 23. september nedkastede britiske flyvemaskiner tusinder af flyveblade over Dakar. Flammende opråb i disse blade opfordrede myndighederne og befolkningen til at slutte sig til de Gaulle's styrker. Generalguvernør Boisson sagde nej og erklærede Dakar i belejringstilstand. Samme formiddag begyndte en britisk flådeafdeling at beskyde havnen og forterne for at fremtvinge kapitulation, og beskydningen fortsattes de to følgende dage. Franskmændene besvarede ilden fra forterne samt fra en del krigsskibe, blandt hvilke var det 36.000 tons store slagskib »Richelieu«. Efter tre dages kamp trak de britiske stridskræfter sig tilbage uden at have opnået noget. Antageligt har de fået ordre fra London om ikke at forcere angrebet mod den voldsomme modstand, som vist nok ikke var forudset.

Slagskibet »Richelieu« var det vigtigste mål for det britiske skyts, og de handelsskibe, som var fortøjede i dets nærhed, fik en meget ublid medfart. Det svenske M/S »Korsholm« blev ramt og kom i brand, men ilden blev slukket af de resolute svenskere. Det danske M/S »Australien« fik et af de elektriske spil knust af en granatsplint på 23 kilogram. Værst gik det dog ud over »Tacoma«. Det fik en fuldtreffer ned i maskinrummet, og i løbet af et øjeblik stod hele skibet i flammer. Ved eksplosionen blev 4 mand dræbt: 2. maskinmester Tørngren, kok Nielsen, tømmermand Månsson og en engelsk dreng. Den øvrige besætning lykkedes det at komme i land og væk fra havneområdet. Fra en badestrand, nogle få kilometer uden for Dakar, blev de overlevende vidner til »Tacoma«s sidste timer. For at det brændende skib ikke skulle forårsage ulykker, blev det slæbt væk fra kajen. Slæbetrossen sprængtes flere gange og tilsidst var det umuligt for slæbebåden at få forbindelse. Skibets ladning af olie og palmekerner gav god næring til ilden, og som et kæmpemæssigt bål drev skibet om mellem de opankrede skibe på Reden uden - som ved et mirakel - at støde på nogen af dem. - Omsider drev det ind på grundt vande ved en lille ø og fandt her sit sidste hvilested.

De overlevende fra »Tacoma« slæbte sig sultne og halvnøgne i den bagende sol den 26 kilometer lange vej til byen Rufisque. Da de britiske krigsskibe trak sig tilbage, blev de danske søfolk sendt retur til

Dakar. Efter en måneds ophold her blev de over Marseille og gennem Europa sendt til Danmark.

»Har De også nogle nordmænd heroppe?«

Imidlertid var »Tasmania« uden at møde nogen nindring ankommet til Kapstaden (Capetown). Her lå ordre fra England til os om at påfylde brændselsolie, proviantere og derefter afgå til Calcutta, Indien, for at laste til Vestindien. Under opholdet i Capetown havde mine to gæve flyvere været i land og præsenteret sig til det sydafrikanske flyvevæsen (South African Air Corps). Jeg vidste intet af dette, før de to herrer i Calcutta foreviste mig et telegram, de havde modtaget fra ledelsen af flyvevæsenet i Sydafrika. I telegrammet blev der definitivt tilbudt dem begge stillinger i South African Air Corps., hvis de kunne blive afmønstret fra skibet, når dette på hjemturen anløb Capetown - det var altså nu lagt op til mig, om jeg ville lade dem gå. Tilfældigvis lå Ø. K.s M/S »America«, kapt. C. Knudsen, i Calcutta, og det viste sig, at kapt. Knudsen havde 4 styrmænd og ikke havde noget imod at overlade mig sin fjerde styrmand. Denne blev så påmønstret »Tasmania« som tredie styrmand, og da vi nok kunne få en maskinassistent kort fra Capetown, gav jeg min tilladelse til de to flyveres afmønstring ved ankomsten til Capetown, og de var ikke sene til straks at acceptere sydafrikanernes tilbud telegrafisk og glædede sig nu begge til snart at vende tilbage til deres - efter deres eget sigende - rette element.

Desværre blev de skuffet - i hvert tilfælde i første omgang. Da vi kom til Capetown ville immigrationsmyndighederne ikke tillade afmønstring af de to mænd. S.A.A.C. prøvede alt muligt for at få tilladelse til indvandring udvirket, men forgæves. Det må her erindres, at store kredse af den sydafrikanske befolkning ikke er videre venligt indstillede over for Storbritannien, og der var i disse kredse ikke megen begejstring for Sydafrikas deltagelse i krigen. Air Force var ked af, at de ikke kunne holde deres løfte, og jeg henvendte mig til det britiske marinehovedkvarter, men de beklagede - de var udlændinge i Sydafrika og kunne intet gøre. Vi besluttede så at telegrafere til London, og resultatet blev, at der blev tilbudt de to luftmænd stillinger i den norske luftstyrke, hvis de ville rejse til Canada og slutte sig til de norske luftstyrker i det såkaldte »Lille Norge«, hvor nordmændene havde deres træningslejr. Det blev så endelig vedtaget, at de to gutter

skulle følge med skibet til Cuba, og så derfra rejse til Canada. Der skete ved ankomsten til Cienfuegos på Cuba en pudsig fejltagelse. Jeg havde radiotelegraferet til det norske gesandtskab i Havana, at jeg havde disse to mænd og opgivet deres navne samt meddelt, de skulle videre til »Lille Norge« i Canada. Da den ene af vore venner hed Sundby, og der i det daværende norske exil-kabinet var en minister, som også hed Sundby, troede legationen i Havana, at det var denne høje person, og mødte in pleno for at modtage ham. Heldigvis kunne skibets agent i Cienfuegos oplyse, hvem vor hr. Sundby i virkeligheden var, så den fine deputation nåede ikke at komme ombord og gøre sig til grin, men vendte slukøret tilbage til Havana.

Der var også i Cienfuegos vrøvl med immigrationsmyndighederne i anledning af disse to mænd, som intet cubansk landingsvisa havde. Der blev sat vagt ved landgangen for at forhindre, at de gik i land, men de gik så i land fra søsiden og blev i en båd roet over på den anden side af havnen, hvorfra turen gik til flyvepladsen, med flyver til Miami og videre med tog gennem U.S.A. til deres bestemmelsessted i Canada. Her skiltes de to gutters veje, idet Sundby gik ind i den canadiske luftstyrke, hvor han i nogen tid virkede som instruktør, hvorefter han kom i »færefarten« - det vil sige, han fløj de nye store bombemaskiner fra fabrikkerne i U.S.A. til flyvelejrene i Storbritannien. I slutningen af krigen var han en tid beskæftiget med at flyve forsyninger til den kinesiske hær over »the hump« (puklen) fra Indien over Birma til Kina. Efter krigens afslutning var han på besøg i Danmark, hvorefter han rejste til Kina, hvor han var blevet ansat i China National Aviation Corporation. Her omkom han ved en nedstyrtningssulykke i 1948.

Kaj Birksted gik derimod ind i det norske luftvåben, som havde en træningslejr »Little Norway« i Canada. Efter en kortvarig træning her blev Birksted udnævnt til flyverløjtnant og sendt til England. Birksted var ikke den eneste dansker, som gik ind i det norske luftvæsen under krigen, og Birksted har fortalt mig en morsom lille episode, som fandt sted, da kronprins Olav af Norge en gang besøgte lejren. Alle kadetterne var stillet op til parade, og kronprinsen gik ned langs geledderne og henvendte sig herunder til en af de unge mennesker. Denne viste sig at være dansk. Kronprinsen gik til en anden - han var også dansk. Da det så hændte, at den tredie kadet, kronprinsen talte til, ligeledes var dansk - det var vist nok de eneste tre ikke-norske i paraden - vendte

den humørfyldte kongelige højhed sig til den ledsagende skoleofficer og spurgte: »Sig mig, har De også nogle nordmænd heroppe?«

Birksted, kom til at gøre en betydelig indsats. På knapt tre år tjente han sig op til at blive Wing Commander, den britiske rang, som svarer til den dansk-norske oberstløjtnantsrang. Han var med til at planlægge de allierede luftstyrkers deltagelse i invasionen af Europa og gjorde en tid tjeneste som oberst. Han ville imidlertid ikke beholde denne rang, da det ville betyde, at han ville være nødsaget til at opgive aktiv flyvning, og det vægrede han sig ved. Oberstløjtnant Birksted ved ikke nøjagtigt, hvor mange gange han som kampflyver har overfløjet fjendtligt territorium, men anslår det til ca. 600, og det er vist meget få - om nogen - kampflyver, som kan slå denne rekord. Birksted er meget lidt fremtrædende og taler ikke gerne om sine bedrifter. Han har deltaget i utallige kampe (»dogfights«) og har mange nedskudte modstandere på sin kappe. Han er naturligvis højt dekoreret med både britiske og norske tapperhedsmedailler. Oberstløjtnant Birksted, som har vist usædvanlige evner både som aktiv flyver og som administrator, blev straks efter kapitulationen, da han atter vendte hjem til Danmark, af den danske regering ansat som »rådgiver for krigs- og marineministeriet ved genopbygningen af flyvevåbnet«. Oberstløjtnant Birksted ser med glæde tilbage til de 5 måneder, hvori han tilhørte »de frie danske sømænd«, hvorfor jeg synes, at en kort beskrivelse af hans - og Charles Sundbyes - krigsdeltagelse har sin berettigelse i denne beretning om de danske sømænds indsats.

Radiotelegrafistens sabotage ombord.

Efter at have losset sin ladning på Cuba gik »Tasmania« til Philadelphia og Nordfolk Vg. for at laste til United Kingdom. I Nordfolk rømte nogle af besætningen - bl.a. skibets radiotelegrafist. Jeg telefonerede til det britiske forhyringskontor i New York om at sende mig en ny telegrafist. Jeg blev spurgt, om jeg ville have en franskmand? Ja, det havde jeg ikke noget imod, blot han kunne engelsk og kunne telegrafere. Jeg fik franskmanden.

Efter endt indladning gik vi til Halifax, hvor en konvoj skulle samles. Da vi sejler ind til Halifax kommer den franske telegrafist til mig og siger på sit meget mangelfulde engelsk: »Jeg har ødelagt radiostationen«. Jeg tror, der er gået en sikring eller sådant, et eller andet min-

dre havari på stationen, så jeg siger: »Det er all right, vi skal ligge i Halifax et par dage, så får vi en reparatør ombord for at efterse stationen«. »Jamen, jeg har smidt det meste af stationen overbord«. »Hvad for noget?«. »Ja, jeg har saboteret stationen - her er min bekendelse«. Han rakte mig et brev. Jeg erklærede ham for arresteret, fik fat i et par sømænd og låsede franskmanden inde i et ubeboet passagerkammer. Radiostationen så sørgelig ud. Alt, hvad der kunne brækkes af, var væk - kastet overbord, og en stor glassyrebeholder var knust. Syren var trængt gennem gulvet ned til min beboelse, hvor en del beklædningsgenstande var ødelagt. Sabotørens »bekendelse« var et mærkeligt dokument - skrevet på et mærkværdigt engelsk og meget opstyltet. I oversættelse lød det omtrent sålunde: »Højstærede kaptajn! Jeg har ødelagt skibets telegrafstation. Jeg har gjort det for at gavne mit fædreland. Jeg tror på general Petain - han har reddet Frankrig en gang før og vil gøre det igen. Jeg beder mine forældre tilgive mig, hvad jeg har gjort. Jeg vil antagelig blive skudt for denne gerning. Jeg håber, jeg vil dø som en mand«. Jeg tilkaldte politiet, så snart skibet var ankret op, og forbryderen blev taget i land og sat i arrest. Næste dag blev jeg kaldt til domhuset. Jeg talte med dommeren, som meddelte mig, at telegrafisten var bleven undersøgt af en sindssygelæge, som havde erklæret, at manden ikke var sindssyg, så jeg kunne nu tage manden ombord igen. »Hvad for noget? Manden er jo forbryder, hvis han ikke er sindssyg«. »Ja, det er rigtigt nok, men forbrydelsen er begået på havet ombord på et engelsk skib, så De må tage ham med til England og få ham for retten der«. Jeg så forbavset på den gode dommer: »Ved De ikke af, at der er krig?«. »Jo, men hvad?«. »Og at Canada er med i krigen?«, fortsatte jeg, »jeg vil hverken eje eller ha' den mand ombord i mit skib«. »Han vil blive sendt ombord i Deres skib af politiet - hvad skal vi gøre med ham her?«. »De kan skyde eller hænge ham - eller gøre ham til dommer - i mit skib bliver han ikke modtaget - skibet forlader ikke havnen med ham ombord«. Så gik jeg forundret og ikke så lidt gal i hovedet. Hele historien blev forside nyt i Halifax bladene. Tilfældigt var der kommet overlevende britiske søfolk ind fra et torpederet skib dagen i forvejen, og derfra fik jeg en britisk telegrafist - ikke under nogen omstændigheder har jeg efter denne tildragelse villet have franskmænd som mandskab i mit skib. Hvad der blev af sabotøren, véd jeg ikke.

Vi måtte have ny radiostation og kom derfor ikke med den første

konvoj. I en december snestorm kom vi endelig afsted i en konvoj bestående af ca. 60 skibe. Da vi kom over i nærheden af Skotland, havde vi nogle U-bådsangreb. Et stort tankskib blev ramt af en torpedo, som imidlertid ikke eksploderede - den gik ret gennem skibssiden og lå og flød i tanken, da skibet kom ind til Glasgow. Marinens eksperter var naturligvis meget interesserede i denne fisk.

Mineeksplosion.

»Tasmania« fik ordre til at gå til Hull for at losse og ankom dertil uden videre hændelser. Under opholdet i Hull var vi udsat for flere natlige »blitz«, men skibet led dog ingen skade. Efter udlosningen fik vi ordre om at gå til Glasgow for at laste. Vi gik i konvoj til Firth of Forth, hvor vi ankrede ved Methil. Vi skulle her forenes med en anden konvoj, hvis afgang imidlertid blev forsinket to dage på grund af en voldsom østenstorm. Den 23. januar afgang konvojen. Den 24. kl. 4 om morgenen havde jeg været på broen det meste af den foregående dag og hele natten, så da første styrmand overtog vagten, gik jeg ned i mit kammer for påklædt at hvile mig på sofaen. En halv time efter vågnede jeg ved, at skibet rystedes af en voldsom eksplosion. Jeg for op på kommandobroen, hvor styrmanden havde slået stop på maskintelegraf. Mandskabet var stormet til redningsbådene, og jeg sendte styrmanden til dem med ordre om ikke at fire bådene af, før jeg gav ordre, men at have alt klart til at gøre det. Maskinchefen rapporterede fra maskinrummet, at vandet var kommet fossende ind i maskinrummet fra tunnellen, men den vandtætte dør var blevet lukket og holdt tæt. Det viste sig hurtigt, at der agterude om bagbord var sprængt et mægtigt hul i skibssiden, og at dækket over agtertanken var sprængt opefter, hvorved den her placerede elektriske styremaskine var sprængt i småstykker. Heldigvis viste det sig, at hullet i skibssiden stoppede op to tommer fra det agterste skod (kollisionsskoddet), således at intet vand trængte ind i lastrummet. Vi prøvede at bevæge begge hovedmaskinerne, og da de arbejdede godt, styrede vi ved hjælp af maskinerne (skibet var dobbeltskruet) langsomt ind imod land, medens vi kobled håndstyreapparatet til, således at vi eventuelt kunne sætte skibet på land, hvis det blev nødvendigt. Det var åbenbart, at skibet var bleven ramt af en mine, og det viste sig senere, at det var en britisk mine, idet vi fandt sprængstykker af den med de britiske kendemærker, da vi senere i tørdok fik vandet

ud af skibet. Antagelig har det været en af de forankrede miner i minfeltet, som var revet løs af stormen. Den er så gledet langs siden af »Tasmania« og er omsider suget ind af skruen på det ballastede skib.

Eksplosionen blev slet ikke bemærket af de andre skibe i konvojen. Skibene i konvojen gik i en enkel kolonne i et smalt farvand mellem den skotske kyst og minfeltet, og »Tasmania« var det sidste skib i kolonnen. Skibet befandt sig ca. 50 miles norden for Aberdeen. Da skibet viste sig at holde tæt i lastrummene, og hovedmotorerne arbejdede, gik vi for fuld kraft tilbage til Firth of Forth, hvor vi igen ankrede ved byen Methil om aftenen. Næste dag blev skibet besigtet af skibsinspektørerne. Skibet måtte i tørdok, men i nærheden af Firth of Forth var alle dokker optaget de første 4 måneder, men i Middlesbrough kunne vi få en dok med det samme. »Kan De sejle til Middlesbrough med skibet, som det er, kaptajn?«. »Naturligvis, men giv mig en eskorte med, hvis noget skulle ske«. Da tunnellen var fuld af vand, vidste vi ikke, hvordan skrueaksler, bæreløjer etc. havde opført sig. »Vil De ikke vente og gå med næste konvoj?«. »Nej tak, vi kan ikke sejle i konvoj. Skibet styres dårligt - vi skal lige som en fuld mand bruge hele gaden«. Så kom vi afsted. Vi sejlede ned til Middlesbrough en mørk og meget kold nat - men rorgængerne kom ikke til at fryse. Vi havde håndstyreapparatet til, og 3 mand ad gangen måtte vi bruge til at betjene det. Vi havde god fart på, men skibet var næsten umuligt at styre - det svingede fra side til side, og rorgængerne masede med rattet, så sveden haglede af dem. »Tasmania« var et dobbeltskruet skib, og da vi stadig måtte bruge maskinerne for at få skibet så nogenlunde frem i den rigtige retning, bandede den vagthavende maskinbesætning fælt over de utallige manøvrer, de måtte udføre. Alt dette gjorde ikke mit humør bedre - jeg var stadig efter rorgængerne for at få dem til at styre ordentligt - jeg antydede svagt, at de var kommet på den forkerte hylde som sømænd - de skulle have været på landet og passe køer - eller måske de kunne klare at være vognstyrere på en sporvogn - den kunne de vel styre frem i den rigtige retning - den kører på skinner.

Til trods for den dårlige styring nåede vi dog ned til Middlesbrough næste morgen og kom i dok med det samme, og da så vi årsagen til den dårlige styring - der var intet ror under vandlinien - det var sprængt væk af minen, og rorgængerne havde stået og drejet på det tomme rat hele natten. Et sådant rat er jo med styreapparatets snækkegang og

udvekslinger i sig selv ret tungt at dreje rundt. Jeg måtte give mine fortrønedede gutter min uforbeholdne undskyldning - uden ror kan selv den bedste roergænger ikke styre et skib.

»Tasmania« lå under reparation i Middlesbrough i 5 måneder.

Under vort ufrivillige ophold i Middlesbrough fik vi en dag besøg af nogle af de øverste ledere af det store britiske rederi Thos. Brocklebank, som var skibets redere, efter det var kommet under britisk flag. Lederen af den lille deputation bad mig kalde hele besætningen sammen, og da vi alle var forsamlede, meddelte han os, at han af rederiets bestyrelse var sendt ombord for at takke besætningen for den sømandsmæssige opførsel, ro og disciplin, den havde udvist under skibets krigshavari, og han ville oplæse et budskab til kaptajnen fra rederiets generaldirektør, Mr. Denis H. Bates. Budskabet lød i oversættelse som følger:

»Kære kaptajn Røder! Deres M/S »Tasmania« med Dem som fører og med Deres hele besætning er på grund af omstændighederne midlertidigt kommet til at sejle under Brocklebank's flag i Deres tapre bestræbelser for at tjene verdensfrihedens sag. Alle vi, som hører til Brocklebank, er stolte over at have Dem og de, som er sammen med Dem, med os i denne kamp, og vi påskønner i høj grad Deres bistand. Som et ringe tegn på vor agtelse og som et minde om den meget kærlige måde, på hvilken Deres M/S »Tasmania« blev bragt i havn efter at være blevet alvorligt beskadiget af fjenden den 24. januar 1941, vil jeg bede Dem modtage »Brocklebanks Medaille« tillige med vor bestyrelses anerkendelse og lykønskninger. Tillige sender jeg ydermere 34 medailler, hvilke jeg vil være taknemmelig, hvis De vil overrække en til hver af de under havariet ombordværende sømænd tillige med rederiets hjertelige tak og bedste ønsker. Med de bedste ønsker til Dem, »Tasmania« og til alle, som sejler med det. Deres hengivne Denis H. Bates. Chairman«.

De overrakte medailler var af kobber. På forsiden er i emaille indsat rederiets kontorflag. På bagsiden er indgraveret: »M/S »Tasmania« - 24. januar 1941 - Damaged by enemy action«.

Det må pointeres, at dette ikke var nogen officiel dekoration, men den venlige gestus fra vore britiske redere side glædede os alle. Jeg fik senere at vide, at Brocklebanks gav en lignende broncemedaille til alle de af deres søfolk, hvis skibe var bleven krigsbeskadigede - forudsat, at besætningerne havde vist godt sømandsskab og disciplin. Under samme forudsætning blev en sølvmedaille givet til de overlevende sø-

mænd, hvis skibet gik tabt. Omkom en sømand ved skibets krigsforlis eller beskadigelse, fik enken en guldmedaille. Vi håbede på ikke at få flere medailler. Men vi fik sølvmedaillen senere efter torpedering!

Efter endt reparation afsejlede skibet fra England i juli 1941. Rejsen gik til Capetown, op langs Afrikas østkyst, gennem Rødehavet til Suez. Derfra til Port Said, Alexandria, Haifa (Palæstina), Mersina (Tyrkiet) og retur til Port Said og Suez. Fra Suez blev vi sendt til Colombo (Ceylon) og endelig til Kalcutta (Indien). Her lå vi i lang tid og lastede til Storbritannien. Så gik det igen den lange vej via Capetown til Freetown (Sierra Leone, Vestafrika), hvorfra vi gik i konvoj til Glasgow og ankom hertil i begyndelsen af april 1942.

I England var der imidlertid bl.a. sket det, at Det Danske Råd havde åbnet en indsamling blandt alle frie danske for at indkøbe jagerflyvemaskiner til Royal Air Force. Meningen var, at disse maskiner skulle flyves af danske piloter, hvoraf der nu var en del i R. A. F. På forslag af en besætning på et dansk skib blev det besluttet, at søfolkene bidrag specielt skulle gå til indkøb af en jager, som skulle døbes »Skagen ind«, idet enhver sømand kender betydningen af disse to ord. At stå »Skagen ind« - det var det, alle søfolkene længtes efter i deres udlændighed - det vil altså sige, Skagen ind til et frit Danmark.

Den 9. april 1942 blev indsamlingens resultat (38,300 pund sterling) ved en højtidelighed overrakt til premierminister Winston Churchill, og den 10. april gik den første danske flyvegruppe på vingerne fra en Aerodrom i Sydengland. Gruppen bestod af 3 »Spitfire«s, som var blevet døbt: »Niels Ebbesen«, »Valdemar Atterdag« og »Skagen ind«.

Da vi reddede Johansen.

Efter at være blevet udlosset i Glasgow og Hull og derefter indtaget en ny ladning gik »Tasmania« en af de sidste dage i april atter ud på en lang rejse. Vi gik i konvoj fra Glasgow næsten helt ned til ækvator, hvorfra vi fortsatte uden ledsagelse. På vej syd på havde vi nogle angreb på konvojen både fra luften og fra U-både, men angrebene foregik i yderkanten af den meget store konvoj og blev heldigt afslåede, så »Tasmania«s artilleri kom slet ikke til at lege med. Vi var armeret med en 4 tommer kanon agter samt to antiluftskytskanoner på broen og to på båddækket.

I Capetown fik vi at vide, at der var mange U-både på spil langs

med syd- og østkysten af Afrika. Vi afsejlede fra Capetown bestemt for Suez. Den 5. juni, da vi befandt os i Mozambique kanalen (farvandet mellem Afrika og den store ø Madagascar), blev en meget livlig dag. Tidligt om morgenen blev jeg vækket af telegrafisten, som havde hørt et radionødsignal fra et skib, som blev torpederet langt norden for os. Et par timer efter modtog vi melding om et andet skib, som blev sænket sønden for os, og noget senere var det galt østen for os. Farvandet syntes at være luset med U-både, så udsigterne for at kunne holde et stille og hyggeligt grundlovsdagsgilde var ikke lovende. Kl. 10 opsnappede min telegrafist et telegram fra et skib, som meddelte: »Kl. 06,00 da min position var (her afgav skibet sin geografiske bredde og længde) sås to voldsomme eksplosioner på ubekendt handelsskib 4 miles agten for mig«. Jeg satte det telegraferende skibs position ud i mit kort, men da det ikke havde opgivet, om det styrede nord eller syd, var ulykkeskibets position meget usikker. Da jeg kl. 12 havde fået vort skibs position nøjagtig, besluttede jeg, at noget måtte der gøres. Der var nu forløbet 6 timer, siden torpederingen fandt sted. Det var fint vejr, så var mandskabet kommet klar af skibet, ville de nu være godt på vej ind mod kysten, hvortil der kun var ca. 90 miles, og var de ikke kommet fra skibet, var det for sent nu at gøre noget - men jeg tænkte, måske har nogen af mandskabet reddet sig op på en redningsflåde - og disse fartøjer er for så vidt gode nok, når det gælder lige i øjeblikket at bjerger livet, men de er stationære. De har ingen drivkraft af nogen art, og at ligge på en redningsflåde i brændende tropesol er ikke så godt. Ved at gå to streger ud af min kurs øst efter, ville jeg efter bestikket være på den opgivne position kl. 15, så jeg satte kursen på ulykkesstedet med god fortrøstning. Jeg havde også den teori, at når en U-båd har gjort sit beskidte arbejde, vil den hurtigst muligt fjerne sig fra gerningsstedet, da det torpederede skib antagelig har fået sendt nødtelegram ud, og britiske destroyere måske være på vej mod stedet.

Da Klokken nærmede sig 15, stod alle 3 styrmænd sammen med mig på broen, og hele mandskabet, som ikke var på vagt, stod i grupper på dækket - alle spændt stirrende horisonten rundt. Da der kl. 15 intet var at se, spurgte 2. styrmand, som var vagthavende, mig, om han skulle lade skibet gå tilbage til den oprindelige kurs, men jeg havde lige som en indre følelse, at der var noget, som hikkede, så i stedet for at gå tilbage til kursen, gav jeg ordre til at gå yderligere to dtreger øst efter. Kl. 15.30 fik vi øje på et lille punkt ude i horisonten 2 streger om styrbord. Vi styrede efter dette punkt, som hurtigt voksede, og kl.

16 stoppede vi ved en redningsflåde med tre næsten nøgne mænd på. Den første, som kom ombord af de tre mand, var en høj, blond, blåøjet sømand. Så snart han havde fået hovedet over rælingen og hørte, der blev talt dansk, vendte han sig om mod de to andre, som endnu var på flåden, og sagde på engelsk: »Don't worry, boys, this is a danish ship - this is home«. (»Den er fin, drenge, dette er et dansk skib - vi er hjemme«). Han var dansker, og havde været matros på det danske M/S »Niels Mærsk« (A. P. Møllers rederi), som var det torpederede skib, vi havde fået telegram om. »Niels Mærsk« var under Panama flag efter i april 1941 at være overtaget af den amerikanske regering. De to andre mænd var amerikanske kanonerer. De havde været til køjs, da deres skib om morgenen var blevet ramt af den første torpedo. På vej hen mod redningsbådene fik skibet den anden torpedo, og de var da i panik sprunget overbord. Efter at have svømmet rundt mellem vragrester nogen tid, stødte de omsider på redningsflåden og kravlede ombord i den. De havde lidt meget af den brændende sol og blev glade, da de så os styre ned mod dem - de ville ikke have holdt mange dage i denne sol. Vi var også glade ved at have fundet dem. Vi krydsede nogen tid omkring for eventuelt at finde flere skibsbrudne, men Johansen - matrosen fra »Niels Mærsk« - mente, at den øvrige besætning var kommet i bådene, da de fra flåden havde set bådene fjerne sig fra stedet. Fra bådene havde de ikke set mændene på flåden, da afstanden mellem dem var for stor. Jeg fik senere oplyst, at den øvrige del af »Niels Mærsk«s besætning ganske rigtigt var kommet i bådene, og alle var blevet reddede.

Efter at have fået de tre mænd ombord fortsattes rejsen, og vi fejrede naturligvis nu en fornøjelig grundlovsfest.

På den øvrige del af rejsen til Suez, Port Said, Karachi, Madras, Calcutta og tilbage til Capetown skete intet særligt nævneværdigt. I Capetown fik vi at vide, at U-bådene huserede meget ondartet på hele strækket fra Capetown til de britiske øer. Vi gik dog uden ledsagelse fra Capetown til Freetown, Sierra Leone, hvorfra vi skulle gå i konvoj til Glasgow. Vi slap heldigt igennem til Freetown, uagtet vi hver dag modtog radiomeldinger fra skibe, som blev torpederede, mange gange lige i vor nærhed - bl.a. den 30. september fra M/S »Siam« (Ø. K.), ved hvis forlis dog ingen mennesker omkom. Da vi ankom til Freetown, fandt vi den lille by fuld af søfolk og passagerer fra torpederede skibe.

Mange skibe fandt deres sidste hvilested i strækket fra Capetown til Dakar, men det fremherskende fine vejr samt de mange mindre, britiske fartøjer, som afpatrouillerede farvandet her, var grunden til, at dog forholdsvis få menneskeliv gik tabt. Der er ingen tvivl om, at tyskerne benyttede Dakar som U-bådsbasis, og der var sikkert et intimt samarbejde mellem dem og de franske Vichy-autoriteter i hele fransk Vest-Afrika og fransk Marokko. Medens vi lå i Freetown, måtte vi næsten dagligt beskyde franske flyvemaskiner, som på trods af strengt forbud fra Dakar fløj over Freetown - antagelig for at kunne meddele tyskerne om konvojskibenes bevægelser.

Var vi »lokkeuer« for U-både?

Omsider kom afsejlingsdagen, og kaptajnerne på de skibe, som skulle deltage i konvojen, blev tilkaldt til »konference« ledsaget af deres radiotelegrafister. En sådan »konference« fandt altid sted umiddelbart før en konvojs afsejling. Konvojkommandøren - »the Commodore« - samt seniorchefen for de ledsagende krigsfartøjer holdt instruerende foredrag, hele den forestående rejse blev gennemgået og alle »hemmelige papirer« udleveret og forklaret. I disse papirer var bl. a. meddelt navne, numre og kendingssignaler for alle skibe i konvojen - handelskibene såvel som de eskorterende krigsskibe. Det fremgik af papirerne, at konvojen bestod af 41 handelsskibe, men det fremkaldte stor forundring blandt disse skibes førere, at der til skibenes beskyttelse kun var bestemt 4 korvetter. Disse små fartøjer med forholdsvis ringe armering og kun løbende 14 knobs fart var ikke videre vel anset som beskyttelseskibe, og efter konferencens slutning var der nogle af de ældre britiske kaptajner, som henvendte sig til kommandøren og gav deres forundring over den dårlige eskorte luft samt forespurgte, om det ikke var muligt, at korvetterne kunne suppleres med et par hurtige torpedojagere. Kommandøren beklagede, at der ikke var noget at gøre - »forhold, som jeg ikke kan fortælle de herrer noget om, forårsager, at beskyttelsen ikke kan blive bedre med denne konvoj. Jeg kan ikke sige mere nu, men De vil selv engang senere blive klar over årsagerne«. Dette lød meget mystisk - senere er det gået op for os, at grunden til vor konvojs dårlige beskyttelse var den forestående amerikansk-britiske invasion af Nordafrika, hvortil de allierede skulle bruge alt det fartøjsmateriel, de kunne skrabe sammen. Efter forliset af »Tasmania«

har jeg senere været sammen med flere hritiske kaptajner, som mistede deres skibe i samme konvoj, og disse briter var meget bestemte i deres påstand om, at denne konvoj med forsæt var blevet brugt som en slags »lokkeue« til at tiltrække de fjendtlige U-både, stationerede langs den afrikanske kyst, så invasionsflåden kunne have frit spil. Hvor meget der er i denne påstand, er det naturligvis umuligt at udtale sig om - faktum er, at det U-bådskobbel, som tilsidst angreb vor konvoj, blev fuldstændigt splittet og tilintetgjort af torpedojagere sendt ud fra Gibraltar, og invasionsflåden landede sine tropper i Afrika uden indblanding af U-både, så de overlevende fra vor konvoj har måske ret til at tilskrive sig en del af æren for troppernes heldige landing, og selv om konvojen led store yab af skibe og menneskeliv, har disse yab dog ikke været lidt forgæves.

En smuk oktober morgen lettede konvojen og stod ud fra Freetown. De 41 handelsskibe sejlede i kolonner - 8 kolonner med 5 skibe i hver - 6 i sidste kolonne. De 4 korvetter så vi ikke ret meget til. En sådan konvoj spænder over et stort areal, og da korvetterne skal afpatrouillere farvandet omkring konvojen, var det sjældent, at skibene, placeret i midten af konvojen, så noget til dem. Det er et ganske imponerende syn at se en sådan konvoj komme sejlede. For at gardere sig mod angreb fra luften har de fleste af skibene en barrageballon til vejrs fastgjort til en lang ståltråds wire, og når jeg fra min kommandobro skuede over skibene, som med lige stor afstand fra hinanden gled hen over havet - hver med sin lille Ballon svævende over sig, kom jeg uvilkårligt til at tænke på de skoleskovture, jeg som dreng havde deltaget i - også dér kom vi marcherende i række og geled, og hver af os med en lille ballon svævende over sit hoved.

En konvojs fart bestemmes af de langsomste skibes fart, så det var ærgerligt for os, som kunne gøre 12 knob, at måtte nøjes med at gøre 7. Alt gik imidlertid godt de første dage, og vi nærmede os de Kanariske Øer.

To skibe torpederet hver aften.

Da sker det en aften en times tid efter solnedgang, og før månen er stået op, at vi pludselig ser stærke flammeskær i udkanten af konvojen, og røde raketsignaler samt melding over radioen gjorde os det klart, at to skibe var blevet torpederet i de to yderste kolonner. Der var en del

akyderi og senere knald fra dybvandsbomber. Inden korvetterne nåede hen til, hvor det foregik, har U-båden dog været langt væk. Der skete ikke mere den nat og heller ikke den følgende dag, men så om aftenen, da det atter var bælgmørkt, skete der igen to torpederinger, og denne gang var det i de to kolonner nærmest os på vor styrbords side, hvor de to forreste skibe var blevet ramte - det ene var æommandørskibet. Vi kom forbi det andet ramte skib, som havde været i kolonnen nærmest os. Den signalerede, at den var ved at synke og bad om hjælp. Jeg stoppede vort skib, holdt os i læ af det synkende skib - som viste sig at være det britiske S/S »Hopecastle« - og signalerede til besætningen om at gå i bådene, så ville jeg tage dem op. Det blæste ret frisk, og der stod temmelig høj sø, men efter noget besvær fik vi reddet alle de skibbrudne - 45 mand. De kom i to redningsbåde og en redningsflåde. Kaptajnen og to mand til var hårdt sårede og måtte straks under behandling. På vor vej tilbage til konvojen, som vi indhentede om eftermiddagen, mødte vi en af korvetterne, som med de overlevende fra kommandørskibet forlod konvojen og gik til Gibraltar.

Om aftenen, nøjagtig på samme tid som de to foregående aftener, blev igen to skibe torpederede, og vi var nu klar over, at det måtte være en enkelt undervandsbåd, som fulgte os i sikker afstand om dagen, og så beskyttet af mørket om aftenen sneg sig ind mellem to kolonner i konvojen og lagde sig i stilling, så den kunne pille et skib ud af hver kolonne - et med sit forreste og et med sit agterste udskydningsrør. og derefter dykke ned og forsvinde i mørket, før vore langsomme »beskyttere« kunne nå frem. Med vor dårlige beskyttelse havde vi ikke store chancer mod vor listige angriber. Det var ret spændende at spekulere på, hvilke to skibe skulle blive de næste ofre, men der var tillige den fare, at den »ensomme ulv« kunne få lejlighed til at tilkalde flere kammerater til at hjælpe den med at tilintetgøre hele konvojen - den måtte snart have opdaget, at vi var ret forsvarsløse. På den anden side håbede vi på, at der fra Gibraltar ville blive sendt os nogle hurtige torpedojagere til hjælp. Som vi senere skal se, blev begge muligheder til virkelighed.

Så oprandt endelig den 4. aften - hvilket var den 30. oktober 1942 - og jeg stod på broen sammen med mine styrmænd og ventede spændt på, hvor slaget ville falde den aften. Vor plads i konvojen var nr. 2 - vist nok i 3. kolonne. Skibet foran os var et fransk passagerskib, der, som

vi senere fik at vide, havde ca. 350 personer ombord - besætning og passagerer. Vi fik ikke lov at vente længe - vi så et skib blive torpederet i udkanten af konvojen. Da vi troede, at vor forfølger stadig var alene, mente vi, at vi nu. også havde klaret os denne aften, men pludselig hørte vi et brag og så skibet foran os - franskmanden - indhyllet i røg og flammer. Det var tydeligt, at der nu var mere end én U-båd på spil, så vi måtte hellere se at komme væk, og for fuld kraft styrede vi op mellem bagbords side af franskmanden og kolonnen på den bagbords side af os. Da vi nåede tværs af franskmanden, kunne jeg se, den havde fået torpedoen i sin bagbords side, og da jeg gik ud fra, at U-båden, som havde torpederet ham, ikke kunne være kommet langt væk, gav jeg ordre til agterdækket om at lade gå en dybvandsbombe. Disse bomber er meget kraftige og bliver egentlig kun benyttede fra meget hurtige skibe, da det gælder for skibet, som kaster en bombe, at komme tilstrækkelig langt væk fra den, før den eksploderer. Bomberne blev imidlertid også efterhånden indstillerede i 12 knobs skibe. De bomber, vi havde ombord, var indstillet til at eksplodere, når de kom ned til en dybde af 250 fod under vandspejlet, og vor ordre var, at vi skulle løbe mindst 11.5 knobs fart, når vi lod en bombe falde. Vi var på det pågældende tidspunkt ikke engang kommet op på 10 knobs fart, men jeg syntes, der var god grund til at tage en chance. Den tjenstivrige kanoner på agterdækket ville gøre det rigtig godt, så han lod to bomber falde næsten på en gang, og jeg skal love for, det var bomber med drøn i - da de sprængtes, gav det en sådan rystelse i skibet, at det var, som løftedes det helt ud af vandet. Om vi gjorde fjenden nogen skade, er det umuligt at vide, men vi har jo lov at håbe. I alle tilfælde havde vi den tilfredsstillelse, at vort skib var det eneste i hele konvojen, som løsnede skud mod fjenden i denne bataille.

Torpederet!

Da vi var kommet et stykke væk fra konvojen, satte jeg farten ned til langsomt, men umiddelbart efter blev vi ramt af en torpedo, som ramte os i bagbords side foran stormasten. Maskinerne blev stoppet, og da jeg var klar over, at skibet ville synke, gav jeg ordre til at forlade det. Første styrmand havde kommandoen ved bådenes udsætning, medens jeg bistået af første telegrafisten gik i gang med at få de hemmelige bøger kastet overbord. Det er af allerstørste vigtighed, at disse bøger,

som fornemmelig består af hemmelige telegrafkoder, ikke kommer i fjendehænder.

Ved Forlis bliver de lagt i en dertil bestemt sejldugspose og kastet overbord. I denne pose er indsyet en svær vægt, foruden at siderne i posen er gennemhullede, så vandet hurtigt trænger ind og får sæk med indhold til straks at synke. Jeg var klar over, at selv om skibet var dødsdømt, ville det tage nogen tid, før det sank. »Tasmania«s besætning opførte sig mønsterværdigt, men denne anden torpedering i løbet af to dage var lidt for meget for det meget unge mandskab fra »Hopecastle«. Straks de mærkede »Tasmania« var ramt, stormede flertallet af dem op og satte sig til rette i den styrbords redningsbåd, som lige skulle til at fires af. Dette er selvfølgelig ikke meningen ved et forlis, men rent bortset fra det etisk forkastelige ved en sådan handle måde, var den under de forhåndenværende forhold også farlig. Det blæste en stiv kuling med høj sø, og firer man under sådanne omstændigheder en med mennesker fuldt lastet båd i vandet, risikerer man, at en sø slår op under båden, og at denne da brækker i to stykker, så første styrmanden beordrede briterne ud af båden.

Imidlertid var første styrmanden og bådsmanden fra »Hopescastle« kommet til, og disse erfarne sømænd skammede deres landsmænd ud, så at de slukørede klatrede ud af båden igen, og de fleste af dem fulgte deres bådsmand til redningsflåden på agterdækket. Både og flåder kom snart i vandet. Styrbords redningsbåd havde motor og kom hurtigt væk fra skibssiden. Med bagbords båd, hvor jeg var i, var det ikke så nemt, da vi kun havde årer, og vi i den overfyldte båd havde besvær med at bruge disse. Vi måtte stage os gennem vraggods - tøndegods, som havde været surret på dækket, og kasser med te, som flød ud af hullet i skibssiden fremkaldt af torpedoen.

Et af konvojens skibe var stoppet tæt ved os for at tage os op. Det lykkedes os med besvær at komme langs siden af det stoppede skib, men vi kunne ikke holde os der - antagelig har skibet haft nogen fart frem over. Trods alle vore anstrengelser for at forhindre det, kom vi ind under agterenden af skibet, og da dette »satte« i søen, kæntrede vor båd - og skibet forsvandt i mørket.

Vi fik senere at vide, at det var det danske S/S »Manø«. Jeg var kommet ind under båden, da den kæntrede, og kunne ikke komme klar, men da jeg omtrent havde opgivet håbet om at komme ud af denne

fælde, løftede en svær sø båden klar af mig. Jeg kom fri og lå nu halvt bevidstløs i mit redningsbælte og hev efter vejret, medens jeg så båden drive væk fra mig.

Under krigen var alle redningsbælter forsynet med en rød elektrisk batterilampe. Meningen var, at kom man i vandet, kunne man ved at dreje på en kontakt få lampen til at lyse, således at eventuelle redningsmænd om natten kunne finde den skibbrudne. Denne foranstaltning har reddet mangfoldige skibbrudne sømænds liv. Ligeledes var redningsbåde og flåder forsynet med kraftige elektriske batterilamper, som tændtes, når fartøjerne kom i vandet. Disse lamper var hvide og kunne ses på lang afstand. Da jeg vågnede helt af min bedøvelse, så jeg i hundredvis - så syntes det mig - af røde lys dukke op og ned i bølgerne, og da jeg fik set det stærke hvide lys fra min båd, som fjernede sig mere og mere fra mig, fik jeg travlt med at svømme hen til den.

Med en mægtig anstrengelse lykkedes det mig at nå til den kæntrede båd og klamre mig til den. Folkene lå oven på bunden af båden og ned langs dens sider, holdende sig fast i de reb, som var spændt rundt på båden netop med en sådan situation for øje - så at man ved hjælp af disse reb kan få en kæntret båd halet rundt på ret køl igen. Jeg havde tabt både vejr og stemme, men det blev snart opdaget, hvem den nye gæst var - »her er skipperen« - »all right, lad os få ham op her« - så de masede mig helt op på kølen af båden - havde jeg kunnet tale, tror jeg, jeg havde protesteret mod den uceremonielle måde, de behandlede deres ærværdige kaptajn på - heldigvis kunne jeg altså ikke sige noget, og jeg var ret glad over at blive placeret på et forholdsvis sikkert sted på toppen af båden, da jeg ikke havde ret mange kræfter tilbage til at holde mig fast med. Før jeg havde fået mit vejr igen, slog en ordentlig brækker over båden, og jeg blev atter slynget ud i vandet. Jeg fik travlt med at svømme tilbage til båden, men søen havde gjort et godt stykke arbejde for os - båden var atter på ret køl, så vi skramlede ind i den og sad nu i vand til brystet. Det var ikke så godt. Jeg rystede over hele kroppen - ikke så meget af kulde som af anstrengelse - og jeg hakkede tænder, så jeg næsten ikke kunne tale. Jeg foreslog, vi skulle synge for at holde varmen og humøret, så vi stemte i med alle mulige og umulige sange - jeg opdagede, at jeg lige som folk, der stammer, bedre kunne forme ordene når jeg sang, end når jeg talte, så alle mine ordrer blev nu givet syngende.

Som vi sad her i båden, havde vi en slags »første parketpladser« - selv om de var lidt klamme - til et pragtfuldt, men frygteligt skuespil. Rundt om os så vi de mange kraftige, hvide lys fra drivende både og flåder fra de torpederede skibe - og en masse røde lys, som dog efterhånden blev færre og færre - vi håbede så inderligt, at det var fordi bærerne af dem blev taget op i fartøjerne. Desuden fik vi vished for, at vor oprindelige »ensomme ulv« havde fået lejlighed til at tilkalde en del kammerater, thi vi så det ene skib efter det andet blive torpederet. Jeg har senere fået at vide, at 11 skibe blev sænket den nat, således at i det hele mistede vi i den konvoj 17 skibe af de oprindelige 41, som forlod Freetown. Jeg har også senere fået at vide, at den følgende dag ankom der en del britiske jagere til krigskuepladsen fra Gibraltar, og at disse gjorde det af med størsteparten af U-bådene, som havde opdaget konvojens dårlige beskyttelse og derfor i opdykket tilstand var begyndt at beskyde skibene med kanoner. Hvor mange U-både, jagerne fik tilintetgjort, kunne vist nok ikke konstateres, men de havde taget fanger fra tre.

Imidlertid sad vi i båden og sang, men jeg var ikke glad ved situationen, da vejret var så dårligt, at vi ikke kunne få båden lænset, og hvor længe kan man holde til at sidde i vand til brystet? Gud ske lov, var redningen nær. Vi blev sigtet fra det gode britiske S/S »Baron Elgin«, som signalerede til os om at komme langs siden af sig. Vi måtte svare tilbage, at vi var »waterlogged«, så han måtte komme til os, og det varede heller ikke længe, før han var der, og med meget besvær blev vi reddet ombord i »Baron Elgin«. Dette skib havde i forvejen en hel besætning fra et britisk skib, som også var torpederet samme nat, og senere lykkedes det vore raske redningsmænd at komme langs siden af en af »Tasmania«s redningsflåder og derfra tage vor første styrmand og 9 mand til ombord. Jeg havde været meget bekymret for disse mænds skæbne og var glad ved nu at se dem i sikkerhed. De havde haft en eventyrlig redning, idet flåden, de var på, var bleven hamret så meget mod skibssiden, at den var i færd med at skilles ad, så styrmanden var glad, da de omsider kom langs siden af et britisk skib, som stoppede for at tage dem ombord, men da de skulle til at entre op ad skibssiden, blev dette skib også torpederet, så vragstumper regnede ned over dem, og i stedet for at folkene på flåden skulle komme i sikkerhed på det britiske skib, var der to mand fra dette, som sprang ned på flåden og fik

denne manøvret væk fra det synkende skib sammen med danskerne. Dette var naturligvis en ordentlig forskrækkelse for folkene på flåden, som de nu ikke havde meget håb om ville holde sammen ret meget længere, men straks efter kom dog »Baron Elgin« til stede og reddede dem alle.

Forkælet på Madeira.

»Baron Elgin« havde i alt 81 overlevende fra 3 torpederede skibe ombord, og kaptajnen besluttede at gå ind til øen Madeira og landsætte dem der. Medens kaptajn Røder og hans folk fra »Tasmania«s bagbords redningsbåd og dens forreste redningsflåde i en halv snes dage samlede kræfter på den smukke ø Madeira, hvor de på alle måder blev forkælede både af myndighederne og befolkningen - ikke mindst af de mange bosiddende danskere - vil vi se, hvad der skete med »Tasmania«s styrbords redningsbåd og den agterste redningsflåde. Styrbords redningsbåd var forsynet med motor, så den kom hurtigt klar af skibet, og kort tid efter kom den langs siden af den danske S/S »Manø« - det samme Skib, som uforvarende var kommet til at kæntré »Tasmania«s bagbords redningsbåd. Da folkene fra »Tasmania«s motorbåd entrede ombord i »Manø«, skete der det uheld, at en af dem - 2. telegrafisten fra »Hopecastle« - snublede og faldt ned mellem båden og skibet, men »Tasmania«s bådsmænd, den knippelstærke Karlo Kristian Christiansen, sprang resolut ned i redningsbåden, greb telegrafisten i buksebagen og løftede ham op af vandet i stiv arm. Redningsflåden fra »Tasmania« var også kommet langs siden og folkene på denne kommet ombord i »Manø«. Da anden styrmand Georg Jensen Schmidt fra »Tasmania« var af den formening, at der endnu fandtes folk ombord i »Tasmania«, kaldte han på frivillige til med ham at gå tilbage i motorbåden og tage dem af. 3 mand meldte sig, nemlig bådsmænd Karlo Christiansen, matros E. F. Nielsen og opvarter Damsgård, og disse sejlede derefter med styrmand Schmidt tilbage til torpederingsstedet, men »Tasmania« var da sunket, og de fandt kun vragrester på stedet. Da al søgen var forgæves, og benzinen var opbrugt, satte de sejl mod Gibraltar. Næste morgen mødte de en britisk korvet, som tog dem ombord og tog dem med tilbage til krigskuepladsen, hvor et torpederet, men ikke sunket britisk skib flød omkring, forladt af besætningen. De danske sømænd tilbød at prøve at bjerge dette skib, men de blev af korvettens kaptajn

sat ombord i norsk M/S »Alaska«, som lå ved det herreløse skib, og som også tilbød at ville forsøge at bjerge det. »Alaska« havde, skønt selv torpederet og med hele forskibet fuldt af vand, reddet 60 mand fra det franske passagerskib, som blev torpederet lige før »Tasmania«, og hvorfra der omkom henimod 300 personer. De 60 overlevende herfra, som var reddet af »Alaska«, havde været ville af panik og havde været i indbyrdes kamp for at komme i deres både, så de fleste af dem var ilde tilredt. »Alaska« blev beordret til Gibraltar, og på vej hertil gjorde styrmand Schmidt et stort og fortjenstfuldt arbejde ved i to nætter og tre dage næsten uafbrudt at være beskæftiget med at behandle og forbinde de mange sårede franskmænd, og fra overlægen på hospitalet i Gibraltar, hvor de sårede blev indlagt, modtog styrmand Schmidt et meget smigrende brev, hvori overlægen roste Schmidt for den udmærkede måde, han havde behandlet de sårede på.

Ved »Tasmania«s forlis omkom 1. maskinmester Jørgensdorf, en af »Tasmania«s britiske kanonerer, sergent Lee, kaptajnen på »Hopecastle« og en lærling fra samme skib.

De af »Tasmania«s besætning, som var landsat på Madeira, opholdt sig her en halv snes dage, hvorefter de blev sendt til Lissabon for at afvente skibslejlighed til England. Imidlertid havde jeg fra Madeira sendt Ministry of War Transport et telegram, hvori jeg gjorde opmærksom på de mange danske søfolk, der for tiden var i den danske Pool i Newcastle på grund af de mange krigsforlis af danske skibe, og foreslog at sende min bådbesætning og mig til Nordafrika, hvor der nu efter den heldigt gennemførte invasion var frigivet en del danske skibe, som franskmændene havde holdt tilbage. Disse skibe var meget fåtalligt bemandede, idet det var lykkedes for de fleste af søfolkene at flygte - ofte på de mest eventyrlige måder, som det senere skal berettes - til Gibraltar og derfra til England for at komme ud og deltage i slagene om havene. Ministeriet takkede mig for den gode idé, så først efter at have ventet i Lissabon en rum tid, blev vi sendt til Gibraltar. Her måtte vi atter vente, men vi benyttede tiden til at gennemgå en skydeskole for antiluftskyts samt en signalskole. Skydeskolen var obligatorisk for alle allierede søfolk af alle grader, men marineautoriteterne var glædeligt overraskede over, at mine folk selv havde anmodet om at få lov at gennemgå en signalskole.

Endelig fik vi omsider skibslejlighed med norsk M/S »Bergens-

fjord«, og den 25. januar 1943 ankom jeg med mine folk til Casablanca, Fransk Marokko. Jeg vil i det følgende kapitel fortælle om de danske skibe og søfolk, som ved Frankrigs sammenbrud i sommeren 1940 blev tilbageholdt i havnene i fransk Nord- og Vest-Afrika.

Danske skibe og søfolk under fransk kontrol.

Da efter invasionen af Danmark i april 1940 så mange danske skibe blev overtaget af Storbritannien og Frankrig, blev det højtideligt lovet de danske søfolk, som bemandede dem, at disse skibe ville blive tilbageleverede deres danske redere, så snart krigen var forbi. Da Frankrig den 22. juni 1940 afsluttede sin våbenstilstand med Tyskland, var krigen faktisk forbi for Frankrigs vedkommende, og de danske skibe, som var kommet under fransk flag, burde have været tilbageleverede. Under de foreliggende omstændigheder var det vel nok umuligt at gøre dette, men der var ikke spor af grund til, at de danske skibe - og for så vidt også skibe af andre nationaliteter - skulle tilbageholdes i de franske kolonihavne, som de blev. Efter adskillige af de danske skibsføreres påstand må den britiske regering bære en stor del af skylden for, at så mange skibe i så lang tid kom til at ligge uvirksomme hen, netop da de allierede havde så hårdt brug for dem. Disse førere forklarer nemlig, at da situationen i 1940 begyndte at blive fortvivlet for Frankrig, og enhver kunne se, hvorledes det ville ende, gik førerne af de britisk kontrollerede skibe, liggende i fransk Afrika, til de britiske konsulater og tiggede og bad om tilladelse til at tage deres skibe ud og gå til Gibraltar med dem, men de blev holdt hen med snak - indtil en dag franskmændene efter ordre fra Vichy satte bevæbnede vagtposter i alle skibene, som det nu blev strengt forbudt at forlade havnene.

Hvorledes de danske søfolk blev behandlet af de franske autoriteter under deres tvungne ophold i fransk Afrika, er en mildest talt sørgelig historie. Formodentlig under tysk pres gjorde autoriteterne alt hvad de kunne for at få søfolkene til at indvillige i at blive sendt til Danmark, og nogle få, som var syge eller trætte af den tilsyneladende håbløse situation, faldt også for de gyldne løfter om alt det, de skulle have, hvis de gav efter. Det var dog blot nogle enkelte - syge og gamle - som gav efter. Den langt overvejende del - ca. 400 mand i alt, nægtede at skrive under på tyskernes »tilbud« om fri rejse, 3 måneders ekstrahyre, løfte om omgående beskæftigelse ved hjemkomsten og meget mere. Besæt-

ningerne på skibene under britisk flag skrev tværs over dokumenterne: »We are in His British Majesty's Service«.

I oktober 1940 blev skibene, som lå i Casablanca, sendt til Port Lyautey, som ligger et stykke op ad en lille flod, nord for Rabat, residensstaden i Fransk Marokko. I det hele var der i fransk Afrika blevet tilbageholdt 28 danske skibe på tilsammen 63.326 brutto tons. Af disse så S/S »Nancy« (Lauritzen) lejlighed til at flygte og gik ind til Lissabon, hvor den blev liggende til slutningen af 1943, da den gik ud for at blive overtaget af det britiske Ministry of War Transport. M/S »Tacoma« (Orient) blev, som det er fortalt tidligere, skudt i brand og sænket i Dakar 24. september 1940. M/S »Meonia« (Ø. K.) var tilbageholdt i Oran. Skibet var i Marseilles blevet overtaget af de franske autoriteter og førte fransk flag. På rejse til østen var skibet telegrafisk beordret ind til Fransk Afrika og var tilsidst blevet tilbageholdt i Oran. De franske autoriteter prøvede ved flere lejligheder at få mandskabet til at indvillige i at blive sendt til Danmark - dog uden held. Senere forsøgte en del af besætningen at rømme fra Oran under dramatiske omstændigheder, som jeg senere skal komme tilbage til.

Den 3. november 1942 blev skibet overtaget af De Forenede Staters militær, der derefter en tid brugte skibet som kaserneskip. Det amerikanske flag blev hejst i stedet for det franske, og besætningen blev gjort bekendt med et »garantibrev« udstedt og underskrevet af General Dwight D. Eisenhower.

Dette brev garanterede de danske søfolk, som var villige til at forblive til tjeneste i deres skibe, at de ville modtage lønninger, erstatninger etc. som hidtil, og ligeledes at skibene efter endt krigsbrug ville blive leveret tilbage til deres danske redere. Man skulle tro, at en sådan garanti med et sådant navn under var så sikkert som noget i verden, men det er nu engang lidt uheldigt at tilhøre en lille nation. I februar 1943 gav amerikanerne i Oran »Meonia« tilbage til de franske autoriteter der, og til trods for general Eisenhowers garanti med hensyn til søfolkene, blev hele besætningen inklusive kaptajnen jaget i land og under bevæbnet eskorte - praktisk talt som krigsfanger - ført ombord i et fransk passagerskib og sendt til Dakar. Under rejsen hertil blev Casablanca anløbet, og det lykkedes kaptajnen gennem henvendelse til forskellige franske og britiske autoriteter, at få lov til at blive i Casablanca, medens skibets øvrige officerer måtte gå til Dakar og for-

blive dér. Kaptajnen - en af Ø. K.s ældre veltjente førere, kaptajn Poul Sørensen - aflagde i Casablanca søforklaring for den danske konsul og protesterede mod den måde hans skib, hans besætning og han selv var blevet behandlet på. »Meonia« afsejlede senere fra Oran til England under fransk flag og under kommando af en kaptajn Litzelmann, skibets tidligere supercargo, som på grund af sine kollaboratørsympatier tidligere ikke mindre end to gange var blevet jaget i land af amerikanerne. To mand af skibets maskinbesætning - 2. maskinmester Schrøder og maskinassistent Faurschou - blev holdt tilbage af franskmændene og gjorde tjeneste som en slags »kendte mænd« på skibets rejse fra Oran til England. Skibets besætning var ved rømning, hjemsendelse etc. svundet betydeligt ind. Til Dakar sendtes nu de tilbageværende, nemlig 1. styrmand, telegrafist, 1., 3. og 4. maskinmester, kok, bådsmand, 1 smører og 1 letmatros. Kaptajn Sørensen forblev i Casablanca. I krigens sidste år blev »Meonia« givet tilbage under »Ø. K.«s administration, og alle disse mænd kom omsider tilbage til deres gamle skib.

S/S »Ulrik Holm« (Progress) og S/S »Harald« (D.F.D.S.), begge under britisk flag, blev liggende oplagt i Dakar til juni 1943, da der blev sendt mandskab ned til dem fra England, og de atter kom i fart - igen under britisk flag. Der var nemlig sket det, at de franske myndigheder i juli 1940, efter at Dakar var bleven lukket efter Frankrigs sammenbrud, halede det britiske flag ned på de danske skibe, som var under britisk kontrol, og hejste det franske flag i stedet for. Med undtagelse af kaptajnerne og maskincheferne blev besætningerne taget i land og omsider sendt til Danmark - naturligvis med undtagelse af de af søfolkene, som havde set lejlighed til at rømme og fundet vej til Gibraltar og derfra til England.

S/S »Else« (Lauritzen), kaptajn Grønne, var under fransk flag den 30. juni 1940 ankommet til Dakar, hvor det blev tilbageholdt. »Else« blev senere brugt som fangeskib og havde ved den amerikanske invasion ca. 200 fanger ombord. Da det amerikanske bombardement af havnen begyndte i november 1942, blev alle fangerne med vogterne i ro og orden sat i land. Den 8. november fik »Else« en fuldtræffer og gik ned på ret køl. Ingen omkom ved forliset. Efter invasionen forsøgte amerikanerne at hæve skibet, men opgav det efter 8 måneders arbejde. »Else« er nu erklæret vrug. Franskmændene nægtede at have nogen forpligtelse over for kaptajn Grønne, som blev ved sit skib til det sid-

ste, så for at opretholde livet måtte kaptajnen tage stilling som repræsentant for et fransk skibshandlerfirma.

Sænket som havnespærringer.

For at hindre amerikanernes landgang sænkede de franske myndigheder i Port Lyautey følgende danske skibe: S/S »Hebe« (D.F.D.S.), S/S »Cyril«, (»Dania«), S/S »Storå« (»Hetland«), S/S »Hilde« (»Torm«) og S/S »Belgien« (H. A. Christensen). De franske marineautoriteter havde givet ordre til de officerer, som skulle udføre sænkningen af skibene, om at foretage denne ved dynamitsprængninger, men kun i et par tilfælde blev denne ordre efterkommet - i flertallet af skibene blev blot bundventilerne åbenede. Efter at invasionen var lykkeligt tilendebragt, var det derfor ret nemt for de amerikanske marinefolk at hæve skibene igen - selv i det par tilfælde, hvor dynamit var anvendt, var skaden ikke stor. Skibene kom alle tilsidst ud at sejle under britisk flag. S/S »Storå« krigsforliste den 2. november 1943 og tog med sig i dybet dets fører, kaptajn J. Fage Pedersen, en stout, uforfærdet sømand og god patriot.

Følgende 16 skibe på tilsammen 34.582 brutto tons blev overtaget af de franske autoriteter i Fransk Vestafrika og Fransk Marokko og sat under fransk flag: S/S »Ålborg« (»Dannebrog«), M/S »Almena« (»Torm«), S/S »Arnold Mærsk« (A. P. Møller), M/S »Australien« (»Ø.K.«), S/S »Betta« (»Vesterhavet«), S/S »Birgit« (»Dania«), S/S »Estrid« (»Torm«), S/S »Gerd« (»Torm«), S/S »Gerda Toft« (»Jutlandia«), S/S »Ingeborg S.« (»Torm«), S/S »Johannes Mærsk« (A. P. Møller), M/S »Muinam« (»Ø. K.«), M/S »Nicoline Mærsk« (A. P. Møller), M/S »Sally Mærsk« (A. P. Møller), S/S »Stella« (»Vesterhavet«) og S/S »Viola« (»Torm«).

De danske besætninger på disse skibe blev taget i land og holdt i fangelejre for senere at blive sendt til Danmark. Med franske besætninger gik derefter skibene til Marseilles, hvorfra de blev sat i fart på Nordafrika med ammunition og andre fornødenheder til de tyske hære. Hele denne sejlads blev dirigeret af tyskerne i Frankrig, men med de franske myndigheders billigelse og bistand. Af de ovennævnte skibe blev følgende sænket af britiske stridskræfter: »Arnold Mærsk«, »Australien«, »Betta«, »Birgit«, »Johannes Mærsk«, »Nicoline Mærsk« og »Sally Mærsk«.

S/S »Geir«, kaptajn Møller Madsen (Svitzer), opholdt sig den 9. april

1940 i den internationale havn Tanger. Efter ordre fra rederiets agent i Gibraltar forlod »Geir« Tanger den 12. april for at gå til Gibraltar. Blev straks uden for Tanger havn opbragt af fransk krigsskib, som bragte »Geir« til Gibraltar, men nægtede her at overgive skibet til briterne. Blev bragt til Casablanca og måtte her under fransk flag udføre en del bjergarbejde for de franske myndigheder, men beholdt dog størsteparten af sin danske besætning. Under den amerikanske invasion den 8. november 1942 blev alle skibene i Casablanca havn sænkede - dels af amerikanske bomber og dels forsætligt af den franske marine for at undgå, at de skulle falde i hænderne på amerikanerne. Kun to skibe undgik sænkning - det 45.000 tons store franske slagskib »Jean Bart«, som blev stærkt beskadiget, og »Geir«. Efter invasionen arbejdede »Geir« for amerikanerne og bjergede bl.a. den 5000 tons store flydedok, som var blevet bombet under kampen. De franske myndigheder kunne ikke lide kaptajn Møller Madsens amerikanervenskab og hans frimodige udtalelser om de vichy venlige franske autoriteter, og den 25. januar 1943 blev kaptajn Madsen jaget i land med hele sin danske besætning med undtagelse af den danske dykker Truelsen, som franskmændene ikke kunne undvære ved »Geir«s fortsatte bjergningsarbejder. Den 15. februar 1943 afgik »Geir« fra Casablanca med sin med bjergning helt ukyndige franske besætning. Trods advarsel fra den amerikanske patrouillebåd fortsatte »Geir« ind i usikkert farvand, hvor den kort tid efter stødte på en mine og sank. Hele besætningen blev taget op af den amerikanske patrouillebåd og landsat. Den franske fører af »Geir« blev dekoreret for sin dåd, så der blev ymtet en del om, at det ikke var de franske myndigheder helt uvelkomment, at »Geir« ikke fik lejlighed til at bjerge de mange skibe, som var blevet sat på grund langs kysten før invasionen, og som de allierede ville have haft god brug for.

Flugt i fantastiske fartøjer.

Besætningerne på de danske skibe, som efter oktober 1940 var blevet interneret i Port Lyautey, var snart kede af udsigten til at skulle blive liggende her uvirksomme på ubestemt tid, og tanken om flugt blev ivrigt diskuteret af sømændene. I slutningen af oktober lykkedes det tre danske matroser at undslippe sammen med nogle belgiere og portugisere, som i en åben båd roede de 150 miles til Gibraltar. Juleaften forsvandt derefter 8 mand fra »Johannes Mærsk« i en båd, de havde »lånt«. Efter

store anstrengelser i meget dårligt vejr ankom de helt udmattede til Gibraltar, hvor de blev modtaget med åbne arme og sendt videre til England. Bevogtningen af skibene blev nu skærpet, men alligevel lykkedes det for en del dristige gutter at flygte i de mest fantastiske fartøjer. I februar forsøgte 17 mand at komme afsted i en redningsbåd, men de blev opdaget og med magt bragt tilbage til Port Lyautey, hvor de blev sat i fængsel. Efter at have siddet 23 dage arresteret blev delikventerne løsladt - og forsøgte straks at flygte igen, men blev denne gang stoppet af dårligt vejr, så de ikke kunne komme over barren ved flodens udløb. De måtte tage tilbage til skibet igen. Efter 4 forgæves forsøg lykkedes det for nogle af disse gæve gutter tilsidst at komme ud og efter mange eventyr nå op til Gibraltar. Alle både i havnen blev nu strengt bevogtede og skibenes redningsbåde taget i land. En af de danske søfolk fandt imidlertid et stykke oppe ad floden en fiskerbåd, der var i en sådan forfatning, at franskmændene ikke havde ment det nødvendigt at passe på den eller på anden måde sikre den. Da der nu gik rygter om, at alle danske søfolk skulle sendes til Danmark, var der 5 raske mænd, som besluttede sig til at tage chancen med den rådne båd, som ikke var større, end at den lige kunne rumme disse 5. De fyldte lommerne med skibsbeskøjter, men de var bange for at vække mistanke ved at slæbe et vandanker i land, og de måtte have noget at drikke på rejsen. Vore eventyrere fandt imidlertid på råd - de tog en kasse øl i land, og vagtsoldaterne grinte forstående - de troede, søfolkene skulle på udflugt, hvilket naturligvis ikke var helt galt gættet. Om natten stak de så af og kom heldigt til søs. De fik rigget mast og sejl op og gjorde god fart. Jollen lækkede som et sold, så vore venner havde nok at gøre med at øse, men de havde da Gud ske lov øllet at læske sig med. De havde flere eventyr undervejs med en fransk flyvemaskine og spanske fiskere, så de måtte gå godt til søs, men efter tre dages sejlads kunne de omsider stige i land i Gibraltar havn. Da var båden synkefærdig, men som en af gutterne sagde med et smil: »Vi havde lige drukket den sidste øl - så det var vel nok god navigation«.

»Tyveri« fra den franske marine.

Også fra M/S »Meonia« - interneret i Oran - var der rømmet en del af besætningen, så tilsidst var alle bådene taget i land, og muligheden for at slippe til søs skulle dermed synes at være lig nul. Da imidlertid rygterne om søfolkenes hjemsendelse også nåede til Oran, var der nogle

forvovne gutter af »Meonia«s besætning, som fattede en meget dristig plan. I havnen lå et af de store franske krigsskibe - vist nok en panserkrydser - med en besætning på over 1000 mand. Dette skib var for så vidt også indespærret så vel som de danske, da det ikke kunne komme ud af havnen uden at komme uklar af de britiske krigsskibe, som lå på vagt udenfor. De danske søfolk havde fået at vide, at vagttjenesten på orlogsmanden var alt andet end effektiv - den lange tid liggende uvirksom i havn havde nok indvirket på disciplinen, og dette ville danskerne prøve at benytte sig af, så en smuk, men meget mørk aften svømmede 2 af gutterne ud til franskmanden, klatrede op ad dens fortøjninger og listede op på et dæk, hvor en båd hang i tallierne i en bådgalge, firede denne i vandet og roede den stille over til »Meonia«s fortøjningsplads - uden at være bleven bemærket af en eneste af de tapre franske marinere. Fra »Meonia« fik de yderligere 6 mand ombord tillige med en del proviant og vand - og så stod vore »sørøvere« til søs. Den næste morgen ganske tidligt blev »Meonia«s kaptajn vækket af højrøstede stemmer. Det var kommandanten på det franske krigsskib. Da »lånet« af båden ved daggry var blevet opdaget, var han bleven varskoet og havde på en eller anden måde fået opklaret, at det måtte være danskerne, som havde været på spil. »Lånet« var straks blevet anmeldt til autoriteterne i land, og nu kom den franske kommandant ombord i »Meonia« for at kræve kaptajn Sørensen til regnskab. Han beordrede kaptajn Sørensen til straks at komme med ombord i krigsskibet, og i en blanding af engelsk og fransk udtrykte han meget højrystet sin harme over dette »tyveri fra den franske marine«, hvilket vil komme til at koste »forbryderne« dyrt, når de blev fanget. Kaptajn Sørensen var meget betænkelig ved situationen og gav styrmanden besked på at henvende sig til det danske konsulat, hvis ikke kaptajnen kom tilbage inden for en rimelig tid. Ankommet ombord i krigsskibet måtte kaptajn Sørensen følge den brøsigte kommandant ned i dennes kahyt - og nu skete der til kaptajn Sørensens store forbavselse en forvandling med kommandanten. Efter at denne havde låset sin dør, vendte han sig smilende om mod den danske kaptajn, greb hans hånd og sagde: »Det er vel nok nogle rigtige søgutter, Du har i dit skib - det er min sandten godt præsteret at hugge en båd fra et krigsskib med over 1000 mands besætning. Nu skal vi have os et glas vin på, at det må lykkes »tyvene« at komme væk, men desværre er der ikke håb om det,

da der er sendt både og flyvemaskiner efter dem, og de ikke kan være kommet ret langt. Du skal ikke bryde dig om, hvad jeg sagde oppe på dækket. Du ved jo, hvordan alle de Vichy folk er her - det er kanailler alle sammen, men jeg er nødt til at spille nogen komedie, forstår du nok. Nå, lad os drikke en »skål«, som I siger, på Danmark og de danske søfolks vel«. Kaptajn Sørensen følte sig i høj grad lettet efter denne tale og gik i godt humør tilbage til sit skib.

Desværre blev de flygtede søfolk indhentet og bragt tilbage til havnen, hvor de indsattes i arrest, for nogle dage senere, lænket og med bevæbnet vagtmandskab som store forbrydere, at blive sendt til Bizerta, for dér at blive stillet for en ret. Den franske dommer stillede dem i udsigt en straf på mange års fængsel for tyveri fra den franske stat. Efter at have gjort søfolkene tilstrækkeligt møre, gav han dem valget: at lade sig sende hjem til Danmark eller at blive og modtage en streng straf. Søfolkene valgte at blive hjemsendt.

Casablanca, som er havnestaden i Fransk Marokko, havde ved Frankrigs sammenbrud en dansk koloni på over 100 medlemmer. Disse loyale danskere kunne naturligtvis ikke skilte for meget med deres sympati for de allierede, som sloges også for Danmarks frigørelse, men på mange måder fik de lejlighed til at vise deres følelser både over for de dominerende tyskere og for deres følgesvende, de franske Vichy folk. Også var de - og i særdeleshed konsul Axel Kjærgård - meget hjælpsomme mod de danske internerede søfolk. Efter den amerikanske invasion stiftede de danske i Marokko sammenslutningen »De Frie Danske i Fransk Marokko«, som arbejdede i nær tilslutning til »De Frie Danske i Storbritannien«. Foruden konsulparret gjorde familierne Pagh-Birk, Brix-Kjeldgård, Strømberg, Rask og flere andre et stort arbejde for den danske sag, og sammenslutningens sekretær, hr. Kjølbye, rejste senere sammen med hr. N. Strømberg til England, hvor de indtrådte som menige i de danske frivilliges korps i den britiske hær. De gjorde senere aktiv tjeneste og blev begge forfremmede til officerer. Til sammenslutningens formand valgtes konsul Kjærgård.

Også i Oran var det danske konsulat - med kontor i Algier - de danske søfolk til stor nytte, og konsul Jørgen Pedersen var en altid redbond og trofast støtte for dem. Jeg forlod Casablanca i maj 1943. Der var på dette tidspunkt ikke mange danske søfolk tilbage dér, men der var for mange førere til de par skibe, som endnu ikke var afsejlet. Jeg

fik fra British Ministry of War Transport at vide, at jeg ville være velkommen i England, men på grund af tabet af så mange danske skibe kunne der ikke være håb for mig om at komme ud at sejle det første år, så jeg telegraferede om og fik tilladelse til at forlade den britiske tjeneste og mønstrede derefter som anden styrmand med et amerikansk libertyskib, og i juli 1943 blev jeg afmønstret i U.S.A.

Danske skibe og søfolk under U.S.A. kontrol.

Da budskabet om tyskernes overfald på Danmark den 9. april 1940 fløj ud over verden, befandt en del danske skibe sig i havne i U.S.A., eller var på vej dertil med amerikansk ladning ombord. For førerne af de skibe, som befandt sig i havn, var der ikke andet at gøre end at se tiden an, men for de førere, som endnu ikke var nået i havn, stillede sagen sig straks noget vanskeligere. Det var ikke så lige til for dem at adlyde anmodningen fra B.B.C. om at tage deres skibe til allierede havne. De var nær U.S.A., hvortil de var destineret, og i de fleste tilfælde havde de ladning ombord tilhørende amerikanske statsborgere. Tillige var der i U.S.A. stationeret repræsentanter for de store danske rederier, og over radioen fik de snart meddelelse om, at den danske gesandt i Washington, Henrik Kauffmann, havde sagt sig løs fra den tysk dominerede danske regering. Førerne af disse skibe og deres mandskaber havde derfor al god grund til at antage, at det rigtigste for dem ville være at søge U.S.A. havn - og det var, hvad de gjorde.

På foranledning af minister Kauffmann dannedes der den 12. april 1940 i New York en dansk skibsfart komité (Danish Shipping Committee) bestående af danske rederrepræsentanter, nemlig Hans Isbrandtsen (Isbrandtsen-Møller Co. repræsenterende A. P. Møllers interesser), Rasmus Hansen (Det Østasiatiske Kompagni) og Tage Nielsen (J. Lauritzen). Denne komité sendte straks telegrafisk ordre ud til alle danske skibe om ikke at afslutte nogen overenskomster eller kontrakter uden først at have konfereret med komitéen. Denne ordre blev naturligvis fuldkommen negligeret af de skibe, som imidlertid var kommet under britisk kontrol. Komitéen førte derefter nogle forhandlinger med de britiske og franske myndigheder. Disse forhandlinger førte imidlertid ikke til noget resultat, idet komitéens flertal ikke mente at kunne gå med til at give instruktion til de danske skibe om at gå til allierede havne for dér at blive overført til allieret skibsregister. Hr. Rasmus Hansen

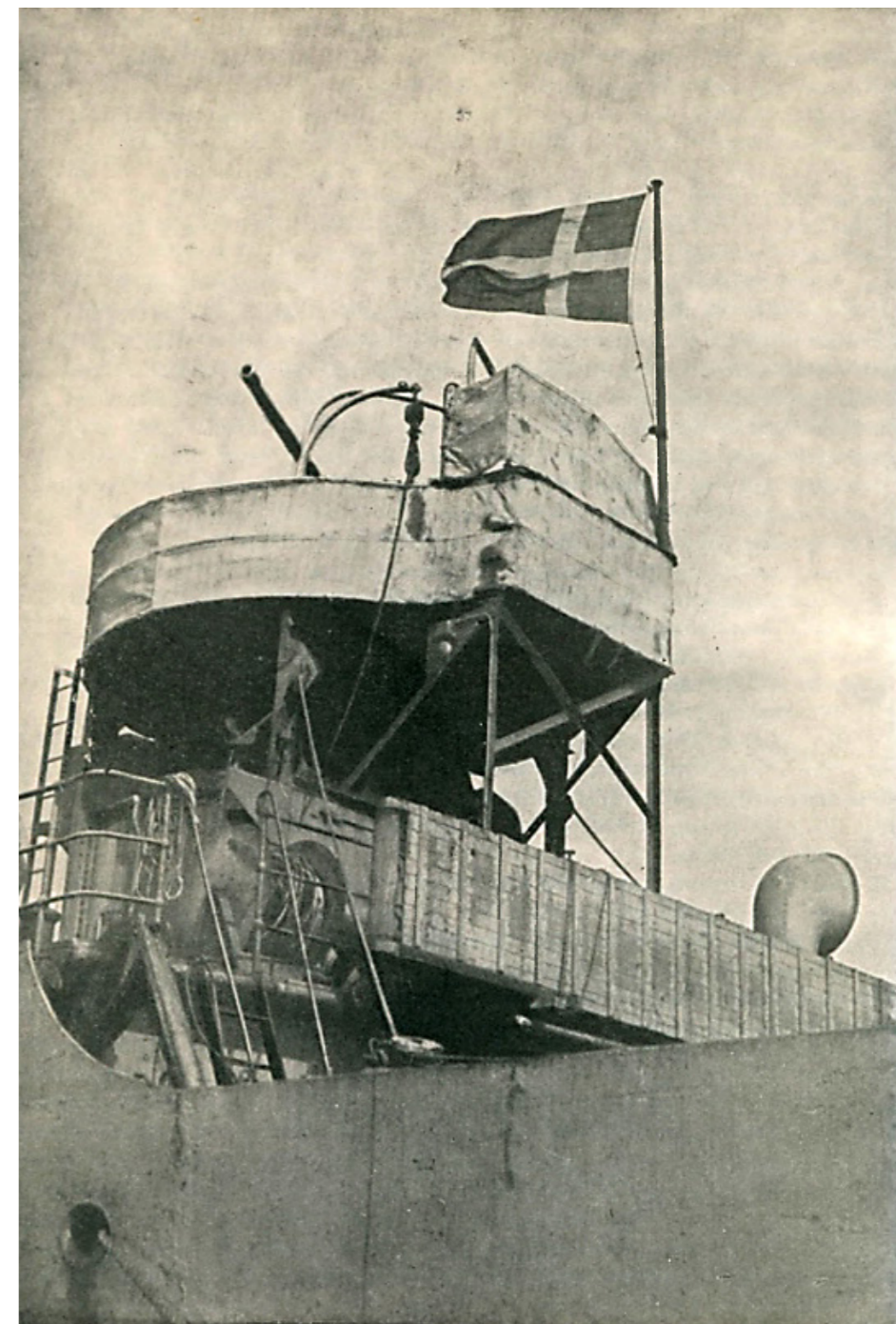
(»Ø. K.«) trådte ud af komitéen, idet det eneste af »Ø. K.«s skibe, som på dette tidspunkt befandt sig i neutral havn, fik ordre til at forlade denne og stille sig til disposition for de allierede (i dette tilfælde Storbritannien), således at alle Ø. K.s skibe uden for spærringen nu var under allieret kontrol. Direktør Hakon Christiansen i »Ø. K.«, som var sluppet ud af Danmark, var sikkert medvirkende til, at denne ordre blev givet, og det tjener denne dygtige og fremsynede mand til stor ære, at dette vort store kompagni så tydeligt tog parti. Derimod stod direktør Hans Isbrandtsen stejlt på sit forlangende om, at de danske skibe skulle vedblive at sejle under dansk flag og blive administrerede af danske rederrepræsentanter. Efter at forhandlingerne definitivt var strandede, opløste Kauffmann den 23. maj 1940 komitéen. Kauffmann anså det for at være i Danmarks interesse, at man gik ind på de allieredes betingelser, men havde naturligvis ingen myndighed til at beordre skibene ud. Ved komitéens opløsning tilstillede Kauffmann, i forståelse med de britiske og franske myndigheder, alle danske kaptajner en detaljeret redegørelse for hele situationen. I denne redegørelse siger Kauffmann bl.a.: »Den engelske og franske befolkning, der ofrer deres ungdoms liv for et krigsformål, hvori også Danmarks frigørelse er indbefattet, venter, at de danske skibe, som er uden for tysk rækkevidde, ikke kræver bedre betingelser end engelske og franske skibe«. ... »Det er dem, som er uden for Danmark - dem, der stadig kan tale og handle frit, som det i dag påhviler i ord og gerning at vise, at også danskerne er rede til at gøre deres indsats for deres lands frigørelse«.

De danske rederes agenter og befuldmægtigede i U.S.A. anså sig ikke for beføjet til frivilligt at acceptere de allierede betingelser - som sagt, med undtagelse af Østasiatisk Kompagni. Mellem kaptajnerne var der uenighed om spørgsmålet. Desværre blev resultatet, at skibene blev liggende uvirksomme i U.S.A. havne. Største parten af besætningerne blev imidlertid kede af denne uvirksomhed og lod sig afmønstre for at tage hyre med amerikanske og allierede skibe.

Brutal beslaglæggelse.

De danske skibe, som var oplagte i U.S.A. havne, bestod af 40 skibe på i alt 144.198 brutto tons (234.253 dødvægt). I følge en af kompetente skibskyndige - udnævnte af minister Kauffmann - foretaget vurdering, var disse skibes værdi i juni 1941 40.741.000 dollars. Dette giver en

**. n.nd.u.vi>w.n- „ delsemed
vældige Milliard DollarsBeløb
rullendeud tilFordel
bnet.**

gennemsnitsværdi af 174 dollars pr. ton dødvægt.

Søndag aften den 30. marts 1941 blev alle de danske skibe, liggende i U.S. havne, pludselig beslaglagt af U.S.s regering. Beslaglæggelsen foretoges af soldater fra U.S. kystbevogtningstjeneste (The Coast Guard), og den ret brutale måde, hvorpå det hele foregik, gjorde et pinligt indtryk på de officerer og andet mandskab, som endnu var ombord i skibene. Alle ombord fra kaptajn og nedefters fik ordre til straks at pakke deres tøj, hvorpå de blev transporteret til Ellis Island (den amerikanske immigrations interneringsø for uønskede immigranter), hvor de blev indkvarterede.

Den måde, beslaglæggelsen fandt sted på, vakte også den største harme i amerikanske kredse. Det viste sig, at myndighederne først havde beslaglagt de oplagte italienske skibe, som lå tæt ved de danske, og da de her fandt skibene saboterede, maskinerne ødelagte etc., var amerikanerne blevet vrede, og de folk, som udførte beslaglæggelsen, havde åbenbart ikke megen forståelse af forskellen mellem de italienske og de danske skibes stillinger.

Da det blev opklaret, at alle de danske skibe var i den mest fuldkomne orden og klar til at gå til søs med en dags varsel, blev amerikanernes optræden straks anderledes, og de danske søfolk fik lov at vende tilbage til deres skibe. Situationen for de danske skibes vedkommende var nu meget uklar, da U.S.A. stadig var neutral. Minister Kauffmann var imidlertid klar over, at det eneste, der i den pågældende situation kunne gøres, var for U.S. at rekvirere de danske skibe. Kauffmann havde fra den danske regering modtaget ordre til overfor den amerikanske regering at protestere kraftigt mod beslaglæggelsen af skibene, men dette nægtede han at gøre, idet han i en note til det amerikanske udenrigsministerium af 22. maj 1941 gentog sine tidligere erklæringer til ministeriet gående ud på, at den eneste måde at løse spørgsmålet på var, ved at U.S.A. overtog skibene og benyttede dem, så længe krigen varede.

Så snart skibene var blevet beslaglagte, kom der ordre fra den danske regering, antagelig under tysk tvang, om at alle de danske søfolk påmønstrede de beslaglagte skibe skulle gå i land og ved første lejlighed rejse hjem til Danmark, idet det blev forbudt dem at mønstre ud med andre skibe. Som en slags lokkemad blev der tilbudt søfolkene fri hjemrejse samt 6 måneders ekstrahyre. Det var kun et fåtal, som

benyttede sig af dette tilbud. Da U.S. den 6. juni 1941 overtog skibene, blev så godt som alle de tilbageværende søfolk i dem, og da de omsider kom ud at sejle under Panamas flag, blev besætningerne supplerede med andre danske søfolk, som gik ledige i land. Der regnes med, at de frie danske søfolks tal ved, at de i Amerika oplagte skibe omsider stak i søen, blev forøget med ca. 1500 mand. At skibene kom under Panamas flag var begrundet i den amerikanske neutralitetslov, som forbød skibe under amerikansk flag at sejle i krigsfarvande.

Spørgsmålet om erstatning for de rekvirerede danske skibe blev aldrig definitivt afgjort, men det var den almindelige mening, at de danske skibe ikke skulle stilles ringere end de amerikanske skibe, som blev rekvirerede ved U.S.A.s indtræden i krigen den 7. december 1941. Det er et sørgeligt faktum, at endskønt Storbritannien så snart krigen var forbi straks betalte de danske redere de beløb, som tilkom dem ifølge de løfter, som var blevet givet, da de danske skibe kom under britisk kontrol, så har erstatningerne fra det rige U.S.A. været meget utilfredsstillende - ja, i flere tilfælde så iøjnefaldende utilstrækkelige, at de danske redere ikke har villet godkende dem, men har anlagt sag mod U.S.s regering for at få deres rimelige krav anerkendte. Der vil sikkert gå lang tid, før disse sager bliver afsluttede, men man kan ikke lade være at undres over, at det mægtige U.S.A., som man ellers altid tænker på i forbindelse med vældige milliard dollars beløb rullende ud til fordel for alle mulige - og umulige foretagender, og om hvis storslåede gavmildhed og godgørenhed ingen kan være i tvivl, virkelig vil undslå sig for ved en betaling af forholdsvis små beløb, at frigøre sig for disse danske skibsrederes berettigede og beskedne krav.

Da de danske skibe i Storbritannien julen 1943 fik tilladelse til igen at føre dansk flag, kom dette flagspørgsmål også op i Amerika. Fra det amerikanske udenrigsdepartement blev spørgsmålet berørt overfor minister Kauffmann, men efter at ministeren havde rådført sig med de danske rederrepræsentanter og de danske søfolk, forklarede ministeren departementet, at der ingen interesse var for sagen. »Det forekommer mig«, sagde ministeren, »også noget kunstigt, at et tidligere dansk skib, rekvireret af De forenede Stater og overført til Panama register og Panama flag, nu skulle føre Dannebrog«.

Skoleskibet »Danmark«.

I en beretning om de danske skibe i De forenede Stater må Skoleskibet »Danmark« indtage en af hæderspladserne. Allerede den 9. april 1940, da »Danmark« lå klar til afsejling i Jacksonville, Florida, telefonerede kaptajn Knud Hansen, da han over radioen havde modtaget meddelelsen om tyskernes overfald på Danmark, til minister Kauffmann i Washington og stillede sig selv, sine officerer, sine kadetter og sit skib til disposition. De forenede Stater kunne imidlertid ikke som neutral stat modtage dette tilbud, og »Danmark« blev liggende uvirksom i Jacksonville i 21 måneder. »Uvirksom« er måske ikke det rette ord, thi allerede i slutningen af april lod kaptajn Hansen, efter vedkommendes eget ønske, nogle af de ældre elever rejse til forskellige skibe, hvor de mønstrede som matroser og gjorde deres indsats i kampen, og det varede ikke mange måneder, før de fleste af eleverne og en del af den faste besætning havde forladt skibet. De fleste kom ud at sejle med allierede skibe, en del rejste til Canada for at gå ind i den canadiske hær og flåde, medens andre kom ind på R.A.F. flyveskoler. Kaptajn Hansen og de officerer og kadetter, som blev tilbage i skibet, lå ikke på den lade side. Skibet blev holdt i fin stand og besætningen i streng træning.

Den 8. december 1941 - morgenen efter Pearl Harbour - stillede kaptajn Hansen i et telegram til De forenede Staters regering igen sit skib med dets tilbageværende besætning til disposition. Tilbudet blev modtaget med glæde, og det blev bestemt, at »Danmark« skulle benyttes som skoleskib for The United States Coast Guard (De forenede Staters kystbevogtningstjeneste). Den 27. december afgang »Danmark« fra Jacksonville og ankom den 3. januar 1942 til New London, Connecticut. »Danmark« havde da en besætning på 24 mand, hvori er medregnet 15 danske elever. Dertil kom 10 amerikanske kadetter, som havde fået lov til at følge med på denne sidste rejse under dansk flag.

Den 2. februar blev Dannebrog strøget og Stars and Stripes blev hejst i stedet for. I 3¾ år var »Danmark« skoleskib for 5000 kadetter, som skulle uddannes til officerer i kystværnet, og det må fremhæves, at der i denne lange tid slet ingen amerikanske officerer eller lærere gjorde tjeneste i skibet - uddannelsen var udelukkende lagt i hænderne på kaptajn Knud Hansen og hans danske officerer og kadetter, og de gjorde det på en så storslået måde, at Skoleskibet »Danmark«s navn aldrig vil blive glemt i United States Coast Guard Service, og kaptajn Hansen

og hans trofaste medarbejdere har ved deres dygtige og utrættelige arbejde skabt en »Good-will« for danske søfolk i den amerikanske marine og det amerikanske kystværn, som ikke kan værdsættes højt nok.

Den 9. februar åbnedes der i New York en klub for danske søfolk. Klubben var blevet til virkelighed ved et arbejde fra danske skibsrederrepræsentanter i New York, den danske Sømandsmission og andre danske kredse, og indvielsen var meget festlig med nærværelse af minister Kauffmann, generalkonsul Georg Bech, Lauritz Melchior, Jean Hersholt, Victor Borge og andre kendte danske personligheder.

Tre, som rejste hjem.

Minister Henrik Kauffmann, som ved straks at tage parti kom til at betyde så meget for den danske sag, var meget interesseret i og gjorde et stort arbejde for de danske skibe og de danske søfolk i De forenede Stater. Da Kauffmann den 22. april 1940 i et cirkulære til alle udenrigsiniministerielle embedsmænd i U.S.A. gjorde rede for sin stilling, modtog han fra alle embedsmændene forsikringer om tilslutning. Det kom derfor alle danske i staterne - og ikke mindst søfolkene - som en stor og pinlig overraskelse, at da Kauffmann et år senere blev afskediget på grund af overenskomsten med den amerikanske regering om baser på Grønland, fik tre af de herrer embedsmænd »kolde fødder«, og efter konference med København meddelte de Kauffmann, at de anså det for deres pligt at efterkomme Scavenius' ordre og afbryde enhver forbindelse med minister Kauffmann. Disse tre herrer, hvis svigten af Kauffmann og af deres fædreland vakte dyb harme og indignation hos alle danske i staterne, var legationsråd Blechingberg i Washington samt vicekonsulerne Helmuth Møller og Adam Tscherning i New York. Disse herrer rejste derefter i juli måned tilbage til Danmark. Det var med uhyre forbavselse, at de danske søfolk, som efter tyskernes kapitulation efterhånden kom hjem til Danmark, her erfarede, at disse 3 herrer ikke alene ved deres hjemkomst blev mødt med åbne arme af hr. Scavenius og ligesindede - det var at vente - men at de også blev forfremmede og den dag i dag sidder i fremtrædende og betydningsfulde stillinger under udenrigsministeriet. Forstå det, hvem som kan - søfolkene kan det ikke.

Danske skibe inden for spærringen

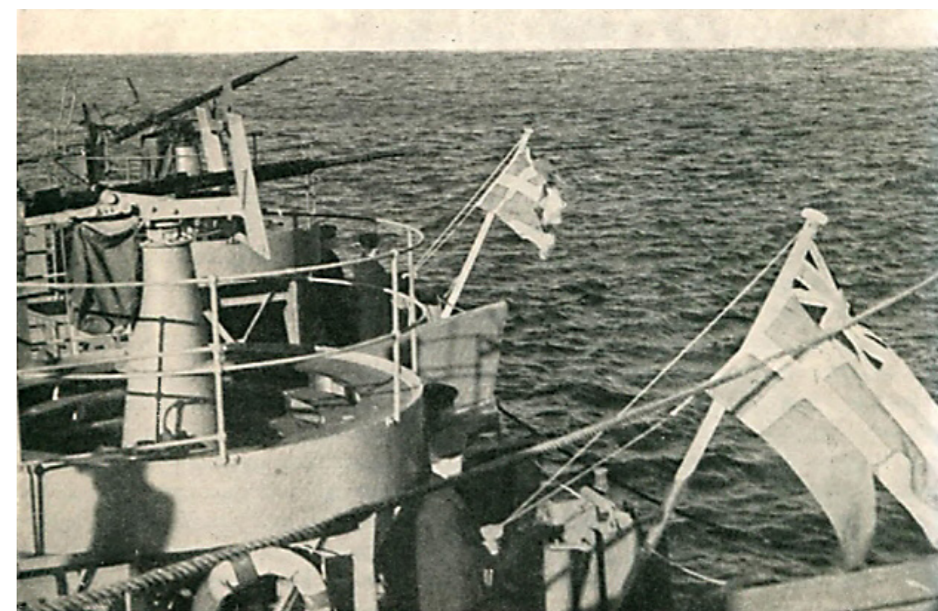
Når der tales om de danske søfolks indsats under verdenskrigen, er vist nok de fleste tilbøjelige til kun at tænke på de søfolk, som så heltemodigt sejlede og kæmpede i skibe under allierede flag. Man må dog ikke glemme, at også de danske søfolk, som af forholdene var tvunget til at sejle deres skibe inden for spærringen, gjorde et fortjenstfuldt arbejde. En trediedel af den danske handelsflåde var inden for spærringen. Af disse måtte motorskibene lægges op på grund af mangel på brændselsolie. Blandt dem var nogle af Danmarks største skibe, som tyskerne egentlig gerne ville have fingre i, men oliemanglen hindrede dem i at kunne bruge dem. Det var nødvendigt, at tilførslen til Danmark blev sikret, og de skibe, som opretholdt forbindelsen mellem Danmark og vore nabolande for derigennem at skaffe brændsel og råvarer til landet, således at de forskellige industrivirksomheder kunne holdes i gang, gennemgik i krigsårene en hård yd, og dette gjaldt særlig perioden, som faldt i årene i 1944-45 og indtil V-dagen. Sejladsen på Rotterdam og flere af de nordtyske havne måtte efterhånden indstilles som følge af de store tab for skibsfarten grundet på stadige bombeangreb. Mange danske sømænd mistede livet under disse farefulde sejlads, som foregik med blændede lanterne i smalle dejlruter gennem tætte minefelter. Tabet af skibe var føleligt, og en tid lang var der ikke beskæftigelse nok for søfolkene - særlig var der et overskud af førere og officerer, så der måtte indføres et turnussystem, hvorved de søfarendes indtægter naturligvis føleligt formindskedes. Tyskerne forlangte, at de danske skibe skulle bevæbnes, men dette satte søfolkene sig enstemmigt imod.

Til belysning af, hvilken betydning skibene inden for spærringen havde for det danske samfund, vil jeg citere et uddrag af handelsminister Halfdan Hendriksens julehilsen til de søfarende julen 1942: »Uden de tilførsler, vi har fået, ville Danmarks husholdning være gået i stå, og der skal derfor i aften fra det danske samfund lyde en enstemmig og oprigtig tak for den gerning, danske søfolk udfører i en farefuld tid til fædrelandets gavn«.

»... i kamp og sejr før mig til min grav«.

Når vi nu så længe efter krigens afslutning læser om den danske sømands indsats under verdenskrigen, er der så alligevel ret mange, som virkeligt fatter, hvad sejlads under moderne krigsforhold betyder? Vel sandt - de fleste har vel nok set nogle af de mange film med emner fra søkrigen - en af de bedste og mest virkelighedstro er forøvrigt den dan-

Dansk M/S »Tacoma« i brand under angrebet på Dakar 1940. - I baggrunden »Sally Mærsk«.

To engelske minestrygere har fået dansk mandskab, og Dannebrog hejses ved siden af det engelske flag.

ske film »Støt står den danske sømand« - men er ikke de fleste alligevel tilbøjelige til at betragte disse film som »teater« - man ved, at filmen er digtning og trøster sig med, at den ikke fremstiller noget virkeligt - skildringerne er sikkert overdrevne for den dramatiske virknings skyld - og så tænker man i øvrigt ikke tanken til ende?

Spørger man søfolk, som har været med i alle krigsårene, hvad de mener mest har præget dem under - og for så vidt også efter - krigen, får man uvægerligt svaret: Spændingen, uvisheden - de lange konvojrejser, hvor man aldrig vidste sig sikker, altid måtte være forberedt, ikke kunne slappe af, men anspændt vogte på og vente på, hvad det næste øjeblik kunne bringe. Dette gjaldt for enhver mand ombord, men naturligvis i særlig høj grad for skibenes førere. Dette at vide, man havde ansvaret for skib og mandskab - at det i første instans ville komme an på hans optræden, hans dømmekraft, om en given vanskelig situation skulle forme sig heldigt eller måske det modsatte - ofte i ugevis ikke kunne komme af tøjlet eller få en uforstyrret, forfriskende søvn - mærkede mangan stout skipper for livet, og det er et bemærkelsesværdigt faktum, at i de få år, der er henrundet siden krigens afslutning, er mangan dansk skibsfører gået i en alt for tidlig grav som offer for de fysiske og særligt psykiske strabadser, han var udsat for under krigen. Og det var ikke alene krigsrisiko, skibene var udsat for. Fare fra naturkræfternes side var skibene stadigt udsat for, og denne fare blev endnu større under krigsforhold, hvor man f.eks. måtte forcere farten eller måtte holde en bestemt kurs, for at kunne følge med konvojen i dårligt vejr, hvilket man måske ikke normalt ville have gjort. Det var således dette, som skete, da M/S »Panama« (Ø. K.) den 11. april 1945 kæntrede i en storm, hvorved 25 danske sømænd omkom. Tåge i en konvoj var altid farlig og medførte mange alvorlige kollisioner. Ja, denne trættende og enerverende konvojsejlds virkede så opslidende, at tanken om den ofte får erindringen til at blegne om de angreb fra U-både og flyvemaskiner, skibene så ofte var ude for.

Ikke lektur for sarte nerver.

Det var naturligvis ikke alle angreb, det lykkedes de fjendtlige stridskræfter at føre igennem, men der var desværre mange. Der var så mange, at jeg naturligvis ikke i denne beretning kan gå i detaljer - det ville også kun blive en trættende gentagelse - men jeg vil gerne fortælle

om nogle enkelte tilfælde, som var særligt alvorlige, og hvor jeg personlig har kendt hovedpersonerne. I Sø- og Handelsrettens protokoller vil man finde kaptajnernes - eller, hvis kaptajnen er gået ned med sit skib, så en af officerernes - rapporter over alle krigsforlisene, og det er ikke nogen lektur for sarte nerver. Rapporterne er alle holdt i en meget nøgtern tone, men bag de korte sætninger, som blot klart og godt fastslår kendsgerningerne, aner man oplevelsernes gru og undres ofte over, at noget menneske i det hele taget har kunnet overleve disse begivenheder.

S/S »Dagmar« (J. Lauritzen) et lille skib på blot 884 brutto register tons. Under britisk flag. Sejlede i konvoj i den engelske kanal. Kunne ikke følge med konvojen og blev efterladt sejlede alene. Om morgenen den 9. juni 1941 blev den angrebet af to tyske flyvere, hvis første to bomber var forbiere. Flyverne kom igen - fløj meget lavt hen over skibet og beskød besætningen med maskingeværer. Begge de to bomber, de denne gang lod falde, var fuldræffere, som skød skibet i brand. »Dagmar«s armering bestod af 5 maskingeværer, som blev betjent af skibets besætning, til skibet sank under dem. Ved flyvernes bombardement og maskingeværskydning blev 3 mand af besætningen dræbt, medens 5 mand blev hårdt sårede.

S/S »Sessa« (J. Lauritzen). Kaptajn Nielsen. 1700 B.T. Blev skudt ned af tyske flyvere nær Reykjavik, Island, den 17. august 1941. Skibet synker på nogle få minutter, og besætningen får ikke tid til at sætte både ud. 1. styrmand Bjerregård redder sig op på en kæntret båd, efter at skibet er gået ned. Båden driver over mod en redningsflåde, som Bjerregård springer over på og finder her 5 personer, som sammen med ham er de eneste overlevende fra katastrofen. De 5 personer er 1 svensker, 1 canadier og 3 portugisere. Da de ikke kan få den kæntrede båd på ret køl, dykker Bjerregård flere gange under båden, og med en kniv fraskærer han bådens kaleche, som de derefter rigger op som et telt på flåden. For at holde regnskab med tiden laver Bjerregård en »kalender« af en firkantet stok, han finder på flåden. Stokken er 14 tommer lang og $\frac{3}{4}$ tomme i kvadrat. På den ene side af stokken skærer han med sin lommekniv »300 SM K53 Reykvavik Sessa« - på den anden side »17/6 kl. 22« - og for hver dag skærer han nu et hak i stokken. (»17/6 kl. 22 gik »Sessa« ned 300 miles fra Reykjavik kurs 53 grader«).

Bjerregård er den, som har mest tøj på, men de fordeler deres tøj

mellem sig, så alle bliver omtrent ens påklædt. De laver sko af kapoken i redningsvestene. Bjerregård og Gunggren (svenskeren) masserer dagligt deres fødder, medens de andre intet gør. 6 dage efter forliset er canadierens fødder blå og opsvulmede. Bjerregård masserer canadierens fødder og lader ham lægge dem op på sin ryg for at få varme i dem. Den 27. august dør en af portugiserne stille og roligt og bliver sænket i havet. De efterlevende fordeler hans tøj mellem sig, og Bjerregård skærer et kors i stokken ud for dagens hak. Den 30. august ser de en flyver, som imidlertid ikke får øje på dem. På denne dag døde endnu en portugiser samt canadieren, og Bjerregård skærer to kors ud for dagens hak. Ser røg fra flere skibe, men de bliver ikke selv set. Den 31. august drikker de 3 overlevende deres sidste ferskvand. Endelig den 5. september bliver de set og reddet af U.S. torpedojager »Lonsdale« - har da ikke smagt vand i 40 timer og har i alt tilbragt 19 dage på flåden. Bjerregård siger, at kalechen har reddet deres liv på 3 måder - ved at give dem læ, ved at kunne opsamle regnvand til dem og endelig ved at blive set af »Lonsdale«.

Flåden var drevet 114 sømil i retning 259 grader.

Disse tre mand var de eneste overlevende af »Sessa«s besætning på 27 mand. Af de omkomne 24 mand var de 6 danske.

M/S »Nordhval« (»Norden«). Kaptajn Niels Pii. 4473 B.T. I Stillehavet på rejse fra Fidji øerne til Vancouver B. C. under Panamas flag. Den 9. december 1941 blev stoppet af japansk U-båd. Anmodede om tilladelse for besætningen til at gå i bådene, men til svar begyndte japanerne at beskyde skibet. Det første skud ramte broen og radiostationen. Forsøgte at sætte styrbords redningsbåd i vandet, men båden blev beskudt, og alle ombordværende omkom. De overlevende af besætningen fik sat den bagbords båd i vandet og kom væk fra skibet. U-båden beskyder skibet, men rammer også båden med maskingeværkugler. Får båden roet væk, og U-båden forsvinder. »Nordhval« synker ca. 2 timer efter, at U-båden først er set. I båden er der 24 mand inklusive kaptajnen. Kursen sættes efter Gilbert øerne. Sejladsen forbundet med store vanskeligheder. 15 mand dør efterhånden af skudsår og udmattelse. I en storm skylles kaptajn Pii overbord og drukner. Efter 38 dages utrolige lidelser, hvorunder de i de sidste dage slet ingen proviant har haft, lander de 8 overlevende tilsidst ved Tarawa på Gilbert øerne. De har da sejlet og roet 2000 sømil. Bliver modtaget med stor venlighed af de

indfødte og efter 6 ugers ophold afsejler de sammen med nogle ligeledes skibbrudne englændere i »Nordhval«s båd og en motorbåd til Fidji øerne, hvorfra de får skibsløjlighed til San Francisco. Der omkom ved »Nordhval«s forfis 7 danske sømænd.

M/S »Boringia« (Ø. K.), Kaptajn Kolls. 5821 B.T. Afgik under britisk flag fra Capetown den 31. juli 1942 destineret til England. Den 2. august kl. 22 kolliderer »Boringia« med britisk S/S »Kalewa«, som synker. Begge skibe sejlede efter ordre med blændede lanterner. Med udmærket dygtighed redder »Boringia« hele det britiske skibs besætning og returnerer til Capetown. For retten her bliver Kaptajn Kolls og »Boringia« kendt fuldstændig sagesløs, og Kaptajn Kolis bliver rost for den dygtige redning af »Kalewa«s besætning. »Boringia« har fået en del overbords skade, som reparerer i Capetown.

»Boringia« afsejler fra Capetown om morgenen den 7. oktober 1942. Kl. 24 bliver »Boringia« torpederet. Der bliver givet ordre til at forlade skibet, og i ro og orden bliver bådene sat i vandet og folkene går i dem - da, 4 minutter efter det første torpedoskud, træffes skibet igen, og torpedoen rammer denne gang i styrbords side under redningsbådene nr. 1 og 3, som ligger i vandet langs skibssiden fyldt med mandskab. Bådene knuses, og folkene i dem sprænges i luften og omkommer. Kaptajn Kolls forlader skibet, da dets promenadedæk er i niveau med vandfladen og svømmer til båd nr. 2, som ligger 50 meter fra det synkende skib. Efter at have taget de få overlevende fra de knuste både ombord, sætter de to både kursen mod Capetown 130 sømil syd efter. Om morgenen den 8. oktober bliver de skibbrudne bjergtet af britisk S/S »Clan Mactawish«. Mandskabet fra »Boringia« mønstres, og der findes, at af den oprindelige besætning på 60 personer savnes der 25. Kl. 8 bliver »Clan Mactawish« torpederet og synker hurtigt med forstavnen først. Maskinen er ikke blevet standset, og skruen drejer rundt og maler omdrivende mennesker på vragestykker med ned i dybet. Bagbords båd er blevet beskadiget ved torpederingen, og de andre både er kæntrede. Søen er fuld af mænd klamrende sig til havarerede redningsflåder og andet vragegods. En flyvemaskine har observeret eksplosionen og dirigerer den britiske S/S »Matheran« til ulykkesstedet, hvortil den ankommer kl. 14, og hele eftermiddagen er den nu beskæftiget med at opsamle de overlevende, som er spredt over et stort areal. De reddede bliver landsat i Capetown den følgende morgen. Af de først reddede 35

mand fra »Boringia« savnes nu yderligere 7 mand. Af »Boringia«s besætning ved afgang fra Capetown var de 36 danske. Af disse omkom 15 mand og 1 kvinde. Kaptajn Kolls blev alvorligt såret ved torpederingen af »Boringia« og måtte på hospitalet i Capetown.

For sin udmærkede optræden under forlisene fik Kaptajn Kolls senere tildelt den høje britiske orden »Officer of The Most Excellent Order of The British Empire«.

M/S »Amerika« (Ø. K.). Kaptajn C. Nielsen. 10.218 B.T. forlod under britisk flag Halifax i konvoj den 14. april 1943. Ombord var foruden en besætning på 87 mand tillige 53 passagerer (personel fra Royal Canadian Air Force). Den 25. april, da skibet befandt sig i Danmarksstrædet (Farvandet mellem Island og Grønland), blev skibet klokken 21 ramt af to torpedoer og sank i løbet af kort tid. Det var snestorm med frygtelig høj død, og vandet var så iskoldt, at det var umuligt for noget menneske at holde sig i live ret længe i det. At der i det hele taget blev nogen overlevende, må nærmest anses at være et mirakel, men såvel skibets mandskab som de canadiske passagerer viste en udmærket disciplineret opførsel, hvilket var grunden til, at så mange alligevel blev reddede. Også den britiske korvet »Asphodel«, commander Carss, var en stor hjælp. 4 redningsbåde kom hele i vandet, men de to læ både fyldtes med vand, og af de 64 personer i dem, blev der kun reddet en fra den ene båd og to fra den anden. De øvrige 61 mand blev skyllet overbord og frøs ihjel. Af skibets mandskab omkom 49 mand og af passagererne 37. I alt var der således 86 omkomne og 54 overlevende.

For sin sømandsmæssige ledelse af redningsarbejdet ved sit skibs forlis fik kaptajn Chr. Nielsen senere tildelt den britiske orden »Officer of The Most Excellent Order of The British Empire« samt tillige Lloyds medaille for tappehed til søs.

»Skagen ind«.

Den 7. maj 1945 kapitulerede tyskerne betingelsesløst, og snart efter begyndte de danske skibe at stå »Skagen ind« og komme hjem efter den lange, hårde fraværelse.

Det var dog langt fra alle skibene og heller ikke alle søfolkene, som så »Kronborg om styrbord igen«.

Ved krigsforlis alene mistede Danmark i tiden fra krigens udbrud den 1. september 1939 til krigens ophør i alt 222 skibe på tilsammen

Den 10. april 1942 begravedes i Cardiff ligene af 5 danske sømænd, der mistede deres liv ved en eksplosion på den danske damper »Søborg«. Liget af en sjette sømand blev aldrig fundet.

Den 11. april 1945 gik det danske motorskib »Panama« tabt på rejsen fra England til Amerika. Af den 45 mand store besætning blev kun 5 reddet. De reddede tages ombord i en kanadisk korvet.

Mindekorset for de under krigen omkomne danske sømænd rejst i Nyhavn i København. - Det smykkede og oplyste kors ved juletid.

533.000 brutto register tons (827.000 dødvægttons) eller 40 % af skibene og 49% af tonnagen pr. 1. september 1939. Den største afgang ved krigsforlis var for »udeflåden«, som mistede 136 skibe på tilsammen 416.667 brutto tons (658.752 D.W.T.) eller 59 % af skibene og 61,5 % af tonnagen pr. 1. september 1939.

Dette er den materielle skade lidt af dansk skibsfart på grund af krigen - et tab, som, om end svært for det danske samfund at bære, dog alligevel kan opgøres i penge.

Men uerstatteligt er den danske skibsfarts tab i dyrebare menneskeliv. Ifølge Dansk Dampskibsrederiforenings opgørelse (september 1947) mistede ca. 1852 danske sømænd livet under krigen. Heraf omkom ved krigsforlis og andre krigsårsager før den 9. april 1940 367 personer. Efter denne dato og til krigens slutning var tabene ved krigsforlis uden for spærringen ca. 800 mand og inden for spærringen ca. 250 mand. Ca. 435 sømænd døde af sygdom eller ved ulykkestilfælde - mange af disse dødsfald kan dog spores tilbage til krigsårsag. Foruden disse mange dødsfald, er der mange søfolk af alle kategorier, som fik deres helbred varigt ødelagt ved krigens hårde strabadser, og en del, som blev direkte krigsinvalid.

Jeg kan passende slutte af med, hvad Dansk Dampskibsrederiforening siger i sin beretning for årene 1939-45: »Tallene over omkomne giver et dystert billede af den danske sømands farefulde færd under krigen. Ved sin gerning såvel hjemme som ude ydede den danske sømand en livsvigtig indsats for det danske samfund«.

Modstandsbevægelsens finansiering

Af landsretssagfører Per Federspiel

Et problem, der meldte sig på et ret tidligt tidspunkt under modstandsarbejdet her i landet, var, hvorledes man skulle skaffe de fornødne pengemidler til at afholde de stadig stigende udgifter.

Det varede jo meget længe, før der kom nogen egentlig samling på de mange spredte og selvstændige forsøg på at bekæmpe fjenden indenfor landets grænser. I den første tid, hvor enkelte grupper arbejdede helt på egen hånd, var de derfor henvist til selv at skaffe de endnu beskedne midler, der skulle til. Offerviljen var i mange kredse stor, men jo mere det første famlende initiativ blev udbygget i en regelmæssigt virkende organisation, jo vanskeligere blev det naturligvis at klare sig med de ret tilfældige bidrag, man fra tid til anden kunne regne med at hente hos patriotiske velhavere. Større og regelmæssigt flydende indtægter kunne kun fremskaffes på to måder, enten ved meget store engangsbidrag, som jo kun kunne hentes hos institutioner, større foretagender eller meget velhavende mennesker, eller også ved egentlige indsamlinger baseret på en større kreds, hvor de enkelte kunne yde mindre bidrag efter evne. Et sådant organiseret indsamlingsarbejde lå udenfor mulighedernes grænser, i hvert fald de første par år efter besættelsen, alene af den grund, at politiet jo den gang måtte modarbejde enhver illegal bevægelse. Det ville være utænkeligt, at et organiseret indsamlingsarbejde den gang kunne være sat i scene, uden at det var kommet politiet for øre. Risikoen for en afsløring og optrevling af bevægelsen var for stor til, at man i den første tid kunne tænke på noget sådant, i hvert fald i større stil.

Ikke desto mindre lykkedes det indenfor mindre kredse ret tidligt at skaffe midler til finansiering af forskellige illegale blade, navnlig De

frie Danske og Frit Danmark, hvis organisation i den første tid hvilede på pålidelige folk indenfor embedsstanden og større institutioner, hvor man kendte hinanden, og vidste, hvem man kunne stole på.

Bladene var jo imidlertid kun én, omend en meget vigtig side af sagen, og udgifterne til trykning og distribution kunne holdes på et meget beskedent niveau, bl.a. derved, at forskellige institutioners og foretagenders papirbeholdninger, duplikatorer og frimærkekasser blev udsat for det, der populært kaldes organisering, og som i militærsproget hedder rekvisitionering. Men efterhånden som både sabotagevirksomheden og eftertætningsvirksomheden til fordel for den allierede krigsførelse blev udviklet, krævedes ganske anderledes store pengebeløb. Det samme gjaldt de stigende udgifter til indkøb af våben, til rejser, til understøttelser til folk, der måtte gå under jorden, til arresteredes pårørende, og i de sidste par år tillige til transportvirksomheden, både den indenlandske og forbindelsen med Sverige, blot for at nævne nogle af de mest kostbare grene.

Allerede i 1941 blev hele finansieringsspørgsmålet taget op til drøftelse med de allierede myndigheder gennem kontakten med den engelske Strategic Operations Executive (S.O.E.) måske bedre kendt her i landet under navnet Special Forces Headquarters (S.F.H.Q.), der gennem hele krigen opretholdt nøje forbindelse med modstandsarbejdet i Danmark, og som var den organisation, de nedkastede faldskærmsfolk tilhørte.

Den plan, der blev lagt, var uhyre enkel. Et dansk kontaktled blev bemyndiget til på det britiske krigsministeriums vegne at optage lån i Danmark, således at modværdien i sterling blev krediteret den pågældende til dagskursen 19.34 på en hemmelig konto i London, og således at sterlingbeløbet efter krigen kunne udbetales enten til en bank i London eller hjemføres til Danmark. Hvis den pågældende ønskede det, kunne han få en kvittering deponeret i Sverige, eller hvis han var meget mistroisk, kunne han få et særligt bevis her i landet lydende på, at det britiske krigsministerium mod forevisning af beviset i værelse 777 og mod i øvrigt behørig legitimation ville udbetale sterlingbeløbet. En enkelt af de mennesker, der på denne måde havde ydet et bidrag, opsøgte intetanende efter krigen værelse 777 i det britiske krigsministerium i London og blev modtaget med den største skepsis, idet dette værelse naturligvis slet ikke eksisterede. Det tog lang tid at overbevise

ham om, at han ikke havde været udsat for svindlere.

Det tog adskillige måneder at få denne ordning etableret. Der måtte træffes en række sikkerhedsforanstaltninger. Man måtte være fuldt garderet mod overraskelser. Det ville være for kostbart, hvis dette system blev trevlet op. Man måtte også finde udvej for, at de bidragydere, der dog skulle udbetale store beløb uden i virkeligheden anden sikkerhed end et ord fra en person, der nårsomhelst kunne risikere at blive ombragt af tyskerne, kunne få nogen garanti for, at deres penge var i behold. Der måtte oprettes en særlig kode, og fremfor alt måtte kontakt - navnlig mellem Stockholm og København - etableres på et virkeligt betryggende grundlag.

Ejendommelig nok tog det nogle måneder, inden de endelige instruktioner om ordningens gennemførelse kom videre fra Stockholm til København. Dette skyldes bl.a., at to kurerer, som efter alle solemærker at dømmes var fuldt ud pålidelige, og som modtog mundtlige instrukser fra kontaktleddet i Stockholm til kontaktleddet i København, blev grebet af sådan skræk, da de betrødte dansk jord, at de aldeles forsømte at bringe den dem betroede besked videre. Først den tredie, Peter de Hemmer Gudme, havde tilstrækkeligt mod og mandshjerte til at åbenbare detaillerne i systemet, som han var sat nøje ind i i Stockholm, for kontaktmændene i København. Systemet var uhyre indviklet, men blev efterhånden ganske betydeligt forenklet, således at indbetalingerne regelmæssigt kunne både telegraferes direkte til London og bekræftes pr. mikrofilm overfor Stockholm, hvorved kontoen over disse indbetalinger kunne føres to steder. Da krigen var forbi, viste der sig da heller ikke nogensomhelst vanskeligheder ved afregningen med de pågældende. Og Nationalbanken velsignede uden at knytte noget ureglementerede valutatransaktioner, der var foretaget på denne måde.

En ting var imidlertid at have finansieringssystemet i orden, en helt anden ting var at skaffe pengene. Det kunne naturligvis her kun dreje sig om store beløb, bl.a. af sikkerhedshensyn.

Endnu i 1942 herskede der jo en udbredt ængstelse for, at både tyske og danske myndigheder skulle komme under vejr med sådanne finansieringstransaktioner ved at snage utidigt i folks pengesager, og der måtte udfindes en række forskellige måder, på hvilke de virkelige forhold kunne skjules både overfor revisorer, skattemyndigheder og andre, der fik adgang til folks regnskaber. Det var ikke uden grund,

at en engelsk general efter krigen spøgefuldt foreslog en af dem, der herhjemme havde haft med pengetransaktionerne at gøre, et »samarbejde«, for nu kendte vi jo alle de trick, der var nødvendige for at sætte alle Europas finanssvindiere i skammekrogen.

Sandheden er imidlertid den, at den bedste sikkerhed lå i at foretage de enklest mulige transaktioner. Arbejdet lettedes ved, at der allerede i besættelsens tidligste periode var stillet et betydeligt beløb til disposition for englændere her i landet i form af stats- og kreditforeningsobligationer. Det var en ingeniør, som havde påtaget sig at forvalte denne store kapital indtil videre, og efter aftale havde han belånt obligationerne og anvendt en del af kapitalen til at stifte et rederi med fire små skonnerter, som man jo altid kunne få brug for. Dette var begyndelsen til en illegal flåde, der imidlertid aldrig kom i aktion. I sommeren 1942 døde desværre ingeniøren, og hans familie og hans sagfører, som behandlede dødsboet, var aldeles forbløffede over den uhyre kapital, som denne lidet formuende mand viste sig at være i besiddelse af. Selv havde han ikke haft nogen forstand på søfart og for at sikre sig imod enhver mistanke, havde han indgået kompagniskab med en befragter, der omvendt ikke havde nogen kendskab til foretagendets illegale karakter. Resultatet var blevet nogle særdeles indviklede kontraktforhold, som gjorde det yderst vanskeligt for den virkelige ejer, nemlig S.O.E., at gøre sine krav gældende i dødsboet. Det var jo ganske åbenbart, at ingeniøren ikke selv kunne have ejet millionformuen, men hvorledes fandt man frem til den rette ejer? Kun hans revisor vidste det. Der kom aldrig et ord over revisorens læber, men han bekræftede beredvilligt, hvad han blev bedt om at bekræfte, et storslået eksempel på den diskretion, som var afgørende nødvendig i den første tids illegale arbejde. En særlig komplikation opstod endda derved, at der kunne være tale om, at boet skulle overgå til skifterettens behandling, men dette afværgedes ved nogen forhaling.

En fremmed gesandt, som på grund af sit lands mindre venskabelige forbindelse med Tyskland stod overfor at forlade landet, stillede sig uden tøven til rådighed og udstedte en fuldmagt til en sagfører, der var inde i forholdet, og erklærede, at kapitalen var hans, hvilket revisoren som sagt bekræftede. Men herved var vanskelighederne ikke overvundet, idet det ved henvendelse i udenrigsministeriet viste sig, at også fremmede Gesandter, der jo ellers er unddraget dansk juris-

diktion, ansås for forpligtet til at anmelde deres kapital til handelsministeriet som udenlandsk ejendom efter en bekendtgørelse, der var udstedt i slutningen af 1940. I handelsministeriet, der jo under hele krigen holdt sig kemisk ren for tysk indflydelse, lykkedes det imidlertid at få en behjertet kontorchef til at skrive et brev til gesandtenes sagfører og bekræfte, at den omtalte bekendtgørelse ikke omfattede fremmede gesandter. Med dette brev i hænde fik man endelig beroliget de forskellige, som havde med boet at gøre, og som ganske naturligt anså sig forpligtet til at følge loven nøje, og efter mange måneders besværligheder lykkedes det således endelig at få både rederiet og obligationerne stillet til disposition for den illegale financieringsvirksomhed, der nu fortsatte rederiet under navnet A/S Nordisk Shipping. Dette aktieselskabs bøger kom ikke til at blive noget sandfærdigt udtryk for de mange lånetransaktioner, som blev foretaget i selskabets navn, men der var jo kun ringe sandsynlighed for, at uvedkommende skulle få kendskab til alle lånene på én gang, og det værste, der kunne ske, ville være, at bestyrelsen blev sat fast for bedrageri. I krigens allersidste måneder blev i øvrigt rederiselskabet overtaget af marineministeriet.

Men selv om man på denne og andre måder kunne iklæde financieringstransaktionerne et vist præg af normal forretningsvirksomhed, var der dog stadig mange steder en stærk utilbøjelighed til at stille store beløb til rådighed, og en stor del af arbejdet blev i virkeligheden udført i Stockholm, hvor navnlig Ebbe Munck kunne tale friere med danske forretningsfolk, som var på besøg, og få dem til at veksle deres penge med sterling.

I denne forbindelse bør vel også nævnes, at englænderne selv gennem den forbindelse, S.O.E.s øverste chef, Lord Selbourne, havde med cementindustrien og F. L. Smidth & Co., fik stillet ca. 800.000 kr. til rådighed fra Gunnar Larsen, hvis forhold under krigen formentlig til stadighed vil forblive en af besættelsestidens uløste gåder. I hvert fald den første leverance af dette store beløb voldte store administrative kvaler, idet det blev leveret i 10 krone sedler indpakket i trafikministeriets papir. Det tog den stakkels kontaktmand, der aldrig havde stået i en bank og talt seddelbundter, det meste af en dag at tælle den første kvarte million op.

Efterhånden som faldskærmsorganisationerne udbyggedes og sammenkædedes med arbejdet i regionerne, steg de økonomiske krav til fi-

nancieringen både af organisationsarbejdet og af den direkte sabotage. En meget væsentlig del af pengemidlerne stammede fra den særlige finansiering for S.O.E.s regning, men der blev også stillet store frivillige bidrag til rådighed.

Engang i 1943 søgte man også at skaffe midler til det danske råds arbejde i London og til Christmas Møller på samme måde, men ejendommeligt nok viste det sig meget vanskeligt at skaffe større summer til dette formål. Muligvis blev der ikke gjort et tilstrækkeligt stort akquisitionsarbejde.

Der var som sagt perioder, hvor det kneb ganske overordentligt med at skaffe tilstrækkelige likvide beløb til de månedlige udbetalinger. Man måtte i god tid være sikker på, at pengene var til stede, da man jo ikke kunne lade arbejdet gå i stå pludselig på grund af pengemangel. Her viste det stadige samarbejde med englænderne både i Stockholm og London sig at være virkelig effektivt. Der fandtes jo endnu danske pengesedler rundt om i verden. Disse blev indsamlet og fløjet til Stockholm, hvorfra de blev smuglet ind her i landet på forskellige mærkelige måder. Men store kapitaler drejede det sig aldrig om, og derfor fandt man på den noget mere risikable udvej at indsmugle diamanter, som der under krigstidens pengeregighed var stærk efterspørgsel efter herhjemme. Det krævede imidlertid en ikke ringe grad af forsigtighed at afhænde disse diamanter, bl.a. fordi man vist nok på slibningen ofte kunne efterspore deres oprindelse. Direktør Anders Hostrup Petersen fra Georg Jensens Sølvsmiede ydede her en fremragende, sagkyndig indsats i den såkaldte handel med »æg«, men fik dog alligevel engang besøg af krisepolitiet, der imidlertid var så fornuftige at lægge sagen væk, da de opfattede, hvad den drejede sig om.

Efter krigen har man fablet en del om store gulds muglerier til finansiering af modstandsbevægelsen. Der har utvivlsomt været nogle sådanne tilfælde, men de har været isolerede og næppe drejet sig om noget større. I hvert fald har de intet haft med S.O.E.s finansieringsvirksomhed at gøre.

På forskellige tidspunkter af besættelsen dukkede der store bundter af engelske 5- og 10-punds noter frem, navnlig i sortbørskredse i København. På en eller anden måde udbredte der sig den myte, at disse pundsnote solgtes til fordel for frihedsbevægelsen, og i mange tilfælde havnede de hos modstandsorganisationer, der i god tro skaffe-

de penge ved at sælge dem. Det har været komplet umuligt at trænge til bunds i denne trafik, der fandt sted ikke blot i Danmark, men også i de andre besatte lande. Man mener efter krigen at have fundet trykkeriet i Holland, og meget tyder på, at sedlerne oprindeligt skulle have været anvendt af Gestapo som en provokation for at komme på sporet af, hvorledes modstandsbevægelserne finansieredes. Meget tyder også på, at Gestapo folkene har været ligeså durkdrevne som deres herrer og har gjort private forretninger med disse sedler, som efter krigen afslørede som falske, men ualmindelig dygtigt efterlavet. Det er imidlertid givet, at udenlandske pengesedler ikke er anvendt i Danmark af nogen allieret organisation. Herhjemme bidrog de falske sedler ikke til at op-trevle nogetsomhelst, men alene til at tage godtroende folk ved næsen.

Det eneste tilfælde, hvor pengesedler har været benyttet i noget omfang, var en periode i sommeren og efteråret 1943, hvor amerikanerne trådte hjælpende til og tilbød, at der for en del af de beløb, som her i landet blev indbetalt for S.O.E.s regning, kunne leveres dollarsedler i Stockholm på betingelse af, at sedlerne blev deponeret i en svensk bankbox. Enkelte benyttede sig af denne adgang, men denne forretning standsedes ret hurtigt, antagelig fordi den likvide beholdning i Stockholm slap op, og englænderne måtte så her, som i så mange andre forhold, stadig bære hele byrden.

På et ret tidligt tidspunkt af besættelsen var der i den lille kreds, som herhjemme kendte til finansieringen af faldskærmsorganisationen og den dertil knyttede illegale virksomhed, Enighed om, at man efter krigen burde søge at få den danske stat til at refundere englænderne de summer, som på denne måde var skaffet til veje, og som det engelske krigsministerium jo hæftede for. I sommeren 1944, da situationen begyndte at blive overskuelig, tog ingeniør Herman Dedichen spørgsmålet op med Buhl, Hedtoft og H. C. Hansen, der betragtede dette som en selvfølge, og kort efter befrielsen blev regnskabet gjort op på Christmas Møllers initiativ, hvorefter der refunderedes den engelske stat ca. 6½ million kroner i sterling.

I løbet af 1944 steg imidlertid kravene til modstandsbevægelsens finansiering så stærkt, at der måtte yderligere midler til. Samarbejdet mellem modstandsbevægelsen og de politikere, der vel måtte betragtes som en slags skyggeregering, var nu så vel udviklet, at man kunne føre en plan, hvis enkeltheder daværende afdelingschef i finansmini-

steriet H. C. Andersen og departementschefen i socialministeriet H. H. Koch havde ansvaret for, ud i livet. Den gik i stor korthed ud på at foretage udbetalinger til modstandsarbejdet over en konto på forsorgsloyen, som i hvert fald ikke ville blive underkastet revision, før krigen forlængst var forbi. På denne måde nåede man til det naturlige, omend dristige resultat, at den danske stat lige for næsen af tyskerne financierede en væsentlig del af modstandsarbejdet i krigens sidste år. Der skete naturligvis også gennem andre ministerier noget lignende, omend i mindre format.

Også gennem gesandtskabet i Sverige fandt der en ikke ubetydelig finansiering sted. Det er en kendt sag, at kammerherre Kruse, efter at Hedtoft og H. C. Hansen, så godt de nu kunne, havde kautioneret overfor den svenske regering, opnåede store kreditter, der blev brugt til de mest forskelligartede illegale formål.

Modstandsbevægelsens økonomi havde jo imidlertid ikke blot en indtægtsside, men også en udgiftsside, og man kan stille det spørgsmål, om de mange penge, der blev indsamlet, blev givet rigtigt og effektivt ud. Nu var det jo ifølge sagens natur ikke et område, der var egnet til et nøjagtigt og detailleret bogholderi bilagt med kvitteringer, udbetalingsordrer og hvad der ellers hører til for at efterkomme bogføringslovgivningens forskrifter. Af sikkerhedsgrunde var det jo ganske nødvendigt, at der forelå så lidt skriftligt som muligt. Mange af Gestapo's aktioner skyldtes jo netop, at en eller anden havde for meget skrevet op, og alt, hvad der hed kvitteringer, blev derfor bandlyst.

Men derved svandt naturligvis også til en vis grad kontrollen med udbetalinger. I mange tilfælde gjorde det ikke noget, nemlig hvor det drejede sig om faste udbetalinger i overensstemmelse med et i forvejen lagt budget. Dette muliggjorde, at man kunne danne sig et overblik over, hvilke omkostninger, der skulle til, og drage omsorg for, at midlerne til disse udgifter regelmæssigt blev stillet til rådighed. Langt vanskeligere var det, hvor specielle opgaver skulle løses, uden at man på forhånd vidste, hvor meget det ville koste. Kontrollen måtte her naturligvis helt svigte, fordi pengene i reglen passede mange led, før de endelig blev givet ud. Og den, der sad med det daglige besvær med at skaffe pengene, kunne naturligvis ikke forvente, at hans formaninger til sparsommelighed ville forplante sig usvækket igennem de mange led. I lang tid ydede greve C. A. Moltke (Bobby) en glimrende indsats

som »økonomiinspektør« og forhindrede på grundlag af sine undersøgelser i marken mange udbetalinger, der på forhånd måtte betragtes som ganske ørkesløse. Efter at han måtte flygte til Sverige i slutningen af 1943, fortsatte hans fætter, Adam Molkte, dette meget nyttige arbejde.

Hvor vanskeligt det end kunne være at skaffe pengene, kunne det imidlertid ikke nytte at anvende en smålig betragtning overfor udgiftsbudgettet. De folk, der i den sidste ende skulle disponere over pengene, måtte ikke få deres slagkraft hemmet ved frygten for pludselig at savne midler. Hvor der skulle handles, måtte der nødvendigvis spildes, og set med eftertankens kolde overblik vil man altid kunne hævde, at meget kunne være sparet. Men det kunne kun være sparet på bekostning af kampviljen og fantasien til stadig at finde nye veje til bekæmpelsen af tyskerne.

Kun i ganske enkelte tilfælde blev der konstateret egentlige uregelmæssigheder og desværre på steder, hvor man sidst skulle have ventet det, men i det store og hele kunne man under besættelsen kun konstatere en prisværdig omhu med anvendelsen af de midler, der var stillet til rådighed for arbejdet i marken.

Ejendommeligt nok viste det sig, at Frihedsrådet var noget af det vanskeligste at få financieret; til finansiering af andre formål end rådets egentlige centrale arbejde kunne de enkelte medlemmer skaffe midler til veje, men det var først, da dr. Ostenfeldt i 1944 påtog sig opgaven, at Frihedsrådets egen økonomi blev sikret og dermed rådets effektivitet betrygget.

I tiden efter den 29. august 1943 skiftede billedet herhjemme jo helt karakter. Modstandsbevægelsen havde ikke længere også de danske myndigheder at slås med, og mange loflydige borgere, hvis sindelag der ikke havde været noget at indvende imod, men hvem det alligevel lå dybt i blodet at lytte til regeringens formaninger, kunne nu fuldt og helt slutte op om modstandsbevægelsen og også yde den økonomisk støtte. I denne periode blev meget betydelige pengemidler stillet til rådighed både til flygtningetransporter, til understøttelser af folk, der var gået under jorden, og til de mange andre mere humane behov, som måtte dækkes. Mange af disse penge fandt også deres vej til våbenindkøb, bestikkelse af tyskere og andre nyttige formål.

Det lader sig overhovedet ikke overskue, hvad der i denne periode er ydet af bidrag fra private til modstandsarbejdet. I ikke så få tilfælde

stammede pengene fra folk, der havde tjent godt på tyskerne, og nu følte pengene brænde sig i fingrene. I befrielsesrusen efter den 5. maj så man jo ganske bort fra den hjælp, disse mennesker havde ydet, man betegnede det som udslag af »kolde fødder«. Den var måske ikke særlig pyntelig, men set på længere sigt havde det sikkert været klogt at lade denne offervilje komme de pågældende »til nogen lindring ved bedømmelsen«, som det hedder i det gamle kancellisprog. Man skal jo som bekendt ikke kaste vrag på den synder, der omvender sig.

Det lykkedes egentlig aldrig tyskerne at komme på sporet af, hvorledes modstandsbevægelsens økonomi blev opretholdt. Politimæssigt afslørede Gestapo ingen større dygtighed. Dets virkemidler var terror og intimidering. Ofte havde det bevismidler i hænde, som med et forholdsvis ringe mål af skarpsindighed kunne have ført til kombinationer, som ville have været skæbnesvangre for frihedsbevægelsen. De tyske politifolk var ukendt med danske forhold, og deres danske hjælpere var gennemgående af så ringe kvalitet, at en mængde farligt bevismateriale blev liggende uopdyrket i Gestapo's sager.

Ved en enkelt lejlighed - eller rettere to lejligheder - fik det danske finansieringsorgan et chock. Den ene gang var, da en dansk flygtning enten af letsindighed eller vindskibelighed havde udgivet en bog i Sverige, hvor finansieringsvirksomheden var ret nærgående beskrevet, bl.a. med angivelse af kasseimesterens profession. Til alt held lykkedes det at standse bogen, inden ret mange eksemplarer var kommet i omløb. Den anden gang var, da Einar Krenchel i et af sine radioforedrag om sabotagen fortalte, at sabotørerne fik deres »høje betaling« gennem en kasse, som var tilvejebragt derved, at man her i landet kunne indbetale danske penge mod at få en tilsvarende konto oprettet i England. Det var jo ikke helt galt, men mere skete ikke, og det blev aldrig opklaret, hvorfra Krenchel havde sin viden.

Kun ved enkelte lejligheder vides Gestapo under afhøringerne på Dagmarhuset og Shellhuset at være kommet ind på finansieringsspørgsmålet, og hver gang lykkedes det uden vanskelighed at lede dem på vildspor.

Ganske som man i lange tider kunne klare sig med at forklare, at illegale grupper kun var dannet for efter krigen at bekæmpe kommunismen, således lykkedes det også at få tyskerne til at tro, at penge, de var kommet på sporet af, kun tjente humanitære formål til understøttelse

af besættelsestidens ofre.

Ved en enkelt lejlighed stod en Gestapo mand med beviset i hånden. I april 1944 arresterede det tyske politi den mand, der havde ansvaret for S.O.E.s regnskaber og udbetalinger. Aftenen i forvejen havde han hjemme skrevet en længere redegørelse indeholdende bl.a. regnskab for flere hundrede tusinde kroner. Meget var i delvis uforståelig kode, men meningen med skrivelsen kunne der ikke være tvivl om. Nu lå den mandag morgen i en mappe på hans kontor og skulle om eftermiddagen være fotograferet og ekspederet i mikrofilm til Sverige. Fire mand, to tyske og to danske, endevendte hans kontor, men mappen på bordet lod de ligge indtil det sidste. De tillod ham - meget human - at beskikke sit bo og give sine medarbejdere de nødvendige forretningsmæssige instruktioner. Først i sidste øjeblik, da arrestanten skulle føres bort, væltede en af de danske håndlangere indholdet af mappen ud på bordet. Arrestanten havde imidlertid så megen selvopholdelsesdrift, at han takkede manden, fordi han havde gjort ham opmærksom på de sager, der lå i mappen, tog papirerne og bad sin medarbejder se godt på »kontrakten« og sørge for, at de originale regnskaber kom »tilbage til firmaet«. Og hermed lod han papirerne forsvinde ind i et charteque, som tyskerne allerede havde rodet i. Medarbejderen var orienteret om, hvad »firmaet« betød. Beruset af denne succes bad arrestanten nu også om at måtte tage noget tobak med og fik så, uden at nogen bemærkede det, sin tegnebog med forskellige kompromitterende lapper ombyttet med nogle pakker cigaretter. Et par timer senere havde »firmaet« fået, hvad det skulle have, andre spor var fjernet, og det viste sig, at arrestationen skyldtes helt andre - og mere uskyldige - illegale forhold.

Det skete, at tyskerne ved arrestationen af frihedskæmpere stødte på større pengesummer og også interesserede sig for, hvorfra disse penge stammede, men mig bekendt lykkedes det dem aldrig på denne måde at komme på sporet af nogen organiseret finansieringsvirksomhed. Dette skyldtes det forholdsvis »vandtætte« system, hvorefter udbetalingerne passerede led, der i reglen forblev anonyme både overfor udbetaleren og modtageren, og som i hvert fald ikke havde nogen anden tilknytning til de pågældendes arbejde. Fra tid til anden måtte imidlertid dette system brydes, nemlig hvor en organisation kom i nød, fordi Gestapo havde foretaget for stærke indhug i rækkerne og navnlig fjernet det eller de led, som havde kontakt til de kilder, hvor-

fra pengene kom. I reglen viste det sig dog, at kontakten blev sluttet i løbet af forbavsende kort tid. Da Holger Danske således i 1943 og begyndelsen af 1944, efter Jens Lillelunds flugt til Sverige og mange af medlemmernes arrestation, var i alvorlig fare for sammenbrud, tog det kun få dage at få genoprettet kontakten. Dette skete egentlig på ganske tilfældig måde, og episoden gav derfor anledning til en grundig undersøgelse af, om det sikkerhedssystem, der hidtil havde omgivet finansieringsvirksomheden, var blevet svækket. Man kunne jo ikke se bort fra, at den kontakt, der nu blev skabt ved et overordentlig betrygende mellemlid, måske også kunne være etableret af en stikker eller, hvad der var ligeså galt, en åbenmundet person. Jo mere rutine, der gik i det illegale arbejde, jo mere blev man jo efterhånden tilbøjelig til at se bort fra en risiko, der stadig ikke syntes at blive aktuel. Det viste sig imidlertid, at sikkerheden ikke på noget punkt var blevet svækket, selv om adskillige af de oprindelige »vandtætte skodder«, der var sat mellem forskellige led, var blevet brudt ned, fordi udviklingen havde gjort dem overflødige.

Den værste risiko, nogen, der sad på en central position indenfor modstandsarbejdet, kunne løbe, var i virkeligheden at få ry for at være »en god mand«. Havde man først fået et sådant prædikat, kunne man være sikker på at modtage besøg af de mærkværdigste mennesker, som kom for at betro een visse oplysninger eller forelægge planer om et eller andet. Sådanne besøgende måtte naturligvis behandles med ud-søgt kulde, hvor gode introduktioner de end kom med, indtil man selv havde undersøgt, hvad det drejede sig om, og i mellemtiden sørget for, at kontakten blev etableret fra helt anden side. Mange brave modstandsfolk er sikkert således gået bort med den overbevisning, at den pågældendes rygter var stærkt overdrevet, og at han i virkeligheden var en »lunken fyr«.

Medens man herhjemme til stadighed var så nogenlunde i stand til at bevare overblikket over de sikkerhedsforanstaltninger, der var truffet, og navnlig kunne træffe sine modforholdsregler, hvis der skete noget brud, var der især i tiden efter den 29. august 1943 en vis ængstelse for, at utætheder kunne opstå i Sverige eller endogså i England. I hvert fald i Sverige havde den tyske spionage et stort apparat, og erfaringerne viste meget hurtigt, at tungebåndene havde en tilbøjelighed til at løsnes, når flygtede frihedskæmpere først havde lagt Øresund bag sig.

Det må dog siges, at bortset fra den før omtalte bog skete der intet af betydning i Sverige, som kunne kompromittere finansieringsvirksomheden, og London viste sig fuldstændig »vandtæt«. Det er ikke utænkeligt, at det tyske efterretningsvæsen i Sverige kan have haft visse oplysninger, men til alt held var der en stor utilbøjelighed hos Abwehr til at delagtiggøre Gestapo i dets viden.

Efter besættelsen kom myndighederne til at beskæftige sig med en hel del sager, der drejede sig om røverier enten af penge eller varer, hvor de tiltalte undskyldte sig med, at røverierne var sket på frihedsbevægelsens vegne. I adskillige tilfælde kunne de også dokumentere, at de røvede penge var brugt til frihedsbevægelsens formål. Det er også givet, at røverierne i visse tilfælde var foretaget af menige medlemmer af modstandsgrupper efter ordre fra deres nærmeste overordnede og uden nogen personlig berigelseshensigt. En sådan fremgangsmåde er dog ikke på noget tidspunkt blevet sanktioneret af frihedsbevægelsens ledelse, og ved forskellige lejligheder under besættelsen måtte Frihedsrådet meget energisk fremhæve, at røverier eller lignende handlinger under ingen omstændigheder kunne tolereres. Dette gjaldt naturligvis ikke, hvad man direkte kunne hente hos tyskerne på den ene eller anden måde. Dette måtte betragtes som lovligt krigsbytte.

Det betegnede et meget væsentligt fremskridt for modstandsarbejdet herhjemme, da de fornødne pengemidler begyndte at flyde frit udelukkende fra danske kilder, således at den specielle finansiering for englændernes regning kunne indskrænkes til den egentlige faldskærmsorganisation, der jo stod direkte under allieret kommando.

Det var nødvendigt at bevare den allertætteste hemmelighedsfuldhed omkring den engelske finansiering, ikke blot fordi man måtte frygte alvorlige følger, hvis dette arbejde blev optrevet, men navnlig fordi det ville have givet tyskerne et meget effektivt propagandavåben i hænde, hvis de kunne have hånet frihedsbevægelsen med, at den var betalt fra England.

Skulle Danmark, hvad Gud forbyde, nogensinde i fremtiden påny blive besat af fjender, vil ganske tilsvarende problemer opstå. Men forholdene forandrer sig stadig og ofte umærkeligt; de erfaringer, der blev høstet under den tyske besættelse, vil sikkert ikke under ændrede forhold kunne reproducere. Man vil finde andre midler og veje afpasset efter tidens forhold og vilkår, ganske som modstandsarbejdet i

det hele taget vil finde frem til nye virkeformer. Derfor er erfaringerne fra besættelsestiden dog ikke spildt. Det viste sig jo, at opgaver, som på forhånd for en kold og nøgtern betragtning måtte synes uløselige, alligevel fandt deres løsning. Men det tog tid at nå resultater, måske mest fordi besættelsens problemer stod uklart for de fleste og først efterhånden aftegnede sig i klare konturer. I adskillige generationer vil erindringerne leve, og opgaven vil kunne gribes an med større hurtighed og større sikkerhed, hvis der skulle blive kaldt på modstandsviljen igen.

De andre -

Af Børge Outze

Da det kapitel i Europas kriminalhistorie, som hedder nazismen, blev tilgængeligt efter Nürnberg- og andre processer, har det nok gippet i én og anden: Tænk, hvilken tilintetgørelsesmaskine, modstandsbevægelsen var op imod!

Det fulde, utrolige omfang af nazismens forbrydelser stod jo imidlertid ingen klart under krigen - det være sagt som en brøkdelsundskyldning for dens tilhængere og som en forklaring på det mod, dens modstandere udviste! Man vidste, der var koncentrationslejre, men man kendte først hen i 1944 deres virkelige bestemmelse: Udryddelse. Man vidste, at Gestapo brugte tortur, men man troede altid, det var værre i andre lande. Den særlige danske tankegang, som har så stor en andel i den 9. april, var også modstandsbevægelsen en trøst i de ondeste dage: Det kan ikke gå så galt her som andre steder!

Havde man kendt Hitlers ulveskanseordre og vidst, at tyskerne ikke ville vige tilbage for at lægge København i ruiner som repressalier, havde man nok kæmpet mere tøvende. Medvirkende til usikkerheden var den kendsgerning, at nazismen på én gang drev skræmmepolitik og fortielsespolitik. Når man, som i Rusland, hængte de henrettede i vejtræer og på telefonstolper, var ingen tvivl mulig. Men når man, som i Danmark, myrdede folk hemmeligt, opnåede man kun en del af sine hensigter, fordi de var modstridende. Tyskerne ønskede på én gang at skræmme de direkte modstandere og at få tilskuerne til at tro, at de intet havde med forbrydelserne at gøre. Det gik ikke. Men i lange tider gav den særlige politik i Danmark nazismens tilhængere og medløbere muligheder, som den hårde hånds politik straks forskertsede i andre lande.

Så mærkværdigt det end kan lyde, er der ikke tvivl om hos kyndige forskere af kriminalhistorien, at nazisterne førte deres politik i Holland, Danmark og Norge efter de samme linier, fordi disse tre lande var »germanske« og skulle vindes for nazismen. Helt til bunds er man endnu ikke nået i disse ting, men det tør spås, at man engang vil finde frem til, at både det tyske udenrigsministerium og det tyske propagandaministerium samt Gestapo og den tyske sikkerhedstjeneste havde samme rettesnor for disse tre lande. At virkningerne så blev så forskellige, kan man finde forklaringen på i lokale forhold og hos lokale tyskere. En dr. Best og en Terboven fik ikke det samme ud af samme ordre, og den danske og den norske reaktion var, som hvert barn ved, vidt forskellig. Men for at forstå krigens begivenheder, bør man stadig holde sig for øje, at de germanske lande skulle vindes, so oder so, med det gode eller det onde, mens polakker og russere og de fleste Balkanfolk var »mindreværdige« og skulle terroriseres.

Det er forkert at tro, at »samarbejdspolitik« i Danmark kun skyldtes »sivets politik« fra dansk side. Den skyldtes også tyske ønsker. Scavenius regeringen svarer til administrationsrådet i Norge. Tyskerne ønskede ikke blot at gøre Danmark til en provins i det nye Europa, men i endnu højere grad at gøre Danskerne tyskvenlige. I det håbløse ønske om at gøre erobreren populær må man se forklaringen på, at tyskerne så tit lod sig nøjes med en halv ordening i stedet for at trumfe en hel igennem. Det var efter tyske retningslinier, når en dansk regering forsøgte at gøre løsningerne danske. Hellere vinde hele befolkningen en meter frem, end tvinge den en kilometer.

I denne form for erobringspolitik - der blev ført, til man i august 1943 tabte tålmodigheden - blomstrede alle former for infiltration og samarbejde. Og det var imod den, og imod de folk, som hjalp til eller lod sig narre, modstandsbevægelsen rejste sig. Derfor blev kampen i Danmark ikke en militær kamp, som gradvis gik over i underjordisk virksomhed, men der var en pause efter de militære kampe, og derefter groede det fra underjordisk propagandavirksomhed, aldeles ufarlig for tyske liv og lemmer, op til regulær partisanrig. Modstandsbevægelsen vendte sig i første række mod Scavenius politiken, først derefter mod værnemagten.

Vil man, for at give scenen sit bagtæppe, ridse op, hvordan det forholdt sig med »de andre«, alle dem, som frihedskampen førtes imod,

er det derfor rigtigst at tage dem i denne rækkefølge: De passive, lænestolsdanskerne, samarbejdsfolkene, tyskermedhjælperne, de danske nazister, femtekolonne og hjemmetyskerne, de aktive korps, værnemagten, Gestapo og Sicherheitsdienst og deres danske hjælpere. Hvilket sker her!

Lænestolsdanskerne.

Blandt besættelsesmagtens hjælpere i Danmark vil det være rimeligt at nævne en gruppe først, fordi den var så langt den største: De passive!

Det kan lyde hårdt, men det er jo ikke destomindre en kendsgerning, at de, som hverken gjorde ondt eller godt, og som fra lænestolene fulgte krigens gang, ligeglade eller med en sympati for de allierede, som de ikke vovede at give udtryk på nogen måde, var med til at hjælpe tyskerne. Det hjalp den tyske sag, at det danske produktionsapparat snurrede upåklageligt i krigens første tid, indtil sabotagen for alvor satte ind. Det hjalp, at så mange uden højrøstet knurren rettede sig efter enhver, som havde en myndighed at udøve. Det hjalp, at tyskerne kunne sætte deres folk ind, hvor der var brug for dem, mens dansk politi tog sig af de urolige hoveder i Danmark. ...

Hertil kom, at en række førende mænd i landet i virkeligheden indstillede sig på tysk sejr. Ikke, fordi de brød sig om at komme til at opleve den, men fordi de anså den for uundgåelig. Hvad Harald Bergstedt har kaldt »Stauning-linjen« var jo virkelig en linje i dansk politik de første år: En bøjen sig for det uundgåelige, en indretten sig på, at den klogeste giver efter, og at der, trods alt, var muligheder for civiliserede mennesker i Europa også efter en tysk sejr. Danske ønsker om at komme helskindet igennem ragnarok mødtes med tyske ønsker om at få tingene til at glide med den mindst mulige indsats af mandskab, og det bør vel ej heller undervurderes, at en årrækkes nationalsocialistisk forherligelse af »den nordiske race« kom den danske befolkning til gode i forholdet til den enkelte tysker.

Der blev i dansk politik i de første besættelsesår skelet en del mere til »Neuropa«, end rigtigt var. Skønt en del af pressen i godkendt, men derfor alligevel tydelig form, skildrede tyske planer for Europas fremtid uden at lægge skjul på, at der ikke var megen plads til andre nationer, indrettede mange fremtrædende mænd sig på, at sådan måtte det blive. Tyskerne var indstillet på at indrette verdenskortet efter eget

tykke, og man lagde dem end ikke et strå i vejen.

Ængstelse for befolkningen, svaghed, eftergivenhed førte til samarbejde med tyskerne. Andre, hvis motiver var mindre rene end politikernes, greb paroler og tilladelser, og folk, som ville takkes tyskerne »i tide«, flokkedes om gesandtskabet på Kastelsvej og om hovedkvarteret på Kongens Nytorv. Vel må man medgive, at en del samarbejde blev indledet i håb om, at tyskerne skulle få øjnene op for, at der var andre danskere til end de danske nazister, først og fremmest Fritz Clausens folk, men man øver næppe uret ved at sige, at størsteparten af de emsige melede egen kage.

Samarbejdsfolkene.

Det kriminelle tidspunkt var juli 1940, da den første lammelse havde fortaget sig, og da Erik Scavenius var blevet udenrigsminister. Med 8. juli-erklæringens underkastelse og Lobhudling var den ny officielle kurs indledet, og »Berlingske Tidende«s chefredaktør, Svend Åge Lund, havde fået, eller fået indgivet, idéen til den dansk-tyske forening, som så dagens lys efter en middag i udenrigsministeriet. Det er til dato uopklaret, om det var Svend Åge Lunds idé eller generalkonsul Marius Ydes initiativ, som gav stødet til foreningens oprettelse. Måske »lå det i luften«. De indledende drøftelser førtes mellem Scavenius, Yde, Sv. Å. Lund, direktør Styhr, ors. Greve Ahlefeldt-Laurvig og chefredaktør Hasager fra »Politiken«. Man udpegede til bestyrelsen - i den ny tids ånd var der ikke tale om at vælge -: Generaldirektør P. Knutzen, der blev formand, Greve Ahlefeldt-Laurvig, som blev næstformand, direktør Chr. H. Olesen, som blev kasserer, og undervisningsinspektør Højberg Christensen, direktør Ernst Ipsen, rigspolitichef Thune Jacobsen og direktør Frederik W. Kraft. Knutzen medbragte sekretær, fuldmægtig Hedegård fra statsbanerne. Foreningens formål var at fremme det århundredgamle samarbejde mellem Danmark og Tyskland, besættelsen omtaltes i henvendelsen til offentligheden kun som »den øjeblikkelige ekstraordinære situation«. Man ville skabe et organ, der havde en fasthed og en opbygning, som - ligesom opgaverne - rakte ud over denne øjeblikkelighed »til en fremtid, hvor Danmark og Tyskland kan arbejde ved siden af hinanden under fredens frie vilkår«.

I repræsentantskabet fik følgende sæde: Dr. Louis Bobé, forfatteren Svend Borberg, nationalbankdirektør Bramsnæs, overborgmester

Viggo Christensen, direktør Kjeld Enrum, komponisten Ebbe Hammerik, professor Gudmund Hatt, teaterchef Hegermann-Lindenchrone, fru Bodil Ipsen, fru borgmesterinde Kaper, generaldirektør Knud Korst, direktør Henry P. Lading, grosserer Paul Lassen, hofjægermester Lütichau, Tjele, forlagsboghandler Ejnar Munksgård, uverretssagfører Gjedde-Olsen, professor P. O. Pedersen, grosserer H. L. Poulsen, Odense, professor Carl Roos, grosserer Vendsyssel, konsul Wohlert, Århus.

En del opfordrede betakkede sig, først og fremmest professor L. L. Hammerich, som var udset til posten som næstformand. Han ønskede indføjet en bestemmelse om, at foreningen først kunne udfolde sig rigtigt fra det tidspunkt, da Danmark igen indtrådte i rækken af frie nationer. Dette ændringsforslag godkendtes, men Scavenius strøg tilføjelsen med det resultat, at først Hammerich, senere Munksgård, sagde fra. Da virkningerne viste sig ude i befolkningen, gik også Bodil Ipsen og Hegermann-Lindenchrone deres vej, mens Greve Ahlefeldt-Laurvig gik af en noget anden grund. Han fandt foreningen for passiv. Nye medlemmer blev professor Gudmund Hatt og tømrermester Svend Storm. Planer om at få andre »personligheder« ind, blev aldrig gennemført.

Man bemærke forsamlingens rent ariske karakter.

Til »stiftelsesmiddagen« var Renthe-Fink, Kaupisch og Kannstein inviteret med. Stauning gik, siger en pålidelig kilde, hurtigt fra middagsselskabet.

En del ministre havde hjulpet til med foreningens stiftelse, bl.a. havde Jørgen Jørgensen opfordret Højberg Christensen, Buhl, Knud Korst til at indtræde, men kun Stauning og Kjærboel blev selv medlemmer. Senere trådte Scavenius i egenskab af statsminister ind. Knutzen hævdede under processen efter krigen, at Stauning havde lovet at dække ham, og at han følte sig presset til at tage imod formandsposten. Buhl har senere, mente Knutzen, bekræftet løftet om, at regeringen dækkede, og da han blev statsminister, meldte han sig ind, eller lod sig indmelde. Af rigsdagsmænd var kun få medlemmer, blandt dem Julius Bornholt, Friis-Skotte, Lannung og Hassing Jørgensen.

Kongen var ikke underrettet om foreningens oprettelse og sagde ved en privat lejlighed: De har ikke haft mod til at spørge mig, om jeg ville være protektor. Så skulle de nok have fået svar. Derimod kaldte Stauning i en radiotale foreningens dannelse for »en heldig foranstaltning«. I et interview med »Berlingske Tidende« betegnede Knutzen

det som foreningens opgave at »tage alle midler i brug, som kan bidrage til at fremhæve det fælles for de to brødre og det værdifulde, de hver for sig besidder. Man må øge mulighederne for en indstilling på det andet folks bølgelængde«. Han ønskede »forstanden stillet ved siden af følelsen, og viljen til samarbejde og forståelse sat i vrangviljens og den skjulte modstands sted«.

Senere bød han i en tale »vor store, tyske broder« velkommen.

Foreningen holdt en række møder, i begyndelsen under stort pressebulder, efterhånden mere og mere stilfærdigt. Men, som Knutzen sagde året efter til Berlingske: »I øvrigt arbejder foreningen også mellem møderne. Der er både i Berlin og i København ført en række orienterende samtaler, som muligt er endnu vigtigere end de offentlige foredrag«. Nogen politisk betydning fik samtalerne og Knutzens Tysklands rejse dog aldrig. Derimod var det i høj grad egnet til at påvirke befolkningen, at så kendte mænd gik ind i samarbejde, og foreningens fordømmelse af modstand var også egnet til at påvirke. I årsberetningen af 1941 taler Knutzen om »mere eller mindre ungdommelige landsmænds« »uartigheder« og »provokationer«.

Det lykkedes kun at stifte én provinsforening, i Århus, og et samarbejde med »Norsk-Tysk Selskab« indskrænkede sig til en frokost for den norske formand, Quislingen Klaus Hansen. Derimod havde man intim kontakt med »Nordische Gesellschaft«, et tysk infiltrationsforetagende under Hans Draeger. Foreningen udgav forskellige pjecer, mest taler af Knutzen, og den udsendte »Det nye Tyskland i kendsgerninger og tal«. Derimod gennemførte den ikke et forslag fra Chr. H. Olesen om at bede turistforeningen, som han selv var formand for, sende en brochure på tysk til alle tyske soldater i Danmark ...

En række af foreningens medlemmer gæstede Tyskland og holdt taler. De rakte, for at bruge et af Knutzens udtryk, en broderhånd frem. Det gjaldt, foruden Knutzen selv, Gunnar Larsen, Johs. Kjærbøl og Gudmund Hatt. Forfatteren Svend Borberg kendte selv vejen og behøvede ikke foreningens støtte.

Talte foreningen således fine navne, kneb det mere med at få jævne medlemmer. Der var i maj 1941 1261 betalende medlemmer, i juni samme år 1326, men over en 1300 til 1400 stykker kom man aldrig - og efter Stalingrad faldt tallet tydeligt. Foreningens arbejde blev betalt med danske penge, først og fremmest af staten, som ydede 10,000 kr.

om året. Lidt Reichsmark fik man dog, bl.a. 500 fra I. G. Farben. Foreningen lammedes den 29. august og ophørte at eksistere i oktober samme år.

Dens eftermæle vil blive den konklusion, cand. jur. O. M. Olesen har draget af en undersøgelse, han har foretaget for la Cours værk »Danmark under Besættelsen«:

Man overskred groft den nationale værdigheds grænser.

Den åndelige infiltration.

Med de samme ord kan man betegne de mænd, der lagde navn og pen til en åndelig infiltration i Danmark: Forfattere, pressefolk og videnskabsmænd. Det begyndte med et infiltrationsarbejde, der ligesom under den første verdenskrig skulle skabe sympati om Tysklands kamp, på trods af besættelsen, og det var en fortsættelse af, hvad der var sat i gang allerede i trediveerne. Førende var naturligvis de danske nazister, men selv om man ser bort fra dem, er der navne nok endda. Senere blev det til et arbejde for at vække danskerne til et korstog mod bolsjevismen, og til allersidst blev det et direkte arbejde imod modstandsbevægelsen. Sideløbende hermed førtes en »ideologisk kamp«, dels af nazister, dels af andre, for at vække danskernes harme og had mod Tysklands fjender, inclusive jøderne.

En kort gennemgang af, hvad der blev ydet af »åndeligt arbejde« i tysk tjeneste eller til fordel for Tyskland, vil belyse emnet tilstrækkeligt. Der ses her bort fra nazismen, som omtales særskilt senere.

Stort set var de mænd, som talte og skrev Tysklands sag i Danmark, havarerede eksistenser: Skribenter, det var gået sløjt for, journalister, som ikke kunne klare sig i »systempressen«, politikere, som havde sejet deres skuder på grund. Det kriminelle indslag var meget stort. Ikke mindst fra drankernes og sædelighedsforbrydernes overdrev rekrutteredes folk til f.eks. den nazistiske presse. Det var ikke bare propaganda, når det blev sagt under krigen. Tallet på straffede er forbløffende højt, skønt det kun drejer sig om en meget snæver kreds, og langt højere, procentvis, end i det nazistiske parti, der langt snarere prægedes af kværuleanter.

Men der var jo undtagelser - folk, som på deres livs tinde valgte at støtte besættelsesmagten, og i enkelte tilfælde kan man ikke tale om opportunisme. Der var folk, som gjorde det, uden at de havde noget at

vinde derved.

Søger man ind til den menneskelige forklaring, vil man i de fleste tilfælde støde på et besynderligt Motiv: Skuffelsen over 9. april. Man må i alvor tale om de »skuffede chauvinister«. Man kan finde dem i Fritz Clausens rækker og især i Frikorpset. Der var - forfatteren af disse linier er efter nøje gransken af enkelttilfælde overbevist om påstandens rigtighed - mennesker, som gik i tysk tjeneste for at vise tyskerne, at de var lige så gode som de ... der var officerer i Frikorpset, som ikke engang var tyskvenlige, og som stod i spændt forhold til værnemagten. Deres ufattelige motiv var det, at de ville vise fjenden, at de var lige så gode soldater som han - skulle det end ske i hans egen uniform og til hans fordel!

Et sådant omsving fra glødende nationalisme til beundring for Stortyskland foretog også digteren Valdemar Rørdam, det alvorligste tilfælde af åndelig landssvig under besættelsen, et sidestykke til Knut Hamsun-tragedien i Norge. Man har bagefter villet give den forklaring, at Rørdam handlede, som han gjorde, fordi hans søn faldt i Finland. Det holder ikke for historiens domstol. Faderens alvorligste handlinger er foretaget, før sønnen faldt, og Rørdam har i de undskyldninger i digt og prosa, han senere gav, ej heller selv nævnt denne forklaring, men derimod sin dybe skuffelse over mangelen på handling den 9. april.

Valdemar Rørdam skrev hyldestdigt til Hitler den 26. juni 1941, inspireret af krigen mod Rusland, og hans søn faldt i Finland 1. august samme år.

Hyldestdigtet, der først offentliggjordes i et særnummer af det nazistiske tidsskrift »Akademisk Aktion«, indledtes med dette vers:

Så kom den dag, som vi har ventet længe!
Nu viser tysken sig sin kampkraft værd.
Vogter han mod vor vilje Danmarks vænge,
havde vi selv nok svigtet vagten dér.
Men jeg skal love for, at danske drenge
vågner ved fodslaget af Finlands hær
på march med Tyskland mod en fælles fare.
Vi har dog samme livsrum at forsvare.

Og det sluttede:

Tyskerne veed det, har i nød og smerte

lært det af en, der så, hvad smerte, nød
forlangte af hans folk. Hårdt oprejst er det.
Han styrede, som stærke norner bød:
Ved selvtugt, flid, kampmod og offerglød
blev Hitlers Tyskland vort Europas hjerte,
som Steffens varslede. Det hjerteslag
kalder på vort. Svar det på dansk i dag.

Man har også villet fremstille det, som om Valdemar Rørdam i et digt i oktober, »Til Danmark«, offentliggjort i »Berlingske Tidende«, gjorde afbigt. Det gjorde han ikke. Han bebrejdede sig i digtet, at han havde sagt sandhed hårdt. Men det var stadig sandhed. Først efter krigen, efter års isolation, gjorde han undskyldning, i et åbent brev i »Information«.

Valdemar Rørdams tragedie synes at have været, at han i den ensomhed, som afsides bopæl og døvhed dømte ham til, kom ud af kontakt med landets befolkning og lod kommunistkræk overdøve alle andre følelser. For ham var krigen mod Rusland et korstog. Det blev ikke ved det ene Hitler digt. I en hel digtsamling »Et krydstogt i danske farvande«, som han fik lov at udsende på eget forlag, skrev han ren SS-lyrik.

Det bør i øvrigt tilføjes, at digtet »Så kom den dag« var afvist af »Politiken«, før det sendtes til »Akademisk Aktion«, brevveksling med tidsskrifter og venner fra den tid viser i øvrigt tydeligt nok, at Rørdam så krigen mod Rusland som »kultur mod barbari, lov mod ulov, livsmuligheder mod en sikker og skændig undergang«, og at han var nået til det standpunkt, at de små staters uindskrænkede selvstændighed var blændværk. Han drømte om en kultivering af de nye, vældige landområder i øst med samlet nordisk bosæt på egnede steder.

Rørdams sidste år var en tragedie, hans død en befrielse. Han fortrød sin holdning og bad om forståelse, forstod selv, at hans udvikling havde været den modsatte af Kaj Munks, og at hans eftermæle var plettet. Det andet store navn på »den gale side« var Harald Bergstedt, der blev »omvendt« på en rejse i Tyskland, fordi han ikke havde praktisk sans og erfaring nok til at gennemskue de kulisser, man stillede op for ham. Nazist blev han ikke af det, men han fandt gennemført socialisme i krigens Tyskland, og da han blev uvenner med sin redaktør om de kroniker, han skrev som kvittering for rejsen, havnede han, arbejderbe-

vægelsens digter, på »Fædrelandet«. Han offentliggjorde her, uden nogen forståelse for den fare, han udsatte gamle partifæller for, »en uforbederlig socialists erindringer«, og skrev endog en antisemitisk pjece »Jødespørgsmålet«. Bergstedt synes at have forset sig på »Staunings linie«. Gammel marxistisk tilknytning til et Tyskland, Hitler havde knust, uden at det var gået op for den aldrende forfatter, synes også at have spillet ind. Nazisterne udnyttede Bergstedt i deres propaganda, men havde ikke synderlig glæde af ham, fordi han forlængst havde »skrevet sig ud« og ikke præsterede noget læseværdigt i de nye herrers tjeneste. Han dømtes efter krigen, men prøveløslodes hurtigt, gammel og svækket, som han var.

Dermed er de vigtigste navne nævnt! Man tillagde under krigen forfatteren Svend Borberg betydning. Den var antagelig overdrevet. Det var næppe særligt vigtigt, hvor Svend Borberg stod. Han spillede en rolle i den københavnske bladverden og i den lille teatercirkel og var selv smigret over at have vakt opmærksomhed i det nye Tyskland - forklaringen på hans holdning! - men noget stort navn var han næppe blevet, selv om hans skæbne havde formet sig anderledes. Svend Borberg var tyskvenlig som kvittering for den interesse, man havde vist ham, og han deltog i en række tyske »kulturforanstaltninger« under krigen og lod sig dekorere. Hans stykker gik på naziteatre, han »havde urpremiere på et stykke med nazitendens (»Båden«) på Staatliches Schauspielhaus i Hamburg i 1943, og nogle af Det kgl. Teaters førende unge skuespillere gik deres vej i protest, da samme stykke kom op herhjemme.

Borberg blev efter befrielsen idømt 4 års fængsel for angiveri, men frifundet ved Landsretten. Det drejede sig her om en dunkel, privat affære, der ikke kom hans indsats for Tyskland ved. Han, der havde været leder af den danske PEN klub, ekskluderedes af forfatterforeningen. Han havde været en død mand i årevis, da han, nervesprængt af begivenhederne, døde nogen tid efter frifindelsen.

Den begavede antisemit, Harald Nielsen, der engang var en litteraturkritiker, man regnede med, satte den sidste rest af indflydelse over styr ved at fortsætte sin produktion uden hensyntagen til, at antisemitismen ikke mere var noget teoretisk. Han drev det i 1941 til i en afhandling om Frankrigs skæbne at betegne pressens »tilbageholdenhed« i jødespørgsmålet som et forræderi mod danske interesser. I af-

handlingen »Europas Skæbne« gik han ind for Sovjetunionens fuldstændige tilintetgørelse. Videre skrev han om Europas fremtid og - i 1944 - om Europas ødelæggelse. To antisemitiske pjecer, »Faldskærmstroppe« og »Mordokaj og Haman« må også nævnes, selvom kun få læste dem dengang. Harald Nielsen har fortsat sin linie efter krigen.

Blandt akademikerne optrådte fire kendte navne på forskellig vis tyskvenligt: Knud Berlin, Carl Roos, Gudmund Hatt og Erik Brüel. Især vakte Gudmund Hatts geopolitiske betragtninger opmærksomhed. Det var ham, professor Hans Brix en dag på Købmagergade hilste på i distraktion - de var kolleger både fra Universitetet og fra Berlingske Tidende. Da han blev klar over sin fejltagelse, snurrede han rundt og sagde: »Undskyld, det var ikke Meningen!«.

Dr. phil. Hakon Stangerups navn var også i en periode stærkt i forgrunden på grund af en artikel i »Nordisk Revy«. De nationale angreb på ham viste sig imidlertid at stå i nøje forbindelse med hans mere end spændte forhold til Henning Kehler, og hele historien eksploderede med et knald i en Stangerup-Kehler proces indenfor Journalistforbundet, som Stangerup vandt. Hvad han måtte have forbrudt med sætningen »Der er såvist ingen, som vil dansk kultur noget ondt« - i den nævnte artikel, sonede han i øvrigt ved et risikabelt arbejde i modstandsbevægelsens tjeneste, et arbejde, som også krævede, at han ikke blev rensset alt for godt i national henseende, fordi man ønskede, at Gestapo skulle tro, han blev forfulgt af den illegale presse, skønt han selv skrev i den.

Hvis man i øvrigt vil nævne »kendte navne« fra dengang, kan man søge dem i kredsen omkring »Akademisk Aktion«, et organ for National Studenter Aktion, der var en camoufleret nazifraktion. Her finder man lektor, dr. jur. Popp Madsen, der senere fik 14 års fængsel for unational virksomhed (løsladt af justitsminister Busch Jensen i 1949), byretsdommer Chr. Junior, lensgreve Holstein, der døde i Vestre efter befrielsen, forfatteren Harald Tandrup, som også boltrede sig i »Fædrelandet«, forfatteren Thorvald Knudsen, hvis germanske drømmerier nød megen yndest hos tyskerne (han var en art dansk Mathilde Ludendorff!), cand, polit. Harald Henriksen, der blev »Fædrelandet«s økonomiske medarbejder og senere SS mand, forfatteren Ejnar Våben, der var en art dansk Alfred Rosenberg, en ven af de første tyske nazister og en »tænker«, som ikke fandt sig til rette sammen med Fritz

Clausen og derfor gik sine egne veje, redaktør Peter Jerndorff-Jessen, en drengbogsforfatter, som en overgang spillede en rolle som »Fædrelandet«s Berlin redaktør. Forfatteren Christen Hansen, der i èt nu fra pro-engelsk blev anti-engelsk, redaktør Jens A. Petersen, der kom fra LS bevægelsen, museumsinspektør Mogens B. Mackeprang, lrs. Baller og arkitekt Axel Wanscher. Her finder man også, i ret uskadelige roller, så aktive folk som C. F. von Schalburg, der senere førte Frikorpset og gav navn til Schalburgkorpset, Sturmbannführer Martinsen, der blev hans efterfølger, og de to unge akademikere von Spleth og Teisen, der officielt var Nordisk Studenter Aktions ledere, men som bag kulisserne var knyttet til den tyske efterretningstjeneste. Især Spleth, som faldt på østfronten, var en yderst farlig efterretningsmand.

Endelig bør nævnes den alle dage tyskvenlige forfatter Svend Fleuron, der deltog i en række dansk-tyske arrangementer og gjorde sig som oplæser ved nazistiske digteraftner. Den unge forfatter Jacob Bech Nygård ekskluderedes efter krigen af forfatterforeningen, da man fandt ham i Bovrup kartoteket. Han hævdede, at han havde indmeldt sig for at gøre studier til en roman.

Blandt de mere ligegyldige personer, som åbenlyst sluttede op bag nazisterne, var forfatteren Lauritz Skov, som blev »Fædrelandet«s husdigter, forfatteren Erling Bache, der som straffet sædelighedsforbryder var umulig i ordentligt selskab, børnebogsforfatteren Poul G. Ernst, hans kollega Niels Meyn, der blev propagandaleder, ægteparret Edvard og Sara Nielsen-Stevns, som kun var forvirrede, forfatteren Thorkild Barfod, der blev »fører« for det nazistiske forfatterforbund, dr. phil. Ingvard Lieberkind, den yndede radiocausør, som endte med at holde antisemitiske foredrag, dramatikeren Ejnar Horwalt, og forfatterne Xenius Rostock og Knud Nordentoft. I kredsen omkring »Fædrelandet« finder man Helge Bangsted, der til og med natten til den 9. april var korrespondent til Reuters Bureau, og som gik til nazisterne sammen med sine to kolleger fra B. T., Helweg Larsen og Nordahl Petersen, da de blev afskedigede.

Under krigen var også navnet Henning Dalsgård stærkt fremme. Han startede den såkaldte »Globus« bevægelse, der ansås for meget farlig, indenfor Socialdemokratiet, og drev også Pressebureau, men klarede efter krigen frisag, da det viste sig, at han havde haft ledende politikeres velsignelse.

I indsatsen mod modstandsbevægelsen spillede overretssagfører Ejnar Fogh Krenchel den ledende rolle. Han, der var pacifist, fik adgang til radioen med en række bestikkende foredrag imod sabotagen. En lang overgang var han virkelig farlig, idet han havde tilladelse til at kritisere tyskerne, således at hans ord gav sig ud for at være besindige og fornuftige. Især på landet, hvor man havde sabotagen på afstand og måtte se den som en ødelæggelse af egne produktionsmidler, havde han mange lyttere. Efterhånden lykkedes det den illegale presse at bevise hans direkte forbindelse med Dagmarhus og Shellhuset, og da han gik over gevind med en anti-sabotagefilm, som endog tyskerne fandt for stærk, og med møder, der tydeligt afslørede forbindelsen med nazisterne, tabte han terræn.

Sehested-Gruppen.

Af helt anderledes farlig karakter var Sehested-Gruppen, som ikke kan placeres under de danske nazister, som den samarbejdede med, men som vel nærmest må sammenlignes med Hugenbergs tysk-nationale, der samarbejdede med Hitler, indtil han slugte dem. I tidligere udkomne værker om besættelsestiden har man betegnet Sehested-Gruppen som »de danske quislinge«. Skulle ordet end i de herrers øren være et hædersnavn, går det næppe an at bruge det i et værk, som afsluttes i 1950. Den kendsgerning, at de herrer er løsladt af justitsminister Busch-Jensen længe før udstået straffetid, viser, at magthaverne ser anderledes på gruppen end befolkningen, domstolene og denne artikels forfatter, og af respekt for injurieparagrafferne i straffeloven vil det simpelthen være nødvendigt at spille med sordin i omtalen af gruppen og dens arbejde. Visse naturlige kommentarer overlades derfor læseren!

Sehested-Gruppen har ikke selv valgt sit navn, men har fået det i folkemunde, fordi Sehested, hofjægermester Jørgen Sehested til Broholm, var så langt den mest fremtrædende af gruppens medlemmer. Til denne gruppe regner man i almindelighed en del folk, som parallelt med og på tværs af de danske nazister (når det passede bedst) drev korridorpolitik for at få magt ved tyske bajoneters hjælp. I gruppen finder man egentlige politikere, men deres indflydelse i folketingsalen var lig nul. Først på hemmelige møder med den tyske efterretningstjeneste og med gesandtskabet øvede de deres politiske arbejde.

Sehesteds personlige fremtræden gjorde ham ikke egnet til at være politiker, men hans brændende ærgerrighed, som i et andet land eller i en anden tid ville have ført ham til målet: Magten for enhver pris, gjorde ham til en dreven og hensynsløs korridorpolitiker. Han nåede langt frem som financier og idémand for LS bevægelsen, der udsprang af tredivernes landbrugskrise, og en del af hans arbejde var utvivlsomt et uegennyttigt arbejde for det store landbrugs interesser. Den anden del var det, som det overlades til læseren selv at betegne.

Man skal ikke holde sig tilbage. Hofjægermesteren har i årene op til krigen tilført den offentlige polemik adskillige injurieord, og efter krigen har han i Sverige udsendt en bog, der bygger på de løseste rygter, opsamlet blandt landsforrædere i fængslerne og på misforståede kendsgerninger, og heri smæder han en række af modstandsbevægelsens folk, der var afskåret fra at anlægge sag mod en mand, som afsonede 12 års fængsel, eller mod hans kilder, som i flere tilfælde var dødsdømte mennesker, mod hvem et injuriersøgsmål ville virke tragikomisk. Det kan eksempelvis nævnes, at Sehested beskyldte den, som skriver disse linier, for at have arbejdet for den tyske spionagetjeneste, ikke blot på skrømt, men i alvor. (sagens kendsgerninger er nævnt i afsnittene om »Information« og om »Shellhuset«).

Sin slægts sorte får.

Jørgen Sehested har været sin berømte slægts sorte får. Han fødtes 1885 og blev student 1902, cand. jur. 1907. En kort tid var han by- og herredsfuldmægtig i Thisted, senere volontør i udenrigsministeriet og fra 1912 til 1916 assistent i justitsministeriet. Han havde især helliget sig statsforfatningsret. Derefter trådte han tilbage fra statens tjeneste, og i 1924 overtog han Stamhuset Broholm, der ophævedes 1930, hvorefter han blev ejer af Broholm Gods. Striden om majoratsloven optog ham lidenskabeligt og berørte hans egne interesser meget direkte. 1926 til 1933 var han formand for Majoratsforeningen, men efterhånden som han knyttede sig til LS og lagde sig ud med justitsminister Steincke i en række sager, som førte til injurieprocesser, betakkede Majoratsforeningens øvrige medlemmer sig for ham. Tilsidst bad de ham forsvinde.

Den mentalundersøgelse, som hofjægermesteren har været underkastet til brug for retssagen efter krigen, gav til resultat, at han er begavet over middel, men samtidig ret naiv og noget barnlig af sind.

Hans følelsesliv er præget af lys grundstemning med handletrang, men samtidig er han stemningssvingende, reaktiv, irritabel og hidsig, af karakter disharmonisk og præget af en stærkt overkompenseret underlødighedsfølelse, selvhævdende og uægte, egocentrisk og forskruet, noget reformerende og rethaverisk, tillige letbevægelig optimist, aktiv, indblandende, stridbar, selvfølende og geskæftig. Lægerne kom til det slutresultat, at han er konstitutionel psykopat, i middelsvær grad, af den selvhævdende hyperthyme type, noget stemningslabil og neura-stenisk, præget af vrangforestillingsmæssige komplekser og med stærk overkompensation af en udtalt underlødighedsfølelse.

Hofjægermester Sehested var i slutningen af trediverne gang på gang indblandet i retssager. En injuriersag mod Steincke, pådømt af den senere udrensede dommer Prytz i Terndrup, vakte særlig opmærksomhed. Det stod allerede inden krigen offentligheden klart, at hofjægermesteren havde sit eget private underjordiske politiske efterretningsystem (tyverier af hemmelige papirer fra bunden af hans bornholmerur var engang et almindeligt samtaleemne). Offentlig omtale var ham kærkommen og nødvendig.

Til besættelsestiden var han vel forberedt. Allerede i januar måned 1940 havde hans gode kontakt, fru minister von Renthe Fink forberedt ham på, at Danmarks forbindelser med England ville blive afbrudt omkring 1. april. Han udnyttede denne sin viden indenfor LS og DNSAP, men underrettede ikke den forhadte Stauning regering, som han håbede at se styrtet. Samme år meldte han sig ind i DNSAP, men nogen god nazist blev han aldrig. Dertil var hans ønsker om selv at føre for brændende.

Sehested var fra starten med i LS bevægelsen og sad i dens hovedbestyrelse, men han fandt det klogt at skubbe bonden Knud Bach frem foran sig overfor bønderne og foretrak at virke bag kulisserne. Intimt knyttet til ham var proprietær Axel Chr. Hartel til Nellerupgård. Hartel, der var cand. mag., og som havde været lærer, var en af Bondepartiets repræsentanter på tinge, og for ham var en landbrugspolitik på linie med den tyske et ideal. Han og Knud Bach fik af Sehested at vide, at handelsforbindelserne med England måtte ventes afbrudt, og sammen gik de tre til Renthe Fink for at føre private landbrugsforhandlinger om priserne efter 1. april.

Et Par ord om Knud Bach er måske her på deres plads. Man har fra

LS bevægelsens side ønsket at rejse ham en mindesten, skønt retssagen mod ham efter krigen endte med, at han fik 5 års fængsel. Han var efter Kapitulationen så alderdomssvækket, at hans hukommelse havde lidt skade, men under krigen var han endnu vel ved magt, og man kan ikke afvise den mulighed, at krigens »uheldige gang« nedbrød hans helbred. Han betegnedes af lægerne som »ikke psykopat, noget naiv, ikke uden selvfølelse og ikke uden snuhed«. Han var en stout type, rolig, tillidvækkende på en talerstol, en mand af anseelse. Folk som Hartel og Sehested var hans onde ånder. Uden dem havde han rimeligvis holdt sig til at arbejde for landbruget ud fra sine anskuelser om, at det blev uretfærdigt behandlet i forhold til andre grupper i befolkningen, og alene hans manglende sprogkundskaber ville have afskåret ham fra den direkte kontakt med besættelsesmagten, som de mere intrigante trak ham med ind i. Han havde fortjent en bedre skæbne end den at lægge navn til en række skurkestreger.

En mand af samme type var statshusmanden Søren Lund, Spanager ved Køge, LS bevægelsens næstformand. Han fik 1 års fængsel efter krigen.

Derimod hørte LS bevægelsens mere politiske elementer naturligt til hos Sehested. Brødrene Valdemar og Jens Thomsen, som mødte op til rigsdagens genåbning efter kapitulationen, som om intet var hændt, men som senere blev arresteret, drev politisk rænkespil sammen med gårdejer Johannes Foget, Munkholm, og kontorchef Svend E. Johansen, en politisk vindbeutel, der begyndte som retsstatsmand og endte som nazistisk medløber, men som slap for straf, idet retten karakteriserede ham som »betydningsløs medløber«.

Udenfor gruppen falder, regnet efter naturel og naturligt tilhørsforhold, formanden for »Dansk Frugtavl«, gartneren Hardy-Hansen, som har gjort et betydningsfuldt arbejde for frugtavlens fremme, men som i sin stræben efter bedre priser på æblerne glemte at tage hensyn til national værdighed, og som derfor førte private forhandlinger med tyskerne om bedre priser på eksporten, d.v.s. flere penge fra Nationalbanken. Hans horisont rækker ikke over frugtplantagens hegn, og med gruppens politiske intriger havde han intet at bestille.

Knuth - Reitzel-Nielsen - Juncker.

Med Sehested fulgte en del standsfæller, især fra Lolland - af en eller anden uforklarlig grund især fra Lolland! Der var J. Raaben-Levetzau, Otto Rosenørn-Lehn og Frederik Marcus Knuth, der senere dannede en lensgrevernes faggruppe indenfor DNSAP - et fund for »Blæksprutten«! Den sidste udøvede en meget gavnlige virkning overfor landbrugerne som måtte have følt fristelser i retning af at følge Sehested. Han var almindeligt berygtet som nazifører i forvejen, og den eneste form for landbrug, han havde forstand på, var kaktusdyrkning i urtepotter. Da han senere afslørede sig som skyldig i blodskam, var han færdig. Efter at der var rejst sigtelse mod ham, meldte han sig til frikorpset, og i 3 uger var han i Tyskland. Så blev han sendt hjem på det danske politis forlangende, og i 1942 idømtes han 5 års fængsel, efter at Hartel og Sehested forgæves havde prøvet at få ham ud af landet ved tyskernes hjælp. Hans forsvarer, højesteretssagfører Steglich Petersen, fik ham imidlertid benådet uden andres hjælp.

Endnu må fra kredsen om Sehested nævnes nogle ikke-landmænd, først og fremmest den fremtrædende jurist Erik Reitzel-Nielsen, der fra 1933 var Juristforbundets formand, og som gennem det internationale juristarbejde havde opnået tyske forbindelser. Han var særligt smigret over at kende den senere henrettede tyske justitsminister Frank personligt, og han deltog uden tøven i stiftelsen af »Det internationale Retsammer« i Berlin 1941, skønt det internationale begrænsedes til Stortyskland og dens vasalstater. (I mødet deltog desuden Thune Jacobsen, byretsdommer Berthelsen og politiinspektør von Magius). Den illegale presse fik fat i sagen, og landets jurister opdagede hurtigt, at Reitzel Nielsen havde handlet på egen hånd, og at »Det internationale Retsammer« var nazisme. Miskrediteret blandt sine egne søgte han ind i statens tjeneste, og under pres gjorde regeringen ham til komitteret i statsministeriet, hvor han hævdede gage krigen ud. Så sent som 1944 søgte han kontakt med Sehested i håb om at blive minister ...

Direktør Thorkild Juncker i Århus Olie, en meget dygtig forretningsmand, som Sydamerika har ment at have brug for efter krigen, havde placeret sig ved at stifte en dansk-tysk forening i Århus, og helligede sig efter krigen mod Rusland i særlig grad planer om at komme med i udnyttelsen af »Østrummet«. Han blev, efter forskellige forsøg på privat at få en bid af stegen, formand for regeringens østrumsudvalg

og beskæftigede sig med højtflyvende planer - danske polarekspederter skulle udnytte rigdommene i havene nordfor Rusland, danske skibsredere skulle hjælpe tyskerne med Stortysklands eller Neuropas søfartsproblemer, Århus Olie skulle dyrke olieholdige frø på Ukraines sorte jord o.s.v.

Han var gefundenes Fressen for Sehested.

Til kredsens hørte endvidere dommer Prytz i Terndrup, der havde lært Sehested at kende, da han dømte i hans sag, og som ofte kom på godset Lindenberg hos nazisten, grev Heinrich Carl Schimmelmänn, som var formand for »Fædrelandet« og dækkede de tyske ejerinteresser i denne avis, og endelig folk, som var ledende nazister: Frits Clausen selv, Schimmelmänn, brødrene Bryld og byretsdommer Chr. Junior.

Glemmes må heller ikke den efter krigen så hurtigt løsladte dr. jur. Popp-Madsen.

Den obscure Mortensen.

Alle disse personer var kendt af offentligheden. Men de underjordiske »kontakter«, som gav gruppen indflydelse og et stadigt blussende håb om at kunne få magten af Himmlers nåde, kendtes kun af en snæver kreds.

Manden bag Sehested, som bag Frits Clausen, var en tysker, der havde fået den opgave at styrke nazismen i nord: Eberhard Jürgen Gottfried Ludwig, Friherre Loew von und zu Steinfurth. Kun få vidste, at en mand ved »navn« Lorentzen, som deltog i DNSAPs partidag i Kolding, og som sås en del sammen med Fritz Clausen og hans gæst Quisling, var denne tyske friherre, SS-Obersturmbannführer! Han var en ven af Sehested, en gæst på hans gods, og med ham fulgte hans underordnede, SS-Sturmbannführer Hans Gustav Wilhelm Pahl.

De to tyskeres forbindelsesmand til Sehested gruppen var fantasten K. A. Mortensen, der efter krigen fik sin belønning: 14 års fængsel. Han havde arbejdet som ingeniør - hvad han kun kunne kalde sig i Tyskland - i Berlin og var blevet opsnuset af den tyske Sicherheitsdienst, som fandt ham brugbar i hans eget land. Han var her den 8. april 1940.

I 1940 var det hans opgave at samle de tyskvenlige kræfter i Danmark til en helhed, en opgave, som heldigvis var dømt til at mislykkes, fordi de allesammen ville først til fadet. 1941 boede han fast i Danmark, lønnet med 4000 af Nationalbankens kroner om måneden hos

værnemageren Ebbedal (Pindstofes Maskinfabrik) og på maskinfabrikken »Dan« (hvor Hartel senere blev hans afløser som lønmodtager, da Mortensen som SS-mand kom til Norge).

Mortensen var en fantasifuld svindler, som holdt liv i Sehesteds og andres dagdrømme om magt og herlighed. Men tyskerne tog ham alvorligt, og i samspillet mellem Sehested gruppen og tyskerne, først og fremmest Kannstein og Renthe-Fink, senere til en vis grad Best, og i den direkte fjernforbindelse med Berlin, spillede han en rolle.

I gruppens kølvand tumlede en del »meddelere« sig lystigt, nærede af Sehesteds altid åbne pung. Somme af dem endte som stikkere og fik en stikkers løn.

LS-nervekrigen 1940.

Sehested og hans mænd, repræsenterende LS og Bondepartiet og med de fineste forbindelser til nazismen, spillede første gang ud den 23. april 1940 med en LS-resolution, der betegnede den 9. april som en opfyldelse af bondetogets advarsel til kongen: »Når et uklogt og uforvarligt styre forøder landbrugets værdier, vil landets velfærd og økonomiske frihed dermed gå tabt«. Man erklærede regering og Rigsdag sin mistillid og understregede, at landbrugsproduktionen måtte holdes på højeste ydeevne, trods svigtende tilførsler udefra. Man tilbød »forhandling på lige fod med de nye magthavere i begge parter interesser«.

Det var ikke nok.

Så begyndte intrigerne. For at vinde proselytter fik man lov at udnytte »en hemmelighed«. Mortensen påstod, at han den 24. april i det tyske udenrigsministerium var kommet til at se en hemmelig plan om tysk administration af Danmark, hvis der ikke viste sig tendenser til noget positivt i Danmark. I fædrelandets interesse måtte der nu andre mænd til styret for at forhindre dette. At Mortensen måtte have sine overordnede tilladelse til at røbe slige hemmeligheder, så man bort fra. Man ønskede en regering Knud Bach med Sehested, Hartel og Juncker i ministeriet, men uden nazister i første omgang.

Sehested sendte Mortensens hemmelighed til kongen, d.v.s. han nævnte selvfølgelig ikke den obscure ingeniør, men skrev i et brev om sine forbindelser i Tyskland, som »i stigende grad« holdt ham underrettet. »Siden lørdag den 4. maj« - (brevet er dateret 16. maj) - »har jeg

fra mine forbindelser i Tyskland været oplyst om en overhængende fare for, at landet også vil miste adgangen til at styre sine indre anliggender, idet samlingsregeringen øjensynlig ikke magter den efter besættelsen nødvendige omordning af landets erhvervsliv og ikke indser nødvendigheden af de arbejdsløses beskæftigelse. Siden i går er jeg oplyst om, at regeringens fjernelse må ske inden for en kort frist, hvis man skal undgå krav om fundamentale ændringer af vort indre styre«.

Det var heller ikke nok, for kongen lod antyde, at man sikkert kunne vente en advarsel fra tysk side, inden der skete nye, afgørende skridt. Sehested skrev i et nyt brev, at han ikke kunne dele denne opfattelse. Han måtte mene, at det »både her og der« regnedes for »brud for forudsætninger« - (for hvad?) - at man nu i 5 uger havde opretholdt »en regering, der på den mest uneutrale måde har tilsølet det bestående styre i Tyskland«. Han bebudede i brevet, at det næste skridt ville blive tysk krav om øjeblikkelig fjernelse af den socialdemokratiske regering og valg af en regering, »der på forhånd kan godkendes«.

Det hjalp heller ikke. Kongen holdt sig til regering og rigsdag. I desperation tilbød Sehested så kabinetssekretæren et møde med en mellemmand, der direkte kunne give »nærmere præcisioner«. Han advarede »Hans Majestæts omgivelser« mod at overveje tanken om »en parlamentarisk kapitalistregering«.

Til »Hans Majestæts Omgivelser« havde Sehested gennem familiebånd kontakt, men det hjalp ejheller. Så gik Hartel i aktion. I et brev til Stauning meddelte han, at han sad inde med oplysninger fra Berlin, som i èt og alt bekræftede Sehesteds synspunkter. Berlin mente, at Danmark selv måtte kunne forstå stillingen.

Det fremgår af et brev fra Sehested til Juncker, afsendt 21. maj, at »mellemanden«, der såmænd næppe har været andre end Mortensen, havde fastslået følgende:

1. En eventuel ny regering må være sikker på at kunne overvinde enhver opposition uden nogen hjælp udefra.
2. Den må kunne klare arbejdsløshedsspørgsmålet, hvortil bemærkes, at »vi« vil kunne aftage de fleste arbejdsvillige arbejdsløse.
3. Den nye regering må have sine planer til eventuelle nye forhandlinger om handelssamkvemmet.

Disse ting hørte offentligheden først noget om efter krigen. Udadtil skete der imidlertid det, at man førte nervekrig med resolutioner. 21. maj krævede LS, at regeringen veg for »mænd uden for de partipolitiske rammer, der har den danske landbostand og de øvrige erhverv bag sig«. 17. juni krævede man i en resolution, der røber, at Knud Bach har ført direkte Tysklands forhandlinger, at regeringen træder tilbage, fordi den »ikke er i stand til at bringe os i det rette tillidsforhold til Tyskland«, og man mener, den ny regering må udgå af LS, Bondepartiet, DNSAP og »alle opbyggende kredse i vort land«.

LS's rigsdagsgruppe støttede kravet med en udtalelse, som udsendtes offentligt, og den 3. juli var man såvidt, at der fandtes nazinavne under resolutionerne fra LS. Fritz Clausen skrev under sammen med Hartel, Foget, Valdemar Thomsen og Svend E. Johansen på et krav om, at »systemet Stauning« snarest gørligt afløstes af »en regering, der har vilje og evne til at genrejse vort folk politisk, økonomisk og moralsk, og som er i stand til at bringe os i det rette forhold til Tyskland«.

Scavenius overtrumfede.

Da Stauning overtrumfede »de opbyggende kræfter« med Eric Scavenius og hans underdanighedserklæring af 8. juli, tabte de opbyggende for et øjeblik vejret af befippelse, men snart kløede de på igen. I august var der vennemøde på Broholm - Friherre von Loew, Hans Pahl, Knud Bach, Valdemar Thomsen, Juncker, Hartel, Knuth, og Svend E. Johansen dvælede på godset, Juncker dog efter egen forklaring i retssalen kun for at studere frugtavl (eksperten Hardy-Hansen var i øvrigt ikke med). De øvrige studerede, hvordan man skulle få frugterne så modne, at de faldt ned. Som et resultat af mødet henvendte man sig til visse politikere indenfor Venstre og de Konservative - folk, man håbede at kunne påvirke -. Man slog på de nationale strenge og på antisocialismen, og understregede, at man gav orientering, »for at De ikke, når det engang bliver for sent, med rette skal kunne sige, at De ikke vidste besked om forholdene og ikke havde haft lejlighed til at deltage«. Man tilbød en mere indgående mundtlig forhandling.

Ingen reflekterede.

Tiden gik, og der skete ingen magtovertagelse, ejheller en direkte nazistisk. Sandheden var naturligvis ikke den, at den danske samlingsregering var urokkelig. Tyskerne havde kunnet feje den bort, hvis de

havde turdet tro på, at Sehested, Knud Bach eller Fritz Clausen duede. Men de udslaggivende kræfter i Tyskland troede ikke nok. Og værne-magten havde kun ét ønske: Ro i landet, så produktionen ikke gik ned, ro for enhver pris. Man ønskede ikke at træde arbejderne over tærne, man ønskede varer og ikke ord. Derfor forblev ønskedrømmene ønskedrømme, hvor højt op i de tyske grader, man end fik forbindelser. Havde Tyskland sejret, havde der altid været tid at sortere de egnede ud. En dansk naziregering var et ønske hos Renthe Fink og visse herrer i Berlin og ikke andet. Havde Quisling haft mere held med sig i Norge, var det dog utvivlsoomt gået anderledes. Planerne for Norge, Danmark og Holland var, som nævnt indledningsvis, faktisk de samme.

I oktober traf Sehested, Hartel, Knud Bach og Søren Lund i Berlin landbrugsminister Darré og ministérialrat Walther. Bagefter pralede de af, at de havde fået smørprisen forhøjet. Sandheden var, at deres for-handlinger ikke havde nogen indflydelse på resultatet, men retten så på viljen og dømte dem bagefter for den ... Sehested benyttede lejlig-heden til at opsøge Gestapo lederen Heydrich, Czekosloviakiets bøddel, og de drøftede dels nordisk politik, dels jagtens glæder i Danmark. He-ydrich var på Jagt på Lindenberg i december og opvartedes af danske notabiliteter, deriblandt Sehested, som snart indledte korrespondance med ham som med alle andre, han traf. Således skrev han i april 1941 til Gestapo lederen, at Staunings hjem og omgangskreds var »et farligt arnested for tyskfiendtlige konspirationer«.

Læseren bedes selv kommentere!

Udnyttelsen af telegram krisen.

Man havde mange planer. Mortensen ville i sommermånederne 1940 bevæbne LS folkene med egespir, danne et bondeværn, der officielt skulle hindre tvangsauktioner, uofficielt støtte SA folkene. Hartel ville være minister for tyske anliggender i Danmark (!), og Sehested ville have valg forbudt. Hartel foreslog, at tyskerne i alle spørgsmål vedrørende landbruget konsulterede LS, Sehested ønskede et pressekontor oprettet, som skulle skrive og tvangsindlægge tysk stof i danske aviser. Efter at krigen var begyndt i Rusland, oprettede Hartel og Mortensen foreningen »Dansk Antikommunisme«, som ikke fik nogen betydning, og som nazisterne hurtigt opåd. Hartel støttede Axel Høyers antikommunistiske møder, som i øvrigt genoptoges 1949 efter Høyers løsladel-

se, dog uden Kartels støtte, idet han endnu sad.

I 1942 prøvede Hartel at få tyskerne til at gøre Popp-Madsen til ju-stitsminister, idet politiet skulle skilles ud under Thune Jacobsen, og »telegramkrisen« i oktober samme år udnyttede kredsén til nye forsøg på regeringsskifte til fordel for en regering Knud Bach.

Da der, trods kredséns energiske henvendelser til tyskerne, blev ud-skrevet valg til Folketinget, blev Bondepartiets sande stilling åbenbar, og nederlaget betød, at Hartel gled noget ud. Han kom ind i værnema-geri, men dukkede dog nu og da op som forslagsstillér. I begyndelsen af 1943 var han atter i gang med sin smørpris, senere foreslog han Best at indføre forbud mod aflytning af engelsk radio. Han fik sin gang på Shellhuset, men hævdede bagefter, at han kun havde arbejdet på at skaffe patrioter ud. Ligesom alle de andre ...

Den sidste, virkeligt store anstrengelse for at komme til magten udfoldede Sehested med Reitzel-Nielsens hjælp efter 29. august, så sent som i foråret 1944, da Scavenius havde opgivet at danne ny re-gering, hvad han drømte om et halvt år efter den skæbnesvangre nat. Reitzel-Nielsen lavede til brug for Sehested et memorandum om dan-nelsen af en ny regering, og Sehested drøftede sagen med - Quisling! Reitzel-Nielsen havde senere i København en konference med nord-manden Finn Støren, der var Quislings udenrigsekspert, og et nordisk samarbejde blev drøftet. Det hele løb ud i sandet, og kredsén omkring Sehested havde da forlængst kolde fødder. At Sehested selv til det sid-ste har ment, at der var muligheder, viser den kendsgerning, at hans korrespondance intakt faldt i modstandsbevægelsens hænder ved ka-pitulationen.

Alle Sehesteds anstrengelser i fire besættelsesår endte altså resul-tatløst. Hans indflydelse på dansk politik lå ene i, at han skræmte sam-arbejdspartierne til at slutte op om Scavenius - den langt bedre bega-vede og farligere! - og drev dem længere over i samarbejdspolitik, end de antagelig ellers var kommet. Indirekte betød han og Fritz Clausen også en del for tilslutningen til Den dansk-tyske forening, ihvorvel de opportunistiske medlemmer nok havde fundet den uden at have frygt-motivet. For kongehuset, regeringen, rigsdagen og alle normale instan-ser i administrationen havde Sehesteds planer været livsfarlige - hvis tyskerne havde turdet tro på ham.

Men meget af det var kun Mortensen!

Nazi partierne.

Mens man i Sehested gruppen finder magtskyen og de økonomiske interesser helt dominerende repræsenteret, stiller sagen sig noget anderledes, når man prøver at vurdere de danske nazipartier. Der er her tale om vidt forskellige motiver og om noget »ideologisk«, der har bredt sig fra Italien og Tyskland nordpå, parret med en række »anti«-følelser, hvorfra frygten for kommunismen og foragten for demokratiet er de fremherskende.

Man må holde sig klart, at de indrepolitiske forhold, de økonomiske kriser i trediverne og en vis parlamentslede var med til at skabe nazister, og at mange ikke formåede at se igennem nazismens resultater i Tyskland - f.eks. fatte, at afskaffelsen af arbejdsløsheden var et oprustningsfænomen.

Der udvistest også i kredse, som burde have forstået faren, en utrolig naivitet og letsindighed i årene før krigen, og mange vil give den, som skriver dette afsnit, ret i, at farligere end de mange små nazipartier var den nazistiske smitte i K.U., repræsenteret af Carsten Raft, og den nazistiske smitte på rigsdagen, repræsenteret af Holstein og Pürschel. Heldigvis bestod såvel Det konservative Folkeparti som K.U. ildprøven. Hvad Christmas Møller betød for kampen mod »nazismen i vort eget sind« i de afgørende år, kan overhovedet ikke overvurderes og vil måske engang blive regnet for vigtigere end hans indsats i England. Med en Pürschel som leder af de konservative havde meget været værre.

Det vil føre for vidt at skildre den danske nazismes forhistorie. I tyverne optoges en del enkeltpersoner, først og fremmest ritmester Lembcke og Einar Vaaben, af de nazistiske tanker, i trediverne fulgte partidannelser i den tyske nazismes kølvand. Det tyske mindretal i Sønderjylland havde som altid den politiske anskuelse, som var herskende i Tyskland, og fulgte altså føreren i 1933, med det resultat, at en del smitte bredte sig til danske kredse.

Det kan siges med sikkerhed, at den danske nazisme aldrig havde eksisteret uden den tyske, og at den aldrig havde fået et format, man behøvede at regne med, hvis besættelsen ikke var kommet. Mange danske nazister mener idag, at de havde kunnet erobre magten, hvis tyskerne ikke havde »kompromitteret« dem. Det er vrøvl. De præsterede intet selv, og de har ikke i deres rækker haft folk med tilstrækkelige evner til at realisere ønskedrømmene. LS var farligere.

Tyskerne brugte den danske nazisme, fremfor alt Frits Clausens DNSAP, som sorteper i spillet i tiden 9. april 1940 til 17. november samme år, og som et skjult kort i ærmet til foråret 1943. Derefter åd de danske nazister hinanden i raseri over skuffelserne og i ængstelse for krigens gang.

Pladsforholdene tillader ikke her en helt retfærdig vurdering af de enkelte fraktioner eller personer. Sandheden er naturligvis den, at man generaliserer for stærkt, når man slår de danske nazister i pulje.

Ligesom Scavenius »overhovedet ikke var venlig« - for at bruge Staunings kommentar til påstanden om, at han var tyskvenlig - men kun overbevist om Tysklands sejr og rede til at gætte tyskernes tanker, før de var tænkt, eksisterede der danske nazister, som ville et selvstændigt Danmark, og som havde forslugt sig på gammel nordisk helteromantik. Der var, som sagt, endog i frikorpset på østfronten folk, som var alt andet end tyskvenlige. Men antidemokratiske og antikommunistiske var de alle, og det førte dem i armene på tyskerne.

Når dette forbehold er taget, må det dog siges, at det store flertal af danske nazister i besættelsestiden havde deres hjerte på den tyske side af fronten, fuldt og helt og med ønsker om at blive borgere i Hitlers nye Europa. De gik over til fjenden.

For at forstå, hvad der skete i besættelsestiden, må man gøre sig klart, at det nazistiske befolkningselement efterhånden blev helt isoleret, og efterhånden tænkte tysk. Hvad der glædede den øvrige befolkning, bedrøvede denne enklave. Den følte sig, som det er sagt om den, i besættelsestidens begyndelse som tyskernes venner, senere som krigsførende mellem neutrale bangebukse - indtil modstandsbevægelsen for alvor gjorde sig gældende. Så følte nazisterne sig som den anden part i en borgerkrig, og deres samvittighed blev holdt i orden, fordi de betragtede modstandsbevægelsen som kommunister. Hjemmene var en del af den tyske hjemmefront med tankerne på østfronten.

Den ensomhedsfølelse, som mange af modstandsbevægelsens folk kender kun alt for godt, havde også tag i nazisterne. Kun var modstandsbevægelsens mænd ensomme i de første år, nazisterne i de sidste. Nazisterne har så at sige gennemlevet alle følelserne i omvendt rækkefølge, begyndende med glæden og jubelen, endende med bitterheden og skuffelsen.

Vil man retfærdigt vurdere den danske nazismes indsats, må man

også tilføje, at den kendsgerning, at besættelsesmagten kunne rekrutere sine værste håndlangere, lejede mordere, stikkere og slyngler af enhver art, fra de danske nazipartier, ikke blot skyldtes den store procent-sats af kriminelle elementer, men nok så meget de idealer, som blev givet den nazistiske ungdom. For mangan en clearingmorder var vejen gået uden blinken fra hilden med dens forvrængede spejderidealer til frikorpset og terrorgrupperne. Nogle af dem troede, de handlede ret, indtil et vist punkt, hvor tilbagetog betød risiko - og så var det forsent. Mange af dem havde i øvrigt også fået lydighedsbegreberne så dybt i blodet, at de ikke formåede at rive sig løs, selv om de havde turdet. Dette er forklaringen på, at nogle af de værste forbrydere fra besættelsestiden den dag i dag af »deres egne« anses for martyrer. Falske soldateridealer gjorde dem til mordbrændere og snigmordere i fjendens tjeneste.

Nazipartierne før 9. april.

For historiens skyld opremses her de danske nazipartier og grupper. Det er en speget samling. Men trods navnenes mangfoldighed er der alt i alt, med familiemedlemmerne medregnet, højst 100,000 mennesker gemt bag alle disse betegnelser. Og man må huske, at en række partier er opstået af andre - og at nogle af dem bekæmpede hverandre! Kun èt af alle disse partier er der grund til at følge i detaljer: Frits Clausens DNSAP.

Tyskerne kunne, da de kom til Danmark, spille på et register, som bestod af følgende nazigrupper eller sympatiserende grupper:

DNSAP, Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti. Stiftet 1930 med overvejende tilslutning i Sønderjylland. Stifterne var ritmester Lembcke, en halvtosset spjæderfører, købmand Einar Jørgensen, Glostrup, og den tyske spion Curt Carlis Hansen. I programmet af 16. november 1930 erklærer man, at man ad lovlig, forfatningsmæssig vej vil virkeliggøre den nationalsocialistiske idé i Danmark. Frits Clausen trådte ind i partiet året efter, og i 1933 blev han fører. Einar Jørgensen bevarede en art privat førerskab over nazisterne på Sjælland, og var den vigtigste mand under Clausen. 1935 havde partiet 16,257 stemmer, 1939 31,032. Det uddannede sine stormtropper efter tysk mønster.

Bondepartiet, som også kaldte sig »Det frie Folkeparti«, var det politiske instrument for LS. Dets »politiske« indsats er stort set nævnt un-

der omtalen af Sehested gruppen. Det havde ved valget i 1935 52,793 stemmer, i 1939 50,829.

Dansk Samlings- og Korporationsparti repræsenterede fatismen, et ord, som dannedes af forkortelsen F.A.T. for »Fremstilling, Afsætning og Transport«. Det var stiftet 1936 af ingeniør Zimsen, efter at bevægelsen upåagtet havde eksisteret i 10 år. Medlemmerne gik 1941 sammen med en del DNSAP'ere i »Den nationale Front« og senere ud igen.

Dansk socialistisk Parti, DSP, oprindeligt navn »National socialistisk Parti«, stiftedes i 1934 af Wilfred Petersen, der var Frits Clausens eneste farlige konkurrent og som - til held for os andre! - bekæmpede ham især i sit partiblade »Stormen«. Wilfred Petersen tilføjede Frits Clausen ubodelig skade med sin afsløring af det store antal straffede personer i Clausens nærmeste kreds (»rene folk med rene hænder«) og ved sin forstyrrende udnyttelse af tyske forbindelser. Han var i en vis kontakt med modstandsbevægelsen, men kunne heller ikke holde sit eget parti fri for forbryderiske elementer og dyrkede en modbydelig antisemitisme. Han fik nogle af sine folk ind i Schalburgkorpset og undergravede det fortræffeligt. Det endte med, at tyskerne fængslede ham. I en periode efter krigen holdt han sig på fri fod. Så meldte han sig i håb om, at hans gode gerninger ville opveje de dårlige. Han sad længe, men frifandtes til sidst af Landsretten og fik erstatning. Ved Højesterets endelige dom fastsloges det, at han havde siddet fængslet med føje. Han fik ingen erstatning. Partiet endte i fraktionen »Dansk Folkeparti«.

National Socialistisk Arbejder Parti. Stiftet 1935 af Åge H. Andersen. Det vil erindres for sit fanatiske antisemitiske arbejde. Partiet udgav »Kamptegnet«, som blev betalt med tyske penge. 1941 gik partiet ind i DNSAP. Åge H. Andersen blev leder af »Racepolitisk Centralkontor«.

Dansk Folkefællesskab bestod af resterne af de såkaldte Malling-Nazister. Malling, der er Præst, var en af nazismens pionerer i Danmark, men havde selv meldt sig ud i februar 1940. Han holdt under krigen sin sti ren - bortset fra en kortvarig førertid i et nyt parti Sommeren 1940 - og kunne fortsætte som præst. Lederne var red. Johs. Sørensen, Odense, og grosserer Åge Zeeberg, København. Nogle gik ind i DNSAP, andre i »Den nationale Blok«. Partiets tidsskrift »Dansk Folkefællesskab« fortsatte til 1942, da det blev forbudt - af Tyskerne!

Den nationale Liga var stiftet 1938 med »Danmarks Genrejsning«

som mål. Senere kaldte den sig »Antibolchevikisk Kamporganisation«. Den opslugtes 1943 af Schalburgkorpset.

Nationalt Arbejderparti, stiftet 1938, lededes af den tidligere socialdemokrat Jens Strøm, og arbejdede for »Den danske Fagstat«. Det udgav bladet »Realitet«. 1940 omdøbt til »Aktivitet«, der senere var organ for »Den danske Fagstat« under en annoncemand ved navn Valery.

Nationalt Samvirke, stiftet 1938 af fuldmægtig Wendelin, talte blandt sine medlemmer den fhv. konservative Pürschel, og var gennem ham en kort periode repræsenteret på rigsdagen, idet han anmeldte det som parti. Det gik 1940 sammen med Fagstatbevægelsen og 1941 sammen med Wilfred-nazisterne.

Man skulle synes, dette var nok. Men det blev kun begyndelsen til en rig flora af nazipartier, der opstod ved knopskydninger.

Partidannelser efter 9. april.

Her er de mest kendte:

I selve den skæbnsvangre april måned stiftedes Den nationale Blok af TIPO Madsen, der senere blev kendt som terrorist og likvideret. I førerrådet sad spionen Tretow-Loof. Programmet bød på Stænderforsamling og nordisk samarbejde med Tyskland på national friheds grund. Partiet opslugte i Juni:

»Danmark for Folket«, stiftet 1940 af statsfæstemand Kofoed-Jensen (der ikke er den senere leder af 6. majforeningen) og teaterdirektør Elith Petersen. Kofoed-Jensen trådte hurtigt ud af partiet. Senere opnåede han at blive ekskluderet af et nyt parti, han havde været med til at stifte, »Det danske Arbejder- og Bondeparti«. I oktober gik »Dansk Folkefællesskab« ind i »Blokken« (resterne af Mallings-nazisterne), og samme måned optog man »Dansk nordisk Front«, der var stiftet samme år af en utilfreds DNSAP sysselleder, Hans Orla Emil Olsen. I november fulgte »Den nationale Fagstat« eksemplet. Den var stiftet samme år af kontorchef Wilhelmsen og Preben Wenck (von Wenckheim), den sidste kendt for sine pjecer imod regeringen, som han skrev sammen med Blankensteiner, der efter krigen dømtes for røverier.

Med denne sammensætning havde »Blokken« et vist samarbejde med LS og optog LS manden, proprietær I. Axel Hansen, Kogsbøllegård, i sin ledelse. Der var et vist spændingsforhold til DNSAP. Sommeren 1942 gik »Blokken« sammen med tre andre grupper, og de kald-

tes nu:

»Den nationale Aktion«. De tre andre var »Den danske Front«, som var blevet stiftet 17. februar 1941 af en gruppe utilfredse fra DNSAP, som havde brudt med Frits Clausen (Kai Rinck, Jacob Holm, den senere som clearingsmorder dømte sagfører fra Roskilde, og ingeniør Hinné), og som ville gennemføre programmet med renere hænder, »Dansk Enhedsparti« under den gamle nazist Ejnar Vaaben, som udgav bladet »Danebrog« og som kaldte de andre nazipartier for »Protektoratspartierne«, og endelig en lokal odenseansk organisation af utilfredse DNSAP'ere. Efter sammenslutningen blev Kai Rinck leder af Den nationale Aktion med Vaaben, Eiler I. Båstrup, TIPO Madsen og Hinné i lederrådet. Denne »aktion« opslugte, uden af den grund at blive meget større, »Det danske Arbejder- og Bondeparti«, som Kofoed-Jensen kort forinden havde været med at stifte, og som havde ekskluderet ham. Hverken »Blokken« eller »Aktionen« fik nogen indflydelse på noget.

Det gjorde ej heller »Dansk Folkerejsning«, stiftet juli 1940 af pastor Malling, der samtidig stiftede en forening, som hed »Danebrog«, sammen med grosserer Zeeberg. Denne fløj af Malling-bazister gik senere ind i Det nationale Genrejsningsparti, stiftet 27. juli 1940 og anmeldt som parti på rigsdagen af den hidtidige retsstatsmand Svend E. Johansen, som ønskede at forene retsstatstanker med nazisme -! Året efter gik hele ruskomsnusken ind i »Dansk Folkeparti«, d.v.s. sammen med Wilfred. Genrejserne var en overgang fint repræsenteret på rigsdagen med en tremands gruppe, idet DNSAP folketingsmand Th. M. Andersen brød ud og sluttede sig til Svend E. Johansen sammen med Pürschel. Vælgerne godkendte dog ikke ændringerne, da de blev spurgt. Th. M. Andersen anmeldte i øvrigt selv et nyt parti senere, »Nationalt Folkeparti«, som heller ingen ting betød, og partibladet »Aktivitet« brød ud og blev grundlaget for Jens Strøms såkaldte »Fagstats-Klub«. Bladet gik ind i 1941. De fleste medlemmer fra disse foretagender fortsatte under Wilfred.

Åge H. Andersen stiftede i 1941 »Dansk antijødisk Liga«, der skulle udbrede antisemitismen i stærkere form, end det passede DNSAP. Ligaen udgav »Kamptegnet« og dannede en »Stormgarde«, der skulle bekæmpe jøder. Bevægelsen kaldte sig senere »Dansk Liga til Fremme af Racebevidstheden«. Åge H. Andersen blev strittet ud af »DNSAP« i sommeren 1944 og sås senest i et naziparti, der hed »Dansk national

Samling«, og som hverken var nationalt eller samlende.

I denne sammenhæng må nævnes Dansk Anti-Kommunisme, som Hartel stiftede i 1941, og som byretsdommer Junior støttede. 1943 opslugtes denne fraktion af Schalburgkorpset.

Efter DNSAPs valgnederlag i 1943 oprettede major Arildskov »Det nye Danmark«, en bevægelse, der især skulle varetage »beskyttelsen af nationalsocialisters hjem og virksomheder«. Den opslugtes af Schalburgkorpsets såkaldte »Landstorm«.

I Slutningen af besættelsestiden måtte man regne med Schalburgkorpset som et parti i opposition til DNSAP. Dets politiske organisation kaldtes »Dansk Folkeværn« og lededes af K. B. Martinsen, kreditforeningsdirektør Poul C. Rasmussen og dr. jur. Popp-Madsen. Medlemmerne havde pligt til at angive personer, som »udspredte rygter« eller »satte fremmede magters interesser over vort lands« - dog ikke hverandre! De lå med trykte blanketter til angiveriet. Folkeværnet gik op i det sidst dannede egentlige naziparti i Danmark, Dansk National Samling.

Dansk National Samling stiftedes på et tidspunkt, da DNSAP havde skilt sig af med Frits Clausen og lå i vild, indbyrdes strid. Stifterne var kreditforeningsdirektør Poul C. Rasmussen, K. B. Martinsen, dommer Junior, Popp-Madsen og Ejnar Jørgensen, der kom med sine sjællandske nazister. Partiet støttede sig til Schalburgkorpset. Da K. B. Martinsen var faldet i unåde hos Himmler, afløstes han af TIPO Madsen, og efter hans likvidation var Popp-Madsen den egentlige fører. Da man efter krigen fandt kassebogen, viste det sig, at partiet i februar 1945 havde modtaget 289 indbetalinger fra medlemmer, i marts 191 og i April 11.

Man kan passende afrunde billedet af denne babyloniske forvirring med at nævne to bevægelser, som lededes af religiøse sværmere. Den ene var »Teknisk Opbygningstjeneste«, den såkaldte Stelsig-bevægelse, som fik sit navn efter den tidligere militærnægter Frantz Stelsig, som engang havde været sysselleder hos Clausen. Bevægelsen daterer sig så sent som til oktober 1944 og var den rene, ravende sindssyge. Man ønskede en regering på 100 medlemmer. Den såkaldte tekniske oplysningstjeneste lededes af Børge Martins, som, mens Tyskland faldt sammen i ruiner, udspurgte danske embedsmænd om deres villighed til at fortsætte under det nye styre ... Bevægelsen må ikke sammenlignes med Brockmanns bevægelse i Norge, selv om programmet kan

friste dertil.

Den anden var »Kristen Samling i Danmark«, stiftet af tidligere K.F.U.M. sekretær, fabrikant Nørkjær i Års. Hans opfattelse var, at nazismen var identisk med kristendommens lære. I modsætning til de øvrige bevægelser blev Nørkjærs ikke opløst ved kapitulationen. Han stod bag oprettelsen af nogle nazistiske frimenigheder i årene efter krigen og gjorde sig i øvrigt bemærket som rygtespreder.

Dette er, som en oversigt over bazismen i Danmark betragtet, højst ufuldstændigt, bl.a. er det ikke muligt at redegøre for, på hvilke punkter, programmerne adskilte sig fra hverandre. Forskellene kunne være ret store, i medlemmernes øjne i hvert fald, og der er ikke tvivl om, at man til en vis grad er uretfærdig, når man skærer alle over èn kam. Men dels var det nødvendigt under krigen, og dels er der det rigtige i betragtningmåden, at alle disse grupper i hvert fald tog en anden konsekvens af begivenhederne end den øvrige befolkning!

Men når talen er om nazister i Danmark, er det jo i øvrigt DNSAP, man tænker på. Vi ofrer derfor mest plads på

Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti,

en tid lang kaldt »Clausenisterne« efter sin fører, Frits Clausen. Ordet blev opfundet af pressen kort efter 9. april, da man var klar over, at det næppe gik an at fare for hårdt frem mod »nazi« eller »nazister«. Tilsidst blev det forbudt at bruge det.

Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti var i teori og i praksis en filial af det tyske naziparti. Programmet var kalkeret, og partiet blev direkte betalt med tyske penge. Hovedparten af aktierne i »Fædrelandet« var på tyske hænder - tilhørte et forlag, som ejedes af Goebbels. Bladet modtog månedlige tyske tilskud. Det havde man mistanke om i årevis, men det kunne først bevises under krigen, da man fik papirer i hænde på Godset Lindenberg. (Schimmelmann). Tyskerne begyndte at betale kontant i 1939, mens »Fædrelandet« endnu var et ugeblad, som tryktes i Kolding. Tre danske nazister, H. C. Bryld, Dam-Johansen og Johannes Petersen - den sidste var »føreren« Clausens chauffør - henvendte sig til tyskere i Kiel, da bladets kasse var tom, og fik pengene udbetalt af den tyske militære efterretningstjenestes kasse. Senere overtog det tyske gesandtskab i København finansieringen. Fra august

1940 og til krigens slutning er der udbetalt ca. 1 million kroner til »Fædrelandet«.

Partiet modtog direkte tysk støtte fra foråret 1940 - 55,000 Kr. om måneden. Senere udbetaltes der 200,000 pr. måned med den klausul, at de 100,000 skulle gå til »Fædrelandet«. Tyskerne lukkede for penge-kassen efter partiets valgnederlag i 1943.

LS fik 32,000 reichsmark pr. måned fra gesandtskabet og en del af pengene gik til dagbladet »Folket«.

Medlemmer af partiet foretog et kupforsøg selve den 9. april 1940 og nåede ind på Christiansborg. Forsøget kvaltes i største stilhed. En egentlig »magtovertagelse« var forberedt til 17. november 1940, efter at der allerede i april var udsendt kupforberedende ordrer, og da tyskerne bremsede og hindrede kuppet, begyndte spliden i DNSAP, og fra og med 17. november 1940 var faren ovre. Det kunne offentligheden ikke vide, for man holdt længe et kæmpestort bluffnummer i gang.

D.N.S.A.P.s program og opbygning.

Det parti, som altså på et hængende hår var kommet til magten i Danmark 17. november 1940, havde følgende program:

D.N.S.A.P. er en politisk organisation, hvis mål og formål er ad lovlig forfatningsmæssig vej at virkeliggøre den nationalsocialistiske idé i Danmark. Det er partiets opgave at udbrede idéen om det danske folkefællesskab og at organisere de kræfter i folket, der tilslutter sig partiet, således at partiet vokser ud af folket, efterhånden som folket tilslutter sig organisationen.

D.N.S.A.P.s opgaver er på nedenstående program at vinde det danske folk for idéen om det danske folkefællesskab:

1. Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti vil en genrejsning af det danske folk, økonomisk og moralsk, på nordisk kultur- og racegrundlag.
2. Vi kræver retten til arbejdet sikret. Vi bekæmper udbytning af det producerende folk. Lønnen for produktion og arbejde skal tilfalde den arbejdsmæssige indsats.
3. Vi kræver en vidtgående social forsorg for alle gamle, syge og invalider gennem en altomfattende folkepensionering.
4. Vi kræver, at danske erhvervsvirksomheder får til formål at dæk-

ke det danske samfunds behov i stedet for som nu udelukkende at tjene kapitalmagts profitbegær. Herudfra kræver vi afskaffelse af guldmonopolet og som basis for pengeudstedelsen en national møntfod, baseret på jord og arbejdsskabte værdier.

5. Vi kræver ejendomsretten til jord og hjem sikret ved en lovgivning, der hindrer al spekulation heri.
6. Vi bekæmper den marxistiske klassesdeling af vort folk og betragter folket som en national organisk enhed. Derfor bekæmper vi den parlamentariske statsform, som vi vil erstatte med det personligt ansvarlige statsstyre med de faglige korporationer og institutioner som rådgivende grundlag.
7. Vi bekæmper den liberalistiske og materialistiske livsanskuelse og kræver beskyttelse af de idealistiske og socialistiske kræfter i vort folk under kampråbet: Helhedens vel går forud for den enkeltes vel. Ud fra dette krav vil vi understøtte kirken i dens kamp for et kristent dansk Folk.
8. Vi kræver Danmarks nationale selvstændighed bevaret og sikret gennem et forsvar baseret på en enig folkevilje. Vi søger under hagekorsets symbol at opnå et venskabeligt samarbejde med de andre nordisk-germanske folk, til hvilke vi føler os knyttet ved blodets bånd.

Partiet byggede på »førerprincippet«, partiorganisationen på »det personlige ansvar«, således at »myndighed og ansvar forenes der, hvor afgørelsen træffes«. I spidsen for partiorganisationen stod partiføreren, der alene var ansvarlig for partiets gennemførelse af den nationalsocialistiske idé, og som »havde den højeste myndighed i så henseende og i samtlige partiets øvrige anliggender«.

Under ham sorterede en partistab: Stabsledere, stabsafdelingsledere, stabsgruppeledere, stabsfuldmægtige, landsledere, landsafdelingsledere, landsgruppeledere, landsfuldmægtige. Videre fulgte »Storrådet«: Stabsledere, landsledere, sysselledere, S.A.-divisionschefer og -nrigadeførere, generalarbejdsførere og særligt udnævnte. Meddelelser fremsattes undertiden på førerting. Landet opdeltes i sysler, hver med sin ansvarlige sysselleder, der under sig havde herreds- og distrikledere, som igen kommanderede afdelingsledere, gruppeledere og allernederst blokledere.

Medlemmer aflagde troskabsed, inden de udnævntes til tillidsposter:

»Som nordisk mand tilsiger jeg dig, Frits Clausen, ubrydelig tro-skab. Jeg føler mig bundet ved dette løfte som ved en ed, som kun døden eller du kan løse mig fra«.

Ved Udstødelse løstes man fra Eden.

De menige medlemmer deltes i: P.M. (partimedlemmer), K.M. (kvindegruppedlemmer), S.A. (medlemmer af stormafdelinger), L.A.T. (medlemmer af landsarbejdstjenesten), N.S.U. (drengene) og N.S.U.P. (piger). I optagelsesbegæringer fandtes spørgsmål om »arisk æt«, om »villighed til at udtræde af andre organisationer«, og om straffe (»hvilke?«!). Man skrev under på »ubetinget lydighed mod fører og idé«. Der udleveredes medlemskort, medlemsnummer, partibog og hagekors-blem. Partiet havde en lang række æreemblemer og indførte under krigen nye, bl.a. for deltagelse i to af de voldsomste »politiske møder«: Haderslev den 8. decbr. 1940 og Roskilde den 30. juni 1940. I forvejen fandtes et æreemblem for deltagelse i et slagsmål i Stjerne Kroen i København i 1935. Der må, som det engang er sagt, have foresvævet Frits Clausen noget om »blodofrene fra München«, ihvorvel det her kun kan have drejet sig om næseblod.

Medlemmerne hilste hinanden med »den nordiske hilsen«, oprakt højre Arm og råbet »Dansk Front«. Det var en pligt at bære emblem - indtil efter valget 1943. Til sidst forsvandt emblemerne helt.

Partiets officielle organ var »Fædrelandet«. Desuden udgaves »National-Socialisten« som ugeblad. Partiet udsendte fortrolige månedsbreve til medlemmer. Ved møder anvendtes hagekorsfaner. Et særligt nordisk islæt var lurblæsning - eller hvad man hævdede var lurblæsning - ved festlige lejligheder.

S.A. var lige til navnet en kopi af det tyske S.A. Oprindeligt betød det »sportsafdeling«, senere »stormafdeling«. Mottoet var »Kammeratskab og pligt«. Medlemmerne ejede uniform, men bar den på grund af uniformsforbudet sjældent, efter besættelsen bl.a. under demonstrati-onsmarchen til Den lille Hornblæser den 17. november 1940 (bemærk datoen!). De var bevæbnede med spader efter den tyske arbejdstjenes-tes mønster; en del med revolvere. Efterhånden fik de fleste tysk Waf-fenschein og tyske våben. S.A. var militært organiseret og trænede i hemmelighed. Den laveste enhed hed »sektionen« og bestod af 6 (ned

til 3 og op til 9) S.A.'ere med en sektionsfører. 2 sektioner dannede en gruppe, 2 grupper en storm, 3-4 storme en kolonne med minimum 70 medlemmer.

S.A. havde oprindeligt »mødedækning« til formål og anvendtes desuden til »aktiv propaganda«. At uddannelsen tillige tog sigte på løsning af »militære og politimæssige opgaver« i tilfælde af magtover-tagelse, blev der ikke lagt skjul på. Der fandt særlig træning sted med »propagandamarcher« gennem byer for øje. Blind lydighed var første bud.

N.S.U. var oprindeligt en art spejderorganisation, skabt af lærer Stender, Slagelse, men blev 1934 partiets ungdomsorganisation.

Organisationen samarbejdede med Hitlerjugend. Den fik i 1939 en leder, som drengene tilbad, og som havde helt andre kvalifikationer end Frits Clausen: den tidligere livgardeofficer von Schalburg, der, og antagelig med rette, er kaldt den eneste egentlige idealist blandt de danske nazister. Hans hustru, Helle von Schalburg, skabte en lignende organisation for piger. Schalburg opildnede drengene til glødende fanatisme, og hans er ansvaret for, at så mange af dem endte i de nazistiske terrororganisationer - den yderste konsekvens af en nazistisk opdragelse. Vil man studere, hvad begejstring af den art skal føre til, kan man se nærmere på folk som »Lille Jørgen«, der lagde navn til en terrorbande, og som blev dømt for 13 mord. Sådant endte flere af Sch-alburgs »bloddrengene«, von Schalburg afløstes som ungdomsleder af en mand ved navn Hans Jensen, en ganske ligegyldig person, og med ham mistede organisationen al gejst. En kraftig åreladning til frikorpset må dog også tages i betragtning. Skønt man lokkede med rejser til Tysk-land, svæveflyveruddannelse etc., var tilgangen minimal.

Indenfor partiet varetog N.S.U. »det ideologiske«, S.A. det fysiske og partiet »det politiske«. Den nationalsocialistiske ungdoms idealer var mænd som Schalburg og Axel Juel, mens »føreren« fornuftigvis blev holdt i så pas afstand, at de unge ikke opdagede, at han var for-drukken, tykmavet og såre jævnt begavet.

Når man ved forholdsvis god besked om D.N.S.A.P., er grunden i øvrigt den, at man i »føreren«s hovedkvarter, der den længste tid fandtes i hans hjemby Bovrup i Sønderjylland, førte nøje kontrol med medlemmerne. Her fandt man efter befrielsen det såkaldte »Bovrup-Kartotek«, som folk fra frihedsbevægelsen sørgede for at få udgivet. Kun de

medlemmer, som var kommet fra politiets rækker, savnes i fortegnelsen. Kartotekskortene blev fjernet af politiet. Fortegnelsen indeholdt navne på 116 officerer. Kartoteket kostede adskillige embedsmænd deres stillinger.

Frits Clausen.

Frits Clausens data har ikke større interesse. Kun bør det noteres, at han som sønderjyde og dermed tysk statsborger deltog i den første verdenskrig på østfronten, og at han alle dage efter den tid af rygtet blev beskyldt for at være løbet over til russerne, hvor han på grund af sin medicinske uddannelse, så kummerlig den end må have været på det tidspunkt af hans liv, nød visse begunstigelser i fangelejren. Det er aldrig blevet bevist, at han var overløber. Han blev færdiguddannet på den danske stats regning og var i adskillige år en vist nok ganske dygtig og i hvert fald meget afholdt læge i Bovrup. Nogen virkelig fanatisk nazist blev han aldrig. Han banede sig vej til tops i sit parti med så at sige gammeldags politiske midler og var aldeles ikke nogen førerskikkelse. Han satte pris på alle denne verdens goder, og det kunne ses på ham. Tilsidst drak han også, når han var alene. En karakteristik, som den, der skriver disse linier, gav af ham, efter at han tilsidst var blevet forstødt af sine egne, har stort set holdt for eftertidens dom og skal citeres her:

»Danmark har meget at takke Frits Clausen for. Havde denne »fører« blot været jævnt begavet, eller havde han blot kunnet opføre sig som et normalt menneske, vilde Danmarks situation meget snart efter besættelsen være blevet ganske som Norges. Nu skete der det heldige, at Frits Clausen ødelagde alt for de danske nazister allerede før 29. august, således at tyskerne opgav at sætte en dansk lydregering ind, da Scavenius takkede af. Ja, den fløj af tyskerne i Danmark, som havde støttet Frits Clausen, faldt i unåde. Frits Clausens indsats til gavn for Danmark består i, at han opførte sig netop så forkert, som det kunne ønskes. Om den danske modstandsbevægelse havde sat en mand ind på det job at ødelægge dansk nazisme, kunne han ikke have gjort det bedre. Frits Clausen appellerede for det første til de danske humoristiske instinkter. Han var i bund og grund latterlig. Han trænede med en hvid hest, han kørte i luksusbil på et tidspunkt, hvor ingen andre måtte

køre i bil. Han holdt førerhovedkvarter med uniformerede vagtposter. Han brølede i stedet for at tale, når han stod på hagekorssmykket talerstol i Forum, før det blev friluftsteater. Han drak sig beruset på offentlige steder og kunne ikke bære rusen, hvilket betyder meget for en hel del jævne menneskers bedømmelse af slige ting. Han tumlede rundt i landet med en garde af de mest forbryderiske danske nazister. Han holdt med alle til rådighed stående midler rivaler nede eller anbragte dem på uriasposter. Han allierede sig med de sorte Bryld'er, de tre kriminelle sagførerbrødre, som tog af partikassen og sprængte partiet. Til sidst kastede han sig ind i et livligt slagsmål med sine egne. Det blev tyskerne for broget, og de forviste ham til østfronten, som han aldrig nåede. Han endte på et drankerhjem i Würzburg, kom herfra hjem til Bovrup og startede så en flisefabrik i Vejle for resterne af en millionarv, som en halvt eller helt sindssyg chokoladefabrikant havde efterladt ham (d.v.s. det strides man om, somme mener, at det var »bevægelsen«, som arvede. I realiteten blev det eksekutorerne, Bryld'erne.)«. Frits Clausen døde i fangenskab efter krigen. Politisk og menneskeligt var han en død mand i flere år før.

Partiets bedrifter.

Skønt Vidkun Quisling, der forud var underrettet om angrebet på Norge, deltog i DNSAPs 6. landsmøde i Kolding i juni 1939, og i de første aprildage 1940 mødte Clausen i København, er det aldrig blevet klarlagt, om Clausen vidste besked. Sandsynligvis vidste han intet sikkert. Han var i Bovrup, da tyskerne kom, og rejste, som andre folketingsmænd, til København den 9. april. På Storebæltsfærgen sad han ganske isoleret i restauranten. Man har fundet et brev, han har skrevet til en af sine sysselledere, Jes Asmussen, og heri siger han, at Quisling, da de mødtes, mente, at Clausen snart ville komme til magten, men at det så bedrøveligere ud i Norge. Clausen gav ham det løfte, at han, hvis han kom til magten, ville hjælpe Quisling, hvad art hjælp, der end måtte blive krævet. Af andre breve fremgår, at Clausen overfor hjemmetyskerne har reageret som andre dansksindede sønderjyder. Han mente ikke, at deres fremvisning af faner og uniformer har krav på respekt, fordi de først kom frem, »da de troede at kunne bære dem i ly af rigstyske bajonetter«. At nogle af Clausens egne SA folk optrådte i uniform som vejvisere for tyske soldater 9. april, går han let hen over.

Frits Clausens første handling, da han kom til København hen på eftermiddagen den 9. april, var at neddysse et nazistisk kup. Einar Jørgensen og hans »drenge« havde »stormet« Christiansborg »i ly af de tyske bajonetter«, men var blevet verftet ud af Københavns politi. Clausen desavouerede dem omgående, men skriver i et brev, at han »i sit hjerte var på agressivisternes side«. Om aftenen overfaldt SA folk ved en fejltagelse tyskere, der passerede »Fædrelandet«s bygning i Store Kongensgade, og Clausen måtte lade dem erstatte af politi.

10. april sendte Clausen den 81-årige skibsreder Schmiegelow til prins Axel. Senere blev Povl Bihesen sendt ud i samme ærinde. Man ville gennem prins Axel overbevise kongen om, at der burde dannes et forretningsministerium (Clausen arbejdede i disse dage, enten han vidste fuld besked med makkerskabet eller ej, side om side med Sehested gruppen). Henvendelserne var resultatløse. 11. april var der møde i Sehesteds privatlejlighed. Hartel, Knud Bach og Vinding Kruse var indbudt. For Clausen mødte Langgård-Nielsen, en straffet person, der var hans betroede mand. Mødet gav Clausen den oplysning, at han kun kunne få 3 ministerposter. LS skulle have resten. Hartel sagde til Clausen, at Vinding Kruse burde være justitsminister, Helmer Rosting udenrigsminister. Clausen ville ikke have nogen af dem. Derimod afviste han ikke Hartels eget ønske: Kultusministerium!

12. april blev Schmiegelow sendt til prins Axel med besked om, at man burde have en rent nationalsocialistisk regering. Prinsen svarede, at han end ikke ville spørge kongen. Af et brev fra Clausen fremgår det, at han den aften overvejede, »om han ikke havde forspildt en chance ved ikke at slå til, da lejlighed var givet«. De kommende dages danske indrømmelser spolerede hans chancer yderligere, og han koncentrerede sig om regulære kupplaner, som udadtil manifesteredes ved en skrækkampagne i »Fædrelandet« og en hviskekampagne i befolkningen. »Fædrelandet« bad kongen handle som realpolitiker. Et af resultaterne af kampagnerne var andre kredses forsøg på at få dannet et forretningsministerium uden nazister (»Højgård-kredsen«).

Kupplanerne var regulære nok.

Man har fundet to fortrolige forholdsordrer til SA, udsendt i april dagene. Den ene er fra ca. 15. april og beordrer, at når en alarmordre udsendes, skal en forsegleet konvolut - som altså må være blevet udsendt før! - brydes. Når der køres med bil uden nummerplade, skal

man føre hagekorsvimpel. Den anden er fra 23. april og beordrer de »fortrolige armbind« parate ...

Fra 16. april foreligger et foreløbigt uniformsreglement for SA, som siger, at uniformen først må bæres efter ordre, »samt efter særlig ordre særlige armbind«.

I oktober bad danske nazister den tyske kommandant i Ålborg om de måtte disponere over tyske biler, »når vi skal lave kup«. Han indberettede, og tyskerne uddelte »næser«.

Men kuppet blev udsat og udsat. Imens skærpedes forholdet mellem nazisterne og den øvrige befolkning. Den nazistiske presse provokerede på kraft, antisemitismen blomstrede, nazisterne førte kartoteker over alle tyskfiendtlige, og nazistiske femtekolonnefolk arbejdede i alle administrationens grene. Spioner refererede andre partiers politiske møder, og SA sloges med politiet - 30. Juni i Roskilde, de følgende dage i København, hvor man arrangerede den såkaldte cyklistdemonstration.

Imens udarbejdede SA officeren Rantzau-Engelhardt regulært militære planer til en magtovertagelse, mens den kriminelle forbryder Blankensteiner - den senere dømte røver - udarbejdede den politiske slagplan. Den såkaldte »mindeappel for de faldne fra 9. april«, berammet til 17. november, fastsattes som magtovertagelsens dag. Københavns politi blev skræmt til at tillade en demonstrationsmarch. Meget tyder på, at begivenhederne løb med føreren Clausen. Han tilstod efter krigen, at han var rede 17. november, men han mener ikke, at han selv skulde med i den første regering ... Den drivende kraft var Rantzau-Engelhardt, som forhandlede med SS i Tyskland om oprettelsen af en dansk SS afdeling, baseret på »ren arisk stamtavle tilbage til år 1750«. (Planerne blev senere, i 1941, forbedret af K. B. Martinsen. SS folk skulle være personer, der »formentes egnede til efter en nazistisk magtovertagelse i Danmark at indtage ledende stillinger«. En rent militær afdeling skulle uddannes i Tyskland og efter at have støttet en nazistisk regering i Danmark indsættes på østfronten. Denne passus er, som sagt, af senere dato, fra 1941, men er dog nedskrevet i udkastet, før krigen mod Rusland var begyndt!). Man ville finansiere SS i Danmark ved at konfiskere jødisk ejendom.

Det var Ribbentrop, som stoppede Clausen 17. november. Renthe-Fink fik besked på at meddele de danske nazister, at »angreb på

den danske regering er uønsket«, og dermed faldt det hele fra hinanden.

Man ville have ladet SA besætte »alle vigtige pladser« efter minde demonstrationen i Forum (bl.a. i Rigsdagen). Nu blev det kun til demonstrationen, under hvilken Københavns politi, takket være politidirektørens holdning, viste farlig svaghed. Et kup ville være blevet blodigt. Københavnerne pryglede SA folkene efter marchen til »Den lille Hornblæser« umiddelbart efter mødet - men man må selvsagt ikke glemme, at det var dem forbudt at bruge våben.

Kuppet stod og faldt med tysk Indgriben. Det skulde kun have været et Signal. Og

Tyskerne ville altså ikke lege med. Dermed faldt Clausens korthus sammen, men der gik lang tid, før nazisterne erkendte det, og før offentligheden blev klar over det. I lang tid skrev »Fædrelandet« truende om magtovertagelse, og mange lod sig skræmme.

Presseattaché Meissner, som havde støttet Clausen, prøvede i tiden derefter andre udveje, bl.a. en regering Knutzen. Det strandede hurtigt, og et resultat af alle stormløb mod den legale regering blev efterhånden, at såvel Meissner som Renthe-Fink kompromitteredes hos Ribbentrop.

Da krigen mod Rusland brød ud, ændrede DNSAPs arbejde karakter. Det lykkedes »Fædrelandet« at få mange nazister, og sagtens også enkelte andre, til at tro, at frikorpsset var dannet efter regeringens ordre, og man udnyttede for fulde sejl medvinden. Frikorpset, der for den danske regering var at betragte som en lynafleder for værre ting, nemlig tvangsudskrivning af danske tropper, var på en gang en trusel og en lettelse. De værste SA folk forsvandt med det ud af landet, men faren for, at de skulle vende tilbage, militært uddannede og med opgaver herhjemme, svævede stadig, og dramatiske »orlovsbesøg« holdt liv i ængstelsen. I krigens sidste fase vendte adskillige tilbage for at lade sig bruge som terrorister. Men den indsats havde intet at gøre med drømmene om nazistisk magtovertagelse.

Den 5. februar 1942 foretog Frits Clausen et drastisk skridt. Nogle af hans folk smed hjemmelavede bomber ind i det nazistiske partikontor på Kultorvet - den gode, gamle provokationsmetode - og derefter dekreterede Clausen, at hans parti overtog »beskyttelsen af vore områder«. Han anbragte SA folk i uniform og med stålhjelm udenfor alle

partiets bygninger, men de blev i løbet af få timer afløst af politifolk. Billeder nåede dog frem i »Fædrelandet«, og den tyske presse slog sagen op, men Clausen blev i den grad desavoueret, at det blev dansk presse forbudt at citere de tyske blades omtale! Det er aldrig opklaret, om det var ren desperation, eller om der lå kupplaner bag.

Det gik stadigt ned ad bakke med Clausen. Den voksende illegale presse gjorde ham til grin, og den legale indsmuglede nu og da såre nyttig omtale. Det vakte bl.a. harme, at Clausen og hans stab tiltvang sig dansk køretilladelse på et tidspunkt, da ingen andre kunne køre. »Hvem kører vel bil i Danmark« -! Under forhandlinger om denne sag fik de danske myndigheder den udtalelse fra Renthe-Fink, at han var kørt træt af Clausen. »Han er lige så besværlig for mig som for Dem, men han benytter direkte tyske forbindelser«.

Angreb på de danske nazister blev dog stadigt vanskeligere. Hvervekampagnen til frikorpset medførte, at flere og flere kom ind under tysk beskyttelse, og tilsidst var situationen den, at angreb på danske nazister i virkeligheden betragtedes som angreb på Tyskland. Den legale presses spottegloser frøs på dens læber, og hele landet blev klar over situationen, da fremtrædende danske mænd måtte lade sig tvangsindlægge til en mindehøjtidelighed i Odd Fellowpalæet, efter at von Schalburg var faldet 2. juni 1942 på østfronten.

Modstandsbevægelsens aktioner førte til »modterror«, oprindelig efter alt at dømme danske nazisters værk, senere koldblodigt tilrettede aktioner, der var et Led i Gestapos arbejde, og som overvågedes af den rigsbefuldmægtigede dr. Best, som overfor danske myndigheder beklagede udskjelserne - og blev troet. »Information« døbte disse aktioner »Schalburgtage«, og ordet slog an.

I september 1942 kom frikorpset hjem på sin første orlov. Danskere marcherede i tyske uniformer gennem København, og københavnerne skar tænder. Det kom til talrige sammenstød. Episoderne, der fandt sted kort efter, at kongen havde kvitteret for modtagelsen af et fødselsdagslykønskningstelegram fra Hitler så koldsindigt, at det havde vakt førerens raseri (»Telegramkrisen«), var politisk farlige, men tyskerne havde andet at tænke på, da det kom til stykket. Da frikorpset drog bort, efter en afskedsparade for general Gørtz og general von Hanneken, efterlod det 100 mand, som officielt skulle deltage i hvervekampagnen. Kort efter styrtede kong Christian med sin hest og lå længe

alvorligt syg. I november kom dr. Best til landet, og den illegale presse undlod ikke at omtale hans ry som »blodhund« - det skyldes til dels en forveksling med en tysker i Paris - og hans fortid som forfatter af nazistiske aktionsplaner. Dengang vidste man ikke, at han også havde affattet Gestapos torturreglement.

Den dystre stemning var morgenluft for Frits Clausen. Endnu engang prøvede han at få magten. Brødrene Bryld lagde sidste hånd på en »korporativ statsforfatning«, en lov om faglige sammenslutninger og en lov om nyordning af politiet, hvortil kom en lov om nyordning af administrationen, en indfødsretslov, en tjenestemandsløve og en bemyndigelseslov. 4. november sendte Clausen chefen for det tyske politi, brigadefører Kannstein, et udkast til en bemyndigelseslov, samtidig med, at de danske politikere på Christiansborg indledte forhandlinger om en rekonstruktion af regeringen. Lovudkastet er senere blevet tilintetgjort, og man kender kun følgebrevet til Kannstein.

De legale forhandlere kom Clausen på tværs. Det så i nogle timer yderst alvorligt ud. Da politikerne søgte Best for at foreslå en regering Hauch, var han til middag med Clausen og Bondepartiet. Bagefter afsløgte han at forhandle om Hauch. I stedet foreslog tyskerne Scavenius, og ham blev det, som hvert barn ved. Samtidig arresterede dansk politi Aksel Larsen og lukkede ham ind i den tyske afdeling af Vestre Fængsel. Clausen var der igen ingen, som talte om.

Efter valget.

Men det skulle komme til at gå nazisterne endnu værre. Sehested så rigtigt, da han arbejdede for at undgå et frit valg i foråret 1943.

Valget kom den 23. marts, og det blev en katastrofe for nazi - trods modstridende paroler fra modstandsbevægelsen, som ret forståeligt havde ondt ved at godtage, at en stemme »for Scavenius« var en stemme »mod Hitler«. Agitation imod valgdeltagelsen, drevet fra kredsen omkring »Frit Danmark«, (mens andre modstandskredse enten var tøvende eller på de gamle partiers side) var en af modstandsbevægelsens fejltagelser.

Valgdeltagelsen var 89,5 pct. Nazisterne indenfor DNSAP gik frem fra 31,032 stemmer til 43,309, men samtidig mistede Bondepartiet mere, end DNSAP vandt. Det blev halveret, og der kom, alt iberegnet, kun 3 nazister i den ny rigsdag. Det var den lovede flodbølge!

Tyskerne blev rasende. Den økonomiske støtte til DNSAP og til »Fædrelandet« blev trukket tilbage, og Frits Clausen blev »droppet« som politisk mulighed. Tyskerne satte deres kort på Scavenius, og end ikke en 29. august gav Clausen nogen chance. Det, som efter valget skete i forholdet mellem tyskerne og nazisterne i Danmark, var nærmest det, at tyskerne tog de pålidelige eller endnu opportunistiske nazister til sig, direkte i tysk tjeneste, uden om »fører« og ledere.

Den 5. maj 1944, altså nøjagtig ét år før den endelige afslutning på det nazistiske spil, blev Frits Clausen tvunget bort fra sit parti. Han stillede sit »mandat« til rådighed, fritog alle medlemmer for deres ed og lod sig afløse af et førerråd, bestående af C. O. Jørgensen, Th. Larsen og Holger Johansen. Tre gange nul er nul.

Officielt tog Clausen den heroiske beslutning at drage til fronten, men i virkeligheden kom han den aldrig nærmere end Berlin. Han skal have optrådt ganske modigt under et luftangreb, men han drak ukristeligt, og i beruselse krænkede han en sygeplejerske. Man sendte ham på afvænningskur og derfra hjem. Afvænningen fandt sted i Würtzburg, og den illegale presse spurgte ironisk, hvem klokkerne nu ringede for!

For tyske penge prøvede Frits Clausen at købe sin gamle praksis tilbage. Det mislykkedes. Så blev han flisefabrikant i Vejle, og det mislykkedes også. Den 22. november 1944 blev han ekskluderet af sit eget parti for forargeligt levned. På det tidspunkt var det mindre forargeligt end måske nogen sinde før.

Som bekendt døde Frits Clausen efter krigen i fangenskab. En knækket mand. Under en retssag havde hans forsvarer haft én mulighed. Der findes i Clausens karriere eet hæderligt punkt. Han var sønderjyde i højere grad, end han var tyskvenlig, så mærkeligt det end kan lyde.

Der findes i Frits Clausens liv og i Danmarks historien et aldrig helt opklaret punkt. Det er almindelig kendt, at hjemmetyskerne beredte sig på at vende hjem til riget, og at der var købt flagstænger. Kupplanen om at »genforene« Sønderjylland til Kongeåen med Tyskland havde støtte hos Meissner og andre tyskere med særlig tilknytning til Slesvig. Af forklaringer, som efter krigen er afgivet af bl.a. Friherre von Loew, synes det at fremgå, at det ikke blot var Berlin, som stak en kæp i hjulet, men at en harmdirrende protest fra Frits Clausen var stærkt medvirkende. Han skal have truet med at gøre sit parti illegalt, hvis man forgreb sig på dansk territorium. I hans nærmeste vennekreds giver

man ham æren for, at »30.000 sønderjyder blev sparet for at trække i tysk uniform«.

Rimeligvis går man for vidt i denne omplacering af Frits Clausen, men noget er der om snakken, og det ville være af værdi engang at få sandheden om det hjemmetyske kup frem. Man kan ikke se bort fra, at officielle danske interesser i ikke at få konflikt med det tyske mindretal har lagt en dæmper på lysten til at finde ud af, hvad der virkelig skete i de kredse under krigen.

Troldmandens lærling.

Med partiet gik det sådan, at det svandt mere og mere ind, som krigslykken svigtede tyskerne. I februar 1945 var det skikkelige fæ C. O. Jørgensen »partileder« over nogle meget triste rester. Mange var gået eller var blevet ekskluderet. Forholdet til Schalburgkorpset var blevet mere og mere spændt, og man kunne som dansk nazist ikke være medlem af både DNSAP og Schalburgkorpset. »Fædrelandet« måtte, for at bevare nogle abonnenter, offentligt meddele, at det ikke var partiets blad. Nazisterne overgik den illegale presse i udspreddning af meddelelser om nazisternes forbrydelser. Den eneste, som bevarede »den gamle ånd« var sjællænderen Ejnar Jørgensen, som bl.a. forsøgte sig med en art naziforbund, der skulle have alle bevægelser og korps og foreninger under sig. Han blev ekskluderet af DNSAP.

Til sidst var DNSAP som troldmandens lærling bange for alt, som var sat i gang. Medlemmerne frygtede Schalburgfolk - senere Hipo- og modstandsbevægelsen lige stærkt. Det sidste år af krigen var for mange af dem en ubrudt angstperiode. Efter befrielsen fandt man i »Fædrelandet«s hus breve fra abonnenter, som tryglede om at blive fri for at få bladet sendt. Det var for farligt for dem, skrev de. Abonnenttallet dalede fra 6000 til 1100.

Til sidst blev det så indviklet, at Martinsen blev arresteret af - tyskerne. Han havde kritiseret den modterror, han selv havde været med at sætte i gang. I marts flygtede han fra tysk fangenskab og kom til Danmark. På Fyn prøvede han at komme ind i modstandsbevægelsen. Den gik ikke. Efter befrielsen blev han fanget og overbevist om mord, bl.a. på en af sine egne folk, Baron von Eggers, som han havde taget personlig hævn over med egen hånd,

Nogen varulvbevægelse efterlod den danske nazisme sig ikke. I den

retning var den ikke modigere end den tyske. Folk, hvis kendetegn er, at de holder med den stærkeste, sætter sig ikke op imod sejrherren. Der blev, efter de sidste desperate Hipo aktioner, fred, skønt mange farlige terrorister endnu længe efter var på fri fod. Frihedsbevægelsens ledende folk høstede en række truselsbreve, men mere blev det aldrig til.

Femte kolonne.

Ordet »Femte kolonne« stammer som bekendt fra den spanske borgerkrig, fra den periode, da man om Franco sagde, at han havde fire kolonner foran Madrid og en inde i byen. Tyskerne udnyttede med stort held egne erfaringer fra den første verdenskrig og Mussolinis og Francos erfaringer fra den såkaldte mellemkrigstid. Det har altid været den tyske generalstabs særkende, at den kunne forberede en krig i alle enkeltheder, men ikke improvisere. Resultatet blev bl.a. det, at mens man havde undermineret Frankrig og Belgien med femtekolonne virksomhed og i nogen udstrækning brugt metoden i alle europæiske lande, derunder også Danmark, manglede man fantasi til at forstå, at det, der er anvendeligt til forberedelse af et angreb, også er anvendeligt i selve krigen. Englænderne skabte med »Special Forces« ud af intet en »femte kolonne« på det europæiske fastland, i Hitlers ryg, efter at hans sejr syntes sikker. Tyskerne brugte, stort set, kun den skjulte kolonne til at åbne dørene for værnemagten.

I Danmark var femte kolonne virksomheden beskeden. Dels havde vi ikke et forsvar af betydning, dels fandtes intet hemmeligt i landet. Det er imidlertid en misforståelse, som Dagbladet »Information« har klarlagt efter krigen, at femte kolonne arbejdet var indskrænket til Sønderjylland, hvor det tyske mindretal med liv og lyst deltog i det. Det fandt også sted i København. Bladet fandt efter krigen frem til tyske statsborgere, af hvilke nogle endnu havde ophold i landet, mens andre var udvist - af andre grunde - og opnåede at få dem til at tilstå regulær femte kolonne virksomhed. Det viser sig, at den koloni af tyske statsborgere i København, som gesandtskabet havde kontrol med, i kraft af nazi partidisciplinen, stod til rådighed for invasionstropperne. Efter grundige forberedelser stillede en gruppe tyskere, som rapporterede direkte til den tyske gesandt, under ledelse af chefen for det tyske rejsebureau, Zimmermann, på Langelinie kajen natten til den 9. april, med køretøjer. De hjalp de tyske tropper i land fra den damper, som

passerede Middelgrundsfortet uden at blive beskudt, og kørte en radiostation ind i Kastellet, da porten var sprængt. De samme stedkendte folk sås før besættelsen af »Sorgenfri« den 29. august. At Middelgrundens kanon ikke kunne skyde, er efter manges mening et resultat af femte kolonne virksomhed. Noget som helst bevis foreligger ikke.

Mange ordrer indenfor hær og flåde måtte i krigsårene give anledning til en udbredt tro på, at der var foregået femte kolonne virksomhed. Efterkrigstidens undersøgelser har ikke bestyrket denne mistanke. Man har i alle fald slået sig til tåls med tilfældighedernes spil.

Et tilsyneladende oplagt tilfælde af femte kolonne virksomhed var nedskydningen af tre grænsegendarmer 9. april om morgenen. Tre overgendarmer, som tilfældigt mødtes ved viadukten syd for Padborg Station, blev skudt. Den ene døde straks, de to andre i løbet af 20 timer. Det viste sig ved dansk politis undersøgelser, bekendtgjorte efter krigen, at det var medlemmer af den tyske militære afværgetjeneste - kontraspionage - som efter indmarchen havde forøvet mordet. Den officielle indberetning siger, at de tre overgendarmer ville sprænge viadukten, hvilket er vrøvl. Opklaringen skete på den mærkelige måde, at en tysk feldwebel Preime, der havde haft den »særopgave« at sikre indmarchen i Padborg, skrev sin rapport på en skrivemaskine, han den 11. april tiltvang sig hos en forretningsmand i Randers. Han efterlod gennemslagspapiret, så rapportens ordlyd kendes.

Den tyske indmarch i Sønderjylland lettedes af det tyske toldvæsen, som i nogle tilfælde overfaldt det danske grænsegendarmeri, og af lokale tyskere fra den tyske side grænsen.

Egentlig femte kolonne virksomhed foregik imidlertid også. Hjemmetyskere havde i nogen tid før besættelsen arbejdet for den tyske militære spionage og rapporteret alt af interesse til Hamburg, og i de sidste dage før besættelsen, især 7. og 8. april, da den tyske opmarch i Sydslesvig påbegyndtes og var kendt af alle instanser fra grænsegendarmeriet og politiet til militæret, uden at regeringen tog nogen konsekvens deraf, valfartede ledende hjemmetyskere til Flensborg. Selve den 9. april om morgenen deltog det hjemmetyske militære korps, »Schleswigsche Kameradschaft« på tysk side som vejvisere og bevogtningstropper. Også enkelte danske nazister optrådte som vejvisere. I Haderslev fjernede S.K. de danske barrikader og »gjorde gaden fri for de tyske tropper, der befandt sig på gennemfart mod nord«, som

»Nordschleswigsche Zeitung« så åbenhjertigt skrev.

En række hjemmetyskere optrådte straks, som om Sønderjylland var blevet indlemmet i Tyskland. Kendt er deres hyldest med hurra-råb, heil og blomster til de indmarcherende tyske tropper. En række enkelthandlinger viser, hvor højtstemte forventningerne var. Den tyske landsretssagfører, dr. Clausen, i Haderslev satte dagbladet »Danevirke« »under censur« og blev først fjernet op på dagen. I Åbenrå stormede SA folk frimurerlogen og måtte gennes bort af tysk militær. Etc.

Det var, især i den første besættelsestid, tyskerne til hjælp, at de rådede over en række tysksindede personer med intimt kendskab til danske forhold. Senere var det alt for ivrige mindretal de officielle tyske repræsentanter i Danmark til meget besvær. Den indenfor mindretallet med tvang gennemførte frivillige udskrivning af tropper til den tyske hær tog efter indmarchen i Rusland et sådant opsving, at der foregik en for roen i landsdelen nyttig åreladning. De værste urostiftere forsvandt. I den første besættelsestid optrådte mindretallet særdeles udfordrende og lod på enhver måde forstå, at det havde indflydelsen og magten. Efter Stalingrad blev dets optræden forsigtigere, tilsidst nærmest ynkelig. I nogen udstrækning blev illoyaliteten efter krigen straffet. Den vidtomfattende angivervirksomhed overfor danske forholdsregler og enkelte danskere er dog aldrig opklaret til bunds.

Værnemagten.

Tyskerne overfaldt 9. april Danmark med langt større styrker, end landets besættelse gjorde nødvendigt. Det var ikke blot Danmark, som blev besat. Det var forbindelsen til Norge og vestfronten mod England, som oprettedes. Tyskerne søgte endnu engang at berigtige en foregående krigs fejltagelser. De ønskede at helgardere Ubåds våbnet. I kampen mod den britiske flåde, der i 1940 måtte stå som hovedopgaven allerede før Frankrigs fald, ønskede Hitler ikke at være bundet til de smalle udfaldsveje, som i den første verdenskrig havde hæmmet tyskerne. Han ville have fri adgang til Nord- og Sydatlanten. Og han fik det - i april 1940 nåede han Nordatlanten, i maj Sydatlanten gennem Frankrig. Derefter sad den tyske værnemagt på fastlandskysten fra Nordkap til Pyrenæerne. Og efterhånden havde den, som britiske eksperter har udtrykt det, ikke anden opgave end at blive siddende.

Det tyske luftvåbens styrke umuliggjorde fra krigens start et engelsk

fremstød gennem danske farvande til Østersø kysten. Danmarks besættelse var altså ikke nødvendig som tysk forsvarsforanstaltning. Det var Norge, det gjaldt, Man tør ikke tænke den tanke til ende, at Hitler i 1940 havde fundet på at kræve transit gennem Danmark og lade det være nok! Danmarks situation efter krigen havde da været en ganske anden.

For at sikre forbindelsen til Norge og Ubåds baserne og - antagelig - for at forberede invasion mod England ønskede Hitler Danmark. Tyske officerer, der frygtede frontudvidelsen og klart så, at den ville spænde kræfterne for stærkt, hvis krigen tog en alvorligere vending, turde ikke komme frem med deres indvendinger. Det er efter krigen klarlagt, at Hitlers aktion intet havde med de vestallieredes planer om minering af de norske farvande at gøre. De to planer faldt så at sige tilfældigt sammen i tid. Hitler kom først, og englændernes forberedelser kunne han bagefter bruge som sin undskyldning.

Denne strategiske redegørelse tjener til belysning af værnemagtens særlige forhold under besættelsen af Danmark. Den befandt sig i et land, som var en bro. Dens vigtigste opgave var at sikre forbindelseslinjerne, i begyndelsen, fordi transporterne gik nordpå, senere, fordi de skulle sydpå igen. Situationen var særligt klar i perioden efter den vestallierede invasion i Frankrig. Special Forces' Headquarter anmodede den danske modstandsbevægelse om at afskære forbindelserne fra Norge til fronten, mens man ikke rettede en tilsvarende anmodning til Norge, fordi man netop ønskede de tyske soldater i Norge udskibet, så transportskibene kunne angribes. Det lykkedes som bekendt at standse tyske divisioner i indtil en uge i Jylland, forsinkelser, der ved fronten reddede tusinder af engelske og amerikanske soldaters liv. Trafiksabotagen sommeren 1944 var utvivlsomt modstandskampens højdepunkt.

I de rolige perioder kunne »broen« bruges til at promenere på. Værnemagten hvilede ud i Danmark. Her kunne man i mag træne unge tropper, her kunne kampmedtagne enheder puste ud. Danmark stod for tusinder af tyske soldater som et paradys, med mad og skønne møer. Også den tyske etappe satte Danmark meget højt. I Berlin eksisterede en formelig forening, som man kaldte »J.E.I.K.« (Jeder einmal in Kopenhagen. - Enhver én gang til København!) På trods af den stigende modstand bevarede Danmark, fremfor alt på grund af madsituatio-

nen, sin tiltrækningskraft på tyske tropper.

Dette er tillige forklaringen på, at tyske divisioner kom og gik, at der nu og da var talrige og nu og da ret få tropper stationeret i landet. Det havde intet med Danmarks egen situation at gøre. Kun, da man 29. august satte kamptrænede tropper ind, især i København, så Danmark »den tyske soldats barske ansigt«. I almindelighed var det ikke soldaterne, som forårsagede vanskeligheder. Det var da også en fast linie i modstandskampen, at man ikke skulle provokere soldaterne. De nedskydninger, som vitterligt fandt sted, var, som andet sted omtalt, følgerne af våbenrøverier. Forbrydelser i værnemagtens kølvand var gennemgående ikke flere, end man altid må regne med, når man huser en hær. Frygten for voldtægt var i perioder fremherskende, men sjældent velbegrundet. Set som en helhed var de tyske soldater forholdsvis harmløse, og deres optræden her en ganske anden end den, de lagde for dagen i Polen, Rusland og på Balkan. Den nazistiske racelære havde også her sine virkninger.

Langt alvorligere var hvervningen af danske nazister til væbnede korps, anvendelsen af danske nazister i Gestapos tjeneste etc. Det var danske statsborgere under tysk kommando, som forøvede besættelsestidens virkelige forbrydelser. Under kapitlerne om kampen i de enkelte egne er en lang, lang række af disse begivenheder nævnt. Her skal blot, som afslutning før kapitlet om retsopgøret, gives en oversigt over, hvorledes Landsforræderne blev organiseret. Man vil se, at de væbnede styrkers skæbne i mangt og meget former sig som de danske nazipartiets. Først skraber man bunden og får en mængde opportunister med. Dernæst deler flokken sig op i indbyrdes splidagtige grupper. Herudaf vælger tyskerne de rene desperados, som de anvender direkte, mens resten slider sig op i en art borgerkrig. Efterhånden som kampen skærpedes, gjorde ikke blot de russiske våben lyst i rækkerne af danske i tysk uniform. En lang række af de værste forbrydere blev én for én pillet ud af modstandsbevægelsen og uskadeliggjort. Men den skade, de nåede at forvolde, var umådelig.

De væbnede landsforræderkorps.

SS regiment Wiking opstilledes af Waffen SS så tidligt som juni 1940. Det kunne optage danskere, nordmænd, svenskere, finner, hollændere og flamlændere fra Belgien. Det var tænkt som et særligt ikke-tysk

korps af ariere. DNSAP begyndte at hverve til det i juli.

SS standarte »Nordland« opstilledes næsten samtidig. Den var beregnet på tyskere, som var statsborgere i andre lande, altså f.eks. på hjemmetyskere i Danmark, men den kunne også optage nordboere, som kun var sympatisører.

Når DNSAP gik ind i en hvervekampagne i 1940, var motiveringen indenfor partiet den, at man ville befæste samarbejdet med SS - man drømte en tid langt om et særligt dansk SS korps - og at man ville sikre sine folk en militær uddannelse med kup herhjemme for øje. På et tidligt tidspunkt krydsede Waffen SS de danske naziønsker. Den, som meldte sig, var under tysk kommando. Bordet fangede. År frem i tiden foregik et tovtrækkeri, i hvilket de danske nazister kom til kort. Gang på gang prøvede de at trække folk hjem til egne formål, når uddannelsen var endt. Gang på gang blev folkene i stedet puttet ind i Waffen SS og sendt til fronten. Med krigen mod Rusland ændrede hvervningen mellem danske nazister vel karakter, men bagtanken var den samme, indtil Clausen opgav ævret. Så kom uddannede nazister til gengæld tilbage, men det var i direkte tysk tjeneste og som stikkere, medlemmer af terrorgrupper etc.

Man arbejdede så en lang tid i danske nazikredse med tanken om et dansk SS korps. Man var ikke nået til et resultat, da Hitler invaderede Rusland, og planerne fik ingen forbindelse med det, som faktisk skete. Initiativet til »Frikorps Danmark« blev taget af legationsråd Gustav Meissner, tyskeren fra Toftlund, og af den danske nazist orlogskaptajn Wodschou. De gjorde Frits Clausen interesseret ved en sammenkomst aftenen efter den tysk-russiske krigs udbrud, og der var enighed om, at partiet ikke skulle være initiativtageren. Man fandt frem til en interesseret ikke-nazist, oberstløjtnant Kryssing, som fik krigsministeriets tilladelse. Det er denne tilladelse, som i propagandaen udnyttedes som en regeringstilladelse til hele frikorpset. Senere fik man tilladelse til, at danske officerer trådte udenfor nummer for at gå i frikorpset, uden at det skulle komme dem til skade! Egentlig støtte i regeringen fandt tanken kun hos Scavenius og Gunnar Larsen.

Til frikorpset meldte sig i tidens løb 63 danske officerer af linien og reserven. Korpset bevarede ikke længe dansk karakter - planen om at kæmpe i dansk uniform måtte hurtigt opgives, og selv om man fik lempet troskabseden, så den kun omfattede troskab under kamp mod

bolchevismen, puttedes tyske officerer ind i frikorpset, der snart var inkorporeret i Waffen SS. Efter hvervemøder i juli 1941 formerede man af ca. 1000 mand 3 skyttekompagnier og 1 maskingeværkompagni, der 20. juli overførtes til Langenhorn ved Hamburg. Efter yderligere hvervning hjemme og blandt danske arbejdere i Tyskland øgedes korpset, så det måtte have større forhold i Treskau ved Posen. Det trådte i aktiv tjeneste 7. maj 1942, efter at Kryssing var overført til tysk artilleri som uegnet til at holde disciplin og uegnet til at uddanne infanteri. Han afløstes af C. F. von Schalburg, der faldt i de første kampe, og som afløstes af en tysker, Lettow-Vorbeck, der ni dage senere også faldt. Han afløstes af danskeren K. B. Martinsen, i hvis tid Korpset omdannedes til SS panzergrenadierregiment Danmark. Martinsen blev trukket hjem til andre opgaver og afløstes af en SS obersturmbannführer, tyskeren Grev von Westphalen.

K. B. Martinsen kom hjem, fordi han fik den gode idé, at man burde oprette »fødekors«, som hvervede nye folk i Danmark. Da han fik tysk tilslutning, blev det til Schalburg korpset.

Schalburg korpset, om hvilket hele befolkningens udelte had samlede sig, begyndte småt med rekrutuddannelseslejr ved Høveltegård. Splittelsen indenfor de danske nazister gav i juni 1943 Martinsen chancen for at prøve på at gøre Schalburg korpset til et samlingsorgan. Det fik underlagt et civilt korps, der skulle være spiren til et nyt naziparti. I det lange løb betød denne opdeling imidlertid, at tyskerne tog de militært uddannede Schalburg folk fra Martinsen og lod ham beholde det civile korps, en art landstorm uden værdi. I perioder var de uniformerede vagtposter, dem offentligheden så, de eneste uddannede folk, Schalburg føreren rådede over!

En kort periode havde tyskerne udset den tidligere straffede bedrager kaptajn Sommer til Martinsens afløser, men i en kort periode, mens Martinsen var på østfronten, gjorde Sommer sig umulig. Han fik så i stedet lov til at oprette »Wachtkorps der Luftwaffe in Dänemark«, kaldet Sommer korpset, et korps af sabotagevagter med skole i Jonstrup. Herfra hentedes i krigens sidste stade en række af de værste terrorister.

Sommerkorpset talte, da det var på sit højeste, ca. 1200 mand, inddelt i fire kompagnier og forlagt til København, Gedser. Gaunø og Grenå.

Sommerfolkene må ikke forveksles med de såkaldte »marinevægte-

re«, der ligesom vagtfolkene i Kastrup, var danskere, som direkte var hvervet til vagttjeneste.

Terroristerne.

Det sidste og værste væbnede korps var Hipo (Hilfspolizei — Hjælpepoliti) oprettet efter 19. september 1944 som erstatning for dansk politi. Det oprettedes af Pancke, som gav det politiets bygninger og udrustning og Gestapo manden Bunke, der ledede den tyske anti-sabotage afdeling i Shellhuset, som leder. Bunke var fortsat underlagt Gestapo chefen Bovensiepen.

Hipokorpset optrådte dels selvstændigt som »politi«, dels stillede det folk til rådighed for Gestapo som tolke og som bødler. Dets sortuniformerede »ordenspoliti« gjorde sig skyldigt i en række mishandlinger og mord. Desuden rådede det over civilklædte grupper, der skulle svare til »kriminalpoliti«. Kernen i korpset var det »E.T.«, som Spleth havde ført ud af Schalburg korpset over til Pancke.

Hipo talte i alt 700 mand i 11 afdelinger, hvoraf de 10 lå i København.

Bortset fra de af tyskerne beordrede aktioner foretog Hipo en lang række på egen hånd. Under disse »danske aktioner« begik korpset alene i København 50 mord og mordforsøg.

De alvorligste forbrydelser blev begået af de to »rejsehold« Schiølergruppen og Lorentzen gruppen. Schiøler gruppen, opkaldt efter gæknavnet på lederen, som hed Ib Gerner Ibsen, var oprindeligt tænkt som en varulvgruppe, der havde gravet depoter ned rundt om i Danmark. Den talte 30 mand, der forøvede 24 mord og mordforsøg, 3 sprængningsaktioner, 3 brandstiftelser og 4 røverier - hvis man nøjes med at tælle det med, som det lykkedes at overbevise dem om efter krigen.

Lorentzen gruppen var opkaldt efter lederen, Jørgen Lorentzen, der ikke var den oprindelige leder, men som hurtigt erobrede førerskabet. Gruppen torturerede fangne modstandsfolk, forøvede 20 mord og mordforsøg, 10 bombeattentater og adskilligt andet.

Endnu en terrorgruppe holdt til hos Hipo. Det var »Lille-Jørgen Gruppen« opkaldt efter lederen Jørgen Christian Sørensen. Den var ældre end de andre og havde arbejdet direkte under Bovensiepen. Den talte kun 15 mand, der alle ved forskellige lejligheder havde været i stand til at arbejde sig ind i modstandsbevægelsen for at forøve stikke-

ri. Også denne gruppe forøvede mord og mordforsøg.

Lederne af terrorgrupperne blev henrettet efter krigen.

Den stærkeste terrorgruppe var imidlertid tysk ledet. Det var den såkaldte »Petergruppe«, oprettet på Hitlers eget initiativ efter det såkaldte »Ulveskansemøde«. Her beordrede Hitler i december 1943 »modterror i Danmark«. - Det begyndte med mordet på Kaj Munk.

»Mussolinis befrier«, Otto Skorzeny, sendte den betroede terrorist Schwerdt, kaldet »Peter Schäfer« eller »Peter« til Danmark. Han dannede en gruppe, som i perioder fik assistance af endnu en tysk ekspert, Naujocks. Peter gruppen nåede at udføre 94 mord, 25 mordforsøg, 8 togattentater, som kostede 26 mennesker livet, 157 sprængninger af ejendomme, hvorunder 160 mennesker omkom, mens mange såredes. Den materielle skade er gjort op til over 100 millioner.

De menige medlemmer var danskere, specielt uddannet til arbejdet, men der var altid tyskere med. Efter krigen skød man de mest aktive danskere: Brøndum, Bothildsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen, Mariegård, Robert Lund, Helge Lundquist og Svend Thybo Sørensen. 3 havde modstandsbevægelsen likvideret, mens tid var, fuld klarhed over, hvem der udarbejdede listerne over egnede ofre, har man aldrig fået.

Denne oversigt har ikke medtaget den store gruppe, der hjalp tyskerne med arbejde. Men i en skildring af kampen hører værnemagere etc. ligesom ikke rigtigt hjemme. De var hyænerne, som mættede sig,

Principperne for retsforfølgningen af landssvigere

Af landsretssagfører Paul Jarding

Efter at Danmark i over 5 år havde været under tysk besættelse, stod det ved befrielsen klart for alle, at der hos det danske folk var et almindeligt ønske om - og at man krævede - at de, der under besættelsen havde forbrudt sig mod de danske nationale interesser, skulle straffes og straffes meget strengt.

Det var naturligt, at de kvinder og mænd, som med livet som indsats kæmpede for Danmarks frihed og ret til som selvstændigt land at indtage sin plads blandt de frie nationer, i deres harme over at se, hvorledes Danmark blev forrådt af sine egne, overvejede, hvorledes man efter befrielsen skulle udskille forræderne af samfundet.

Allerede i 1941 begyndte derfor fremtrædende mænd indenfor frihedsbevægelsen forberedelserne til de senere love mod dem, der i nødens stund svigtede Danmark.

Dette arbejde blev i de følgende år fulgt op og udvidet i betydelig grad, og i sommeen 1944 lod Danmarks Frihedsråd udarbejde en række lovforslag med henblik på opfyldelsen af frihedsbevægelsens krav efter befrielsen.

I dette store forberedende arbejde deltog bl.a. forhenværende justitsminister Busch-Jensen, landsretssagfører Carl Madsen, højesteretssagfører Ejvind Møller og for Frihedsrådet kontorchef N. S. Banke.

Også indenfor de gamle politikeres kreds arbejdede man med udrensningsproblemerne, og i efteråret 1944 anmodede man rigsadvokat Pihl, civildommer Harald Petersen og daværende kontorchef i justitsministeriet Jens Herfelt om at udarbejde et udkast til en ny straffelov.

I begyndelsen af 1945 udarbejdede disse udvalg sammen med en række politikere, hvis juridiske repræsentanter var højesteretssagfører

Henning Hasle og landsretssagfører Poul Hjermind, et fælles udkast til en forræderilov.

Med hensyn til, for hvad der skulle straffes, og med hensyn til, hvor store straffene skulle være, var der fra første færd enighed, og ej heller om lovudkastets øvrige bestemmelser var der større divergenser.

Det resultat, man kom til, dannede grundlaget for det forslag, som den daværende jstitsminister Busch-Jensen forelagde rigsdagen i maj måned 1945, og som med ret uvæsentlige ændringer den 1. juni 1945 blev ophøjet til lov som Lov om Tillæg til borgerlig Straffelov angående Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed, i det følgende kort betegnet som »Straffelovstillæget«.

Senere vedtog Rigsdagen de love - værnemagerlovene og Loven om Oprettelse af en ekstraordinær Tjenestemandsdømstol - hvorpå den øvrige udrensning baseredes.

Hertil sluttede sig endelig Loven om Straf for Krigsforbrydelser.

Frihedsrådets piece: »Når Danmark atter er frit«.

Frihedsrådet gav i sin pjece: »Når Danmark atter er frit«, som udkom i november 1943, en oversigt over de foranstaltninger, som man mente det fornødent at træffe, når besættelsen var ophørt, og man fastslog bl.a. her, hvilke foranstaltninger der skulle iværksættes overfor dem, der var »skyldige og medansvarlige« i Danmarks ulykke.

I piecen anførtes bl.a., at rådet ikke, når det lagde så megen vægt på et opgør med hensyn til de forsyndelser, som var begået overfor land og borgere under besættelsens tvangssituation, herved gav udtryk for noget hadsk ønske om repressalier, men blot for en fast overbevisning om, at det for Danmarks frie fremtid var af afgørende betydning at udskille de elementer af samfundslivet, som havde svigtet eller direkte angrebet vort demokrati og vor retsorden.

Rådet skelnede mellem 5 grupper, hvis forhold man fandt burde behandles særskilt.

I. Den første gruppe omfattede medlemmer af regeringer og folkerepræsentationer (specielt Rigsdagen), som ved deres holdning før og under besættelsen havde medvirket til at bringe landet under tysk styre og tvang.

Man forudså nedsættelsen af en parlamentarisk kommission, som

kunne klarlægge skyldsspørgsmålene i denne henseende, hvorefter man - som det anføres i piecen - måtte træffe beslutning om, hvorvidt der skulle rejses rigsretsanklage.

Det vil formentlig ikke med rette kunne siges, at rådets forhåbninger med hensyn til udrensning gennem den parlamentariske kommission er blevet opfyldt eller har nogen jordisk chance for at gå i opfyldelse.

II. Den anden gruppe rådet mente, man til sin tid måtte gøre til genstand for en særlig udrensning, var embeds- og tjenestemændene, »som ved direkte unational optræden eller ved slaphed og eftergivenhed havde begunstiget fjenden«.

De mest graverende tilfælde er blevet ramt af straffelovstillæget. Resten faldt ind under Loven om Udrensning af Tjenestemænd.

III. Til den næste gruppe henregnedes personer indenfor presse, radio m.v., som havde ydet besættelsesmagten og nazisterne åndelig Støtte.

Lige så lidt som tjenestemandsguppen var denne gruppe talstærk, men landsforrædere af denne kategori måtte naturnødvendigt særlig falde i øjnene og ville formentlig også have været meget farlige, om der iblandt dem havde været mænd af format.

Denne tredje gruppe rantes af bestemmelserne i straffelovstillæget (Tillæggets § 16).

IV. Den fjerde gruppe, rådet i 1943 havde sin opmærksomhed henvendt på, var »erhvervsdrivende, der udnyttede landets nødstilstand til privatøkonomisk vinding«.

Gennem en række »værnemagerlove« har man søgt dels at straffe de personer, som kunne betragtes som egentlige værnemagere, dels at drage omsorg for, at ingen fik lov til at beholde fortjeneste, indvundet ved arbejde for tyskerne, end ikke i tilfælde, hvor der ikke har været noget at bebrejde de pågældende.

Det er med velberåd hu, at udtrykket »har søgt« anvendes i denne forbindelse. Der er formentlig ikke tvivl om, at et flertal i den danske befolkning i dag er af den formening, at forsøget på udrensning i hvert fald for så vidt angår straffeforfølgning af værnemagere er glippet.

Det er sikkert den almindelige opfattelse, at udrensningen har været

tilfældig, og at den langt fra har været udtømmende.

V. Den femte og sidste gruppe, der nævntes i piecen, omfattede »nazister og deres medløbere, som havde ladet sig hverve til fremmed krigstjeneste, som havde arbejdet med tyskerne før og efter 9. april, havde modtaget pengeydelse fra tysk side til antidemokratisk virksomhed, havde optrådt som angivere eller havde deltaget i vold, trusler og frihedsberøvelse overfor danske statsborgere«.

Ved straffelovstillæget rantes fortrinsvis denne gruppe, overfor hvem udrensningen formentlig kan siges at være gennemført med et, når alt kommer til alt, forholdsvis tilfredsstillende resultat.

Straffelovstillæget.

Straffelovstillæget er efter den almindelige straffelovs forbillede delt i en almindelig og en speciel del.

Den almindelige del omfatter visse for alle forbrydelsesarterne fælles bestemmelser som f.eks. de almindelige strafbarhedsbetingelser, strafarterne og andre retsfølger af den strafbare handling m.v. (jfr. straffelovstillæget §§ 1-7), medens bestemmelserne i lovens specielle del beskriver gerningsindholdet af de enkelte forbrydelser, som falder ind under loven (Tillæggets §§ 8-16).

Ved udarbejdelsen af bestemmelserne i straffelovstillæggets almindelige del opstod en række tvivlsspørgsmål, hvoraf nogle her kort skal behandles:

- A. Burde dødsstraffen indføres,
- B. Hvilke strafarter burde i øvrigt anvendes, d.v.s. burde man nøjes med fængselsstraf - eventuelt med et meget højt minimum - eller burde man også anvende de andre strafarter, som er kendt i dansk ret.

Skulle den strafbare handling have andre retsfølger såsom:

- C. Tab af almen tillid,
- D. Konfiskation, og endelig rejste sig spørgsmålet om, i hvilket omfang man skulle give loven
- E. Tilbagevirkende kraft.

A. Dødsstraffen.

I straffeloven af 1866 havde vi en bestemmelse om dødsstraf, men denne bestemmelse var kun blevet anvendt ganske få gange. I de sidste 50 år havde man ikke fuldbyrdet nogen dødsstraf her i landet.

Ved den nugældende borgerlige straffelov af 1930 afskaffedes dødsstraffen for civile forbrydelser.

I den militære straffelov har der derimod stadig været hjemmel til i visse tilfælde i krigstid at idømme og fuldbyrde dødsstraf. Denne hjemmel blev opretholdt så sent som i 1937, da der blev vedtaget en ny militær straffelov.

Uanset at der således, i hvert fald for de handlinger, der kunne henføres som begået i krigstid, forelå hjemmel for idømmelse af dødsstraf, omend der ikke var hjemmel til efter krigsafslutningen at fuldbyrde denne straf, herskede der indenfor frihedsbevægelsen i besættelsestiden indtil et ret sent tidspunkt den opfattelse, at en sådan straffebestand ikke burde anvendes.

Det hed således i piecen: »Når Danmark atter er frit«, at det på forhånd måtte fastslås, at der ved idømmelse af straf ikke kunne blive tale om at gå uden for de strafarter, som gældende straffelov hjemlede, med fængsel på livstid som den højeste straf.

Senere skiftede frihedsbevægelsen standpunkt under indtryk af de skærpede forhold under besættelsen, og allerede udkastet til straffelovstillæget, således som det udarbejdedes fra frihedsbevægelsens side, indeholdt en bestemmelse om dødsstraf.

Danmarks største strafferetsekspert i dag, professor, dr. jur. Stephan Hurwitz, udarbejdede i sin landflygtighed under besættelsen en betænkning angående lovgivning om landsforræderi.

I betænkningen gik professor Hurwitz ind for dødsstraffen, omend han erkendte, at der i dette tilfælde forelå et brud med det almindelige retroaktionsprincip, d.v.s. princippet om, at man ikke må give love med tilbagevirkende kraft.

Til støtte for afvigelsen fra det almindelige retroaktionsprincip anførte professor Hurwitz bl.a., at dødsstraffens indførelse havde sin tilstrækkelige begrundelse i den for vort land særegne situation, at dansk lovgivning ikke før besættelsen eller på et tidligt stadium af denne havde haft opfordring eller lejlighed til at fastsætte dødsstraf for de groveste landsforræderiske handlinger.

Politikerne sluttede sig til kravet om dødsstraf. Referaterne fra forhandlingerne på Rigsdagen viser, at der i det store og hele var enighed om nødvendigheden af at indføre dødsstraffen, selvom der fra adskillig side anførtes alvorlige betænkeligheder.

Politikernes ønske om dødsstraffens indførelse blev bl.a. klart begrundet af Landstingets daværende formand, K. K. Steincke, der udtalte, at landsforræderi under en tilstand, hvor samfundet havde stået værgeløs selv overfor de mest gemene udslag af en hidtil kun lidet kendt forbrydermentalitet, der ovenikøbet støttede sig til den besættelsesmagt, som i forvejen på enhver vis mishandlede det samme samfund, måtte anses for at være absolut ikke mindre strafværdig eller mindre modbydelig end de forbrydelser, der i øvrigt under en krig straffes med døden efter militær straffelov.

Resultatet blev da også, at dødsstraf - eller som straffen noget vildledende betegnedes i loven: Livsstraf - blev indført ved straffelovstillæget. Den er blevet idømt og fuldbyrdet i ret vidt omfang. (På tidspunktet for nærværende artikels udarbejdelse - i marts 1950 - er der således afsagt 71 dødsdomme, hvoraf 45 er blevet fuldbyrdet).

Omkring årsskiftet 1949-50 opstod der et stærkt røre omkring dødsstraffen. Fra forskellig side blev det krævet, at henrettelserne skulle ophøre.

Det må erkendes, at det varede meget længe, forinden man afsluttede de største landsforræderisager, og enkelte resterer endda endnu.

Dette skyldes i første række sagerens udviklede karakter, men dernæst også, at man i sin tid i stedet for at indføre særdomstole har bebyrdet de ordinære retter (omend for underretternes og landsretternes vedkommende særlige afdelinger af disse) med udrensningssagerne.

For så vidt angår dødsstrafsagerne har man endvidere, ledet af et i øvrigt prisværdigt ønske om at give disse sager en så grundig behandling som overhovedet muligt, ladet sagerne prøve gennem alle 3 instanser.

Hertil kommer endelig, at de dødsdømte ved anke, ved benådningsandragender og ved begæringer om genoptagelse af deres sager har søgt at undgå døden.

Man burde ikke have tilladt, at sagerne trak så længe ud; så måtte man hellere have givet afkald på at prøve sagerne så grundigt, thi det har været et sejgpineri uden lige.

Fhv. kaptajnløjtnant K. B. Martinsen, som blev dødsdømt og henrettet, udtalte under retsforhandlingen, at vel havde - det måtte han dog erkende - tyskerne og deres håndlangere brugt terror, men ingensinde havde de anvendt en så grusom form for tortur, som den, der anvendtes overfor ham og hans kammerater, derved at de måtte hidsidde uge for uge, måned for måned, år for år og vente på dødsdommens fuldbyrdelse.

Martinsens bemærkninger er naturligvis stærkt overdrevne, men i overensstemmelse med vor demokratiske retskultur har fremgangsmåden overfor dem, der skulde henrettes, ikke været.

Trods den voksende modstand mod eksekutionerne er der formentligt stadig i befolkningen et stort flertal for, at de resterende dødsdomme skal fuldbyrdes - blot det sker så hurtigt som muligt.

Generalpræventive grunde kræver formentligt også, at fuldbyrdelsen af dødsdommene fortsættes, til udrensningen af de største forbrydere er endeligt afsluttet.

Det er jo ikke fjernt fra vore tanker, at vort land indenfor måske forholdsvis kort tid kan blive genstand for en ny besættelse, hvor det må forventes, at der vil opstå danske quislinge i større tal og farligere, end det har været tilfældet under den nu overståede besættelse.

Det bør da stå disse quislinge klart, at de risikerer deres liv ved at være landsforrædere, og at den danske nation har til agt at fuldbyrde de dødsdomme, som den fremtidige, allerede tilrettelagte lovgivning giver adgang til at idømme for landsforræderi.

B. Straffene i øvrigt.

Medens professor Hurwitz i modsætning til frihedsbevægelsens repræsentanter og politikerne gik stærkt ind for, at man burde straffe meget store kredse af personer for illoyale handlinger mod Danmark - professoren foreslog bl.a. straf for det blotte medlemskab af D.N.S.A.P. - og i konsekvens heraf fastsætte lave strafminima helt ned til hæfte eller bøde, blev det ved det oprindelige straffelovstillæg fastslået, at der for handlinger, omfattet af tillæget, kun kunne anvendes dødsstraf eller straf af fængsel fra 4 år indtil på livstid, idet man dog åbnede adgang til under formildende omstændigheder at nedsætte straffen til fængsel i 1 år.

Ved fastsættelsen af dette høje strafminimum havde lovgiveren gi-

vet udtryk for, at loven kun tænkes anvendt på de groveste af de forbrydelser, som besættelsestiden havde ladet se lyset.

Det viste sig imidlertid ugørligt i praksis at opretholde den i loven fastsatte linie.

På flere områder havde man efter sagens natur ikke et så indgående kendskab til den nærmere karakter af de forhold, der skulle rammes af de nye straffebestemmelser, at man, på det tidspunkt loven blev givet, var i stand til at udforme præcist afgrænsede gerningsindhold med strafferammer afpasset efter de forskellige forbrydelsers grovhed.

For ikke at risikere at udelukke forhold, der var ubetinget strafværdige, havde man derfor måttet udforme straffebestemmelserne meget vidt og abstrakt uden at kunne give anklagemyndigheden og domstolene nærmere vejledning angående tiltalerejsningen og strafudmålingen (jfr. betænkning afgivet af et i anledning af straffetillæggets revision nedsat juristudvalg). Anklagemyndigheden alene kundne ikke afgøre, hvorvidt et forhold var så groft, at domstolene ville idømme en straf af mindst 4 års fængsel og måtte derfor forelægge domstolene de forskellige sager i hele dette udyrkede område. Domstolene fik derved forelagt til bedømmelse en række forhold af en sådan grovhedsgrad, at en frifindelse ville være urimelig, medens en straf på mindst 4 års fængsel måtte forekomme for streng.

Følgen blev, at lovens 4-års grænse ikke blev overholdt af domstolene, som mere generelt, bl.a. for så vidt angik Frikorps Danmark-folkene, fandt udvej til at nedsætte straffene i henhold til de i straffelovstillægget anførte formildende og strafnedsættende omstændigheder, som af lovgiveren kun var tænkt anvendt i den enkelte sag.

Dette medførte så atter, at kredsen af personer, der domfældtes efter straffelovstillægget, blev langt større end oprindelig tænkt.

Disse forhold bevirkede, at man allerede omkring årsskiftet 1945-46 fandt det nødvendigt at ændre loven, hvorved det generelle minimum blev nedsat til 2 års fængsel i overensstemmelse med den lige anførte praksis.

Ved lovændringen indførte man endvidere, at også andre strafarter end fængsel, f.eks. arbejds- og sikkerhedsforvaring, kunne anvendes, og endelig indførte man en bestemmelse om prøveløsladelse, hvilken sidste bestemmelse i meget vidt omfang har fundet anvendelse.

Resultatet er herefter blevet det, at man overfor personer, der har

begået landsforræderiske handlinger, har anvendt de samme strafarter, som man i øvrigt anvender her i landet, dog at man ikke har fundet det rimeligt at anvende så milde straffe som hæfte og bøde, ligesom man ikke har fundet det rimeligt at give betingede domme i disse sager.

De enkelte straffe har som følge af forbrydelsernes særegne karakter været langt strengere, end man tidligere har kendt til herhjemme, men alligevel er det fra mange sider blevet hævdet, at man har været for mild.

Man kan naturligvis altid strides om, hvorvidt straffene burde have været strengere, såvel som man kan strides om, hvorvidt forfølgningen burde have omfattet et større eller mindre antal personer.

Når man erindrer sig, at Norge, som under besættelsen har kendt til langt alvorligere forhold end de, der herskede i Danmark, har eksekveret færre dødsdomme end Danmark, må man dog vist erkende, at man i hvert fald hvad angår anvendelsen af de strengeste straffe ikke har været for mild.

Størrelsen af de i dommene udmålte fængselsstraffe kan i det store og hele også siges at have været rimelig.

Derimod må man formentlig give kritikerne af udrensningen ret, når de påstår, at prøveløsladelserne og benådningerne er blevet anvendt i for stort omfang, omend det må erindres, at det er meget vanskeligt nu at dømme objektivt. Dertil er vi endnu for tæt inde på begivenhederne. Kun fremtidens historie skrivere vil kunne afgøre, om vi har handlet rigtigt.

Her skal blot peges på, at det af mange - per fas et nefas - føles som urigtigt, at frihedskæmperne, at gode danske mænd, som med livet og helbredet som indsats kæmpede mod besættelsesmagten og mod dem, som gik besættelsesmagten til hånde, allerede i dag, kun 5 år efter besættelsens ophør, på gaden kan møde de folk, som den gang torturerede dem.

Det er ikke nogen tiltalende tanke, at en mand, som måske i dag stadig lider af følgerne af de mishandlinger, han under besættelsen har været genstand for, skal møde sin bøddel, der frit går rask og sund omkring.

C. Tab af almen tillid.

I straffelovstillæget optog man i § 6 en bestemmelse om, at den, som blev fundet skyldig i noget efter loven strafbart forhold, ved dommen skulle kendes uværdig til almen tillid enten for et bestemt tidsrum eller for bestandig, hvormed fulgte fortabelsen af en række rettigheder såsom valgret og valgbarhed til Rigsdagen og de kommunale råd, næringsret, ret til pension, aldersrente og invaliderente, retten til at gøre militærtjeneste og retten til at indtage nærmere specificerede stillinger, hvorved den pågældende kunne øve indflydelse i det offentlige liv eller havde særlig mulighed for at udøve propaganda.

Justitsministeren udtalte ved fremsættelsen af lovforslaget i 1945, at man havde indført denne bestemmelse, fordi man havde fundet det rigtigt på denne måde udtrykkeligt at slå fast, at krigstidens forbrydere havde sat sig udenfor det danske samfund.

På den tid måtte en sådan behandling forekomme naturlig og rigtig, men som årene går, viser det sig, at man ikke så meget straffer den enkelte ved at sætte ham udenfor samfundet, som man straffer samfundet ved af de dømte at danne en pariakaste.

Tiden til i videst muligt omfang at resocialisere dem, der er dømt efter straffelovstillæget, er nu inde, og en Resocialisering er kun mulig, dersom man mere generelt gengiver de pågældende almen tillid. Med andre ord: Man må på dette punkt give en almen amnesti.

Herimod vil der formentlig heller ikke kunne rejses berettiget indsigelse.

Når disse mennesker først har udstået deres straf, eller når man har kunnet gå med til at benåde eller prøveløslade dem, må man også være pligtig at give dem chancen for at finde fodfæste i samfundet igen, og hertil hører bl.a. at de får muligheden for f.eks. at få næringsbrev. Dog bør det ikke tillades, at de personer, der på grund af deres svære forbrydelser under besættelsen har mistet almen tillid for bestandig, nogensinde generhverver de rent politiske rettigheder. Gengivelsen af disse rettigheder er ikke nødvendig for resocialiseringen og ville forekomme ganske meningsløs, når henses til karakteren af de begåede forbrydelser.

D. Konfiskation.

I henhold til straffelovstillægets § 4 kunne det i tilfælde af, at nogen fandtes skyldig i et efter straffelovstillæget strafbart forhold, ved dommen bestemmes, at vedkommendes formue helt eller delvis skulle indtages til fordel for statskassen.

Denne konfiskation må ikke forveksles med den konfiskation, der tales om i værnemagerlovene.

Konfiskationen i straffelovstillæget omfattede konfiskation af den domfældtes formue, hvad enten denne formue hidrørte fra arbejde for tyskerne eller ikke, og hvad enten formuen var opstået før eller under besættelsen, medens konfiskationen i værnemagersagerne har taget sigte på den ved det strafbare forhold indvundne fortjeneste.

Formuekonfiskation i den form, som den fik ved straffelovstillæget, betød en straf og betegnede derfor et brud med hidtil gældende dansk ret, idet formuekonfiskation som straf ophævedes allerede ved forordningen af 24. september 1824. Den må anses for en forældet strafform, der rammer ulige for samme forhold, i væsentlig grad går ud over den skyldiges pårørende og er upåkrævet som sanktion, når der findes hensigtsmæssige regler om konfiskation af det ved strafbare handlinger indvundne udbytte.

Når man alligevel indførte en bestemmelse i straffelovstillæget om egentlig formuekonfiskation, skyldtes det stærkt politisk betonede krav, der på tiden for lovens fremkomst fandt udbredt støtte i befolkningen.

Man følte, at formuer tilhørende egentlige landsforrædere burde kunne konfiskeres, idet det ville virke stødende, om forræderne efter udstået straf kunne vende tilbage til samfundet og i kraft af deres formuer igen komme til at spille en fremtrædende rolle.

Som tiden gik, fandt betænelighederne ved personlig formuekonfiskation, som allerede professor Hurwitz i sin betænkning havde givet udtryk for, større og større gehør, og et af justitsministeriet i anledning af straffelovstillægets revision ved årsskiftet 1945/46 nedsat juristudvalg foreslog derfor en indskrænkning i konfiskationsbestemmelsen, særlig også under hensyn til, at en regel som den i straffelovstillæget givne, der ganske overlader til domstolens frie skøn, om inddragning af formuen skal ske, rummer en fare for vilkårlighed i retsanvendelsen, der forøges ved, at bestemmelsen fortrinsvis må tænkes anvendt i en

ekstraordinær situation, hvor stærke politiske krav i de enkelte tilfælde kan gøre sig gældende (juristudvalgets bemærkninger).

Forslaget blev dog ikke fulgt af Rigsdagen.

Som konfiskationsbestemmelsen var formuleret, var den ikke absolut, idet den udtrykkelig sagde, at det ved dommen »kunne« bestemmes, at Konfiskation skulle finde sted.

Domstolene har i prisværdigt omfang undladt at anvende bestemmelsen. Det er kun i et fåtal af tilfælde, at formuekonfiskation er sket.

Til de mest bekendte tilfælde hører Schimmelmans- og Sehestedsdommene.

Lensgreve Heinrich Carl Schimmelman var fra 1941 til kapitulationen stabsleder og medlem af D.N.S.A.P.s storråd, og han var som sådan deltager i partiets øverste ledelse.

Fra efteråret 1941 til kapitulationen havde han endvidere været formand for dagbladet »Fædrelandet«, ligesom han en tid havde været medlem af Schalburg fondens præsidium og medlem af bestyrelsen for foreningen »Danske Frontkæmpere Venner«.

Schimmelman blev ved Højesterets dom idømt fængsel i 4 år, og halvdelen af hans formue blev inddraget til fordel for statskassen.

Højesteret henviste i sine præmisser til, at den alvorlige karakter af de gennem ca. 4 år til kapitulationen fortsatte forbrydelser i meget betydelig grad var blevet forøget ved tiltaltes fremtrædende samfundsmæssige stilling, som hans formue og store jordbesiddelser bidrog til at skabe.

Godsejer Jørgen Sehested havde i sommeren 1940 i forståelse med en repræsentant for den tyske besættelsesmagt søgt iværksat og propaganderet for et politisk samarbejde mellem LS, Bondepartiet og D.N.S.A.P. for at tilvejebringe en politisk stærkere samling af tyskvenlige grupper.

Endvidere havde Sehested bl.a. rettet henvendelse til den tyske gesandt angående fjernelse fra Rigsdagen af 2 folketingsmænd (nuværende statsminister Hans Hedtoft og afdøde undervisningsminister Hartvig Frisch), hvorved han havde måttet regne med den mulighed, at der derved gaves tyskerne impuls til indblanding i interne danske forhold.

Endelig havde Sehested ved henvendelse til repræsentanter for besættelsesmagten søgt nedlagt forbud mod offentlig omtale af en dansk straffesag (mod Grev F. M. Knuth), ligesom han udenom de danske

myndigheder havde forhandlet med repræsentanter for besættelsesmagten om forøgelse af eksporten til Tyskland.

Sehested blev idømt fængsel i 8 år, og halvdelen af hans formue blev inddraget til fordel for statskassen.

Vedrørende konfiskationen bemærkes i præmisserne til dommen, at man finder, at den sociale position, som Sehesteds jordbesiddelser gav ham, måtte antages i ikke uvæsentlig grad at have dannet baggrund for de af ham begåede strafbare handlinger.

Til yderligere belysning af domstolenes stilling til konfiskationsproblemet skal anføres præmisserne i dommen over Tage Bryld.

Bryld, som i ca. 2 år havde været Leder af D.N.S.A.P.s pressetjeneste, i hvilken stilling han havde deltaget i systematisk underretning til det tyske gesandtskab om tysk fjendtlige ytringer i danske blade, og som havde samarbejdet med Våben SS med tilrettelæggelse og gennemførelse af hvervning af danske statsborgere til tysk krigstjeneste, blev idømt 8 års fængsel.

Anklagemyndigheden havde nedlagt påstand på, at Brylds formue skulle konfiskeres. Denne påstand blev ikke taget til følge af domstolene.

I præmisserne til dommen siges det, at der ikke efter omstændighederne findes tilstrækkelig grund til at konfiskere Tage Brylds formue, som efter det oplyste er erhvervet ved arv og intet har haft med Brylds ulovlige virksomhed at gøre.

Heller ikke i dommen over den tidligere omtalte fhv. kaptajnløjtnant K. B. Martinsen ville Højesteret tage konfiskationspåstanden til følge.

De lege ferenda må man håbe, at konfiskationsbestemmelsen bortfalder eller i hvert fald at den i overensstemmelse med den citerede praksis gives en anden karakter, således at man i modsætning til, hvad lovordene nu hjemler, kun giver adgang til at ramme de tilfælde, hvor gerningsmandens stilling som formueejers har været af væsentlig betydning for udøvelsen af den strafbare virksomhed.

Formuekonfiskation bliver i så fald nærmest at sidestille med en tillægsbøde og ligger således anvendt ikke altfor fjernt fra almindelig gældende ret, jfr. professor, dr. jur. Oluf H. Krabbes udtalelser i den af det nævnte juristudvalg afgivne betænkning.

Lovens retroaktion (tilbagevirkende Kraft).

I Frihedsrådets fornævnte piece anførtes, at det ville være uomgængeligt nødvendigt for visse forbrydelser at skabe nye love og for andre at skærpe straffen i eksisterende lovbestemmelser med tilbagevirkende Kraft.

Det ville ikke være i strid med grundloven. Ved alle grundlovsforslag siden 1849 har man undladt at indføre bestemmelser, der hindrer, at en lov kan gives med tilbagevirkende kraft. Dette fortolkedes i piecen derhen, at grundlovgiverne havde villet holde en sådan udvej åben med henblik på unormale forhold.

Piecen fortsatte:

»Når en lov normalt ikke må have tilbagevirkende kraft, er det udtryk for, at den enkelte ikke skal være udsat for vilkårlighed ved, at efterfølgende bestemmelser straffer ham for en handling, som retsordenen ikke fordømte på handlingens tid; men denne sætning skal ikke holdes fast med den følge, at samfundet kommer til at stå værgeløst overfor dem, der handler forkasteligt, når samfundet er i nød.

Enhver lovgivning har sin sidste begrundelse i retsfølelsen, men den straffelov, vi havde den 9. april 1940, har ikke udtømmende kunnet afgrænse det strafbares område også under forhold, som foven ikke kunne forudse, og lovgivningsmagten var ved besættelsesmagts tilstedeværelse hindret i at ændre straffeloven af 1930 til også at omfatte de landsforræderiske og antidemokratiske handlinger, som besættelsestiden medførte, og som i aller højeste grad stred mod den almindelige retsbevidsthed. Det ville være mere krænkende for denne, om sådanne alment fordømte gerninger ikke medfører følger, end om ny lov hjemmel gives med tilbagevirkende kraft«.

Professor Hurwitz foretog med udgangspunkt i piecen en undersøgelse af muligheden og forsvarligheden af en ny dansk straffelovgivning med tilbagevirkende kraft på forbrydelser begået af landsforrædere under okkupationen.

I en afhandling, der blev offentliggjort i »Svensk Juristtidning 1944« og i den tidligere nævnte betænkning, sluttede professor Hurwitz sig til piecens standpunkt, for så vidt som han anførte, at ingen dansk grundlovsbestemmelse var til hinder for en retroaktiv straffelovgivning, men professor Hurwitz fremhævede, at den gældende straffelov og herskende strafferetlige teori afgjort tog afstand fra tilbagevirkning

i skærpende retning, såvel når spørgsmålet var om kriminalisering af hidindtil straffri forhold, som når der var tale om forhøjelse af straf for allerede strafbare forhold.

Professoren konkluderede dog herhen, at begrundelsen herfor - individets ret til værn mod statsmagts vilkårlighed, faren for lejlighedslove ved enkelte forbrydelser - ikke var af en sådan art, at den begrebsmæssig udelukkede tilbagevirkning under de foreliggende ekstraordinære forhold, hvor den ordinære adgang til lovgivning, således som det også var fremhævet i Frihedsrådets piece, havde været sat ud af kraft.

Det, der blev tale om, var i realiteten kun en berigtigelse af som følge af de særlige forhold opståede lakuner i straffebestemmelserne for landsforræderi og dermed sammenhængende forbrydelser. En sådan berigtigelse måtte være tilladt under forudsætning af, at den var påkrævet for at bringe retsopgøret i samklang med den almindelige retsbevidsthed, og at man ikke i højere grad end strengt nødvendigt brød med et retsideal - nulla poene sine lege, ingen straf uden lov (på handlingstiden) -, som gennem lange tider havde vundet hævd i den almindelige retsbevidsthed.

Professor Hurwitz fastslog i denne forbindelse, at der i den umiddelbart før og under besættelsen gældende danske straffelovgivning indeholdtes hjemmel for streng retsforfølgning mod størsteparten af de elementer indenfor den danske befolkning, som under besættelsen havde virket på tysk side, og som det var meningen at ramme ved udrensningen, og fremhævede, at den almindelige borgerlige straffelovs kap. 12 (om forbrydelser mod statens selvstændighed og sikkerhed) og særlig § 101 stk. 2 (som straffer med fængsel fra 2 år til 12 år den, som under krig eller truende udsigt dertil, yder fjenden bistand med råd eller dåd) i vidt omfang kunne anvendes på landsforræderne.

Spørgsmålet var, hvorvidt man kunne hævde, at der under hele besættelsen havde foreligget krig eller truende udsigt dertil, således at man direkte eller analogisk kunne sige, at udtrykkene i § 101 omfattede hele okkupationstiden.

Dette spørgsmål besvarede professor Hurwitz - og formentlig med fuld ret - bekræftende.

Fra okkupationens første dag, da landet traktatstridigt under våbenkamp og protest blev besat af fremmede troppstyrker, forelå der,

om måske ikke krig, så dog i hvert fald truende udsigt dertil, eller en tilstand, der ganske måtte sidestilles hermed - omend professoren erkendte, at man muligvis ved bedømmelsen af, hvilke handlinger der var strafbare som ulovlig bistandsydelse til fjenden, måtte tage hensyn til de særlige forhold, der prægede okkupationen under dens forskellige faser, herunder den af regering og Rigsdag indtil 29. august 1943 førte tilpasningspolitik.

Også på Rigsdagen gik man efter 5. maj ind for at give forræderilovene tilbagevirkende kraft helt tilbage til 9. april 1940, og argumenterne var nogenlunde de samme som foran citeret.

I justitsministeriets bemærkninger til forslaget om straffelovstillæget anførtes det således bl.a., at en del af de forbrydelser, som forslaget tilsigtede at ramme, ville være direkte strafbare allerede efter gældende bestemmelser, navnlig den borgerlige straffelovs kap. 12 (omend med andre og mildere strafferammer), og at de øvrige forbrydelser efter ministeriets formening i det store og hele omfattedes af en analogi af disse bestemmelser.

Ministeriet påpegede imidlertid vanskelighederne ved en udstrakt anvendelse af analogi og usikkerheden ved en sådan fremgangsmåde og fremhævede det ønskelige i at få strafbarheden fastslået ved en særlig lov.

Ministeriets argumenter for retroaktionen, særlig for så vidt angik skærpelsen af straffene, lå ganske på linie med de af Frihedsrådet og professor Hurwitz fremførte.

Med støtte i ovenstående må det med rette kunne hævdes, at der herefter bortset fra straffenes størrelse ikke blev så forfærdelig stort et spring fra, hvad der hele tiden havde været lov og ret her i landet til de bestemmelser, som på befrielsestidspunktet blev givet til udrensning af landsforrædere.

Hvor der - undtagelsesvis - ved straffelovstillæget blev tale om egentlig retroaktion, d.v.s. hvor straffelovstillæget belagde med straf et forhold, som ikke havde kunnet rammes efter straffeloven eller dennes analogi, kan man med sikkerhed sige, at gerningsmanden ved handlingens foretagelse må have haft bevidstheden om, at gerningen var i aller højeste grad forkastelig fra et moralsk og nationalt synspunkt.

Til støtte for retroaktionen, for så vidt angår en strengere straf, er det endvidere, udover hvad der allerede er påpeget i forbindelse med

spørgsmålet om indførelse af dødsstraffen og lige ovenfor, blevet anført, at en person, der vitterlig har begået en lovovertrædelse, i almindelighed ikke kan siges at have nogen af lovgiveren tilsikret ret til kun at blive straffet indenfor de i bestemmelsen fastsatte grænser. Det er også udtrykt således: Straffesystemet er ikke en slags butik, hvor man for en vis pris - en vis straf - kan købe sig ret til at begå forbrydelser.

I straffelovstillægets § 1 blev det fastslået, at lovens bestemmelser skulle finde anvendelse på handlinger, der var foretaget i tiden fra og med den 9. april 1940.

Til de »særlige forhold« - herunder regeringens og rigsdagens samarbejds politik - blev der taget hensyn særlig ved bestemmelsen i straffelovstillægets § 1 stk. 2, hvorefter de i loven omhandlede handlinger, der var foretaget inden 29. august 1943, gjordes straffri, såfremt gerningsmanden handlede i henhold til lov eller ordre eller anvisning givet af lovlig dansk myndighed indenfor dennes myndighedsområde. Var en sådan handling foretaget den 29. august eller senere, gav loven under den givne forudsætning adgang til tiltalefrafald, straffenedsættelse eller strafbortfald.

Særlig til spørgsmålet »anvisning« skal jeg komme tilbage nedenfor under gennemgangen af sagerne mod Frikorps Danmark folkene.

Endvidere indførtes ved lovrevisionen i 1946, forud for hvilken juristudvalget med stort flertal havde udtalt sig for lovens retroaktion, en bestemmelse, hvorefter der hjemledes adgang til strafnedsettelse i tilfælde, hvor gerningsmanden før eller kort efter den 29. august 1943 havde bragt det strafbare forhold til ophør, og i tilfælde hvor det strafbare forhold bestod i, at den pågældende havde ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, og hvervningen var sket før den 29. august 1943.

Som begrundelse for disse bestemmelser anførtes det bl.a., at handlinger, der faldt ind under lovens straffebestemmelser kunne være mindre strafværdige, når de var begåede før den nævnte dato, men hovedprincippet, at skæringsdagen var 9. april 1940, fastholdtes.

Fandt retroaktionen således tilslutning fra mange sider, blev den dog ikke ènstemmig anerkendt. Tværtimod gik betydende kredse, heriblandt mange fremragende jurister, om hvis objektivitet ingen tvivl kunne herske, imod den, særlig for så vidt angik tiden forud for den 29. august 1943.

Diskussionen omkring lovens tilbagevirkende kraft blev særlig ført

i forbindelse med dommene over Frikorps Danmark folkene, jfr. nærmere nedenfor.

Når retroaktionen er blevet godtaget for så vidt angår opgøret med landsforræderne, skyldes det som foran anført bl.a. det forhold, at der ikke forinden 9. april havde været nogen anledning til for Danmark at lovgive på dette område.

For fremtiden gælder dette argument ikke. Danmark har nu på sig selv fået at føle, hvad en besættelse kan udsætte nationen og den enkelte borger for - og lovgiveren må i konsekvens heraf i rette tid så vidt muligt træffe de fornødne forholdsregler, jfr. at der nu er forelagt Rigsdagen et forslag til en permanent landsforræderilov.

Skulle den ulykke overgå Danmark, at landet atter skulle blive besat, bør ingen kunne være i tvivl om, hvad der er ret, og hvad der er uret, og en senere lov med retroaktion vil formentlig - og forhåbentlig - ikke være fornøden.

Strejftog over anvendelsen af straffelovstillæget.

I efteråret 1944 nedsatte Frihedsrådet et udvalg, der skulle samle materiale om personer, der kunne sigtes for landsskadelig virksomhed, og som efter besættelsen måtte interneres til nærmere undersøgelse.

På basis af det af udvalget indsamlede materiale udarbejdedes et centralkartotek, hvis oplysninger efter 5. maj for en stor del dannede grundlaget for interneringen af ca. 30.000 personer.

Alene efter straffelovstillæget er der afsagt ca. 18.000 domme, deraf ca. 4.000 ankedomme.

En nærmere gennemgang af, hvor mange og hvem der er blevet dømt efter de forskellige bestemmelser i straffelovstillægets specielle del, vil formentlig ikke på dette sted og på et tidspunkt, hvor udrensningen endnu ikke, end ikke hvad angår de personer, der omfattedes af straffelovstillæget, er fuldt afsluttet, have nogen særlig interesse.

I det følgende anføres derfor kun i forbindelse med en kort gennemgang af de vigtigste bestemmelser i loven domme, som skønnes at være af mere almen interesse.

Straffelovstillægets § 8.

Lovens § 8 skærpede i betydelig grad straffen for handlinger, der allerede var strafbare efter den almindelige borgerlige straffelov, og

endvidere fastsatte § 8 dødsstraf i visse særlige tilfælde, bl.a. når gerningsmanden havde begået den i borgerlig straffelov § 237 nævnte forbrydelse (manddrab), alt under forudsætning af, at handlingen var begået for at fremme tyske interesser eller med lignende landsskadelige formål.

Den første dødsdom, der blev afsagt af Højesteret, anvendte denne paragraf. Knud Flemming Helweg Larsen blev bl.a. for overtrædelse af straffelovstillægets § 8 jfr. straffelovens § 237 dømt til døden.

Den forbrydelse, Helweg Larsen havde gjort sig skyldig i, var en af de forbrydelser, som vakte meget stor opsigt herhjemme.

Den 30. august 1943 afhentede Helweg Larsen, som på det tidspunkt var SS mand, men hjemme på orlov, sammen med to andre SS mænd redaktør Carl Henrik Clemmensen i hans hjem i Klampenborg og førte ham til afhøring i et sommerhus ved Frederiksdal.

Grunden til, at Helweg Larsen og de to andre SS folk hentede Clemmensen, var den, at Clemmensen samme dag, som han blev taget, efter hvad Helweg Larsen havde hørt, skulle have haft et sammenstød med en journalist Nordahl Petersen, der var ansat ved »Fædrelandet«. Under dette sammenstød skulle Clemmensen have sagt til journalist Nordahl Petersen: »Det er folk som dig og Helge Bangsted, der er skyldige i det, der sker i dag«.

Helweg Larsen fandt sig foranlediget til at udøve en art selvjustits og aftalte med de to andre SS mænd, at man skulle tage sagen mellem Clemmensen og Nordahl Petersen op til behandling.

Efter at man havde fået Clemmensen ud i sommerhuset, holdt Helweg Larsen sammen med de andre et forhør over Clemmensen, som erkendte at have udkældt Nordahl Petersen for landsforræder.

Helweg Larsen hævdede under domsforhandlingen, at det kun havde været meningen at give Clemmensen en omgang klø.

På tilbagevejen fra sommerhuset standsede de tre SS folk imidlertid bilen, og Clemmensen blev beordret ud for at blive afstraffet.

SS folkene trak alle tre deres pistoler op, og en af dem sagde til Clemmensen: »Bed så dit fadervor«.

Helweg Larsen hævdede i retten, at alle tre, uden at der egentlig var nogen aftale herom, omtrent samtidig skød på Clemmensen, der faldt om på vejen.

Helweg Larsen turde ikke bestride, at det var ham, der havde skudt

det første skud, men han kunne ikke sige noget bestemt herom.

Lægeerklæringen viste, at Clemmensen var blevet forfærdeligt tilredt, bl.a. ved skud gennem venstre tinding, gennem venstre kind, gennem svælget og tungen, gennem bugvæggen, leveren og lungen. Lægeerklæringen fastslog, at alle skud var affyret så godt som samtidig, medens Clemmensen endnu havde været i opret stilling, og at dødsårsagen var kranieskudene med hjernekvæstelse.

Byretten straffede Helweg Larsen med døden og Landsretten stadfæstede denne dom.

I Højesteret stemte 10 dommere for at stadfæste dommen, medens 3 dommere fandt, at Helweg Larsen kun burde anses med fængsel på livstid.

I overensstemmelse med de for Højesteret gældende regler blev Højesterets dom herefter en stadfæstelse af dødsstraffen.

Trods en meget energisk indsats fra mange prominente personers side, blev straffen fuldbyrdet.

Det er formentligt et stort spørgsmål, om man i dag, hvor så mange med grovere eller i hvert fald flere lige så grove forbrydelser har undgået døden, ville have eksekveret dommen.

Medvirkende til, at Helweg Larsen blev henrettet, har formentligt været, at netop hans dødsdom var den første, og at han på et så tidligt tidspunkt fik sin sag endeligt afgjort.

Bl.a. gennem dette eksempel fra praksis kan argumenteres for, at det som tidligere anført havde været bedre, om man havde indført særdomstole med en hurtigere retsforfølgning.

Efter det forløb, retsforfølgningen nu har fået, hvor nogle af de aller groveste forbrydere har undgået den retfærdige straf, medens de tidligt dømte i fuldt mål har måttet undgælde for deres forbrydelser, er der kommet en skævhed ind i behandlingen.

Dette være ikke anført for at forsvare Helweg Larsen eller hans gerninger. Men under en gennemgang af principperne for den skete udrensning må også uretfærdighederne, der synes at være forekommet, fremhæves. Det naturlige krav om lige behandling for samme forbrydelse er, bl.a. på grund af den lange tid, der er hengået og den dermed følgende mentalitetsændring, ikke blevet opfyldt under udrensningen.

Straffelovstillæggets § 10: Frikorps Danmark.

Efter straffelovstillæggets § 10 stk. 1 straffedes bl.a. den, der havde ladet sig hverve til tysk krigstjeneste, med fængsel.

Spørgsmålet om, hvorvidt man burde straffe Frikorps Danmark folkene, og særlig dem, der havde ladet sig hverve til Frikorpset før den 29. august 1943, har været stærkt omdiskuteret i forbindelse med hele spørgsmålet om straffelovstillæggets retroaktion.

Juristerne har været i aller højeste grad uenige.

Forud for lovrevisionen i 1946 afgav således 101 jurister en erklæring til regering og Rigsdag, hvori de gik ind for, at indtrædelse i Frikorps Danmark før 29. august 1943 og den blotte tjenstgøring i dette korps skulle være straffri.

Til begrundelse for dette standpunkt anførte disse 101 jurister, at de var af den formening, at den danske regering på den tid, korpset oprettedes, i det hele indtog den holdning, at Danmarks forhold til tyskerne skulle ordnes ad forhandlingens vej, og at regeringen positivt godkendte korpset og tillod danske officerer at gøre tjeneste i korpset med ret til at genindtræde i deres nummer i den danske hær.

De 101 jurister erkendte fuldtud, at indtrædelse i Frikorps Danmark under de givne forhold, da landet var besat af tyskerne, var en national forkastelig handlemåde, men man fandt alligevel, at det sikre grundlag for en sådan moralsk fordømmelse, som måtte være forudsætningen for en straffelov med tilbagevirkende kraft, manglede.

Erklæringen fra de 101 fremkaldte en moderklæring fra 266 jurister, der erklærede, at de fandt, at indtræden i korpset selv før den 29. august 1943 måtte betragtes som et klart tilfælde af landsforræderi.

De 266 jurister hævdede for det første, at der ikke var tale om tilbagevirkende kraft, idet den borgerlige straffelov allerede - som det er omtalt ovenfor - havde en bestemmelse om, at det var strafbart under krig eller truende udsigt hertil at yde fjenden bistand ved råd eller dåd, og man med rette kunne sige, at tyskerne efter overfaldet den 9. april var Danmarks fjender, selvom åben krigsførelse var undgået.

Dernæst blev det i erklæringen påpeget, at befolkningen fra første færd var klar over, hvorledes man burde stille sig overfor frikorpset.

Der opstod under hvervningen af korpset landet over spontane protestaktioner, og allerede ved afsendelsen af de første styrker afslørede tydeligt korpsets nazistiske baggrund.

Under frikorpsets orlov udvist af frikorpsets medlemmer en så provokerende optræden, at i hvert fald fra dette tidspunkt ingen kunne være i tvivl om, at det drejede sig om et korps, der var direkte fjendtlighedsindet overfor den danske befolkning, og som bistod nazisterne og det tyske rige i ved terror at undergrave den danske selvstændighed.

På de 266 standpunkt: at frikorps folkene burde straffes, stod også udvalgsflertallet i juristudvalget, der fastslog, at uanset de aktstykker, som havde kunnet fremdrages til støtte for, at man fra den daværende regerings side havde måttet godkende danske officerers og andre frivilliges indtræden i korpset, havde denne indtræden af den overvejende del af befolkningen straks fra begyndelsen været vurderet som en groft forkastelig handle måde, hvorved den pågældende forbrød sig mod det nationale sammenhold og dermed mod sin pligt som dansk statsborger.

Udvalget karakteriserede den handling at indtræde i frikorpset og at kæmpe på samme side som Danmarks undertrykkere som ikke blot moralsk forkastelig, men også som stridende mod den almindelige retsbevidsthed på en sådan måde, at en efterfølgende kriminalisering under de givne ekstraordinære forhold måtte anses som berettiget.

Noget andet er, at man så har set mildere på de personer, som har indmeldt sig i frikorpset før den 29. august 1943, særlig når de har indmeldt sig ifølge en konkret anvisning eller antagelse af, at en sådan har foreligget, f.eks. hvor en person er indtrådt i henhold til en opfordring til indmeldelse af vedkommendes højere foresatte i den danske hær.

Deltagelse i Frikorps Danmark er af lovgiveren blevet betragtet som en landsforræderisk handling - og med rette, thi man må stadig holde sig for øje, at hvervningen til Frikorps Danmark udgik fra og blev foretaget gennem D.N.S.A.P., at korpset blev benyttet som pressionsmiddel over for den danske stat - herom kunne korpsets medlemmer ikke være uvidende - og at de fleste af frikorpsets medlemmer faktisk havde fortsat den tyske krigstjeneste også efter 29. august 1943.

Udover spørgsmålet om retroaktion i forbindelse med Frikorps Danmark sagerne opstod i særlig grad omkring disse sager spørgsmålet om, hvorvidt straffelovstillægets § 1 stk. 2 kunne finde anvendelse.

I denne bestemmelse indeholdtes som tidligere anført særlige regler for det tilfælde, at gerningsmanden havde handlet i henhold til bl.a. ordre eller anvisning givet af lovlig dansk myndighed.

Mange både indenfor og udenfor juristkredse var af den formening,

at der i bl.a. regeringens holdning måtte indfortolkes en sådan anvisning.

I den bekendte dom, hvorved frikorpsmanden Erik Kam blev idømt 2 års fængsel, fastslog Højesteret imidlertid, at nogen generel anvisning ikke kunne siges at have foreligget.

Kam havde i retten forklaret, at han indmeldte sig i frikorpset af idealistiske grunde, for at kæmpe imod Rusland for Finlands skyld.

Efter uddannelsen var han ved østfronten fra december 1943 til januar 1944, da han blev alvorlig såret; i maj 1944 blev han hjemsendt. Han havde aflagt ed til Hitler i slutningen af 1942.

Efter at han havde været på orlov her i landet i sommeren 1943, søgte han på grund af de forhold, han havde forefundet i Danmark, at blive hjemsendt, men på det tidspunkt uden held.

Med hensyn til begivenhederne omkring den 29. august 1943 angav Kam, at han først flere måneder efter, at det var sket, hørte om dem.

Kam henviste under domsforhandlingen til, at han indmeldte sig i frikorpset til tjeneste på østfronten efter anvisning af den danske regering.

Københavns Byret fandt, at man måtte give Kam medhold i, at han kunne have opfattet forholdet således, at regeringen gav anvisning på, at danskere indmeldte sig i frikorpset, og bl.a. under hensyn hertil fandtes hans handlinger straffri.

Østre Landsret dømte derimod Kam og ansatte straffen til 4 års fængsel. Af de 13 dommere som i Højesteret deltog i pådømmelsen, fandt de 12 ikke, at myndighedernes holdning overfor Frikorps Danmark kunne anses som en sådan anvisning om at melde sig til korpset, som omtaltes i straffelovstillæget, idet »dette dels ville være lidet stemmende med den sproglige forståelse af ordet anvisning, dels ville medføre en meget væsentlig begrænsning af regelen i § 10 stk. 1, som hverken kunne anses velforenelig med denne bestemmelses indhold eller tilsigtet af lovgivningsmagten, ligesom en sådan opfattelse ikke havde støtte i lovens forarbejder«.

Med hensyn til selve størrelsen af straffen fandt et flertal af dommerne, at der i regeringens holdning og i det om Kams forhold oplyste var grundlag for en nedsættelse af straffen og idømte Kam 2 års fængsel.

Dissensen, den ene dommers votering, er interessant, fordi den så klart gengav standpunktet hos de jurister, som mente, at Frikorps Dan-

mark folkene af den kategori, hvortil Kam hørte, ikke burde straffes.

Denne dommer lagde afgørende vægt på krigsministeriets cirkulæreskrivelse af 8. juli 1941 til hærens afdelinger, i hvilken skrivelse krigsministeriet bl.a. meddelte, at den danske regering havde givet tilladelse til, at bl.a. faste befalingsmænd af linien og hjemsendte værnepligtige fra den danske hær måtte melde sig til Frikorps Danmark, og at det ikke måtte vanskeliggøres for de pågældende at indtræde i korpset.

Endvidere fremhævede dommeren, at der samtidig med den nævnte skrivelse gennem Ritzaus Bureau blev udsendt officiel meddelelse om, at oberstløjtnant Kryssing med den kgl. danske regerings billigtelse havde overtaget kommandoen over frikorpset, og at alle, der havde aftjent deres værnepligt, kunne melde sig til korpset, at regeringen overfor frikorpset derefter på forskellig måde havde lagt den samme indstilling for dagen, bl.a. ved korpsets afrejse fra landet, og at regeringen senest, kort før Kam lod sig hverve, i en erklæring af marts 1942 bl.a. havde udtalt, at frivillig deltagelse i krige, hvori den danske stat ikke tog del, var tilladt efter dansk ret og tradition såvel som efter folkeretten.

Den dissenterende dommer fandt, at regeringen ved sin holdning havde givet en sådan tilskyndelse til at indtræde i frikorpset, at Kam måtte anses for at have handlet i henhold til anvisning af lovlig dansk myndighed, og således måtte være straffri.

Kam blev dømt i overensstemmelse med dommerflertallets votering.

En anden dom, som i forbindelse med frikorpset har vakt interesse, er dommen over tidligere kaptajn i den danske hær, Oluf Krabbe.

Denne dom gik endnu videre end dommen i Kam sagen.

Krabbe, der siden 1925 havde været pfficer i den danske hær, meldte sig i november 1940 ind i D.N.S.A.P., og i juli 1941 i Frikorps Danmark.

Krabbes begrundelse for at indtræde i korpset var den, at han ønskede at indhente krigserfaring, og at han mente, at han ville gavne Danmarks politiske forhold til Tyskland ved at melde sig frivilligt i Tysklands kamp, og Krabbe henviste endvidere til, at han både mundtligt og skriftligt var blevet gjort bekendt med indholdet af krigsministeriets cirkulære af 8. juli 1941, som er nævnt ovenfor i Kam sagen.

I henhold til cirkulæret havde Krabbe indgivet ansøgning til mini-

steriet om at træde udenfor nummer og samtidig anmodet om tilladelse til at rejse til udlandet, idet han angav som formål, at han ville gøre tjeneste i Frikorps Danmark, og krigsministeriet meddelte ham, at man ville imødekomme ansøgningen, hvorefter tilladelsen blev givet ved kgl. Resolution.

Krabbe vedblev at gøre tjeneste i Tyskland til april 1945.

Uanset at der dog her kunne synes at være tale om en konkret anvisning i den mellem Krabbe og krigsministeriet førte korrespondance, blev tiltalte dømt såvel ved Byret som Landsret og Højesteret.

Endelig skal i forbindelse med frikorpset nævnes en tredje dom af mere almen interesse, dommen over en af frikorpsets chefer, den 43-årige Knud Børge Martinsen.

Martinsen var allerede i august 1941, efter i nogle måneder forinden at have deltaget i uddannelsen på en SS Junkerskole i Tyskland, gået ind i frikorpset, hvori han derefter forrettede tjeneste.

Fra juni 1943, efter at von Schalburg og en senere korpschef var faldet, var han kommandør for frikorpset.

Martinsen havde endvidere efter forhandlinger med Himmler taget initiativet til oprettelse af Schalburg korpset, der bl.a. skulle virke som hverve- og uddannelsesorgan for frivillige til Waffen SS.

Fra november 1943 til oktober 1944 var han chef for dette korps. Hans kommando var direkte underlagt Pancke.

I sin egenskab af chef for Schalburg korpset var han øverste myndighed for E. T. (Efterretningstjenesten), som arbejdede med intern spionage, bekæmpelse af modstandsbevægelsen samt udførelse af gengældelsesaktioner m.v. og øverste myndighed for den halvmilitære organisation »Landstormen«, der uddannede danske nazister i våbenbrug.

Endvidere var Martinsen medlem af forskellige andre nazistiske partiorganer m.v., der alle havde til formål at samle nazister og ligesindede i kamp for Tyskland mod det danske folk.

Endelig havde Martinsen gjort sig skyldig i drab på en tropsfører i Schalburg korpset, von Eggers.

Martinsen, der var af den formening, at von Eggers havde været forræder mod Schalburg korpset, nedsatte en krigsret, bestående af to medlemmer af Schalburg korpset og ham selv, og endvidere beskikkede han en anklager mod von Eggers. Derimod blev der ikke udnævnt

nogen forsvarer.

Martinsen hævdede under retssagen, at von Eggers havde tilstået sig skyldig. Straks derefter havde man afsagt dødsdommen.

Von Eggers blev ført ned i kælderens i Frimurerlogen, han blev kommanderet omkring, og Martinsen eksekverede personlig dødsdommen ved et skud i nakken.

For sine forbrydelser blev Martinsen dømt til døden.

Man bør formentligt ikke undlade i forbindelse med frikorpset at nævne C. F. von Schalburg, hvis Nayn post mortem blev knyttet til Schalburg korpset.

Von Schalburg, der var tidligere officer i den danske hær, ledede på østfronten de danske, der kæmpede på tysk side; han faldt i kampen mod russerne.

Havde han levet, ville han formentlig være blevet dømt for overtrædelse af straffelovstillæget, men man ville for ham have kunnet anføre formildende omstændigheder.

Von Schalburg, hvis familie havde lidt under kommunisternes forfølgelser, følte at han i særlig grad var forpligtet til at kæmpe mod kommunismen.

Det var kun et yderst ringe fåtal af tyskernes håndlangere, hvis indstilling var så idealistisk betonet som von Schalburgs. Deres fejl var, at de i deres idealisme var så ensrettede, at de ikke kunne se, at deres pligt, når Danmark var besat af tyske tropper, først og fremmest var kampen mod disse Danmarks fjender - og derfor er de med rette blevet dømt.

Når ikke særlige omstændigheder forelå i det enkelte tilfælde, blev frikorps folkene i almindelighed idømt fængselsstraffe på fra 4-5 år ned til 1 år, undtagelsesvis endnu mindre. Afgørende var det, på hvilket tidspunkt den tiltalte havde meldt sig, idet straffene blev strengere, jo senere indtrædelsen i frikorpset havde fundet sted.

Her som på andre områder af strafforfølgingen af landsforræderne blev straffene mildere, efterhånden som besættelsestiden kom på afstand.

Straffelovstillæggets § 10 i øvrigt

De fleste domme er afsagt efter straffelovstillæggets § 10, dels efter § 10 stk. 1, der foruden frikorps folkene og lignende under Waffen SS henhørende korps omfattede bl.a. medlemmerne af Sommer korpset

og de »Zeitfreiwillige« i Sønderjylland, dels efter § 10 stk. 2 og 3, der omfattede både dem, der havde gjort tjeneste i et korps, som virkede i tilslutning til besættelsesmagten mod den danske stats lovlige organer eller dens borgere, og dem der havde gjort tjeneste i et korps, som havde udøvet virksomhed af politimæssig karakter, og som særligt strengt straffede dem, som havde udøvet denne virksomhed efter den 19. september 1944 i Hipo korps eller anden lignende organisation.

Foruden medlemmerne af Hipo korpset (og E. T.) ramtes bl.a. også medlemmerne af Schalburg korpset af strenge straffe efter disse bestemmelser.

I dommene over en række af de store forbryderbander såsom Peter gruppen (Brøndum), Lorentzen gruppen og Schiøler gruppen citeres § 10.

Man husker navne som Henning Emil Brøndum, Kai Henning Bothilsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen, Mariegård, Jørgen Lorentzen, Lomhold Pedersen, Enrico Bernardo Rand, Anna Lund og Ib Gerner Ibsen.

Deres Ofre var legio.

Bandernes ugerninger fylder side op og side ned i de juridiske tidsskrifter. I Højesteretstidende indtager f.eks. alene sagen mod Peter gruppen ca. 100 sider.

Medlemmerne af grupperne havde deltaget i en lang række terrorhandlinger, navnlig drab og sprængninger, anholdelser og afhøringer af danske patrioter under anvendelse af vold, hvilke anholdelser i talrige tilfælde medførte langvarige ophold i tyske fængsler eller koncentrationslejre.

Hovedlederne er blevet dømt på livet og henrettet. Dog har man med hensyn til den eneste kvinde, Anna Lund, som hørte til blandt hovedlederne, gjort en undtagelse. Hun var dømt til døden, men blev benådet.

Ganske vist hævdedes det fra benådningsmyndighedens side, at dette ikke skyldtes, at hun var kvinde, men da hun og den anden kvinde, som var dømt for de alvorligste forbrydelser efter forræderilovstillæget, Maren Margrethe Bartram fra Århus, efter alt at dømme har været lige så strafskyldig som de mandlige hovedledere, har formentlig dog det moment spillet ind, at man ikke her i Danmark har kunnet tænke sig at henrette en kvinde.

Straffelovstillæggets § 12

Medens straffelovstillæggets § 11, der omfattede tjenestemænd, som havde gået fjendens ærinde, ikke har haft nogen betydning - se derimod nedenfor om den særlige tjenestemandsdomslov - er der efter stikkerparagraffen, Straffelovstillæggets § 12, afsagt domme over en broget skare, der omfatter både meget alvorlige tilfælde af stikkeri, hvorved gode danske borgere har mistet livet, og en hel række af mindre alvorlige forbrydelser, f.eks. angivelser til tyske myndigheder om, at angiveren var blevet fornærmet, kaldt feltmadras, tyskerpige eller lignende.

To domme kan formentlig særlig fremdrages i forbindelse med § 12:

Dommen over Torben William Wulff og

dommen over Maren Margrethe Bartram.

Torben William Wulff var frihedskæmper. Han havde fra omkring marts 1944 været medarbejder ved det illegale blad, »Roskilde Kuren«, og havde ydet en god indsats.

I slutningen af januar 1945 satte han sig uden nogen bevislig foranledning i forbindelse med det tyske politi og angav sin gruppefører, Jørgen Arboe-Rasmussen og gruppens øvrige 7 medlemmer.

Gruppen slap væk bortset fra 3 af medlemmerne, som blev anholdt af tyskerne og senere anbragt i Frøslev lejren.

Gruppeføreren Jørgen Arboe-Rasmussen, der i første omgang var undsluppet, skulle nogle dage senere have et møde med Torben Wulff, mod hvem ingen på det tidspunkt nærede mistanke. Wulff gav påny tyskerne underretning og gik sammen med tyskerne til mødet, hvor han udpegede Arboe-Rasmussen ved at indlede en samtale med ham.

Arboe-Rasmussen blev umiddelbart herefter skudt ned og dræbt af det tyske politi.

Torben Wulff blev ved Københavns Byret dømt til døden. Landsretten ændrede denne dom til fængsel på livstid, men et flertal på 8 af 12 højesteretsdommere, som voterede i sagen, stemte for at fastsætte straffen til dødsstraf, og Torben Wulff blev senere henrettet.

Maren Margrethe Bartram virkede fra foråret 1944 til kapitulationen som meddeler for Gestapo, til hvem hun angav ca. 50 danske statsborgere, hvoraf et stort antal blev udsat for tortur og mange ført til tyske KZ lejre, hvor 7-8 afgik ved døden.

I den første tid arbejdede hun i Århus, hvor de fleste af hendes an-

giverier fandt sted til den tjenstgørende tyske Gestapo mand på stedet.

For at tjene til livets ophold stod hun model for sammenslutningen »Ung Kunst« i Århus og kom dels gennem kunstnerkredse, dels derigennem at hun deltog i illegalt arbejde indenfor de kommunistiske kredse, i forbindelse med mange illegale, som hun angav til Gestapo.

Hun fik en løn af Gestapo på mellem 500 og 700 kr. om måneden og rejseudgifter dækket.

En kort tid opholdt hun sig ifølge sin egen forklaring i København, hvortil hun var rejst efter aftale med det kommunistiske parti for at drøfte oprettelsen af en ny ledelse af det kommunistiske illegale arbejde i Århus.

Hun modtog i den tid penge såvel fra dette parti som fra Gestapo.

Da hun nu følte, at man nærede mistanke mod hende i Århus, lod hun arrangere en skinanholdelse af sig selv. Hun blev også arresteret af Gestapo og kom efter nogen tids forløb til Frøslev.

Efter hjemkomsten herfra blev der øvet attentat mod hende, og hun lå en kortere tid på hospitalet.

Hun fortsatte imidlertid med sin stikkervirksomhed indtil kapitulationen.

Hun blev dømt på livet, men straffen blev ændret til fængsel på livstid.

Straffelovstillæggets § 13

I § 13 omhandlede det forhold, at en person var trådt i forbindelse med besættelsesmagten for at formå tyskerne til indskriden overfor den danske regering eller anden dansk myndighed eller havde forhandlet med besættelsesmagten om interesser, hvis varetagelse hørte under de danske myndigheder.

Den mest bekendte dom efter § 13 - der i øvrigt kun er anvendt i et fåtal af tilfælde - er dommen over den i den foregående artikel nævnte tidligere landsretssagfører Erik Alfred Reitzel Nielsen, som blev idømt fængsel i 5 år.

Reitzel Nielsen blev bl.a. dømt for, at han i juni-december 1942, hvor han var uden stilling, flere gange havde henvendt sig direkte eller gennem mellemmand til herværende tyske myndigheder for at få disse til at formå den danske regering til at skaffe ham en stilling indenfor den danske statstjeneste, og for i september 1943 at have forhandlet

med det tyske riges befuldmægtigede om dannelsen af en ny regering, hvorved han som Landsrettens dom udtalte det - citerende lovordene - fandtes »at have forhandlet med besættelsesmagten om interesser, hvis varetagelse henhørte under danske myndigheder«.

Straffelovstillæggets § 14 - angående den, der søgte at opnå fordel af tyskernes Indgriben overfor danske og allierede her i landet - fandt kun ringe anvendelse. § 15 behandles i afsnittet nedenfor om værnemageri.

Straffelovstillæggets § 16

§ 16 omfattede en hel række forskellige forhold. Oprindeligt var § 16 ret kortfattet, idet den uden at opregne specielle forhold hovedsagelig gav adgang til at straffe personer, som i tysk interesse eller for at skaffe sig økonomisk vinding eller anden fordel have ydet besættelsesmagten bistand ved råd eller dåd - bortset fra almindeligt civilt lønarbejde og normal forretningsvirksomhed.

Ved juristudvalgets behandling af § 16 blev denne i betydelig grad udvidet, dog særlig således, at man nærmere codificerede de enkelte forhold, som man fandt burde inddrages under § 16.

Man fastslog bl.a., at den, som havde været medlem af den øverste ledelse af D.N.S.A.P. eller anden nazistisk organisation, der utilbørligt havde samarbejdet med besættelsesmagten, måtte anses strafskyldig.

Endvidere opregnede man en række særlige forhold, såsom virksomhed i den tyske propagandas tjeneste, bevæbnet sabotagevagt efter 19. september 1944, ansættelse hos det tyske politi eller Hipo korpset i en sådan stilling, som ikke omfattedes af den særlige bestemmelse i § 10, og endelig tog man med en samlebestemmelse, formuleret som den tidligere § 16.

Straks efter udrensningens påbegyndelse havde man rejst tiltale efter § 16 mod og fået dømt mange, som formentlig ikke burde have været dømt.

Her tænkes bl.a. på de små vagtmænd, som f.eks. iført en gammel uniformsfrakke og med hund gik på vagt ved en kantine, eller som gik sabotagevagt ved danske virksomheder.

Det var naturligt, at det gik således. Det var ofte netop disse personer, som var faldet den enkelte borger i øjnene. Man havde daglig gået og set på disse mennesker og havde uden at kende forholdene nærmere været harm over deres optræden. Man sørgede derfor for, at de blev

interneret i dagene efter den 5. maj, og deres sager, som hurtigt kunne gennemarbejdes og forelægges for domstolene, kom først for.

Men efterhånden som anklagemyndigheden blev i stand til at trænge nærmere ind i karakteren af de arbejder, som disse mennesker havde ydet, fandt man, at en stor del af deres virke af forskellige årsager måtte betragtes som civilt lønarbejde, og at handlinger, som stadig måtte anses som strafbare, til at begynde med i hvert fald var blevet for strengt bedømt.

I øvrigt gælder det som foran berørt, at en række domme også efter straffelovstillæggets øvrige bestemmelser dels ramte de ganske små eller i hvert fald de mindre syndere, som burde være gået fri, dels idømte for strenge straffe, netop på grund af at disse sager straks lå fuldt opklarede til forelæggelse for retten på et tidspunkt, hvor indtrykkene fra besættelsestiden endnu var så levende.

Ved revisionen af straffelovstillægget indførtes som tidligere omtalt bl.a. bestemmelser om prøveløsladelse.

Ved ankenævnets virke, ved benådninger og ved anvendelsen af prøveløsladelsesbestemmelsen rådedes der bod på uretfærdighederne.

I stort omfang har man kombineret benådningsmyndigheden og instituttet om prøveløsladelse, således at man har eftergivet den dømte en del af straffen og prøveløsladt ham til det tidspunkt, til hvilket han ville være blevet prøveløsladt, hvis han ved dommen var blevet anset med den straf, som man nu med begivenhederne på lidt længere afstand fandt rimelig.

For de mindre forbryderes vedkommende er der formentlig ikke tvivl om, at prøveløsladelserne har været fuldtud forsvarlige, og at re-socialiseringen ikke har kunnet fremmes i for stærk en grad.

Anderledes med hensyn til dem, der er dømt for de alvorligste lovovertrædelser.

Den mest »prominente« dom, som er afsagt efter § 16, er formentlig dommen over tidligere ekspeditionssekretær i justitsministeriet, Carl Frants Popp-Madsen, en mand af stor begavelse, præ-kandidat, kvalificeret til landets højeste embeder, men formentlig vildledt af sit eget stærke ønske om så hurtigt som muligt at nå toppen.

Popp-Madsen blev dømt for en stor række forbrydelser, bl.a. for overtrædelse af straffelovstillæggets § 10 stk. 2, ved at have virket som rådgiver og hjælper for lederen af Schalburg korpset, K. B. Martinsen,

og for overtrædelse af § 16, idet han ved afholdelse af foredrag og som medlem af præsidiet for »C. F. Schalburgs Mindefond« havde ydet besættelsesmagten bistand med råd og dåd.

Popp-Madsen blev dømt til fængsel i 12 år, men er allerede nu løsladt.

Krigsforbryderne

Straffelovstillæget omfattede personer, som ved handlingens foretagelse havde dansk indfødsret, eller var bosat i den danske stat, og som et naturligt supplement hertil skabte man en lov om straf for krigsforbrydelser.

Denne lov blev vedtaget den 12. juli 1946 og bestemte, at en udlænding, som havde stået i tysk tjeneste eller gjort tjeneste under en med Tyskland forbunden magt, kunne dømmes ved danske domstole, dersom han under krænkelser af de for besættelse og krig gældende folkeretlige love og sædvaner havde begået et efter dansk lov strafbart forhold i Danmark eller til skade for danske interesser.

Herudover pålagde loven strafansvar for krigsforbrydelser eller forbrydelser mod menneskeheden, såsom mord, mishandling af civile, fanger eller søfarende, drab af gidsler, pålæg af kollektive straffe, sprængning eller anden ødelæggelse, alt for så vidt de pågældende handlinger var foregået i strid med de for besættelse og krig gældende folkeretlige regler, og endelig ramte loven særlig deportation eller anden forfølgelse af politiske, racemæssige eller religiøse grunde.

Loven fastslog, at selvom den strafbare handling var udført i henhold til ordre eller under indflydelse af et afhængighedsforhold, skulle dette ikke fritage for ansvar, men kun - efter omstændighederne - virke som et formildende moment.

Som prototypen såvel på den fremgangsmåde, som Gestapo anvendte overfor danske frihedskæmpere, og på den retorsion, danskerne nu gennem deres domstole har udøvet overfor disse krigsforbrydere, kan anføres dommen over kriminalsekretær i det tyske sikkerhedspoliti, Friedrich Johannes Hoffmann.

Hoffmann - der ikke må forveksles med Gestapo chefen Karl Heinz Hoffmann - havde begået en række voldshandlinger mod danske statsborgere. Han havde tildelt en fange, der havde forsøgt at flygte, et knyt-næveslag i ansigtet samt undladt at skride ind, da andre tilstedevæ-

rende tyskere, som han var chef for, slog fangen med en jernstang. Fire dage i træk havde han tildelt en anden fange et betydeligt antal slag på den nøgne ryg med gummiknippel og hundepisk og slået ham under de nøgne fødder med et stålris.

Endvidere havde han bl.a. ladet sine medhjælpere piske en 61-årig fabrikant med en hundepisk og en ridepisk sålænge på den nøgne krop, at ofret flere gange besvimede, og sammen med nogle medhjælpere pryglet en fange, der var nøgen og forsynet med håndjern, idet de havde tilføjet fangen et meget betydeligt antal slag på kroppen, i ansigtet og under fodsålen med knipler, læderrem, hundepisk og knyttede næver.

Hoffmann nægtede principalt at have været med til mishandlingerne, men retten statuerede, at man fandt beviserne tilstrækkelige.

Subsidiært hævdede Hoffmann, at forhørsmetoderne ikke kunne anses for folkeretsstridige ud fra den betragtning, at den danske modstandsbevægelse og dennes enkelte medlemmer som franc-tireurs ikke nød folkeretlig beskyttelse. Tyskerne var følgelig berettiget til at anvende et hvilket som helst middel. Videre, at forhørsmetoderne som udøvet i nødværge eller dermed ligestillet situation måtte være straf-fri, idet modstandsbevægelsens angreb til stadighed udsatte tyske soldaters liv og helbred for fare, hvilken fare kun kunne afværges ved, at tyskerne straks efter anholdelsen fik oplysning om de pågældendes forbindelser m.v., navnlig efter at der i sommeren 1944 af modstandsbevægelsens ledelse var udsendt instruks til medlemmerne om, at de i tilfælde af anholdelse skulle tie i 24 timer; det var derfor nødvendigt at anvende skærpet forhør for at få de anholdte til at udtale sig, således at tyskerne rettidigt kunne nå at træffe foranstaltninger mod påtænkte angreb og derved afværge skader, i sammenligning med hvilke de anholdtes pinsler - efter Hoffmanns formening - var af underordnet betydning.

Endelig anførte Hoffmann, at han havde handlet efter ordre.

Retten idømte Hoffmann 16 års fængsel, idet den udtalte, at de af den danske modstandsbevægelse iværksatte aktioner ikke var folkeretsstridige, og at de af Hoffmann foretagne handlinger ikke, uanset om de enkelte deltagere i modstandsbevægelsen måtte nyde folkeretlig beskyttelse, kunne betegnes som tilladelig nødværge eller nødretshandlinger.

Retten fastslog endvidere, at den omstændighed, at tiltalte havde handlet efter ordre eller under indflydelse af sin tjenstlige afhængighed ikke kunne fritage ham for ansvar.

Ej heller kunne der i det foreliggende tilfælde være tale om formildende omstændigheder, idet tiltalte - i øvrigt i lighed med 99 pct. af sine kolleger indenfor Gestapo - var gået videre end selv de reglements­mæssige fastsatte regler for »verschärfte Vernehmung« tillod.

Netop i disse dage har Højesteret afsagt dom over Karl Rudolf Werner Best, der fra 5. november 1942 til kapitulationen var det tyske riges befuldmægtigede i Danmark, over Günther Friedrich Wilhelm Ludvig Pancke, der fra efteråret 1943 var den højere SS og politifører i Danmark, og over Otto Richard Bovensiepen, der i januar 1944 blev chef for det tyske sikkerhedspoliti i Danmark, hvilken post han bevarede, til forholdene indenfor besættelsesmagten i april 1945 blev kaos.

Under byretssagen og landsretssagen var der udover mod de lige nævnte også rejst tiltale mod von Hanneken, som i 1944/45 var den tyske værnemagts øverstbefalende her i landet.

Begrundelsen for, at man rejste tiltale også mod von Hanneken, der kun var soldat, var dels den, at man mente, at han havde stillet krav om antisabotagen eller i hvert fald om en skærpelse af denne, og dels den, at man troede, at han havde lagt pres på de medtiltalte for at få dem til at udøve de i sagen omhandlede forbrydelser.

Von Hanneken blev dømt ved Byretten, men blev frifundet ved Landsretten.

Man kan kun anerkende den objektive indstilling, som de danske domstole har vist også i denne sag. Beviserne for von Hannekens påståede skyld kunne ikke føres eller fandtes ikke af retten tilstrækkelige, og i overensstemmelse med al rettergang i et frit, demokratisk samfund måtte han frifindes.

Af domspræmisserne fra Byret, Landsret og Højesteret fremgår det bl.a., at Bovensiepen blev dømt for at have givet ordre til eller sanktioneret de af den til udførelsen af antisabotagen indsatte SS Sonder Kommando begåede drab, brandstiftelser, sprængninger og forsøg herpå.

Denne Sonder Kommando, der lededes af de to tyskere Otto Schwerdt og Horst Issel, og hvis medlemmer var dels tyske og dels danske statsborgere, havde foretaget sprængninger, hvorved der var

sket skader for over 80 mill. kr. Ved disse sprængninger var 46 personer blevet dræbt og talrige såret.

Bovensiepen erkendte sit ansvar for sprængningerne og blev som anført dømt herfor, idet man dog frifandt ham for så vidt angik de såkaldte officielle sprængninger.

Ved de officielle sprængninger, der havde voldt ødelæggelser for i alt ca. 4 mill. kr., var forholdet det, at det tyske politi sprængte den pågældende bygning, når det ansås godtgjort, at modstandsbevægelsen havde gjort brug af den, hvorefter Bovensiepen lod bekendtgøre, at sprængningen havde fundet sted, og begrundelsen for den.

Retten turde ikke forkaste, at tiltalte med føje havde anset sådanne sprængninger som lovlige repressalier.

Derimod fastslog retten, at de øvrige sprængninger, der forvoldte så langt større ødelæggelser og som kostede menneskeliv, ikke kunne betragtes som lovlige.

Bovensiepen erkendte også sit ansvar for 63 drab og mange drabsforsøg. Blandt de dræbte var ingeniør Snog Christensen, grosserer Johan Havemann, havnedirektør Laub, forstander Heinrich Gille, grosserer William Prieme, de 4 læger i Odense, C. Fabricius Møller, Henning Dalsgård, Henning Ørsberg og Jørgen Hvalhof og overlægerne Buchholtz og Feldtborg i Vejle.

I en række tilfælde havde Bovensiepen givet ordre til eller haft ansvaret for anvendelse af den af de tyske myndigheder officielt tilladte »verschärfte Vernehmung«, som bestod i prygling med stokkeslag af anholdte danske frihedskæmpere; således havde Bovensiepen givet ordre til »verschärfte Vernehmung« af professor Mogens Fog og af oberstløjtnant Tiemroth, der begge blev pryglet. I øvrigt havde han delegeret sin myndighed til at give tilladelsen til chefen for Gestapo, Karl Heinz Hoffmann.

Dommene fastslog videre, at Bovensiepen havde godkendt, at grovere mishandlinger i mange tilfælde fandt sted, f.eks. slag i betydeligt antal og under timelange forhør med knytnæver, piske, gummiknipler m.v., ofte på den nøgne krop, ligesom der f.eks. i nogle tilfælde blev anvendt tommelskruer, således at formentlig 2-300 danske statsborgere herved pådrog sig alvorlige og langvarige beskadigelser. Vedrørende disse forhold ville Bovensiepen ikke vedkende sig noget ansvar, men han blev desuagtet dømt. Bovensiepen blev endvidere dømt for - og

havde også tilstået - at det var på hans ordre, at en tysk kriminalrat Erik Bunke sammen med andre medlemmer af det tyske sikkerhedspoliti den 9. august 1944 kl. ca. 2 ved 40 km stenen på hovedvej 1 mellem Roskilde og Ringsted med pistolskud dræbte 11 danske frihedskæmpere, som alle kort forinden var afhentet i Vestre Fængsel. Endelig blev Bovensiepen dømt for i efteråret 1944 at have været med til at give ordre om deportation af 421 personer, som af tyskerne blev betegnet som »asociale« og »vaneforbrydere«. Dommen over Bovensiepen blev af Byretten fastsat til dødsstraf. Landsretten idømte ham fængsel på livstid, og denne dom blev stadfæstet af Højesteret.

Når en så lang række af forbrydelser, som de ovenfor kort skitserede, ikke medførte dødsstraf, skyldtes det bl.a. at retten tog hensyn til, at Bovensiepen ligesom sine medtaltede havde været i en vanskelig situation, fordi han tilhørte et diktaturland, hvis lederkreds for størstedelens vedkommende bestod af samvittighedsløse forbrydere, og fordi han havde stået under tryk fra forskellig side (Himmler, Hitler). Det var formentlig også utvivlsomt, at han ligesom sine medtaltede i et vist omfang havde bestræbt sig for at begrænse modsabotagen - hvad årsagen hertil så end har været.

Pancke blev, delvis trods sin benægtelse, dømt for i 1944/45 at have beordret Bovensiepen til at udføre antisabotagen, for som objekter herfor bl.a. at have udpeget Odinstårnet og Tivoli, for at have opgivet Bovensiepen emner til drab og for i april 1944 i anledning af at Peter gruppens fører, Otto Schwerdt, overfor ham havde udtrykt ønsket om forstærkning til gruppen, der havde den praktiske gennemførelse af modterroreren, at have ladet danskere fra Schalburg korpsets E. T. overføre til »Sonderkommando«.

Endvidere var Pancke medansvarlig for de nævnte mishandlinger, idet han havde tolereret, at de fandt sted, uanset at han, der i medfør af sin stilling havde bemyndigelse til at kontrollere det tyske sikkerhedspoliti, burde have standset mishandlingerne. Endelig var det Pancke, der sammen med Bovensiepen havde givet ordre til deportationen af de nævnte »asociale« eller »vaneforbrydere«. Pancke blev ved Byretten idømt fængsel i 20 år, hvilken dom blev stadfæstet såvel ved Landsret som ved Højesteret.

Mod Best var der rejst tiltale, bl.a. fordi man fra anklagemyndighedens side hævdede, at Best, der var den for den tyske politik i Dan-

mark ansvarlige, havde godkendt den af besættelsesmagten forøvede antisabotage, som forinden iværksættelsen i mange tilfælde var blevet forelagt Best af Bovensiepen. Retten anså det for bevist, at Best havde været med til at fastlægge de principielle retningslinier for modterror'en, og at han navnlig til at begynde med havde taget stilling til forslag om de enkelte aktioner, i det hele med det formål at modvirke, at modterror'en greb forstyrrende ind overfor hans politiske mål. Specielt anså retten det for bevist, at Best havde overgivet Bovensiepen en liste over emner for modsabotage, bl.a. fabriken Lyfa, at han i enkelte tilfælde havde krævet øjeblikkelig gengældelse, og at han havde været med til i august 1944 at bestemme bortførelsen af ingeniør Snog Christensen og dennes påfølgende drab.

Best var endvidere tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 261, der taler om frihedsberøvelse, i anledning af at han den 8. september 1943 skulle have taget initiativet til deportationen af de danske jøder. På dette punkt blev Best frifundet ved Landsretten (han var blevet dømt ved Byretten), idet Landsretten fandt, at de oplysninger, som bl.a. den tidligere søfartsmedhjælper ved det tyske gesandtskab, von Duchwitz, der var danskerne meget venligsindet, var fremkommet med, afsvækkede anklagemyndighedens materiale så stærkt, at man ikke kunne sige, at det var godtgjort, at tiltalte havde taget ommeldte initiativ.

Medens Byretten havde dømt Best til døden, nedsatte Landsretten straffen til 5 års fængsel. Landsrettens afgørelse vakte stærk harme i befolkningen. Man angreb retten og særlig rettens formand for den »Kurs«, retten havde fulgt. Disse angreb var uretfærdige, hvilket bl.a. højesteretssagfører C. B. Henriques gav udtryk for i en kort artikel i Ugeskrift for Retsvæsen, 1949. Højesteretssagføreren fremhævede, at dommen for dem, der holder retsideerne højt, var af uvurderlig værdi. Om dommen var rigtig eller gal var ikke afgørende i denne forbindelse. Det var derimod det forhold, at det så klart af de udførlige præmisser til dommen fremgår, at dommerne har dømt efter deres bedste overbevisning på grundlag af alt, hvad der er fremkommet under sagen. Dommen er i særlig grad blevet et udtryk for vore domstoles uafhængighed og upåvirkelighed af sagen uvedkommende faktorer. Det må have stået Landsrettens dommere klart, forinden dommen blev afsagt, at afgørelsen ville vække en storm af protester, men dommerne er ikke veget tilbage for at træffe en afgørelse i strid med »den offentlige mening«.

Det må imidlertid erkendes, at selve strafudmålingen var vanskeligt forståelig, når man konstaterede, at Best også af Landsretten foruden i mange andre svære forbrydelser var fundet skyldig i medvirken til overtrædelse af straffelovens § 237 (manddrab), for hvilken forbrydelse mindstestrafen er de 5 års fængsel, Best blev idømt.

Som det fremgår af præmisserne, skyldes den milde dom bl.a., at Landsretten havde lagt vægt på, at særlig Best i et ret betydeligt omfang havde søgt at indskrænke modsabotagen (Schalburgtagen), at han på mange måder havde søgt at hjælpe danske statsborgere - bl.a. skyldes det Best's indgriben, at det danske politis vagt ved hans bolig »Rydhave« undgik at blive bortført den 19. september 1944 - og at såvel han som de andre tiltalte havde handlet under tryk, idet de ved at nægte at følge Hitlers ordre om modterror'ens gennemførelse ville udsætte sig selv og deres pårørende for alvorlig fare. Med Hitlers form for retsforfølgning overfor »saboterende« tyskere og deres familier in mente turde særlig dette sidste argument have vægt.

Men lad Landsrettens afgørelse i denne sag have været for mild. Hvad betyder det i dag, hvor Best's person er os ganske ligegyldig. Derimod ville det betyde noget for os, om disse dommere havde ladet sig påvirke til at dømme ham strengere, end deres overbevisning tilsagde dem. Så kunne vi have talt om en beklagelig »kurs«, der i betænkelig grad nærmede sig tysk »retspleje«, som den udøvedes under besættelsen.

Slutningsordene i højesteretssagfører Henriques' fornævnte artikel bør citeres: »Til dem, der ofrede livet i deres kamp mod okkupationen, må det være den smukkeste mindegave, at de ved deres ofre for det, der for dem stod som det værste - vold og uret, krigsretter og administrative vilkårligheder - opnåede, at det blev de danske, der efter sejren ikke gjorde sig skyldige i de tyske vilkårligheder, men fik retten ind på den plads, den må have i et retssamfund«,

Højesteret, der efter gældende danske retsplejeregler ikke kunne tage stilling til bevisspørgsmålet, forhøjede på det grundlag, hvorpå Landsretten havde dømt, Best's straf til 12 års fængsel. Efter almindelig praksis i politiske sager, skulle Best's løsladelse nu være umiddelbart forestående. Han vil så i henhold til dommens bestemmelse »være at udbringe af riget«.

Domstolene har ved behandlingen af sagen mod Best, Pancke og

Bovensiepen måttet tage stilling til en række spørgsmål, som lå udenfor de almindelige spørgsmål i straffesager. Best hævdede bl.a., at han måtte betragtes som exterritorial. Dette afviste retten pure. Landsretten fastslog, at Best i alt fald siden 29. august 1943, efter hvilket tidspunkt alle de påtalte handlinger lå, ikke havde haft diplomatisk exterritorialitetsret i Danmark, da Danmark i alt fald siden dette tidspunkt og indtil befrielsen ikke havde haft nogen af tyskerne uafhængig regeringsmagt, og existensen af en sådan måtte være en forudsætning for, at Tyskland her i landet kunne være repræsenteret af personer med diplomatisk status. Højesteret fandt, at man end ikke behøvede at tage stilling til, hvorvidt man kunde sige, at Best havde haft diplomatisk status, idet loven af 12. juli 1946 måtte antages at omfatte alle udlændinge i tysk tjeneste, uanset om de havde exterritorialitetsret.

Med hensyn til terrorhandlingerne var det af forsvaret blevet gjort gældende, at disse måtte anses som tilladelige repressalier og derfor ikke var folkeretsstridige. Højesteret fastslog, at vel var det anerkendt, at repressalier i et vist omfang var tilladelige overfor civilbefolkningen i et besat område - omend der var uenighed om de nærmere betingelser for anvendelsen af sådanne repressalier - men det måtte anses for almindeligt anerkendt, at repressalier fra en besættelsesmagts side overfor civilbefolkningen kun var tilladelige som en sidste udvej til at opretholde ro og orden i det besatte område, og at repressalierne skulle stå i et rimeligt forhold til de hensyn, der begrundede deres anvendelse. I højesteretsdommens præmisser hedder det derefter: »De tiltalte har derfor handlet klart folkeretsstridigt derved, at de, skønt forholdene i landet ikke - ej heller efter de tiltaltes egen opfattelse - gjorde det påkrævet, gennemførte Hitlers ordre om, at al rettergang mod danske sabotører skulle ophøre, og at der skulle øves gengæld ved, at ethvert drab af tyskere eller tyskvenlige øjeblikkelig besvaredes med drab og sprængning med »Sprængning« - og videre: »De foretagne aktioner har derhos i betydeligt omfang været af umenneskelig karakter og, uden hjemmel i folkeretlig sædvane, været gennemført på en måde, der tilsigtede overfor befolkningen at skjule eller tilsløre, at de hidrørte fra tyske myndigheder, således at aktionerne også som følge heraf har været i strid med folkerettens almindelige anerkendte grundsætninger«.

I forbindelse med spørgsmålet om strafudmålingen pointerede Højesteret, at besættelsesmagten ved at antage danske til i tysk tjeneste at

øve drab og mishandlinger af landsmænd og ødelæggelse af deres ejendele i høj grad havde udæsket den danske civilbefolkning og derved fremkaldt aktioner fra dennes side overfor de danske landsforrædere.

Værnemageri.

Kravet om straffe over værnemagere rejstes, som tidligere anført, allerede i Frihedsrådets pjeces: »Når Danmark atter er frit«.

Lovgiveren fulgte dette krav i straffelovstillægets § 15, som i juristkredse betegnedes som værnemagerlov I, og i loven af 28. august 1945 (værnemagerlov II).

§ 15 var den strengeste bestemmelse mod værnemagerne. Herefter skulle den straffes, som ved påberåbelse af medlemskab af tyskvenlig organisation eller af egen national eller politisk indstilling, ved særligt anstødeligt initiativ eller på lignende utilbørlig måde havde samarbejdet med besættelsesmagten som indkøber, leverandør eller entreprenør eller havde medvirket som mellemmand ved antagelse af danske arbejdere til arbejde i Tyskland eller af Tyskland besatte lande uden at have det pågældende arbejde i entreprise. § 15 har ikke fundet nogen udbredt anvendelse. Til at begynde med rejstes der med hjemmel i bestemmelsen et ret betydeligt antal sager mod sigtede personer, hvis økonomiske virke for værnemagten i særlig grad var faldet befolkningen for brystet, men efterhånden som sagerne bragtes frem for retten, og særlig efter at den et par måneder efter straffelovstillæget fremkomne særlige værnemagerlov (V. II) var begyndt at virke, blev de fleste af de tilfælde, hvor der blev rejst tiltale for værnemageri, allerede i anklageskriftet henført under denne sidstnævnte lov, hvortil kom, at retten i den overvejende del af de tilfælde, hvor man rejste tiltale efter straffelovstillægets § 15, frifandt for overtrædelse af denne bestemmelse, og - hvis retten dømte. - henførte forholdet under værnemagerlov II.

Efter Værnemagerlov II skulle straffes enhver, som på utilbørlig måde havde samarbejdet med besættelsesmagten i erhvervsmæssig henseende.

Som vejledende for, hvad man skulle forstå ved »utilbørligt samarbejde«, anførte loven særlig det forhold, at man havde været aktiv for at få forretningsforbindelse med tyskerne indledt, fortsat eller udvidet; endvidere lagdes der i loven vægt på, om man i tysk interesse havde foretaget en omlægning af virksomheden, om man havde påkaldt be-

sættelsesmagtens bistand til virksomhedens betryggelse eller til opnåelse af højere priser eller større leverancer, end danske myndigheder ønskede godkendt, om man havde hindret eller søgt at hindre danske myndigheder i at få fuld adgang til at blive bekendt med virksomhedens forhold, eller om man havde opnået eller søgt at opnå urimelig fortjeneste eller andre fordele, der ikke var forretningsmæssig rimeligt begrundede.

Med støtte i de pågældende love gennemførtes en række tiltaler i lettere tilgængelige sager til dom af fængsel og konfiskation.

Efterhånden som de mere omfattende sager, i hvilke der var rejst tiltale, skulle afvikles, viste vanskelighederne sig. De store firmaer, som havde arbejdet for tyskerne, havde - hvad der var meget nærliggende og naturligt - ført intime forhandlinger med den daværende danske regering og de enkelte regeringsmedlemmer og med Rigsdagens øvrige medlemmer, og disse firmaer havde ladet deres handlinger bestemmes af de råd og de opfordringer, som de her fik. Firmaerne handlede med andre ord - mere eller mindre - efter anvisning af regering og Rigsdag.

Dette forhold har særlig gjort sig gældende indenfor et begrænset, men meget væsentligt område: Entreprenør sagerne. Til belysning af baggrunden for entreprenørernes stilling under besættelsen skal anføres, at det af en beretning, som den parlamentariske kommission, der i henhold til grundlovens § 45 blev nedsat af Folketinget den 8. januar 1948, har afgivet (den VIII. beretning), fremgår, at tyskerne umiddelbart efter Danmarks besættelse fremkom med anmodning om at få stillet til rådighed dansk arbejdskraft til udførelse af arbejder for den tyske værnemagt. Anmodningen blev behandlet i et ministermøde den 15. april 1940. Afdøde minister Christmas Møller har i en redegørelse til kommissionen oplyst, at tyskerne havde truet med, såfremt danske arbejdere ikke blev stillet til disposition, enten at tvangsudskrive danske arbejdere til under tysk ledelse og kontrol at udføre de pågældende arbejder eller at lade indforskrive tyske arbejdere. Om ministermødet den 15. april 1940 beretter Christmas Møller i øvrigt, at han på det nævnte møde fremsatte den tanke, om man ikke kunne lade en eller måske flere af de danske entreprenørfirmaer udføre arbejdet, idet man jo derigennem ville opnå, at der overhovedet ingen kontakt var mellem tyskerne og danske udover de pågældende firmaers ledelse. Denne tanke vandt tilslutning i ministeriet. Allerede dagen efter ministermø-

det blev civilingeniør K. T. Thomsen fra firmaet Wright, Thomsen & Kier opsøgt af 2 tyskere, som meddelte ham, at de henvendte sig til ham på foranledning af den danske regering. Civilingeniør Thomsen satte sig straks i forbindelse med statsminister Stauning, som ifølge civilingeniør Thomsens redegørelse erklærede, at det blev nødvendigt, at firmaet gik ind på at udføre de omhandlede arbejder. Statsministeren udtalte, at det ville være en ulykke for landet, hvis det ikke lykkedes at holde tyske arbejdere og arbejdsgivere ude, og gav udtryk for, at særlig T. K. Thomsen som næstformand i Arbejdsgiverforeningen havde en pligt til at gå i spidsen og lade sit firma udføre de pågældende arbejder. Om det pres, der blev lagt på firmaet Wright, Thomsen & Kier udtalte Christmas Møller i sin nævnte redegørelse, at udførelsen af arbejdet »ikke blot skete på en kraftig opfordring fra regeringen, men man kan sige efter et pålæg fra den, - man har da heller aldrig fundet anledning til at rejse tiltale mod dette firma.

Højesteret tog i sin dom af 3. Juni 1949 (mod firmaet Carlsen i Randers) afgørende stilling til spørgsmålet om, hvorvidt danske entreprenørfirmaer kunne straffes. Sagen vedrørte et entreprenørfirma, som fra 1942 til 1945 havde udført entreprenørarbejder og kørsel for den tyske værnemagt til et beløb af godt 50 millioner kroner. Firmaets indehavere blev ved underret og landsret dømt efter værnemagerlov II. Ved Højesteret blev de frifundet. For Højesterets stilling til sagen var det, som det fremgår af præmisserne, afgørende, at regeringen gennem besættelsestiden gang på gang under forhandlinger med danske entreprenører og Entreprenørforeningen, hvoraf nævnte firmas indehavere var medlemmer, klart havde tilkendegivet, at man ønskede, at de arbejder, som var planlagt af den tyske besættelsesmagt, i videst muligt omfang blev udført af danske entreprenørfirmaer for at undgå, at tyskerne lod arbejderne udføre ved tyske firmaer og tyske arbejdere til skade for det danske samfund. Højesteret henviste her til en bestemmelse i værnemagerlov II § 4, hvori det hedder, at man ikke kunne anse et forhold som utilbørligt, hvis de handlinger, hvorfor tiltale var rejst, var sket for at undgå, at der af besættelsesmagten blev indført foranstaltninger, som var egnede til at tilføje landets interesser væsentlig skade. Med denne dom var spørgsmålet om alle de store entreprenørsager afgjort. Man kunne ikke, efter alt hvad der var kommet frem, og som ovenfor kort er berørt, dømme disse firmaer.

I henhold til de to værnemagerlove er der på andre områder end på entreprenørområdet truffet en række afgørelser, hvorved også »store« værnemagere er blevet dømt og betydelige beløb konfiskeret.

Det må dog erkendes, at strafforfølgningen i henhold til værnemagerlovene har fået et ejendommeligt forløb; ikke, som mange vil mene det, således at »de små« er blevet dømt og »de store« gået fri, men snarere således, at nogle er blevet dømt, andre er gået fri, hvor forseelserne synes ens.

Når man ytrer sin utilfredshed med udrensningens forløb i relation til værnemagerne, må man dog ikke glemme, at selvom et firma eller en person ikke blev straffet for værnemageri, bestod, henholdsvis består, for de pågældende stadig en pligt til at tilbagebetale til den danske stat i hvert fald den betydeligste del af den fortjeneste, som blev oppebåret ved virksomhed for tyskerne, jfr. bestemmelserne i de såkaldte tilbagebetalings eller revisionslove. Som tidligere berørt gælder tilbagebetalingspligten i øvrigt, uanset om forholdet var fuldtud lovligt, ja, selv om enhver disposition og enhver pris under besættelsen blev godkendt af de kontrollerende danske myndigheder.

Tjenestemandsdomsloven.

Loven af 7. juli 1945 om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdomsstol var begrundet i, at man ønskede en offentlig disciplinær behandling af sager mod tjenestemænd, som i besættelsestiden i national henseende havde svigtet. Som tjenestemandsdomsstolens formand, landsdommer Helge Hoff, anfører det i en artikel i Ugeskrift for Retsvæsen, 1949, måtte loven ses som et udtryk for, at man mente, at der som følge af tjenestemandsforsholdets offentligretlige karakter måtte påhvile tjenestemændene en særlig pligt til ikke blot ikke at tilsidesætte eller modarbejde den danske retsorden, men også til at stille sig loyal overfor den ved grundloven fastlagte demokratiske styreform. Efter loven kunne en tjenestemand pålægges disciplinær straf såsom forflyttelse, degradation, frakendelse af tjenestemandsstilling med hel eller delvis fortabelse af pension, dersom han havde været medlem af et nazistisk parti, ved sin adfærd i eller udenfor tjenesten havde udvist uværdig national optræden, havde ydet besættelsesmagten en hjælp, der gik ud over, hvad hans tjenestepligt pålagde ham, eller havde haft samkvem med besættelsesmagten i et omfang, som lå udenfor det nød-

vendige.

Domstolen har behandlet ca. 600 sager, hvoraf ca. 400 førte til domfældelse. Afskedigelse er sket i godt 300 tilfælde. Mest kendt er sagen mod generaldirektør for statsbanerne Peter Knutzen, som blev afskediget, dog med fuld pension.

Foranlediget af, at man fra visse sider havde hævdet, at behandlingen af tjenestemændene havde været for streng og særlig anket ovet, at det i almindelighed ikke havde været muligt for den dømte at få afgørelsen forelagt for en højere instans, oprettedes i juni 1947 et ankenævn til behandling af kendelser, afsagt af tjenestemandstolen.

Ankenævnet har i nogle tilfælde ændret tjenestemandstolens afgørelse, uden at en ændring i helhedsbilledet er sket.

Sluttelig skal i forbindelse med udrensningen nævnes de såkaldte æresretter feks. i brancheforeninger og i private firmaer, hvorved man søgte at udrense de medlemmer eller ansatte, som havde været nazister, eller som i øvrigt havde gået tyskernes ærinde.

Disse retters virke faldt meget forskelligt ud.

Afsluttende bemærkninger.

Taget man de enkelte store grupper, man har søgt udrenset, viser det sig, at ved den største - de egentlige landsforrædere - som ramtes af straffelovstillæget, blev udrensningen ført til bunds og til tops, omend måske ikke med den hårdhed, man kunne forvente.

Mod de tyske krigsforbrydere blev retssagerne gennemført i det omfang, man var i stand til at rejse tiltale her i landet. Dommene har ikke været strenge, men dommene over lignende krigsforbrydere i de andre besatte lande har ligget på tilsvarende niveau.

Udrensningen af værnemagerne opfyldte ikke forventningerne, men det var ikke domstolenes eller anklagemyndighedens skyld. Det viste sig efterhånden, at forholdene på dette område var meget komplicerede. Regeringen og Rigsdagen havde i besættelsestiden fundet sig foranlediget til at forhandle med besættelsesmagten og til mere eller mindre at gå ind på besættelsesmagtens krav. Man havde i hvert fald i et vist omfang tilskyndet landets borgere til at støtte denne eftergivenhedspolitik.

Derved faldt grundlaget for at rejse tiltale i en række tilfælde bort; i andre svækkedes anklagemyndighedens stilling så meget, at den til-

talte blev frifundet.

Det er muligt, at en del af dem, der deltog i frihedskampen, i dag lover sig selv: »Nej, når resultatet bliver det, som vi nu har set, vil vi ikke kæmpe næste gang«. Men det holder ikke stik. Man kæmper ikke for bagefter at se dem dømt, der har været forrædere eller modstandere. Man kæmper, fordi man ikke kan lade være med at kæmpe for sit land, for sin frihed og for, at ens børn skal kunne vokse op i et frit, demokratisk samfund.

Rettelser og tilføjelser.

Gruppen »Brønshøj«, der samarbejdede med »Holger Danske«, fik i november 1943 den opgave at uskadeliggøre de tyske installationer i ejendommen St. Kongensgade 79 i København. De tre nederste etager var beslaglagt af den tyske marine, der brugte dem til bolig for officerer og til en radiostation, som kontrollerede trafikken på Københavns Havn. 19. november kl. 18 klatrede sabotørerne »Morten«, »Knud« og »Otto« fra naboejendommens tag over på taget af nr. 79. De hejste en 4 kgs bombe ned i skorstenen til 3. sals højde, altså til radiostationen. Den var tidsindstillet til kl. 20 - det tidspunkt, på hvilket mandskabet på stationen afløstes. Tændmekanismen virkede først kl. 22. Stationen ødelagdes. Det er aldrig blevet konstateret, om der var tyske ofre. Ingen danske kom til skade. Tyskerne flyttede radiostationen til Frederiksgade. Sabotagen førte til, at der foretoges pigtrådsafspærringer og udsattes vagtposter på tagene af tyske bygninger.

Side 213: Det under Kolding omtalte skib er identisk med den under Randers amt på Side 136 nævnte motorgalease »Albatros«, skipper P. Rasmussen, - skibet havde indtaget en last tomme tønder bestemt for Assens, men desuden 83 kasser, ca. 13000 kg, våben og ammunition, der var nedkastet i omegnen af Randers og skulle afleveres i Kolding. Indladningen var forløbet uden at vække tyskernes opmærksomhed, og den tyske havnevagt gav lov til at afsejle. Undervejs var skipperen nødt til at anløbe Voer Bro for at supplere oliebeholdningen, hvilket ikke havde været muligt i Randers. Olien blev fremskaffet, men samtidig gav manøvren anledning til det rygte, at skipperen havde taget fejl af Assens i Mariager Fjord og Assens på Fyn!! - Rejsen blev meget

besværlig, da vinden udviklede sig til storm. På Skærbæk Red skulle skipperen modtage nærmere ordre vedrørende kassernes aflevering, men ingen gjorde tilnærmelser med det hemmelige kodeord. Ad de sædvanlige omveje måtte der skaffes kontakt med Mariager gruppen: Tiden gik, og stadig meldte sig ingen. Situationen var alvorlig, da det snart måtte vække mistanke, hvad et skib, der var bestemt for Assens, ville i Kolding Fjord. Skipperen så da ingen anden udvej end at fingere motorstop og lod sig slæbe ind til Kolding. Heller ikke her meldte sig nogen modtager til de 83 kasser, men imens var tyskernes mistanke blevet vakt. Medens skipperen var i land, blev »Albatros« besat og skibet krævedes undersøgt. Det lykkedes skipperen i tide at gøre sig usynlig og at nå over til Sverrig, hvor han som fører for en kontaktbåd gjorde en indsats indtil krigens slutning.

Side 328: I anledning af det anførte om Gestapos anholdelser i Maribo i december 1944 skal herved oplyses, at det er urigtigt, når man i Maribo mente, at ophavsmanden til denne affære var revisorassistent Vikbjerg, der var medlem af National-Socialistisk Ungdom (N.S.U.). Revisorassistent Vikbjerg havde ikke »lugtet nogen lunte« og forladt Maribo, men blev den 6. januar 1945 som følge af stikkervirksomhed arresteret af Gestapo for illegalt arbejde og sad fængslet i Vestre Fængsel og senere i Frøslev lejren indtil 5. maj 1945. I anledning af de i Maribo verserende rygter blev der foretaget en politiundersøgelse, der resulterede i, at Vikbjerg ikke på nogen tænkelig måde var skyld i de foretagne arrestationer, og på grundlag af denne politiundersøgelse resolverede såvel statsadvokaten som rigsadvokaten, at der ikke var noget grundlag for at rejse tiltale mod ham.

Endelig skal bemærkes, at Vikbjerg ikke på noget tidspunkt efter kapitulationen har været interneret.

Side 347: »Berigtigelse til de anførte oplysninger angående provst Agger, Halsted:

Ved tjenestemandsdømstolens undersøgelser er det fastslået, at den nævnte vognladning kul, som forøvrigt ikke bestod af »fine stenkul«, men af brunkul, var en privat gave fra provstens svoger. Disse kul, om hvis afsendelse provsten først fik underretning, da kullene var undervejs, var oprindelig fejlagtigt adresseret til »Den tyske koloni i

Halsted«, men efter afsenderens forlangende blev adressen rettet af de tyske myndigheder, og forsendelsen passerede således grænsen under provstens adresse. Modtagelsen af kullene blev godkendt af direktoratet for vareforsyning.

Når det nævnes, at provsten lod opbevare »betydelige mængder af kostbare og sjældne varer« for sin svoger, er det oplyst, at det kun drejede sig om møbler og andre private ejendele fra et almindeligt hjem.

Som nævnt blev provsten frikendt ved tjenestemandsdømstolen, og de kritiserede dispositioner er dermed anerkendt som berettigede«.

Side 392: Dansk Canadieren Dilling Hansen: Læs Axel Dilling, København.

Side 522: Den i sidste afsnit omtalte sabotage på Sølund i Skanderborg blev, efter hvad en læser meddeler, udført af et medlem af »Holger Danske«s rejsehold. Den pågældende sabotør havde ikke arbejde på Sølund, men havde lånt en arbejders »Ausweis«. Det var samme gruppe, der nogen tid senere sprængte Skanderborg Motorkompagnis Værksted i Nørregade.

Side 800: I afsnittet »Partidannelser efter 9. april« står i 3. afsnit »Danmark for Folket«, stiftet 1940 af statsfæstemand Kofoed-Jensen (der ikke er den senere leder af 6. majforeningen). Læs: Identisk med den senere leder ...

